CICERONIS EPISTOLAE AD ATTICUM.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

AD T. POMPONIUM ATTICUM

LIBRI XVI.

RECENSUIT ET ADNOTATIONE ILLUSTRAVIT

I. C. G. BOOT.

VOL. II.

AMSTELODAMI,
APUD C. G. VAN DER POST.
CIↃIↃCCCLXVI.

TYPIS W. J. DE ROEVER KRÖBER.

PRAEFATIO

VOLUMINIS ALTERIUS.

Octavo mense post prius prodit volumen alterum, quod novem posteriores epistolarum libros continet a me emendatos et perpetua adnotatione illustratos. Librarii, qui eos descripserunt, laboris taedio capti multa negligentissime scripserunt et post librum XI multa omisisse et Ciceronis orationem in compendium redegisse videntur. Ego certe nonnunquam vix Ciceronis manum in iis agnovi. Itaque frequentius quam in superioribus libris in V ultimis suspicionibus et coniecturae indulgendum erat.

Quod haec editio paucis et levioribus erroribus typothetarum deformatur, partim acceptum refero eorum, qui mihi contigerunt, diligentiae et prudentiae, partim debetur auxilio, quod post Rinkesii mei obitum in plagulis corrigendis mihi praestitit vir doctissimus H. T. Karsten, Gymnasii Amstelodamensis Praeceptor, cui pro illa benevolentia gratias ago maximas.

In Addendis nonnulla deprompsi ex epistola familiari, quam Frauckenius meus, Professor Groninganus, quum perlegisset volumen prius, ad me misit. Non dubito quin in tanto numero locorum corruptorum non semper quid verum sit viderim, et libenter ab aliis meliora doceri cupio; sed quum in dies crescat veterum literarum contemptus et aliis negotiis vacare seculum sit, vix sperare audeo fore ut alienis inventis meoque labore nova editio aliquando prodeat melius instructa et ornata.

Interim ex animo opto, ut haec volumina literarum Latinarum studiosis aliquam utilitatem afferre possint. Scripsi Amstelodami d. XV m. Junii CIƆIƆCCCLXVI.

M. TULLII CICERONIS

EPISTOLARUM

AD

T. POMPONIUM ATTICUM

LIBRI VIII—XVI.

LIBER VIII.

I. (*A. U. C.* 705).

1. Quum ad te literas dedissem, redditae mihi literae sunt a Pompeio. Cetera de rebus in Piceno gestis, quae ad se Vibullius scripsisset, de delectu Domitii, quae sunt vobis nota, nec tam laeta erant in iis literis, quam (quae) ad me Philotimus scripserat — ipsam tibi epistolam misissem, nisi tam subito fratris puer proficiscebatur; cras igitur mittam, — sed in ea Pompeii epistola erat in extremo ipsius manu: „Tu censeo Luceriam venias; nusquam eris tutius." Id ego in eam partem accepi, haec oppida atque oram maritimam illum pro derelicto habere, nec sum miratus eum, qui caput ipsum reliquisset, reliquis membris non parcere. 2. Ei statim rescripsi hominemque certum misi de comitibus meis, non quaerere, ubi tutissimo essem; si me vellet sua aut rei publicae causa Luceriam venire, statim esse venturum; hortatusque sum, ut oram maritimam retineret, si rem frumentariam sibi ex provinciis suppeditari vellet. Hoc me frustra scribere videbam. Sed, uti in urbe retinenda tunc, sic nunc in Italia non relinquenda testificabar sententiam meam. Sic enim parari video, ut Luceriam omnes copiae contrahantur, ut ne is quidem locus stabilis (sit), sed ex eo ipso, si urgeamur, paretur fuga. 3. Quo minus mirere, si invitus in eam causam descendo, in qua neque pacis

---

4 *nec tamen tam laeta* — 5 *quam ad me* — 17 *contrahantur, et ne is q. l. stabilis, sed* —

---

§ 1. *Literae — a Pompeio.* Non est brevis epistola Pompeii, quae legitur h. l. post ep. 11 A., ut apparebit argumentum hic a Cicerone indicatum cum illa epistola, clausulam harum literarum cum illa comparanti.

Cetera — Philotimus scripserat. Ita in cod. Med. est, nisi quod post *quam* ex Orellii coniectura inserui *quae,* ut oratio fieret plana. Non pertinent huc, quae Cicero de illis rebus scripsit ad Pompeium ep. 11 B., 1.

Pro derelicto habere ɔ: non posse tueri et Caesari occupanda relinquere." Gronovius. *Derelinquere* gravius est, quam simplex *relinquere,* prorsus relinquere et deserere. Cf. Halm. ad orat. p. Caec. 103.

Caput ipsum ɔ: Romam.

§ 2. *Non quaerere.* Subiectum infinitivi desidero, sed dubito sitne corrigendum: *de comitibus, me non quaerere,* an *de comitibus meis, non quaerere me.*

Ut ne is quidem locus stabilis (*sit*). Codd. *et — stabilis.* Ernestus vidit addendum esse

neque victoriae ratio quaesita unquam sit, semper flagitiosae et calamitosae fugae. Eundum, ut, quemcunque fors tulerit casum, subeam potius cum iis, qui dicuntur esse boni, quam videar a bonis dissentire. Etsi propediem video bonorum, id est lautorum et locupletium, urbem refertam fore, municipiis vero his relictis refertissimam. Quo ego in numero essem, si hos lictores molestissimos non haberem, nec me M'. Lepidi, L. Volcatii, Ser. Sulpicii comitum poeniteret, quorum nemo nec stultior est quam L. Domitius, nec inconstantior quam App. Claudius. 4. Unus Pompeius me movet beneficio, non auctoritate. Quam enim ille habeat auctoritatem in hac causa? qui, quum omnes Caesarem metuebamus, ipse eum diligebat; postquam ipse metuere coepit, putat omnes hostes illi oportere esse. Ibimus tamen Luceriam, nec eum fortasse delectabit noster adventus. Dissimulare enim non potero mihi, quae adhuc acta sunt, displicere. Ego si somnum capere possem, tam longis te epistolis non obtunderem. Tu, si tibi eadem causa est, me remunerere sane velim.

---

1 *quaesita sit unquam sed semper* —

---

sit, Wesenbergius Emend. p. 17 pro *et* scripsit *ut*. Utrumque recepi. *Ut — contrahantur* est subiectum v. *parari*, *ut sit* pendet a *sic*.

§ 3. *Quaesita unquam sit*, *semper* cet. Sic proxime ad ductum cod. Med., in quo initio scriptum est *quaesita unquam si semper*. Quod vulgo editur correctori debetur. Particula *sed* nihil opus est.

Eundum. Manutius adscripsit: *Luceriam.* Gronovius: „ita breviter, ut sit: tamen oportet me illis accedere." Neutrum placet. *Eundum* mihi e *faciendum* decurtatum videtur.

Locupletium. Hanc formam h. l. et VII. 7, 7 retinui, etsi e cod. Med. *locupletum* notatur. Nam meliores libri *ium* in hoc nomine praebent Tusc. V. 58. Off. II. 27 et cod. Poggianus in his epistolis I. 19, 4 non aliter habere videtur.

§. 4. *Si tibi eadem causa est* ɔ: si te quoque insomnia vexat, si ea, quae nunc fiunt, tibi somnum eripiunt.

II. (*A. U. C.* 705.)

1. Mihi vero omnia grata, et quod scripsisti ad me quae audieras, et quod non credidisti quae digna diligentia mea non erant, et quod monuisti quod sentiebas. Ego ad Caesarem unas Capua literas dedi, quibus ad ea rescripsi, quae mecum ille de gladiatoribus suis egerat, breves, sed benevolentiam significantes, non modo sine contumelia, sed etiam cum maxima laude Pompeii. Id enim illa sententia postulabat, qua illum ad

---

§ 1. *Quod non credidisti quae digna diligentia mea non erant* ɔ: quod fidem negasti iis, quae de me ferebantur, ut qui nimis blande ad Caesarem scripsissem cum offensione Pompeii.

De gladiatoribus suis. Cf. VII. 14, 2.

Cum maxima laude Pompeii. Quod in Med. pro *cum* scriptum est *huius*, non tanti est, ut id reponatur deleto nomine *Pompeii*, ut pla-

concordiam hortabar. Eas si quo ille misit, in publico proponat velim. Alteras eodem die dedi, quo has ad te. Non potui non dare, quum et ipse ad me scripsisset et Balbus. Earum exemplum ad te misi. 2. Nihil arbitror fore, quod reprehendas. Si qua erunt, doce me, quo modo † esse effugere possim. Nihil, inquies, omnino scripseris. Qui magis effugias eos, qui volent fingere? Verumtamen ita faciam, quoad fieri poterit. Nam, quod me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, scriptorum etiam meorum, facis amice tu quidem mihique gratissimum, sed mihi videris aliud tu honestum meque dignum in hac causa iudicare atque ego existimem. Mihi enim nihil ulla in gente unquam, ab ullo auctore rei publicae ac duce turpius factum esse videtur, quam a nostro amico factum est, cuius ego vicem doleo, qui urbem reliquit, id est patriam, pro qua et in qua mori praeclarum fuit. 3. Ignorare mihi videris, haec quanta sit clades. Es enim etiamnunc domi tuae, sed invitis perditissimis hominibus esse diutius non potes. Hoc miserius, hoc turpius quidquam? Vagamur egentes cum coniugibus et liberis, in unius hominis quotannis periculose aegrotantis anima positas omnes nostras spes habemus, non expulsi, sed evocati ex patria, quam non servandam ad reditum nostrum, sed diripiendam et inflammandam reliquimus. Ita multi nobiscum sunt, non in suburbanis, non in hortis, non in ipsa (urbe), et si non sunt, non erunt.

---

4 *quo modo † a se* — 20 *in ipsa urbe; et si nunc sunt* —

---

cuit Faerno et Martinio Lagunae in adnot. ad Fam. I. 1, 3.

Si quo ille misit. Immo *si quoi, si cui.* Cicero non recusat, quominus ea epistola, si cum alio communicata sit, pervulgetur. Id factum esse nuntiat Attico infra 9, 1.

§ 2. *Quo modo † esse effugere possim.* Sententia salva est, si pro *esse* cum Malasp. reponitur *ea.* Sed *esse* et corr. Med. *enim* magis commendant I. F. Gronovii suspicionem esse haec vestigia vocabuli Graeci, scribendumque: *quo modo μέμψιν effugere possim.* Cf. XIII. 49, 1.

Ab ullo auctore rei pub. ɔ: ab ullo, cuius consilio plurima in rep. geruntur. In orat. p. Flacc. 36 Asclepiades Acmonensis appellatur per iocum *praeclarus auctor suae civitatis* et in Sest. 139 e Gulielmi emendatione laudantur *auctores huius civitatis atque imperii.*

Id est patriam. Omissa nemo desideraret.

§ 3. *Quotannis periculose aegrotantis.* Hoc alio teste confirmare non possum. Sed Pompeium a. 704 in gravem morbum incidisse in Campania et publice tum municipia vota pro eius salute fecisse multi narrant, ut Cic. Tusc. I. 86. Vell. II. 48. Iuven. Sat. X. 283 seqq. Eo respicit Cicero Att. VIII. 16, 1 extr., IX. 5 extr.

Non expulsi a Caesare, *sed evocati* a Pompeio. Cum proximis cff., quae Cicero scripsit paulo ante ad Tironem, Fam. XVI. 12, 1: *domos nostras et patriam ipsam vel diripiendam vel inflammandam reliquimus.*

Ita multi nobiscum — erunt. Verba dedi, ut in Med. inveniri dicuntur, sed Victorio et Ernesto assentior ea tam obscura esse, ut dubitari non possit quin corrupta sint. Partim I. F. Gronovium secutus sic emendo: „Ita multi nobiscum sunt, *ut nunc* in suburbanis, *nunc* in hortis, *nunc* in ipsa *urbe sint*, et *qui nunc* sunt (nobiscum), non erunt." Quibus verbis queritur scriptor multos esse, qui causam Pompeii non satis strenue amplectantur, sed crebro revisant relicta, eos porro qui

Nos interea ne Capuae quidem, sed Luceriae, et oram quidem maritimam iam relinquemus, Afranium exspectabimus et Petreium. Nam in Labieno parum est dignitatis. Hic tu in me illud desideras. Nihil de me dico, alii viderint. Hic quidem quae est? Domi vestrae estis et eritis omnes boni. Quis tum se mihi non ostendit? quis nunc adest hoc bello? sic enim iam appellandum est. 4. Vibullii res gestae sunt adhuc maximae. Id ex Pompeii literis cognosces, in quibus animadvertito illum locum, ubi erit *διπλῆ*. Videbis de Cnaeo nostro ipse Vibullius quid existimet. Quo igitur haec spectat oratio? Ego pro Pompeio lubenter emori possum. Facio pluris omnium hominum neminem, sed non ita: „Uno in eo iudico spem de salute rei publicae." Significas enim aliquanto secus quam solebas, ut etiam Italia, si ille cedat, putes cedendum. Quod ego nec rei publicae puto esse utile nec liberis meis, praeterea neque rectum neque

---

3 *illud: des, id feras.* — 4 *quae est **?* — 5 *Qui istic se mihi* —

---

nunc praesto sint, non semper fore. Itaque redit ad id, quod scripsit in ep. sup. § 3. *Etsi propediem video* cet.

Nos — Luceriae sc. sumus, stare volumus. *Afranium et Petreium,* Pompeii legatos in Hispania, qui bene ibi pugnasse dicebantur et iam adventare. Cf. VII. 26, 1. VIII. 3, 7. *In Labieno parum est dignitatis,* quia, qui olim fortis in armis Caesaris fuerat, nunc transfuga vilis erat, ut scribit Lucanus, Phars. V. 345 sq.

Hic tu in me illud desideras. Sic Med. spatio post *me* vacuo relicto, quod critici vocabulo aliquo Graeco, velut πρέπον, καλόν, σέμνον implendum putabant. Miras vero turbas excitavit Bosianum commentum in optimo cod. se vidisse *des id feras.* Iam scimus quantum codici illi tribuendum sit. Sed Lambinus negat lacunam esse in Torn., qui in ceteris cum Med. consentit. Praeclare Gronovius: „Scribe: *Hic tu me illum desideras* ɔ: quereris me non esse illum, qui debeam esse et qui fui."

Hic quidem quae est? „mea dignitas, ubi me nemo consilium rogat; si sponte offero, nemo audit." Gronov.

Quis tum se mihi non ostendit. Propius a vero abest, quod dat Med. *quis tu,* pro *quis tu,* quam cod. Lamb., e quo *quis istic* notatur. Manifesta est oppositio inter hanc quaestionem et sequentem, in qua *nunc* adest. Sententia haec: quis bonus in meo consulatu aut tempore Clodiano non obtulit se mihi adiutorem? quis nunc ad me concurrit, quum bellum iam sit?

§ 4. *Vibullii res gestae* in Piceno. Cf. h. l. 1, 1 et 11 B., 1. Caes. B. C. I. 15. In Pompeii literis, quae illo tempore scriptae supersunt, nihil de iis legitur. Perierunt, quibus ille intexuerat locum e Vibullii epistola, quem nota ad marginem adscripta indicabat continere aliena verba. Διπλῆ enim > eundem veteribus usum praestabat, atque hodie notae citandi, quas Galli appellant *des guillemets.* Hinc apparet *ex Pompeii literis* Vibullii iudicium de illo cognosci potuisse et inutilem esse Lambini coni. *ex eius ad Pompeium literis.*

Ego pro Pompeio l. emori possum. Idem scripsit ad M. Caelium, Fam. II. 15, 3, ubi Orellius e Med. edidit: *Faveo Curioni: Caesarem honestum esse cupio: pro Pompeio emori possum; sed tamen ipsa re p. nihil mihi est carius,* sed sine dubio e marg. Crat. scribendum est, quod gradatio postulat: *Caesari honestissime cupio.* Alterum debetur librario formulam *cupere alicui* ignoranti.

Sed non ita, ut tu scribis. Sequuntur verba ex epistola Attici, quam ipsam Cicero deinde scribit se combussisse, ne in aliorum manus incideret et Attico apud Caesarem noceret.

Significas — cedendum. Negavit Atticus hoc se sentire in epist. XI Kal. Mart. data, ex qua verba laudantur infra IX. 10, 6.

honestum. Sed cur? „Poterisne igitur videre tyrannum?" — Quasi intersit audiam an videam, aut locupletior mihi sit quaerendus auctor quam Socrates, qui, quum XXX tyranni essent, pedem porta non extulit. Est mihi praeterea praecipua causa manendi, de qua utinam aliquando tecum loquar! Ego XIII. Kalend., quum eadem lucerna hanc epistolam scripsissem, qua inflammaram tuam, Formiis ad Pompeium, si de pace ageretur, profectus (sum), si de bello, quid ero?

6 *si de pace agetur, profecturus; si* —

Sed cur? Bosius haec ita explet: „Sed cur ita existimem nunc taceo et tibi iudicandum relinquo." Gronovius: „Sed cur eadem toties inculco, vel, cur te moror." Schutzius Attico tribuenda putabat ita correcta: *Sed, heus tu, poterisne* cet. Mihi in mentem venit: *Sed quaeris: Poterisne* cet.

Quasi intersit audiam an videam. Non semper Cicero ita iudicavit. In epist. ad Torquatum, Fam. VI. 4, 3, affirmat *in malis omnibus acerbius esse videre quam audire.* Cf. quoque Fam. IV. 4, 5 et VII. 30, 1.

Est mihi pr. praecipua causa manendi cet. Recte Mongaltius haec ad Terentiam spectare putavit, cuius fides Ciceroni de provincia redeunti suspecta esse coepit.

Formiis ad Pompeium. Pompeius erat tunc Luceriae, unde dedit literas ad Domitium, quae leguntur post ep. 12 C. et D. Postridie Cicero nuntiavit Attico se, quum profectus esset, tuto Luceriam non potuisse venire. vid. ep. seq. § 5.

Si de pace ageretur, profectus (sum), si de bello, quid ero? Ageretur et *profectus* est e Med., a quo non discessi, nisi quod *sum* inter *profectus* et *si* inserui. Orellius a Victorio accepit futurum *agetur,* et ex Ascens. sec. *profecturus,* idemque pro *quid ero* cum Pio malebat *videro.* Neque haec, neque Bosianum *praefectus,* neque Gronovii *quid? Oro.* mihi probatur. Nihil desidero in Med. scriptura. Cicero dicit se profectum esse ad Pompeium, (Cf. ep. 3, 5 *ad quem quum essem profectus*) ut videret, si ageretur de pace, idemque se nihil fore, si bellum placeret, imperium militare nec suo ingenio nec suae voluntati convenire.

III. (*A. U. C.* 705.)

1. Maximis et miserrimis rebus perturbatus, quum coram tecum mihi potestas deliberandi non esset, uti tamen tuo consilio volui. Deliberatio autem omnis haec est: si Pompeius Italia cedat, quod eum facturum esse suspicor, quid mihi agendum putes, et quo facilius consilium dare possis, quid in utramque partem mihi in mentem veniat, explicabo brevi. 2. Quum merita Pompeii summa erga salutem meam familiaritasque, quae mihi cum eo est, tum ipsa rei publicae causa me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius consilio, vel fortuna (mea cum illius fortuna) coniungenda esse videatur. Accedit illud, si maneo et illum comitatum optimo-

9 *fortuna cum fortuna* —

§ 2. *Vel fortuna (mea cum illius fortuna, coniungenda.* Aequabilitas orationis commendat supplementum a Klotzio repertum, quum ante de Malasp. coniectura *cum fortuna* adderetur.

rum et clarissimorum civium desero, cadendum est in unius potestatem, qui, etsi multis rebus significat se nobis esse amicum, et ut esset a me est — tute scis — propter suspicionem huius impendentis tempestatis multo ante provisum, tamen utrumque considerandum est, et quanta fides ei sit habenda et, si maxime exploratum sit eum nobis amicum fore, sitne viri fortis et boni civis esse in ea urbe, in qua, quum summis honoribus imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo praeditus, non futurus.... subeundumque periculum sit cum aliquo † fore dedecore, si quando Pompeius rem publicam recuperarit. 3. In hac parte haec sunt. Vide nunc, quae sint in altera. Nihil actum est a Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter; addo etiam, nihil nisi contra consilium auctoritatemque meam. Omitto illa vetera, quod istum in rem publicam ille aluit, auxit, armavit, ille legibus per vim et contra auspicia ferendis auctor, ille Galliae ulterioris adiunctor, ille gener, ille in adoptando P. Clodio augur, ille restituendi mei quam retinendi studiosior, ille provinciae prorogator, ille absentis in omnibus adiutor, idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor rei publicae coepit, contendit, ut decem tribuni pl. ferrent, ut absentis ratio haberetur, quod idem ipse sanxit

8 *nomen futurus* — *aliquo fore* — 16 *propagator* —

Non futurus — *subeundumque periculum sit.* Rursus Klotzium sequor nihil in verbis mutantem, sed lacunae signum apponentem, quamquam non concedo eidem plura verba post *futurus* excidisse. Cicero considerat, quid futurum sit, si in unius Caesaris potestatem incidat, quid, si Pompeius rem p. recuperarit. Sententiae satisfacit interpolatio Iansoniana *non futurus sit sui iuris,* sed pugnat cum consuetudine Tulliana. Iac. Gronovii emendatio *nomen futurus* durior mihi videtur, neque Kochio concedo pro *non futurus* scribi posse *sine honore futurus.* Hofmannus edidit: *non futurus sit idem idemque periculum sit cum maiore dedecore,* quod longius a codice recedit. Peerlkampius volebat *non idem futurus,* in ceteris nihil mutat. Infinitivus *fore* ɔ: eum fore, non recte pendet a v. *periculum.* Sequi debebat *ne.* Cff. exempla in Menckenii Obss. ling. Lat. p. 735 sq. Scribendum videtur: *non futurus tutus subeundumque ei periculum sit cum aliquo suo dedecore.* Non accipio *forte* ex antiquis editionibus, quoniam dubitationi non est locus.

§ 3. *Ille* — *auctor.* Spectat imprimis ad agrariam Iuliam. Cf. Att. II. 16, 2. Vell. II. 44.

Galliae ult. adiunctor. Pompeio suffragante senatus Galliae Cisalpinae, quam Caesar lege Vatinia acceperat, adiecit Comatam, materiam triumphi. Vid. Suet. Caes. 22.

Ille gener. Indicat hoc quoque imprudenter a Pompeio factum esse, quod Iuliam Caesaris uxorem duxit.

Ille provinciae prorogator. Cf. VII. 3, 4. Hoc dicitur, quoniam a. 799 annuente Pompeio lex lata est, quae provincias Caesari in quinquennium prorogavit. Fines imperii propagantur, imperium et provincia prorogatur. Cf. Cic. Att. V. 17, 5. VII. 3, 4. intt. ad Suet. Caes. 24. Ideo in deteriore codice Maffeiano recte scriptum puto *prorogator,* male in ceteris *propagator.* De propagatis enim provinciae finibus iam ante aliquid dictum est.

Postquam esse defensor rei p. coepit ɔ: ut scribit Vell. II 47, postquam „reconciliatis sibi optimatibus maxime a Caesare alienatus est."

Idem ipse sanxit lege quadam sua. Cf. Suet. Iul. 28. Dio XL. 56. — *M. Marcello* — *restitit.*

lege quadam sua, Marcoque Marcello consuli finienti provincias Gallias Kal. Mart. die restitit. Sed, ut haec omittam, quid foedius, quid perturbatius hoc ab urbe discessu sive potius turpissima fuga? Quae conditio non accipienda fuit potius quam relinquenda patria? Malae conditiones erant. Fateor; sed numquid hoc peius? 4. At recuperabit rem publicam. Quando? aut quid ad eam spem est parati? Non ager Picenus amissus? non patefactum iter ad urbem? non pecunia omnis et publica et privata adversario tradita? Denique nulla causa, nullae vires, nulla sedes, quo concurrant qui rem publicam defensam velint. Apulia delecta est, inanissima pars Italiae et ab impetu huius belli remotissima; fuga et maritima opportunitas visa quaeri desperatione. † In te cepi Capuam, non quo munus illud defugerem, sed † sine causa, in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor, bonorum autem esset aliquis, sed hebes, ut solet et, ut ipse sensissem, multitudo et infimus quisque propensus in alteram partem, multi mutationis rerum cupidi, dixi ipsi me nihil suscepturum sine praesidio et sine pecunia. Itaque habui nihil omnino negotii, quod ab initio vidi nihil quaeri praeter fugam. 5. [Eam] si nunc sequor, quonam? Cum illo non; ad quem quum essem profectus, cognovi in iis locis esse Caesarem, ut tuto Luceriam venire

1 *provinciis Galliis Kalendarum Martiarum diem* — 12 *sed sic, ne causam;* — 14 *ut ipse sensi, esset multitudo* — 15 *cupidi.* 5. *Dixi* — 17 *fugam. Eam si* —

De hac re consulantur Appian. B. C. II. 26. Dio XL. 59. Plut. Pomp. 52. laudati a Matthiaeo ad h. l. — Formulam *finire provincias die* illustravit Hofmannus verbis Livii I. 17, 6 *quinum dierum spatio finiebatur imperium.* Sed e scriptura cod. Med. *K. Martis die* fortasse scribendum est *Kal. Martiis* deleto *die.*

Turpissima fuga. Hofmannus e scriptura Med. *turpissimamq. sum fuga* acute eruit *turpissima nequissima fuga.*

§ 4. *Apulia, inanissima pars Italiae* ɔ: regio, ubi pauca admodum belli gerendi praesidia sunt. Noli referre ad soli naturam, ariditate insignem. Eadem erat longissime dissita ab iis locis, quae impetum Caesaris primum exceptura erant.

† *In te cepi Capuam* cet. Corruptam cod. Med. lectionem dare malui, quam pessimam recipere ex margine illius libri emendationem *invite,* quo adverbio Cicero nusquam utitur. Cicero nec *cepit Capuam,* nec *accepit,* sed a se reiecit, non vitandi oneris causa, sed quod videbat teneri illam urbem sine exercitu non posse, ut scribit ad Pompeium in epist. addita VIII. 11 D., 5. Cf. 12, 2. *Nam certe neque tum peccavi, quum imparatam Capuam — accipere nolui.* Utrumque locum qui considerarit, non dubitabit quin h. l. scribendum sit: *Non accepi Capuam, non quo munus illud* (cf. VII. 11, 5) *defugerem, sed* —. Pro *sine causa* utrum cum Lamb. corrigam *in ea causa,* an cum I. F. Gronovio *timens causae* dubito. Coniunctivus *sensissem* in Med. recte se habet, quoniam omnia ad v. *dixi* referuntur. Quid Kochius in h. l. ausus sit, qui volet quaerat in Mus. Rhen. XII. p. 274. Melius sane nonnulla Buchelerus, ibid. XIII. p. 592 eleganter de h. l. disputans.

§ 5. *Eam si nunc sequor.* Fugam sequi pro fugam capessere, fugientem comitari nullo exemplo confirmare possum, atque suspicor *eam* non esse Ciceronis, sed ortum e mala repetitione ultimae syllabae vocabuli *fugam.*

Cum illo non omittitur *possum* vel *licet.*

non possem. Infero mari nobis, incerto cursu, hieme maxima navigandum est. Age iam, cum fratre, an sine eo cum filio? at quo modo? In utraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes fortunasque nostras? Acrior quam in ceterorum, quod putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere populare. Age iam, has compedes, fasces, inquam, hos laureatos efferre ex Italia quam molestum est! Qui autem locus erit nobis tutus, ut iam placatis utamur fluctibus, antequam ad illum venerimus? Qua autem aut quo, nihil scimus. 6. At si restitero et fuerit nobis in hac parte locus, idem fecero, quod in Cinnae dominatione L. Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit, qui tamen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factum est, sed malle quam armatum ad patriae moenia accedere. Aliter Thrasybulus et fortasse melius. Sed est certa quaedam illa Mucii ratio atque sententia, est illa etiam [Philippi], et, quum sit necesse, servire tempori et non amittere tempus, quum sit datum. Sed in hoc ipso habent tamen iidem fasces molestiam. Sit enim nobis amicus, quod incertum est, sed sit, deferet triumphum. Non accipere, † ne periculosum sit, invidiosum ad bonos. O rem, inquis, difficilem et inexplicabilem! Atqui explicanda est. Qui † enim fieri potest?

---

2 *an sine? cum filio aut quo modo?* —

Infero mari — navigandum est. Cf. IX. 19, 3 *infero* (*mari*) *navigabimus,* et ibid. 5, 1 *navigatio infero.* Ablativum eidem verbo iunxit Plinius H. N. VI, 126 *si Tigri navigetur.* Accusativum posuit Cicero in locutione poetica Fin. II. 112 *si Xerxes — maria ambulasset, terram navigasset.* Scriptores post Augustum saepius accusativum usurparunt, velut Suet. in Claud. 1.

Cum fratre, an sine eo cum filio? at quo modo? Ita haec verba scribenda et distinguenda videntur. Pronomen *eo* non posse abesse vidit Schellerus. Observ, p. 187. Nam *sine* nunquam adverbii vim habet. Atque ipsa depravatio in Med. *si nee,* quodque correctum est *sine et* ad verum inveniendum ducit. *Cum filio an quomodo?* in eodem libro vitiose scriptum est. Handius in Turs. I. p. 551 defendit *aut*, quod Bosio debetur. Ego scripsi *at quomodo?* secutus iudicium Gronovii. Supplendum est: eum mecum traham in tantum periculum.

§ 6. *Q. Mucius* pontifex maximus a. 672 ex voluntate C. Marii iunioris per Damasippum e curia fugiens in vestibulo aedis Vestae est interfectus. Vid. Cic. de N. D. III. 80. Liv. Epit. lib. 86. Appian. B. C. I. 88.

Est illa etiam [*Philippi*]. L. Marcius Philippus, L. Valerius Flaccus, Q. Mucius Scaevola in Cinnae dominatione in urbe restiterunt, eadem omnium fuit ratio atque sententia. Non potest igitur Philippus opponi Mucio et nomen *Philippi* delendum est. Neque opus est, ut quod volebat Orellius, pro *illa* scribatur *alia.* Mucii sententiae opponitur Thrasybuli consilium, quod explicatur verbis *non amittere tempus, quum sit datum.* Hoc itaque dicit: Est ubi praevaleat Mucii consilium, est ubi Thrasybulum imitari melius sit.

Non accipere cet. Egregiam amplector Orellii suspicionem: *Non accipere me periculosum est; accipere, invidiosum ad* (potius *apud*) *bonos.* Sermoni vim faciunt, qui particulam *ne* h. l. vindicare student.

Qui † enim fieri potest? Praeclare Orellius in alt. edit. corrigit *autem* pro *enim,* invocans

Ac ne me existimaris ad manendum esse propensiorem, quod plura in eam partem verba fecerim, potest fieri, quod fit in multis quaestionibus, ut res verbosior haec fuerit, illa verior. Quamobrem ut maxima de re aequo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim. Navis et in Caieta est parata nobis et Brundisii. 7. Sed ecce nuntii scribente me haec ipsa noctu in Caleno, ecce literae, Caesarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu et pugnare cupiente. Non puto etiam hoc Cnaeum nostrum commissurum ut Domitium relinquat, etsi Brundisium Scipionem cum cohortibus duabus praemiserat, legionem a Fausto conscriptam in Siciliam sibi placere a consule duci scripserat ad consules. Sed turpe Domitium deseri implorantem eius auxilium. Est quaedam spes, mihi quidem non magna, sed in his locis firma, Afranium in Pyrenaeo cum Trebonio pugnasse, pulsum Trebonium, etiam Fabium tuum transisse cum cohortibus; summa autem, Afranium cum magnis copiis adventare. Id si est, in Italia fortasse manebitur. Ego autem, quum esset incertum iter Caesaris, quod vel ad Capuam vel ad Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompeium misi et literas; ipse, ne quo inciderem, reverti Formias. Haec te scire volui scripsique sedatiore animo, quam proxime scripseram, nullum meum iudicium interponens, sed exquirens tuum.

---

9 *legionem Fausto* — 13 *Fadium* —

Wunderum, qui Var. Lect. p. XXXVIII docuit has particulas ob simile scribendi compendium saepe permutari.

In Caieta. Bosius comparavit Att. XIV. 7, 1 *Paullum in Caieta vidi* et I. 3, 2 *signa sunt ad Caietam exposita,* (add. I. 4, 3 *Caietam ornabo*) et designari Ciceronis villam prope Caietam monuit.

§ 7. *A Fausto conscriptam.* Dativum non simpliciter iungi verbis passivis ad indicandum eum, a quo aliquid fiat, sed naturam suam conservare multi docuerunt. Vid. Kritz. ad Sal. Iug. 46, 3. Madv. ad Fin. p. 27. Quare quum Faustus non sibi, sed Pompeio legionem conscripserat, cum Manutio et Lambino scribendum erat: *a Fausto conscriptam.* Cf. Wesenberg. Emend. p. 22.

A consule. Ita emendavit Man. ex epist. Pompeio 12 A., 3. Libri habent *a consulibus,* contrario errore illi, de quo notatum ad VII. 12, 5.

Domitium deseri ex Orelliana retinui, quoniam id quod Med. a prima manu habet *deserit,* lenius et melius sic emendatur, quam ut in codice correctum est *deserere erit.*

Fabium tuum. Quum incertum sit an hic agatur de Fadio Gallo, nomen ut ex libris Mss. affertur intactum reliqui. Or. ubique scripsit *Fadio.* Cf. ad VII. 3, 3.

Leptam. Cf. ad. V, 17, 2.

IV. (A. U. C. 705.)

1. Dionysius quidem tuus potius quam noster, cuius ego quum satis cognossem mores, tuo tamen potius stabam iudicio quam meo, ne tui

---

§ 1. *Tuo potius stabam iudicio quam meo.* Stare alicuius iudicio est aliquem auctorem sequi, alicui credere. Cf. XII. 21, 5. Off. III. 110. Orat. 237.

quidem testimonii, quod ei saepe apud me dederas, veritus, superbum se praebuit in fortuna, quam putavit nostram fore, cuius fortunae nos, quantum humano consilio effici poterit, motum ratione quadam gubernabimus. Cui qui noster honos, quod obsequium, quae etiam ad ceteros contempti cuiusdam hominis commendatio defuit? ut meum iudicium reprehendi a Quinto fratre vulgoque ab omnibus mallem quam illum non efferre laudibus, Ciceronesque nostros meo potius labore subdoceri quam me alium iis magistrum quaerere. Ad quem ego quas literas, dii immortales, miseram, quantum honoris significantes, quantum amoris! Dicaearchum mehercule aut Aristoxenum diceres arcessi, non hominem omnium loquacissimum et minime aptum ad docendum. 2. „Sed est memoria bona." Me dicet esse meliore. Quibus literis ita respondit, ut ego nemini, cuius causam non reciperem. Semper enim „si potero, si ante suscepta causa non impediar." Nunquam reo cuiquam, tam humili, tam sordido, tam nocenti, tam alieno tam praecise negavi, quam hic mihi plane nulla exceptione praecidit. Nihil cognovi ingratius, in quo vitio nihil mali non

---

15 *mihi. Plane sine ulla* —

Tui testimonii — veritus. Unicum exemplum, ubi apud Romanum scriptorem *vereri* cum genitivo construitur paene cum vett. editt. correxi accusativos reponens. Veteribus poetis illa constructio in usu erat, Afranio, Attae, Pacuvio, Attio, quorum testimonia citavit Nonius p. 496 sq. Sed respuit Terentius, ut idem grammaticus observat, laudans e Phormione haec: *Non simultatem meam vereri saltem.* Vid. II. 1 init., ubi tamen legitur *revereri*, ut Ciceronis quoque codd. afferunt supra II. 19, 1. Sed vid. Phorm. II. 2, 1 et alibi. Nam quem ex eadem fabula afferunt locum V. 7, 78, in eo verba *feminae primariae* est dativus, qui pendet a vv. *facere contumeliam, huius* genitivus pretii, et verba sic sunt distinguenda:

Neque huius sis veritus, feminae primariae
Quin novo modo ei faceres contumeliam.

Abstinui tamen a mutando, quoniam genitivus *testimonii* mihi verus videtur. Sed in *tui* accusativum latere puto, unde ille genitivus pendeat. Nam quum addatur *quod — dederas,* facile obtinebo *tui* esse otiosum. Pro eo Cicero scribere potuit *vim.* Certe id, quod vulgo legitur, non est Tullianum.

Motum ɔ: conversionem, mutationem. Cf. III. 8, 3.

Contempti cuiusdam hominis. Pro *cuiusdam* scribendum esse *quondam* male Orellius putabat. *Quidam* adiectivi vim temperat. Non nude vult Dionysium appellare *contemptum hominem,* sed paulo lenius vocat *contemptum quendam hominem.* Falso multi docent *quidam* semper intendere vim adiectivi praecedentis, ut Beierus ad Off. I. p. 115. II. p. 75. Meliora praeceperunt Kuhner. ad Tusc. II. 11. Seyff. ad Lael. p. 199 et 322. Hand. lehrb. des lat. Stils p. 440, alii. Pro *ad ceteros* videtur scrib. *apud ceteros.*

Meo labore subdoceri ɔ: a me ὑποδιδασκάλου munere functo doceri, quoties ille abesset.

§ 2. *Me dicet esse meliore.* Nunquam enim obliviscar, quam ingratus in me fuerit.

Quam hic mihi plane nulla exceptione praecidit. Haec una sententia continuare praestat, quam a v. *plane* novam ordiri. Et *nulla* cum Ursino scripsi, quum facilius litera unica intercidit, quam *sine,* quod in nullo codice inventum est. Iunius quoque et Graevius *nulla* in codd. vidisse se affirmarunt.

Praecidere pro negare legitur quoque X. 16, 1. *Negavi* autem absolute positum est id, quod Belgice dicitur: *ik heb neen gezegd.* Pro *praecise* ponitur ἀποτόμως infra X. 11, 5.

In quo vitio nihil mali non inest. Cf. Xenoph. Cyrop. I. 2, 7.

inest. Sed de hoc nimis multa. 3. Ego navem paravi; tuas literas tamen exspecto, ut sciam quid respondeant consultationi meae. Sulmone C. Atium Pelignum aperuisse Antonio portas, quum essent cohortes quinque, Q. Lucretium inde effugisse scis; † Cnaeum ire Brundisium desertum. Confecta res est.

---

§ 3. *Ego navem paravi.* Cf. ep. praec. § 6. *Consultationem* suam Cicero vocat ea, quae leguntur ibidem § 2—6.

Cnaeum ire Brundisium † *desertum. Domitium* excidisse Lipsius putabat. Concinnius certe esset, quod excogitavit Orellius: *deseri Domitium.* Possis quoque legere: *deserto Domitio.* Sed vereor ne plura hic turbata sint, quae sine melioribus libris restitui nequeant. Mihi satis placet: *Cn. aiunt ire Brundisium. Deserto Domitio confecta res est.*

V. (*A. U. C.* 705.)

1. Quum ante lucem IIX. Kal. ad te literas (de Dionysio) dedissem, vesperi ad nos eodem die venit ipse [Dionysius] auctoritate tua permotus, ut suspicor. Quid enim putem aliud? Etsi solet eum, quum aliquid furiose fecit, poenitere. Nunquam autem certior fuit quam in hoc negotio. Nam, quod ad te non scripseram, postea audivi a tertio miliario tum eum isse

Πολλὰ μάτην κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα·

multa, inquam, mala eum dixisse, suo capiti, ut aiunt. Sed meam man-

---

2 *litteras ad te de Dionysio dedissem* — 3 *ipse Dionysius* — 5 † *certior* — 7 *eum ῥίψαι* — 9 *Sed o meam* —

---

§ 1. *De Dionysio.* Retinui Malaspinae hoc additamentum e codd., ut affirmat, depromptum, quoniam sententia flagitat. Sed si haec praecedunt, recte sequitur *ipse,* non *ipse Dionysius.*

Certior. Bosius recte hoc vocabulum explicuit. *Certus* dicitur, qui firmus manet in proposito suo, quem sui consilii non poenitet. Eadem vi ponitur infra X, 11, 3, ubi deteriores codd. mutarunt in *fortiorem,* quod idem factum ap. Livium X, 35 extr. in verbis: *procedunt adversus hostem nec spe nec animo certiorem.* Neque aliter aliquis in Mart. epigr. V, 61 *certus et asper homo* vocatur. Non opus igitur coniecturis criticorum *caecior, cerritior, tetrior, acerbior,* nec eo, quod mihi olim placebat, *iratior.*

Πολλὰ — θυμήναντα. Nondum inventus est auctor versus, quo depingitur taurus furens, quem pulcre depinxit Vergilius Georg. III, 232 sqq. et in comparatione Aen. XII, 103 seqq.

Mugitus veluti quum prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Quod ante hunc versum ponitur ῥίψαι recte sprevit Hauptius in progr. Berol. p. 15 eique praetulit quod in Med. scriptum est *isse.* Idem suspicatur versum Graecum esse poetae Alexandrini, fortasse Callimachi.

Suo capiti, ut aiunt. Imprecandi formula, qua utitur Caelius in epist. ad Cic. Fam. VIII. 1, 4 *Te subrostrani — quod illorum capiti sit — dissiparant perisse.* Eandem Bentleius ingeniose restituit in Ter. Phorm. III. 2, 6. *Me. tuo lenonem ne quid — G. suo capiti fuat.*

suetudinem! Conieceram in fasciculum una cum tua vementem ad illum epistolam: hanc ad me referri volo, nec ullam ob aliam causam Pollicem [servum a pedibus meum] Romam misi. Eo autem ad te scripsi, ut, si tibi forte reddita esset, mihi curares referendam, ne in illius manus perveniret. 2. Novi si quid esset, scripsissem. Pendeo animi exspectatione Corfiniensi, in qua de salute rei publicae decernitur. Tu fasciculum, qui est M'. CVRIO inscriptus, velim cures ad eum perferendum, Tironemque Curio commendes, et ut det ei, si quid opus erit in sumptum, roges.

1 *venientem* — 2 *Pollucem, servum a pedibus meum* — 7 DES M'. CVRIO — 8 *commendes, ut ei, ut petii, si* — *eroget.* —

Vementem. Ita scribendum est contracte, non cum Ernesto *vehementem*, quum in codd. scriptis et editis *venientem* exstet, quod ipsum nullo modo defendi potest. cf. Lachmannus ad Lucr. II, 1024. Gellii locis ibi laudatis add. XI, 18. *vementibus et illustribus verbis.*— Paulo ante scripsi *sed meam mansuetudinem*, quum in Med. *o* non inveniatur.

Pollicem [servum a pedibus meum]. Pollicis mentio fit Fam. XIV. 6. Att. XIII. 46, 47, 48. Quae adduntur seclusi, quoniam tales officiorum designationes Ciceronis aetate inusitatae erant et postea demum in usu esse coeperunt. Ursinus quoque grammatici scholium putabat.

§ 2 *Exspectatione Corfiniensi* ɔ: exspectatione eorum, quae ad Corfinium gesta sunt et geruntur. cf. ep. 3, 7. Sed *in qua* quum non possit referri ad *exspectationem*, vel scribendum est *exspectatione rei Corfiniensis*, vel servatis illis, ut sunt, *in qua re*.

M' Curio. Certe inscriptus erat *M' Curio*, non *des M' Curio*, quod tum demum ferendum est, si reliqua in hunc modum corrigas: *cui est* DES M' CVRIO *inscriptum.* Quid lateat in literis DE quae in codd. nomen praecedunt, si in illis aliquid latet, aliis divinandum relinquo. — De M'. Curio, qui Tironem aegrum Patris curaverat, vid. VII. 2, 3. 3, 12. Fam. XVI. 4, 2. 9, 3. 11, 1.

Et ut det ei, si quid opus erit in sumptum, roges. Scripsi ex mea emendatione, minus a vestigiis cod. Med. recedens, quam vulgo fit. Nam sic est in codice: *ut ut peti — roges.* Lamb. illa mutavit in: *ut ei, ut petii*, Manutius pro *roges* scripsit *eroget*. *Rogandi* verbum Cicero ponit in eadem re ep. 6 extr.: *Ego Curium nostrum, si quid opus esset, rogaram.*

VI. (*A. U. C.* 705.)

1. Obsignata iam epistola, quam de nocte daturus eram, sicut dedi — nam eam vesperi scripseram — C. Sosius praetor in Formianum venit ad M. Lepidum, vicinum nostrum, cuius quaestor fuit. Pompeii literarum ad consules exemplum attulit:

4 *M'. Lepidum* —

§ 1. *Ad M. Lepidum.* M'. Lepidum, Cons. a. 688, hic intelligendum esse Pighius putabat. Sed Mss. nominant *M. Lepidum*. Orellius in Onom. p. 14 locos ex epistolis ad Att. VII—IX. 1, retulit ad Mamercum Lepidum, cons. a. 677, fratrem Manii. Difficilis optio est in Lepidorum aequalium multitudine. Vid. stemma Lepidorum in Onom. Tull. p. 15 sq. — *C. Sosius* illo anno in urbe ius dixit. Vid. IX, 1, 2.

Ad consules. Nihil muto, etsi Pompeius in literis singulari numero utitur. Potuit enim

2. „Literae mihi a L. Domitio a. d. XIII. Kalend. Mart. allatae sunt; earum exemplum infra scripsi. Nunc, ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti rei publicae intersit omnes copias in unum locum primo quoque tempore convenire. Tu, si tibi videbitur, dabis operam, quam primum ad nos venias. Praesidii Capuae, quantum constitueritis satis esse, relinquas."

3. Deinde supposuit exemplum epistolae Domitii, quod ego ad te pridie miseram. Dii immortales, qui me horror perfudit! quam sum sollicitus quidnam futurum sit! Hoc tamen spero, magnum nomen imperatoris fore magnum in adventu terrorem. † Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil mutasset nec tegentia hoc, quod quum fortiter et diligenter, tum etiam mehercule. Modo enim audivi quartanam a te discessisse. Moriar, si magis gauderem, si id mihi accidisset. Piliae dic, non esse aequum eam diutius habere nec id esse vestrae concordiae. Tironem nostrum ab altera relictum audio. Sed eum video in sumptum ab aliis mutuatum. Ego autem Curium nostrum, si quid opus esset, rogaram. Malo Tironis verecundiam in culpa esse quam illiberalitatem Curii.

---

11 *nihil in vita. Sed nec recentia hoc* — *fortiter diligenter* — 12 *etiam hercule modo. Modo* —

---

easdem literas ad utrumque consulem dare et confirmatur plur. num. ep. 8, 2, ubi eaedem literae *ad consules* datae dicuntur.

§ 3 *Spero magnum nomen imperatoris fore, magnum in adventu terrorem.* Verba corrupta indico. Nihil erat, cur *speraret* Pompeii gloriam rerum gestarum magnam *fore,* quam certo *sciebat* magnam *esse.* Tum non dicendum erat *magnum in adventu terrorem,* sed *m. ipso adventu terrorem.* Mihi haec sic legenda videntur: *Spero magnum nomen imperatoris fore magnum adversariis terrorem.*

Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit, nihil mutasset nec tegentia hoc, quod quum fortiter et diligenter, tum etiam mehercule. Modo enim audivi cet. Dedi verba misere corrupta, ut in Med. esse dicuntur. Critici varie temptarunt. Nemo feliciter vel sic, ut mediocriter locum restituisse videatur. Inspice, quaeso, Victorii aliorumque adnott. in edit. Graeviana et I. F. Gronovii commentum in Add. vol. II, p. 313, quod tam longe a vero abest, quam quod coniecit Tunstallus p. 259. Ceteris accedat mea hariolatio: *Spero etiam, quoniam adhuc nihil nobis obfuit* NISI LEVITAS ET NEGLEGENTIA, *hoc quod* NUNC FIT *fortiter et diligenter* GES*tum* (*iri. Laetor*) *etiam mehercule. Modo enim audivi* cet.

Moriar, si magis gauderem, cet. Saepe Cicero in epistolis utitur his asseverandi formulis e sermone familiari desumptis *Moriar, ne vivam, peream si* vel *ni.* Vid. IV. 17, 5 (vulgo 16, 8) V. 20, 6. Fam. VII. 13, 1. VIII. 15, 2. Sequitur in membro conditionali praesens indicativi. Hic locus ab illis specie tantum diversus est. Nam quum Cicero proprie scribere debuisset: *Moriar, ni gaudeo; non magis gauderem, si id mihi accidisset,* liberius ea in unam sententiam contraxit.

Ab altera. Explicant: *quartana,* qua laborasse Tironem mense Ianuario ineunte novimus ex epist. ad ipsum XVI. 11, 1. Sed hoc obscure dicitur. Orellius coniecit *ab alterna,* quo nomine febris intermittens appellari potuisse videtur, etsi exempla non afferuntur.

VII. (*A. U. C.* 705.)

1. Unum etiam restat amico nostro ad omne dedecus, ut Domitio non subveniat. „At nemo dubitat, quin subsidio venturus sit." Ego non puto. „Deseret igitur talem civem et eos, quos una scis esse, quum habeat praesertim et ipse cohortes xxx?" Nisi me omnia fallunt, deseret. Incredibiliter pertimuit. Nihil spectat nisi fugam; cui tu — video enim quid sentias — me comitem putas debere esse. 2. Ego vero quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. Quod enim tu meum laudas et memorandum ducis, malle quod dixerim me cum Pompeio vinci quam cum istis vincere, ego vero malo, sed cum illo Pompeio, qui tum erat aut qui mihi esse videbatur; cum hoc vero, qui ante fugit, quam scit aut quem fugiat aut quo, qui nos tradidit, qui patriam reliquit, Italiam relinquit, si malui, contigit, victus sum. Quod superest, nec ista videre possum, quae nunquam timui ne viderem, nec mehercule istum, propter quem mihi non modo meis, sed memet ipso carendum est. 3. Ad Philo-

---

12 *qui nostra tradidit* — 13 *nec ita videre* errore typothetae.

---

§ 1. *Eos, quos una scis esse.* „Senatorii ordinis erant P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, S. Quintilius Varus, L. Rubrius, praeterea filius Domitii aliique complures adolescentes et magnus numerus equitum Romanorum et decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat." Caes. B. C. I, 23.

Quum habeat p. et ipse cohortes XXX. Latine nesciunt, qui hoc de Domitio dictum accipiunt. Domitius fere XXX cohortes habebat, ut certo novimus ex Pompeii epist. h. l. 11 A et e Caesaris narratione B. C. I. 17. Pompeius *et ipse* eundem fere militum numerum coegisse hic traditur.

Cui tu — me comitem putas debere esse. Dativus pendet a vv. *me comitem esse*, ut VII, 9, 3 *ei* a verbis *remedium est ullum.* Utroque loco poterat quoque genitivus poni a substantivo pendens.

§ 2. *Ego vero — non habeo.* Acerbe dictum, quod ex Ciceronis dictorum libris repetiverunt Domitius Marsus apud Quint. I. O. VI. 3, 109. Plut. in Apophtegm. p. 205. C. Macrob. Sat. VI, 3. Apud Quint. l. l. verba sic disponuntur: *Habeo quem fugiam; quem sequar non habeo.* Sed h. l., ubi *ego vero* praecedit, is ordo, quem libri Mss. omnes tenent, melior est, ne tria deinceps vocabula in eodem sono desinant.

Laudas et memorandum ducis. Recte Bosius *ducis;* male in Med. *dicis.* Neque enim nunc de nomine, quod dicto Ciceronis imponi posset, sed de opinione et iudicio Attici sermonem esse apertum est. cf. de discrimine inter ea, quae *dicuntur* et *ducuntur* Bakius ad Cic. Leg. p. 383 et 453.

Qui nostra tradidit non integrum existimans scripsi: *qui nos tradidit.* Idem placuit Gronovio, qui adscripsit: „qui nos tantum non Caesari in manum dedit." Seqq. idem tuetur hac interpretatione: „qui urbe excessit, in eo est ut etiam excedat Italia."

Si malui, contigit, ɔ: si malui vinci, factum est, quod volui.

Nec ista videre possum — nec istum ɔ: nec ea, quae nunc Romae geruntur, nec Caesarem adspicere possum.

§ 3. *A Moneta.* „Mandarat Philotimo, ut aut a Moneta, ubi numi cudebantur, viaticum sibi pararet, auro argentove infecto pro ea permutato, aut ut ab argentariis fenori acciperet." Bosius. Erat autem *aedes et officina*

timum scripsi de viatico, sive a Moneta — nemo enim solvit — sive ab Oppiis, tuis contubernalibus. Cetera apposita tibi mandabo.

2 *apposite* —

Monetae in arce Capitolina. Liv. VI, 20 coll. V, 47. et cf. Becker. Ant. Rom. I p. 392 sq. — De Oppiis Vid. VII. 13 B.

Cetera apposita ɔ: apta ad profectionis consilium. Quoniam praecedit viatici mentio, hic non additur *ad iter*. *Apposite*, ut Orellius scripsit pro opportuno tempore, nec dicitur, nec h. l. in codice noto legitur.

VIII. (*A. U. C.* 705.)

1. O rem turpem et ea re miseram! Sic enim sentio id demum aut potius id solum esse miserum, quod turpe sit. Aluerat Caesarem, eundem repente timere coeperat, conditionem pacis nullam probarat, nihil ad bellum pararat, urbem reliquerat, Picenum amiserat culpa, in Apuliam se compegerat, ibat in Graeciam, omnes nos *ἀπροσφωνήτους*, expertes sui tanti, tam inusitati consilii relinquebat. 2. Ecce subito literae Domitii ad illum, ipsius ad consules. Fulsisse mihi videbatur *τὸ καλὸν* ad oculos eius et exclamasse ille vir qui esse debuit,

Πρὸς τοῦθ' ὅ τι χρὴ καὶ παλαμάσθων,
Καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθων·
Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

At ille tibi *πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ* dicens pergit Brundisium. Domitium autem aiunt re audita et eos, qui una essent, se tradidisse. O rem lugubrem! Itaque intercludor dolore, quo minus ad te plura scribam. Tuas literas exspecto.

10 Πρὸς ταῦθ' —

§ 1. *Ea re* ɔ: ideo. Gronovius elegantius scribi putabat *vere miseram.*

Picenum amiserat culpa ɔ: non virtute adversarii, sed imprudentia sua, quod non mature eo praesidia duxit. Omnia dicuntur de Pompeio. *Alere* in eadem re legitur h. l. 3, 3.

In Apuliam se compegerat, tanquam in pistrinum aliquod aut in carcerem. Vid. Ellendt. ad Cic. de Orat. V. II. p. 37.

§ 2. Πρὸς τοῦθ' ὅ τι χρὴ κ. τ. λ. Versus Euripidis sunt, quos servarunt Suidas et Clemens Alex., Aristophanes vero paulum mutatos in Acharnenses transtulit. Apud illos haec adduntur:

τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ καὶ τὸ δίκαιον
σύμμαχον ἔσται
κοὐ μή ποθ' ἁλῶ κακὰ πράσσων.

Πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ *dicens.* Latine similiter dicitur: multam salutem honestati dicens. Cf. Fam. VII. 33, 2: *Ego vero multam salutem et foro dicam et curiae.*

Intercludor dolore ɔ: impedior dolore, dolor plura scribere vetat.

IX. (*A. U. C.* 705.)

1. Epistolam meam quod pervulgatam scribis esse, non fero moleste. Quin etiam ipse multis dedi describendam. Ea enim et acciderunt iam et impendent, ut testatum esse velim de pace quid senserim. Quum autem ad eam hortarer eum praesertim hominem, non videbar ullo modo facilius moturus, quam si id, quod eum hortarer, convenire eius sapientiae dicerem. Eam si admirabilem dixi, quum eum ad salutem patriae hortabar, non sum veritus, ne viderer assentari, cui tali in re lubenter me ad pedes abiecissem. Qua autem est, „aliquid impertias temporis", non est de pace, sed de me ipso et de meo officio ut aliquid cogitet. Nam quod testificor me expertem belli fuisse, etsi id re perspectum est, tamen eo scripsi, quo in suadendo plus auctoritatis haberem, eodemque pertinet, quod causam eius probo. 2. Sed quid haec nunc? Utinam aliquid profectum esset! Ne ego istas literas in contione recitari velim, siquidem ille ipse ad eundem scribens in publico proposuit epistolam illam, in qua est, „pro tuis rebus gestis amplissimis": — amplioribusne quam suis, quam Africani? Ita tempus ferebat — siquidem etiam vos duo tales ad quintum miliarium, quid nunc ipsum de se recipienti, quid agenti, quid acturo? Quanto autem ferocius ille causae suae confidet, quum vos, quum

---

17 *Ita tempestas ferebat. Siquidem* — 18 *miliarium: „quid nunc ipsum unde se.... acturo?"* —

---

§ 1. *Epistolam meam,* quam Capua ad Caesarem dederat, et de qua scripsit supra 2, 1.

Qua autem est ɔ: qua epistolae parte scriptum est. Ita *qua* legitur Mil. 98 *qua fines imperii sunt,* ubi vid. Garatonius et Drakenb. ad Liv. I. 38, 6 et X. 14, 4. *esse* eadem vi redit in § 2 *in qua est,* XI. 7, 2 *exemplum — literarum, in quibus erat.*

§ 2. *Ille ipse ad eundem scribens* ɔ: Pompeius ad Caesarem scribens.

Pro tuis rebus gestis amplissimis. Cf. VII. 26, 2.

Quam Africani. Semper sic dici sine additamento eum, qui Africam perdomuit, Carthaginis eversorem, monuit Madvigius, Op. Ac. I. p. 194. Cicero in epist. ad Pompeium a. 692 data (Fam. V. 7) hunc *multo maiorem* dicit, *quam Africanus fuit.* Sed et illud tempus ferebat.

Ita tempus ferebat. Revocavi lectionem, quae libri Med. auctoritate certa nititur. Quod Bosio placuit *tempestas* hoc significatu Ciceronianum non est.

Siquidem etiam. Male plenam distinctionem ante haec verba ponunt. Pergit in eadem sententia: Sane ego meas literas in concione recitari velim, siquidem Pompeius olim ad eum scripsit, cet.; siquidem etiam *vos duo tales* ɔ: tu et S. Peducaeus, (quem in his rebus saepe Attico adiungit, ut VII. 13 a. 3. 14, 3. 17, 1) ad quintum ab urbe miliarium Caesari obviam ire voluistis, vel potius obviam ivistis. Pessime Bosius Lipsii iussu *Cales* scripsit, verba *ad quintum miliarium* non curans Nam Cales plus C milia passuum ab urbe distabant.

Quid nunc ipsum de se recipienti, quid agenti, quid acturo? Sic scripsi ex mea correctione. *Nunc ipsum* recte iam explicuit Corradus *hoc ipso tempore,* citans Ep. VII. 3, 2. Add. XII. 16. *Nunc tamen ipsum sine te esse non possum.* ibid. 40, 2 et saepius. — *de se recipere*

vestri similes non modo frequentes sed laeto vultu gratulantes viderit? „Num igitur peccamus?" Minime vos quidem, sed tamen signa conturbantur, quibus voluntas a simulatione distingui posset. Quae vero senatus consulta video? Sed apertius, quam proposueram. 3. Ego Arpini volo esse pridie Kal., deinde circum villulas nostras errare, quas visurum me postea desperavi. *Εὐγενῆ* tua consilia et tamen pro temporibus non incauta mihi valde probantur. Lepido quidem — nam fere *συνδιημερεύομεν*, quod gratissimum illi est — nunquam placuit ex Italia exire, Tullo multo minus. Crebro enim illius literae ab aliis ad nos commeant. Sed me illorum sententiae minus movebant; minus multa dederant illi rei publicae pignora: tua me hercule auctoritas vehementer movet; affert enim et reliqui temporis recuperandi rationem et praesentis tuendi. Sed, obsecro te, quid hoc miserius quam alterum plausus in foedissima causa quaerere, alterum offensiones in optima? alterum existimari conservatorem inimicorum, alterum desertorem amicorum? Et mehercule quamvis amemus Cnaeum nostrum, ut et facimus et debemus, tamen hoc, quod talibus viris non subvenit, laudare non possum. Nam sive timuit, quid ignavius? sive, ut quidam putant, meliorem suam causam illorum caede fore putavit, quid iniustius? Sed haec omittamus; augemus enim dolorem retractando. 4. VI. Kal. vesperi Balbus minor ad me venit, occulta via currens

---

19 *retrectando* — 20 *accurrens* —

est *promittere se facturum.* Vid. ad II. 22, 3 et cf. Liv. XL. 35. *Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut affirmare nobis potes.* — Vides, quam recte omnia procedant: „Obviam ivistis Caesari, quid nunc ipsum pollicenti, quid agenti, quid acturo?" Rursus vide vulgatam lectionem: *Quid nunc ipsum unde se recipienti, quid agenti, quid acturo?* in qua primum offendit v. *quid*, diversa vi positum, semel ut sit *διά τι*, tum bis *τι*; tum *recipere se ex aliquo loco* inepte dicitur de Caesare victore ad urbem accedente, quum illud verbum non nisi de fugientibus, aut de iis, qui ex terrore respirant, usurpetur: postremo illud falsum Caesarem se tum recipere *e bello cum civibus gesto*, ut explicant illud *unde*. Nam erat in medio bello. *Unde*, quod tantas turbas dedit, ortum est e prava repetitione duarum literarum, quae praecedens voc. claudunt.

Quibus — posset. Imperf. coni. in sententia relativa post praesens *conturbantur* non debet sollicitari. Omissa est enim enuntiatio conditionalis: *si non conturbarentur, si certa essent.*

Quae vero SCta video? quam honorifica de Caesare et plane ad eius arbitrium scripta.

Sed apertius, quam proposueram ɔ: sed apertius de his rebus scribo, quam ab initio decreveram.

§ 3. *Affert — tuendi* ɔ: Si tuum consilium sequar, potero et tempus quod paene elapsum est ad pacem faciendam adhibere et periculum quod adest vitare.

Quaerere offensiones dicitur Pompeius, quod homines a se alienabat.

Quod talibus viris non subvenit. Cf. supra ad ep. 7, 1.

Meliorem — putavit ɔ: putavit illorum caede Caesarem sibi conflaturum invidiam.

§ 4. *Currens.* Magis placet verbum simplex, quod in eadem re legitur IX. 2, 3. et 3, 1, quam compositum *accurrens*, quod Orellius reposuit, quum e Med. et libris Oxon. notetur

ad Lentulum consulem, iussu Caesaris, cum literis, cum mandatis, cum promissione provinciae, Romam ut redeat, cui persuaderi posse non arbitror, nisi erit conventus. Idem aiebat nihil malle Caesarem, quam ut Pompeium assequeretur — id credo — et rediret in gratiam — id non credo et metuo ne omnis haec clementia ad † unam illam crudelitatem colligatur. Balbus quidem maior ad me scribit nihil malle Caesarem quam principe Pompeio sine metu vivere. Tu puto haec credis. Sed, quum haec scribebam v. Kalend., Pompeius iam Brundisium venisse poterat. Expeditus enim antecesserat legiones XI (Kal.) Luceria. Sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est. Plane quid futurum sit nescio.

---

1 *missu Caesaris* — 9 *legiones Luceria* —

---

occurrens. In Cod. Hisp. esse traditur *occultavit currens.*

Iussu Caesaris. Libri consentiunt in *missu C.*, qua dictione ipse Caesar utitur B. G. V. 27. VI. 7. Sed quum alibi apud Ciceronem non legatur et saepe haec nomina a librariis permutata sint, e vett. editt. revocavi *iussu.*

Cui persuaderi posse non arbitror, nisi erit conventus. Nipperdeius in Philol. III. p. 148 iubet restitui: *cui persuaderi posse arbitror, si erit conventus.* Cave audias. Corradus acute vidit esse iocum Ciceronis, similem Plautino in Aulul. (II. 4, 57): *te scio facile abstinere posse, si nihil obviam est.* Verba sic sunt explicanda: Lentulum non credo morem Caesari esse gesturum, nisi Balbus cum eo collocutus fuerit; ea est hominis levitas, ut cum Caesare in gratiam rediturus sit, si Balbus eum convenerit. Putabat autem Cicero Lentulum ante tramissurum, quam posset conveniri, epist. 11, 5. Et sic factum est. IX. 6, 1.

Ut Pompeium assequeretur. Balbus indicabat Caesarem cum Pompeio de pace agere velle; Cicero huic verbo aliam vim tribuit, quasi Caesar Pompeium capere vellet. Propterea scribit: *id credo.*

Ad † unam illam crudelitatem. „Malim: *ad Sullanam illam crud.* Cf. mox ep. 11, 2." Or. Potius putarim Caesarem cum Cinna comparari, scripserimque *ad Cinnanam illam crudelitatem.* Cf. imprimis VII. 7, 7. *Illud omnibus exploratum est, si boni victi sint, nec in caede principum clementiorem hunc fore quam Cinna fuerit, nec moderatiorem quam Sulla in pecuniis locupletium.* Et infinitis locis Cinnae *crudelitas* a Cicerone reprehenditur, Sullae magis *vehementia* vel *regnum.*

Tu puto haec credis. Puto sententiae interiicitur ad ironiam declarandam, ut *opinor, scilicet,* alia. Exemplis poetarum hunc usum illustrarunt intt. ad VII. 7, 1. Sed apud Tullium alibi non inveni et nescio quomodo hoc loco friget. Idem videtur iudicasse Lambinus, quum emendaret: *Tu haec credis?*

Antecesserat legiones XI (Kal.) Luceria. In omnibus codd. notis post *legiones* inventum est XI; quae nota numeralis ad *legiones* pertinere quum non possit, Orellius egregie suspicatus est addendum esse temporis indicium.

X. (*A. U. C.* 705.)

Dionysius quum ad me praeter opinionem meam venisset, locutus sum cum eo liberalissime, tempora exposui, rogavi ut diceret quid haberet

---

Dionysius. Cf. h. l. ep. 4 et 5, 1.

Quod in numis haberet. Lambino aliisque placet *quod in nominibus haberet.* Sed observavit Ernestus *habere in numis* dici de pecunia non solum quae in arca sit, verum etiam quae fenori data sit et opponatur praediis,

in animo, me nihil ab ipso invito contendere. Respondit se, quod in numis haberet, nescire quo loci esset, alios non solvere, aliorum diem nondum esse. Dixit etiam alia quaedam de servulis suis, quare nobiscum esse non posset. Morem gessi, dimisi a me, ut magistrum Ciceronum non lubenter, ut hominem ingratum non invitus. Volui te scire quid ego de eius facto indicarem.

citans e Verr. III. 86 *habet in numis, in urbanis praediis.* Add. Rosc. Com. 22 *Debebat? Immo in suis numis versabatur.*

Morem gessi ɔ: permisi agere quod vellet, concessi ut abiret ad res suas curandas.

XI. (*A. U. C.* 705.)

1. Quod me magno animi motu perturbatum putas, sum equidem, sed non tam magno quam tibi fortasse videor. Levatur enim omnis cura, quum aut constitit consilium aut cogitando nihil explicatur; lamentari autem licet illud quidem totos dies, sed vereor ne, nihil quum proficiam, etiam dedecori sim studiis ac literis nostris. Consumo igitur omne tempus considerans quanta vis sit illius viri, quem nostris libris satis diligenter, ut tibi quidem videmur, expressimus. Tenesne igitur moderatorem illum rei publicae, quo referre velimus omnia? Nam sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio: „Ut enim gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria, sic huic moderatori rei publicae beata civium vita proposita est, ut opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. Huius enim operis maximi inter homines atque optimi illum

5 *licet. Illud tamen totos dies:* „*Sed* — 6 *sit studiis ac litteris nostris.*" —

§ 1. *Levatur enim — explicatur* ɔ: cura deponitur, vel quum stat, quid nobis sit faciendum, vel quum nullus exitus reperitur

Illud tamen totos dies, sed vereor, ne cet. Aliquid mendi hic subesse Malaspinae facile concedo, sed non placet restitutio verborum, ab illo proposita, Lambino probata et in edit. Or. priore recepta: *Illud tamen totos dies vereor, ne, nihil quum proficiam, etiam dedecori sit studiis ac literis nostris.* Quod in codd. ante *vereor* legitur *sed* expungitur et pro *sim*, quod tamen non satis certum est in codd., *sit* scribitur; sed orationis scabrities non tollitur. Nec multum proficimus distinctione verborum in altera Or. editione. Proferam aliud remedium, non nimis violentum, ut mihi quidem videtur, et quo simul iis, quae proxime praecedunt, succurritur. Scribendum enim puto: *Lamentari autem licet illud quidem totos dies, sed vereor ne — etiam dedecori sim studiis ac literis nostris* ɔ: ut scribit II. 17, 1 *ne et opera et oleum philologiae nostrae perierit,* ne frustra in scriptis Graecorum versatus videar. De pronomine *illud* ad subiectum *lamentari* relatum ad fulciendam particulam *quidem* si quis dubitet, inspiciat, quae Madvigius monuit ad Fin. p. 552, et Opusc. Ac. II. p. 314 sq. Opportune Bosius comparavit ex ep. 1, lib. XVI. § 1 verba: *Sed stomachari totum diem licet.*

Quem nostris libris — expressimus ɔ: quem in opere de Republica imitando effinximus. Cf. de Or. II. 90. Eodem modo dicitur *rem versibus exprimere,* Div. I. 79 et *expressa signa* opponuntur *adumbratis,* Cael. 12, *solida*

esse perfectorem volo." 2. Hoc Cnaeus noster quum antea nunquam, tum in hac causa minime cogitavit. Dominatio quaesita ab utroque est, non id actum, beata et honesta civitas ut esset. Nec vero ille urbem reliquit, quod eam tueri non posset, nec Italiam, quod ea pelleretur, sed hoc a primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere, reges barbaros incitare, gentes feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Sullani regni iampridem appetitur, multis, qui una sunt, cupientibus. An censes nihil inter eos convenire, nullam pactionem fieri potuisse? Hodie potest. Sed neutri *σκοπὸς* est ille, ut nos beati simus; uterque regnare vult. 3. Haec a te invitatus breviter exposui. Voluisti enim me, quid de his malis sentirem, ostendere. *Προθεσπίζω* igitur, noster Attice, non hariolans, ut illa, cui nemo credidit, sed coniectura prospiciens:

Iamque mari magno . . . .

non multo, inquam, secus possum vaticinari; tanta malorum impendet *Ἰλιάς*. — Atque hoc nostra gravior est causa, qui domi sumus, quam illorum, qui una transierunt, quod illi † quidem alterum metuunt, nos utrumque. 4. Cur igitur, inquis, remansimus? Vel tibi paruimus, vel non occurrimus, vel hoc fuit rectius. — Conculcari, inquam, miseram Italiam

17 *illi quidem* —

et expressa effigies opp. *umbrae et imaginibus* Off. III. 69. — Quintus liber, unde sequentia desumpta sunt, fere totus periit.

§ 3. *Non hariolans* ɔ: non vaticinans, ut Cassandra „Dei iussu non unquam credita Teucris." Postridie tamen ad haec ipsa respiciens scribit, harum literarum *vaticinationem falsam esse cupio*. Vid. ep. 12, 1.

Iamque mari magno ..... Sunt verba Cassandrae in Ennii Alexandro Helenae raptum et Troiae excidium vaticinantis. En totum locum ex aliis Ciceronis locis a Viris doctis compositum:

Iamque mari magno classis cita
Texitur, exitium examen rapit;
Adveniet, fera velivolantibus
Navibus complebit manus litora.

Exitium v. 2 pro *exitiorum* dictum esse docet Cicero Orat. 155, et illa verba *exitium examen rapit* hoc indicant: malorum agmen v nubem adfert. Cetera plana.

Quod illi † quidem alterum metuunt, nos utrumque. Nescio unde haec lectio fluxerit, sed primis editoribus deberi suspicor. In Mediceo est: *quod illi qui alterum manuunt nostramque.* In Helmst. idem invenit Graevius, sed *manunt.* E cod. Hisp. notatur: — *manent nrmq: cur* cet. De reliquis libris tacetur. Buchelerus verba sanata putabat deleto *quidem*. Vid. Mus. Rhen. XIII. p. 589. Mihi sententia non satisfacit. E librorum Mss. ductibus hoc eruo: *quod illi sequi alterum malunt, nos neutrum.*

§ 4. *Vel tibi paruimus,* cet. Tres rationes Cicero videtur afferre, cur remanserit in Italia, nec cum Pompeio mare transierit. Ex illis prima et tertia talis est, ut nemo in iis haereat; secundam *vel non occurrimus* non intelligo. Nam neque Manutii explicatio „non licuit nobis Pompeium adire, quum discessurus esset," neque Wielandii interpretatio „weil er mir zu schnell entwischte, um ihn einhölen zu können" his verbis continetur. Ut sunt, nihil aliud dicitur, quam: Remansi, quia ei non occurri ɔ: quia remansi. Ex his ineptiis quomodo me expediam, nescio. Sequentia quoque foedis maculis sunt conspersa, recteque Victorius animadvertit hanc epistolam a librariis undique pessime esse acceptam.

Conculcari, inquam, cet. Haec arcte cohae-

videbis proxima aestate aut † utriusque mancipiis ex omni genere collectis; nec tam ....iptio pertimescenda, quae Luceriae multis sermonibus denuntiata esse dicitur quam † universam interitus; tantas in confligendo utriusque vires video futuras. Habes coniecturam meam. Tu autem consolationis fortasse aliquid exspectasti: nihil invenio, nihil fieri potest miserius, nihil perditius, nihil foedius. 5. Quod quaeris quid Caesar ad me scripserit, quod saepe, gratissimum sibi esse, quod quierim, oratque, in eo ut perseverem. Balbus minor haec eadem mandat. Iter autem eius erat ad Lentulum consulem cum literis Caesaris praemiorumque promissis, si Romam revertisset. Verum, quum habeo rationem dierum, ante puto tramissurum, quam potuerit conveniri. 6. Epistolarum Pompeii duarum, quas ad me misit, negligentiam meamque in rescribendo diligentiam volui tibi notam esse. Earum exempla ad te misi. 7. Caesaris hic per Apuliam ad Brundisium cursus quid efficiat exspecto. Utinam aliquid simile Parthicis rebus! Simul aliquid audiero, scribam ad te. Tu ad me velim bonorum sermones. Romae frequentes esse dicuntur. Scio equidem te in publicum non prodire, sed tamen audire te multa necesse est. Memini librum tibi afferri a Demetrio Magnete ad te missum περὶ ὁμονοίας. Eum mihi velim mittas. Vides quam causam mediter.

---

1 † *aut utriusque in mancipiis* — 2 *emptio* — 3 *denuntiata est* † *igitur quam universe* — 8 *mandata.* — 18 *missum* † *scio* περὶ ὁμονοίας.

---

rent cum illis verbis: *non multo* — Ἰλιάς. Propterea ea quae interiiciuntur transversis lineolis inclusi.

† *Aut utriusque in mancipiis.* In hac corrupta lectione conspirant Med. et Hisp. Quod Victorius pro *aut* coniecit *et quati* non placet, quoniam *conculcari* multo gravius est; neque quod Bosius excogitavit *utriusque vi* verum videtur. Bonam sententiam praebet paulo audacior Orellii emendatio: — *aestate, utrinque mancipiis ex o. g. collectis.* Sed magis placet H. A. Kochii coniectura: *aut prius etiam.* Deinde scripsi quod e Med. affertur *iptio,* lacunae signo praeposito. Sine dubio integrum nomen fuit *proscriptio.* In verbis *denuntiata est igitur* latere puto *denuntiata esse dicitur,* non quod Kochio in mentem venit *denuntiata est agitari.* Postremo non *universe* e codd. est, sed *universam* vel *universum.* Gronovius coniecit *universorum.* Totus locus itaque sic legatur: *Conculcari, inquam, miseram Italiam videbis proxima aestate aut prius etiam mancipiis ex omni genere collectis; nec tam (singulorum) proscriptio pertimescenda, quae Luceriae multis sermonibus denuntiata esse dicitur, quam universorum interitus.* Cf. Bucheler in Muss. Rhen. XIII. p. 592 eodem fere modo ultima corrigens.

§ 5. *Balbus m. haec eadem mandat.* Omnes libri scripti habent *mandata,* ut supplendum sit *ad me attulit.* Sed Caesar *orabat,* non *mandabat.* Propterea ultimam literam delevi.

§ 7. *Utinam aliquid simile Parthicis rebus* ɔ: utinam ille Caesaris cursus merum terrorem Pompeio iniiciat, ut solent Parthi suis incursionibus Cf. adn. mea ad VII. 26 extr.

Περὶ ὁμονοίας. *Quod ad te ante scripsi, Demetrii Magnetis librum, quem ad te misit de concordia, velim mihi mittas* VIII. 12 extr. et *Demetrii librum de concordia tibi remisi* IX. 9, 2. Male igitur Maussacus ad Harpocr. in v. Μεθώνη h. l. mutabat περὶ ὁμωνύμων (ποιητῶν καὶ συγγραφέων), qui liber eiusdem scriptoris alibi citatur. Sed nihil ex eo labore Cicero nunc quaerebat. — *Scio,* quod in Med. indicem libri praecedit, mero librarii errori debetur. — *Ad te missum* est i. q. tibi dedicatum. Cf. Cat. Mai. § 3. In extrema ep. 11 lib. IV de alio huius Demetrii libro sermo esse videtur.

A.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. M. CICERONI IMP.

Q. Fabius ad me venit a. d. IV. Idus Febr. Is nuntiat L. Domitium cum suis cohortibus XI. et cohortibus XIV., quas Vibullius adduxit, ad me iter habere; habuisse in animo proficisci Corfinio a. d. V. Id. Febr., C. Hirrum cum V. cohortibus subsequi. Censeo ad nos Luceriam venias. Nam te hic tutissime puto fore.

---

6 *tutissimo* —

Notatu dignum, quod Pompeius in inscriptione huius et sequentium epistolarum solo cognomine se appellat et a Cicerone appellatur. Argumentum illustrari potest e Caesaris commentariis de B. C. I. 15.

Cum suis cohortibus XI. In alia epistola, addita sequenti Ciceronis A., Pompeius loquitur de XII cohortibus Domitii. Nisi error scribentis sit, h. l. corrigendum XII. — Cohortes XIV et V, quae hic nominantur sunt cohortes XIX, quas in illa epistola ex Piceno ad se venire scribit. Caesar l. c. Vibullio, postquam Hirri cohortes exceperat, non nisi XIII, Domitio *circiter XX* fuisse scribit. Summa cum numeris Pompeii convenit. Erant *cohortes amplius XXX*, ut tradit B. C. I. 17.

Tutissime. Hanc formam Pompeio reliqui, quum *tutissimo*, quo Cicero VIII. 1, 2 usus putatur, hoc loco nullius libri certa auctoritate nitatur.

B.

M. CICERO IMP. S. D. CN. MAGNO PROCOS.

1. A. d. XV. Kalend. Mart. Formiis accepi tuas literas, ex quibus ea, quae in agro Piceno gesta erant, cognovi commodiora esse multo, quam ut erat nobis nuntiatum, Vibulliique virtutem industriamque libenter agnovi. Nos adhuc in ea ora, ubi praepositi sumus, ita fuimus, ut navem paratam haberemus. Ea enim audiebamus et ea verebamur, ut, quodcunque tu consilium praecepisses, id nobis persequendum putaremus. Nunc quoniam auctoritate et consilio tuo in spe firmiore sumus, si teneri posse putas Tarracinam et oram maritimam, in ea manebo, etsi praesidia in oppidis nulla sunt. Nemo enim nostri ordinis in his locis est praeter M. Eppium, quem ego Minturnis esse volui, vigilantem hominem et indus-

---

§ 1. *Quam ut erat nobis nuntiatum. Ut* in hac dicendi forma Ernesto erat suspectum. Nobis *ut erat* e *fuerat* male descriptum videtur.

Ubi praepositi sumus. Sic recte libri scripti. Nam *praeesse, praeficere, praeponere* saepe absolute ponuntur. Exempla e Livio collegit Drakenb. ad XXVII. 15, 15 *illo loco praepositus.* Schellerus Obs. p. 188 citavit e Cic. Sest. 41, *in eo exercitu tribuni pl. fratrem praefecerat* et Caes. B. C. III. 89 *media acie Domitium praeposuerat.*

Quodcunque tu consilium praecepisses. Frustra Ernestus dubitavit de locutionis integritate. Non minus recte *consilium praecipere* dicitur, quam *capere,* si modo illud verbum propria vi ante capiendi intelligimus.

M. Eppium corrector Med. in *Oppium* mutavit, nomini minus noto notissimum substituens. Idem factum ad Fam. VIII. 8, 5, quum seq. § *Eppius* integer evaserit. Scriptor de bello Afr. dubitationem tollit M. Eppio vitam a Caesare concessam narrans c. 89.

trium. Nam L. Torquatum, virum fortem et cum auctoritate, Formiis non habemus, ad te profectum arbitramur. 2. Ego omnino, ut proxime tibi placuerat, Capuam veni eo ipso die, quo tu Teano Sidicino es profectus. Volueras enim me cum M. Considio pro praetore illa negotia tueri. Quum eo venissem, vidi T. Ampium delectum habere diligentissime, ab eo accipere Libonem, summa item diligentia et in illa colonia auctoritate. Fui Capuae, quoad consules. Iterum, ut erat edictum a consulibus, veni Capuam ad Nonas Februar. Quum fuissem triduum, recepi me Formias. 3. Nunc, quod tuum consilium aut quae ratio belli sit, ignoro. Si tenendam hanc oram putas, quae et opportunitatem et dignitatem habet et egregios cives et, ut arbitror, teneri potest, opus est esse, qui praesit. Sin omnia in unum locum contrahenda sunt, non dubito, quin ad te statim veniam, quo mihi nihil optatius est, idque tecum, quo die ab urbe discessimus, locutus sum. Ego si cui adhuc videor segnior fuisse, dum ne tibi videar, non laboro et tamen, si, ut video, bellum gerendum est, confido me omnibus facile satisfacturum. 4. M. Tullium, meum necessarium, ad te misi, cui tu, si tibi videretur, ad me literas dares.

Virum — cum auctoritate ɔ: virum alicuius auctoritatis, qui speciem addit partibus, quas sequitur.

§ 2. *T. Ampium.* Cf. Garat. ad Planc. 25.

§ 3. *Dignitatem habet* ɔ: est nobilissima Italiae pars. cf. Q. fr. III. 1, 1.

§ 4. *M. Tullium.* Hunc esse eundem, quem supra ep. 3 extr. dicit *Leptam,* probabilis est suspicio Glandorpii, probata Lagunae in Cicer. epistt. p. 363 sq.

C.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. M. CICERONI IMP.

S. V. B. E. Tuas literas libenter legi. Recognovi enim tuam pristinam virtutem etiam in salute communi. Consules ad eum exercitum, quem in Apulia habui, venerunt. Magnopere te hortor pro tuo singulari perpetuoque studio in rem publicam, ut te ad nos conferas, ut communi consilio rei publicae afflictae opem atque auxilium feramus. Censeo via Appia iter facias et celeriter Brundisium venias.

4 *Magno opere* —

Recognovi ɔ: agnovi, ik heb herkend. Eadem vi verbum poni in Cassii ep. ad Fam. XII. 12, 1 et semel certe a Cic. in Verr. I. 32, iterum fortasse Tusc. I. 57 contra Tregderum monuit Wesenb. a Baitero ad Tusc. l.l. citatus.

In salute communi tuenda, quod diligens scriptor addidisset. Mox *magnopere* e Med. restitui.

D.

M. CICERO IMP. S. D. CN. MAGNO PROCOS.

1. Quum ad te literas misissem, quae tibi Canusii redditae sunt, suspicionem nullam habebam, te rei publicae causa mare transiturum, eramque in spe magna fore ut in Italia possemus aut concordiam constituere, qua mihi nihil utilius videbatur, aut rem publicam summa cum dignitate defendere. Interim, nondum meis literis ad te perlatis, ex iis mandatis, quae D. Laelio ad consules dederas, certior tui consilii factus, non exspectavi, dum mihi a te literae redderentur, confestimque cum Quinto fratre et cum liberis nostris iter ad te in Apuliam facere coepi. 2. Quum Teanum Sidicinum venissem, C. Messius, familiaris tuus, mihi dixit aliique complures, Caesarem iter habere Capuam et eo ipso die mansurum esse Aeserniae. Sane sum commotus, quod, si ita esset, non modo iter meum interclusum sed me ipsum plane exceptum putabam. Itaque tum Cales processi, ut ibi potissimum consisterem, dum certum nobis ab Aesernia de eo, quod audieram, referretur. 3. At mihi, quum Calibus essem, affertur literarum tuarum exemplum, quas tu ad Lentulum consulem misisses. Hae scriptae sic erant: Literas tibi a L. Domitio a. d. XIII. Kal. Mart. allatas esse, earumque exemplum subscripseras —, magnique interesse rei publicae scripseras, omnes copias primo quoque tempore in unum locum convenire, et ut, praesidii quod satis esset, Capuae relinqueret. His ego literis lectis, in eadem opinione fui, qua reliqui omnes, te cum omnibus copiis ad Corfinium esse venturum; quo mihi, quum Caesar ad oppidum castra haberet, tutum iter esse non arbitrabar. Quum res in summa exspectatione esset, utrumque simul audivimus, et quae Corfinii acta essent, et te iter Brundisium facere coepisse, quumque nec mihi nec fratri meo dubium esset, quin Brundisium contenderemus, a multis, qui e Samnio Apuliaque veniebant, admoniti sumus, ut caveremus, ne exciperemur a Caesare, quod is in eadem loca, quae nos petebamus, profectus, celerius etiam, quam nos possemus, eo quo intenderet venturus esset. Quod quum ita esset, nec mihi nec fratri meo nec cuiquam amicorum placuit committere, ut temeritas nostra non solum

---

§ 2. *Quod — putabam.* Haec a Nonio p 293 citantur ex epist. ad Pompeium libro IV.

De eo, quod audieram ɔ: de itinere Caesaris.

§ 3. *Hae scriptae sic erant.* Inseruit eas epist. 6 h. l.

Magnique interesse reip. scripseras. Verbum *scripseras* a glossatore additum puto.

In eadem opinione fui, qua reliqui. De omissione praepositionis ante relativa monui ad III. 19, 2.

Quo intenderet. In eadem re modo posuit *contendere*, quod verbum Caesari prae illo placuit. Vid. Schneiderus ad B. G. IV. 18, 2, qui laudat e Terent. Andr. II. 2, 6 *quo nunc primum intendam?*

Si etiam tutum nobis iter fuisset. Si etiam

nobis sed etiam rei publicae noceret, quum praesertim non dubitaremus, quin, si etiam tutum nobis iter fuisset, te tamen iam consequi non possemus. 4. Interim accepimus tuas literas Canusio a. d. x. Kalend. Mart. datas, quibus nos hortaris, ut celerius Brundisium veniamus; quas quum accepissemus a. d. III. Kalend. Mart., non dubitabamus, quin tu iam Brundisium pervenisses, nobisque iter illud omnino interclusum videbamus, neque minus nos esse captos, quam qui Corfinii fuissent. Neque enim eos solos arbitrabamur capi, qui in armatorum manus incidissent, sed eos nihilo minus, qui regionibus exclusi intra praesidia atque intra arma aliena venissent. 5. Quod quum ita sit, maxime vellem primum semper tecum fuissem, quod quidem tibi ostenderam, quum a me Capuam reiiciebam, quod feci non vitandi oneris causa, sed quod videbam teneri illam urbem sine exercitu non posse; accidere autem mihi nolebam, quod doleo viris fortissimis accidisse. Quoniam autem, tecum ut essem, non contigit, utinam tui consilii certior factus essem! Nam suspicione assequi non potui, quod omnia prius arbitratus sum fore, quam ut haec rei publicae causa in Italia non posset duce te consistere. Neque vero nunc consilium tuum reprehendo, sed fortunam rei publicae lugeo, nec, si ego, quid tu sis secutus, non perspicio, idcirco minus existimo te nihil nisi summa ratione fecisse. 6. Mea quae semper fuerit sententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, deinde de urbe — nam de Italia quidem nihil mihi unquam ostenderas —, meminisse te arbitror. Sed mihi non sumo, ut meum consilium valere debuerit: secutus sum tuum, neque id rei publicae causa, de qua desperavi, quae et nunc afflicta est nec excitari sine civili perniciosissimo bello potest, sed te quaerebam, tecum esse cupiebam, neque eius rei facultatem, si quae erit, praetermittam. 7. Ego me in hac omni causa facile intelligebam pugnandi cupidis hominibus non satisfacere. Primum enim prae me tuli me nihil malle quam pacem, non quin eadem timerem, quae illi, sed ea bello civili le-

---

11 *tecum fuisse* —

---

non ponitur p. *etiamsi*, quamvis propter sequens *tamen* ita videatur. *Etiam* hic quoque ad sequens voc. pertinet, ut in exemplis, quae Handius citavit in Turs. II. p. 596 e Mil. 21, Tusc. II. 106. Sal. Cat. 14. 4. (*Etiam tutum*, ut nos dicimus *nog veilig*). De Har. resp. 3 Orellius e multis codd. recte edidit: *Cuius si iam vim — assequi possem, tamen non dubito*, quum in edit. F. A. Wolfii propagatum esset *si etiam*.

§ 5. *Maxime vellem — fuissem.* Revocavi lectionem, quae est in Med. a prima manu et quam e codice notavit Lambinus, ob constantem Tullii usum, probante Wesenbergio in Obs. crit. ad Sestianam, p. 2, adn. 2.

Capuam reiiciebam. Cf. VIII. 3, 4 sq.

§ 6. *Sed mihi non sumo* ɔ: hoc mihi non arrogo. Exempla huius locutionis e Cicerone collegit Freundius in voce *sumo* II. B., quibus adde Fam. VI. 4, 2. 5, 1.

viora ducebam. Inde suscepto bello, quum pacis conditiones ad te afferri a teque ad ea honorifice et large responderi viderem, duxi meam rationem, quam tibi facile me probaturum pro tuo in me beneficio arbitrabar. Memineram me esse unum, qui pro meis maximis in rem publicam meritis supplicia miserrima et crudelissima pertulissem, me esse unum, qui, si offendissem eius animum, cui tum, quum iam in armis essemus, consulatus tamen alter et triumphus amplissimus deferebatur, subiicerer eisdem procellis, ut mea persona semper ad improborum civium impetus aliquid videretur habere populare. Neque haec non ego prius sum suspicatus, quam mihi palam denuntiata sunt, neque ea tam pertimui, si subeunda essent, quam declinanda putavi, si honeste vitare possem. 8. Quam brevem illius temporis, dum in spe pax fuit, rationem nostram vides; reliqui facultatem res ademit. Iis autem, quibus non satisfacio, facile respondeo:

6 *cui, cum iam* — 8 *proeliis* — 9 *Atque haec non* —

§ 7. *Ad ea.* Immo *ad eas* sc. conditiones.

Duxi meam rationem. Feci quod mihi optimum visum est. Ducere rationem = putare, inire rationem. Cf. Verr. II. 52 *non tam caeli rationem, quam argenti caelati ducere.* Rosc. Am. 128 *non laborat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit,* et quod plane geminum est, Verr. I. 126 *debere eum aiebat suam quoque rationem ducere.*

Cui tum, quum iam in armis essemus. Sic habent editt. veteres e codd., ut videtur. In Med a prima manu erat *cui tu cum;* corrector supra scripsit *cui, cum.* Illud malim. Verba *quum iam in armis essemus* explicandi causa adduntur, ut in his Laelii 53 *quod Tarquinium dixisse ferunt, tum exsulantem se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos, quum iam neutris gratiam referre posset.*

Subiicerer eisdem procellis. Non cunctanter recepi correctionem, quam aliquis protulit apud Corradum. Neque enim ea pericula, in quibus nulla vel exigua contentio est, proelia dici possunt, neque *subiici proeliis* probari potest. Contra nemo, qui Ciceronem legit, ignorat quoties vitae pericula et labores tempestatibus et procellis comparet.

Ut mea persona — videretur habere. Quid sit *ut* h. l. et quomodo haec verba praecedentibus adhaereant, non planum est. C. Mullerus in coni. Tull. p. 24 *quod* causale pro *ut* reposuit. Ego potius *videretur* in *videtur* mutandum puto. *Ut* itaque est ὥσπερ, et *ut videtur* non aliud est, quam si dicas: *nam videtur.* Recte Mongaltius interpretatur: *car il semble que je sois destiné particulièrement à être en butte aux coups des méchants citoyens.*

Mea persona. Personam hac quidem sermonis aetate non dici hominem singularem, nisi ratione habita dignitatis et muneris, quod gerit, vel virtutum, quibus ornatus est, vere a Grammaticis docetur. Vid. Periz. ad Sanctii Min. p. 81. Nolten. Antib. p. 1094 sq. Postea personae rebus opponi coeptae sunt.

Populare. Illustrantur haec iis, quae scripsit Ep. 3, 5 h. l. *Caesar putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere populare.* Sententia haec est: Improbi cives in me impetus faciunt, eaque ratione populi gratiam captant.

Neque haec non ego prius cet. Scripsi cum C. F. Mullero in Philol. XIX. p. 326. Codd. *Atque,* quod non ferendum esse ipsa sententia docet. *Neque — non* est i. q. *atque.*

§ 8. *Quam brevem — rationem nostram vides.* Bosio *quam* adverbium esse putanti, eadem vi positum ac *perquam, sane quam,* nemo contradixit. Dissensum significavi ad VII. 15, 2. Hic ego *quam* esse puto accus. pronominis relativi = *hanc,* ut hoc dicat: Breviter tibi exposui quae fuerit ratio nostra, quamdiu spes pacis erat; sed ea tempora inciderunt, ut eam rationem tenere non potuerim. Si non plus praestiti, culpa fuit temporis non mea.

neque enim ego amicior C. Caesari unquam fui quam illi, neque illi amiciores rei publicae quam ego. Hoc inter me et illos interest, quod quum et illi cives optimi sint et ego ab ista laude non absim, ego conditionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis disceptari maluerunt. Quae quoniam ratio vicit, perficiam profecto, ut neque res publica civis a me animum neque tu amici desideres.

XII. (*A. U. C.* 705.)

1. Mihi molestior lippitudo erat etiam, quam ante fuerat. Dictare tamen hanc epistolam malui quam Gallo Fabio, amantissimo utriusque nostrum, nihil ad te literarum dare. Nam pridie quidem quoquo modo potueram, scripseram ipse eas literas, quarum vaticinationem falsam esse cupio. Huius autem epistolae non solum ea causa est, ut ne quis a me dies intermittatur quin dem ad te literas, sed etiam haec iustior, ut a te impetrarem ut sumeres aliquid temporis, quo quia tibi perexiguo opus est, explicari mihi tuum consilium plane volo, ut penitus intelligam. 2. Omnia sunt integra nobis. Nihil praetermissum est, quod non habeat sapientem excusationem, non modo probabilem. Nam certe neque tum peccavi, quum imparatam Capuam, non solum ignaviae delictum, sed

3 *Fadio* — 12 *ignaviae dedecus* —

§ 1. *Gallo Fabio* cum Cod M. hic quoque scripsi, etsi fortasse *Fadius* nomen ei fuit. Sed res mihi non tam certa videtur, quam Orellio, qui in Onom. ubique *M. Fadium Gallum* corrigendum affirmavit. — Ceterum in iisdem nominibus eundem ordinem servat Cicero infra XIII. 49, 1 et XVI. 11, 1 et omnino, quoties aliquem appellat solo nomine et cognomine fixo cognomen praeponit nomini, ut plurimis exemplis docuit G. Lahmeijer in Philologo XXII. p. 481 seqq. Itaque corrigendum est, quod imprudenter scripsi in adnotatione ad II 24, 3 ad *Ahalam Servilium.*

Ut a te impetrarem. Imperfecti usum post praesens sic explicat Dietrichius in Quaest. Gramm. et Crit. p. 7: „Quum legitimae temporum consecutioni plane conveniat praesens *intermittatur*, mirum videri possit, quod in proximis scriptor imperfecto *impetrarem* usus est. Sed in prioribus uis ac forma praesentis *est* effecit, ut *intermittatur* scriberet; deinde autem ista consuetudine, qua in epistolis scribendis praeteritum spectare solebant, a legitima temporum ratione abductus ita scribere perrexit, ac si praecederet: *Scripsi haec ea de causa, ut* cet. Haec enim aut similia certe scriptoris menti inhaesisse videntur."

Ut sumeres aliquid temporis ɔ: ad scribendum. Cicero Atticum rogat, ut huic rei aliquid temporis impendat.

§ 2. *Omnia sunt integra nobis* ɔ: nihil feci aut omisi, quod me non fecisse aut non omisisse mallem.

Nihil praetermissum est, quod non habeat sap. exc. non modo probabilem ɔ: nihil praetermisi, quin meum factum possit excusari, non dicam aliqua probabili specie, sed iuste ac sapienter.

Non modo in altero membro sententiae pro *ne dicam* positum invenies Fam. I. 9, 21 *nullum meum minimum dictum, non modo factum pro Caesare intercessit.* Phil. II. 107 *quos clientes nemo habere velit, non modo illorum cliens esse.*

Ignaviae delictum. Quod codd. dant *delectus* dici posse pro *negligentiae in delectu ha-*

etiam perfidiae suspicionem fugiens, accipere nolui, neque quum post conditiones pacis per L. Caesarem et Fabatum allatas cavi, ne animum eius offenderem, cui Pompeius iam armatus armato consulatum triumphumque deferret. 3. Nec vero haec extrema quisquam potest iure reprehendere, quod mare non transierim. Id enim, etsi erat † deliberationis, tamen obire non potui. Neque enim suspicari debui, praesertim quum ex ipsius Pompeii literis, quod idem video te existimasse, non dubitarim, quin is Domitio subventurus esset, et plane, quid rectum et quid faciendum mihi esset, diutius cogitare malui. 4. Primum igitur, haec qualia tibi esse videantur, etsi significata sunt a te, tamen accuratius mihi perscribas velim, deinde aliquid etiam in posterum prospicias fingasque, quem me esse deceat et ubi me plurimum prodesse rei publicae sentias, ecquae pacifica persona desideretur, an in bellatore sint omnia. 5. Atque ego, qui omnia officio metior, recordor tamen tua consilia, quibus si paruissem, tristitiam illorum temporum non subissem. Memini, quid mihi tum suaseris per Theophanem, per Culeonem, idque saepe ingemiscens sum recordatus. Quare nunc saltem ad illos calculos revertamur, quos tum abiecimus, ut non solum gloriosis consiliis utamur, sed in † paullo salubribus. Sed nihil

---

7 *idem quod video* — 8 *esset. Et plane* —

---

bendo suspicionem merito negavit Orellius. Is scripsit *ignaviae dedecus;* ego malui cum Corrado *ignaviae delictum*, propter oppositum *perfidiae suspicionem.* — *ignaviae in delectu*, ut scribi volebat Moserus, Symb. Crit. V. p. 15, minime aptum est.

Fabatum. Dio XLI, 5 legatos in illa re vocat L. Caesarem et *L. Roscium.* Huic videtur fuisse cognomen *Fabatus*, quod Rubrio apud Tac. Ann. VI. 14, Calpurnio ibid. XVI, 8 datur.

§ 3. *Etsi erat deliberationis.* Merito de hac quoque Latinitate dubitat Orellius, sed non feliciter coniecit: *etsi erat deliberatio omnis*, coll. VIII. 3, 1, *deliberatio autem omnis haec est*, cuius loci diversam rationem nemo non perspicit. Melius est, quod proposuit Kahntius Symb. Crit. p. 9 *etsi erat deliberationis res*, coll. consimili loco de eadem re ex ep. 10, lib. VII: *Omnes, si in Italia consistet, erimus una: sin cedet, consilii res est*, et Liv. XXI. 19, *si verborum disceptationis res esset.* Si scriptum fuit: *etsi erat deliberatio iusta, tamen* cet. manifestum est quam facile inde scriptura vulgaris fieri potuerit. — *Id obire non potui* ɔ: ad tempus adesse non potui mare transituro. Sic dicebant *obire diem, comitia.*

Quod idem video te existimasse de Faerni coni. scripsi. Vulgo: *idem quod* cet.

§ 4. *Significata sunt.* „Ratio naturalis loquendi postulabat: etsi significatum est a te. Sed sic quoque supra VII 17, 4. *Sed haec — intelligentur, quorsum evasura sint* et Agr. II. 102, *quae — timebatis, ea ne accidere possent — provisa sunt.*" Gronovius.

§ 5. *Tristitiam illorum temporum.* Cogitat exsilium suum, quod saepe *sua tempora* vocat, ut Fam. I 9, 23. II. 6, 2. Planc. 40.

Ad illos calculos revertamur, illam rationem ducamus, in deliberando hoc ne negligatur. Gronovius comparavit Plin. Ep. I. 14. *Hic quoque in conditionibus deligendis ponendus est calculus.*

Sed in † paullo salubribus. Ut semel ab editoribus recepta erat correctio libri Medicei *etiam* pro *in*, alii defenderunt abl. *paullo* positivo additum, alii comparativum *salubrioribus* necessarium iudicarunt. Sed in altera editione Orellius non male suspicatur in germana codicis scriptura latere: *sed in periculo*

praescribo. Accurate velim perscribas tuam ad me sententiam. 6. Volo etiam exquiras, quam diligentissime poteris — habebis autem, per quos possis —, quid Lentulus noster, quid Domitius agat, quid acturus sit, quemadmodum nunc se gerant, num quem accusent, num cui succenseant — quid dico, num cui? num Pompeio? Omnino culpam omnem Pompeius in Domitium confert, quod ipsius literis cognosci potest, quarum exemplum ad te misi. Haec igitur videbis et, quod ad te ante scripsi, Demetrii Magnetis librum, quem ad te misit, de concordia, velim mihi mittas.

salubribus. Ego certe multum hoc antepono suspicioni Klotzii: *Sed etiam aliquando salubribus.* Kochii vero commentum omittere malo.

A.

CN. MAGNUS PROCOS. C. MARCELLO, L. LENTULO COSS. S. D.

1. Ego, quod existimabam dispersos nos neque rei publicae utiles neque nobis praesidio esse posse, idcirco ad L. Domitium literas misi, primum uti ipse cum omni copia ad nos veniret; si de se dubitaret, ut cohortes XIX., quae ex Piceno ad me iter habebant, ad nos mitteret. Quod veritus sum, factum est, ut Domitius implicaretur, neque ipse satis firmus esset ad castra facienda, quod meas XIX. et suas XII. cohortes tribus in oppidis distributas haberet — nam partim Albae, partim Sulmone collocavit —; neque se, si vellet, expedire posset. 2. Nunc scitote me esse in summa sollicitudine. Nam et tot et tales viros periculo obsidionis li-

§ 1. *Cum omni copia.* De militibus *copiam* sing. num. dictum indicare *plerumque* inconditam multitudinem, ut grammatici docent, ex his Pompeii epistolis confirmari potest. Nam quoties de Caesaris militibus loquitur, qui amplum exercitum habebat (C., 3) et veteranas legiones (D. extr.) *copias* dicit; Domitii manum et milites a consulibus Capuae conscriptos quinquies *copiam* vocat. Similiter Catilinae comites *copia* vocatur p. Mur. § 78. At, si hac in re Pompeii diligentia laudanda est, in aliis apparet scribentis negligentia, saltem si cum Ciceronis oratione comparatur. Adscribam, quae in hoc genere notavi. A. 1 *ut cohortes XIX, quae — ad me iter habebant, ad nos mitteret;* ubi oratio obliqua coniunctivum *haberent* paene necessarium facit. Ibidem verbis *partim Albae, partim Sulmone collocavit* diligens scriptor addidisset: *reliquas Corfinii secum habet.* In § 3 Weiskius notavit duplex ὁμοιοτέλευτον *proficisceretur — adiungeretur*, et *cogerentur — transportarentur.* § 4. *ac ita video censeri Marcello* Cicero scripsisset: *atque ita video placere M.* Mox in verbis *eodem Brundisium* alterutrum redundat, sed, quum *eodem* scripserat, locum fortasse diligentius indicare voluit. B. extr. *ut cohortes — ad me missum facias,* rectius, puto, *ad me mittas.* Supinum in hac constructione plane inauditum est et *aliquid missum facere,* si usitate loquimur, respuit illa *ad me.* — In ep. C. *in Tuscis* paullo insolentius est pro *in Etruria* et verba *ut frumentatum eas* sententiae laxius addita sunt. Videtur autem hoc dicere: — *sustinere poteris atque efficere, ut frumentatum ire tibi liceat.* In epistola extr. Weiskius merito reprehendit sententias iuxta positas: *Itaque — habeamus. Etiam — venias,* quum prior alterius causam contineat. Paullo ante *id quod neutrum* pro *quorum neutrum* pa-

berare cupio, neque subsidio ire possum, quod his duabus legionibus non puto esse committendum, ut illuc ducantur, ex quibus tamen non amplius XIV. cohortes contrahere potui, quod . . Brundisium misi, neque Canusium sine praesidio, dum abessem, putavi esse dimittendum. 3. D. Laelio mandaram, quod maiores copias sperabam nos habituros, ut, si vobis videretur, alteruter vestrum ad me veniret, alter in Siciliam cum ea copia, quam Capuae et circum Capuam comparastis, et cum iis militibus, quos Faustus legit, proficisceretur, Domitius cum XII. suis cohortibus eodem adiungeretur, reliquae copiae omnes Brundisium cogerentur et inde navibus Dyrrhachium transportarentur. Nunc, quum hoc tempore nihilo magis ego quam vos subsidio Domitio ire possim, * * se per montes explicare, non est nobis committendum, ut ad has XIV. cohortes, quas dubio animo habeo, hostis accedere aut in itinere me consequi possit. 4. Quamobrem placitum est mihi, ac ita video censeri Marcello et ceteris nostri ordinis, qui hic sunt, ut Brundisium ducerem hanc copiam, quam mecum habeo. Vos hortor, ut quodcunque militum contrahere poteritis, contrahatis et eodem, Brundisium, veniatis quam primum. Arma quae ad me missuri eratis, iis, censeo, armetis milites, quos vobiscum habetis. Quae arma superabunt, ea si Brundisium iumentis deportaritis, vehementer rei publicae profueritis. De hac re velim nostros certiores faciatis. Ego ad P. Lupum et C. Coponium praetores misi, ut se vobis coniungerent et, militum quod haberent, ad vos deducerent.

---

3 *quas Brundisium praesidium misi* — 12 *quas ego* (omisi *ego* cum Med.) —

---

ratam habet excusationem. Sed sine causa additur *id* ante *quod*, ut in ep. 12 B., 2 et in hac epist. § 1. Denique in ep. D. *neque etiam — convenerunt* pro *et nondum — convenerunt*, quod notavit Madv. ad Fin. p. 826 adn. 1. Eadem ratione scripsit Caesar B. G. VI. 43 *nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent*. Paullo ante, ubi legimus: *ne ad me iter — sit atque — possis* haud paullo melius sententiam suam declarasset scribendo *neve — possis*.

§ 2. *His duabus legionibus*, paene alienis. Vid. VII. 13 *a*. 2 et cf. C. § 4. D. § 1.

Quod . . Brundisium misi. Post *quod* excidit nota numeralis II. ut constat ex iis, quae legimus h. l. 3, 7. Si Bosius in codice vidit *quas*, id ortum est e compendio scribendi *q. duas*. Cf. quae Bucheler in Mus. Rhen. vol. XIII. p. 593 sq. de h. l. scripsit.

§ 3. *D. Laelio*. Recte Corradus ex ep. 11. D.. 1. Ut ibi in cod. M. ex eo factum *Dialio*, sic h. l. scriptum est *Dellio*, quod in marg. correctum est *D. Elio*.

Se per montes explicare. Bosius quidlibet Pompeio permissum ratus, sic scriptum putabat, pro eo, quod esse debebat: ad ipsum per montes expediendum. Weiskius non minus dure: *ut se per montes explicet*. Verisimile est aliquid excidisse, velut quod Buchelerus supplevit post *possim: videat ille ut possit*. Gronovius coniecit: *nec circumventos explicare*.

Marcello. Interciditne praenomen *M.* ?

B.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

1. Valde miror te ad me nihil scribere et potius ab aliis quam a te de re publica me certiorem fieri. Nos disiecta manu pares adversario esse non possumus; contractis nostris copiis spero nos et rei publicae et communi saluti prodesse posse. Quamobrem quum constituisses, ut Vibullius mihi scripserat, a. d. v. Id. Febr. Corfinio proficisci cum exercitu et ad me venire, miror quid causae fuerit, quare consilium mutaris. Nam illa causa, quam mihi Vibullius scribit, levis est, te propterea moratum esse, quod audieris Caesarem Firmo progressum in Castrum Truentinum venisse. Quanto enim magis appropinquare adversarius coepit, eo tibi celerius agendum erat, ut te mecum coniungeres, priusquam Caesar aut tuum iter impedire aut me abs te excludere posset. 2. Quamobrem etiam (et etiam) te rogo et hortor, id quod non destiti superioribus literis a te petere, ut primo quoque die Luceriam advenires, antequam copiae, quas instituit Caesar contrahere, in unum locum coactae vos a nobis distrahant. Sed si erunt qui te impediant, ut villas suas servent, aequum est me a te impetrare, ut cohortes, quae ex Piceno et Camerino venerunt, quae fortunas suas reliquerunt, ad me missum facias.

2 *Miror* — 12 *etiam et etiam* — 15 *nos a nobis* —

§ 1. *Valde miror.* Adverbium *valde*, quod in Med. extremae epist. superiori adhaesit, sed in *Vale* mutatum est, pro quo saltem *Valete* scribendum erat, huc transtulimus, probantes Klotzii de illa voce indicium in prooemio edit. p. XXIV.

§ 2. *Etiam (et etiam).* *Etiam* simplex languet. Scripsi itaque cum Bosio sic, sed incertum esse supplementum indicavi. Eadem formula est in epist. Balbi, quam ep. 15 h. l. subiunxit. At Pompeius in seq. ep. § 3 scripsit de more *Etiam atque etiam.*

Ut — advenires. Male Muretus et Ernestus reposuerunt *advenias.* Non raro enim fit apud optimos scriptores scribendi quadam negligentia, ut verbum enuntiationis secundariae non cum verbo sententiae primariae (*rogo et hortor*), sed cum sententiae interpositae verbo (*destiti*) componatur. Cf. ad Att. XI. 16, 3.

Quas instituit C. contrahere. *Instituit* pro *incepit* bonae Latinitatis est. Cf. Fam. VII. 19 et Cortium ad XVI. 20.

Vos a nobis distrahant. Foedum vitium sustulit Wesenb. Emend. p. 19, recte monens *nos a nobis distrahant* ineptum esse, sed ita aut *nos*, aut *nos inter nos* scribendum fuisse.

Quae fortunas suas reliquerunt ɔ: quae a bonis suis discesserunt, ut rei publicae causam defenderent.

C.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

1. Literas abs te M. Callenius ad me attulit a. d. XIIII. Kal. Mart.,

2 *Calenius* —

§ 1. *M. Callenius.* Nomen ignotum in Med. ita scribitur. Mihi *Canuleius*, qui e cod. Lamb. prodiit, aptior videtur.

in quibus literis scribis tibi in animo esse observare Caesarem et, si secundum mare ad me ire coepisset, confestim in Samnium ad me venturum; sin autem ille circum istaec loca commoraretur, te ei, si propius accessisset, resistere velle. Te animo magno et forti istam rem agere existimo, sed diligentius nobis est videndum, ne distracti pares esse adversario non possimus, quum ille magnas copias habeat et maiores brevi habiturus sit. Non enim pro tua prudentia debes illud solum animadvertere, quot in praesentia cohortes contra te habeat Caesar, sed quantas brevi tempore equitum et peditum copias contracturus sit. Cui rei testimonio sunt literae, quas Bussenius ad me misit, in quibus scribit, id quod ab aliis quoque mihi scribitur, praesidia Curionem, quae in Umbria et Tuscis erant, contrahere et ad Caesarem iter facere. Quae si copiae in unum locum fuerint coactae, ut pars exercitus ad Albam mittatur, pars ad te accedat, ut non pugnet, sed locis suis repugnet, haerebis, neque solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris, ut frumentatum eas. 2. Quamobrem te magno opere hortor, ut quam primum cum omni copia huc venias. Consules constituerunt idem facere. Ego M. Tuscilio ad te mandata dedi providendum esse, ne duae legiones sine Picentinis cohortibus in conspectum Caesaris committerentur. Quamobrem nolito commoveri, si audieris me regredi, si forte Caesar ad me veniet; cavendum enim puto esse, ne implicatus haeream. Nam neque castra propter anni tempus et militum animos facere possum, neque ex omnibus oppidis contrahere copias expedit, ne receptum amittam. Itaque non amplius XIV. cohortes Luceriam coëgi. 3. Consules praesidia omnia deducturi sunt aut in Siciliam ituri. Nam aut exercitum firmum habere oportet, quo confidamus perrumpere nos posse, aut regiones eiusmodi obtinere, e quibus repugnemus; id quod neutrum nobis hoc tempore contigit, quod et magnam partem Italiae Caesar occupavit et nos non habemus exercitum tam amplum neque tam magnum quam ille. Itaque nobis

---

14 *accedat; ut non pugnet,* [*ut*] *locis* — 18 *Ego* † *metu stileo* —

Secundum mare superum, ut e locis in praeced. epistola memoratis apparet.

Ut pars — mittatur — ut non pugnet. Ut utroque loco ponitur pro *licet.* Deinde pro *ut,* quod Orellius seclusit, recepi *sed,* ut correctum est in Mediceo. Post negationem particula adversativa vix abesse potest. Klotzius scripsit *at.*

Haerebis ɔ: evadere non poteris, teneberis. Coniunguntur haerere et teneri, velut p. Tullio, 33.

Ut frumentatum eas ɔ: non solum ut evadas, sed ne quidem ut ad conquirenda frumenta et pabula tuto exire possis. Gronovius.

§ 2. *M. Tuscilio.* Nomen ex inscriptionibus notum egregie e codicum corruptela *Metu stileo* eruit Corradus. Alii fingunt *Metuscilium* quendam, Romae ignotum hominem.

§ 3. *Tam amplum.* Quum additur *neque tam magnum,* apparet aliter, quam vulgo fit, *amplum* dici. Puto hac voce indicari *robur* exercitus, ut sit idem quod *firmus.*

providendum est, ut summae rei publicae rationem habeamus. Etiam atque etiam te hortor, ut cum omni copia quam primum ad me venias. Possumus etiamnunc rem publicam erigere, si communi consilio negotium administrabimus; sin distrahemur, infirmi erimus. Mihi hoc constitutum est. 4. His literis scriptis Sica abs te mihi literas attulit et mandata. Quod me hortare ut istuc veniam, id me facere non arbitror posse, quod non magno opere iis legionibus confido.

5 *Sica a te* —

§ 4. *Sica abs te mihi literas attulit.* Vulgo editur *a te*. Sed *abs te* magis convenit ductibus literarum, quae notantur e Mediceo et Hisp. *sic ad poete*, idemque initio epistolae sine varietate legitur.

D.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

1. Literae mihi a te redditae sunt a. d. XIII. Kal. Mart., in quibus scribis Caesarem apud Corfinium castra posuisse. Quod putavi et praemonui, fit ut nec in praesentia committere tecum proelium velit et omnibus copiis conductis te implicet, ne ad me iter tibi expeditum sit atque istas copias coniungere optimorum civium possis cum iis legionibus, de quarum voluntate dubitamus, quo etiam magis tuis literis sum commotus. Neque enim eorum militum, quos mecum habeo, voluntate satis confido, ut de omnibus fortunis rei publicae dimicem, neque etiam, qui ex delectibus conscripti sunt a consulibus, convenerunt. 2. Quare da operam, si ulla ratione etiamnunc efficere potes, ut te explices, huc quam primum venias, antequam omnes copiae ad adversarium conveniant. Neque enim celeriter ex delectibus huc homines convenire possunt et, si convenirent, quantum iis committendum sit, qui inter se ne noti quidem sunt, contra veteranas legiones, non te praeterit.

12 *copiae † adversarium* —

§ 1. *Voluntate s. confido.* Ernestus volebat *voluntati*. Ablativus quin recte confidendi verbo addatur, nemo amplius dubitat.

Neque etiam. Cf. quae notavi ad epist. A. 1.

§ 2. *Ad adversarium.* Certa emendatio. Praepositionis omissio effecit, ut multi *adversarium* genitivum pluralis numeri haberent. Non fecissent, si observassent Caesarem in ep. B. bis et in C. 1 *adversarium* dici. Mecum faciunt Baiterus et Kahntius, Symb. Crit. p. 8.

Quantum ↄ: quam non multum. Cf. ad III. 9, 2.

XIII. (*A. U. C.* 705.)

1. Lippitudinis meae signum tibi sit librarii manus et eadem causa brevitatis, etsi nunc quidem quod scriberem nihil erat. Omnis exspec-

tatio nostra erat in nuntiis Brundisinis. Si nactus hic esset Cnaeum nostrum, spes dubia pacis; sin ille ante tramisisset, exitiosi belli metus. Sed videsne in quem hominem inciderit res publica? quam acutum, quam vigilantem, quam paratum? Si mehercule neminem occiderit nec cuiquam quidquam ademerit, ab iis, qui eum maxime timuerant, maxime diligetur. 2. Multum mecum municipales homines loquuntur, multum rusticani. Nihil prorsus aliud curant nisi agros, nisi villulas, nisi numulos suos. Et vide quam conversa res sit. Illum, quo antea confidebant, metuunt; hunc amant, quem timebant. Id quantis nostris peccatis vitiisque evenerit, non possum sine molestia cogitare. Quae autem impendere putarem, scripseram ad te et iam tuas literas exspectabam.

8 *res est* —

§ 2. *Et vide quam conversa res sit* ɔ: quanta facta sit mutatio animorum. Coniunctivum restituit Lambinus, ut XIII. 18, 1. *Vides propinquitas quid habeat.* Illo loco editores eum secuti sunt; hoc non item. Male. In multis locis, qui ex hoc genere adduci solent, coniunctivus ex optimis libris revocatus est, ut in Milon. 47 e cod. Erfurt. in aliis, ubi fere exiguum formarum discrimen est, ut *est* et *sit, sunt* et *sint* corrigi debet. Recte itaque Puteolanus in Dial. de oratt. c. 19 *quos quidem cur* (Codd. recte habent *quos quid* = quos cur) *antiquis temporibus potius adscribitis quam nostris, non video* coni. *adscribatis* scriptori restituit, quem servat optimus codex Perizonii. Multi exemplis undique corrasis de indicativi usu in quaestione indirecta prave disputarunt, quibus indicandis supersedeo. Si quis locos Tullianos attente considerarit, videbit indicativo tum demum locum esse, quando scriptor oratione concitata utitur. Imprimis hoc fit post v. *quaero*, ut p. Rosc. Am. 119. *Quaero abs te: iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent?* Lig. 9. *Sed hoc quaero: Quis putat esse crimen, fuisse in Africa?* et post *dic*, ut Tusc. I. 5, 10. *Dic, quaeso, num te illa terrent?* Prudenter hunc usum in aetate Tulliana circumscripsit Madvigius ad Fin. p. 590 sq.

XIV. (A. U. C. 705)

1. Non dubito, quin tibi odiosae sint epistolae quotidianae, quum praesertim neque nova de re aliqua certiorem te faciam, neque novam denique iam reperiam scribendi ullam sententiam. Sed si dedita opera, quum causa nulla esset, tabellarios ad te cum inanibus epistolis mitterem, facerem inepte; euntibus vero, domesticis praesertim, ut nihil ad te dem literarum, facere non possum et simul — crede mihi — requiesco paullum in his miseriis, quum quasi tecum loquor; quum vero tuas epistolas lego, multo etiam magis. Omnino intelligo nullum fuisse tempus post has fugas et formidines, quod magis debuerit mutum esse a literis, propterea quod neque Romae quidquam auditur novi, nec in his locis, quae a Brundisio

§ 1. *Mutum — a literis.* Dixi de hac constructione ad I. 1, 2 *inopes ab amicis,*

In his locis ɔ: in Formiano. *Absunt propius quam tu biduum aut triduum.* C. Mullerus in

absunt propius [quam tu] biduum aut triduum. Brundisii autem omne certamen vertitur huius primi temporis. Qua quidem exspectatione torqueor. Sed omnia ante † nos sciemus. Eodem enim die video Caesarem a Corfinio post meridiem profectum esse, id est Feralibus, quo Canusio mane Pompeium. Eo modo autem ambulat Caesar et iis dictis militum celeritatem incitat, ut timeam, ne citius ad Brundisium, quam opus sit, accesserit. 2. Dices, „Quid igitur proficis, qui anticipes eius rei molestiam, quam

1 *propius quam tu biduum* — 3 *ante nos* — 5 *iis diariis* —

Nov. Ann. Phil. Vol. 85, p. 278 sq. h. l. attigit et docuit hanc comparationem cum distantia loci, in quo tum Atticus erat, valde ineptam esse. Cum eo seclusi verba *quam tu*. *Propius biduum* dictum est pro *minus quam biduum*, ut de Leg. II. 61 *propius sexaginta pedes*.

Brundisii autem cet. ɔ: omne certamen nunc quidem consistit Brundisii, quo Pompeius a Canusio, Caesar a Corfinio profectus est. Brundisii igitur aut pax conveniet, aut exitiosum bellum orietur. Cf. ep. 13, 1 h. l.

Qua q. exspectatione ɔ: cuius certaminis exspectatione. De hoc usu pronominis vid. Seyffert. ad Cicer. Lael. p. 17. Madv. ad Fin. II. 66. V. 42.

Ante nos. Sic libri scripti et editi omnes, quod multis de causis probari non potest. Nam quae sequuntur minime rationem continent, cur ipse ante Atticum hoc sciret, — neque opus erat rationem reddi eius rei, quam Atticus non ignorabat, — sed cur et ipse et qui in urbe erant brevi, quid Brundisii ageretur, cognoscerent. Tum si illud voluisset, scripsisset, opinor: *Sed omnia prius quam tu ego sciam*. Quum autem quotidie nuntios Brundisio exspectaret (ep. 13, 1), et haec epistola aliquot diebus ante Nonas Martias scripta sit, *nos* ortum puto e *non*. scribendi compendio pro *Nonas*. Confirmatur haec emendatio iis, quae Atticum dicentem facit §. 2, neque obstant, quae ep. 16 extr. leguntur: *Quum haec scribebam IV Nonas iam exspectabam aliquid a Brundisio*. Iam vide, quam egregie nunc omnia cohaereant: Certaminis exitum scire aveo; sed paucis his diebus sciemus: nam Caesar festinat. Aliorum coniecturae, qui pro *ante nos* scribi iubent *triduo* vel *continuo* longius a codd. scriptura recedunt.

Id est Feralibus. Feralia seu Parentalia placandis diis Manibus celebrabantur a. d. IX Kal. Martias (21 m. Febr.), ut constat e Kalendariis Maffeiano et Farnesiano, eoque die Pompeius Canusio profectus esse iterum narratur ep. IX. 1, 1, ubi VIIII recte scribi, non VIII, facili computatione evincitur. Itaque haec vere dicuntur, sed tamen non sic a Cicerone ipso profecta videntur. Nam nec suo loco posita sunt, nec opus erat Attico diem indicare profectionis, qui Romae tum omnibus notus erat. Fortasse scribendum *ipsis Feralibus*, voluitque Cicero indicare illum diem fuisse reipublicae *feralem* et exitiosum.

Iis dictis. Posui id, quod mihi e cod. Hisp. notatur. Orellius sequitur Victorium, qui e correctione cod. Med. scripsit *iis diariis*. Atque si *diaria* essent stipendia in singulos dies militibus proposita, ut P. Manutius interpretatur, aut si vera esset huius loci explicatio ap. Forcellinum in voce „nempe stipendia maiora in dies singulos militibus promittendo," mihi quoque ea correctio non displiceret. Sed unicus locus, qui in hac re affertur, Caesaris B. C. III. 53, ubi Graevius e coniectura P. Victorii, Var. Lect. I, 23 legit: *cohortemque duplici stipendio, frumento, veste, diariis, militaribus donis amplissime donavit*, si vel admittas recte sic emendatos esse codicum ductus *vespetiariis*, quod negamus, (scrib. *veste et aliis*) illi explicationi plane adversatur. Itaque *diaria* ubique sunt *cibi in dies demensi*, ut in locis Horatii, Petronii, Martialis apud lexicographos citatis. Quis autem est, quin videat neque Caesarem cibis aut datis aut promissis militum celeritatem incitasse neque milites tali re moveri potuisse? In *dictis* vel *dicteriis*, quod Peerlk. verum putabat, nihil duri vel obscuri inest.

Quam opus sit ɔ. quam utile sit. cf. Hen-

triduo sciturus sis?" Nihil equidem, sed, ut supra dixi, tecum perlibenter loquor et simul scito labare meum consilium illud, quod satis iam fixum videbatur. Non mihi satis idonei sunt auctores ii, qui a te probantur. Quod enim unquam eorum in re publica forte factum exstitit? aut quis ab iis ullam rem laude dignam desiderat? Nec mehercule laudandos existimo, qui trans mare belli parandi causa profecti sunt — quamquam haec ferenda non erant —; video enim, quantum bellum illud et quam pestiferum futurum sit; sed me movet unus vir, cuius fugientis comes, rem publicam recuperantis socius videor esse debere. „Totiesne igitur sententiam mutas?" Ego tecum tanquam mecum loquor. Quis autem est, tanta quidem de re, quin varie secum ipse disputet? Simul et elicere cupio sententiam tuam, si manet, ut firmior sim, si mutata est, ut tibi assentiar. 3. Omnino ad id, de quo dubito, pertinet me scire quid Domitius acturus sit, quid noster Lentulus. De Domitio varia audimus, modo esse in Tiburti haut lepide, † quod cum Lepidis accessisse ad urbem; quod item falsum video esse. Ait enim Lepidus eum nescio quo penetrasse itineris; occultandi sui causa, an maris apiscendi, ne is quidem scit. Ignorat etiam de filio. Addit illud, sane mo-

7 *quantum id bellum* † *illud* — 13 *mutata est, tibi assentiar* (Addidi *ut* eum corr. Med.) — 15 *cum Lepidus ad urbem accessisse* — 17 *itineribus* — *apiscendi? ne id quidem* —

sing. ad Cic. Off. III. 11, 10. Inutilis est coniectura C. Mulleri *quam Pompeius.*

§ 2 *Auctores ii, qui a te probantur.* M. Lepidus et L. Volcatius. Vid. verba ex literis Attici a. d. IIX Kal. Mart. datis IX. 10, 7. et cf. VII. 3, 3. VIII. 1, 3.

Quantum bellum illud. Vulgo *quantum id bellum,* abiecto *illud,* quod tamen e Med. est, de quo solo constat. Quum alterum utrum pronomen deleri debeat, *id* delevi, quum bellum transmarinum rectius *bellum illud* dici videatur. Orellii suspicio *q. id bellum illim* mihi non placet. Sed poterat scribi: *quantum sit b. illud et q. p. futurum.*

§ 3. *Modo esse in Tiburti haut lepide* cet. Diversas librorum scripturas et criticorum suspiciones de his verbis Orellius recensuit. Nulla mihi plane satisfacit. Illa *modo esse in Tiburti* desiderant oppositum *modo ad urbem accessisse;* sed non definio, utrum verba *cum Lepidis* ad prius an ad posterius membrum referri debeant. Si illud verum, scribam: *modo esse in Tiburti haut lepide, quod cum Lepidis* (sit, modo) *accessisse ad urbem;* sin hoc magis placet, extrema sic corrigantur: *modo cum Lepidis accessisse ad urbem.* In seqq. *item* plus quam suspectum est. Desideratur *quidem* vel *tamen. Lepide esse* alicubi, dicitur ut *bene, commode, pulcre* esse, velut in Plauti Bacch. I. 1, 50.

Eum nescio quo penetrasse itineris. Ad *itineribus* in codd Lambinus adiectivum requirebat; sed e duobus ab illo datis *occultis* vel *deviis* neutrum placet, quoniam sequitur *occultandi sui causa;* aptius esset *magnis,* quo fugae celeritas declararetur. Cf. Plancus in Ep. Fam. X. 9, 3 et 15, 3. Non videtur Muretus corrigendo *itineris occultandi sui causa* veram Tullii manum reduxisse. Melius suppeditavit Peerlkampius *nescio quo p. itineris,* comparans Ennianum: *quo se flexere viai.* Id recepi.

An maris apiscendi. Dubito, an scriptor hoc uno loco *apiscendi* verbo uti noluerit, quod veteres poetae saepius posuerunt. Cf. Lachm. ad Lucr. p. 312. Nam Leg. I, 52 interpolatori debetur. Vidd. Moserus et Bakius ad e. l. Incertum tamen est, utrum scripserit, *adipiscendi* an *assequendi.*

Ne is quidem scit. Ignorat etiam de filio. Is et *etiam* debetur Madvigio, Emend. in Cic.

lestum, pecuniam Domitio satis grandem, quam is Corfinii habuerit, non esse redditam. De Lentulo autem nihil audimus. Haec velim exquiras ad meque perscribas.

---

lib. philos. p. 76. Nam neque *id* neque *enim*, quod libros occupavit, defendi potest. — De Domitii filio vid. IX. 3, 1,

Pecuniam Domitio — non esse redditam. Rumorem falsum fuisse scimus e Caes. B. C. I, 23: *Sestertium sexagies, quod advexerat Domitius atque in publico deposuerat, allatum ad se ab duumviris Corfiniensibus Domitio reddit, ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuisse videatur, etsi eam pecuniam publicam esse constabat datamque a Pompeio in stipendium.*

XV. (*A. U. C.* 705.)

1. A. d. v. Non. Mart. epistolas mihi tuas Aegypta reddidit, unam veterem, IV. Kal. quam te scribis dedisse Pinario, quem non vidimus, in qua exspectas, quidnam praemissus agat Vibullius, qui omnino non est visus a Caesare, — in altera epistola video te scire ita esse — et quemadmodum redeuntem excipiam Caesarem, — quem omnino vitare cogito — † et aut hemonis fugam tendis commutationemque vitae tuae, — quod tibi puto esse faciendum — et ignoras, Domitius cum fascibusne sit, quod quum scies, facies ut sciamus. Habes ad primam epistolam. 2. Secutae sunt duae, pridie Kal. ambae datae, quae me convellerunt de pristino statu, iam tamen, ut ante ad te scripsi, labantem. Nec

---

3 *veterem IV. Kal., quam* — 7 † *et habe athemonis* —

---

§ 1. *Aegypta*, tunc servus, deinde libertus Ciceronis. Cf. Att. XII. 37, 1. XIII. 3, 2. In sequentibus distinctionem correxit Klotzius ita, ut *IV Kal.* cum verbo *dedisse* coniungendum esse appareat.

Quidnam praemissus agat Vibullius. Caesar B. C. I. 34 se Vibullium Rufum Corfinio captum dimisisse narrat, nihil addens de mandatis ad Pompeium; sed nihil impedit, quominus credamus, hunc quoque ut N. Magium cum mandatis esse missum, sed non rediisse. Postea eundem iterum in Hispania captum cum mandatis ad Pompeium misit, apud quem auctoritate multum valebat. Vid. Caes. B. C. III. 10.

Qui omnino non est visus a Caesare. „Pompeius enim eum non remisit" expl. Manutius et in ea explicatione alii editores acquiescunt. Hoc si voluisset Cicero, scripsisset potius: *qui omnino non est regressus ad Caesarem*. Illa, ut nunc sunt, negant Vibullium a Caesare captum esse Corfinii, aut omnino visum. Ergo talis rumor tunc spargebatur.

† *Et aut hemonis fugam tendis*. Locum desperatum aliis corrigendum relinquo. Quum sit verisimile indicari consilium Attici ex urbe fugiendi, quo spectant quoque ultima verba ep. 1, lib. IX, requiritur aliquid simile iis, quae praeeunte Graevio excogitavit Schutzius: *ad Chaoniam fugam intendis*. Sed ab hoc verbo non pendet acc. *commutationem*. I. F. Gronovius corrigebat: *et hinc Athenas fugam intendis* ɔ: intendere te scribis, ut ante *exspectas* pro: scribis te exspectare et post *ignoras* pro: scribis te ignorare. Idem verba *commutationem vitae tuae* intelligebat de diaeta, quum Atticus quartana laboraret. Cf. IX. 2.

Domitius cum fascibusne sit. Senatus ei mense Ianuario eius anni provinciam Galliam decreverat. Caes. B. C. I. 6. Cicero scire cupit, num ille retineat insignia imperii, ut inde de eius animo in Pompeium suspicari possit.

me movet, quod scribis, „Iovi ipsi iniquum." Nam periculum in utriusque iracundia positum est, victoria autem ita incerta, ut deterior causa paratior mihi esse videatur. Nec me consules movent, qui ipsi pluma aut folio facilius moventur. Officii me deliberatio cruciat cruciavitque adhuc. Cautior certe est mansio, honestior existimatur traiectio. Malo interdum multi me non caute, quam pauci non honeste fecisse existiment. De Lepido et Tullo quod quaeris, illi vero non dubitant, quin Caesari praesto futuri in senatumque venturi sint. 3. Recentissima tua est epistola Kal. data, in qua optas congressum pacemque non desperas. Sed ego, quum haec scribebam, nec illos congressuros nec, si congressi essent, Pompeium ad ullam conditionem accessurum putabam. Quod videris non dubitare, si consules transeant, quid nos facere oporteat, certe transeunt vel, quomodo nunc est, transierunt. Sed memento praeter Appium neminem esse fere, qui non ius habeat transeundi. Nam aut cum imperio sunt, ut Pompeius, ut Scipio, Sufenas, Fannius, Voconius, Sestius, ipsi consules, quibus more maiorum concessum est vel omnes adire provincias, aut legati sunt eorum. Sed nihil decerno. Quid placeat tibi et quid propemodum rectum sit intelligo. Plura scriberem, si ipse possem. Sed, ut mihi videor, potero biduo. Balbi Cornelii literarum exemplum, quas eodem die accepi, quo tuas, misi ad te, ut meam vicem doleres, quum me derideri videres.

---

§ 2. *Iovi ipsi iniquum.* Atticus Pompeium his verbis designasse videtur, qui discedens dixerat, se eodem loco habiturum eos, qui in urbe remansissent, et qui in Caesaris castris fuissent. Eadem locutione Cicero utitur in epist. ad Plancum, Fam. X. 12, 4 de Servilio. Apud Florum III. 21 C. Marius *dis hominibusque infestus* rediisse ex Africa dicitur.

Ut deterior — videatur ɔ: ut Caesar, cuius causa minus bona est, magis instructus et ad agendum aptior mihi esse videatur.

Malo interdum — existiment ɔ: suboritur nonnunquam illa cogitatio melius esse improbos, qui numero plures sunt, iudicare me mari traiiciendo incaute fecisse, quam bonos manendo me fecisse non honeste.

De Lepido et Tullo vid. ad ep. 14, 2 h. l.

§ 3. *Quomodo nunc est.* Cf. ad ep. Balbi adiect. § 3.

Praeter Appium. Huic ut censori ab urbe abesse non licebat, neque erat cum imperio. Ex iis, quae Cassius Dio XL. 63 de Appii censura scribit, apparet cur ille Caesarem vitarit.

Ut Scipio. Cf. IX. 1, 4. *Sufenas.* Est M. Nonius Sufenas, de quo VI. 1, 13. *C. Fannium* cum imperio in Siciliam missum scribit VII. 15, 2. De *Voconio* nihil constat. *Sestio* huic Caesar postea lictores vel concessit vel dedit. Cf. XI. 7, 1.

Aut legati sunt eorum, qui sunt cum imperio. Cf. IX. 1, 4.

Si ipse possem. Erat igitur haec quoque epistola librarii manu exarata.

Balbi Cornelii. Nominum sic positorum aliquot exempla inveniuntur in epistt. Cic. Att. XI. 12, 1. XII. 52, 1. XIII. 49. 1. Fam. VI. 12, 2. XIII. 64, 1. Q. fr. II. 4, 1. 13. 2; tum in epistt. Caelii, Fam. VIII. 12, 2 et Asinii Polionis X. 32. 5.

Quum me derideri videres sc. eo, quod me multum posse in pace facienda isti simulant, quem sciant nihil posse.

A.

BALBUS CICERONI IMP. S.

1. Obsecro te, Cicero, suscipe curam et cogitationem dignissimam tuae virtutis, ut Caesarem et Pompeium perfidia hominum distractos rursus in pristinam concordiam reducas. Crede mihi Caesarem non solum fore in tua potestate, sed etiam maximum beneficium te sibi dedisse iudicaturum, si huc te reiicis. Velim idem Pompeius faciat, qui ut adduci tali tempore ad ullam conditionem possit, magis opto, quam spero. Sed quum constiterit et timere desierit, tum incipiam non desperare tuam auctoritatem plurimum apud eum valituram. 2. Quod Lentulum consulem meum voluisti hic remanere, Caesari gratum, mihi vero gratissimum mediusfidius fecisti. Nam illum tanti facio, ut non Caesarem magis diligam; qui si passus esset, nos secum, ut consueveramus, loqui et non se totum etiam et etiam ab sermone nostro avertisset, minus miser, quam sum, essem. Nam cave putes hoc tempore plus me quemquam cruciari, quod eum, quem ante me diligo, video in consulatu quidvis potius esse quam consulem. Quodsi voluerit tibi obtemperare et nobis de Caesare credere et consulatum reliquum Romae peragere, incipiam sperare etiam consilio senatus, auctore te, illo relatore, Pompeium et Caesarem coniungi posse. Quod si factum erit, me satis vixisse putabo. 3. Factum Caesaris de Corfinio totum te probaturum scio. Quomodo in huiusmodi re, commodius cadere

12 *facio, quî non* —

§ 1. *Dignissimam tuae virtutis.* Apud poetas Romanos, Graecam constructionem imitantes, *dignus* aliquoties genitivum regit, velut in Plauti Trin. V. 2, 29. Phaedr. IV. 20, 3, neque aliter Verg. Aen. XII. 649 scripsit *indignus avorum.*

Si huc te reiicis. Paullo insolentius dictum pro vulgato: si huic rei operam das. Boni scriptoris esset: *si hoc egeris.*

§ 2. *Consulem meum.* Fortasse Balbus scripsit: *L. consulem mecum voluisti hic remanere.* Nam et ipse hoc volebat, ut e seqq. apparet. Sed *Lentulum* poterat quoque designare ut *consulem* et simul vocare *meum,* quoniam eius commendatione civitatem Romanam erat consecutus, eoque factus est Cornelius. cf. epist. Balbi B, 2 post ep. ad Att. IX. 7.

Illum tanti facio, ut non C. magis diligam. Codd. pro *ut* habent *qui,* quod merito displicuit quum aliis, tum Wesenbergio Emend. p. 88 similes errores in aliis epistt. locis indicanti. Quid sibi voluerit Orellius scribendo *quî,* non assequor.

Etiam et etiam. cf. supra 12 B. 2.

Quem ante me diligo ɔ: plus quam me. Handius Turs. I, p. 386 observat Ciceronem nusquam ita loqui, sed Salustium, Livium, alios.

Tibi obtemperare. „qui ei suasisti per filium meum ne recederet ex Italia." Gronov. cf. ep. 9, 4 h. l.

Illo relatore pro illo referente nove dictum est. Weiskius observat deinde pro *coniungi posse* dicendum fuisse *coniunctum iri,* et illa *me satis vixisse putabo* ridiculum πάθος habere. Adulatores principum postea simili hyperbole libenter utebantur. cf. Suet. Ner. 34. Plinii Paneg. 22.

§ 3. *Quomodo in huiusmodi re* ɔ: ut in tali re, inter arma. Eundem usum adverbii *quomodo* habes in his Ciceronis Fam. XIV. 14, 1 *Quomodo quidem nunc se res habet — bellis-*

non potuit, quam ut res sine sanguine confieret. Balbi mei tuique adventu delectatum te valde gaudeo. Is quaecunque tibi de Caesare dixit quaeque Caesar scripsit, scio, re tibi probabit, quaecunque fortuna eius fuerit, verissim scripsisse.

---

sime mecum esse poteritis. Att. VIII. 15, 3. XIII. 2, 2. Tusc. V. 82 *quomodo nunc est.* N. D. III. 41 *quomodo nunc quidem est, non video* cet, de Or. II. 140 *quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum,* quibus in locis verbum additur; quod ut h. l. desideramus, sic omittitur Att. IX. 7, 3 *Misi etiam Caesaris — sana mente scriptas, quo modo in tanta insania.* — Sunt autem, qui, quoniam in Med. et Oxonn. scriptum sit: — *probaturum sciet,* haec cum praecedentibus verbis coniungant scribentes *scio, et.* Melius tamen sententiae diiunguntur.

Confieret. Cf. quae de hac forma notavimus ad II, 16, 2.

Scio. Hoc verbum a Balbo orationi interponitur, ut solent *opinor* et *credo*

Re tibi probabit (sc. Caesar) — *verissime scripsisse.* Non assentior Tunstallo, Epist. crit. p. 153 haec ita refingenti: — *scito* (*res tibi probabit, quaecunque fortuna eius fuerit*) *vel ipsum me scripsisse:* quasi vero multo maiorem fidem Cicero Balbo maiori, quam minori ipsiusque Caesaris scriptis literis habuisset. Diligens scriptor fortasse in his Balbi minoris rationem habuisset et sententiam ita fere conformasset: — *re tibi probabit — verissime et illum dixisse et se scripsisse.* Sed illud non valde desideramus; nam si Caesar probabat verissime se scripsisse, eo ipso Balbi quoque dicta confirmabantur. — Ceterum quod in omnibus libris scriptis praeter unum Antonianum, qui *bellissime* habuit, inventum est *velissumme,* fortasse malitiose scriptum est iussu Ciceronis pro *verissime,* ut notaretur impeditus et sordidus Balbi sermo. Weiskius certe non librariis, sed ipsi Ciceroni illud tribuit.

XVI. (*A. U. C.* 705.)

1. Omnia mihi provisa sunt praeter occultum et tutum iter ad mare superum. Hoc enim mari uti non possumus hoc tempore anni. Illuc autem, quo spectat animus et quo res vocat, qua veniam? Cedendum enim est celeriter, ne forte qua re impediar atque alliger. Nec vero ille me ducit, qui videtur, quem ego hominem ἀπολιτικώτατον omnium iam ante cognoram, nunc vero etiam ἀστρατηγικώτατον. Non me igitur is ducit, sed sermo hominum, qui ad me a Philotimo scribitur. Is enim me ab optimatibus ait conscindi. Quibus optimatibus, dii boni? qui nunc quomodo occurrunt? quomodo autem se venditant Caesari? Municipia vero deum, nec simulant, ut quum de illo aegroto vota faciebant. 2. Sed plane, quidquid mali hic Pisistratus non fecerit, tam gratum est, quam si alium facere prohibuerit. Hunc propitium sperant, illum iratum putant. Quas fieri censes ἀπαντήσεις ex oppidis, quos honores! Metuunt, inquies.

---

§ 1. *Hoc mari.* cf. ep. 3, 5 h. l. *Infero mari nobis incerto cursu hieme maxima navigandum est,* et IX. 3, 1.

Ne forte qua re — alliger ɔ: adstringar, vinciar. cf. Planc. 81 *non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione alligari,* et Dial. de Orat. 13, ubi Crispus et Marcellus *alligati adulatione* dicuntur, quod frustra temptatur.

Conscindi ɔ: gravissime obiurgari. cf. II. 19, 3 *sibilis conscissi.*

Quibus optimatibus —? In talibus exclamationibus particulam *at* saepe abesse docuit Madv. Op. Ac. I. p. 516.

Municipia vero deum faciunt, divinis honoribus ornant, pro eius salute vota nuncupant.

Quum de illo aegroto vota faciebant. » Pompeio, quum graviter aegrotaret Neapoli, melius

Credo, sed mehercule illum magis. Huius insidiosa clementia delectantur, illius iracundiam formidant. Iudices de CCCLX, qui praecipue Cnaeo nostro delectabantur, ex quibus quotidie aliquem video, nescio quas eius † Lucerias horrent. Itaque quaero, qui sint isti optimates, qui me exturbent, quum ipsi domi maneant. Sed tamen, quicunque sunt, *αἰδέομαι Τρῶας*. Etsi, qua spe proficiscar, video coniungoque me cum homine magis ad vastandam Italiam quam ad vincendum parato. † Demum quem exspecto. Et quidem, quum haec scribebam, IV. Nonas, iam exspectabam aliquid a Brundisio. Quid autem aliquid? quam inde turpiter fugisset et victor hic qua se referret et quo. Quod ubi audissem, si ille Appia veniret, ego Arpinum cogitabam.

---

2 *Iudices* DCCL — 3 *eius Lucerias* —

---

est factum. Coronati Neapolitani fuerunt, nimirum etiam Puteolani, vulgo ex oppidis publice gratulabantur." Tusc. I. 86.

§ 2. *Iudices de CCCLX.* In Med. scriptum est DC. CCC. L; in Oxoniensibus *de CCCL.* Notam X addidi de Iunii coniectura, qui vidit agi h. l. de trecentis sexaginta illis, quos Pompeius III consul indices legit, ut tradunt Vell. II. 76. Plut. in Pomp. 55. quosque Fam. VIII. 8, 5 a scribis obliteratos restituit Wesenbergius Emend. p. 35. Hi non omnes, sed ex his multi, quamvis beneficio cum Pompeio coniuncti essent, quare antea in hac discordia cum Pompeio fore putabantur, ut Caelius scribit Fam. VIII. 14, 3, eius nunc minas horrebant Ideo non parui Wesenbergio *Iudices CCCLX* reponenti.

Nescio quas eius Lucerias horrent. Si vera est lectio, *Luceriae* denotant eam proscriptionem, quae Luceriae multis sermonibus denuntiata erat. Cf. h. l. 11, 4. Si hoc non placet, vide an corrigendum sit *delicias*, quod vocabulum Matthiae illustravit ad I. 17, 9. *Minas*, quod margo Crat. offert videtur esse docti lectoris coniectura.

Qui me exturbent sc. domo, quod omisit, quum e seqq. *quum ipsi domi maneant* facile legenti in mentem veniret. *Exturbare* non dici nisi addita mentione loci, unde aliquem expellas, monet Marklandus, Remarks p. 43 sq., ubi haec verba recte explicantur et falsa correctio Medicei *Cumis* reiicitur.

† *Demum quem exspecto.* Verba corrupta adhuc emendatricem manum quaerunt. Nam ut aliorum conatus omittam, ne Lambinus quidem locum sanavit legendo: *Denique quem exspecto?* Male enim huic quaestioni subiiceretur *et quidem,* qua formula non solum utuntur, ubi aliquid concedunt quod statim elevant (de quo genere dixit Madv. Emend. I. p. 90 seqq. et ad Fin. p. 77), verum etiam ubi ea quae praecedunt confirmantur, ut fit h. l. et in verbis de Orat. II. 142. Cf. Seyffert ad Lael. p. 471. Neque illa *exspectabam aliquid* respondent quaerenti: *quem exspecto?* Sententiae satisfacit, sed parum curat codicum ductus Kochius in Emendd. libello p. 20 hanc lectionem proponens: *Quotidie nuntium aliquem exspecto.* Experiar et ipse aliquid: *Diem, inquies, exspecta* ɔ: inquies, exspecta Nonas, quem diem tu ipse mihi indicasti. cf. ep. 14, 1. Cui monitioni aptissime respondetur his verbis: *Et quidem — IV. Nonas, iam exspectabam aliquid* ɔ: iam ante illum diem, iam nunc aliquem nuntium exspecto.

Quid autem aliquid? quam inde cet. Conieceram: *Quid autem? Mali quid; quam inde turpiter fugisset* cet., sed nihil mutandum didici ex hac Gronovii adnotatione: „*Quid autem aliquid?* immo *certum.* Est lusus similis Plautino Curc II. 3, 41 Ph. *iam edes aliquid.* Curc. *Nolo hercle aliquid: certum quam aliquid mavolo.*" Hyperbaton in verbis *quam inde turpiter* exemplis Tullianis illustravit Ellendt ad Brut., 126. cf. Seyff. ad Lael 10.

Qua et quo ɔ: qua via et quem in locum, ad urbem an in Hispaniam an alio. cf. VII. 12, 2 *sin discedit, quo aut qua — nescio.* IX. 6, 1.

Ego Arpinum cogitabam ɔ: in locum a via Appia remotum me conferre volebam, non Formiis adventum Caesaris exspectare.

LIBER IX.

I. (A. U. C. 705).

1. Etsi, quum tu has literas legeres, putabam fore, ut scirem iam, quid Brundisii actum esset — nam Canusio VIIII. Kal. profectus erat Cnaeus; haec autem scribebam pridie Nonas, XIV. die postquam ille Canusio moverat — tamen angebar singularum horarum exspectatione mirabarque nihil allatum esse ne rumoris quidem. Nam erat mirum silentium. Sed haec fortasse κενόσπουδα sunt, quae tamen iam sciantur necesse est. 2. Illud molestum me adhuc investigare non posse, ubi P. Lentulus noster sit, ubi Domitius. Quaero autem, quo facilius scire possim quid acturi sint, iturine ad Pompeium et, si sunt, qua quandove ituri sint. Urbem quidem iam refertam esse optimatium audio, Sosium et Lupum, quos Cnaeus noster ante putabat Brundisium venturos esse quam se, ius dicere. Hinc vero vulgo vadunt. Etiam M'. Lepidus, quocum diem conterere solebam, cras cogitabat. 3. Nos autem in Formiano morabamur, quo citius audiremus; deinde Arpinum volebamus. Inde, iter qua maxime ἀναπάντητον esset, ad mare superum, remotis sive omnino missis lictoribus. Audio enim bonis viris, qui et nunc et saepe antea magno praesidio rei publicae fuerunt, hanc cunctationem nostram non probari multaque in me et severe, in conviviis tempestivis quidem, disputari. Cedamus igitur et, ut boni cives simus, bellum Italiae terra marique inferamus et odia improborum rursus in nos, quae iam exstincta erant, incendamus et Lucceii consilia ac Theophani persequamur. 4. Nam Scipio vel in Syriam

---

11 *optimatum* —

---

§ 1. *IX Kal.* Sic dudum emendatus est numerus, qui in libris Mss. invenitur, VIII. Nam a die VIII Kal. Mart. usque ad pridie Nonas uon XIV, ut scribit, sed XV dies computantur.

Canusio moverat nim. se vel castra. cf. Drakenb. ad Liv. X. 4, 9.

§ 2. *Optimatium.* Vid. adnot. ad I 14, 5.

Sosium et Lupum —ius dicere. C. Sosius et P. Rutilius Lupus hoc anno praetores erant. Vid. VIII. 6, 1 et 12 A. extr. Hic seq. anno Achaiam Pompeii iussu obtinuit. Caes. B. C. III. 55.

§ 3. *Remotis sive omnino missis. Sive* semel positum habet corrigendi vim, ut *vel potius.* Belg. *of wel.* cf. Cic. Tusc. II. 51. III. 41. Iustin. II. 9 extr. *Ducenta milia Persae eo praelio sive naufragio amisere,* ubi codd. scripti prave *sine* praebent.

In conviviis tempestivis quidem. Particula *quidem* vocabulo, cui subiicitur, peculiarem vim tribuit. Indignatur Cicero, quod illi boni viri suam cunctationem improbarent, quum ipsi tanquam in summo otio convivia de die celebrarent. cf. h. l. 13. 6

Lucceii consilia et Theophani persequamur. Hi, quibuscum de maximis rebus Pompeius

proficiscitur sorte, vel cum genero honeste, vel Caesarem fugit iratum; Marcelli quidem, nisi gladium Caesaris timuissent, manerent; Appius et eodem timore et inimicitiarum recentium; et tamen praeter hunc et C. Cassium reliqui legati, Faustus pro quaestore, ego unus, cui utrumvis liceret. Frater accedet, quem socium huius fortunae esse non erat aequum, cui magis etiam Caesar irascetur; sed impetrare non possum, ut maneat. Dabimus hoc Pompeio, quod debemus. Nam me quidem alius nemo movet; non sermo bonorum, qui nulli sunt, non causa, quae acta timide est, agetur improbe. Uni, uni hoc damus, ne id quidem roganti, nec suam causam, ut ait, agenti, sed publicam. Tu quid cogites de transeundo in Epirum scire sane velim.

---

communicare consueverat (Caes. B. C. III. 18), hunc ad bellum civile excitabant.

§ 4. *Nam Scipio* cet. His verbis rationem reddit, cur odia hominum in se accenderet; *nam* aliis res integra non erat, sibi uni vel manere vel Pompeium sequi licebat. *Cum genero* ɔ: cum Pompeio, qui huius Q. Metelli Scipionis filiam Corneliam, amissa Iulia, uxorem duxerat.

Inimicitiarum recentium, "cum Dolabella et M. Caelio Rufo et C. Scribonio Curione, qui sentiunt cum Caesare, Fam. saepe (VIII. 6 et 12) et Dio XL. 63 sq." I. F. Gron. Perspicuitatis causa multa aliter, quam vulgo fit, distinxi.

Uni, uni hoc damus. Malim: *uni illi hoc damus.*

Ut ait, ɔ: ut prae se fert, quamquam de veritate dubitare licet.

II. (*A. U. C.* 705.)

Etsi Nonis Mart. die tuo, ut opinor, exspectabam epistolam a te longiorem, tamen ad eam ipsam brevem, quam IV. Nonas *ὑπὸ τὴν λῆψιν* dedisti, rescribendum putavi. Gaudere ais te mansisse me, et scribis in sententia te manere. Mihi autem superioribus literis videbare non dubitare, quin cederem, ita si et Cnaeus bene comitatus conscendisset et consules transissent. Utrum hoc tu parum commeministi, an ego non satis intellexi, an mutasti sententiam? Sed aut ex epistola, quam exspecto, perspiciam, quid sentias, aut alias abs te literas eliciam. Brundisio nihildum erat allatum.

---

3 *διάλειψιν* —

Die tuo. cf. ad VII. 8, 2.

Ad eam ipsam. Maiorem partem illius epistolae habemus infra 10, 8, unde simul ὑπὸ τὴν λῆψιν cum Lambino scripsi pro διάληψιν, quod de febris adventu dici non potest.

Conscendisset. Absolute positum attigi ad VI. 8, 4.

Nihildum. Similia sunt *nequedum* I. 5, 3. *etiamdum* XIII. 31, 1. *vixdum* ep. seq. 3. Fam. XII. 4, 2, quae omnia videntur esse sermonis familiaris.

II. a. (*A. U. C.* 705).

1. O rem difficilem planeque perditam! quam nihil praetermittis in consilio dando! quam nihil tamen, quod tibi ipsi placeat, explicas! Non esse me una cum Pompeio gaudes, ac proponis quam sit turpe me adesse, quum quid de illo detrahatur; nefas esse approbare. Certe. Contra igitur? Dii, inquis, averruncent. Quid ergo fiet, si in altero scelus est, in altero supplicium? Impetrabis, inquis, a Caesare, ut tibi abesse liceat et esse otioso. Supplicandum igitur? Miserum. Quid, si non impetraro? Et de triumpho erit, inquis, integrum. Quid, si hoc ipso premar? Accipiam? Quid foedius? Negem? Repudiari se totum, magis etiam quam olim in xxviratu putabit. Ac solet, quum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem a se accipere vellem. Quanto nunc hoc idem accipiet asperius? Tanto scilicet, quanto et honor hic illo est amplior et ipse robustior. 2. Nam quod negas te dubitare, quin magna in offensa sim apud Pompeium hoc tempore; non video causam cur ita sit hoc quidem tempore. Qui enim amisso Corfinio denique certiorem me sui consilii fecit, is queretur Brundisium me non venisse, quum inter me et Brundisium Caesar esset? Deinde etiam scit *ἀπαρρησίαστον* esse in ea causa querelam suam. Me putat de municipiorum imbecillitate, de delectibus, de pace, de urbe, de pecunia, de Piceno occupando plus vidisse quam se. Sin, quum potuero, non venero, tum erit inimicus; quod ego non eo vereor, ne mihi noceat, — quid enim faciet?

Τίς δ' ἐστὶ δοῦλος τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν; —

---

§ 1. *Ac proponis.* Non opus est, ut cum Ern. *at* scribamus. Vid. quae scripsi ad VII. 25. — *Adesse* sc. in senatu.

Dii averruncent. Prisca formula deprecandi mali, quod instat.

§ 2. *Hoc tempore — hoc quidem tempore.* Faerno priora illa male suspecta erant. Ex Attici epistola a Cicerone repetuntur.

Ἀπαρρησίαστον ɔ: libertate dicendi carentem, quum sit iniusta.

Me putat — quam se ɔ: Pompeius putat me melius quam se novisse oppida Italiae propter imbecillitatem suam bello gerendo non fore opportuna, ad delectum parum responsuros homines, pacem qualemcunque bello praeferendam, urbem deferendam non fuisse, nec pecuniam in aerario relinquendam, Picenum vero praesidiis firmandum, ut ibi sisteretur primus impetus Caesaris. Sic verba expl. I. F. Gronovius.

Sin quum potuero non venero, tum erit inimicus. Si Pompeius de me queritur, quod Brundisium non veni, iniuste agit, quum venire non potuerim; sed si non venero, quum potuero, tum non solum erit inimicus, sed erit *iure*. Hoc voc. quod abesse non potest, latere puto in v. *tum,* quo facile caremus.

Quod ego non eo vereor, ne mihi noceat. Verba impedita, de quibus tacent interpretes. Sequentia autem *sed quia — horreo,* quae veram causam continent, cur Pompeium sibi infensum nolit, satis indicant his verbis declarari

sed quia ingrati animi crimen horreo. Confido igitur adventum nostrum illi, quoquo tempore fuerit, ut scribis, *ἀσμένιστον* fore. Nam quod ais, si hic temperantius egerit, consideratius consilium te daturum; qui hic potest se gerere non perdite? † Vita, mores, ante facta, ratio suscepti negotii, socii, vires bonorum, aut etiam constantia. 3. Vixdum epistolam tuam legeram, quum ad me currens ad illum Postumus Curtius venit, nihil nisi classes loquens et exercitus, eripiebat Hispanias, tenebat Asiam, Siciliam, Africam, Sardiniam, confestim in Graeciam persequebatur. Eundum igitur est, nec tam ut belli quam ut fugae socii simus. Nec enim ferre potero sermones istorum, quicunque sunt; non sunt enim certe, ut appellantur, boni. Sed tamen id ipsum scire cupio, quid loquantur, idque ut exquiras meque certiorem facias, te vehementer rogo. Nos adhuc quid Brundisii actum esset plane nesciebamus; quum sciemus, tum ex re et ex tempore consilium capiemus, sed utemur tuo.

---

5 *Vita, mores,* sine indicio corruptelae.

---

causam, quam non veram dicit. Scribendum igitur videtur: *quod ego nolo, non quo verear, ne mihi noceat,* cet.

Τίς δ᾽ ἐστὶ δοῦλος κ. τ. λ. Quis est servus, qui mortem non curet? Euripidis versus e fabula incerta, citatus quoque a Plut. de aud. poetis p. 34 B, aliisque, quos ad e. l. laudat Wyttenbachius.

Ut scribis. Vid. h. l. 10, 9.

† *Vita, mores,* cet. His verbis asteriscum praeposui, quod, qua ratione hos nominativos sine verbo tuear, non invenio. Omnis autem difficultas evanescit, si mecum legas: *vetant mores, ante facta* cet.

Vires bonorum „qui se Caesari venditant et in urbe sunt" Corradus. Immo accipiendum de bonis viris, qui numero plures et viribus validi Caesari resistebant.

Constantia h. l. non in laude ponitur, sed tribuitur ei, qui rem susceptam, etiam malam, non deserit.

§ 3. *Nihil nisi classes loquens et exercitus.* Loqui aliquid est in ore habere, saepius commemorare. cf. Mil. 63. Parad. 6, 3. Att. IX. 13, 1 et 8.

Eripiebat — tenebat — persequebatur ɔ: dicebat Caesarem erepturum Pompeio Hispanias, occupaturum Asiam, cet., in Graeciam persecuturum. Nemo non videt, quantam vim haec verba orationi concilient, quanto impetu nunc omnia ruant.

Nec tam ut belli, quam ut fugae socii simus ɔ: ut recte haec verba expl. Kritzius ad Sal. Iug. 100, 4 „ut belli quidem aliquantulum, magis tamen ut fugae socii simus."

Ex re et ex tempore i. e. ut res ac tempus feret.

III. (A. U. C. 705.)

1. Domitii filius transiit Formias VIII. Id. currens ad matrem Neapolim mihique nuntiari iussit patrem ad urbem esse, quum de eo curiose

---

Ad matrem, Porciam, M. Catonis sororem ut refert Plut. in Cat. Min. c. 41.

quaesisset servus noster Dionysius. Nos autem audieramus eum profectum sive ad Pompeium sive in Hispaniam. Id cuiusmodi sit scire sane velim. Nam ad id, quod delibero, pertinet, si ille certe nusquam discessit, intelligere Cnaeum non esse faciles nobis ex Italia exitus, quum ea tota armis praesidiisque teneatur, hieme praesertim. Nam si commodius anni tempus esset, vel infero mari liceret uti. Nunc nihil potest nisi supero tramitti, quo iter interclusum est. Quaeres igitur et de Domitio et de Lentulo. 2. A Brundisio nulla adhuc fama venerat, et erat hic dies VII. Id., quo die suspicabamur aut pridie Brundisium venisse Caesarem. Nam Kal. Arpis manserat. Sed si Postumum audire velles, persecuturus erat Cnaeum. Transisse enim iam putabat coniectura tempestatum ac dierum. Ego nautas eum non putabam habiturum, ille confidebat, et eo magis, quod audita navicularis hominis liberalitas esset. Sed tota res Brundisina iam quomodo habeat se diutius nescire non possum.

Si Postumum audire velles ɔ: si Postumo fidem habere licet. Similiter *si me audies* legitur Fam. II. 18 extr. VII. 20, et saepius.

IV. (*A. U. C.* 705.)

1. Ego etsi tamdiu requiesco, quamdiu aut ad te scribo aut tuas literas lego, tamen et ipse egeo argumento epistolarum et tibi idem accidere certo scio. Quae enim soluto animo familiariter scribi solent, ea temporibus his excluduntur; quae autem sunt horum temporum, ea iam contrivimus. Sed tamen, ne me totum aegritudini dedam, sumpsi mihi quasdam tanquam *θέσεις*, quae et *πολιτικαὶ* sunt et temporum horum, ut et abducam animum ab querelis et in eo ipso, de quo agitur, exercear. Eae sunt huiusmodi:

2. *Εἰ μενετέον ἐν τῇ πατρίδι τυραννουμένῃ; τυραννουμένης δὲ αὐτῆς, εἰ παντὶ τρόπῳ τυραννίδος κατάλυσιν πραγματευτέον, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων η πόλις κινδυνεύσειν; Εἰ ευλαβητέον τὸν καταλύοντα, μὴ αὐτὸς αἴρηται; Εἰ πειρατέον*

---

4 *solent, temporibus* —

Quae — solent, ea — excluduntur. Recte Klotzius e vestigiis cod. Med. revocavit *ea*, quod in altero membro sententiae adest.

θέσεις sunt *infinitae quaestiones sine designatione personarum et temporum*, ut ait Crassus de Or. I. 138. cf. ibid. III. 120. Orat. 46 cum adnot. Goelleri et Ernestus in Lex. technol. rhet. Graec. p. 156. Opponuntur ὑποθέσεις, quaestiones finitae personis, temporibus, cet. — θέσεις has commentari se scribit ep. 9, 1. Graeca satis expedita sunt. Tironum causa moneo quaestionem εἰ συναπογραπτέον τοῖς ἀρίστοις; indicare: sitne cum optimis nomen dandum et cum iis se coniun-

ἀρήγειν τῇ πατρίδι τυραννουμένῃ καιρῷ καὶ λόγῳ μᾶλλον, ἢ πολέμῳ; Εἰ πολιτικὸν τὸ ἡσυχάζειν ἀναχωρήσαντά ποι τῆς πατρίδος τυραννουμένης; Εἰ διὰ παντὸς ἰτέον κινδύνου τῆς ἐλευθερίας πέρι; Εἰ πόλεμον ἐπακτέον τῇ χώρᾳ καὶ πολιορκητέον ταύτην τυραννουμένην; Εἰ καὶ μὴ δοκιμάζοντα τὴν διὰ πολέμου κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, συναπογραπτέον ὅμως τοῖς ἀρίστοις; Εἰ τοῖς εὐεργέταις καὶ φίλοις συγκινδυνευτέον ἐν τοῖς πολιτικοῖς, κἂν μὴ δοκῶσιν εὖ βεβουλεῦσθαι περὶ τῶν ὅλων; Εἰ ὁ μεγάλα τὴν πατρίδα εὐεργετήσας, δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο ἀνήκεστα παθὼν καὶ φθονηθείς, κινδυνεύσειεν ἂν ἐθελοντὴς ὑπὲρ τῆς πατρίδος; Εἰ ἐφετέον αὐτῷ ἑαυτοῦ ποτε καὶ τῶν οἰκειοτάτων ποιεῖσθαι πρόνοιαν ἀφεμένῳ τὰς πρὸς τοὺς ἰσχύοντας διαπολιτείας;

3. In his ego me consultationibus exercens et disserens in utramque partem tum Graece tum Latine et abduco parumper animum a molestiis et *τῶν προὔργου τι* delibero. Sed vereor ne tibi *ἄκαιρος* sim. Si enim recte ambulaverit is, qui hanc epistolam tulit, in ipsum tuum diem incidit.

---

gendum? ultimamque quaestionem Latine sic enuntiari: sitne ei concedendum, ut sui aliquando et suorum curam gerat omissis adversus potentes concertationibus civilibus?

In ipsum tuum diem, febris quartanae. cf. ep. 2. h. l. Male Schutzius in Add. VI. p. 500 *diem natalem* Attici, qui nominatur initio ep. seq., hic significari putabat.

V. (*A. U. C.* 705.)

1. Natali die tuo scripsisti epistolam ad me plenam consilii summaeque quum benevolentiae tum etiam prudentiae. Eam mihi Philotimus postridie, quam a te acceperat, reddidit. Sunt ista quidem, quae disputas, difficillima, iter ad superum, navigatio infero, discessus Arpinum, ne hunc fugisse, mansio Formiis, ne obtulisse nos gratulationi videamur, sed miserius nihil quam ea videre, quae tamen iam, iam, inquam, videnda erunt. Fuit apud me Postumus; scripsi ad te, quam gravis. Venit ad me etiam Q. Fufius, quo vultu, quo spiritu, properans Brundisium, scelus accusans Pompeii, levitatem et stultitiam senatus. Haec qui in mea villa non feram, Curtium in curia potero ferre? 2. Age, finge me quamvis *εὐστομάχως* haec ferentem, quid illa, DIC M. TVLLI, quem habebunt exitum? Et omitto causam rei publicae, quam ego amissam

---

Natali die tuo. Atticus natus videtur a. d. VII Id. Mart. a. u. c. 645. cf. Hullemanni diatribe p. 19.

Quam gravis ɔ: quam molestus, qui nihil nisi classes loqueretur et exercitus. cf. ep. 2, 3 h. l.

puto quum vulneribus suis, tum medicamentis iis, quae parantur: de Pompeio quid agam? cui plane — quid enim hoc negem? — succensui. Semper enim me causae eventorum magis movent quam ipsa eventa. Haec igitur mala — quibus maiora esse quae possunt? — considerans vel potius iudicans eius opera accidisse et culpa, inimicior eram huic, quam ipsi Caesari, ut maiores nostri funestiorem diem esse voluerunt Aliensis pugnae quam urbis captae, quod hoc malum ex illo; itaque alter religiosus etiamnunc dies, alter in vulgus ignotus: sic ego, decem annorum peccata recordans, in quibus inerat ille etiam annus, qui nos hoc non defendente, ne dicam gravius, afflixerat, praesentisque temporis cognoscens temeritatem, ignaviam, negligentiam succensebam. 3. Sed ea iam mihi exciderunt. Beneficia eiusdem cogito, cogito etiam dignitatem. Intelligo, serius equidem, quam vellem, propter epistolas sermonesque Balbi, sed video plane nihil aliud agi, nihil actum ab initio, quam ut hunc occideret. Ego igitur, † si quid apud Homerum, cui et mater et dea dixisset,

Αὐτίκα γάρ τοι ἔπειτα μεθ' Ἕκτορα πότμος ἑτοῖμος,

matri ipse respondit,

Αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρῳ
Κτεινομένῳ ἐπαμῦναι·

— quid, si non *ἑταίρῳ* solum, sed etiam *εὐεργέτῃ*, adde, tali viro talem causam agenti? — ego vero haec officia mercanda vita puto. Optimatibus vero tuis nihil confido, nihil iam ne inservio quidem. Video ut se huic dent, ut daturi sint. Quidquam tu illa putas fuisse de valetudine

---

6 *Alliensis* — 21 *agenti; et ego* —

---

§ 2. *Diem — Aliensis pugnae,* qui erat a. d. XV Kal. Sext., ut narrat Livius VI. 1 et Tac. Hist. II. 91. Sed cf. And. Schottus Nod. Ciceron. III. 6 et Niebuhrii Hist. Rom. II. p. 598, quem secutus sum in scribendo nomine, quod vulgo duplici l scribitur. Tertio die post infelicem pugnam urbs a Gallis capta est.

In vulgus = vulgo. Ita supra II. 22, 3 *in vulgus gratum.*

Hoc non defendente. Negationem adiecit P. Victorius. Ea requiritur, nisi forte error sit in participio, ut Ant. Augustino visum corrigenti *hoc deserente.*

§ 3. *Sed video. Sed* instaurat interruptam sententiam, et *video* maiori cum vi succedit in locum v. *intelligo.* cf. Mil. 100 extr. et Fin. II. 48, ubi *intelligere* et *videre* iunguntur.

† *Si quid apud Homerum.* Leviter hoc corruptum. Temptarunt *si quis, sicut is, si ille, si quidem,* et quod mihi optimum videtur *sic ut.*

(*Quid, si non — agenti?*) *ego vero* cet. Perspicuitatis causa ea quae ad explicandum vel corrigendum Homeri locum pertinent a reliqua oratione separavi. Verbis *ego vero* instaurat sententiam ab initio sic inchoatam *Ego igitur.*

Ut se huic dent, ɔ: ut huius voluntati se accommodent, ut formulam expl. Donatus ad Ter. Ad. V. 3, 52. Sic Fam. II. 8, 2. *Da te homini.* Or. II. 285: *id quoque annuit, ut se Crasso daret.*

decreta municipiorum prae his de victoria gratulationibus? Timent, inquies. At ipsi tum se timuisse dicunt. Sed videamus quid actum sit Brundisii. Ex eo fortasse † ea consilia nascentur aliaeque literae.

De valetudine decreta. vid. ad VIII. 16, 1.

At ipsi — dicunt ɔ: non tu vel alius, sed ipsi qui tum Pompeio valetudinem recuperatam gratulati sunt, dicunt se id fecisse non ex voluntate, sed timore ne silentium sibi noceret.

Ea consilia. Sententia requirit *alia, nova* vel simile quid.

VI. (*A. U. C.* 705.)

1. Nos adhuc Brundisio nihil. Roma scripsit Balbus putare iam Lentulum consulem tramisisse nec eum a minore Balbo conventum, quod is hoc iam Canusii audisset; inde ad se eum scripsisse, cohortesque sex, quae Albae fuissent, ad Curium Minucia transisse, id Caesarem ad se scripsisse et brevi tempore eum ad urbem futurum. Ergo utar tuo consilio, neque me Arpinum hoc tempore abdam, etsi, Ciceroni meo togam puram quum dare Arpini vellem, hanc eram ipsam excusationem relicturus ad Caesarem. Sed fortasse in eo ipso offendetur, cur non Romae potius. Sed tamen, si est conveniendus, hic potissimum. Tum reliqua videbimus, id est, et quo et qua et quando. 2. Domitius, ut audio, in Cosano est, et quidem, ut aiunt, paratus ad navigandum: si in Hispaniam, non probo; si ad Cnaeum, laudo; quovis potius certe quam ut Curtium videat, quem ego patronus adspicere non possum: quid alios? Sed, opinor, quiescamus, ne nostram culpam coarguamus, qui, dum urbem, id est, patriam, amamus dumque rem conventuram putamus, ita nos, gessimus, ut plane interclusi captique simus. 3. Scripta iam epistola Capua literae sunt allatae hoc exemplo: „Pompeius mare transiit cum

---

5 *ad Curium* [*via*] *Minucia* —

---

§ 1. *Putare.* Abest *se*, quod ad infinitivum non raro omittitur. Quod Orellius malebat *putari*, non probo, quum non de communi hominum in urbe opinione, sed de eo, quod Balbus e minoris Balbi literis cognovisset, agatur.

Nec eum a minore B. conventum, qui ad eum missus erat a Caesare. vid. VIII. 9, 4,

Ad Curium. Caesar B. C. I. 24 de hac re narrans Vibium Curium vocat. — *Minucia* via tantum nota ex h. l. et ex Horatii ep. I. 18, 20 (*Ambigitur*) *Brundisium Minuci melior via ducat an Appi*, per Sabinos et Samnium duxisse videtur. *Via* quod in Med. prima manus omisit, non necessarium est. Ita IX. 11, 1. ad Q. fr. III. 7, 1. Hor. Sat. I. 5, 6 *via Appia* unde *Appia* vocatur.

§ 2. *In Cosano.* cf. Caes. B. C. I. 34. Cosa erat oppidum Etruriae maritimum, quo Romani a. u. 479 coloniam deduxerunt. Iacet ad maris sinum, non longe ab hodierno *Orbitello*.

Patronus. Cicero non traditur defendisse Postumum Curtium, sed a. 700 huic homini tribunatum mil. a Caesare petierat, idque impetraverat. vid. Q. fr. II. 15, 3. III. 1, 10.

Quid alios ɔ: quid dicam, quam ut videat alios, qui cum Caesare sunt?

§ 3. *Literae — hoc exemplo* ɔ: literae ita

omnibus militibus, quos secum habuit. Hic numerus est hominum XXX. et consules et duo tribuni pl. et senatores, qui fuerunt cum eo, omnes cum uxoribus et liberis. Conscendisse dicitur a. d. IV. Nonas Martias. Ex eo die fuere septemtriones venti. Naves, quibus usus non est, omnes aut praecidisse aut incendisse dicunt." De hac re literae L. Metello tribuno pl. Capuam allatae sunt ab Clodia socru, quae ipsa transiit. 4. Ante sollicitus eram et angebar, sicut res scilicet ipsa cogebat, quum consilio explicare nihil possem; nunc autem, postquam Pompeius et consules ex Italia exierunt, non angor, sed ardeo dolore.

Οὐδέ μοι ἦτορ
Ἔμπεδον, ἀλλ' ἀλαλύκτημαι.

Non sum, inquam, mihi crede, mentis compos; tantum mihi dedecoris admisisse videor. Me non primum cum Pompeio qualicunque consilio uso, deinde cum bonis esse, quamvis causa temere instituta? praesertim quum ii ipsi, quorum ego causa timidius me fortunae committebam, uxor, filia, Cicerones pueri, me illud sequi mallent, hoc turpe et me indignum putarent. Nam Quintus quidem frater, quidquid mihi placeret, id rectum se putare aiebat, id animo aequissimo sequebatur. 5. Tuas nunc epistolas a primo lego. Hae me paullum recreant. Primae monent et rogant, ne me proiiciam. Proximae te gaudere ostendunt me remansisse. Eas quum lego, minus mihi turpis videor, sed tam diu, dum lego; deinde emergit rursum dolor et *αἰσχροῦ φαντασία*. Quamobrem obsecro te, mi Tite, eripe mihi hunc dolorem aut minue saltem aut consolatione aut consilio aut quacunque re potes. Quid tu autem possis? aut quid homo quisquam? vix iam deus. 6. Equidem illud molior, quod tu mones speras-

---

hominum milia XXX — 4 *Ex ea die* — 25 *vix deus iam.* —

---

conceptae, cum hoc argumento. cf IX 16, I. Fam. X. 5, 1 *binas a te accepi literas eodem exemplo.* De Pompeii discessu falsus rumor. A. d. XVI Kal. Apr. demum profectus est. cf. ep. 15 A.

Et consules et duo tribuni plebis. Duo quod inepte ponitur post *consules* praeeunte Manutio I. Fr Gronovius retulit ad tribunos. Unus ex his, qui cum Pompeio erant, cognoscitur e VII. 21, 2. Cum Caesare plures fuisse tribunos plebis Cicero indicat VII. 7, 6. — Paulo ante scripsi XXX ɔ: triginta milium.

Ex eo die. cf. ad V. 14, 1 in Addendis.

Naves — praecidisse i. e. proras resecuisse, ne Caesar iis ad persequendum uteretur, neve rostris defractis ad usum bellicum aptae essent.

§ 4. *Id — aiebat, id — sequebatur.* Pro altero *id* malim *et.*

§ 5. *A primo* ɔ: ab initio, temporis ordine, ut scripsisti. *A primo* legitur in his epistolis VIII. 11, 2. XVI 7, 4 et saepius apud Ciceronem. vid. Madv. ad Fin. p. 401. Recte Bosius Mss. scripturam defendit.

Tamdiu, dum lego. Sic Ciceronem scripsisse docet Handius Turs. II. p. 316 his exemplis: Verr. IV. 3, 6. Fam. IX. 12, 1. Cat. Mai. 41. Tusc. V. 96.

que fieri posse, ut mihi Caesar concedat, ut absim, quum aliquid in senatu contra Cnaeum agatur. Sed timeo ne non impetrem. Venit ab eo Furnius. Ut quidem scias, quos sequamur, Q. Titinii filium cum Caesare esse nuntiat, sed illum maiores mihi gratias agere, quam vellem. Quid autem me roget — paucis ille quidem verbis, sed *ἐν δυνάμει* —, cognosce ex ipsius epistola. Me miserum, quod tu non valuisti! Una fuissemus, consilium certe non defuisset. *Σύν τε δύ' ἐρχομένω.* Sed acta ne agamus, reliqua paremus. 7. Me adhuc haec duo fefellerunt, initio spes compositionis, qua facta volebam uti populari vita, sollicitudine senectutem nostram liberans, deinde bellum crudele et exitiosum suscipi a Pompeio intelligebam. Melioris mediusfidius civis et viri putabam quovis supplicio affici, quam illi crudelitati non solum praeesse, verum etiam interesse. Videtur vel mori satius fuisse quam esse cum his. Ad haec igitur cogita, mi Attice, vel potius excogita. Quemvis eventum fortius feram quam hunc dolorem.

---

2 *Furnius*, — *ut ..... sequamur* — *Q. Titinii filium* — 10 *liberanti* —

Vix iam deus. Ordinem verborum e Med. correxi.

§ 6. *Ut quidem scias, quos sequamur.* Ut hic locus vulgo distinguitur, haec verba ad Furnium pertinent, hominem Ciceronis cupidissimum et cuius saepe cum honore in epistolis suis mentionem facit. Diceret igitur: Furnium nomino, ut scias, quam boni cives nobisque amici cum Caesare sint. Quid autem Furnius? *Q. Titinii filium cum Caesare esse nuntiat.* Multum scilicet Ciceronis intererat hoc scire! Deinde, tanquam rem minus gravem, nuntiat id ipsum, quam ob rem ille missus esset, Caesarem magnas gratias agere Ciceroni, quod se cum Pompeio non coniunxisset. Immo verba sic distinguenda: *Venit ab eo Furnius. Ut quidem scias, quos sequamur, Q. Titinii filium cum Caesare esse nuntiat. Sed illum maiores* cet. Illum Q. Titinii filium ut hominem sordidum notat ep. 18, 2. et ex mea opinione hoc loco acerbe carpit, quasi vilissimum inter Caesarianos. *Sed* defendi non potest. Nihil melius inveni, quam *vidi illum* cet., ɔ: intellexi, cognovi e Furnio Caesarem maiores mihi gratias agere, quam vellem.

Non valuisti ɔ: febri laborasti. Si valuisses, una fuissemus.

σύν τε δύ' ἐρχομένω. Hemistichium ex Iliade X. 224, quod fere proverbii vim acceperat. Sciebant enim sequi *καί τε πρὸ ὃ τοῦ ἐνόησεν Ὅππως κέρδος ἔῃ.* cf. Fam. IX. 7, 1.

§ 7. *volebam uti populari vita* ɔ: volebam vitam instituere, ut populus solet, qui honores contemnit nec rempublicam attingit.

Liberans. e coniectura mea scripsi. Codd. dant *liberari* quod merito displicuit multis. Bosius ex decurtato suo scripsit *liberanti*, sententia non deteriore. Nominativus tamen participii facilius in infinitivum corrumpi potuit.

Deinde — intelligebam. Ut hoc membrum priori responderet Ernestus ante *suscipi* inserendum putabat *quod.* Sed merito observat Madvigius, Emend. I. p. 149 non raro a sententia pendente transitum fieri ad directam, nec minus bene haec dici, quam quod alibi multis offensioni fuit: *primum quod de compositione spem habebam —; deinde — intelligebam.*

Melioris civis putabam, cet. Abhorrent haec verba a nostri sermonis consuetudine, qua dicendum erat: „boni civis putabam quovis potius supplicio affici, quam — interesse."

Videtur vel mori satius fuisse quam esse cum iis. Non assentior Schutzio haec glossatoris potius quam Ciceronis putanti. Nam in *supplicio* non opus est mortem cogitare.

Cogita — vel potius excogita. Cogitare minus est, quam excogitare; illud conatum, hoc eventum indicat. Sic legimus Fam. V. 20, 4. *quum rem a me non insipienter excogitatam, ne cogitatam quidem putas,* ubi in libro Med. verba *ne cogitatam* facili errore omissa sunt.

A.

CAESAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

Quum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui neque audire meo commodo potuissem, properarem atque essem in itinere praemissis iam legionibus, praeterire tamen non potui, quin et scriberem ad te et illum mitterem gratiasque agerem; etsi hoc et feci saepe et saepius mihi facturus videor: ita de me mereris. Imprimis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam, ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar. Festinationi meae brevitatique literarum ignosces. Reliqua ex Furnio cognosces.

Properarem pendet a *quum* quod initio positum hic omitti poterat. Neque opus est particula *et* ante hoc verbum, ut Kochius existimat.

Ad propositum revertar ɔ: alio tempore, quum plus otii nactus ero, his de rebus plura ad te scribam, vel ut Hofmannus interpretatur: ad id, quod in manibus habeo, redibo et huic epistolae finem faciam.

VII. (A. U. C. 705.)

1. Scripseram ad te epistolam, quam darem IV. Id. Sed eo die is, cui dare volueram, non est profectus. Venit autem eo ipso die ille celeripes, quem Salvius dixerat; attulit uberrimas tuas literas, quae mihi quiddam quasi „animulae restillarunt." Recreatum enim me non queo dicere. Sed plane τὸ συνέχον effecisti. Ego enim non iam id ago, mihi crede, ut prosperos exitus consequar. Sic enim video, nec duobus his vivis nec hoc uno nos unquam rem publicam habituros. Ita neque de otio nostro spero iam nec ullam acerbitatem recuso. Unum illud extimescebam, ne quid turpiter facerem, vel dicam, iam effecissem. 2. Sic ergo habeto, salutares te mihi literas misisse, neque solum has longiores, quibus nihil potest esse explicatius, nihil perfectius, sed etiam illas breviores, in quibus hoc mihi iucundissimum fuit, consilium factumque nostrum a Sexto probari, pergratumque mihi tu fecisti, a quo diligi me et quid rectum sit intelligi scio. Longior vero tua epistola non me solum, sed meos omnes aegritudine levavit. Itaque utar tuo consilio et

§ 1. *Ille celeripes,* ποδώκης. Iocose ita appellat tabellarium, ut Catullus contra in carm. 36 Vulcanum vocat *tardipedem Deum*. *Salvius* erat Attici libertus. — *Animulae restillarunt* e poeta petitum videtur.

Τὸ *συνέχον effecisti,* „quod proximum erat effecisti, quum me non posses recreare." Man.

Vel dicam ɔ: vel potius dicam. Exempla Tulliana huius formulae collegit Madv. ad Fin. p. 24.

§ 2. *A Sexto* Peducaeo. cf. h. l. 10, 10. X. 1, 1.

ero in Formiano, ne aut ad urbem ἀπάντησις mea animadvertatur aut, si nec hic nec illic eum videro, devitatum se a me putet. 3. Quod autem suades, ut ab eo petam, ut mihi concedat, ut idem tribuam Pompeio, quod ipsi tribuerim, id me iam pridem agere intelliges ex literis Balbi et Oppii, quarum exempla tibi misi. Misi etiam Caesaris ad eos sana mente scriptas, quomodo in tanta insania. Sin mihi Caesar hoc non concedat, video tibi placere illud, me πολίτευμα de pace suscipere, in quo non extimesco periculum. Quum enim tot impendeant, cur non honestissimo depecisci velim? Sed vereor, ne Pompeio quid oneris imponam,

μή μοι γοργείην κεφαλὴν δεινοῖο πελώρου

intorqueat. Mirandum enim in modum Cnaeus noster Sullani regni similitudinem concupivit. Εἰδώς σοι λέγω. Nihil ille unquam minus obscure tulit. Cum hocine igitur, inquies, esse vis? Beneficium sequor, mihi crede, non causam. [ut in Milone, ut in . . . Sed hactenus] 4. Causa igitur non bona est? Immo optima, sed agetur, memento, foedissime. Primum consilium est suffocare urbem et Italiam fame, deinde agros vastare, urere, pecuniis locupletium non abstinere. Sed quum eadem metuam ab hac parte, si illinc beneficium non sit, rectius putem quidvis domi perpeti. Sed ita meruisse illum de me puto, ut ἀχαριστίας crimen subire non audeam. Quamquam a te eius quoque rei iusta defensio est explicata. 5. De triumpho tibi assentior, quem quidem totum facile

---

14 *hocne* — 15 *ut in Milone, ut in... Sed hactenus* sine cancellis. — 18 *locupletum.*

---

§ 3. *Ut idem tribuam P., quod ipsi tribuerim* ɔ: ne ego, qui adversus Caesarem arma non sumpserim, contra Pompeium arma ferre cogar.

Quomodo in tanta insania cf. adn. ad VIII. 15 A, 2.

Honestissimo depecisci. Depecisci periculo est talem pactionem inire, ut ne periculum quidem recuses, ut Ruhnkenius in Ter. Phorm. I. 3, 14 similem locutionem *depecisci morte* explicat. Est ablativus, qui dicitur pretii. — *depeciscor* autem et *defetigo* in optimis libris Ciceronis et Terentii per *e* scribuntur, ut vulgo *impertior* a *partior.* vid. Malaspina ad h. l. Victorius in curis tertiis in epistt. ad Fam. V. 14, 1. Wunderus ad Planc 11. In Med hic est *depacisci.*

Sed vereor, ne Pompeio quid oneris imponam, cet. ɔ: ne de pace agens Pompeio molestus sim et ille iratum vultum mihi ostendat.

Nihil unquam minus obscure tulit. Cluent. 54 *neque id obscure ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat.* Planc. 34. *eum dolorem hic tulit paullo apertius.*

Hocine. Ita correxi scripturam codd. *hocne,* ut iussit Madv. ad Fin. p. 75.

[*Ut in Milone, ut in . . . Sed hactenus.*] Haec seclusi, quae Schutzio quoque displicebant. Nam in Milone defendendo non solum gratum animum declaravit, sed optimam causam defendit. Tum inusitata est nominis reticentia in vv. *ut in....* Deinde bene Graevius observat Tull. esse *sed haec hactenus,* male ex interpolatis codicibus suis *haec* recepit. Atque in iis, quae sequuntur, scriptor minime ad alia transit, sed in eodem argumento pergit.

§ 4. *Memento.* „Me hoc tibi praedixisse". I. F. Gron.

§ 5. *De triumpho tibi assentior.* „Placet

et libenter abiecero. Egregie probo fore ut, dum vagamur, ὁ πλοῦς ὡραῖος obrepat. Si modo, inquis, satis ille erit firmus. Est firmior etiam quam putabamus. De isto licet bene speres, promitto tibi, si valebit, tegulam illum in Italia nullam relicturum. „Tene igitur socio?" Contra mehercule meum iudicium et contra omnium antiquorum auctoritatem, nec tam ut illa adiuvem, quam ut haec ne videam, cupio discedere. Noli enim putare tolerabiles horum insanias nec unius modi fore. Etsi quid te horum fugit? Legibus, iudiciis, senatu sublato, libidines, audacias, sumptus, egestates tot egentissimorum hominum nec privatas posse res nec rem publicam sustinere. Abeamus igitur inde qualibet navigatione, etsi id quidem, ut tibi videbitur, sed certe abeamus. Sciemus enim, id quod exspectas, quid Brundisii actum sit. 6. Bonis viris quod ais probari, quae adhuc fecerimus, scirique ab iis nos non profectos, valde gaudeo, si est nunc ullus gaudendi locus. De Lentulo investigabo diligentius; id mandavi Philotimo, homini forti ac nimium optimati. 7. Extremum est, ut tibi argumentum ad scribendum fortasse iam desit, — nec enim alia de re nunc ulla scribi potest, et de hac quid iam amplius inveniri potest? — sed quoniam et ingenium suppeditat — dico mehercule, ut sentio — et amor, quo et meum ingenium incitatur, perge, ut facis, et scribe, quantum potes. In Epirum quod me non invitas, comitem non molestum, subirascor; sed vale. Nam, ut tibi ambulandum, ungendum, sic mihi dormiendum. Etenim literae tuae mihi somnum attulerunt.

3 *speres. Promitto* —

quod scribis, ad hoc utilem esse triumphi petendi simulationem, ut, dum videar hoc agere, extra urbem sim; serio enim petendi nullo desiderio ardeo." Gronov.

Egregie probo fore cet ɔ: imprimis probo, quod tu scribis, fore ut, dum per villas vagamur, interea secunda navigatio detur.

De isto licet bene speres, promitto tibi cet. Ita haec scribenda puto, puncto post *speres* sublato. *De isto* neque de Caesare, neque de Pompeio accipi potest, sed ut antiquis intt. placet, est *de eo, quod P. firmus est.*

Contra omnium antiquorum auctoritatem, qui suo exemplo docuerunt, ne ingratae quidem patriae irascendum esse.

§ 6. *Nimium optimati* „qui studio partium saepe peccat credendo et nuntiando secundos de iis rumores, quamvis falsos." I. F. Gron.

§ 7. *Tibi ambulandum, ungendum.* Haec remedia adversus quartanam commendat Celsus, de Medic. III. 15.

Literae tuae mihi somnum attulerunt. Quum curae ob rempublicam oppressam Ciceroni somnum hoc tempore eriperent, Attici epistolae *salutares* somnum reduxerant curas fugiendo.

A.

BALBUS ET OPPIUS S. D. M. CICERONI

1. Nedum hominum humilium, ut nos sumus, sed etiam amplissi-

§ 1. *Nedum hominum humilium — sed etiam amplissimorum* cet. Ex iis locis, ubi Cicero

morum virorum consilia ex eventu, non ex voluntate a plerisque probari solent. Tamen freti tua humanitate, quod verissimum nobis videbitur, de eo, quod ad nos scripsisti, tibi consilium dabimus, quod si non fuerit prudens, at certe ab optima fide et optimo animo proficiscetur. Nos si, id quod nostro iudicio Caesarem facere oportere existimamus, ut simul Romam venerit, agat de reconciliatione gratiae suae et Pompeii, id eum facturum ex ipso cognovissemus, te † hortari, ut velles iis rebus interesse, quo facilius et maiore cum dignitate per te, qui utrique es coniunctus, res tota conficeret, aut, si ex contrario putaremus Caesarem id non facturum et velle cum Pompeio bellum gerere sciremus, nunquam tibi suaderemus, contra hominem optime de te meritum arma ferres, sicuti te semper oravimus, ne contra Caesarem pugnares. 2. Sed, quum etiamnum, quid facturus Caesar sit, magis opinari quam scire possimus, non possumus nisi hoc: non videri eam tuam esse dignitatem neque fidem omnibus cognitam, ut contra alterutrum, quum utrique sis

---

2 *solent; tamen* — 5 *Nos, nisi id, quod* — 7 *te hortari desineremus* — 10 *et [eum] velle* —

---

particula *nedum* utitur, quos indicavit Haasius ad Reisigii Scholas, § 250, nullus est, ubi ea ratione qua nunc ponitur. (Verba ex X. 16 extr. suo loco emendabo). Omnino in sententia affirmativa apud scriptores huius aetatis, quorum quidem scripta supersunt, non invenitur. Dubitari tamen non potest, quin hoc verum sit, idemque valeat *nedum* atque *non modo, non dicimus.* Possis haec etiam sic enuntiare: Vel amplissimorum virorum, nedum hominum humilium consilia cet. — *Etsi,* quod Weiskius ante *nedum* necessarium iudicabat, quia *tamen* aliter non haberet, quo referretur, non desiderabis, si mecum post *solent* plene interpunxeris. *Tamen* tum elliptice ponitur, de quo usu dixi ad l. 16, 2. Add. Madv. ad Fin. p. 287, Seyffert. ad Lael. p. 529.

Consilia — probari solent. cf. Dem. Olynth. I. 11 πρὸς τὸ τελευταῖον ἐκβὰν ἕκαστον τῶν πρὶν ὑπαρξάντων κρίνεται.

Verissimum — consilium. Cf. ad Q. fr. III. 1, 20 ubi pro *consilio severissimo iuvares* Orellius recte vidit scribendum esse: *Consilio se verissimo iuvares.* Infra X. 10, 2 ex Antonii epistola: *Tuum consilium quam verum est.* Et attigi iam ad IV. 5, 1.

Nos si — sic scripsi e correctione Tunstalli p. 153, quae Orellii diligentiam effugit. Vidit Anglus haec verba, ut vulgo leguntur: *Nos nisi id — eum facturum ex ipso cognovissemus* aperte pugnare cum iis, quae leguntur § 2: *Quum etiamnum, quid facturus Caesar sit, magis* opinari *quam* scire *possimus.* Repone *si* et omnia recte procedent.

Id quod — existimamus, — id eum facturum. Prius *id* Lambino aliisque post eum offensioni fuit. Perperam. Haec verba *id quod nostro iudicio C. facere oportere existimamus* continent iudicium Balbi et Oppii de eo, quod Caesari Romae agendum esset, et *id quod* refertur ad ea, quae sequuntur *agere de reconciliatione gratiae.* Quod quum ita sit, tantum abest, ut in verbis *id eum facturum* abundare *id* dicendum sit, ut omnino desideretur. Ne illud quidem concedam *id* h. l. παρέλκειν et pro arbitrio scriptoris recte omitti potuisse, ut Malaspina existimabat. cf. Kritze ad Sal. Iug. 56, 1 et imprimis Haase ad Reisigii Schol. adn. 364.

Te hortari desineremus. Ultimam vocem delevi, quum in nullo codice inventa sit, et sententiam corrumpat. Contrarium requiritur, et assentior Kochio l. c. p. 275 scribenti: *te hortaremur.*

Suaderemus — ferres. Post verba praecipiendi *ut* saepe omitti, a multis observatum est. vid. Madv. Gr. Lat. § 413 adnot. 4 ed. meae.

maxime necessarius, arma feras, et hoc non dubitamus quin Caesar pro sua humanitate maxime sit probaturus. Nos tamen, si tibi videbitur, ad Caesarem scribemus, ut nos certiores faciat, quid hac re acturus sit; a quo si erit nobis rescriptum, statim quae sentiemus ad te scribemus et tibi fidem faciemus nos ea suadere, quae nobis videntur tuae dignitati, non Caesaris rationi, esse utilissima, et hoc Caesarem pro sua indulgentia in suos probaturum putamus.

---

4 *statim, cum sciemus, ad te scribemus* —

---

§ 2. *Hac re.* Puto esse ablativum consequentiae = *quum res ita se habeat.* Idem legitur in ep. seq. Balbi § 2. *Hac re mihi placet.*

Quae sentiemus ɔ: sententiam nostram. Acquiescendum puto in correcta Med. lectione, ubi a pr. manu erat *cum sentiamus.* Orellius e sua coniectura dedit *cum sciemus.* — Mox necessario scribendum *Caesaris rationi,* non *actioni,* ut est in libris Mss. Nam non quaeritur de iis, quae Caesar in republica ageret, sed de eius commodis.

Tibi fidem faciemus nos ea suadere „Simplicius et melius dixeris: *profecto ea tibi suadebimus.*" Weiske.

In suos. Male e deterioribus libris Ernest. edidit *in nos.* Laudatur Caesaris indulgentia in omnes suos, in quibus Balbus et Oppius erant.

B.

BALBUS CICERONI IMP. S.

1. S. V. B. E. Posteaquam literas communes cum Oppio ad te dedi, ab Caesare epistolam accepi, cuius exemplum tibi misi, † ex quibus perspicere poteris quam cupiat concordiam et Pompeium reconciliare et quam remotus sit ab omni crudelitate; quod eum sentire, ut debeo, valde gaudeo. De te et tua fide et pietate idem mehercule, mi Cicero, sentio, quod tu, non posse tuam famam et officium sustinere, ut contra eum arma feras, a quo tantum beneficium te accepisse praedices. 2. Caesarem hoc idem probaturum exploratum pro singulari eius humanitate habeo, eique cumulatissime satisfacturum te certo scio, quum nullam partem belli contra eum suscipias neque socius eius adversariis fueris. Atque hoc non solum in te, tali et tanto viro, satis habebit, sed etiam mihi ipse sua concessit voluntate, ne in iis castris essem, quae contra Len-

---

3 *misi; ex quibus* —

---

§ 1. *S. V. B. E.* Cff. quae monui de h. l. ad II. 9, 1.

† *Ex quibus.* In illis literis Balbi et Oppii nihil est de concordia restituenda et de lenitate Caesaris. Sed respicit epistolam Caesaris. Suadeo igitur ut legas cum Ascensiana editione: *ex qua tu.*

Et Pompeium reconciliare ɔ: et quam cupiat Pompeium reconciliare, cum Pompeio in gratiam redire. cf. C., 1.

Tuam famam et officium sustinere. Dictum, ut *civitatis dignitatem et decus sustinere,* Off. I. 124, *exspectationem sui sustinere* Fam. II. 1 extr., *negotia sustinere,* h. ep. § 2. Igitur

tulum aut Pompeium futura essent, quorum beneficia maxima haberem, sibique satis esse dixit, si togatus urbana officia sibi praestitissem, quae etiam illis, si vellem, praestare possem. Itaque nunc Romae omnia negotia Lentuli procuro, sustineo, meumque officium, fidem, pietatem iis praesto. Sed mehercule rursus iam abiectam compositionis spem non desperatissimam esse puto, quoniam Caesar est ea mente, qua optare debemus. Hac re mihi placet, si tibi videtur, te ad eum scribere et ab eo praesidium petere, ut petisti a Pompeio me quidem approbante temporibus Milonianis. Praestabo, si Caesarem bene novi, eum prius tuae dignitatis quam suae utilitatis rationem habiturum. 3. Haec quam prudenter tibi scribam nescio, sed illud certe scio me ab singulari amore ac benevolentia, quaecunque scribo, tibi scribere; quod te — ita incolumi Caesare moriar! — tanti facio, ut paucos aeque ac te caros habeam. De hac re quum aliquid constitueris, velim mihi scribas. Nam non mediocriter laboro ut utrique, ut vis, tuam benevolentiam praestare possis, quam mehercule te praestaturum confido. Fac valeas.

subiectum infinitivi *te* est, quod saepe omittitur. *Ut feras* est, ea lege ut — feras.

§ 2. *Quorum beneficia maxima haberem.* Balbus Gaditanus a Cn. Pompeio civitate donatus est, a L. Cornelio Lentulo nomen accepit L. Cornelius.

Hac re. vid. ad ep. sup. § 2.

§ 3. *Ab singulari amore ac benevolentia* ɔ: ob singularem amorem ac benevolentiam. Frequens hic usus praep. *ab* Livio, ut docet Drak. ad XXIV. 30, 1. Invenitur quoque apud Salustium aliosque eius aetatis scriptores. Apud Ciceronem non inveni. Nam quod adducunt e Fam. XIII. 10, 1. *Satis commendatum eum tibi arbitrabar ab ipso more maiorum,* ibi *mos maiorum* personae vice fungitur, id quod apparet ex iis, quae adduntur: *qui — voluit esse.* Neque aliter explicandum, quod legitur Off. I. 2 extr. *Omnis, quae a ratione suscipitur de aliqua re institutio.* Denique Acad. I. 40 vulgaris lectio: *quos* (sensus) *cunctos esse censuit a quadam quasi impulsione oblata extrinsecus* e codd. nunc correcta est.

C.

CAESAR OPPIO, CORNELIO S.

1. Gaudeo mehercule vos significare literis, quam valde probetis ea, quae apud Corfinium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter, et hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me praeberem et Pompeium darem operam ut reconciliarem. Temptemus, hoc modo si possumus omnium voluntates recuperare et diuturna victoria uti, quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt neque victoriam diutius tenere praeter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum.

§ 1. *Temptemus, si possumus.* De usu part. *si* post verba experiundi monet Madv. Gr. Lat. § 187 *d.* Antiquiores in hac interrogandi forma indicativum admittebant, quem e sermone familiari Caesar h. l. retinuisse videtur.

Reliqui, Marius, Cinna, alii, qui in tumultu fuerunt superiores.

Haec nova sit ratio vincendi, ut misericordia et liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt et multa reperiri possunt. De his rebus rogo vos ut cogitationem suscipiatis. 2. N. Magium, Pompeii praefectum, deprehendi. Scilicet meo instituto usus sum et eum statim missum feci. Iam duo praefecti fabrum Pompeii in meam potestatem venerunt et a me missi sunt. Si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus quam iis, qui et illi et mihi semper fuerunt inimicissimi, quorum artificiis effectum est, ut res publica in hunc statum perveniret.

§ 2. *N. Magium.* cf. infra 13, 8 et 13 A., 1. Apud Caes. B. C. I. 24, ubi hoc idem narratur additurque Magium *cum mandatis* ad Pompeium esse remissum, praenomen *Numerius* (Plut. Pomp. 63) in frequentius *Cn.* abiit. — Alterum praefectum fabrum fuisse L. Vibullium Rufum novimus e Caesaris relatione, B. C. III. 10, coll. I. 23.

VIII. (*A. U. C.* 705.)

1. Coenantibus pridie Idus nobis, ac noctu quidem, Statius a te epistolam brevem attulit. De L. Torquato quod quaeris, non modo Lucius, sed etiam Aulus profectus est; alter multos (dies). De Reatinorum corona quod scribis, moleste fero in agro Sabino sementem fieri proscriptionis. Senatores multos esse Romae nos quoque audieramus. Ecquid potes dicere, cur exierint? 2. In his locis opinio est coniectura magis quam nuntio aut literis, Caesarem Formiis a. d. XI. Kal. Apr. fore. Hic ego vellem habere Homeri illam Minervam simulatam Mentori, cui dicerem:

Μέντορ, πῶς τ᾽ ἄρ ἴω, πῶς τ᾽ ἄρ προσπτύξομαι αὐτόν;

Nullam rem unquam difficiliorem cogitavi. Sed cogito tamen, nec ero, ut in malis, imparatus. Sed cura ut valeas. Puto enim diem tuum heri fuisse.

§ 1. *De L. Torquato.* Huius mentio facta supra VII. 12, 4 et 23, 1. Hoc anno praetor erat, Caes. B. C. I. 24. Sequenti Oricum Caesari dedidit ibid. III. 11. A. 708 in Africa periit. Hirtius de B. Afric. c. 96. — *Aulum T.*, Lucii fratrem patruelem, Attici et suum amicum Athenis exsulantem Tullius literis consolatus est, a. 709, quae leguntur inter eas ad Fam. VI. 1—4. vid. de eo Madvigius ad II de Finib. 72.

Alter multos. Ex coniectura (*dies*) additur. Sed quum incertum sit, uter sit *alter*, L. an A., malim cum Schutzio legere *ante multos dies.*

De Reatinorum corona cet Accipienda haec de venditione nonnullorum captivorum sub corona, quae a Caesarianis Reate facta dicebatur. Male alii cogitant de sermonibus in Reatinorum circulis iactatis. Quasi vero multum tribuendum esset illis sermonibus!

Sementem fieri proscriptionis ɔ: proscriptionis initium fieri. Ita Plautus in Epidico V, 2 scripsit *mali messem metere maximam* et Cic. N. D. II, 75 *hanc a Diis arbitramur malorum sementem esse factam.*

§ 2. *Simulatam* ɔ: similem factam. Vide de hoc verbo disputantem Peerlkampium ad Verg. Aen. I. p. 188.

IX. (*A. U. C.* 705.)

1. Tris epistolas tuas accepi postridie Idus. Erant autem IV., III., pridie Idus datae. Igitur antiquissimae cuique primum respondebo. Assentio tibi, ut in Formiano potissimum commorer, etiam de supero mari, † plaboque, ut antea ad te scripsi, ecquonam modo possim voluntate eius nullam rei publicae partem attingere. Quod laudas, quia oblivisci me scripsi ante facta et delicta nostri amici, ego ita facio. Quin ea ipsa, quae a te commemorantur, secus ab eo in me ipsum facta esse non memini, tanto plus apud me valere beneficii gratiam quam iniuriae dolorem volo. Faciamus igitur, ut censes, colligamusque nos. *Σοφιστεύω* enim, simul ut rus decurro, atque in decursu *θέσεις* meas commentari non desino. Sed sunt quaedam earum perdifficiles ad iudicandum. De optimatibus, sint sane ita, ut vis, sed nosti illud, *Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ*.

5 *palpaboque* — 13 *sit sane* —

§ 1. *Tris.* Vetustiorem acc. formam, quam codex Med. in epistt. ad Fam. et in his constanter servat, ut Vergilii codex Med. et cod. Vatic. librorum de Rep. II, 14, propter hunc consensum veterum codicum retinendam censui. Invenitur I. 13, 1. II. 9, 2. 12, 2. IV. 2, 4. 17, 2. XIII. 32, 2 et fortasse saepius.

Assentio. Etsi h. l. nihil variant libri Mss. et editi, dubito tamen de hac forma. Nam Cicero, qui perfectum *assensi* scripsit Att. II. 1, 8. Q. fr. II. 1, 2. Fam. V. 2, 9 et passive dixit *Bibulo assensum est* Fam. I. 2, 2. aliisque locis citatis a Madvigio Emend. I. p. 131, alias semper dixit *assentior*, ut Att VII. 3, 3 et 5, Lael. 57. Fin. I. 28 *assentior* et *assentiar*, de Repb. III. 47, ubi cod. Vatic recte dat *tamen adsentior*, mox vitiose *adsentio aut* pro *adsentior tibi*. Neque dubito, quin Fam. I. 1, 3, quum scripsit *assentiuntur* et *assentitur*, scripserit quoque *assentiri*, non ut est in Med. *assentire*, et Bakium laudo, quod spreta bonorum codd. auctoritate, Leg. II. 33, tamen scripsit *neque illis assentior*, quum bis *assentior*, semel *assentiare* in proximis verbis sine lectionis varietate legatur. Varronem apud Gell. N. A. II. 25 et Quint. I. O. I. 5, 13 si audias, multi Sisennam secuti sunt, qui primus in senatu *assentio* dixit, neque tamen vincere consuetudinem potuerunt. Quod autem idem Quintilianus IX. 3, 7 scribit utroque modo efferri *assentior* et *assentio* ad Ciceronem non pertinet. F. Osannus ad Cic. de Repb. p. 300 nimium tribuit Diomedis testimonio neque quaestionem solvit.

† *Plaboque.* Non satisfacit, quod Bosius velut e codice deprompsit *palpaboque.* Nam *palpare* nusquam alias in Tullianis scriptis legitur (*palparer* Fam. X. 33, 2 est Asinii Polionis) et h. l, non ut vulgo, indicaret *blandiar, adulabor*, sed blanditiis temptabo, adulando experiar. Propius a vero abesse videtur cod. Med. scriptura *plaboque,* quam existimo conflatam ex duobus vocabulis *placet, laboroque,* quorum illud recte additur his verbis: *etiam de supero mari,* hoc sequentibus optime convenit. Nipperdeius in Philologo II. 2, p. 299 *temptaboque* coniecit, cuius vocabuli priores literas in codice erasas putat.

Delicta. Respicit ea, quae scripsit ep. 4, 2, ubi *decem annorum peccata* appellat, quae verba Corradus bene laudavit, ne quis h. l. factis *dicta* potius, quam *delicta* adiicienda censeret.

Colligamusque nos ɔ: timore abiecto forti animo simus, sumamus animum. cf. ad VII. 3, 8.

θέσεις meas. vid. supra 4, 2.

Sed nosti illud Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ. Notum est Dionysium minorem a Timoleonte Syracusis pulsum reliquam aetatem Corinthi ludi magistrum degisse. vid. Wessel. ad Diod.

Titinii filius apud Caesarem est. Quod autem quasi vereri videris, ne mihi tua consilia displiceant, me vero nihil delectat aliud nisi consilium et literae tuae. Quare fac, ut ostendis; ne destiteris ad me, quidquid tibi in mentem venerit, scribere. Mihi nihil potest esse gratius. 2. Venio ad alteram nunc epistolam. Recte non credis de numero militum. Ipso dimidio plus scripsit Clodia. Falsum etiam de corruptis navibus. Quod consules laudas, ego quoque animum laudo, sed consilium reprehendo. Discessu enim illorum actio de pace sublata est, quam quidem ego meditabar. Itaque postea Demetrii librum de concordia tibi remisi et Philotimo dedi. Nec vero dubito, quin exitiosum bellum impendeat, cuius initium ducetur a fame. Et me tamen doleo non interesse huic bello! in quo tanta vis sceleris futura est, ut, quum parentes non alere nefarium sit, nostri principes antiquissimam et sanctissimam parentem, patriam, fame necandam putent. Atque hoc non opinione timeo, sed interfui sermonibus. Omnis haec classis Alexandrea, Colchis, Tyro, Sidone, Arado, Cypro, Pamphylia, Lycia, Rhodo, Chio, Byzantio, Lesbo, Smyrna, Mileto, Coo ad intercludendos commeatus Italiae et ad occupandas frumentarias provincias comparatur. At quam veniet iratus! et iis quidem maxime, qui eum maxime salvum volebant, quasi relictus ab iis, quos reliquit. Itaque mihi dubitanti quid me facere par sit permagnum pondus affert benevolentia erga illum, qua dempta perire melius esset in patria quam patriam servando evertere. De septemtrione, plane ita est. Metuo ne vexetur Epirus. Sed quem tu locum Graeciae non direptum iri putas? Praedicat enim palam et militibus ostendit se largitione ipsa superiorem

---

Sic. XVI. 70. Hinc natum proverbium, quo usi sunt, Lacedaemonii adversus Philippum minantem, Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ. Cicero nunc eo utitur de bonis, quos quum ipse h. l. 1, 4 negavisset esse ullos. Atticus in urbe esse defenderat. *Sint* (ita recte Gronovius pro *sit*), quales esse vis, sed si Caesaris fortuna mutabitur, non amplius erunt. Nunc me laudant, quod remansi in Italia; quid tum facturi sunt?

§ 2. *De numero militum*, sc. qui cum Pompeio transierunt, ex literis Clodiae, quae et ipsa de navibus corruptis nuntium miserat. cf. ep. 6, 3.

Discessu — sublata est. Consules cum magna parte exercitus Pompeiani Dyrrachium profecti erant, Caes. B. C. I. 25, et quod aberant, Pompeius negabat de compositione agi posse, ibid. 26.

Frumentarias provincias ɔ: Siciliam et Sardiniam, annonae pignera (Flor. IV. 2), Africam et Hispaniam.

De septemtrione, plane ita est. Alii de vento hic agi putant, ut Mongaltius, qui interpretatur: „Il est très sûr que les consuls sont partis par un vent du Nord". Sed Cicero tum scripsisset: *de septemtrionibus*, ut in ep. 6, 3. Sequentia ostendunt sermonem esse de Illyrico, Macedonia, Thracia, quas regiones septemtrionales bello vexatum iri putabant. Assentior Wielando hanc sententiam e verbis elicienti: „Dasz der Krieg sich in das nördliche Griechenland ziehen wird, ist gewisz."

Metuo ne vexetur Epirus. Cicero metuit Attici causa, qui ibi praedia habebat.

Largitione ipsa. „Cur *ipsa?* Fortasse scr. *ipsum.*" Schutz. Perperam: pron. indicat eum non solum armis, sed *etiam* largitione superiorem fore.

quam hunc fore. Illud me praeclare admones, quum illum videro, ne nimis indulgenter et ut cum gravitate potius loquar. Plane sic faciendum. Arpinum, quum eum convenero, cogito, ne forte aut absim, quum veniet, aut cursem huc illuc via deterrima. Bibulum, ut scribis, audio venisse et redisse pridie Idus. 3. Philotimum, ut ais epistola tertia, exspectabas. At ille Idibus a me profectus est. Eo serius ad tuam illam epistolam, cui ego statim rescripseram, redditae sunt meae literae. De Domitio, ut scribis, ita opinor esse, ut et in Cosano sit et consilium eius ignoretur. Iste omnium turpissimus et sordidissimus, qui consularia comitia a praetore ait haberi posse, est idem, qui semper in re publica fuit. Itaque nimirum hoc illud est, quod Caesar scribit in ea epistola, cuius exemplum ad te misi, se velle uti consilio meo; age, esto, hoc commune est; gratia; ineptum id quidem, sed, puto, hoc simulat ad quasdam senatorum sententias; dignitate, fortasse sententiae consularis. Illud extremum est, ope omnium rerum. Id ego suspicari coepi tum ex tuis literis, aut hoc ipsum esse aut non multo secus. Nam permagni eius interest rem ad interregnum non venire. Id assequitur, si per praetorem consules creantur. Nos autem in libris habemus non modo consules a praetore sed ne praetores quidem creari ius esse, idque factum esse nunquam; consules, eo non esse ius, quod maius imperium a minore

---

Se — superiorem quam hunc fore ɔ: se superiorem fore, quam Caesar est. De constructione agunt Garat. et Wunderus ad Planc. 30. Madvig. Gramm. Lat § 443 *b*. Post comparativos autem *superior* et *inferior* recte apud Cic. sequi *quam*, de quo Ernestus dubitabat, h. l. *quam hunc* et in ep. ad Q. fr. 1. 1, 18, *quam me* suspecta habens, multis exemplis docuit Matth. Epist. sel. p. 39

Arpinum — cogito ɔ: non prius Arpinum proficisci volo, quam Caesarem convenero.

Venisse e Syria et *redisse* ad Pompeium, a quo toti officio maritimo praepositus est. cf. Caes. B. C. III. 5.

§ 3 *Iste omnium turpissimus* Tangit M. Lepidum, praetorem hoc anno, qui consularia comitia, quum consules abessent, a se haberi posse putabat.

Hoc commune est ɔ: hoc non ad me unum unamve rem spectat, sed idem de multis rebus ad multos scribere potest, atque propterea non nimis huic verbo Caesaris tribuendum est. Belgice: *het is eene algemeene uitdrukking*.

Ad quasdam senatorum sententias ɔ: ut obtineat sententias nonnullorum senatorum, qui salva republica mihi adsentiri solebant. Deinde verba *hoc ipsum esse aut non multo secus* referri debent ad id, quod Lepidus praetor comitia consularia habere volebat.

Nam permagni eius interest rem ad interregnum non venire. De voluntate interregis incertus erat Caesar, quum sciret Lepidum praetorem et maiorem populi partem sui esse studiosam.

In libris „anguralibus" Man., qui recte statuere videtur, P. Sulpicium *Galbam*, Q. Mucium *Scaevolam*, C. *Cassium* Longinum, M. *Antonium*, quos hoc, quod Caesar vellet, decernere scribit Cicero, fuisse tunc in augurum numero. M. Antonium a. 704 augurem esse factum constat ex Hirtii narratione, de Bello Gall. VIII. 50. Ceterum consules a praetore creari ius non fuisse novimus quoque e M. Messalae libro de auspiciis primo, unde haec verba descripsit A. Gellius N. A. XIII, 15: „Praetor, etsi collega consulis est, neque praetorem, neque consulem iure rogare potest, ut quidem nos a superioribus accepimus et ante haec tempora servatum est et ut in commentario tertiodecimo C. Tuditani patet, quia

rogari non sit ius, praetores autem, quum ita rogentur, ut collegae consulibus sint, quorum est maius imperium. Aberit non longe, quin hoc a me decerni velit, neque sit contentus Galba, Scaevola, Cassio, Antonio.

Τότε μοι χάνοι ευρεῖα χθών.

4. Sed quanta tempestas impendeat vides. Qui transierint senatores scribam ad te, quum certum habebo. De re frumentaria recte intelligis, quae nullo modo administrari sine vectigalibus potest, nec sine causa et eos, qui circum illum sunt, omnia postulantes et bellum nefarium times. Trebatium nostrum, etsi, ut scribis, nihil bene sperat, tamen videre sane velim; quem fac horteris ut properet. Opportune enim ad me ante adventum Caesaris venerit. De Lanuvino statim, ut audivi Phameam mortuum, optavi, si modo esset futura res publica, ut id aliquis meorum, neque tamen de te, qui maxime meus (es), cogitavi. Sciebam enim te quoto anno et quantum in solo solere quaerere, neque solum Romae, sed etiam Deli tuum digamma videram. Verumtamen ego illud, quamquam est bellum, minoris aestimo, quam aestimabatur Marcellino consule, quum ego istos hortulos propter domum, Antii quam tum habebam, iucundiores mihi fore putabam et minore impensa, quam si Tusculanum refecissem. Volui HS. Q. Egi per praedem, ille daret, Antii quum haberet venale: noluit. Sed nunc omnia ista iacere puto propter numorum caritatem. Mihi quidem erit aptissimum vel nobis potius, si tu emeris. Sed eius dementias cave contemnas. Valde est venu-

5 *transierunt* errore typogr. — 13 *meus, cogitavi* — 19 *Votui* + H. S Q. —

imperium minus habet praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maior collega rogari iure non potest." cf. h. l. 15, 2.

§ 4. *De Lanuvino* cet. cf. ep. 13, 6,

Sciebam enim te — quaerere „Sciebam te voluptuarias possessiones non emere, qui soleres quaerere, ager a te emptus quot annorum spatio tantum tibi redderet, quantum in solo, id est, in eius emptione posuisses." Manutius.

Neque solum — videram. Longum est recensere virorum doctorum de his verbis commenta. Sed non minus falluntur, qui de forma agri digammati Aeolico simili cogitant, ut volebant Manutius et Dawesius, Miscell. Crit p. 207, quam qui ob literam F de *fenere* aut de *fundorum* reditu digamma interpretantur. Illud falsum. quia Atticus agros *Romae* certe non habebat; hoc, quia, si vel maxime aliquod praedium in insula Delo habuerit, certo ibi codicem accepti non habebat, quod Cicero in itinere Asiatico inspicere potuisset. Eadem ratio obstat, quominus cum Lambino *diagramma* scribendum putem. Ipse, ut cum Malaspina loquar, in his verbis vel explicandis vel emendandis quid fugiam habeo, quid sequar non habeo.

Volui HS Q. Idem numerus HS. in hac re memoratur ep. 13, 6 Videtur autem indicare *quingenta sestertia.* Quae sequuntur: *Egi per praedem, ille daret, Antii quum haberet venale: noluit* corrupta puto. Nam ne dicam de insolita constructione *egi — ille daret,* ante emptionem peractam nullas video praedis partes, sed potius praediatoris, quos homines in talibus negotiis consulere solebant. cf. Cic.

stum. Quamquam mihi ista omnia iam addicta vastitati videntur. Respondi epistolis tribus, sed exspecto alias. Nam me adhuc tuae literae sustentarunt. D. Liberalibus.

---

p. Balb. 20. Fortasse scribendum: *Volui HS. quingenta pro praedio illi dare* cet. I. F. Gron. ultima sic temptavit: *ille dare — noluit.*

Liberalibus. Erravi, quum ad VI. 1, 12 scriberem acta esse postridie Id. Mart. Agebantur a. d. XVI Kal. Apr., qui est dies III post Idus. *Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho,* Ovid. Fast. III. 713.

X. (*A. U. C.* 705.)

1. Nihil habebam quod scriberem. Neque enim novi quidquam audieram et ad tuas omnes rescripseram pridie. Sed, quum me aegritudo non solum somno privaret, verum ne vigilare quidem sine summo dolore pateretur, tecum ut quasi loquerer, in quo uno acquiesco, hoc nescio quid nullo argumento proposito scribere institui. 2. Amens mihi fuisse videor a principio et me una haec res torquet, quod non omnibus in rebus labentem vel potius ruentem Pompeium tanquam unus manipularis secutus sim. Vidi hominem XIV. Kal. Febr. plenum formidinis. Illo ipso die sensi quid ageret. Nunquam mihi postea placuit, nec unquam aliud in alio peccare destitit. Nihil interim ad me scribere, nihil nisi fugam cogitare. Quid quaeris? Sicut ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς alienantur (viri) immundae illecebris indecoris, sic me illius fugae negligentiaeque deformitas avertit ab amore. Nihil enim dignum faciebat, quare eius fugae comitem me adiungerem. Nunc emergit amor, nunc desiderium ferre non possum, nunc mihi nihil libri, nihil literae, nihil doctrina prodest: ita dies et noctes, tamquam avis illa, mare prospecto, evolare cupio. Do, do poenas temeritatis meae. Etsi quae fuit illa temeritas?

---

13 *alienant immundae, insulsae, indecorae —*

---

§ 2. *Tanquam unus manipularis,* ɔ: non aliter quam gregarius miles. Nos dicimus: zoo als de eerste de beste soldaat. cf. Phil. II. 7 *tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, non cum uno gladiatore nequissimo.* Cff. quae de hoc usu *unius* dispp. Wagnerus ad eleg. in Messal. Lips. 1816, p. 69 seqq., Ellendt. ad Cic. Orat. I. 132 *sicut unus pater familias,* Baumstarkius in Nov. Ann. Philol. vol. 81. p. 764 seqq.

Aliud in alio peccare. Probanda est Ernesti coni. *aliud ex alio.*

Sicut ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς alienantur viri immundae illecebris indecoris, sic me cet. De Peerlkampii coniectura sic scripsi, nisi quod ille etiam corrigebat *immundo vestitu.* Quod vulgo editur *alienant immundae, insulsae, indecorae,* multo magis recedit a cod. Med., in quo scriptum est: *alienantur immundae insulis unde decore.* Fortasse Cicero cogitabat versum comici, ut in seqq. *nunc emergit amor, nunc desiderium ferre non possum* color poëticus inest.

Tanquam avis illa, nota ex epistola quadam Platonis, cuius haec verba citat Victorius: τὸ δὲ μετὰ ταῦτα ἐζῶμεν ἐγὼ καὶ Διονύσιος, ἐγὼ μὲν βλέπων ἔξω, καθάπερ ὄρνις, ποθῶν πόθεν ἀναπτᾶσθαι κ. τ. λ.

quid feci non consideratissime? Si enim nihil praeter fugam quaereretur, fugissem libentissime, sed genus belli crudelissimi et maximi, quod nondum vident homines quale futurum sit, perhorrui. Quae minae municipiis, quae nominatim viris bonis, quae denique omnibus, qui remansissent! quam crebro illud: „Sulla potuit, ego non potero?" 3. Mihi autem haeserunt illa: male Tarquinius, qui Porsenam, qui Octavium Mamilium contra patriam, impie Coriolanus, qui auxilium petiit a Volscis, recte Themistocles, qui mori maluit, nefarius Hippias, Pisistrati filius, qui in Marathonia pugna cecidit, arma contra patriam ferens. At Sulla, at Marius, at Cinna recte. Immo iure fortasse, sed quid eorum victoria crudelius, quid funestius? Huius belli genus fugi et eo magis, quod crudeliora etiam cogitari et parari videbam. Me, quem nonnulli conservatorem istius urbis, quem parentem esse dixerunt, Getarum et Armeniorum et Colchorum copias ad eam adducere? me meis civibus famem, vastitatem inferre Italiae? Hunc primum mortalem esse, deinde etiam multis modis posse exstingui cogitabam, urbem autem et populum nostrum servandum ad immortalitatem, quantum in nobis esset, putabam, et tamen spes quaedam me † obtentabat fore ut aliquid conveniret potius, quam aut hic tantum sceleris aut ille tantum flagitii admitteret. Alia res nunc tota est, alia mens mea. Sol, ut est in tua quadam epistola, excidisse mihi e mundo videtur. Ut aegroto, dum anima est, spes esse dicitur, sic ego, quoad Pompeius in Italia fuit, sperare non destiti. Haec, haec me fefellerunt et, ut verum loquar, aetas iam a diuturnis laboribus devexa ad otium domesticarum me rerum delectatione mollivit. Nunc, si vel periculose experiundum erit, experiar certe, ut hinc avolem. Ante oportuit fortasse. Sed ea, quae scripsi, me tardarunt et auctoritas maxime tua. 4. Nam quum ad hunc locum venissem, evolvi volumen epistolarum tuarum, quod ego sub signo habeo servoque diligentissime. Erat igitur

---

10 *recte, immo iure fortasse. Sed* — 24 *molliit* (In Med. correctum est). —

---

§ 3. *Mihi — haeserunt illa* ɔ: animo meo obversabantur iudicia, quae de Tarquinio aliisque ferri solent. Eadem locutio redit § 4 et invenitur in Traiani Epistola inter Plinianas X. 95.

Hippias — cecidit. Idem tradit Iustinus II. 9 extr. Neque Herodotus, neque Thucydides rem memorant.

At Sulla, at Marius, at Cinna recte. Immo iure fortasse; sed quid eorum victoria crudelius? Sic verba distinxi, ut illa priora *At — recte* sibi opponi fingat Cicero, quibus respondet ita, ut neget eos *recte* fecisse, *iure* fecisse dubitanter concedens.

Quem parentem esse dixerunt. Assentior Lambino *patriae parentem* a Cicerone scriptum suspicanti.

Spes me † obtentabat. Scribendum *sustentabat* e Lambini correctione, probata Wesenbergio Emend. p. 130. Minus convenit Ciceronis personae v. *oblectabat*, quod placebat Mosero, Symb. Crit. V. p. 16 et Kochio in emendd. epistt. p. 14. Klotzius edidit: *Spes se quaedam mi ostentabat.*

in ea, quam x. Kalend. Febr. dederas, hoc modo: „Sed videamus et Cnaeus quid agat et illius rationes quorsum fluant. Quodsi iste Italiam relinquet, faciet omnino male et, ut ego existimo, ἀλογίστως, sed tum demum consilia nostra commutanda erunt.“ Hoc scribis post diem quartum, quam ab urbe discessimus. Deinde VIII. Kalend. Febr.: „Tantummodo Cnaeus noster ne, ut urbem ἀλογίστως reliquit, sic Italiam relinquat.“ Eodem die das alteras, quibus mihi consulenti planissime respondes. Est enim sic: „Sed venio ad consultationem tuam. Si Cnaeus Italia cedit, in urbem redeundum puto: quae enim finis peregrinationis?“ Hoc mihi plane haesit, et nunc ita video, infinitum bellum iunctum miserrima fuga, quam tu peregrinationem ὑποκορίζῃ. 5. Sequitur χρησμὸς VI. Kalend. Februar.: „Ego, si Pompeius manet in Italia nec res ad pactionem venit, longius bellum puto fore; sin Italiam relinquit, ad posterum bellum ἄσπονδον strui existimo.“ Huius igitur belli ego particeps et socius et adiutor esse cogor, quod et ἄσπονδον est et cum civibus. Deinde VII. Idus Februar., quum iam plura audires de Pompeii consilio, concludis epistolam quandam hoc modo: „Ego quidem tibi non sim auctor, si Pompeius Italiam relinquit, te quoque profugere. Summo enim periculo facies nec rei publicae proderis, cui quidem posterius poteris prodesse, si manseris.“ Quem φιλόπατριν ac πολιτικὸν hominis prudentis et amici tali admonitu non moveret auctoritas? 6. Deinceps III. Idus Februar. iterum mihi respondes consulenti sic: „Quod quaeris a me † fugam ne fidam an moram defendam utiliorem putem, ego vero in praesentia subitum discessum et praecipitem profectionem quum tibi, tum ipsi Cnaeo inutilem et periculosam puto et satius esse existimo vos dispertitos et in speculis esse. Sed mediusfidius turpe nobis puto esse de fuga cogitare.“ Hoc turpe Cnaeus noster biennio ante cogitavit; ita sullaturit animus eius et proscripturit diu. Inde, ut opinor, quum tu ad me quae-

23 † *fugam nec fidam an moram defoedam* —

Aut hic tantum sceleris aut ille tantum flagitii. Illud spectat ad Caesarem, qui tyrannidem affectabat, hoc ad Pompeium, qui Italiae vastitatem minabatur, quod, quamvis flagitiosum, tamen minus impium erat.

§ 4. *Quae — finis.* Ubi cum hoc pronomine *finis* coniungitur, genus femininum solemne fuisse videtur. Exempla congessit Haasius ad Reisigii Scholas adn. 167. cf. Otto in Proleg. ad lib. de generibus nom. p. 21.

§ 5. *Ego q. tibi non sim auctor — te quoque profugere.* Cicero scripsisset: *ut tu quoque profugias.* cf. Reisigii Schol. p 564.

§ 6. † *Fugamne fidam an moram defendam.* Retinui cod. Med. scripturam, in qua quid lateat, aliis divinandum relinquo. Ex emendationibus, quas vidi, nullam plane probo. A mente scriptoris non longe recedas, si legeris *fugamne infidam an moram desidem,* quorum illud Livius scripsit XXXIV. 28, hoc Manutio in mentem venit.

Sullaturit et proscripturit ɔ: gestit Sullam

dam *γενικώτερον* scripsisses et ego mihi a te quaedam significari putassem, ut Italia cederem, detestaris hoc diligenter XI. Kalend. Mart.: „Ego vero nulla epistola significavi, si Cnaeus Italia cederet, ut tu una cederes, aut, si significavi, non dico fui inconstans sed demens." In eadem epistola alio loco: „Nihil relinquitur nisi fuga, cui te socium neutiquam puto esse oportere nec unquam putavi." 7. Totam autem hanc deliberationem evolvis accuratius in literis IIX. Kalend. Mart. datis: „Si M'. Lepidus et L. Volcatius remanent, manendum puto, ita ut, si salvus sit Pompeius et constiterit alicubi, hanc *νεκυίαν* relinquas et te in certamine vinci cum illo facilius patiaris quam cum hoc in ea, quae perspicitur futura, colluvie regnare." Multa disputas huic sententiae convenientia. Inde ad extremum: „Quid si," inquis, „Lepidus et Volcatius discedunt? Plane *ἀπορῶ*. Quod evenerit igitur et quod egeris, id *στερκτέον* putabo." Si tum dubitaras, nunc certe non dubitas, istis manentibus. 8. Deinde in ipsa fuga V. Kal. Mart.: „Interea non dubito, quin in Formiano mansurus sis. Commodissime enim *τὸ μέλλον* ibi *καραδοκήσεις*." Ad Kal. Mart., quum ille quintum iam diem Brundisii esset: „Tum poterimus deliberare, non scilicet integra re, sed certe minus infracta, quam si una proieceris te." Deinde IV. Nonas Mart. *ὑπὸ τὴν λῆψιν* cum breviter scriberes, tamen ponis hoc: „Cras scribam plura et ad omnia; hoc tamen dicam, non poenitere me consilii de tua mansione, et, quamquam magna sollicitudine, tamen, quia minus mali puto esse quam in illa profectione, maneo in sententia et gaudeo te mansisse." 9. Quum vero iam angerer et timerem, ne quid a me dedecoris esset admissum, III. Nonas Mart.: „Tamen te non esse una cum Pompeio non fero moleste. Postea si opus fuerit, non erit difficile et illi, quoquo tempore fiet, erit *ἀσμένιστον*. Sed hoc ita dico, si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera aget, sincere, temperate, prudenter, valde videro et consideratius utilitati nostrae consuluero." 10. VII. Idus Mart. scribis Peducaeo quoque nostro probari, quod quierim, cuius auctoritas multum apud me valet. His ego tuis scriptis me consolor, ut nihil a me adhuc delictum putem. Tu modo auctoritatem tuam defendito: adversus me nihil opus

1 *a* te † *quaedam* —

agere et adversarios proscribere. Desiderativa Cicero finxit. cf. Quint VIII. 3, 32 et 6, 32.

Γενικώτερον ͻ: magis in universum. cf. I. 14, 2.

Quaedam significari putassem, ut Italia cederem. Frustra Orellius litem movet vocabulo *quaedam*, quod non fecisset, si verba *ut It. cederem* perspicuitatis causa hic adiecta esse cogitasset.

§ 7. *hanc νεκυίαν.* Invidioso nomine designat Caesaris comitatum. cf. h. l. 11, 2 et 18, 2. Respicitur ad νεκυίαν in Odyss. XI.

Perspicitur. „Potius *prospicitur*." Gron.

§ 10. *Consciis egeo aliis.* Optime Bosius:

est, sed consciis egeo aliis. Ego, si nihil peccavi, reliqua tuebor. Ad ea tute hortare et me omnino tua cogitatione adiuva. Hic nihildum de reditu Caesaris audiebatur. Ego his literis hoc tamen profeci: perlegi omnes tuas et in eo acquievi.

1 *tu te* —

Cicero hoc dicit: mihi opus est, ut alii sciant me hac in re paruisse auctoritati tuae.

Tute hortare ɔ: tu ipse hortare, non ut inepte scribitur *tu te hortare*. Illud *tute* legitur VIII. 3, 2. Fam. I. 8, 2.

XI. (*A. U. C.* 705.)

1. Lentulum nostrum scis Puteolis esse; quod quum e viatore quodam esset auditum, qui se diceret eum in Appia, quum is paullum lecticam aperuisset, cognosse, etsi vix veri simile, misi tamen Puteolos pueros qui pervestigarent et ad eum literas. Inventus est vix in hortis suis se occultans literasque mihi remisit mirifice gratias agens Caesari: de suo autem consilio C. Caecio mandata ad me dedisse. Eum ego hodie exspectabam, id est, XIII. Kal. April. 2. Venit etiam ad me Matius Quinquatribus, homo mehercule, ut mihi visus est, temperatus et prudens; existimatus quidem est semper auctor otii. Quam ille haec non probare mihi quidem visus est, quam illam *νεκυίαν*, ut tu appellas, timere! Huic ego in multo sermone epistolam ad me Caesaris ostendi eam, cuius exemplum ad te antea misi, rogavique, ut interpretaretur quid esset quod ille scriberet, „consilio meo se uti velle, gratia, dignitate, ope rerum omnium." Respondit se non dubitare, quin et opem et gratiam meam ille ad pacificationem quaereret. Utinam aliquod in hac miseria rei publicae *πολιτικὸν* opus efficere et navare mihi liceat! Matius quidem et illum in ea sententia esse confidebat et se auctorem fore pollicebatur. 3. Pridie autem apud me Crassipes fuerat, qui se pridie Nonas Mart. Brundisio profectum atque ibi Pompeium reliquisse dicebat, quod etiam, qui IIX. Idus illinc profecti erant, nuntiabant: † illa vero omnes — in

§ 1. *Lentulum scis Puteolis esse.* Quomodo Atticus Romae hoc iam tunc scire potuerit, non video, quum Cicero in Formiano citius Lentuli adventum audiverit. Vide, ne nunc ipsum hoc nuntiet amico, ut sit scribendum *scito*, aut *scin.*

Mirifice gratias agens Caesari ɔ: Valde laudans erga se benignitatem Caesaris, a quo captus Corfinii incolumis dimissus esset." I. F. Gron.

§ 2. *Venit — ad me Matius.* Huc respicitur in epist. ad Matium a. 710 data, Fam. XI. 27, 3.

Consilio meo se uti velle, cet. cf. h. l. 6 A. et 9, 3.

Opus efficere et navare. cf. Fam. VI. 1, 7, *navare aliquid et efficere.* de pet. cons. 18 *suffragandi studia navare petitori.*

§ 3 † *Illa vero omnes* cet. Haec ita scribenda puto: *illic vero omnes — in quibus etiam*

quibus etiam Crassipes, † qui prudentia potius attendere — sermones minaces, inimicos optimatium, municipiorum hostes, meras proscriptiones, meros Sullas; quae Lucceium loqui, quae totam Graeciam, quae vero Theophanem! 4. Et tamen omnis spes salutis in illis est, et ego excubo animo nec partem ullam capio quietis et, ut has pestes effugiam, cum dissimillimis nostri esse cupio. Quid enim tu illic Scipionem, quid Faustum, quid Libonem praetermissurum sceleris putas? — quorum creditores convenire dicuntur — quid eos autem, quum vicerint, in cives esse facturos? quam vero μικροψυχίαν Cnaei nostri esse? Nuntiant Aegyptum et Arabiam εὐδαίμονα et Mesopotamiam cogitare, Hispaniam abiecisse. Monstra narrant, quae falsa esse possunt. Sed certe et haec perdita sunt et illa non salutaria. Tuas literas iam desidero. Post fugam nostram nunquam iam † nostrum earum intervallum fuit. Misi ad te exemplum literarum mearum ad Caesarem, quibus me aliquid profecturum puto.

---

8 *in cives effecturos* — 9 μακροψυχίαν — 10 Μεσοποταμίαν —

Crassipes, qui prudentiam potius ostenderet — sermones minaces, cet.

Totam Graeciam „homines Graecos, qui cum Pompeio erant." Corradus.

§ 4. *Excubo animo* ɔ: vigilo, ad omnia animum intendo, paratus sum. Tusc. IV. 37, *Sapiens semper animo sic excubat, ut nihil ei improvisum accidere possit.*

In cives esse facturos. Vulgo *effecturos.* Sed merito Ernestus consuetudinis Tullianae esse *facere in aliquem* notavit. Nam efficiendi verbo iungit ablativum cum praepositione *in,* ut in Laelio § 41. Phil. XIV. 9.

Μικροψυχίαν rescripsi e vetere emendatione pro μακροψυχίαν. Nam, ut recte Ern., ironia hic locum non habet. Neque Graeci dicebant μακροψυχίαν.

Iam nostrum earum intervallum fuit. Optime vir doctus apud Lambinum correxit: *tam longum earum intervallum fuit*; nec praetulerim coniecturam Kochii: *nunquam maius trium dierum intervallum fuit,* quam absolvisse C. F. Mullerus in Philol. XIX. 327 se putabat pro *maius* scribens *amplius.*

A.

CICERO IMP. S. D. CAESARI IMP.

1. Ut legi tuas literas, quas a Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas ut ad urbem essem, te velle uti consilio et dignitate mea, minus sum admiratus: de gratia et de ope quid significares, mecum ipse quaerebam, spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer, et ad eam rationem existimabam satis aptam esse et naturam et personam meam. 2. Quod si ita est et si qua de Pompeio

---

§ 1. *Tuas literas,* additas epist. 6 h. l.

§ 2. *Adiutor dignitatis.* Med. *auctor.* editt. post Bosium *fautor.* Sed *auctori ad te adiuvandum* optime opp. *adiutor,* ut scripsit Hof-

nostro tuendo et tibi ac rei publicae reconciliando cura te attingit, magis idoneum, quam ego sum, ad eam causam profecto reperies neminem, qui et illi semper et senatui, quum primum potui, pacis auctor fui, nec sumptis armis, belli ullam partem attigi iudicavique eo bello te violari, contra cuius honorem populi Romani beneficio concessum inimici atque invidi niterentur. Sed ut eo tempore non modo ipse adiutor dignitatis tuae fui, verum etiam ceteris auctor ad te adiuvandum, sic me nunc Pompeii dignitas vehementer movet. Aliquot enim sunt anni, quum vos duo delegi, quos praecipue colerem et quibus essem, sicut sum, amicissimus. 3. Quamobrem a te peto vel potius omnibus te precibus oro et obtestor, ut in tuis maximis curis aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique esse in maximi beneficii memoria possim. Quae si tantum ad me ipsum pertinerent, sperarem me a te tamen impetraturum, sed, ut arbitror, et ad tuam fidem et ad rem publicam pertinet, me ex paucis et ad utriusque vestrum et ad civium concordiam per te quam accommodatissimum conservari. Ego, quum antea tibi de Lentulo gratias egissem, quum ei saluti, qui mihi fuerat, fuisses, tamen lectis eius literis, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate beneficioque misit, eandem me salutem a te accepisse putavi quam ille, in quem si me intelligis esse gratum, cura, obsecro, ut etiam in Pompeium esse possim.

---

6 *fautor dignitatis* — 15 *e paucis* (in Med. *et pacis*).

---

mannus ep. sel. p. 183, laudans ex orat. p. Flacco, 1. *honoris adiutorem*.

§ 3. *Omnibus te precibus oro.* Recte Lambinus sic dedit in margine ed. 1584. Libri Mss. pro *te* habent *et*, unde in deterioribus factum est *etiam;* editores plerique male illud abiecerunt. Formulam *omnibus precibus* exemplis illustravit Bentleius ad Hor. Carm. IV. 5, 13.

Ad tuam fidem et ad remp. pertinet. Cogitabat fortasse haec scribens solemnem formulam *uti e repb. fideque sua videretur*, quae est in SCto apud Gellium XV. 11 et alibi.

De Lentulo. cf. VIII. 9, 4 et epist. praecedens, 1.

Eandem me salutem a te accepisse putavi quam ille. Latinitas postulat, ut scribatur *quam illum.* Non male Klotzius propter defectum verbi *putavi* in Med. suspicatur Ciceronem scripsisse: *eandem mihi videor salutem a te accepisse, quam ille.*

XII. (*A. U. C.* 705.)

1. Legeram tuas literas XIII. Kalend., quum mihi epistola affertur a Lepta, circumvallatum esse Pompeium, ratibus etiam exitus portus teneri. Non mediusfidius prae lacrimis possum reliqua nec cogitare nec

---

§ 1. *Legeram.* Sic recte nunc edidit Orellius, quum in Mediceo esset *legerem*, unde is

scribere. Misi ad te exemplum. Miseros nos, cur non omnes fatum illius una exsecuti sumus? Ecce autem a Matio et Trebatio eadem, quibus Minturnis obvii Caesaris tabellarii. Torqueor infelix, ut iam illum Mucianum exitum exoptem. At quam honesta, at quam expedita tua consilia, quam evigilata tuis cogitationibus qua itineris, qua navigationis, qua congressus sermonisque cum Caesare! Omnia quum honesta, tum cauta. In Epirum vero invitatio quam suavis, quam liberalis, quam fraterna! 2. De Dionysio sum admiratus, qui apud me honoratior fuit quam apud Scipionem Panaetius; a quo impurissime haec nostra fortuna despecta est. Odi hominem et odero; utinam ulcisci possem! Sed illum ulciscentur mores sui. 3. Tu, quaeso, nunc vel maxime quid agendum nobis sit cogita. Populi Romani exercitus Cn. Pompeium circumsidet, fossa et vallo saeptum tenet, fuga prohibet: nos vivimus. Et stat urbs ista, praetores ius dicunt, aediles ludos parant, viri boni usuras perscribunt: ego ipse sedeo. Coner illuc ire, ut insanus? implorare fidem municipiorum? Boni non sequentur, leves irridebunt, rerum novarum cupidi, victores praesertim et armati, vim et manus afferent. 4. Quid censes igitur? ecquidnam est tui consilii ad finem huius miserrimae vitae? Nunc doleo, nunc torqueor, quum cuidam aut sapiens videor, quod una non ierim, aut felix fuisse. Mihi contra. Nunquam enim illius victoriae socius esse volui, calamitatis mallem fuisse. Quid ego nunc tuas literas, quid tuam prudentiam aut benevolentiam implorem? Actum est. Nulla re iam possum iuvari, qui ne quod optem quidem iam habeo, nisi ut aliqua inimici misericordia liberemur.

---

13 *nos vivimus?* — 14 *ego ipse sedeo?* — 19 *quibusdam* — 23 *quid optem* —

---

qui codicem correxit, fecit *legebam*. Similes corruptelas collegit Wesenbergius Emend. p. 27 seqq.

Fatum — exsecuti sumus. Compositum *exsequi* legitur in simillimo loco Phil. II, 22 *omnes, qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent.* Est autem *ad finem usque sequi.*

Illum Mucianum exitum. Pontificis maximi, qui iussu Marii iunioris in curia ante simulacrum Vestae trucidatus est. cf. Cic. Or. III, 9. Appian. B. C. I, 88.

Consilia evigilata ɔ: elucubrata, elaborata. Genitivi *itineris, navigationis, congressus sermonisque* pendent a voc. *consilia.*

§ 2. *De Dionysio sum admiratus,* cet. cf. h. l. 15, 5 et X, 2, 2. Quum Cicero iam antea illum hominem cognovisset ingratissimum. cf. VIII. 4, non poterat mirari ab eo se nunc relinqui. Admirabatur potius Dionysium Attici literis defendi vel excusari.

Nos vivimus — ego ipse sedeo. Interrogandi signa, flagitante sententia, sustuli. Pro *ipse* malim *hic.*

§ 4. *Ecquidnam est tui consilii ad finem huius miserrimae vitae.* In cod. Med. est *adfinis.* Quod editur vix Latinum est, certe Tullio indignum. Scripsisse videtur: *ecquisnam est vi consilii finis huius miserrimae vitae?* ɔ: potestne inveniri consilium, quo his miseriis quaeratur finis?

Quibusdam debetur Victorio. In Med. est *quidam,* in quo potius latet *cuidam.* cf. Klotz. ad h. l.

Ne quod optem quidem iam habeo. Vulgo *quid.* Correxit Ernestus

XIII. (*A. U. C.* 705.)

1. *Οὐκ ἔστ' ἔτυμος λόγος*, ut opinor, ille de ratibus. Quid enim est, quod Dolabella iis literis, quas III. Idus Mart. a Brundisio dedit, hanc *εὐημερίαν* quasi Caesaris scriberet Pompeium in fuga esse, cumque primo vento navigaturum? Quod valde discrepat ab iis epistolis, quarum exempla antea ad te misi. Hic quidem mera scelera loquuntur. Sed non erat nec recentior auctor nec huius rei quidem melior Dolabella. 2. Tuas XI. Kalend. accepi literas, quibus omnia consilia differs in id tempus, quum scierimus, quid actum sit. Et certe ita est, nec interim potest quidquam non modo statui, sed ne cogitari quidem. Quamquam hae me literae Dolabellae iubent ad pristinas cogitationes reverti. Fuit enim pridie Quinquatrus egregia tempestas, qua ego illum usum puto. 3. *Συναγωγὴ* consiliorum tuorum non est a me collecta ad querelam, sed magis ad consolationem meam. Nec enim me tam haec mala angebant, quam suspicio culpae ac temeritatis meae; eam nullam puto esse, quoniam cum consiliis tuis mea facta et consilia consentiunt. Quod mea praedicatione factum esse scribis magis quam illius merito, ut tantum ei debere viderer, est ita. Ego illa extuli semper et eo quidem magis, ne quid ille superiorum meminisse me putaret, quae si maxime meminissem, tamen illius temporis similitudinem iam sequi deberem. Nihil me adiuvit, quum posset; [et] postea fuit amicus, etiam valde: ecquam ob

11 *hae mihi litterae* — 21 *et postea* —

§ 1. Οὐκ ἔστ' ἔτυμος λόγος. Exordium notissimae palinodiae Stesichori, de quo docte disputavit Fritzsche ad Arist. Thesm. p. 372.

Εὐημερίαν *quasi Caesaris.* Voc. *quasi* vel cum Lambino ante εὐημερίαν collocandum est, vel delendum.

§ 2. *Hae me literae D. iubent — reverti. Me* scripsi pro *mihi*, quum ipsa sedes vocabuli non sinat de eo dativi genere cogitare, de quo dixi ad I. 14, 5. Nec raro erravit in hoc genere scriptor libri Medicei, ut exemplis probavit Wesenbergius Emend. p. 130. *Iubere* nec apud Ciceronem, nec ab ullo poeta aut scriptore ante Augustum cum dativo iunctum est. In Catulli carm. 64, 139 sq. Silligius recte emendavit:

At non haec quondam blanda promissa dedisti
Voce mihi, non hoc miseram sperare iubebas.

ubi quum *blanda*, quod in cod. Fauriano scriptum est, locum cessisset *nobis*, scripserunt *mihi non hoc miserae sp. iubebas.*

§ 3. Συναγωγὴ *consiliorum tuorum* supra 10, 4 seqq.

Illa extuli ɔ: illius in me merita, studium et operam in me restituendo. Pompeius tamen prius Tullium praesidium suum implorantem adversus Clodii minas et vim deseruerat, quod h. l. vocabulo *superiorum* leniter indicatur. Quod autem addit se *illius temporis similitudinem iam sequi debere*, id bene explicatur a Manutio: „Primo me deseruit, deinde adiuvit; item ego, quod ante omisi, nunc facere debeo, ut eum adiuvem."

[Et] postea fuit amicus. Copulam e male repetita terminatione praecedentis voc. *posset* ortam iudico. Melius abest.

causam plane nescio. Ergo ego quoque illi. Quin etiam illud par in utroque nostrum, quod ab eisdem illecti sumus. Sed utinam tantum ego ei prodesse potuissem, quantum mihi ille potuit! Mihi tamen, quod fecit, gratissimum, nec ego nunc, eum iuvare qua re possim, scio nec, si possem, quum tam pestiferum bellum pararet, adiuvandum putarem. 4. Tantum offendere animum eius hic manens nolo. Nec mehercule ista videre, quae tu potes iam animo providere, nec interesse istis malis possem. Sed eo tardior ad discedendum fui, quod difficile est de discessu voluntario sine ulla spe reditus cogitare. Nam ego hunc ita paratum video peditatu, equitatu, classibus, auxiliis Gallorum, quos Matius *ἐλάπιζεν*, ut puto, sed certe dicebat peditum ccıↄↄ., equitum $\overline{\text{vi}}$ polliceri sumptu suo annos decem. Sed sit hoc *λάπισμα*, magnas habet certe copias, et habebit non, ut ille, vectigal sed civium bona. Adde confidentiam hominis, adde imbecillitatem bonorum virorum, qui quidem, quod illum sibi merito iratum putant, oderunt, ut tu scribis, ludum. † Ac vellem, scribis, quisnam hic significasset. Sedet iste, qui plus ostenderat, quam fecit, et vulgo illum qui amarunt, non amant. Municipia vero et rustici Romani illum metuunt, hunc adhuc diligunt. Quare ita paratus est, ut, etiamsi vincere non possit, quomodo tamen vinci ipse possit, non videam. Ego autem non tam *γοητείαν* huius timeo quam *πειθανάγκην*. *Αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις*, inquit *Πλάτων*, *οἶσθ᾽ ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις.* 5. Illa *ἁλιμενα* video tibi non probari, quae ne mihi quidem placebant, sed habebam in illis et occultationem et *ὑπηρεσίαν* fidelem, quae si

11 *equitum sex* — 15 † *oderunt* — 16 *significasse te. Sed et iste, quia plus* —

Illecti ↄ: in fraudem inducti, decepti.

§ 4. *Hunc ita paratum video peditatu*, cet. Sententiam non absolvit, sed filum orationis interruptum instaurat verbis: *Quare ita paratus est, ut — non videam.*

Ἐλάπιζεν i. e. insolenter iactabat, ostentabat. Hinc λάπισμα, falsa ostentatio. cf. Hesychius λαπιστής. ψεύστης, φλύαρος. Anecd. Bekk. p. 277 λαπίζειν· ἀλαζονεύεσθαι.

Non, ut ille, vectigal sed civium bona ↄ: Caesar non habebit reditus po. Ro. e provinciis, sed omnia quae sunt in urbe et in Italia.

Confidentiam hominis. Malo sensu usurpatur, ut *confidens*, de quo vid. Tusc. III. 7.

Oderunt, ut tu scribis, ludum. Perperam haec verba editoribus de mendo suspecta sunt. Bellum, cuius exitus est incertus, recte cum alea vel ludo comparatur. Cui non in mentem venit Horatianum illud de Marte: *Heu nimis longo satiate ludo?* Quae sequuntur ita corrigo: *Ac vellem scripsisses, quisnam hoc significasset.* Tum pro *Sed et iste, quia* confidenter scripsi *Sedet iste, qui* —. Caesar autem, qui constanter indicatur pron. *hic*, certe non declaratur nunc pronomine *iste*, nec facile dixeris, qua in re Caesar plus ostenderit, quam fecerit; sed *iste, qui plus ostenderat, quam fecit* mihi videtur esse L. Domitius vel alius princeps partium Pompeianarum, qui tum *sedebat* ↄ: nihil agebat.

Αἱ γὰρ κ. τ. λ. *Tyrannorum scilicet preces sunt mixtae necessitate.* Sententia desumpta ex eadem illa Platonis epistola, ad quam respicit ep. 10, 2 h. l.

§ 5. *Occultationem.* Acute Victorius hanc vocem e libri Med. inepta scriptura *occulte*

mihi Brundisii suppeterent, mallem. Sed ibi occultatio nulla est. Verum, ut scribis, quum sciemus. 6. Viris bonis me non nimis excuso. Quas enim eos coenas et facere et obire scripsit ad me Sextus! quam lautas, quam tempestivas! Sed sint quamvis boni, non sunt meliores quam nos; moverent me, si essent fortiores. De Lanuvino Phameae erravi; Troianum somniaveram. Id ego volui Q. Sed pluris est. Istuc tamen cuperem emeres, si ullam spem fruendi viderem. 7. Nos quae monstra quotidie † intelligamus ex illo libello, qui in epistolam coniectus est. Lentulus noster Puteolis est *ἀδημονῶν*, ut Caecius narrat, quid agat. *Διατροπὴν* Corfiniensem reformidat. Pompeio nunc putat satisfactum, beneficio Caesaris movetur, sed tamen movetur magis prospecta re. 8. Tene haec ferre posse? Omnia misera, sed hoc nihil miserius: Pompeius N. Magium de pace misit, et tamen oppugnatur; quod ego non credebam, sed habeo a Balbo literas, quarum ad te exemplum misi; lege, quaeso, et illud infimum caput ipsius Balbi optimi, cui Cnaeus noster locum, ubi hortos aedificaret, dedit, quem cui nostrum non saepe praetulit! Itaque miser torquetur. Sed, ne bis eadem legas, ad ipsam te epistolam reiicio. Spem autem pacis habeo nullam. Dolabella suis literis Idibus Mart. datis merum bellum loquitur. Maneamus ergo in illa eadem sententia misera et desperata, quando hoc miserius esse nihil potest.

---

6 *tamen mi cuperem* — 9 *ut Caecius narrat. Quid agat?* — 11 † *prospectaret. Mene* —

---

fio onem restituit, quem sequi malo, quam I. F. Gronovium, qui coniecit: *occultam σιτώνην* ɔ: emtionem frumenti. Paulo ante ἀλίμενα sunt loca, in quibus Cicero erat, a mari dissita, portum unde solvere posset non habentia.

§ 6. *De Lanuvino Phameae erravi*, cet. vid. ep. 9, 4. *Troianum* erat praedium in isto tractu, quod nomen acceperat ab Aeneae adventu.

Istuc tamen cuperem emeres. In his verbis restituendis, quae in codd. mendosa inveniuntur, secutus sum Madvigium. Sine causa Orellius inseruit *mi*.

§ 7. *Intelligamus.* Acute vidit Wesenbergius Emend. p. 41 duo verba primum inverso ordine scripta, deinde librarii culpa in unum conflata esse, et scribendum: *legamus, intelliges ex illo libello* cet.

Quid agat. Sine dubio hoc pendet a v. ἀδημονεῖν, quod est *animi pendere*. Mox *διατροπήν Corf.* dicit *infamiam* et *dedecus* e deditione Corfiniensi ortum.

Movetur magis prospecta re ɔ: quum prospexit, qui futurus sit contentionis inter Caesarem et Pompeium exitus. Suspicio Orellii in verbo *prospectaret* latere *populi Romani spe afflicta*, parum probabilis est, neque plus tribuo Kochii invento *prospectu maritimo.* Si quid mutandum esset, mallem de Gronovii coniectura scribere *prospera re* ɔ: fortuna Caesaris, aut de Peerlkampii sententia *prosperitate.*

§ 8. *Tene haec ferre posse?* Ex litera *t*, quae in Med. adhaesit praecedenti vocabulo et *nec*, facilius *tene* efficitur, quam quod Pius edidit *mene.*

Illud infimum caput ipsius Balbi ɔ: postremam partem literarum, quam ipse Balbus adscripsit. Ceterum voc. *optimi* et *itaque miser torquetur* ironice adiici, vix est quod moneam. Verbum *torqueri* ab ipso Balbo desumptum est.

A.

BALBUS CICERONI IMP. S.

1. Caesar nobis literas perbreves misit, quarum exemplum subscripsi. Brevitate epistolae scire poteris eum valde esse distentum, qui tanta de re tam breviter scripserit. Si quid praeterea novi fuerit, statim tibi scribam.

„CAESAR OPPIO, CORNELIO S."

„A. d. VII. Id. Mart. Brundisium veni; ad murum castra posui. Pompeius est Brundisii. Misit ad me N. Magium de pace. Quae visa sunt, respondi. Hoc vos statim scire volui. Quum in spem venero de compositione [aliquid me conficere], statim vos certiores faciam."

2. Quomodo me nunc putas, mi Cicero, torqueri, postquam rursus in spem pacis veni, ne qua res eorum compositionem impediat? Namque, quod absens facere possum, opto. Quodsi una essem, aliquid fortasse proficere possem videri. Nunc exspectatione crucior.

---

10 *aliquid me conficere* sine uncinis.

---

§ 1. *Brevitate epistolae scire poteris.* Cicero scripsisset *ex brevitate* cet., quamvis apud eum quoque similes ablat. reperiantur, ut in Brut. 26. *Fannii in dicendo facultas historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest.* cf. Ellendtius ad Orat. I. 12.

Misit ad me N. Magium de pace. Contrarium narrat Caesar in comm. de B. C. I. 26, quum vellet videri pacis fuisse studiosissimus. Ipsius hoc testimonium in privatis literis consignatum Caesarem mendacii arguit in commentariis commissi.

Quum in spem venero de compositione [aliquid me conficere]. Egregie Ursinus intellexit Caesarem in tanta brevitate epistolae non usum esse verbis minime necessariis. Manifestum glossema uncinis indicavi, etsi sciebam Hofmannum aliter de his verbis sentire. vid. epist. sel. I. p. 184.

§ 2. *Possem videri.* Nimia esset modestia Balbi, si diceret se praesentem *videri* posse *aliquid* ɔ: non multum proficere. Scripsit vel: *aliquid fortasse proficere possem*, vel quod magis puto; *aliquid f. p. posse mi videor.* cf. Madv. ad Fin. p. 25.

XIV. (*A. U. C.* 705.)

1. Miseram ad te VIIII. Kal. exemplum epistolae Balbi ad me et Caesaris ad eum † et a te ibi eodem die Capua literas accepi ab Q. Pedio, Caesarem ad se pridie Id. Mart. misisse hoc exemplo: „Pompeius se oppido tenet. Nos ad portas castra habemus. Conamur opus magnum et multorum dierum propter altitudinem maris. Sed tamen nihil est, quod

---

§ 1 † *Et a te ibi* cet Quum ita olim scriptum esset in cod Med., aliquis correxit *ecce tibi.* Non male. Malim tamen: *quum ecce subito.* cf. VIII 8, 2. Orellii coni. *ad eum et ad Oppium; eodem die* cet. minime probabilem a Klotzio receptam esse miror

potius faciamus. Ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quam primum traiicere, quod habet Brundisii copiarum, cogamus aut exitu prohibeamus." 2. Ubi est illa pax, de qua Balbus scripserat torqueri se? ecquid acerbius? ecquid crudelius? Atque eum loqui quidam αὐθεντικῶς narrabat, Cn. Carbonis, M. Bruti se poenas persequi omniumque eorum, in quos Sulla crudelis hoc socio fuisset; nihil Curionem se duce facere, quod non hic Sulla duce fecisset; † ad ambitionem quibus exilii poena superioribus legibus non fuisset, ab illo patriae proditores de exilio reductos esse; queri de Milone per vim expulso, neminem tamen se violaturum, nisi qui arma contra. Haec Baebius quidam, a Curione III. Id. profectus, homo non infans, † sed quis, ulli non dicat. Plane nescio quid agam. Illim equidem Cnaeum profectum puto. Quidquid est, biduo sciemus. A te nihil ne ante dies quidem quinque literarum. Nec mirum: quid enim est quod scribamus? Ego tamen nullum diem prae-

---

13 *nihil; ne Anteros quidem quid litterarum.*

---

§ 2. *Cn. Carbonis, M. Bruti se poenas persequi.* Cn. Papirius Carbo III consul cum C. Mario filio Lilybaei a Cn. Pompeio interfectus est, ut scribit Cicero, Fam. IX. 22, 3. M. Iunius Brutus, qui aliquando remp. Capuam transferre voluit, ab eodem a. 678 in Gallia Cisalpina victus est et occisus. Rem narrant Appianus, Plutarchus, Livii epitomator, alii, quorum verba citavit Orellius in Onom. Tull. p. 319.

Hoc socio. Pompeius enim cum Sulla Marianos erat persecutus.

Ad ambitionem. De hoc loco corrupto multi multa scripserunt, sed nemo Ciceronis mentem melius assecutus videtur, quam P. Manutius, cuius verba describam. Sic igitur ille: "Duae sunt comparationes, una Curionis et Caesaris cum Pompeio et Sulla, altera Pompeii cum Sulla. In priore non Curionem crudeliter improbeque se duce facere, uti fecerit Pompeius duce Sulla, significat, sed, ut sibi Curio rebus in omnibus obsequatur, itidem Pompeium quascumque res Sulla imperaverit aut voluerit, in iis rebus dedisse operam, ut illi plane satisfaceret. Non igitur facta Curionis cum Pompeii factis comparat, ne et se Sullae, et Curionem Pompeio similes in crudelitate faciat, sed voluntatem confert cum voluntate, obsequium cum obsequio. Posterior comparatio Pompeium et Sullam aeque indicat inique fecisse, quum Sulla victor proditores patriae reduxerit, Pompeius Consul III lege de ambitu lata in exilium eiecerit eos, quibus veteres leges damnatis de ambitu exilium non irrogabant. Itaque Sullae primum viventis imperio, deinde mortui exemplo fecit improbe Pompeius." Deinde menda in his verbis excutit et totum locum sic fere a Cicerone scriptum suspicatur: *ab hoc* (ɔ: Pompeio) *lege de ambitu nova, quibus exilii poena s. l. non fuisset, eiectos: ab illo* (ɔ: Sulla) *patriae proditores de exilio reductos esse.* Eandem sententiam habebis, si mecum leges: *hunc eiecisse ob ambitum eos, quibus exilii poena s. l. non fuisset; ab illo — reductos esse.* Duo priora vocabula *hunc eiecisse* ab oscitante librario post verba *duce fecisset* facile omitti potuerunt.

Queri de Milone cet. Opponit his verbis Caesar Pompeii in Milonem iniquitatem aequitati suae.

Homo non infans, † sed quis, ulli non dicat. Latine nesciunt, qui haec sana putent. Aliorum suspiciones (in quibus Gronoviana *sed quis illa non dicat?*) quum mihi non satisfacerent, conieci: *sed qui illa nulli non dicat.* Designat Baebium ut hominem loquacem, qui, quae Caesar coram se dixerit, omnibus narrabat. Idem coniecisse C. F. Hermannum in Philologo III. p 105 omisso *illa* postea vidi.

A te nihil ne ante dies quidem quinque literarum. Recepi Malaspinae coniecturam, quae

termitto. 3. Scripta epistola literae mihi ante lucem a Lepta Capua redditae sunt Idib. Mart., Pompeium a Brundisio conscendisse, at Caesarem a. d. VII. Kal. Apriles Capuae fore.

---

minus a codicum vestigiis recedit, quam Bosiana, quam Orellius cum plerisque editoribus potiorem duxit. E cod. Hispano quum mihi notetur: *A te nihil ne ante pios quidem quin te literarum*, plane ut est in duobus Oxonn., Mediceus, quocum hi libri ubique fere consentiunt, non dubito, quin eandem corruptelam ostendat In Bosiana lectione displicet durior constructio, et vix fieri potuit, ut Anteros (XI. 1) sine literis ab Attico veniret.

XV. (*A. U. C.* 705.)

1. Quum dedissem ad te literas, ut scires Caesarem Capuae VII. Kal. fore, allatae mihi Capua sunt cum hoc nuntio eum in Albano apud Curionem V. Kal. fore. Eum quum videro, Arpinum pergam. Si mihi veniam, quam peto, dederit, utar illius conditione; si minus, impetrabo aliquid a me ipso. Ille, ad me ut scripsit, legiones singulas posuit Brundisii, Tarenti, Siponti. Claudere mihi videtur maritimos exitus, et tamen ipse Graeciam spectare potius quam Hispanias. Sed haec longius absunt. 2. Me nunc et congressus huius stimulat — is vero adest — et primas eius actiones horreo. Volet enim, credo, S. C. facere, volet augurum decretum — rapiemur aut absentes vexabimur — vel ut consules roget praetor vel dictatorem dicat, quorum neutrum ius est. Et si Sulla potuit efficere ab interrege ut dictator diceretur, cur hic non possit? Nihil expedio,

---

3 *Capua sunt litterae eum* — 5 *sin minus* — 10 *decretum: rapiemur aut absentes vexabimur;* — 12 *Sed si* (Correxi e Med.) —

---

§ 1. *Allatae mihi Capua sunt cum hoc nuntio eum in Alb — fore.* Ita scripsi ex emendatione mea. E codd. Med. Oxonn., affertur: *allatae mihi Capuae sunt et hoc mihi et* (om. in Hisp. ex collatione, qua utor) *in Albano — fore.* Quod scripsi *cum hoc nuntio* dubium est, sed minus a scriptura codd. recedit, quam quod vulgo eum locum occupat *literae,* qua voce otiosa Ciceronem usum esse pernego.

Veniam quam peto, ut medius sim, nec adsim, quando in senatu de Pompeio agetur.

Impetrabo aliquid a me ipso ɔ: utar meo consilio, ad Pompeium me conferam et illas partes palam sequar.

Sed haec longius absunt ɔ: Sed non opus est nunc ea, quae Caesar postea acturus est, explicare.

§ 2. *Rapiemur aut absentes vexabimur.* Arctissime inter se cohaerent: *Volet — decretum, vel ut consules roget praetor vel dictatorem dicat.* Sed propter *augurum* mentionem factam Cicero ipse augur interposuit haec: (*Romam*) *rapiemur aut absentes vexabimur* ɔ: invitus trahar in urbem aut si ruri manebo fatigabor nuntiis, ut sententiam meam scribam. Nomen loci, quo se raptum iri putat, vix abesse potest.

Ut dictator diceretur. Quod additur in Med. *et magister equitum* nulla ratione defendi potest, recteque in codd. Malaspinae aliisque omittitur. L. autem Sullam M. Valerius Flaccus interrex dictatorem dixit, et quod Cicero praevidebat fore, C. Iulius Caesar a M. Aemilio Lepido praetore dictator dictus est.

nisi ut aut ab hoc, tanquam Q. Mucius, aut ab illo, tanquam L. Scipio. 3. Quum tu haec leges, ego illum fortasse convenero. Τέτλαθι. κύντερον ne illud quidem nostrum proprium. Erat enim spes propinqui reditus, erat hominum querela. Nunc exire cupimus, qua spe reditus mihi quidem nunquam in mentem venit. Non modo autem nulla querela est municipalium hominum ac rusticorum, sed contra metuunt ut crudelem, iratum. Nec tamen mihi quidquam est miserius quam remansisse, nec optatius quam evolare, non tam ad belli quam ad fugae societatem. Sed tu omnia [qui] consilia differebas in id tempus, quum sciremus, quae Brundisii acta essent. Scimus nempe: haeremus nihilo minus. Vix enim spero mihi hunc veniam daturum, etsi multa affero iusta ad impetrandum. Sed tibi omnem illius meumque sermonem omnibus verbis expressum statim mittam. 4. Tu nunc omni amore enitere, ut nos cura tua et prudentia iuves. Ita subito accurrit, ut ne T. Rebilum quidem, ut constitueram, possim videre. Omnia nobis imparatis agenda. Sed tamen ἄλλα μὲν αὐτός, ut ait ille, ἄλλα δὲ καὶ δαίμων ὑποθήσεται. Quidquid egero continuo scies. Mandata Caesaris ad consules et ad Pompeium, quae rogas, nulla habeo; † et descripta attulit illa e via misi ad te ante, e quibus mandata puto intelligi posse. Philippus Neapoli est, Lentulus Puteolis.

---

2 Τέτλαθι! — κύντερον· — *ne illud* — 9 *qui consilia* — 10 *essent... scimus* —

Ut aut ab hoc, cet. ɔ: ut aut a Caesare tanquam altero Mario ego, tanquam Q. Mucius, interficiar, aut a Pompeio, tanquam L. Scipio a Sulla, proscribar. Consulto autem abstinuit verbis male ominatis.

§ 3. Τέτλαθι. κύντερον. Iubet se ipsum bono animo esse, utens in ea re Ulixis sermone apud Hom. Od. XX 13, τέτλαθι δή, κραδίη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἔτλης. Negat autem vel suum ex urbe excessum olim κύντερον fuisse.

Nunc exire cupimus cet. ɔ: nunc ego cum aliis, qui Pompeii partes sequuntur, sponte Italiam relinquere cogito, quamvis vix ulla sit spes reditus, nulla hominum querela.

Metuunt ut crudelem, iratum. Desidero hic Pompeii nomen vel aliud indicium, et suspicor Ciceronem scripsisse: *Sed Cn. etiam metuunt ut crudelem, iratum*

Sed tu omnia qui consilia cet. Inclusi *qui*, quod veteres editores iam abiecerunt. Cicero respondit amico: scimus sane, sed res nihilo magis explicata est, non certiores sumus de eo, quod faciendum sit, quam antea.

Multa affero iusta ɔ: multas graves causas, cur audiri debeam.

§ 4. *T. Rebilum.* Ita Bosius. Med. *Trebilium* usitato errore. Dicit T. Caninium Rebilum, quem Caesar ad Brundisium quum esset, pacis conciliandae causa ad Libonem miserat, ut tradit ipse de B. C. I. 26.

Ut ait ille. Mentor ad Telemachum in Od. IX, 15.

Et descripta attulit illa e via misi cet. Memorabiles sunt Turnebi et Tunstalli coniecturae, quorum ille Advers. I. 21 temptavit: *quae Aegypta attulit, illa e via misi ad te*; hic vero Epist. laud. p. 150: *neque descripta attulit illa L.* (ɔ: Lucius Caesar, quem Capuam proficiscens a. d. VIII Kal. Febr. huius anni Minturnis viderat cum absurdissimis mandatis ad Pompeium et consules. vid. VII. 13, 6). *E via misi ad te ante*, cet. Sunt haec sane acute inventa, et quae non multum a literarum ductibus, quos optimi codices habent, recedunt, sed tamen non plane satisfaciunt. Dum certiora e libro proferentur scribere malim: *Mandata Caesaris — nulla ha-*

De Domitio, ut facis, sciscitare ubi sit, quid cogitet. 5. Quod scribis asperius me, quam mei patiantur mores, de Dionysio scripsisse, vide quam sim antiquorum hominum. Te mediusfidius hanc rem gravius putavi laturum esse quam me. Nam praeterquam quod te moveri arbitror oportere iniuria, quae mihi a quoquam facta sit, praeterea te ipsum quodam modo hic violavit, quum in me tam improbus fuit. Sed tu id quanti aestimes, tuum iudicium est, nec tamen in hoc tibi quidquam oneris impono. Ego autem illum male sanum semper putavi, nunc etiam impurum et sceleratum puto, nec tamen mihi inimiciorem quam sibi. Philargyro bene; causam certe habuisti et veram et bonam, relictum esse me potius quam reliquisse. 6. Quum dedissem iam literas a. d. VIII. Kal., pueri, quos [cum] Matio et Trebatio miseram, epistolam mihi attulerunt hoc exemplo:

A.

MATIUS ET TREBATIUS CICERONI IMP. S.

Quum Capua exissemus, in itinere audivimus Pompeium Brundisio a. d. XVI. Kalend. April. cum omnibus copiis, quas habuerit, profectum esse: Caesarem postero die in oppidum introisse, contionatum esse, inde Romam contendisse, velle ante Kalend. esse ad urbem et pauculos dies ibi commorari, deinde in Hispanias proficisci. Nobis non alienum visum est, quoniam de adventu Caesaris pro certo habebamus, pueros ad te remittere, ut id tu quam primum scires. Mandata tua nobis curae sunt eaque, ut tempus postularit, agemus. Trebatius sedulo facit ut antecedat.

---

9 *bene curasti; causam* — 11 *quos cum Matio* — 15 *audiimus* — 18 *paucos* —

---

beo, neque scripta habui. Literas e via misi ad te ante, e quibus mandata puto intelligi posse. Refero autem ad eadem illa mandata, quae L. Caesar ad Pompeium detulit. De iis agitur lib. VII. ep. 13—15.

§ 5. *Scripsisse*, ep. 12, 2 h. l.

Vide quam sim antiquorum hominum ɔ: quam simpliciter et candide tecum agam cf. Matthiae ad orat. p. Rosc. Am. 26.

Male sanum ɔ: non satis, non admodum sanum, Belg. *niet wel bij zijn verstand.* cf. Hand. Turs. III. p. 584.

Philargyro bene. Med. nec ullus liber notus verbum addit. Victorius recte monuit omitti *respondisti* vel aliquod simile verbum. Quem dicat φιλάργυρον ignoramus. Coniicio tamen sic appellari ipsum Dionysium ob avaritiam. cf. X. 16, 1.

§ 6 *Pueri, quos cum Matio et Trebatio miseram.* Recte vidit Malaspina praepositionem *cum* esse delendam Nam Matium et Trebatium non convenerat; quomodo igitur quove consilio pueros cum iis misisset? Gronovius volebat legere: *quos Cn. Matio* cet. Sed Matio erat praenomen *Caius*, et Cicero in his epistolis eum semper solo nomine appellat. cf. h. l. 11, 2. 12, 1. 13, 4. 17, 1. *pueri*, quod in Med. legitur post *Matio*, itaque alieuo loco, utrum ante *quos*, an post *miseram* poni debeat, incertum est.

T. sedulo facit, ut antecedat ɔ: T. sedulo curat, ut ante Caesarem te conveniat et tecum consilia ineat. cf. ep. 17, 1. Pro *sedulo* Med. mire habet *Scaevola*, quod Hofmannus in ep. sel. recepit et per iocum explicat, tribui hoc nomen Trebatio Testae, ut sit alter Scaevola,

Epistola conscripta nuntiatum est nobis Caesarem a. d. VIII. Kal. April. Beneventi mansurum, a. d. VII. Capuae, a. d. VI. Sinuessae. Hoc putamus pro certo.

3 *pro certo putamus.*

praeclarus letus. Ego Cratandrum secutus sum.

Kal. April. Beneventi mansurum, a. d. VII. Haec vulgo recepta ex edit Crat. in codd. notis non reperiuntur. Recte, puto, suspecta fuerunt Fr. Hofmanno in lib. de apparatu crit. p. 33. Si omittuntur, infin *fore* potest abesse. cf. X. 8, 10. XIII. 21, 6.

XVI. (*A. U. C.* 705.)

1. Quum quod scriberem ad te nihil haberem, tamen, ne quem diem intermitterem, has dedi literas. A. d. VI. Kal. Caesarem Sinuessae mansurum nuntiabant. Ab eo mihi literae redditae sunt a. d. VII. Kalend., quibus iam „opes" meas, non, ut superioribus literis, „opem" exspectat. Quum eius clementiam Corfiniensem illam per literas collaudavissem, rescripsit hoc exemplo:

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

2. Recte auguraris de me — bene enim tibi cognitus sum — nihil a me abesse longius crudelitate. Atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te triumpho gaudio. Neque illud me movet, quod ii, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent; nihil enim malo quam et me mei similem esse et illos sui. 3. Tu velim mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil scito mihi esse iucundius. Hanc adeo habebo gratiam illi; neque enim aliter facere poterit: tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia.

§ 1. *Opes meas, non — opem.* Caesar antea scripserat IX. 6 A. *ut tuo consilio — ope omnium rerum uti possim.* In hac epist. utitur sine discrimine sententiae plur. num. *ut tuis consiliis atque opibus — utar.* Cicero autem malitiose illud sic dictum simulat, ac si Caesar suas divitias concupisceret.

Clementiam Corfiniensem. Spectat ad clementiam, qua Caesar usus erat in Domitium aliosque Pompeianos, quos Corfinii captos incolumes dimisit Caes. B. C. I. 23, quo respicit quoque M. Caelius, ad Fam. VIII. 15 extr.

§ 2. *Triumpho gaudio.* Eadem locutione usus est Cicero in Cluentiana 14 et pro Mur. 51. Etiam simplex *triumphare* hac in re usitatum est, Cat. II. 2. Verr. V. 121. Praeiverat Terentius Eun. III. 1, 4 Heaut. IV. 2, 5.

§ 3. *Hanc adeo habebo gratiam illi* ɔ: quod tuis opibus atque consiliis utar, hoc maxime quidem debebo Dolabellae, qui quum mihi iucundus sit, hoc novo beneficio plurimum me sibi devinciet. *Hanc gratiam* = huius rei gratiam.

Is sensus ɔ: ita de me sentit. Simili ratione Cic. dixit *sensum in repb.* Fam. I. 8, 2, *qui sit meus sensus* ibid. 9, 2, *non offendes eundem bonorum sensum,* 9, 17 aliaque.

XVII. (*A. U. C.* 705.)

1. Trebatium VI. Kal., quo die has literas dedi, exspectabam. Ex eius nuntio Matiique literis meditabor, quomodo cum illo loquar. O tempus miserum! Nec dubito quin a me contendat, ad urbem veniam. Senatum enim Kal. velle se frequentem adesse etiam Formiis proscribi iussit. Ergo ei negandum est? Sed quid praecipio? Statim ad te perscribam omnia. Ex illius sermone statuam Arpinumne mihi eundum sit an quo alio. Volo Ciceroni meo togam puram dare. Istic puto. 2. Tu quaeso cogita, quid deinde. Nam me hebetem molestiae reddiderunt. A Curio velim scire ecquid ad te scriptum sit de Tirone. Ad me enim ipse Tiro ita scripsit, ut verear quid agat. Qui autem veniunt inde, κινδυνώδη nuntiant. Sane in magnis curis etiam haec me sollicitat; in hac enim fortuna perutilis eius et opera et fidelitas esset.

4 *ad urbem ut veniam* —

§ 1. *Ad urbem veniam.* Orell. e codd. Mal. scripsit *ut veniam.* Ego in Med. particulam recte omissam censeo. In brevi sententia non opus est tali additamento.

Quid praecipio? Fluctuant editores inter *praecipio* et *praeripio*, et exigua in talibus rebus librorum scriptorum auctoritas. Cff. intt. ad Liv. XXII. 41 extr. Illud tamen h. l. et X. 1, 2 aliquanto magis placet, quam hoc. cf. quae Fr. Fabricius adnot. ad Cic. Off. I. cap. 23. In eadem re utitur quoque *anticipandi* verbo VIII. 14, 2.

§ 2. Κινδυνώδη *nuntiant.* Vox Graeca e corruptela codd. eruta est, qua indicatur periculosa de salute Tironis nuntiari. Tunstallus comparavit, quae Cicero sub idem tempus, ut videtur, Tironi scripsit Fam. XVI. 8, 1 *qui veniunt,* ἀκίνδυνα μὲν, χρονιώτερα δὲ *nuntiant.* — De M'. Curio vid. ad VII. 2, 3.

XVIII. (*A. U. C.* 705.)

1. Utrumque ex tuo consilio. Nam et oratio fuit ea nostra, ut bene potius ille de nobis existimaret, quam gratias ageret, et in eo mansimus, ne ad urbem. Illa fefellerunt, facilem quod putaramus. Nihil vidi minus. Damnari se nostro iudicio, tardiores fore reliquos, si nos non venerimus, dicere. Ego, dissimilem illorum esse causam. Quum multa: „Veni igitur, et age de pace." Meone, inquam, arbitratu? „An tibi, inquit, ego prae-

§ 1. Ad hoc cum Caesare colloquium respicit Cicero in epistola, quam brevi post dedit ad Servium Sulpicium, Fam. IV. 1 his verbis: *Atque ipse antea ad te scripsissem te frustra in senatum sive potius in conventum senatorum esse venturum, ni veritus essem, ne eius animum offenderem, qui a me, ut te imitarer, petebat. Cui quidem ego, me quum rogaret ut adessem in senatu, eadem omnia, quae a te de pace et de Hispaniis dicta sunt, ostendi me esse dicturum.*

Meone — arbitratu? ɔ: ita ut mihi agendum videtur?

Multa de Cnaeo deplorabo ɔ: multis verbis

scribam?" Sic, inquam, agam, senatui non placere in Hispanias iri nec exercitus in Graeciam transportari multaque, inquam, de Cnaeo deplorabo. Tum ille, „Ego vero ista dici nolo." Ita putabam, inquam, sed ego eo nolo adesse, quod aut sic mihi dicendum est aut non veniendum; multaque, quae nullo modo possem silere, si adessem. Summa fuit, ut ille quasi exitum quaerens, „ut deliberarem." Non fuit negandum. Ita discessimus. Credo igitur hunc me non amare. At ego me amavi, quod mihi iam pridem usu non venit. 2. Reliqua, o dii! qui comitatus! quae, ut tu soles dicere, *νέκυια*! In qua erat † ero sceleri! o rem perditam! o copias desperatas! Quid, quod Servii filius, quod Titinii, quod Tulli in iis castris fuerunt, quibus Pompeius circumsideretur! Sex (habet) legiones, multum vigilat, audet; nullum video finem mali. Nunc certe promenda tibi sunt consilia. Hoc fuerat extremum. 3. Illa tamen *κατακλεὶς*

---

4 *dicendum est multaque ..... adessem, aut non veniendum.* — 9 + *eros sc[illegible]ero* — 10 *quod Titinii? quot in iis* — 11 *Sex legiones. Multum* —

Pompeii sortem lamentabor, conquerar iniquam Pompeii fortunam. *Deplorare de aliquo* saepius dicitur in Verrinis. vid. II. 10 et 65. III. 45 et 204.

Aut sic mihi dicendum est, aut non veniendum; multaque, quae nullo modo possem silere, si adessem. Hunc ordinem verborum, in cod. Med. inventum, restitui. Quod pauci codices deteriores multaeque editiones verba *aut non veniendum* post *adessem* ponunt, non solum non *longe rectius* est, ut Graevius putabat, sed plane falsum. Ad *multaque* supplendum est: adiiciebam, et ita imperfecta *possem* et *adessem* stare possunt. Aliter erat scribendum *possim* et *adsim*.

§ 2 *Quae, ut tu soles dicere, νέκυια.* cf. supra ep. 10, 7.

In qua erat + ero sceleri. Incertum lateatne in his nomen proprium hominis, etsi qui *Eros Celeris* legunt et de servo v. liberto Metelli Celeris explicant profecto falluntur, an vocabulum Graecum, etsi *ἐρεσχελία*, ut Orellius coniecit, sententiam affert huic loco parum aptam (conff. Piersonus ad Moerid. p. 159 sq. et Stallbaum. ad Platonis Philebum p. 53. E.) et C. F. Hermanni suspicio *in qua ego* Τειρεσίας, ut scriptor respiceret Homericum illud *οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι*, (Philol. III. p. 106) iusto audacior est, an nominum Latinorum haec vestigia sint habenda. Hoc verisimillimum puto. Hofmannus dubitanter scripsit: *in qua erat area sceleris.* Magis placet Kochii emendatio, Emend. epistt. p 15: *in qua erant mera scelera.* Ne quid occultem, his addo Gronovii suspicionem: *in qua erat ἔρος scelerum* ɔ: cupiditas male faciendi, et Peerlkampii: *quae — νέκυια, in qua erat! quae cohors scelerum!*

Quid, quod S. filius, quod Titinii, quod Tulli in iis castris fuerunt. Recte scripsisse Lambinum e codice Z *quod Titinii* sc. filius diligenti disputatione ostendit Wesenb. Emendd. p. 127. Titinii filium apud Caesarem fuisse, Furnius Ciceroni nuntiarat h. l. 6, 6. cf. 9, 1 et 19, 2, ubi appellatur Pontius Titinianus. *Quod Tulli* pro inepto *quot* acute Kempfius apud Hofm. p. 231 eruit e Med. corruptela *quotutin.* De Tullo filio vid. Att X. 3 a., 2. — De praedicato *fuerunt* vide, quae e Wesenbergio monui ad II. 17, 1, ad v. *significant.*

Sex (habet) *legiones, multum vigilat* cet. ɔ: Praeterea sex Caesar habet legiones; ipse est mirabili vigilantia et audacia; itaque nullum video finem mali. Verbum *habet* ex edit. Schutz. recepi.

Hoc fuerat extremum. Manutius haec ita interpretatur: „ut tuum consilium exquirerem." Quod si voluisset Cicero, scripsisset saltem: *Hoc erat extremum.* Nunquam huius aetatis scriptor *fuerat* pro *erat* posuit. Recte

illius est odiosa, quam paene praeterii, si sibi consiliis nostris uti non liceret, usurum, quorum posset, ad omniaque esse descensurum. Vidisti igitur virum, ut scripseras? Ingemuisti? Certe. Cedo reliqua. Quid? Continuo ipse in Pedanum, ego Arpinum. Inde exspecto equidem † *ΛΛΛΤΕΛCAN* illam tuam. Tu, malum, inquies, actum ne agas. Etiam illum ipsum, quem sequimur, multa fefellerunt. 4. Sed ego tuas literas exspecto. Nihil est enim iam, ut antea: „videamus, hoc quorsum evadat." Extremum fuit de congressu nostro, quo quidem non dubito quin istum offenderim. Eo maturius agendum est. Amabo te, epistolam et *πολιτικήν*. Valde tuas literas nunc exspecto.

4 *equidem* λαλαγεῦσαν —

Gronovius: „Scil. consiliorum, quae mihi dedisti, quomodo apud Caesarem in colloquio me gererem. Infra (§ 4): *extremum fuit de congressu nostro*." Alio modo in ep. seq., 4 dicitur: *iam enim extrema sunt*. Iis enim verbis Atticum admonet, ne differat ultra decernere, quid Cicero agere debeat.

§ 3. Κατακλείς. cf. ad II. 3, 3.

Vidisti igitur virum, ut scripseras? ingemuisti? Haec verba tanquam ex Attici ore proferuntur. Sed illa *ut scripseras* ambigue dicta sunt. Alii interpretantur: talem, qualem scripseras, audacem et in victoria insolentem. Melius alii ad solum voc. *virum* referunt, quo fortasse Cicero de Caesare scribens usus erat pro solito *hominem*. — Respondet Cicero: *certe* (ingemui). Tum Atticus: *Cedo reliqua;* cui admonitioni morem gerit Cicero narrans Caesarem continuo in Pedanum profectum esse, se Arpinum. *Cedo* pro *da* vel *dic* saepe a comicis usurpatur, nec solum in epistolis, sed in orationibus quoque Ciceronis legitur, velut in Verrinis I. 84. II. 104 et 106. IV. 43.

Inde exspecto. Quomodo Cicero, qui Arpini erat, *inde* aliquid exspectare potuerit, non intelligo. Legendum videtur: *avide exspecto.*

† ΛΛΛΤΕΛCAN *illam tuam.* Malui depingere literas Graecas cod. Med. sine ulla sententia, quam diutius ferre λαλαγεῦσαν, quam male Bosius ex ep. 2, libri X huc intulit fictoque suo codice munire conatus est, aut probare quae Hofmanno placuerunt πλαγαγεῦσαν, sonantem, vel παταγεῦσαν. Non longius ab illis ductibus literarum recedit, quod ego malo διατελοῦσαν. Cicero exspectabat epistolam Attici, quae dubitationem suam tolleret, quae rem ad finem duceret, *een afdoende brief.*

Malum. De hac increpandi formula dixi ad V. 20, 1.

Actum ne agas. Proverbium est indicatque *praeposteris consiliis utendum non esse*, nihil frustra esse suscipiendum, vid. Cic. Lael. 85. Supra ep. 6, 6 similiter est: *sed acta ne agamus; reliqua paremus.*

Etiam — fefellerunt. Sunt Ciceronis verba, quibus obviam it amici adhortationi. Sententia est: Si tibi sero de Italia relinquenda cogitare videor, socium erroris habebo Pompeium, qui et ipse non semper, quid opportunum esset, vidit.

§ 4. *Videamus, hoc quorsum evadat.* Ita fere scripserat Atticus in ea epistola, quam X. Kal. Febr. dederat. (vid. supra 9, 4.) et postea saepius talia monuisse, ex Attici ingenio suspicari licet. Postremum autem scripserat, quum exitum sermonis cum Caesare habendi exspectaret.

XIX. (*A. U. C.* 705.)

1. Ego meo Ciceroni, quoniam Roma caremus, Arpini potissimum

---

§ 1. *Meo Ciceroni.* Marcus filius natus a. 689 extr. vid. Att. I. 2 init., nondum impleverat annum aetatis decimum sextum, quum togam virilem sumpsit.

togam puram dedi, idque municipibus nostris fuit gratum, etsi omnes et illos, et qua iter feci, maestos afflictosque vidi: tam tristis et tam atrox est ἀναθεώρησις huius ingentis mali. Delectus habentur, in hiberna deducuntur. Ea quae, etiam quum a bonis viris, quum iusto in bello, quum modeste fiunt, tamen ipsa per se molesta sunt, quam censes acerba nunc esse, quum a perditis in civili nefario bello petulantissime fiant! Cave autem putes quemquam hominem in Italia turpem esse, qui hinc absit. Vidi ipse Formiis universos, neque mehercule unquam homines putavi; et noram omnes, sed nunquam uno loco videram. 2. Pergamus igitur, quo placet, et nostra omnia relinquamus. Proficiscamur ad eum, cui gratior noster adventus erit, quam si una fuissemus. Tum enim eramus in maxima spe, nunc ego quidem in nulla. Nec praeter me quisquam Italia cessit, nisi qui hunc inimicum sibi putaret, nec mehercule hoc facio rei publicae causa, quam funditus deletam puto, sed ne quis me putet ingratum in eum, qui me levavit iis incommodis, quibus idem affecerat, et simul, quod ea, quae fiunt aut quae certe futura sunt, videre non possum. Etiam equidem senatus consulta facta quaedam iam puto, utinam in Volcatii sententiam! Sed quid refert? Est enim una sententia omnium. Sed erit immitissimus Servius, qui filium misit ad effligendum Cn. Pompeium aut certe capiendum cum Pontio Titiniano. Etsi hic quidem timoris causa: ille vero? Sed stomachari desinamus et aliquando sentiamus nihil nobis nisi — id quod minime vellem — spiritum reli-

12 *nulla: nec.... putaret. Nec mehercule* — 22 *nisi id, quod minime vellem, spiritum* —

Neque — homines putavi. „Sed feras quasdam et immanes bestias, in quibus hominis nihil praeter figuram et speciem, ut loquitur Livius." I. F. Gron.

Et noram omnes, sed nunquam uno loco videram. Sine offensione haec solent legi et explicari, quum sint paene absurda. Quid? noratne Cicero *omnes* illos homines turpes, e quibus exercitum Caesaris conflatum dicit? Nihil minus veri simile vidi. Quamobrem verba corrupta esse iudico. Fortasse *omnes* conflatum ex his: *omn*ino tal*es*.

§. 2. *Si una fuissemus.* Praeclare Gronovius corr. *fugissemus.*

§ 2. *In nulla. Nec — putaret, nec mehercule* cet. Ita verba distinxi, ut particulae *nec* — *nec* eiusdem sententiae membra efficiant.

Utinam in Volcatii sententiam. L. Volcatii Tulli saepe in his epistt. mentio fit, ut hominis moderati. cf. VII. 3, 3. VIII. 1, 3. 15, 2.

Erit immitissimus S. Causam, cur Servius durus in Pompeium futurus sit et pacem nolit, addit, quia ob filii facinus non sponte sed ut putabant patris impulsu susceptum, Pompeii iram timebat. cf. X. 3 A, 2 et 14, 3.

Ad effligendum Cn. P. Effligere est perdere, ἐκθλίβεσθαι. Exemplis verbi usum illustravit Pareus in Lex. Critico. Quamvis autem semel in Ciceronis scriptis legitur, tamen contra omnium codd. auctoritatem mutari nolim. Nam quae sequuntur *aut certe capiendum* ostendunt aliquid gravius praecessisse. *Affligendum* igitur non convenit sententiae. Neque vocabulum rarius a librariis notiori substituitur.

Etsi hic quidem timoris causa; ille vero? Cicero ipse excusat Titinium, qui filium ad

quum esse. 3. Nos, quoniam superum mare obsidetur, infero navigabimus et, si Puteolis erit difficile, Crotonem petemus aut Thurios, et boni cives, amantes patriae, mare infestum habebimus. Aliam rationem huius belli gerendi nullam video. In Aegyptum nos abdemus, exercitu pares esse non possumus, pacis fides nulla est. 4. Sed haec satis deplorata sunt. Tu velim literas Cephalioni des de omnibus rebus actis, denique etiam de sermonibus hominum, nisi plane obmutuerunt. Ego tuis consiliis usus sum, maximeque quod et gravitatem in congressu nostro tenui, quam debui, et ad urbem ut non accederem perseveravi. Quod superest, scribe quaeso quam accuratissime — iam enim extrema sunt — quid placeat, quid censeas. Etsi iam nulla dubitatio est, tamen, si quid vel potius quidquid veniet in mentem, scribas velim.

11 *censeas, etsi iam n. d. est. Tamen —*

exercitum Caesaris misit velut obsidem suae fidei. Cur autem iniquius iudicat de Servio Sulpicio? Acute Wielandus coniecit hoc inde explicandum esse, quod Cicero ipse nolebat illud exemplum sequi, metuebatque ne illa res sibi apud Caesarem noceret. Irato itaque animo haec scripsisse putandus est.

§ 3. *Mare infestum habebimus* ɔ: infestum reddemus, et commeatus intercludemus Cf. XVI. I, 2. *Dymaeos agro pulsos mare infestum habere nil mirum.* Haec acerbe in Pompeium dicta sunt, qui classe sua poterat aliud efficere, quam Italiam commeatu excludere.

In Aegyptum nos abdemus. cf. h. l. 11, 4. *Exercitu*, quod opponitur *mari* sive bello maritimo, designantur copiae terrestres.

§ 4. *Censeas. Etsi iam n. d. est, tamen — scribas velim.* Verbis ita distinctis sententiam scriptoris facilius consequimur.

L I B E R X.

I. (*A. U. C.* 705).

1. III. Nonas quum in Laterium fratris venissem, accepi literas et paullum respiravi, quod post has ruinas mihi non acciderat. Per enim

3 *paullum lectis —*

§ 1. *In Laterium.* cf. ad IV. 7, 3. Praedium memoratur quoque in epistt. ad Q fr. II. 7 et III 3, 1. Quod deinde v *lectis* ut insititium designavi, feci quia abest a libro Med. et non constat, unde in edit. Crat. pervenerit. Cicero non nudum ablativum participii posuisset.

Post has ruinas. Reipublicae ruinas dicit

magni aestimo tibi firmitudinem animi nostri et factum nostrum probari. Sexto enim nostro quod scribis probari, ita laetor, ut me quasi patris eius, cui semper uni plurimum tribui, iudicio comprobari putem, qui mihi, quod saepe soleo recordari, dixit olim Nonis [illis] illis Decembribus, quum ego: „Sexte, quidnam ergo?"

„Μὴ μάν," inquit ille, „ἀσπουδεί γε καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην,
Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι."

Eius igitur mihi vivit auctoritas et simillimus eius filius eodem est apud me pondere, quo fuit ille; quem salvere velim iubeas plurimum. 2. Tu tuum consilium etsi non in longinquum tempus differs — iam enim illum emptum pacificatorem perorasse puto, iam actum aliquid esse in consessu senatorum — senatum enim non puto —, tamen suspensum † meum detines, sed eo minus, quod non dubito quid nobis agendum putes. Qui enim Flavio legionem et Siciliam dari scribas et id iam fieri, quae tu scelera partim parari iam et cogitari, partim ex tempore futura censes? Ego vero Solonis, popularis tui, — ut puto etiam mei — legem negligam, qui capite sanxit, si qui in seditione non alterius utrius partis

4 *Nonis illis, illis Decembribus* — 13 *de tenes* — 14 *Quid enim* — *fieri?* —

discidium inter Pompeium cum bonis viris et Caesarem cum iis, qui populares dicebantur. cf. Fam. V. 17, 1.

Sexto Peducaeo. cf ad IX. 7, 2.

Nonis illis Dec. Perperam pron. *illis* geminari vidit Ernestus. cf. I. 19, 6.

Μὴ μάν κ. τ. λ. Iisdem versibus ex Iliados lib. XXII. v. 304 sq. desumptis Cicero utitur in epist. ad Caesarem, Fam. XIII. 15, 2.

§ 2. *Illum emptum pacificatorem.* Quem dicat, incertum est; sed ex omnibus, qui ab intt. ad h. l. producuntur, nullum vidi, in quem haec appellatio magis conveniret, quam in C. Curionem, cuius mores depinxit Vell. Paterc. II. 48.

In consessu senatorum — senatum enim non puto. — In epist. ad Servium Sulpicium paulo post data itidem scribit eum *frustra in senatum, sive potius in conventum senatorum esse venturum* Fam. IV. 1, 1. Dignitas enim curiae nulla erat, omniaque ab iis, qui in urbe remanserant, ad Caesaris nutum agebantur.

Suspensum † meum detines. Ita Med. Orellius putabat scribi posse *susp. me valde tenes.* Vix recte ob ea, quae statim sequuntur. Fortasse scribendum: *Suspensum metu me tenes.*

Qui enim — censes? Quum in libris omnibus esset: *Quid enim* cet. in his verbis vel explicandis vel emendandis diversas vias ingressi sunt editores. Ex his unus Schutzius verum paene vidit et optimam sane orationem effecit hanc: *Quid enim? quum Flavio — fieri, quae tu — censes?* Sed locum integritati restituit Wesenbergius, Emend p. 124, allato eiusdem constructionis exemplo ex ep. ad Q. fr. I. 1, 17 *Iam* QUI *in eiusmodi rebus — cautus esse* VELIM *ac diligens, quo* ME *animo in servis esse* CENSES? Certam emendationem recipiendam putavi.

Flavio. De Flavio rumor vanus fuit; nam Caesar in Siciliam Curionem misit cum tribus legionibus. Vid. de B. C. I 30. infra 4, 8 et saepius.

Solonis — legem. De poena hac lege constituta conf. Meierus, de bonis damn. p. 102.

Ut puto etiam mei. Significat consilium migrandi Athenas, sed videtur scripsisse *et ut puto iamiam mei*, ut Gronovius volebat.

Alterius utrius. Ciceronem solere utrumque

fuisset, (et) nisi si tu aliter censes, et hinc abero et illim. Sed alterum mihi est certius, nec praecipiam tamen: exspectabo tuum consilium et eas literas, nisi alias iam dedisti, quas scripsi ut Cephalioni dares. 3. Quod scribis, non quo aliunde audieris, sed te ipsum putare me attractum iri, si de pace agatur, mihi omnino non venit in mentem, quae possit actio esse de pace, quum illi certissimum sit, si possit, exspoliare exercitu et provincia Pompeium, nisi forte iste nummarius ei potest persuadere, ut, dum oratores eant et redeant, quiescat. Nihil video, quod sperem aut quod iam putem fieri posse. Sed tamen hominis hoc ipsum probi est † magnum est et *τῶν πολιτικωτάτων σκεμμάτων*, veniendumne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit. Quare, si quid eiusmodi evenerit, ut arcessamur — quod equidem non curo; quid enim essem de pace dicturus, dixi; ipse valde repudiavit —: sed tamen si quid acciderit, quid censeas mihi faciendum utique scribito. Nihil

1 *fuisset — nisi si tu* — 4 *alicunde* — 8 *eant redeant* — 9 *est. Magnum est* —

pronominis huius membrum declinare exemplis allatis docuit Otto ad Cic. de Rep. III 3, p. 251 edit. Osann.

Et nisi si tu aliter censes, et hinc abero et illim. Copulam addidi, extremis literis v. *fuisset* interceptam. *Illim* debetur acumini Orellii, qui in pr. edit. bene monuit, quantis difficultatibus laboraret, quod pro eo legitur in libris Mss. *filii*. Atque ita demum illa: *Sed alterum mihi est certius* habent, quo referantur. *Alterum* enim est *hinc abesse;* incertum, an Pompeium non sequeretur, et *illim* quoque abesset.

Praecipiam. Med. *praeripiam.* cf. ad IX. 17, 1.

Quas scripsi ut Cephalioni dares. Scripsit in epist. praec. § 4. Ne quis traiiciat verba *ut scripsi,* moneo verbum scribendi hic habere vim iubendi, ut V. 11, 6.

§ 3. *Non quo aliunde audieris.* Male Handius in Turs. I. p. 232 *quo alicunde* h. l. coniuncta esse putat. *Non quo* solemni more ponitur pro *non quasi.* Sed quum pergere ita potuisset: *sed quod tu ipse putas,* illa ita dedit, ut a v. *scribis* penderent. Pro *alicunde* scripsi *aliunde* ɔ: ab alio, cui opponitur *te ipsum,* ut p. Lig. 1 *quum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses.* Correctionem occupavit Wesenb. ad Tusc. I. 53.

Si de pace agatur. Fortasse restitui debet, quod in Med. scriptum erat: *si de ea re agatur.* Quum enim statim sequatur: *quae possit actio esse de pace,* non sine elegantia nunc pro *pace* poni poterat *ea re.*

Iste nummarius ɔ: ille emptus pacificator, quem supra dixit. Recepi autem Manutii emendationem, quae facilitate se commendat. Nam quod Turnebo, Advers. XVIII. 9 aliisque placet *Summarius,* quasi alter Marius, quemadmodum Plautus in Pseud. II. 2, 13 comice finxit *subballionem,* et Tertulliano restituit *subneronem* Salmasius ad lib. de Pallio p. 275, non video quid hic Mario faciamus. Bosii autem *summoerius* plane indignus erat, quem Lambinus assensu suo comprobaret.

Eant et redeant. Copulam revocavi, cuius certum vestigium est in ridicula horum verborum corruptela, quae libros Mss. inquinavit *cantent rideant.* Orellius delevit dubia usus Ursini auctoritate.

Sed tamen cet. Libenter a Mureto V. L. X. 12 acciperem hunc locum ita correctum: *Nihil video, quod sperem aut quod iam putem fieri posse, sed tamen hoc ipsum est unum* τῶν π. σκ. cet., nisi trium vocabulorum *hominis — probi — magnum* omne vestigium deleretur. E codd. vestigiis verba sic puto refingenda: *Sed tamen hominis hoc ipsum probi est et magni.* Quae verba continent exhortationem, ut de pace consultus hoc ageret, quam Cicero sibi ab amico dari fingit. Respondet: *Unum est τῶν πολιτικωτ. σκεμμάτων* ɔ: inter

enim mihi adhuc accidit, quod maioris consilii esset. Trebatii, boni viri et civis, verbis te gaudeo delectatum, tuaque ista crebra ἐκφώνησις, ὑπέρευ, me sola adhuc delectavit. Literas tuas vehementer exspecto, quas quidem credo iam datas esse. 4. Tu cum Sexto servasti gravitatem eandem, quam mihi praecipis. Celer tuus disertus magis est quam sapiens. De iuvenibus, quae ex Tullia audisti, vera sunt. † Maconi istud, quod scribis, non mihi videtur tam re esse triste quam verbo. Haec est ἄλη, in qua nunc sumus, mortis instar. Aut enim mihi libere inter malos πολιτευτέον fuit aut vel periculose cum bonis, aut nos temeritatem bonorum sequamur aut audaciam improborum insectemur. Utrumque periculosum est. At hoc, quod agimus, et turpe nec tamen tutum. Istum, qui filium Brundisium [de pace] misit, — de pace idem sentio, quod tu, simulationem esse apertam, parari autem bellum acerrime — me legatum iri non arbitror, cuius adhuc, ut optavi, mentio facta nulla sit. Eo minus habeo necesse scribere aut etiam cogitare, quid sim facturus, si acciderit ut leger.

6 † *Macum istud* — 12 *Brundisium de pace misit* —

gravissimas quaestiones de republica haec est cet.

Quod equidem non curo. Dubito an scribendum sit *quod eq. non credo.* Hoc enim et Ciceronis personae et ipsi sententiae melius convenit, quam illud *non curo.*

Dixi — repudiavit. vid. IX. 18, 1.

§ 4. ὑπέρευ. Solet in eiusmodi exclamationibus esse gradatio. cf. Peerlk. adnot. ad Hor. ep. ad Pis. p. 149. Itaque ante hanc vocem intercidisse videtur simplex εὖ.

Maxima pars eorum, quae sequuntur, sine Attici epistola, cui respondetur, obscurior est. Haec pauca non temere affirmare licet. Primum *gravitatem* ab Attico et Peducaeo servatam esse in congressu cum Caesare. Tum *Celerem* esse eundem hominem, qui memoratur XI. 4, 1 et XII. 8, Attici fortasse libertum. Denique *iuvenes* esse Cicerones, iam toga pura instructos.

† *Maconi istud.* In priore voce, pro qua Bosius in Torn. vidisse se scripsit *Macum*, Graecam vocem latere multi suspicati sunt. Tunstallus ep. l. p. 89 coniecit: ἄκρον *istud*, intelligens de morte, quam Cicero in his miseriis sibi inferre voluerit; Popma μακρὸν *istud*, ut sit longum fugae tempus; Orellius in alt. edit. ἐνδόμυχον, ut V. 14, 3 et 21, 14; Peerlkampius vocem ortam putabat e compendio, scribendumque *medicamentum.* Ego malim φάρμακον. Seqq. ita corrigo: *Haec est* ἀνάληψις. *In quo nunc sumus, mortis instar* ɔ: Hoc, quod suades, est mali levamen. Praesens conditio est velut mors.

Aut enim — insectemur. Locus sine dubio corruptus. Nam et transitus a singulari (*mihi*) ad pluralem numerum (*nos*) molestus est, et Cicero non potuit dicere sibi *libere* inter malos in republica versari licuisse, et nexus inter utrumque sententiae membrum male negligitur. Qua autem ratione verba corrigenda sint, ab aliis doceri cupio. Partim, sed frustra, corrigere studuit Kochius l. c. p. 276. Conf. interim haec verba ex ep. 2. IV. ad Fam.: *Ergo aut probare oportet ea, quae fiunt, aut interesse, etiam si non probes: quorum altera mihi turpis, altera etiam periculosa ratio videtur.*

Hoc quod agimus np. in Italia manendo.

Istum. Ex iis quae sequuntur omissa negatione huc pertinent verba *legatum iri arbitror.* Si significat his verbis Servium Sulpicium, verba *de pace* priore loco delenda sunt et librarii errori debentur, ut ex IX. 19, 2 manifestum est Ego uncinis inclusi. Potest tamen fieri ut de Cornelio Balbo sermo sit, etsi non constat Balbum minorem de pace ad Pompeium missum fuisse.

Si acciderit, ut leger. Male Ernestus imperf. coni. *legarer* postulari affirmavit. Nam *acciderit* est verbum futuri temporis.

II. (*A. U. C.* 705.)

1. Ego quum accepissem tuas literas Nonis April., quas Cephalio attulerat, essemque Minturnis postridie mansurus, et inde protinus, sustinui me in Arcano fratris, ut, dum aliquid certius afferretur, occultiore in loco essemus agerenturque nihilo minus, quae sine nobis agi possunt. *Λαλαγεῦσα* iam adest et animus ardet, neque est quidquam, quo et qua. 2. Sed haec nostra erit cura et peritorum. Tu tamen, quod poteris, ut adhuc fecisti, nos consiliis iuvabis. Res sunt inexplicabiles. Fortunae sunt committenda omnia. Sine spe conamur ulla. Melius si quid acciderit, mirabimur. Dionysium nolim ad me profectum, de quo ad me Tullia mea scripsit. Sed et tempus alienum est et homini non amico nostra incommoda, tanta praesertim, spectaculo esse nolim, cui te meo nomine inimicum esse nolo.

---

7 *quoad poteris* — 13 *volo*.

---

§ 1. *Agerenturque nihilo minus* cet. ɔ: ut omnia pararentur ad iter a servis meis.

Λαλαγεῦσα, garrula avis, hirundo, quae veris adventum nuntiat. cf. Orell. ad Hor. Ep. I. 7, 13.

§ 2. *Peritorum.* Ambigue dictum, eoque nomine suspectum. Scripsitne: *temporum*, an quod Io. Fr. Gronovio in mentem venit: *ventorum?*

Quod poteris = quatenus poteris. Praeter necessitatem Orellius dedit *quoad poteris* e Victoriana prima. cf. adn. ad II. 7, 3.

Inimicum esse nolo. Recte Klotzius rediit ad germanam libri Med. scripturam, quum Orellius adoptasset correctionem veterem *volo.* cf. IX. 15, 5: *tu id quanti aestimes tuum iudicium est, nec in hoc tibi quidquam oneris impono.*

III. (*A. U. C.* 705.)

Quum quod scriberem plane nihil haberem, haec autem reliqua essent, quae scire cuperem, profectusne esset, quo in statu urbem reliquisset, in ipsa Italia quem cuique regioni aut negotio praefecisset, ecqui essent ad Pompeium et ad consules ex senatus consulto de pace legati: ut igitur haec scirem, dedita opera has ad te literas misi. Feceris igitur commode mihique gratum, si me de his rebus et si quid erit aliud, quod scire opus sit, feceris certiorem. Ego in Arcano opperior, dum ista cognosco.

III. a. (*A. U. C.* 705.)

1. A. d. VII. Id. alteram tibi eodem die hanc epistolam dictavi et pridie dederam mea manu longiorem. Visum te aiunt in regia, nec re-

---

In regia. Hoc nomine indicari aedes Caesaris non est dubium, qui pontifex maximus in Regia ad Sacram viam habitabat. Suet. Aug. 46. cf. Beckeri Antiq. Rom. I. p. 233.

prehendo, quippe quum ipse istam reprehensionem non fugerim. Sed exspecto tuas literas, neque iam sane video quid exspectem, sed tamen, etiamsi nihil erit, id ipsum ad me velim scribas. 2. Caesar mihi ignoscit per literas, quod non venerim, seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior. Quod scribit, secum Tullum et Servium questos esse, quia non idem sibi quod mihi remisisset, homines ridiculos! qui, quum filios misissent ad Cn. Pompeium circumsidendum, ipsi in senatum venire dubitarint. Sed tamen exemplum misi ad te Caesaris literarum.

5 *Facile patior, quod* — 6 *remisisset. Homines* — 8 *dubitarent* —

Simul cogitandum de Caesaris regno.

Istam reprehensionem. Sermonis cum Caesare habiti, quem narravit IX. 18.

§ 2. *Secum — questos esse* ɔ: sibi exprobrasse iniuriam acceptam. Exempla locutionis huius in epistolis abundant. Vid. Att. XVI. 7, 5. Fam. III. 7, 4. 10, 7. IV. 5, 5, et cf. Hand. in Turs. II. p. 148.

Tullum et Servium. Kochius ex epist. 19, lib. IX. § 2 negat Volcatium Tullum misisse filium ad affligendum Pompeium; misisse vero cum Servio Titinium. cf. IX. 6, 6. 9, 1. 18, 2. Itaque hic nominandum esse non *Tullum,* sed *Titinium.* Ego vero *Tulli* quoque nomen ibi reposui. Paulo ante in verbis distinguendis secutus sum Gronovium. *Facile patior* ɔ: non indigne fero, quod Caesar mihi ignoscit. *Quod scribit — remisisset,* id Cicero aegre ferebat et Tullum Serviumque appellat *homines ridiculos.*

Dubitarint pro *dubitarent* scripsi e certa Wesenbergii correctione, Emend. p. 127.

IV. (*A. U. C.* 705.)

1. Multas a te accepi epistolas eodem die, omnes diligenter scriptas, eam vero, quae voluminis instar erat, saepe legendam, sicuti facio, in qua non frustra laborem suscepisti; mihi quidem pergratum fecisti. Quare, ut id, quoad licebit, id est, quoad scies ubi simus, quam saepissime facias, te vehementer rogo. Ac deplorandi quidem, quod quotidie facimus, sit iam nobis aut finis omnino, si potest, aut moderatio quaedam, quod profecto potest. Non enim iam, quam dignitatem, quos honores, quem vitae statum amiserim, cogito, sed quid consecutus sim, quid praestiterim, qua in laude vixerim; his denique in malis, quid intersit inter me et istos, quos propter omnia amisimus. Hi sunt, qui, nisi me civitate expulissent, obtinere se non posse putaverunt licentiam cupiditatum suarum, quorum societatis et sceleratae consensionis fides quo eruperit vides. 2. Alter ardet furore et scelere, nec remittit aliquid, sed in dies ingra-

§ 1. *Quae voluminis instar erat* ɔ: quae erat pro volumine, quae aequat volumen. Eandem vim pretii habet *instar* cum genitivo in omnibus locis veterum, ut Verr. V. 89. Off. III. 11. Brut. 191. Vell. Pat. II. 29 Suet. Caes. 61, ut poetas omittam.

Quos honores. „Spem triumphi et censurae." Gronovius.

Quos propter. Anastrophen praepositionis exemplis Tullianis illustrarunt Beierus ad

vescit; modo Italia expulit, nunc alia ex parte persequi, ex alia provincia exspoliare conatur, nec iam recusat, sed quodam modo postulat, ut, quemadmodum est, sic etiam appelletur tyrannus. 3. Alter, is qui nos sibi quondam ad pedes stratos ne sublevabat quidem, qui se nihil contra huius voluntatem facere posse (aiebat), elapsus e soceri manibus ac ferro, bellum terra et mari comparat, non iniustum ille quidem, sed quum pium, tum etiam necessarium, suis tamen civibus exitiabile, nisi vicerit, calamitosum, etiam si vicerit. 4. Horum ego summorum imperatorum non modo res gestas non antepono meis, sed ne fortunam quidem ipsam, qua illi florentissima, nos duriore conflictati videmur. Quis enim potest aut deserta per se patria aut oppressa beatus esse? Et si, ut nos a te admonemur, recte in illis libris diximus nihil esse bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe sit, certe uterque istorum est miserrimus, quorum utrique semper patriae salus et dignitas posterior sua dominatione et domesticis commodis fuit. 5. Praeclara igitur conscientia sustentor, quum cogito me de re publica aut meruisse optime, quum potuerim, aut certe nunquam nisi pie cogitasse, eaque ipsa tempestate eversam esse rem publicam, quam ego quattuordecim annis ante prospexerim. Hac igitur conscientia comite proficiscar, magno equidem cum dolore, nec tam id propter me aut propter fratrem meum, quorum est iam acta aetas, quam propter pueros, quibus interdum videmur praestare etiam rem publicam debuisse; quorum quidem alter, † non tam quia

5 *posse, elapsus* — 22 *non tam,* † *quia maiore* —

orat. p. Tullio, 43 et Gahblerus in Ann. Philol. et Paedag. Vol. X. p. 393. Cf. X. 8, 8 *quos contra.*

§ 3. *Qui se nihil — facere posse* AIEBAT. Verbum *aiebat* in libris Mss. intercidit. Melius in fine sententiae collocatur, quam ut est in Ascens. post *voluntatem.*

Pium. Nam Pompeius ad patriam defendendam a Caesaris dominatione arma susceperat.

Exitiabile. Forma dubia certe in scriptis Tullianis. Cicero saepius dixit *exitiosum,* semel *exitiales exitus* posuit Verr. V. 12, unde h. l. reponendum censeo *exitiale.*

§ 4. *Qua illi florentissima, nos duriore conflictati videmur.* Insigne exemplum constructionis liberioris, quam zeugmatis nomine grammatici indicant. Figuram dicendi plures illustrarunt, ut Davisius ad N. D. I. 17, Ruhnk. ad Suet. Aug. 39, Matth. ad orat. p. Rosc. Am. 22, Heinrichius ad Iuv. Sat. p. 380, Madv. ad Fin. II. 88. Wesenb. ad Tusc. V. 86. Praeterea observetur semper dici *conflictari aliqua re,* ubi indicat valde affligi vel laborare. Contra recte componitur cum praepositione *cum,* ubi dimicandi vim habet, ut apud Corn. in Pelop. 5, 1. *Conflictatus est cum adversa fortuna.* Sed haec exempla rara sunt, et apud Ciceronem nullum invenitur praeter unum ex orat. de harusp. resp. 41. *Cum his conflictari et pro salute patriae quotidie dimicare.*

In illis libris. De Republica, loco nunc deperdito.

§ 5. *N. nisi pie cogitasse.* Ita Ciceronem scripsisse aperte declarant codd. corruptelae *insidie* (Med. et Hisp.), *nisi die* (Tornaes.). Plane ineptum est, quod vett. editt. habent *divine* pro *pie.*

† *Non tam, quia maiore pietate est.* Asterisco indicavi latere aliquid vitii. Tollitur id Ma-

maiore pietate est, me mirabiliter excruciat, alter — o rem miseram! nihil enim mihi accidit in omni vita acerbius —, indulgentia videlicet nostra depravatus, eo progressus est, quo non audeo dicere. Et exspecto tuas literas. Scripsisti enim te scripturum esse plurima, quum ipsum vidisses. 6. Omne meum obsequium in illum fuit cum multa severitate, neque unum eius nec parvum, sed multa magna delicta compressi. Patris autem lenitas amanda potius ab illo quam tam crudeliter negligenda. Nam literas eius ad Caesarem missas ita graviter tulimus, ut te quidem celaremus, sed ipsius videremur vitam insuavem reddidisse. Hoc vero eius iter simulatioque pietatis qualis fuerit, non audeo dicere. Tantum scio post Hirtium conventum arcessitum a Caesare, cum eo de meo animo a suis rationibus alienissimo et consilio relinquendi Italiam; et haec ipsa timide. Sed nulla nostra culpa est; natura metuenda est. Haec Curionem, haec Hortensii filium, non patrum culpa, corrupit. Iacet in maerore meus frater neque tam de sua vita quam de mea metuit. Huic tu, huic tu malo affer consolationes, si ullas potes; maxime quidem illam velim ea, quae ad nos delata sint, aut falsa esse aut minora. Quae si vera sint, quid futurum sit in hac vita et fuga nescio. Nam si haberemus rem publicam, consilium mihi non deesset nec ad severitatem nec ad diligen-

19 *nec ad indulgentiam* —

laspinae supplemento: *quorum quidem alter, non tam quia filius, quam quia maiore pietate est*, cet. Sed faciliorem correctionem debemus Peerlkampio: *quorum quidem alter, etiam quia maiore pietate est* cet.

Indulgentia nostra ɔ: nimia patris lenitate. Cicero aliquam culpae partem in se transfert scribens *nostra*.

Et exspecto. In libris scriptis ita legitur. Bene Malaspina *sed* correxit. Mox *plura* cum Orellio malim, et *multa et magna* cum Malaspina, utrumque e consuetudine Ciceronis, hoc etiam ut respondeat verbis *neque unum nec parvum*.

§ 6. *Cum multa severitate*. Immo *cum multa perversitate*. Nemo potest simul *obsequium* ostendere et *multam severitatem*.

Amanda ab illo. Nonnunquam gerundivum construi cum praep. *ab*, temere multi negarunt. Exempla e Cicerone vide apud Reisigium in Schol. gramm. p. 749 et in adnot. Haasii 581. Sed defectus verbi *erat* dubitationem iniicit, an non h. l. scribendum sit *amanda potius erat illi*.

Ita graviter tulimus, ut — reddidisse ɔ: et ego et Quintus frater graviter tulimus eum literas ad Caesarem misisse eumque ita obiurgavimus, ut ipsum vitae poeniteret. Hanc rem te celavimus, ne culpam a sororis tui filio commissam aegre ferres. *Ipsius* defendi potest; sed praestat cum Orellio legere *ipsi ut*. De emendatione, quae Madvigio Emend. I. p. 53 debetur (*videremur* pro *videmus*), nemo facile dubitabit.

Iter simulatioque pietatis. Videtur Quintus filius se Romam contulisse ad Caesarem, simulans se pro patre deprecari velle.

Post Hirtium conventum. Caesaris amicum, de quo severe iudicat Quintus pater in epistola ad Tironem data, Fam. XVI. 27.

Et haec ipsa timide sc. dico vel scribo.

Natura metuenda est. In ep. 7, 3 scribit de eodem: »*Hoc vitium puto te existimare non a nostra indulgentia, sed a natura profectum*. Quintus filius indolis vitio peccabat. Natura igitur erat *culpanda* vel *accusanda*. Non recte, opinor, ea *metuenda* dicitur.

Aut minora ɔ: non tam gravia, quam feruntur.

Ad diligentiam. Nolui a lectione codd. re-

tiam. Haec sive iracundia sive dolore sive metu permotus gravius scripsi, quam aut tuus in illum amor aut meus postulabat. Si vera sunt, ignosces, si falsa, me libente eripies mihi hunc errorem. Quoquo modo vero se res habebit, nihil assignabis nec patruo nec patri. 7. Quum haec scripsissem, a Curione mihi nuntiatum est eum ad me venire. Venerat enim is in Cumanum vesperi pridie, id est, Idibus. Si quid igitur mihi eius sermo attulerit, quod ad te scribendum sit, id in literis adiungam. 8. Praeteriit villam meam Curio iussitque mihi nuntiari mox se venturum, cucurritque Puteolos, ut ibi contionaretur. Contionatus est, rediit, fuit apud me sane diu. O rem foedam! Nosti hominem: nihil occultavit, imprimis nihil esse certius, quam ut omnes, qui lege Pompeia condemnati essent, restituerentur, itaque se in Sicilia eorum opera usurum. De Hispaniis non dubitabat quin Caesaris essent; inde ipsum cum exercitu, ubicunque Pompeius esset; eius interitu finem † illi fore; plane iracundia elatum voluisse Caesarem occidi Metellum tribunum pl.; propius factum esse nihil; quod si esset factum, caedem magnam futuram fuisse; permultos hortatores esse caedis; ipsum autem non voluntate aut natura non esse crudelem, sed quod popularem putaret esse clementiam; quodsi populi studium amisisset, crudelem fore; eumque perturbatum, quod intelligeret se apud ipsam plebem offendisse de aerario; itaque ei quum certissimum fuisset, antequam proficisceretur, contionem habere, ausum non esse vehementerque animo perturbato profectum. 9. Quum

---

cedere. Nam ut recte observat Ern., ut *severitas* cernitur in peccatis castigandis, ita *diligentia* in cavendis. Hanc diligentiam Cicero laudat in Cn. Pompeio, Milon. 65 sq.

§ 7. *A Curione* ɔ: Curionis nomine. Hinc addit *eum* ad me venire, non *se*, quamquam ad Curionem ipsum hoc pertinet. Similiter in Acad. Post. 1 *nuntiatum est nobis a M. Varrone, venisse eum Roma pridie.*

Id in literis adiungam. Cum Schutzio leg. puto: *id his literis adiungam,* ita ut reliqua epistolae pars aliquanto post addita videatur.

§ 8. *Fuit apud me sane diu.* Quod in libris scriptis est *ad me* e compendio scribendi ortum videtur, idemque error castigandus h. l. 16, 1. Nam ut rectissime dicitur *devertere ad aliquem* XIV. 1, 1. Mil. 51, et ut locus ex epist. Fam. IX. 1, 2 *in Cumano ad te* e brevitate quadam scribendi defendi potest, ita non concedo Handio *esse ad aliquem* e sermone familiari apud Ciceronem esse explicandum. vid. Turs. 1. p. 94. Atque apud Caesarem B. G. I. 31 distinguendum videtur: *iidem principes civitatum, qui ante fuerant, ad Caesarem reverterunt,* non cum Davisio et Schneidero: *qui ante fuerant ad Caesarem reverterunt.*

Lege Pompeia de ambitu a. 703 lata. IX. 14, 2. Nam altera lex de vi de sola caede in via Appia facta lata videtur. cf. Ascon. in Milon. p. 37.

Finem † illi fore. Conspirant in hac lectione codices, eamque probavit Tunstallus p. 152. Sed quid tam ineptum est, quod non aliquando defensum sit? Praeclare Manutius scribendum vidit *belli.*

Metellum. Hic ab inimicis Caesaris subornatus eius consilium de legatis ad Pompeium mittendis, aliaque quae agere instituerat, impediebat. Caes. de B. C. I. 33. Anno sequenti Caesar eum in Italiam redire nolebat. inf. XI. 7, 2.

Propius factum esse nihil, quam ut occideretur. Sic plene scribitur in epist. ad Q. fr.

autem ex eo quaererem, quid videret, † quem exemplum, quam rem publicam, plane fatebatur nullam spem reliquam; Pompeii classem timebat, quae si esset, se de Sicilia abiturum. Quid isti, inquam, sex tui fasces? si ab senatu, cur laureati? si ab ipso, cur sex? „Cupivi", inquit, „ex senatus consulto surrepto; nam aliter non poterat." At ille impendio nunc magis odit senatum. [Ad senatum] „a me," inquit, „omnia proficiscentur." Cur autem sex? „Quia duodecim nolui; nam licebat." 10. Tum ego, Quam vellem, inquam, petisse ab eo, quod audio Philippum impetrasse! sed veritus sum, quia ille a me nihil impetrabat. „Libenter," inquit, „tibi concessisset. Verum puta te impetrasse; ego enim ad eum scribam, ut tu ipse voles, de ea re nos inter nos locutos. Quid autem illius interest, quoniam in senatum non venis, ubi sis? Quin nunc ipsum minime offendisses eius causam, si in Italia non fuisses." Ad quae ego, me recessum et solitudinem quaerere, maxime quod lictores haberem. Laudavit consilium. Quid ergo? inquam; num mihi cursus in Graeciam per tuam provinciam est, quoniam ad mare superum milites sunt? „Quid mihi", inquit, „optatius?" Hoc loco multa perliberaliter. Ergo hoc quidem est profectum, ut non modo tuto verum etiam palam navigaremus. 11. Reliqua in posterum diem distulit, ex quibus scribam ad te, si quid erit epistola dignum. Sunt autem, quae praeterii: interregnumne esset

---

1 *quod exemplum?* — 6 *Ad senatum a me* — 15 *nam mihi* — 16 *milites sunt.* —

---

l. 2, 15. Locutio redit Verr. V. 94. Cluent. 59.

§ 9. *Quod exemplum?* Ned quid Cicero hac quaestione voluerit, nec quid a Curione ad eam responsum sit intelligo. Aliud olim scriptum fuisse arguit codex Med., in quo prima manus dedit *quem exemplum.* Requiritur substantivum masculini generis. Aptissimum puto: *quem eventum* vel: *quem exitum.* cf. ep. 5, 2, ubi idem Curio dicitur significasse *se harum rerum exitum non videre.* Male Koch. emend. p. 15 coni. *quem exercitum.*

Quae si esset non posse dici de classe illa Kochius recte observavit. Correxit: *exisset* ɔ: navigare coepisset, ut legitur in ep. 7, 3 in eiusdem rei mentione.

Cupivi ex SCto surrepto ɔ: Volui et id egi, ut senatus mihi provinciam daret cum imperio, et quoniam SCtum legitimum per Metellum fieri non poterat, occulto et surrepto contentus fuissem. Sed Caesar senatus odio ductus noluit, et mihi dixit: „Omnia quae vis a me habebis."

Impendio — magis, multo magis, impensius. Esse sermonis familiaris ostendit usus Plautinus et Terentianus, in Aul. prol. 18, Eun. III. 5, 39.

[Ad senatum] a me — omnia proficiscentur. Recte in editione Iensoniana verba *ad senatum* omissa sunt. *Senatum* bis exaratum videtur; deinde praepositio male addita est.

Quia duodecim nolui ɔ: quia proconsulare imperium recusavi, praetorio contentus.

§ 10. *Nos inter nos locutos.* Pronomen priori loco abesse poterat. Additur similiter de N. D. I. 71 et Divin. 1. 58, quos locos indicavit Handius in Turs. III. p. 398.

Quid ergo? inquam; num mihi — sunt? Recte Schutzius *nam* in *num* mutavit. Nam post *quid ergo?* quaestio sequi debet, non sententia causalis.

§ 11. Reliqua pars epistolae tantis laborat difficultatibus, ut, si liceret, eam silentio praeterirem; quum non liceat, timide indicabo, quomodo nonnullae expediri posse videantur.

Quae praeterii ɔ: quae ex Curione nondum quaesivi in hesterno sermone.

exspectaturus, an quomodo dixerit ille quidem ad se deferri consulatum, sed se nolle in proximum annum. Et alia sunt, quae exquiram. Iurabat ad summam, quod nullo negotio † faceret, amicissimum mihi Caesarem esse. † Debet quid enim, inquam. Scripsit ad me Dolabella. Dic, quid? Affirmabat eum scripsisse, quod me cuperet ad urbem venire, illum quidem gratias agere maximas et non modo probare sed etiam gaudere. Quid quaeris? Acquievi. Levata est enim suspicio illa domestici mali et sermonis Hirtiani. Quam cupio illum dignum esse nobis et quam ipse me † invito, quae pro illo sit suspicandum. Sed opus fuit Hirtio convento? Est profecto nescio quid, sed velim quam minimo. Et tamen eum nondum redisse miramur. Sed haec videbimus. 12. Tu Oppios Terentiae dabis. Iam enim urbis unum periculum est. Me tamen consilio iuva,

3 *Caesarem esse debere. Quid enim, inquit, scripsit ad me Dolabella? — Dic, quid?* — 9 *me invito, † qua — † Sed opus fuit Hirtio convento.* —

An quomodo dixerit ille quidem ad se deferri consulatum, sed se nolle in proximum annum. Melius sententia procedit, si aut cum Graevio part. *quidem* posueris post *ad se,* aut pro *sed se* mecum correxeris *sese,* ut haec dicat: „an quid voluerit Caesar dicens sese nolle consulem fieri in proximum annum." Spectabat autem dictaturam, idque ambiguo dicto declaraverat.

Ad summam ɔ: denique cf. ad XIV. 1, 1.

Quod n. n. faceret. Coniunctivi nulla ratio est. Egregie Orellius vidit scribendum esse: *facere solet.*

Amicissimum mihi Caesarem esse debere. Quis credat hoc affirmasse Curionem? Neque libri scripti verbis auctoritatem praebent. *debere* in codice nullius pretii inventum est. Med. dat *debet,* unde Lambinus acute fecit: *dubito.* In seqq. quoque turbatum. *Unquam* in Med vitiose scriptum pro *inquam,* temere in *inquit* mutatum est. Quid multa? audiamus Kochium verba praeclare emendantem: *Iurabat — amicissimum mihi Caesarem esse. Dubito equidem, inquam. „Scripsit ad me Dolabella." Dic, quid?* Huic quaestioni Cicero non ipsa Curionis verba subiungit, sed eorum argumentum breviter explicat: *Affirmabat* (Curio) *eum* (Dolabellam) *scripsisse, illum* (Caesarem) *quidem gratias agere maximas et — gaudere, quod me* (Dolabella) *cuperet ad urbem venire.*

Levata est — Hirtiani. cf. supra § 6. Sententia est: Iam ex hoc Curionis sermone suspicor falsum esse a Q. filio nos delatos esse apud Caesarem, postquam prius cum Hirtio locutus fuerat.

Quam ipse me † invito, quae pro illo sit suspicandum. Ita est in Med. eratque in Tornesiano. Hinc profectus Kochius — nam ante eum nihil excogitatum est, quod πειθανάγκην habeat — verba sic temptavit: *Quam cupio illum esse dignum nobis et quam ipse meam vitupero, qua eum laesi, suspicionem. Tamen si ei opus fuit Hirtio convento, est profecto nescio quid.* Quod ita probo, ut pauca aliter scribam: — *quam ipse me vitupero, qui de illo sim suspicatus. Sed quid opus fuit Hirtio convento? Est profecto* cet. Cum verbis *opus fuit Hirtio convento* C. F. Hermannus in Vind. Brut. epimetro p. 15 comparavit Plautinum e Curculione: *celeriter mihi hoc homine convento est opus.*

Velim quam minimo. Lamb. *minimum.* Fortasse *minimo* retineri potest hac sententia: „quod Q filius fecit velim minimo nostro malo evenire, minimo nobis constare."

§ 12. *Tu Oppios* cet. Merito omnes receperunt e Victorii emendatione *Oppios,* unde in Med. Hisp. et Oxon. factum erat *optimos.* Sed prorsus necessarium quoque est, ut in seqq. *vanum* vel *nullum* (sic Pius) restituatur, ubi nunc *unum* legitur. Ita haec erit sententia: tu Oppios Terentiae conciliabis, a quibus numos petat. Nam, ut nunc res se habent, in urbe tuto manere potest. Caesar urbem militibus non dabit diripiendam.

pedibusne Rhegium an hinc statim in navem † et cetera, quoniam commoror. Ego ad te [statim] habebo, quod scribam, simul ut videro Curionem. De Tirone cura, quaeso, quod facis, ut sciam quid is agat.

2 *ad te statim habebo — simul et videro —*

Hinc e Cumano. In sequentibus verbis gravius ulcus video, quam vulgo putant. Sic velim sanare: *Me tamen consilio iuva, pedibusne Rhegium* EAM, *an hinc statim in navem* ESCENDAM; NAM CUR IAM COMMOROR? Ex antiqua scribendi ratione *quor iam* factum est *quoniam* Quod Orellius volebat: *quo iam commoror?* ne Latinum quidem est.

Simul ut. Cod. Med. a prima manu dabat *simul et,* quod recte dubitatur an sit Tullianum. Scribe *simul ut,* quod in Med. correctum est, aut nude *simul.* cf. ad II. 20, 2. Paulo ante *statim* seclusi. Nam recte Schutzius indicavit illud temere ex antecedenti versu repetitum esse.

V. (*A. U. C.* 705.)

1. De tota mea cogitatione scripsi ad te antea satis, ut mihi visus sum, diligenter. De die nihil sane potest scribi certi praeter hoc, non ante lunam novam. 2. Curionis sermo postridie eandem habuit fere summam, nisi quod apertius significavit se harum rerum exitum non videre. Quod mihi mandas de Quinto regendo, Ἀρκαδίαν. Tamen nihil praetermittam. Atque utinam tu . . Sed molestior non ero. Epistolam ad Vestorium statim detuli, ac valde requirere solebat. 3. Commodius tecum Vettienus est locutus, quam ad me scripserat. Sed mirari satis hominis negligentiam non queo. Quum enim mihi Philotimus dixisset se HS. L. emere de Canuleio deversorium illud posse, minoris etiam empturum, si Vettienum rogassem, rogavi, ut, si quid posset, ex ea summa detraheret:

§ 2. *Summam* nonnullorum codd. scriptores male in *sententiam* mutarunt. Optime id, quod e pluribus argumentis quasi subducta ratione efficitur, appellatur *summa.* cf. Att. IX. 18, 1. Fam. I. 9, 10.

Ἀρκαδίαν. Ex oraculo Lacedaemoniis olim dato, quod exstat apud Herodotum I. 66, natum erat proverbium Ἀρκαδίαν μ' αἰτεῖς, qua utebantur, ut scribit Diogenianus Cent. II. 69, ἐπὶ τῶν μεγάλα ἢ ἀσύμφορα αἰτούντων. Eo respicit Cicero et illa vox significat: rem difficilem mandas vel, quod seq. ep. scribit, *magnum opus est.* Postea autem 12, 7 iterum de Q. filio regendo scribens negotii gravitatem cumulat scribendo: *Peloponnesum ipsam sustinebimus.* Inutiles coniecturas de h. l. vide, si tanti est, in Acidalii adnot. ad Vell. II. 19.

Atque utinam tu ...... sc. iuvenem regendum susciperes. cf. ep. seq., 2.

Ad Vestorium, argentarium Puteolanum, qui saepius in epistolis nominatur. cf. quoque Plin. H. N. XXXIII. 162 et Vitruv. VII. 11.

§ 2. De negotio cum Vettieno vid. praeter h. l ep. 11, 5, unde simul *iocum* Ciceronis cognoscere licet. *Hominis negligentia* in eo fortasse quaerenda, quod nunc demum Ciceroni nuntiarat se deversorium illud emisse, quum numi Idibus Novembris solvendi essent.

Commodius de die pecuniae solvendae locutus erat cum Attico. Idem mox indicatur

promisit; ad me nuper se HS. $\overline{\text{xxx}}$. emisse; ut scriberem cui vellem addici; diem pecuniae Id. Novembr. esse. Rescripsi ei stomachosius cum ioco tamen familiari. Nunc, quoniam agit liberaliter, nihil accuso hominem scripsique ad eum me a te certiorem esse factum. Tu de tuo itinere quid et quando cogites velim me certiorem facias. A. d. xv. Kal. Maias.

verbis *agit liberaliter* ɔ: longiorem diem polliceatur.

Ut scriberem cui vellem addici. Cum Ern. *ut* delendum censeo.

Cui vellem addici ɔ: cui vellem tradi, qui meo nomine illud deversorium acciperet. cf. Rudorfii röm. Rechtsgesch. II. § 36. adn. 24.

VI. (*A. U. C.* 705.)

1. Me adhuc nihil praeter tempestatem moratur. Astute nihil sum acturus, fiat in Hispania quidlibet: et tamen reticeto. Meas cogitationes omnes explicavi tibi superioribus literis. Quocirca hae sunt breves, etiam quia festinabam eramque occupatior. 2. De Quinto filio, fit a me quidem sedulo, sed . . . nosti reliqua. Quod dein me mones, et amice et prudenter mones, sed erunt omnia facilia, si ab uno illo cavero. Magnum opus est; mirabilia multa, nihil simplex, nihil sincerum. Vellem suscepisses iuvenem regendum. Pater enim nimis indulgens, quidquid ego adstrinxi, relaxat. Si sine illo possem, regerem; quod tu potes. Sed ignosco: mag-

3 *retice meas cogitationes. Omnes* — 4 *et tamen, quia* — 6 *sed nosti reliqua* —

§ 1. *Astute nihil sum acturus, fiat in Hispania quidlibet.* Idem scripserat eodem fere tempore Caelio, Fam. II. 16, 7. *Neque ego hunc Hispaniensem casum exspecto* —, *neque quidquam astute cogito.* Utroque loco negat se exspectare callide eventum expeditionis Hispanicae, aitque se profecturum in Graeciam, sive vincant sive vincantur legati Pompeii in Hispania. Nunc etiam rogat Atticum, ne hoc divulgare velit.

Et tamen reticeto. Meas cog. omnes cet. Sic distinxi cum Victorio. De *reticeto* vide Wesenbergium Emend. p. 9. Deinde pro inepto *et tamen quia* — recepi Malaspinae *etiam quia festinabam.*

§ 2. *De Quinto filio,* non de *Q. fratre,* ut in codd. scriptum esse traditur, hic agi certum est. Recte illud editur. Fortasse olim fuit *de Q. F.*

Fit a me quidem sedulo, sed... nosti reliqua. Non assentior iis, qui opinantur hic Ciceronem respicere ad Terentii Adelphos III. 3, 60, *fit sedulo, nil praetermitto, consuefacio,* et qui igitur illa *nosti reliqua* a Cicerone adiecta putant, ut Atticus primis verbis lectis reliqua ipse suppleret. Obstat primum particula *sed,* quam propterea Victorius induxisse videtur; tum quod formula illa *sedulo facere* et *sedulo fieri* usu erat trita, non poetica aut soli Terentio usitata. Immo sententia post *sed* ita potius expleri debet: sed nihil vel non multum proficio; quod facili negotio Atticus intelligeret, cui divinandum relinquit, addens *nosti reliqua* ɔ: id quod dicere volo ipse nosti.

Si ab uno illo cavero, a Quinto filio, ne ille me prodat.

Sed ignosco sc. patri nimis indulgenti, filiumque non regenti.

Magnum, inquam, opus est. Inquam interposuit, quum verba iam ante scripta *magnum opus est* graviter repeteret. Quod ubi fit, non posse geminari vocabulum praecedens prae-

num, inquam, opus est. 3. Pompeium pro certo habemus per Illyricum proficisci in Galliam. Ego nunc qua et quo videbo.

clare docuit Madvigius, Opusc. I. p. 157 et 453. Bene igitur Orellius in altera editione suam coniecturam *magnum, magnum inquam opus est* non repetiit.

Proficisci in Galliam, ut Hispaniam adversus Caesarem defenderet. cf. ep. 9, 1.

Ego — videbo ɔ: deliberabo, qua ego via utar et quo me conferam.

VII. (*A. U. C.* 705.)

1. Ego vero Apuliam et Sipontum et tergiversationem istam probo, nec tuam rationem eandem esse duco quam meam, non quin in re publica rectum idem sit utrique nostrum, sed ea non agitur. Regnandi contentio est, in qua pulsus est modestior [rex] et probior et integrior et is, qui nisi vincit, nomen populi Romani deleatur necesse est; sin autem vincit, Sullano more exemploque vincet. Ergo hac in contentione neutrum tibi palam sentiendum et tempori serviendum est. Mea causa autem alia est, quod beneficio vinctus, ingratus esse non possum, nec tamen in acie, sed Melitae aut alio in loco simili [oppidulo] futurum (me) puto. Nihil, inquies, iuvas eum, in quem ingratus esse non vis? Immo minus fortasse voluisset. Sed de hoc videbimus. Exeamus modo, quod ut meliore tempore possimus, facit Adriano mari Dolabella, Fre-

5 *modestior rex et* — 10 *oppidulo futurum puto.* —

§ 1. *Ego vero — probo.* Probat consilium Attici, qui se non ad Pompeium conferre, sed in Apulia Siponti morari constituerat.

Regnandi contentio est ɔ: id certant, uter omnia solus possit.

Modestior rex. Pompeium iam nunc *regem* dici vix ferendum est. Contra XIII. 37, 2. Caesarem victorem et omnia per se in repb. agentem acerbe *regem* vocare poterat. H. l. e mala geminatione literarum *r et* potuit irrepere *rex*, vel etiam corrumpi e *dux*, ut factum est in nonnullis Horatii libris Carm. IV. 5, 37, ad quem locum Peerlkampius de illo nomine Romanis inviso egregie disputavit.

Ergo — neutrum tibi palam sentiendum et tempori serviendum est. Neutrum, quod Manutius admodum dure explicat: neque pro Caesare, neque pro Pompeio, quum omnino explicari non possit, vitiosum est, nec *palam sentire* recte dici videtur. Quid, si Cicero scripsit: *Ergo — neutri tibi palam assentiendum et tempori serviendum est.* Particula *et* non debebat offendere Orellium, quum post sententiam negantem Latini scriptores copula utantur, ubi a nostris hominibus particula adversativa usurpari solet. vid. Madvigii Grammatica Lat. § 433 adn. 2 edit. alt. (§ 208 interpr. meae).

Alio in loco simili. Quod his verbis additur *oppidulo* mihi cum Wesenbergio, Emend. p. 117 ineptum videtur. Itaque seclusi. Contra inter verba *futurum puto* videtur *me* excidisse. cf. Madv. ad Cic. Fin. p. 669.

Immo minus fortasse voluisset ɔ: a me adiuvari, si audivisset, quam multa in suis consiliis et factis improbanda putarem.

Adriano mari. Mare Hadriaticum vocari quoque Hadrianum s. Adrianum probavit Malaspina e Cic. Pisoniana 92 et Horatii versu: *Sive mari libet Hadriano.* Fretum Siculum recte appellari *mare Fretense* ostendit Turnebus Advers. XVIII. 10.

tensi Curio. 2. Iniecta autem mihi spes quaedam est velle mecum Ser. Sulpicium colloqui. Ad eum misi Philotimum libertum cum literis; si vir esse volet, praeclara συνοδία; sin autem . . . . erimus nos, qui solemus. 3. Curio mecum vixit iacere Caesarem putans offensione populari, Siciliaeque diffidens, si Pompeius navigare coepisset. Quintum puerum accepi vehementer. Avaritiam video fuisse et spem magni congiarii. Magnum hoc malum est, sed scelus illud, quod timueramus, spero nullum fuisse. Hoc autem vitium puto te existimare non a nostra indulgentia sed a natura profectum, quem tamen nos disciplina regimus. De Oppiis Veliensibus quid placeat cum Philotimo videbis. Epirum nostram putabimus, sed alios cursus videbamur habituri.

---

§ 2. Cff. epistolae ad Servium datae Fam. IV. 1 et 2.

§ 3. *Curio mecum vixit* ɔ: diu mecum fuit. cf. ad IV. 15, 5.

Offensione populari ɔ: eo quod populum offendit aerario violato. cf. ep. 4, 8.

A nostra indulgentia — profectum. Lambinus praepositionem a scribis omissam recte addidit. cf. Wesenberg. ad Tusc. Vol. IV. p. 367 ed. Or. alt.

Quem regimus. Ernesti coni. *quam — regemus* receptae lectioni longe praestat.

De Oppiis cf. epist. 4, 12. *Velienses* vocat, quod in Velia habitabant. conf. VII. 13 a, 5.

Epirum nostram putabimus, cet. ɔ: Epiroticis tuis praediis utar tanquam meis, si tamen in eam regionem me contulero, quod non puto.

VIII. (*A. U. C.* 705.)

1. Et res ipsa monebat et tu ostenderas et ego videbam, de iis rebus, quas intercipi periculosum esset, finem inter nos scribendi fieri tempus esse. Sed, quum ad me saepe mea Tullia scribat orans, ut quid in Hispania geratur exspectem, et semper adscribat idem videri tibi, idque ipse etiam ex tuis literis intellexerim, non puto esse alienum me ad te, quid de ea re sentiam, scribere. 2. Consilium istud tunc esset prudens, ut mihi videtur, si nostras rationes ad Hispaniensem casum accommodaturi essemus, quod fieri * * *. Necesse est enim aut, id quod maxime velim, pelli istum ab Hispania, aut trahi id bellum, aut istum, ut confidere videtur, apprehendere Hispanias. Si pelletur, quam gratus aut quam honestus tum erit ad Pompeium noster adventus, quum ipsum Curionem

---

§ 2. *Quod fieri* ...... Excidit aliquid, fortasse *non debet*, ut suppletum est in Ascendiana prima, vel *nequit*. Nam quod Orellius coniecit *non necesse est* vereor, ne Ciceronis mentem parum exprimat. Alios similiter de h. l. supplendo iudicare cognovi e Philologi vol. XXI. p. 291 in adnot. 11.

Istum — istum, utrumque de Caesare dicitur, erravitque Ernestius, quum priore loco *illum* scripsit, quasi hoc ad Pompeium pertineret.

Si id trahitur bellum. Recentiores editt. Lambinum secuti scripserunt *sin* contra libros Mss., quod vel iisdem invitis corrigendum

ad eum transiturum putem? Si id trahitur bellum, quid exspectem aut quam diu? Relinquitur ut, si vincimur in Hispania, quiescamus. Id ego contra puto; istum enim victorem magis relinquendum puto quam victum, et dubitantem magis quam fidentem suis rebus. Nam caedem video, si vicerit, et impetum in privatorum pecunias et exsulum reditum et tabulas novas et turpissimorum honores et regnum non modo Romano homini, sed ne Persae quidem cuiquam tolerabile. 3. Tanta esse poterit indignitas nostra? pati poterunt oculi me cum Gabinio sententiam dicere? et quidem illum rogari prius? praesto esse clientem tuum Clodium, C. Ateii Plaguleium, ceteros? Sed cur inimicos colligo? qui meos necessarios a me defensos nec videre in curia sine dolore nec versari inter eos sine dedecore potero. Quid, si ne id quidem est exploratum, fore ut mihi liceat, — scribunt enim ad me amici eius me illi nullo modo satisfecisse, quod in senatum non venerim — tamenne dubitemus, an ei nos etiam cum periculo venditemus, quicum coniuncti ne cum praemio quidem voluimus esse? 4. Deinde hoc vide, non esse iudicium de tota contentione in Hispaniis, nisi forte iis amissis arma Pompeium abiecturum putas, cuius omne consilium Themistocleum est. Existimat enim, qui mare teneat, eum necesse esse rerum potiri. Itaque nunquam id egit, ut Hispaniae per se tenerentur; navalis apparatus ei semper antiquissima cura fuit. Navigabit igitur, quum erit tempus, maximis classibus et ad Italiam acce-

---

1 *Sin trahitur* — 7 *Tacita esse* — 9 † *Cateii* —

---

esset. Nam in hac enumeratione *si pelletur* — *si trahitur bellum* — *si vincimur* non potest secundum membrum tanquam contrarium primo opponi. *Id* addidi, quoniam praecedit *trahi id bellum,* nec aliud latet in Medicei mendo *ad.*

Et dubitantem magis quam fidentem suis rebus. Levissima correctione iustae Lambini et Ernesti de h. l. querelae removeri possunt, si *et* post *victum* cum particula negativa *nec* permutamus. Recte sic opponitur Caesar victus et dubitans Caesari victori et fidenti rebus suis. In Schutzii edit. mai. *nec* excusum est nulla correctionis ratione addita.

§ 3. *Tanta esse poterit indignitas nostra?* Vulgo leg. *tacita.* Correxi *tanta.* Voces illae saepissime a librariis confusae sunt. Vid. intt ad Ovidii Metam. V. 498. *Indignitas* est *dedecus* vel *turpitudo.* At in illa lectione primum offendit *tacita esse,* pro quo Cicero scripsisset *tacere;* tum *indignitas,* quod saepe apud Livium, nusquam apud Tullium pro dolore et indignatione ponitur. cf. Menckenius in Obs. Lat. ling. p. 484 sq. recte de h. l. disputans.

Praesto esse clientem tuum Clodium. Sextum Clodium cum Gabinio aliisque ab exsilio revocatum vocat Attici clientem, cuius fratrem Publium supra II. 9, 3 *istum tuum sodalem* appellat. Erat in alicuius fide et clientela, qui eius hospitio et amicitia utebatur. cf. p. Rosc. Am. 93 et 106. — *C. Ateii* debetur Bosio et facile prodit e scriptura Med. *Catelli.* Eius cliens *Plaguleius* inter Clodianos nominatur quoque in Orat. p. domo 89.

§ 4. *In Hispaniis* iungendum est cum v. *esse.* Atque *esse iudicium* valet i. q. *decerni, diiudicari.*

Per se. Pompeius enim provinciam per legatos administrabat.

det; in qua nos sedentes quid erimus? Nam medios esse iam non licebit. Classibus adversabimur igitur? Quod malum scilicet tantum? denique quid turpius? † Annival dehic in absentis solus tuli, scelus eiusdem cum Pompeio et cum reliquis principibus non feram? 5. Quodsi iam misso officio periculi ratio habenda est, ab illis est periculum, si peccaro, ab hoc, si recte fecero, nec ullum in his malis consilium periculo vacuum inveniri potest, ut non sit dubium, quin turpiter facere cum periculo fugiamus, quod fugeremus etiam cum salute. Non simul cum Pompeio mare † transierimus? Omnino non potuimus. Exstat ratio dierum. Sed tamen — fateamur enim, quod est; ne condimus quidem, ut possimus —

---

2 *Quod malum maius? Scilicet! tantum denique? quid* — 3 *An* † *ni valde hinc absentis s. t. scelus? eiusdem* — 7 *mare transierimus?* —

Medios esse iam non licebit. Medii vocantur, qui neutri parti addicti sunt. vid. Ruhnk. ad Suet. Caes. 75. De constructione accus. c. inf. cum v. *licet* cf. Madvigii Gramm. Lat. § 393 c. adn. 1 (§ 418 interpr. meae).

Quod malum scilicet tantum? denique quid turpius? Est haec omnium librorum constans scriptura, nisi quod *malus* habent. Quot interpolationibus, quamque dubiis coniecturis haec verba ansam dederint, cognoscere licet ex adnotationibus in edit. Graevii et in Orelliana utraque. Nunc video Turnebum Adv. XVIII. 9 proposuisse, et Lambinum non omnino repudiasse, quod mihi quidem probabile videtur. Possis etiam cum Hofmanno corrigere: *Quod maius scelus aut tantum denique?* Multis fraudi fuit *denique*, quod post unum membrum poni posse ignorabant, de quo nunc nemo dubitat. vid. Att. IX. 19, 4. Q. fr. I. 1, 1. II. 3, 2. et cf. Handii Turs. II. p. 268.

† *Annival dehic in absentis solus tuli, scelus eiusdem — non feram?* Loco foede corrupto certatim critici opem ferre conati sunt, sed ita ut raro sibi, rarius aliis satisfacerent. Mihi quidem, ut verum fatear, ex tot coniecturis nulla videtur digna, quae commendetur. De orationis forma plane assentior Madvigio Emend. I. p. 44 esse huiusmodi: *An — solus tuli, — cum reliquis non feram?* Sed voc. *scelus* quod omnes obiectum faciunt verbi *tuli*, mihi potius a v. *non feram* suspensum videtur. Nam Caesaris scelus (cf. h. l. 4, 2 *ardet furore et scelere*) non *solus* tulit Cicero, et, si vel maxime tulisset, concinnitas orationis postularet: — *tuli scelus; eiusdem — non feram furorem?* vel simile quid. Summa difficultas superest in literis male exaratis, quas descripsi, ut sunt in Med. 1; deinde correctum: *an invalde* cet. Hofmannus edidit: *An invadentis in absentes solus tuli scelus:* ego, dum melius affertur, hoc propono: *An iram huius amentis solus tuli, scelus eiusdem cum Pompeio et cum reliquis principibus non feram?* Amentia Caesari tribuitur a Cic Att. VII. 11, 1 et Fam. XVI. 12, 2.

§ 5. *Ut non sit dubium — cum salute* ɔ: ergo decrevi non committere facinus non solum turpe, verum etiam periculosum, quod, etiamsi salutare esset, quoniam turpe esset, non committerem.

Non simul cum Pompeio mare transierimus? Nemo in his verbis, quae aperte obiectionem continent, coniunctivi rationem explicuit, et vereor, ut explicari possit. Aut aliquid excidit velut: *Cur ergo non simul cum P. mare transierimus, rogas,* vel quod Kochio l. c. p. 277 in mentem venit: (*Nam si quis reprehenderit, quod*) *non simul cum P. mare transierimus; omnino non potuimus,* aut cum Nipperdeio et Hofmanno scribendum *transiimus.*

Omnino non potuimus ɔ: fecissem, si potuissem; sed non potui.

Exstat ratio dierum ɔ: si dies computaris, videbis me non potuisse Brundisium venire, ut simul cum Pompeio in Graeciam transirem. cf. IX. 2 *a*, 2.

Ne condimus quidem, ut possimus ɔ: ne mitigamus quidem rem tristem lenitate verborum, etsi fortasse possumus. Priores editiones

fefellit ea me res, quae fortasse non debuit, sed fefellit: pacem putavi fore, quae si esset, iratum mihi Caesarem esse, quum idem amicus esset Pompeio, nolui. Senseram enim quam iidem essent. Hoc verens in hanc tarditatem incidi. Sed assequor omnia, si propero; si cunctor, amitto. 6. Et tamen, mi Attice, auguria quoque me incitant quadam spe non dubia, nec haec collegii nostri ab Attio, sed illa Platonis de tyrannis. Nullo enim modo posse video stare istum diutius, quin ipse per se etiam languentibus nobis concidat; quippe qui florentissimus ac novus, VI., VII. diebus ipsi illi egenti ac perditae multitudini in odium acerbissimum venerit, qui duarum rerum simulationem tam cito amiserit, mansuetudinis in Metello, divitiarum in aerario. Iam quibus utatur vel sociis vel ministris, si ii provincias, si rem publicam regent, quorum nemo duo menses potuit patrimonium suum gubernare? 7. Non sunt omnia colligenda, quae tu acutissime perspicis, sed tamen ea pone ante oculos: iam intelliges id regnum vix semestre esse posse. Quod si me fefellerit, feram, sicut multi clarissimi homines in re publica excellentes tulerunt, nisi forte me Sardanapali vicem [in suo lectulo] mori malle censueris quam exilio Themistocleo, qui quum fuisset, ut ait Thucydides, *τῶν μὲν παρόντων δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, τῶν δὲ μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής*, tamen incidit in eos

---

6 *ab Atto* — 17 *in † suo lectulo* —

---

habent *condamus*, ut videtur e libris scriptis; in Med. et Hisp. meo scriptum est *condimus*. Scribendum esse *condiamus* coniecit Orellius. Hunc usum verbi *condire* Tullio vindicant plures loci, p. Mur. 66. Att. XII. 40, 3. Malim tamen sequi Nipperdeium, qui in Philol. II. 2. p. 300 correxit: *Sed tamen (fateamur enim quod est) ne contendimus quidem, ut possemus* up. cum Pompeio mare transire.

Quam iidem essent ɔ: quam alter altero non melior esset; non: quam coniuncti eiusdemque voluntatis, ut explicat Manutius.

Assequor omnia ɔ: ut interpretatur Gronovius, abunde resarciam, quicquid omissum est.

§ 6. *Collegii nostri ab Attio* ɔ: collegii augurum, quae ab Attio Navio repetuntur. cf. Cic. Divin. II. 80. Liv. I. 36, ubi ex adnot. editionis Drakenborchii videre licet, quam foede in hoc nomine erratum sit. Non defuit, qui ineptam scripturam *ab Attico* h. l. defenderet, Tunstallus ep. laud. p. 21.

Illa Platonis de tyrannis. Respicit locum illustrem ex opere Platonis de Repb. VIII. p. 562 seq., quem Cicero suo more Latine expressit in I de Repb. c. 43 seq.

Sex septem diebus ɔ: intra paucos dies. Locutio erat proverbialis, quae legitur quoque apud Ter. Eun. II. 3, 41. Lucretium IV. 579. cf. Lambin. ad Hor. Ep. I. 1, 58.

Mansuetudinis — aerario. cf. ep. 4, 8 h. l.

§ 7. *Sardanapali vicem* ɔ: ut Sardanapalus. Sequens aetas *vice* et *ad vicem* dixit, quod tamen non est consuetudinis Tullianae.

[*In suo lectulo*]. Quum in Ctesiae narratione de interitu Sardanapali et *κλινῶν* et *οἰκήματος* rogo impositi mentionem factam vidissem, dubitavi utrum scribendum esset *in cubiculo*, an statuendum ante v. *mori* intercidisse *mortui*. Nunc magis placet opinio Nipperdeii, illa verba ad explicanda *Sardanapali vicem* in margine adscripta fuisse, fortasse desumpta ex ep. 14, 3 h. l. Vid. Philol. Schneidewini III. p. 148 sq. Idcirco seclusi.

Thucydides. I. 138, ubi pro *τῶν μὲν παρόντων*

casus, quos vitasset, si eum nihil fefellisset. Etsi is erat, ut ait idem, qui τὸ ἄμεινον καὶ τὸ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα, tamen non vidit, nec quo modo Lacedaemoniorum nec quo modo suorum civium invidiam effugeret nec quid Artaxerxi polliceretur. Non fuisset illa nox tam acerba Africano, sapientissimo viro, non tam dirus ille dies Sullanus callidissimo viro C. Mario, si nihil utrumque eorum fefellisset. Nos tamen hoc confirmamus illo augurio, quo diximus, nec nos fallit nec aliter accidet. 8. Corruat iste necesse est aut per adversarios aut ipse per se, qui quidem sibi est adversarius unus acerrimus. Id spero vivis nobis fore. Quamquam tempus est nos de illa perpetua iam, non de hac exigua vita cogitare. Sin quid acciderit maturius, haud sane mea multum interfuerit, utrum factum videam, an futurum esse multo ante viderim. Quae quum ita sint, non est committendum, ut iis pareamus, quos contra me senatus, ne quid res publica detrimenti acciperet, armavit. 9. Tibi sunt omnia commendata, quae commendationis meae pro tuo in nos amore non indigent. Ne hercule ego quidem reperio, quod scribam, — sedeo enim πλουδοκῶν — etsi nihil unquam tam fuit scribendum, quam nihil mihi unquam ex plurimis tuis iucunditatibus gratius accidisse, quam quod meam Tulliam suavissime diligentissimeque coluisti. Valde eo ipsa delectata est, ego autem non minus. Cuius quidem virtus mirifica. Quomodo illa fert publicam cladem! quomodo domesticas

---

12 *utrum factum, an fiat, videam* — 17 *quid scribam. Sedeo enim* πλουδοκῶν. *Etsi* — 20 *minus; cuius* —

---

scriptum est τῶν τε παραχρῆμα et sequentia quoque paulo aliter leguntur. Nimirum Cicero verba Thucydidis e memoria citavit. Cornelius Nepos in Them. 1. eundem locum ita convertit: *et de instantibus verissime iudicabat et de futuro callidissime coniiciebat.*

Illa nox „qua domi in lectulo strangulatus est impia propinquorum manu, ut loquitur Cic. in somn. Scip. 2. Vell. II. 4." I. F. Gronovius.

§ 8. *Unus acerrimus. Unus* intendit vim superlativi. cf. Fam XV. 16, 3 *cum uno fortissimo viro.* Nat. D. I. 2 *Unà excellentissima virtus,* pluraque ab Ochsnero ad Cic. Eclogas p. 34 allata.

Utrum factum videam, cet. Med. a prima manu dabat *utrum factum fiat videam,* sed corrector *fiat* expunxit. De reliquis libris omnibus quum sileatur, *fiat* merum indico librarii erratum. Quod Orellius in alt. edit. dedit: *utrum factum, an fiat, videam* Latinum non est. Infinitivis perfecti et futuri temporis solus infinitivus praesentis temporis *fieri* recte interponeretur.

Quos contra me — armavit. Construe: contra quos senatus me armavit. Ceterum cf. Caes. B. C. I. 5, qui vocat *illud extremum atque ultimum SCtum* et in Ciceronis ad Tironem epistola, Fam. XVI. 11, 3.

§ 9. *Tibi sunt omnia commendata.* Scribendum puto *sint* vel *sunto.*

Ne hercule ego quidem reperio, quod scribam. Respicit ad epistolam Attici, qui questus erat sibi deesse argumentum scribendi. Hofmannus recte, ut puto: *Nec hercule.*

πλουδοκῶν. Nescio an Graeci hoc verbum nunquam usurparint pro πλοῦν προσδοκῶν. Haec autem *sedeo enim* πλουδοκῶν nec causam continent, quare nihil haberet quod scriberet, et male divellunt, quae iungenda sunt:

tricas! quantus autem animus in discessu nostro! Ut *στοργῆς* sit summa *σύντηξις*, tamen nos recte facere et bene audire vult. 10. Sed hac super re nimis, ne meam ipse *συμπάθειαν* iam evocem. Tu, si quid de Hispaniis certius et si quid aliud, dum adsumus, scribes et ego fortasse discedens dabo ad te aliquid, eo etiam magis, quod Tullia te non putabat hoc tempore ex Italia. Cum Antonio item est agendum, ut cum Curione, Melitae me velle esse, huic bello nolle interesse. Eo velim tam facili uti posse et tam bono in me quam Curione. Is ad Misenum VI. Nonas venturus dicebatur, id est hodie, sed praemisit mihi odiosas literas hoc exemplo:

A.

ANTONIUS TRIB. PL. PRO PR. CICERONI IMP. S. D.

1. Nisi te valde amarem, et multo quidem plus, quam tu putas, non extimuissem rumorem, qui de te prolatus est, quum praesertim falsum esse existimarem. Sed quia te nimio plus diligo, non possum dissimulare mihi famam quoque, quamvis sit falsa, magni esse. Te iturum trans mare credere non possum, quum tanti facias Dolabellam et Tulliam tuam, feminam lectissimam, tantique ab omnibus nobis fias, quibus mehercule dignitas amplitudoque tua paene carior est quam tibi ipsi. Sed tamen non sum arbitratus esse amici non commoveri etiam improborum sermone,

---

1 *Sit στοργῆς licet summa* — 8 *uti possem* —

Non reperio quod scribam, etsi nihil tam fuit scribendum cet. Melius starent post illa: *Tibi sint omnia commendata.*

Cuius quidem virtus mirifica. Debent haec ad Tulliam referri, non ad pronomen *ego*, quod proxime praecedit. Id mutata distinctione indicavi.

Ut στοργῆς sit summa σύντηξις, tamen cet. Haec verba ex mea emendatione plane eandem dant sententiam, quam quod dedit Orellius: *Sit στοργῆς licet summa συντ.*, sed multo minus recedunt a cod. M. in quo est *sit στοργῆς sit summa συντ.* Vides quam facile *ut* in *sit* depravari potuerit.

§ 10. *Evocem* ɔ: excitem, eliciam. Gronovius laudat, quae monuit ad Senecae ep. 47, 17, ubi est *iram evocare.*

Eo velim — posse. Omnes *possem* contra sermonis leges. Post *volo, velim,* similia quando subiectum novi verbi idem est, sequitur infinitivus, in quo reponendo ducem habui G. Lahmeierum in Philol. XXI. p. 290 seqq., qui recte vindicat scripturam bonorum librorum in Cat. M. 32 *vellem equidem idem posse gloriari*, quum alii dent *possem*. In seqq. *Is* referri debet ad *Antonium*, non ad *Curionem.*

ANTONIUS TRIB. PL. PRO PR. Contra consuetudinem M. Antonius duo munera publica cumulavit. Quum esset illo anno tribunus plebis, a Caesare in Hispanias proficiscente pro praetore in Italia relictus est, vel ut scribit Plutarchus in Ant. 6 Caesar Ἀντωνίῳ δημαρχοῦντι τὰ στρατεύματα καὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπέτρεψεν.

§ 1. *Non extimuissem rumorem* „ɔ: non commotus fuissem rumore de te vulgato." Gron.

Mihi famam quoque, quamvis sit falsa, magni esse. Quod tanquam e codd. XZ. protulit Bosius supplementum post *falsa*, *falsum agnoscere*, merito spretum est. Recte dicam: fama, quae de te fertur, multum apud me valet, quamvis sit falsa; non minus recte:

atque eo feci studiosius, quod iudicabam duriores partes mihi impositas esse ab offensione nostra, quae magis a ζηλοτυπίᾳ mea quam ab iniuria tua nata est. Sic enim volo te tibi persuadere, mihi neminem esse cariorem te, excepto Caesare, Caesarem maxime in suis M. Ciceronem reponere. 2. Quare, mi Cicero, te rogo, ut tibi omnia integra serves, eius fidem improbes, qui tibi, ut beneficium daret, prius iniuriam fecit; contra ne profugias, qui te, etsi non amabit — quod accidere non potest —, tamen salvum amplissimumque esse cupiet. Dedita opera ad te Calpurnium, familiarissimum meum, misi, ut mihi magnae curae tuam vitam ac dignitatem esse scires.

Eodem die a Caesare Philotimus attulit hoc exemplo:

B.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

1. Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram, tamen permotus hominum fama scribendum ad te existimavi et pro nostra benevolentia petendum, ne quo progredereris proclinata iam re, quo integra etiam progrediendum tibi non existimasses. Namque et amicitiae graviorem iniuriam feceris et tibi minus commode consulueris, si non fortunae obsecutus videbere — omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur —, nec causam secutus — eadem enim tum fuit,

---

4 *Caesare meo, meque illud una iudicare, Caesarem*

---

magni mihi erit famam de te falsam agnoscere, *si est falsa;* sed inepte addam: *quamvis sit falsa.* Male igitur glossatoris partes suscepit Tunstallus p. 154.

Duriores partes mihi impositas esse ɔ: plus a me exigi, minus facile me meo officio satisfacturum esse.

A ζηλοτυπίᾳ *mea.* ζηλοτυπίαν vel, ut Cicero definit Tusc. IV. 18, aegritudinem ex eo quod alter quoque potiatur eo, quod ipse concupiverit, susceperat Antonius, quod Cicero augur factus erat, non ipse, cf. Phil. II. 4, quamvis diceret se auguratus petitionem Ciceroni concessisse.

Caesare — Caesarem. Quae his vulgo interponuntur *meo, meque illud una iudicare* desunt quoque in Hispano, (sed *Caesarem* habet), ut in Med. et Oxon. ♃. Cratander, ea in margine editionis suae adscripsit, fortasse aliquid deesse putans. Omisi ut non necessaria.

§ 2. *Beneficium* dicit Pompeii operam in revocando Cicerone ab exsilio, *iniuriam* fecerat Pompeius eidem in traducendo Clodium ad plebem et Ciceronis defensione deserenda.

Contra ne profugias. Nullus liber Ms. habet *eum,* quod in veteribus editt. legitur ante *ne,* et commode abest. Seneca et Curtius, quorum verba citavit Graevius, huic verbo obiectum addiderunt. Cicero non videtur fecisse. Nam quod codd. dant p. Sest. 50 *cum vim — armorum profugisset,* suspectum est, et aut cum Halmio *vi* scribendum, aut *pro* delendum videtur.

Etsi non amabit, quod accidere non potest ɔ: etiamsi non potest te non amare. Caesar non solum salvum te volet et honoribus auctum, sed etiam amabit.

Calpurnius videtur esse ille L. Piso, qui in Phil. X. 13 legatus, XII. 1 familiaris M. Antonii vocatur.

§ 1. *Proclinata iam re.* Deteriores libri habent *inclinata.* Illud Caesari recte vindicavit Graevius citans eandem locutionem e Bell. Gall. VII. 42.

quum ab eorum consiliis abesse iudicasti —, sed meum aliquod factum condemnavisse, quo mihi gravius abs te nil accidere potest. Quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae a te peto. 2. Postremo, quid viro bono et quieto et bono civi magis convenit quam abesse a civilibus controversiis? Quod nonnulli quum probarent, periculi causa sequi non potuerunt. Tu explorato et vitae meae testimonio et amicitiae iudicio neque tutius neque honestius reperies quidquam quam ab omni contentione abesse. xv. Kal. Maias ex itinere.

Iudicasti ɔ: decrevisti, constituisti. cf. Fam. VII. 33, 2: *mihi iudicatum est otio frui.*

§ 2. *Periculi causa*, quia alterum utrum victorem timebant, ad alterum se applicuerunt.

IX. (*A. U. C.* 705.)

1. Adventus Philotimi — at cuius hominis, quam insulsi et quam saepe pro Pompeio mentientis — exanimavit omnes, qui mecum erant. Nam ipse obdurui. Dubitabat nostrum nemo, quin Caesar itinera repressisset: volare dicitur. (Dicitur) Petreius cum Afranio coniunxisse (se): nihil affert eiusmodi. Quid quaeris? Etiam illud erat persuasum, Pompeium cum magnis copiis iter in Germaniam per Illyricum fecisse; id enim αὐθεντικῶς nuntiabatur. Melitam igitur, opinor, capessamus, dum quid in Hispania, quod quidem propemodum videor ex Caesaris literis ipsius voluntate facere posse, qui negat neque honestius neque tutius mihi quidquam esse quam ab omni contentione abesse. 2. Dices, „ubi ergo tuus ille animus, quem proximis literis?" Adest et idem est. Sed utinam meo solum capite decernerem! Lacrimae meorum me interdum

---

4 *repressisset — volare dicitur —, Petreius, — coniunxisset se:*

---

§ 1. *Adventus Ph. exanimavit omnes.* „Quia, quum pro certo haberemus Caesarem in Hispaniam proficiscentem itinera tardius facere coepisse, Petreium cum Afranio copias coniunxisse, ipse nihil attulit eiusmodi; quod eo credendum magis, quia scimus eum solere pro Pompeio mentiri." Man.

Itinera repressisset ɔ: retardasset, minore celeritate uteretur in itineribus faciundis.

(*Dicitur*) *P. cum A. coniunxisse* (*se*). Omnes post Bosium scripserunt *coniunxisset*, quasi haec verba ab illis *dubitabat nostrum nemo, quin* pendere possent. At interpositis illis *volare dicitur* recte fieri nego Malui geminare v. *dicitur*, retineoque e codd. notis *coniunxisse*, dubitans utrum pron. *se* in fine, an post *Petreius* excidisse sit statuendum.

In Germaniam. Antea scripserat *in Galliam*, ep 6 extr.

Dum quid in Hispania. Elliptica locutio sic explenda *dum sciamus, quid in Hispania agatur.*

§ 2. *Utinam meo solum capite decernerem.* Nemo editorum haec verba attigit fueruntque credo in ea opinione hoc dici: utinam mea sola vita in discrimine esset, ut I. F. Gronovius in adnott. Mss., Mongaltius et Wielandus interpretati sunt. Sed ut dicitur *armis, ferro*, aliisque rebus quae instrumenti vicem obtinent, *decernere*, sic dicebant *decernere de vita, de salute, de capite* (Cic. Att. VIII. 5, 2,

molliunt, precantium ut de Hispaniis exspectemus. M. Caelii quidem epistolam scriptam miserabiliter, quum hoc idem obsecraret ut exspectarem, ne fortunas meas, ne unicum filium, ne meos omnes tam temere proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri; etsi meus quidem est fortior eoque ipso vehementius commovet, nec quidquam nisi de dignatione laborat. 3. Melitam igitur, deinde quo videbitur. Tu tamen etiamnunc mihi aliquid literarum et maxime, si quid ab Afranio. Ego, si cum Antonio locutus ero, scribam ad te quid actum sit. Ero tamen in credendo, ut mones, cautus. Nam occultandi ratio quum difficilis, tum etiam periculosa est. Servium exspecto ad Nonas, et adigit ita Postumia et Servius filius. Quartanam leviorem esse gaudeo. Misi ad te Caelii etiam literarum exemplum.

---

10 *et adiicit ita* —

---

p. Quinct. 2, 22) non *capite*. cf. Dukerus ad Liv. II. 12, 10. Sed fac dixisse, nunc tamen non agit Cicero de salutis discrimine. Queritur potius, quod sibi non licet consilium profectionis exsequi, quum lacrimis suorum et precibus amicorum in Italia retineatur. *Caput* igitur dictum accipio de animo et mente, quam vim illud vocabulum habet apud Horatium Sat. II. 3, 132 *incolumi capite es?* et Ep. ad Pis. 300 *tribus Anticyris caput insanabile.* Quamquam igitur e Cicerone nullum simile exemplum afferre possum, h. l. ita explico: Utinam mihi liceret meo tantum iudicio uti, non agere ad alienum arbitrium.

Eoque ipso v. commovet. Quo fortior erat Ciceronis filius, eo magis eius lacrimantis adspectus patris animum movebat. Ep. 11, 3 scribit de eodem: *cuius quidem misericordia languidiora adhuc consilia cepi.*

De dignatione ɔ: de eo, quod nobis dignum et honestum est. Contra consensum librorum mutare non audeo e cod. Bessarionis, qui *de dignitate* habuisse dicitur. Illud Livio, Suetonio, Tacito, Velleio usurpatum (cf. Casaub. ad Suet. Caes. 4, intt. ad Tac. Germ. 13) in Ciceronis scriptis alibi non legitur; sed in epistola potuit admittere vocabulum, quod Livius non primus excogitavisse, sed e sermone hominum petiisse videtur.

§ 3. *Adigit ita Postumia et Servius filius.* Ita primus edidit Bosius, apte laudans ex epistola seq. postridie scripta: *Hic ego Servium exspecto — rogor enim ab eius uxore et filio. Adigit ita = adigit, ut exspectem.* Perperam Orellius in edit. altera *adiicit* e Med. reposuit. De perpetua confusione vv. *adigere* et *adicere* s. *adiicere* cf. adnot. critica Schneideri ad Caes. B. G. IV. 23, p. 380.

A.

CAELIUS CICERONI S.

1. Exanimatus tuis literis — quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti, neque id quid esset perscripsisti neque non tamen, quale esset,

---

Alterum exemplum huius epistolae est ad Fam. VIII. 16. In Franc. Oudendorpii scholiis Lipsiae a. 1839 editis copiose illustratur p. 255 seqq.

§ 1. *Neque — neque non tamen* ɔ: *neque — et tamen.* Ne Cicero quidem ab hac dictione abstinuit. Fam. III. 12, 2 *neque enim tristius dicere quicquam debeo —, neque non me tamen mordet aliquid,* quum aliter *neque non* apud eum non inveniatur, nisi ita ut negatio *non* ad verbum vel aliud vocabulum pertineat, plerumque uno pluribusve vocabulis interpo-

quod cogitares, aperuisti — has ad te ilico literas scripsi. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos te oro et obsecro, ne quid gravius de salute et incolumitate tua consulas. Nam deos hominesque amicitiamque nostram testificor me tibi praedixisse neque temere monuisse, sed, postquam Caesarem convenerim sententiamque eius, qualis futura esset parta victoria, cognorim, te certiorem fecisse. Si existimas eandem rationem fore Caesaris in dimittendis adversariis et condicionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox et saevum cogitat atque etiam loquitur. Iratus senatui exiit; his intercessionibus plane incitatus est. Non mehercule erit deprecationi locus. 2. Quare, si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuae reliquae tibi carae sunt, si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus, valemus, quorum fortunam non debes velle conturbare . . . . ut eam causam, in cuius victoria salus nostra est, odisse aut relinquere cogamur aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. Denique illud cogita, quod offensae fuerit in ista cunctatione, te subisse. Nunc te contra victorem Caesarem facere, quem dubiis rebus laedere noluisti, et ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, summae stultitiae est. Vide ne, dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter quid optimum sit eligas. 3. Quod si totum tibi persuadere non possum, saltem, dum quid de Hispaniis agamus scitur, exspecta, quas tibi nuntio adventu Caesaris fore nostras. Quam isti spem habeant amissis Hispaniis nescio. Quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non mediusfidius reperio. 4. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Caesar audierat;

---

1 *illico* — 5 *Caesari* — 12 *conturbare, ut* — 15 *contra victorem facere* —

---

sitis. vid. Handii Turs. IV. p. 111 seqq.

Postquam Caesarem convenerim. Factum esse Arimini ex alia Caelii epistola Fam. VIII. 17 Corradus monuit. Paulo ante quod legitur *per fortunas — te oro*, id illustravi ad III. 20, 1.

Eandem rationem fore Caesaris. Genitivus restituendus in altero exemplo, ubi e cod. Petr. scribitur *Caesari*. Dicebant enim: *haec est ratio mea*, non *haec est mihi ratio*. Castigavit Wesenbergius, Emend. p 126.

Iratus senatui exiit sc. ex urbe. Gronovius volebat *senatu*. — *His intercessionibus* L. Metelli. tribuni pl. cf. Caes. B. C. I. 33.

§ 2. *Quare, si* cet. Certum est in hac sententia aliquid desiderari vel scribentis vel, quod verius mihi videtur, librarii incuria. Omnia bene procedunt, si post v. *conturbare* inserimus *cave*, cui subiici potest *ut*, nisi forte Caelius scripsit *caveto eam causam* cet.

Quod offensae fuerit — te subisse ɔ: si vereris ne remanendo Pompeium offendas, id iam cunctando commisisti. Similiter Plin. Ep. II. 18. III. 9 *subire offensas* scripsit. Alibi dicitur *suscipere offensas*.

Contra victorem Caesarem. Nomen proprium h. l. non delendum, sed in altero exemplo hinc addendum esse bene docuit Wesenbergius Emend p. 129. Nam *Caesarem* respondet sequenti *eos*, atque ut verba *quos sequi nolueris* referuntur ad *eos*, sic *quem laedere noluisti* non habet quo referatur deleto Caesaris nomine.

Optimatem. „Unum ex iis, qui se credi volunt optimos cives et praestantiores ceteris, qui populares habentur. Rarissime haec vox in singulari occurrit." Oudendorp.

§ 4. *Non dicendo* ɔ: subobscure.

ac simul atque Have mihi dixit, statim, quid de te audisset, exposuit. Negavi me scire, (sed) tamen ab eo petivi, ut ad te literas mitteret, quibus maxime ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego prius, quam ad urbem accederem, ubicunque esses, ad te percucurrissem et hoc a te praesens contendissem atque omni vi te retinuissem. 5. Etiam atque etiam, Cicero, cogita, ne te tuosque omnes funditus evertas, ne te sciens prudensque eo demittas, unde exitum vides nullum esse. Quodsi te aut voces optimatium commovent aut nonnullorum hominum insolentiam et iactationem ferre non potes, eligas censeo aliquod oppidum vacuum a bello, dum haec decernuntur, quae iam erunt confecta. Id si feceris, et ego te sapienter fecisse iudicabo et Caesarem non offendes.

---

2 *scire; tamen* —

Negavi me scire, sed tamen cet. *Sed* addidi ex altero exemplo, ne hiaret oratio, probante Wesenb. l. l.

Percucurrissem e Med. recte dedit Orellius in edit. altera.

§ 5. *Sciens prudensque.* Inverso ordine *prudens et sciens* scribit Cicero Fam. VI. 6, 6. Marc. 14 et ante eum Terentius in Eun. I. 1, 27.

X. (*A. U. C.* 705.)

1. Me caecum, qui haec ante non viderim! Misi ad te epistolam Antonii. Ei quum ego saepissime scripsissem nihil me contra Caesaris rationes cogitare, meminisse me generi mei, meminisse amicitiae, potuisse, si aliter sentirem, esse cum Pompeio, me autem, quia cum lictoribus invitus cursarem, abesse velle nec id ipsum certum etiamnunc habere, vide quam ad haec *τυραννικῶς:*

2. „Tuum consilium quam verum est. Nam qui se medium esse vult, „in patria manet; qui proficiscitur, aliquid de altera utra parte iudicare „videtur. Sed ego is non sum, qui statuere debeam, iure quis proficis„catur necne. Partes mihi Caesar has imposuit, ne quem omnino disce„dere ex Italia paterer. Quare parvi refert me probare cogitationem tuam,

---

7 *παροινικῶς:* —

---

§ 1. *Qui haec ante non viderim. Haec,* quae nunc fiunt, impediri meum ex Italia discessum.

Τυραννικῶς. Ita Victorius prope ad ductus sui codicis, qui erat Mediceus, scripsisse se affirmat. — Lambinus, qui in Torn. viderat παρηνικῶς ita correxit, ut vulgo editur. Quum epistola Antonii non sit scripta petulanter et ut ab homine vinolento fieri solet, sed imperiose, ad Victorii scripturam redii.

§ 2. *Tuum consilium quam verum est.* Ironice dictum.

„si nihil tamen tibi remittere possum. Ad Caesarem mittas censeo, et „ab eo hoc petas. Non dubito, quin impetraturus sis, quum praesertim „te amicitiae nostrae rationem habiturum esse pollicearis."

3. Habes *σκυτάλην Λακωνικήν.* Omnino excipiam hominem. Erat autem v. Non. venturus vesperi, id est, hodie. Cras igitur ad me fortasse veniet. Temptabo † audeam nihil properare, missurum ad Caesarem clamabo me. Cum paucissimis alicubi occultabor, certe hinc istis invitissimis evolabo, atque utinam ad Curionem! *Σὺν θεῷ τοι λέγω·* magnus dolor accessit, efficietur aliquid dignum nobis. — *Δυσουρία* tua mihi valde molesta. Medere amabo, dum est *ἀρχή.* — 4. De Massiliensibus gratae tuae mihi literae. Quaeso ut sciam, quidquid audieris. Ocellam cuperem, si possem palam, quod a Curione effeceram. Hic ego Servium exspecto — rogor enim ab eius uxore et filio — et puto opus esse. 5. Hic tamen Cytherida secum lectica aperta portat, altera uxorem. Septem praeterea coniunctae lecticae amicarum sunt (an) amicorum. Vide

6 † *Tentabo, audeam; nihil* — 7 *certe* — 14 *alteram uxorem; septem* — *amicarum, eae sunt, amicorum* —

§ 3. *Habes σκυτάλην* Λ. ɔ: habes breve mandatum, qualia Lacedaemonii ducibus suis mittere solebant. cf. Corn. Paus. 3. Gell. N. A. XVII. 9.

Omnino excipiam hominem ɔ: „Cum Antonio agam, ut oportet, πρὸς Κρῆτα Κρητίζων". I. F. Gronovius.

Temptabo, audeam cet. Verba corrupta Schutzius ita correxit *Tentabo ut persuadeam me n. p.* Orellius hoc modo: *Tentabit* (sc. Antonius); *audiam* (ɔ: simulabo me ei aures praebere); — reliqua e libris Mss. Melius Io. F. Gronovius: *Tentabo credat me nihil properare* ɔ: inducam eum, ut pro certo habeat me non properare. Peerlkampius volebat: *Tentabo quid audeam.*

Certe hinc — evolabo. Certe suspectum est, quia codices dant, *cati, carti.* Bosius scripsit *carris.* Ego in epistola, quae Graecis vocabulis abundat, verisimilius puto scriptum fuisse κάρτα, quam notissimum *clam* in illis monstris latere, ut visum Schutzio.

Magnus dolor accessit cet. ɔ: Antonii illud mandatum indignationem meam movit, et faciam, quod me dignum sit. Ne iactantius haec de se affirmare videretur, praemisit mitigandi formulam σὺν θεῷ τοι λέγω, pro qua etiam dicebatur σὺν θεῷ εἰρήσεται, *Dis bene iuvantibus.* Iam Victorius observavit sequentia male a Graecis illis disiungi, sed non audiverunt editores.

§ 4. *De Massiliensibus.* Hi portas Caesari clauserant. Caes. B. C. I. 34. cf. ep. 12, 6.

Ocellam cuperem mecum habere. vid. ep. 13, 3 et 17, 3. Idem memoratur in epist. Caelii Fam. VIII. 7, 2 et in Ciceronis II. 15, 5.

Rogor ab eius uxore et filio. cf. h. l. 9, 3.

§ 5. *Hic tamen Cytherida,* cet. Hanc M. Antonii turpitudinem notavit quoque in Philipp. II. 58: *Vehebatur in essedo tribunus plebis, lictores laureati antecedebant, inter quos aperta lectica mima portabatur, quam ex oppidis municipales homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant; sequebatur rheda cum lenonibus; comites nequissimi; reiecta mater amicam impuri filii tanquam nurum sequebatur.* cf. ep. 16, 5. *Antonius, cuius inter lictores lectica mima portatur.*

Altera uxorem Medicei hanc scripturam revocavi. Acerbe notatur Antonii impudentia, qui in eodem comitatu secum ducebat uxorem Fulviam et pellicem mimam. *Alteram* nihil esse nisi Bosii suspicionem codices ostendunt.

Septem praeterea — amicorum. Olim lege-

quam turpi leto pereamus, et dubita, si potes, quin ille, seu victus seu victor redierit, caedem facturus sit. Ego vero vel lintriculo, si navis non erit, eripiam me ex istorum parricidio. Sed plura scribam, quum illum convenero. 6. Iuvenem nostrum non possum non amare, sed ab eo nos non amari plane intelligo. Nihil ego vidi tam *ἀνηθοποίητον,* tam aversum a suis, tam nescio quid cogitans. Vim incredibilem molestiarum! Sed erit curae et est, ut regatur. Mirum est enim ingenium. *ἤθους ἐπιμελητέον.*

---

batur: — *amicarum hae sunt amicorum,* quod sic explicari poterat, has amicas non dici ipsius Antonii, sed eius amicorum. Sed quamvis Iunius in duobus libris invenerit *eae,* et Orellius eam lectionem (*eae sunt* = id est) defendat, tamen hoc displicet, imprimis quod haec verba *septem p. c. l. amicarum* male cum superioribus cohaerent. Verum puto quod dedit Bosius: *septem p. coniunctae lecticae amicarum sunt an amicorum,* quo ducit quoque Med., qui *an* ob similitudinem sequentis syllabae omisit. De hac quaestione dubitantis dixi ad I. 3, 2. Dubitat autem Cicero, utrum illae lecticae amicas Antonii contineant an exoletos. Dio XLV. 28 facit Ciceronem de M. Antonio dicentem: πόρνους καὶ πόρνας — μετὰ τῶν ῥαβδούχων δαφνηφορούντων ἐπαγόμενος τὴν Ἰταλίαν περιῄει. Sic Clodius semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas habebat, Mil. 55.

Vide quam turpi leto pereamus ɔ: Vide per quam turpes homines res Romana pereat. Ne quis haereat in v. *letum* ut poëtis proprio, adfero e Cicerone, praeter locum de Leg. II. 9 extr. ubi consulto in lege antiquior formula quaesita est, de Divin. II. 56, ubi Ti. Gracchus Caio fratri in somnis dixisse fertur, eodem ei *leto,* quo ipse interisset, esse pereundum. Similiter posuit Cornelius Nepos de Reg. 3. Neque Livius XXXI. 18 abstinuit dictione poetica narrans Abydenos se ipsos *per omnes vias leti interfecisse.* Denique Plin. H. N. XXIV. 157 dixit *insanabili leto perire.*

Dubita, si potes ɔ: dubitari non potest. Elegantiam huius locutionis male corruperunt librarii scribendo *dubitari potest.*

§ 6. *Iuvenem nostrum.* Quintum filium dicit, quem vocat ἀνηθοποίητον, sine certa morum conformatione, mobilem, sibi non constantem. Recte Wielandus vertit: *In meinem Leben hab ich nichts so charakterloses — gesehen.*

Est ut regatur. Matthiae ad Milon, 35 explicat: fieri potest, ut regatur. Male: e superioribus huc trahendum voc. *curae.*

XI. (*A. U. C.* 705.)

1. Obsignata iam epistola superiore non placuit ei dari, cui constitueram, quod erat alienus. Itaque eo die data non est. Interim venit Philotimus et mihi a te literas reddidit, quibus quae de fratre meo scribis, sunt ea quidem parum firma, sed habent nihil *ὕπουλον,* nihil fallax, nihil non flexibile ad bonitatem, nihil quod non, quo velis, uno sermone possis perducere. Ne multa, omnes suos, etiam quibus irascitur crebrius, tamen caros habet, me quidem se ipso cariorem. Quod de puero aliter ad te scripsit et ad matrem de filio, non reprehendo. De † itine

---

Aliter ad te scripsit et ad matrem ɔ: aliter ad te scripsit, aliter ad matrem. Fin V, 89 *Quanti quidque sit, aliter docti et indocti* (sc. loquuntur). cf. Facciolatus ap. Hand. Turs. I. p. 268. Simile est *aliud sentire et loqui,* Fam. VIII. I, 3.

De † itine et de sorore. Ita Med. In deterioribus libris est *De itinere,* idque de Q. filii

et de sorore quae scribis molesta sunt, eoque magis, quod ea tempora nostra sunt, ut ego iis mederi non possim. Nam certe mederer. Sed quibus in malis et qua in desperatione rerum simus vides. 2. Illa de ratione numaria non sunt eiusmodi — saepe enim audio ex ipso —, ut non cupiat tibi praestare, et in eo laborat. Sed si mihi Q. Axius in hac mea fuga HS. $\overline{\mathrm{xiii}}$. non reddit, quae dedi eius filio mutua, et utitur excusatione temporis, si Lepta, si ceteri, soleo mirari de nescio quis HS. $\overline{\mathrm{xx}}$. quum audio ex illo se urgeri. Vides enim profecto angustias. Curari tamen ea tibi utique iubet. An existimas illum in isto genere lentulum aut restrictum? Nemo est minus. 3. De fratre satis. De eius filio, indulsit illi quidem suus pater semper, sed non facit indulgentia mendacem aut avarum aut non amantem suorum, ferocem fortasse atque arrogantem et infestum facit. Itaque habet haec quoque, quae nascuntur ex indulgentia; sed ea sunt tolerabilia — quid enim dicam? — hac iuventute. Ea vero, quae mihi quidem, qui illum amo, sunt his ipsis malis, in quis sumus miseriora, non sunt ab obsequio nostro; nam suas radices habent, quas tamen evellerem profecto, si liceret. Sed ea tempora sunt, ut omnia mihi sint patienda. Ego meum facile teneo. Nihil est enim eo tractabilius, cuius quidem misericordia languidiora adhuc consilia cepi, et, quo ille me certiorem vult esse, eo magis timeo, ne in eum exsistam

---

ad Caesarem profectione nonnulli accipiunt. Inepte. Non melius est Bosii δεῖ τιθήνης ἔτι, etsi is aliquid Graece scriptum h. l. fuisse recte viderit.

De sorore cet ɔ: De Pomponia cum marito dissentiente, ut saepe antea. cf. V. 1, 3 sq.

Nam certe mederer sup. si modo per tempora liceret eam rem suscipere.

§ 2. *De ratione numaria* ɔ: de numis, quos Q. tibi debet.

Si Lepta, si ceteri. Dura est omissio verbi: *non reddunt, quae debent.*

Et in eo laborat ɔ: „et revera omnem operam dat, ut tibi satisfaciat." Orell.

De nescio quis HS. XX. Illud *nescio quis* additur extenuandi causa, quasi diceret *de tam exigua pecuniae summa.*

Curari. cf. I. 7.

Lentulum. In codice Poggiano *lentum* se legisse testatur Lagomarsinus ad Pogg. III. p. 264. Sed reliquorum Mss. consensus tuetur formam deminutivam. De *lento* vid. ad I. 12, 1. Eundem vocat *restrictum* ɔ: parcum, cf. Fam. III. 8, 8 *natura semper ad largiendum ex alieno fui restrictior.* Off. II. 62. *In iis, qui se adiuvari volent, restricti esse nullo modo debemus.*

§ 3. *Infestum* „promptum in aliorum iniurias". Gron.

Hac iuventute ɔ: Quum adolescentes vulgo tam corrupti sint. De hoc ablat. consequentiae e causali sexti casus vi explicando conf. quae scripsit Kritzius ad Sal. Cat. 11, 4. et Iug 4, 7.

Non sunt ab obsequio nostro. Cave putes participium addendum esse *orta, profecta* vel aliud eius generis. Ipsi praepositioni notionem originis inesse satis docet locus hic Brut. 62 *si ego me a M. Tullio esse dicerem.*

Nam suas radices habent ɔ: ea vitia alte in animo adolescentis sita sunt, natura eum corrupit, non patris aut patrui culpa.

Languidiora consilia cepi ɔ: in rep. mollior fui.

Certiorem ɔ: constantiorem, minus dubium in consiliis capiendis, ut recte interpr. I. F. Gronovius in diatribe in Stat. p. 316, et in Lect. Tull. p. 14. Cf. ad VIII. 5, 1.

crudelior. 4. Sed Antonius venit heri vesperi. Iam fortasse ad me veniet aut ne id quidem, quoniam scripsit, quid fieri vellet. Sed scies continuo quid actum sit. Nos iam nihil nisi occulte. De pueris quid agam? Parvone navigio committam? Quid mihi animi in navigando censes fore? Recordor enim aestate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ navigans quam fuerim sollicitus: quid duro tempore anni actuariola fore censes? O rem undique miseram! Trebatius erat mecum, vir plane et civis bonus. Quae ille monstra, dii immortales! Etiamne Balbus in senatum venire cogitet? Sed ei ipsi cras ad te literas dabo. 5. Vettienum mihi amicum, ut scribis, ita puto esse; cum eo, quod ἀποτόμως ad me scripserat de numis curandis, θυμικώτερον eram iocatus. Id tu, si ille aliter acceperit ac debuit, lenies. MONETALI autem adscripsi, quod ille ad me, PRO COS. Sed quoniam est homo et nos diligit, ipse quoque a nobis diligatur. Vale.

---

§ 4. *Sed A. venit heri vesperi.* Antonium venisse in ea loca, sed non venisse in Ciceronis Cumanum ex ep. 12, 1. 13, 2. 15, 3 manifestum est Non audiendus igitur C. F. Mullerus, qui in Philol. XIX. 327 h. l vel *non* inserendum, vel *nec* pro *sed* scribendum monuit.

Cum illo ɔ: cum filio meo. Nisi forte scribendum *cum illis.* Nam e Cilicia decedens Cicerones pueros secum habuerat, ut constat e pluribus epistolis libri VI, et nunc cogitat de navigatione Rhodo Athenas. VI. 8, 4

Actuariola ɔ: parvo navigio, quod remis agitur. XVI. 3, 8.

Etiamne B. in senatum venire cogitet? Puto Ciceronem posuisse indicativum *cogitat*, ut fecit in his quaestionibus, quae admirationem et dolorem significant de eo, quod praeter opinionem accidit. cf. Rosc. Am. 32 *etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis?* ibid. 97 *etiamne in tam perspicuis rebus coniectura capienda est?* ut scribendum ex emendatione Madvigii Op. Ac. pr. p. 184. Indignatur autem, quod Balbus homo Gaditanus, sed a Pompeio olim civitate Romana donatus, tantum apud Caesarem potest, ut in senatum legi cupiat. *In senatum venire* h. l. non est in curiam venire, ut in Catal. I. 1, 2, Fam. IV. 1, 1 et saepius, sed *in senatum legi*, in ordinem senatorium referri. Similiter ponitur in orat. p. Flacco, 42, ubi de Heraclide dicitur, eum Temni in senatum venire non potuisse: idem traditur de Nicomede; tum sequitur: Lysanias adeptus est ordinem senatorium.

Ei ipsi ɔ: Trebatio, a quo plura audire poteris.

§ 5. Cf. ep. 5, 2 h l. Vettienum Cicero appellarat *monetalem*, quod numos certo die solvi iusserat. Cicero illo tempore nolebat *pro Consule* dici, sed *Imperator.* Vide inscriptiones epistolarum Pompeii (VIII. 11 A.), Balbi (VIII. 15 A), Caesaris (IX, 6 A. X. 8 B).

Est homo. Cf. adnot. ad II 2, 2.

XII. (*A. U. C.* 705.)

1. Quidnam mihi futurum est? aut quis me non solum infelicior sed iam etiam turpior! Nominatim de me sibi imperatum dicit Antonius, nec me tamen ipse adhuc viderat, sed hoc Trebatio narravit. Quid agam

---

§ 1. *Sibi imperatum* a Caesare, ne sineret Ciceronem discedere ex Italia. cf. ep. 10, 2. *Reginus.* Orellio sine causa nomen suspectum erat. Memoratur C. Antistius Reginus.

nunc, cui nihil procedit caduntque ea, quae diligentissime sunt cogitata, teterrime? Ego enim Curionem nactus omnia me consecutum putavi. Is de me ad Hortensium scripserat. Reginus erat totus noster. Huic nihil suspicabamur cum hoc mari negotii fore. Quo me nunc vertam? Undique custodior. 2. Sed satis lacrimis. † *Πάραπλευτέον* igitur et occulte in aliquam onerariam corrependum, non committendum, ut etiam compacto prohibiti videamur. Sicilia petenda, quam si erimus nacti, maiora quaedam consequemur. Sit modo recte in Hispaniis! Quamquam de ipsa Sicilia utinam sit verum! Sed adhuc nihil secundi. Concursus Siculorum ad Catonem dicitur factus, orasse, ut resisteret, omnia pollicitos; commotum illum delectum habere coepisse. Non credo, ut est luculentus auctor; potuisse certe teneri illam provinciam scio. Ab Hispaniis autem iam audietur. 3. Hic nos C. Marcellum habemus, eadem de re cogitantem aut bene simulantem; quamquam ipsum non videram, sed ex familiarissimo eius audiebam. Tu, quaeso, si quid habebis novi; ego, si quid moliti erimus,

---

3 † *Reginus* — † *Huic* — 5 Πάρωρα πλευτέον —

Caesaris legatus, de B. G. VI. 1 et VII. 83. Quid obstat, ne is cum Q. Hortensio (de quo cf. h. l. ep. 16, 5; 17, 1 et 3; 18, 1) mari infero fuerit praepositus? Certe superstes erat. Nam post Caesaris mortem a IIIviris proscriptus doloque uxoris servatus est. cf. Appian. de B. C. IV. 40.

Huic nihil susp. Aliquando putabam scribendum esse *hinc* = ex hac causa, propterea. Nunc probo Manutii sententiam, pronomine *huic* indicari Antonium.

§ 2. *Satis lacrimis* = satis datum lacrimis. Simile est in Orat. 245. *Animo istuc satis est, auribus non item.*

Παραπλευτέον, quod Victorius edidit, etsi proxime accedit ad literas a Mommseno in Med. inventas ΠΑΡΛΟΤΛΕΥΤΕΟΝ, et plane in codd. Graevii scriptum erat, certe non magis a Cicerone scriptum est, quam πάρωρα πλευτέον. Navigandi enim mentio non potest praecedere verba, quae conscendere navem indicant. Requiritur adiectivum verbale, in quo insit notio clandestini abitus nec melius inveniri posse puto, quam quod Cobetus mihi suppeditavit: Παραθύρῳ ἐξιτέον.

Compacto ɔ: consilio cum Antonio inito, Belg. *volgens afspraak.* cf. de hoc vocabulo Casaub. ad Suet. Caes. 20 extr. Gron. ad Liv. V. 11, 7. Redit in orat. p. Scauro § 8, ubi e cod. rescripto legitur *compecto.*

Maiora quaedam consequemur ɔ: ad Pompeium contendam.

Quamquam — verum. Nuntiabant Catonem eam tenere, Curionem inde prohiberi. *Sed adhuc nihil secundi* ɔ: sed vix credo verum esse; adeo omnia Pompeio adversa evenerunt.

Orasse cet. De constructione monuit Madvigius Gramm. Lat § 425 *d* interpr. meae.

Non credo, ut est luculentus auctor ɔ: non credo, nec fidem habeo ei, qui hoc affirmavit. *Ut*, si recte hic iungitur cum indicativo, valet *prout.* Sed fortasse scribendum est *ut sit* ɔ: etiamsi est luculentus auctor.

§ 3. *Hic nos C. Marcellum habemus* cet. ɔ: C. Marcellus in his locis vel in agro Liternino (ep. seq. § 2) est, qui item de Italia relinquenda cogitat, cogitare certe se simulat. Quum de eodem homine ep. 15, 2 scribit: *quem consulem fuisse poenitet*, apparet non dici eum C. Marcellum, qui hoc anno cum L. Lentulo consul erat, sed alterum qui anno prius cum L. Aemilio Paullo consulatum gesserat et quem secum esse scripsit Pompeius ante discessum ex Italia VIII. 12 A, 4.

ad te statim scribam. Quintum filium severius adhibebo. Utinam proficere possim! Tu tamen eas epistolas, quibus asperius de eo scripsi, aliquando concerpito, ne quando quid emanet; ego item tuas. 4. Servium exspecto, nec ab eo quidquam ὑγιές. Scies, quidquid erit. Sine dubio errasse nos confitendum est. At semel? at una in re? Immo omnia, quo diligentius cogitata, eo facta sunt imprudentius.

Ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν, ἀχνύμενοί περ.

in reliquis modo ne ruamus. Iubes enim de profectione mea providere. Quid provideam? Ita patent omnia, quae accidere possunt, ut, ea si vitem, sedendum sit cum dedecore et dolore; si negligam, periculum est, ne in manus incidam perditorum. Sed vide quantis in miseriis simus. Optandum interdum videtur, ut aliquam accipiamus ab istis quamvis acerbam iniuriam, ut tyranno in odio fuisse videamur. 5. Quodsi nobis is cursus, quem speraram, pateret, effecissem aliquid profecto, ut tu optas et hortaris, dignum nostra mora. Sed mirificae sunt custodiae, et quidem ille ipse Curio suspectus. Quare vi aut clam agendum est; et si vi, † forte ne cum tempestate: clam autem istis? In quo si quod σφάλμα, vides quam turpe. Sed trahimur, nec fugiendum, si quid violentius. 6. De Caelio, saepe mecum agito, nec, si quid habuero tale, dimittam. Hispanias

---

18 *quam turpe sit. Trahimur* —

Q. filium severius adhibebo. Emendationem Graevii *cohibebo* probarem, nisi obstaret locus ex epist. ad Q. fr. I. 1, 16, ubi Graeci *adhiberi liberaliter* dicuntur, et Verr. V. 70, ubi meliores libri Mss dant: *ut is — quam liberalissime commodissimeque adhiberetur. Severe aliquem adhibere* est tractare severe vel obiurgare.

§ 4. *Mea providere.* Gronovius malebat *me providere.* Ego *mea me providere.*

§ 5. *Vi aut clam agendum est.* Cave putes vim parum convenire Ciceroni; quippe illo tempore Caelianum aliquid i. e. violentum facinus cogitabat. cf. § seq. In iis, quae sequuntur, utrumque consilium considerat (*si vi — clam*), sed verba non integra sunt. Nam *forte et* dici pro *fortasse etiam* posuit Handius in Turs. II. p. 524 et 741, non probavit; tum plane ineptum est *agendum cum tempestate*, praesertim quum tempestas propria vi procellae, non ut Handio visum translate de perturbatione rerum dicitur. Orellii neutra coniectura placet: alii critici nihil attulerunt. Fortasse scribendum: *Quare vi aut clam agendum est; etsi vim horreo, nedum tempestatem; clam autem victi est.* Postremis verbis *clam autem istis* Orellius interrogandi signum apposuit, eaque explicuit: „Quomodo autem effugere potero clam istis, qui me tam sedulo asservant?" Handius l.l. hoc non necessarium vocavit; sed neuter attendisse videtur ad insolitam constructionem *clam istis,* quum tamen Handius in eodem volum. p. 91 docuisset *clam* apud Ciceronem nunquam cum nomine coniungi, semper esse adverbium. Hoc igitur non magis ferendum erat, quam superiora illa. Verba autem quemadmodum a me restituta sunt non longe recedunt a scriptura codicis Medicei, et facillimam praebent sententiam.

In quo ɔ: si clam profectus in manus adversariorum incidam.

Sed trahimur. Recte I. F. Gronovius ita correxit h. l. *Sed* latet in *est,* quod a Malaspina in *sit* mutatum verbis *quam turpe* adiectum est.

§ 6. *De Caelio.* cf. ep. 14 extr. 15, 2. 16, 4.

spero firmas esse. Massiliensium factum quum ipsum per se luculentum est, tum mihi argumento est recte esse in Hispaniis. Minus enim auderent, si aliter esset, et scirent; nam et vicini et diligentes sunt. Odium autem recte animadvertis significatum theatro. Legiones etiam has, quas in Italia assumpsit, alienissimas esse video. Sed tamen nihil inimicius quam sibi ipse. Illud recte times, ne ruat. Si desperarit, certe ruet. Quo magis efficiendum aliquid est, fortuna velim meliore, animo Caeliano. Sed primum quidque, quod, qualecunque erit, continuo scies. 7. Nos iuveni, ut rogas, suppeditabimus, et Peloponnesum ipsam sustinebimus. Est enim indoles; modo aliquid hoc sit ἦθος † *ΑΚΙΜΟΑΟΝ*. Quod si adhuc nullum est, esse tamen potest, aut ἀρετὴ non est διδακτόν: quod mihi persuaderi non potest.

---

10 ΔΑΧΙΑΛΟΝΟΝ —

Nullam auctoritatem citans Corradus scripsit C. Caelium Caldum consularem, quo Sullae tyrannidem impediret, in Italia bellum excitasse, idemque consilium adversus Caesarem Ciceroni dedisse Atticum. Quale fuerit hoc Caelianum et ad quem Caelium sit referendum ignorare se fatetur Orellius Onom. Tull. p. 111. Corradus tamen illud non finxit, sed desumpsit e Plutarchi Pomp. c. 7, qui narrat Sullano tempore adversus Pompeium tres duces surrexisse, Carinnam, Caelium, Brutum; sed rem male cecidisse.

Et scirent. Perperam Handius in Turs. I. p. 268 expl. „et si aliter esse scirent." Immo est: „Et scirent, si aliter esset."

Theatro. Scrib. *in theatro.* Verba accipienda de sibilis vel frigido plausu, quo populus in theatro Caesaris amicos exceperit.

§ 7. *Nos iuveni* (ɔ: Q. filio) *suppeditabimus.* cf. XIV. 20, 3 *quod Ciceroni suppeditas, gratum* et observa usum verbi absolutum. Hic cogitandum de admonitionibus et stimulis ad virtutem.

Peloponnesum ipsam sustinebimus. cff. quae adscripsimus ad ep. 5, 2 h. l.

Est enim indoles. Indoles in adolescente est significatio quaedam futurae virtutis, ut Forcellinus explicat. cf. Gr. φύσις, Belg. *aanleg.* Sic de Octaviano ad Brutum I. 18 scribit Cicero: *Videtur enim in eo esse indoles, sed flexibilis aetas.* In iis, quae sequuntur, *aliquid* pro adverbio poni, ut sit *aliquo modo*, Orellius monuit. Graeca in codd. ut solet misere depravata varie temptari possunt. Ingeniose Cobetus suspicabatur Quinto tribui ἦθος Ἀχίλλειον. Nam erat ferox et arrogans. Sed non potest illud cum verbis, quae praecedunt quaeque sequuntur conciliari, nisi plura mutare velis. Fortasse scribendum: ἦθος ἀνακαμπτέον, *flexibile ingenium.*

Aut ἀρετὴ non est διδακτόν. De hac quaestione multa disputarunt philosophi Graeci. Saepius eam tetigit Plato, maxime in Menone, in cuius libri exordio ponitur quaestio ἆρα διδακτὸν ἡ ἀρετή;

XIII. (*A. U. C.* 705.)

1. Epistola tua gratissima fuit meae Tulliae, et mehercule mihi. Semper † secum aliquam afferunt tuae literae. Scribes igitur ac, si quid ad

---

2 *Semper secum aliqua* —

---

§ 1. *Semper † secum aliquam afferunt tuae literae.* Orellius scribens *aliqua* vitium quaesivit, ubi non esset. Nam primum *aliquid* v. *aliqua afferre* exigua laus literarum; tum *se-*

spem poteris, ne dimiseris. Tu Antonii leones pertimescas cave. Nihil est illo homine iucundius. Attende πρᾶξιν πολιτικοῦ. Evocavit literis e municipiis decem primos et quatuorviros. Venerunt ad villam eius mane. Primum dormiit ad H. III. Deinde, quum esset nuntiatum venisse Neapolitanos et Cumanos, — his enim est Caesar iratus — postridie redire iussit: lavari se velle et περὶ κοιλιολυσίαν γίνεσθαι. Hoc here effecit. Hodie autem in Aenariam transire constituit. Exulibus reditum pollicetur. Sed haec omittamus, de nobis aliquid agamus. 2. A Q. Axio accepi literas. De Tirone, gratum. Vettienum diligo. Vestorio reddidi. Servius pridie Nonas Maias Minturnis mansisse dicitur, hodie in Liternino mansurus apud C. Marcellum. Cras igitur nos mature videbit mihique dabit argumentum ad te epistolae. Iam enim non reperio, quod tibi scribam. Illud admiror, quod Antonius ad me ne nuntium quidem, quum praesertim me valde observarit. Videlicet aut aliquid atrocius de me imperatum est, (aut) coram negare mihi non vult, quod ego nec rogaturus

---

8 *Ab Axio* — 12 *non reperio, quid* — 14 *est* — *coram negare* —

---

cum afferre dici non solet. *Secum* corrigendum, et pro eo *speculam* legendum puto. cf. Fam. II 16, 5 *in miseriis hac tamem delectabar specula*. Quae sequuntur *si quid ad spem poteris* hoc non excludunt. Literae saepe exiguam spem ostendebant; Cicero plus rogat.

Tu Antonii leones pertimescas cave. Explicant vulgo ex eo, quod Plinius H. N. VIII. 55 et Plut. in Ant. 9 Antonium narrant vectum esse curru leonibus iuncto. Sed illud factum diserte refertur ad tempus, quum iam dimicatum erat in Pharsalicis campis. cff. intt. ad Cic. Phil. II. 58, ubi Victorius male *rhedae cum lenonibus* voluit substituere *rhedam iunctam leonibus*. Ex hoc autem loco efficio Antonium iam ante aluisse leones, idque nonnullis visum fuisse ferocitatis indicium.

Iucundius. Ei respondet nostrum *aardig, ioviaal*. Ceterum haec et quae sequuntur ironice dicta esse neminem, opinor, latet.

Decem primos. Hi alibi quoque nominantur, ut p. Rosc. Amer. 25. Verr. II. 162, Liv. XXIX. 15 unde apparet non fuisse magistratus, sed ex ordine decurionum principes. *Quatuorviri* erant magistratus in municipiis, qui memorantur p. Cluent. 8 et in inscript. ep. 76. XIII ad Fam.

Dormiit ad horam III, quod turpe erat cuilibet, sed maxime viro πολιτικῷ.

Περὶ κοιλιολυσίαν γίνεσθαι vel ἔχειν, occupari in alvo solvenda.

Here. Quum in hoc vocabulo, teste Quinctiliano I. 4, 9 sonus neque *e* plane neque *i* audiretur, utraque forma veteres usi sunt, ut in *vespere* et *vesperi*, *tempore* et *tempori*. Apud Ciceronem tamen altera forma praevalet. cf. Hand. in Turs. III. p. 62 sq.

Exulibus ɔ: lege Pompeia de ambitu damnatis. cf. IX. 14, 2.

Aenaria est insula Campaniae opposita, quae alio nomine Pithecusa appellatur, hodie *Ischia*.

§ 2. *A. Q. Axio.* cf. ep. 11, 2. Praenomen restituit Buchelerus l. c p. 535. Vulgo *Ab Axio* editur. In Med. est *A. Daxio*. — *Vettienum diligo* ɔ: multum amo, de eo contentus sum. cf. h. l. 15, extr. Quid *Vestorio* reddiderit, ignoramus. Credo tamen *numos*.

Non reperio, quod tibi scribam. Recte Ern. correxit ita, probante Wesenbergio Emend. p. 56. Vulgo leg. *quid*.

Observarit. „Fort. *asservarit*. cf. ep. 16, 2 et 18, 1." Orell. Male. *observare* est colere, officia alicui praestare.

Videlicet, aut — imperatum est, (aut) coram n. non vult. Alterum *aut* addidi, quod plane necessarium est, ut aequalis sit oppositio. Saepissime hanc particulam altero loco omiserunt librarii; hic corrector cod. Med. etiam

eram nec, si impetrassem, crediturus. Nos tamen aliquid excogitabimus. 3. Tu, quaeso, si quid in Hispaniis; iam enim poterit audiri, et omnes ita exspectant, ut, si † recte fuerint, nihil negotii futurum putent. Ego autem nec retentis iis confectam rem puto, neque amissis desperatam. Silium et Ocellam et ceteros credo retardatos. Te quoque a Curtio impediri video, etsi, ut opinor, habes † *EKITAONON.*

6 *video. Etsi* — *κέλητα ἄοκνον.*

priore loco expunxit. Aliter haec expl. Orellius, sed ea ratio dura est. Facilius ei concedam inter *me imperatum* excidisse *ei*. Caet. cf. ep. 15 h. l., 3

§ 3. *Si recte fuerint.* „Fort. *retentae fuerint.*" Orell.

Retardatos „interceptos custodiis Caesarianis, ut exire non possint." I. F. Gronovius.

Habes † EKITAONON. Reieci Bosianum *κέλητα ἄοκνον*, quod nititur falsa interpretatione voc. *diplomatis* in ep. 17, 4, ut ad eum locum ostendam. Sed concedamus, ibi agi de facultate utendi cursu publico, quomodo potuit Atticus suspicari illud ius significari appellatione *equi impigri?* Fuerit sane Atticus magna sagacitate, non tamen erat Oedipus. Aliud igitur eruendum e corruptela codicis, idque eiusmodi, quo apertius explicetur diplomatis illius notio. Fortasse aliquis poeta diploma, quo viae recluduntur, designarat tanquam *κλῆδα ὅδιον*, etsi hoc totum in coniectura positum nullo argumento munire possum. Quomodo Curtius impediverit Atticum, non solvendo pecuniam ei debitam, an alio modo, non liquet.

XIV. (*A. U. C.* 705.)

1. O vitam miseram! maiusque malum tam diu timere, quam est illud ipsum, quod timetur! Servius, ut antea scripsi, quum venisset Nonis Maiis, postridie ad me venit. Ne diutius te teneam, nullius consilii exitum invenimus. Nunquam vidi hominem perturbatiorem metu, neque hercule quidquam timebat, quod non esset timendum, illum sibi iratum, hunc non amicum, horribilem utriusque victoriam, quum propter alterius crudelitatem, alterius audaciam, tum propter utriusque difficultatem pecuniariam, quae erui nusquam nisi ex privatorum bonis posset. Atque haec ita multis cum lacrimis loquebatur, ut ego mirarer eas tam diuturna miseria non exaruisse. Mihi quidem etiam lippitudo haec, propter quam

9 *qua erui* — 11 *propter quam non* —

§ 1. *Ne diutius te teneam.* Quod in Verr. Act. II. I. 34 scribitur *Ne diutius teneam* omisso *vos*, non est argumento *te* h. l. esse delendum, ut nonnemini visum est. Obiectum additur Fam. VI. 16, 3: *Non tenebo te pluribus.*

Quae erui — posset ɔ: quae tolli nusquam — posset. In libris Mss. ex ERVI factum est FRVI; deinde casus pronominis mutatus ita videtur, ut huic verbo conveniret. Nam *erui aliqua re* dici posse pro *liberari aliqua re* temere affirmant post Bosium. scribuntque *qua erui.*

Lippitudo — sine ulla lacrima est. Laborabat igitur lippitudine, quae dicitur *arida* vel *sicca*, Gr. *ξηροφθαλμία*, de qua agit Celsus VI. 6, 29. Plin. H. N. XXVIII. 169.

quidem non ipse ad te scribo, sine ulla lacrima est, sed saepius odiosa est propter vigilias. 2. Quamobrem quidquid habes ad consolandum collige et illa scribe, non ex doctrina neque ex libris; nam id quidem domi est, sed nescio quomodo imbecillior est medicina quam morbus: haec potius conquire, de Hispaniis, de Massilia, quae quidem satis bella Servius affert, qui etiam de duabus legionibus luculentos auctores esse dicebat. Haec igitur si habebis et talia. Et quidem paucis diebus aliquid audiri necesse est. 3. Sed redeo ad Servium. Distulimus omnino sermonem in posterum, sed tardus est ad exeundum: „multo se in suo lectulo malle, quidquid foret." Odiosus scrupulus de filii militia Brundisina. Unum illud firmissime asseverabat, si damnati restituerentur, in exilium se iturum. Nos autem ad haec: „id ipsum certo fore, et, quae iam fiant, non esse leviora" multaque colligebamus. Verum ea non animum eius augebant sed timorem, ut iam celandus magis de nostro consilio quam ad idem * * videretur. Quare in hoc non multum est. Nos a te admoniti de Caelio cogitabimus.

12 *et ipsum* —

Propter quam quidem non ipse ad te scribo. Temere *quidem* vulgo omittitur. Klotzius cum codd. restituit.

Propter vigilias. Apud Celsum quoque legimus lippos nonnunquam nocturna vigilia urgeri.

§ 2. *Id q. domi est* ɔ: ipse habeo, ut non opus sit ab aliis sumere. *Domi sunt, domi habeo, domi meae nascuntur* notissimae sunt hac in re locutiones.

De duabus legionibus. cf. ep. 12, 6: *Legiones etiam has, quas in Italia assumpsit* (Caesar), *alienissimas esse video.*"

§ 3. *De filii militia Brundisina.* cf. IX. 18, 2 et 19, 2.

Id ipsum certo fore. Codd. habent *et ipsum,* quod defensores invenit. Sed merito negavit Madvigius *ipse* a Cicerone positum esse pro *is ipse,* quum significetur in aliqua re id, quod dicatur, inveniri vid. ad Fin. p. 301 sq. Aut igitur cum Lambino scribendum est *et id ipsum,* aut mecum *et* mutandum in *id.*

*Quam ad idem * * videretur.* „Excidit *excitandus, invitandus, cohortandus* vel simile quid." Or.

De Caelio. cf. ad ep. 12, 6.

XV. (*A. U. C.* 705.)

1. Servius quum esset apud me, Cephalio cum tuis literis VI. Idus venit, quae nobis magnam spem attulerunt meliorum rerum. † De octo cohortibus; etenim eae quoque, quae in his locis sunt, labare dicuntur. Eodem die Funisulanus a te attulit literas, in quibus erat confirmatius idem illud. Ei de suo negotio respondi cumulate cum omni tua gratia.

3 *rerum de octo cohortibus — etenim .... dicuntur; — eodem die* —

§ 1. *Quae nobis magnam spem attulerunt meliorum rerum.* Inepte his additur *de octo cohortibus.* Excidit aliquod verbum cum his verbis iungendum, velut *verum, recte scribis, confido ita esse* vel eiusmodi aliquid.

Cum omni tua gratia ɔ: ita ut simul gra-

Adhuc non satisfaciebat; debet autem mihi multos numos, nec habetur locuples. Nunc ait se daturum, cui expensum tulerit, morari, tabellariis, si apud te esset, qua satisfecisset, dares. Quantum sit, Eros Philotimi tibi dicet. 2. Sed ad maiora redeamus. Quod optas, Caelianum illud maturescit. Itaque torqueor, utrum ventum exspectem. Vexillo opus est, convolabunt. Quod suades, ut palam, prorsus assentior; itaque me profecturum puto. Tuas tamen interim literas exspecto. Servii consilio nihil expeditur. Omnes captiones in omni sententia occurrunt. Unum C. Marcellum cognovi timidiorem, quem consulem fuisse poenitet. Ὦ πολλῆς ἀγεννείας! qui etiam Antonium confirmasse dicitur, ut me impediret, quo ipse, credo, honestius. 3. Antonius autem VI. Id. Capuam profectus est, ad me misit, se pudore deterritum ad me non venisse, quod me sibi succensere putaret. Ibitur igitur, et ita quidem, ut censes, nisi cuius gravioris personae suscipiendae spes erit ante oblata. Sed vix erit tam cito. Alienus autem praetor putabat aliquem, si ego non, ex collegis suis. Quivis licet, dummodo aliquis. 4. De sorore, laudo. De Quinto puero, datur opera: spero esse meliora. De Quinto fratre, scito eum non mediocriter laborare de versura, sed adhuc nihil a L. Egnatio expressit. Axius de XIII. milibus pudens! Saepe enim adscripsit, ut Gallio, quantum is

15 *Allienus* — 19 *de XII. milibus* —

tiae tuae rationem haberem. Usum praepositionis in indicandis rebus arctissime cohaerentibus illustravit Matthiae ad orat. p Mur. 2. cf. Hand. in Turs. II. p. 153 sq.

Nunc ait se daturum — dares. Verba sic fere constituit Manutius. Ea tolerabilem efficiunt sententiam, quam post Graevium ita explicavit Orellius: „Nunc Funisulanus ait se numos daturum, sed eum, qui sibi debeat non solvere; scripsisse tamen, ut is tibi solveret; quatenus is solvisset, si tu ea pecunia carere posses, tabellariis dares ad me perferendam." Verba tamen *qua satisfecisset* mendosa videntur. Intelligo, si sic corriguntur: *quod satis esset.*

§ 2. *Caelianum illud maturescit* ɔ: occasio tumultus faciendi contra Caesarianos in dies maior fit. cf. ep. 12, 6 h. l.

Torqueor, utrum ventum exspectem. Omisit alterum membrum: an Caelianum illud agam. Nam *utrum* non ponitur nisi in quaestione disiunctiva. Similis breviloquentiae exempla afferuntur e Verr. II. 167. Flacc. 45.

Vexillo opus est, convolabunt ɔ: dux deest Pompeianis; quem si me ostendero, undique ad signum concurrent.

Ut palam. Saepe in superioribus literis declaravit, se clam abire velle. Non est igitur verisimile subito id consilium fuisse mutatum. Quod Gronovio in mentem venit *palam* esse acc. nominis et respici ad narrationem de Gyge, qui pala anuli ad manum conversa se non videndum reddebat, nimis quaesitum est. Saltem addidisset Gygis nomen, si illud voluisset. Ego scribendum suspicor: *ut abeam.*

Captiones. Utitur vocabulo a Servii arte petito dicitque rem non posse expediri.

C. Marcellum. cf. ad ep. 12, 3.

Quo ipse — honestius sc. remaneret.

§ 3. *Alienus — putabat aliquem — ex collegis suis* sc. missum iri ad Caesarem de pace legatum. *Alieni* nomen simplici *l* scripsi ex auctoritate libri Med. cf. Zumpt. ad Divin. in Caec. 48 et Garat. ad Phil. XI. 30.

§ 4. *De versura* ɔ: de pecunia tibi solvenda per alium.

Axius de XIII milibus pudens. In Mss.

vellet, darem. Quodsi non scripsisset, possemne aliter? Et quidem saepe sum pollicitus, sed tantum voluit cito. Me vero adiuvarent his in angustiis. Sed dii istos! Verum alias. Te a quartana liberatum gaudeo itemque Piliam. Ego, dum panes et cetera in navem parantur, excurro in Pompeianum. Vettieno velim gratias, quod studiosus est, si quemquam nactus eris, qui perferat, literas des ante, quam discedimus.

5 *studiosus est. Si* —

est XII, sed numerum correxi ex ep. 11, 2. Ironice Axium dicit pudentem, qui non solum non reddebat hoc tempore eam summam, sed plus postulabat Gallio.

Possemne aliter? Quam Gallio pecuniam mutuam dare, propter amicitiam, quae mihi cum eo est. Sermo videtur esse de illo homine, qui memoratur XI. 20, 2.

Te a quartana liberatum gaudeo. Raro *liberare* cum praep. construitur In Timaeo Ciceronis c. 6: *Itaque eum ab omni erratione liberavit.* p. Marc 13 *a scelere liberati sumus* olim edebant, nunc auctoritate meliorum librorum *a* delent.

Dum panes et cetera in navem parantur. „Corr. *in navigationem.* Ep. seq. 4: *dum, quae ad navigandum opus essent, pararentur.*" *In navem* aliud significat. Lucan. I. 306 *in classem cadit omne nemus.* Manilius — *silicem in muros.* cf. Gronov. ad Tac Ann. II. 16 extr Navis ipsa erat parata. Nil decrat, nisi panes et quae ad usus navigantium opus essent." Peerlkampius.

Quod studiosus est. Addendum puto *mei.* Tum mutavi distinctionem praeunte Mullero in coni. Tull. p. 10, ut coniunctivus *des* pendeat a *velim.*

XVI. (*A. U. C.* 705.)

1. Commodum ad te dederam literas de pluribus rebus, quum apud me bene mane Dionysius fuit, cui quidem ego non modo placabilem me praebuissem, sed totum remisissem, si advenisset, qua mente tu ad me scripseras. Erat enim sic in tuis literis, quas Arpini acceperam, eum venturum facturumque, quod ego vellem. Ego volebam autem vel cupiebam potius esse eum nobiscum. Quod quia plane, quum in Formianum venisset, praeciderat, asperius ad te de eo scribere solebam. At ille perpauca locutus hanc summam habuit orationis, ut sibi ignoscerem; se rebus suis impeditum nobiscum ire non posse. Pauca respondi, magnum accepi dolorem, intellexi fortunam ab eo nostram despectam esse. Quid quaeris? Fortasse miraberis: in maximis horum temporum doloribus hunc mihi scito esse. Velim ut tibi amicus sit. Hoc quum tibi opto, opto ut beatus sis; erit enim tamdiu. 2. Consilium nostrum spero vacuum periculo fore. Nam et dissimulavimus et, ut opinor, acerrime asservabimus. Navigatio

2 *ad me* — 15 *dissimulabimus* — *asservabimur* — *navigatio modo* cet. —

§ 1. *Apud me.* In libris Mss. *ad te.* Sed cf. ad ep. 4, 8.

§ 2. *Nam et dissimulavimus et, ut opinor. acerrime asservabimus. Navigatio modo sit*, cet.

modo sit, qualem opto, cetera, quae quidem consilio provideri poterunt, cavebuntur. Tu, dum adsumus, non modo quae scieris audierisve, sed etiam quae futura providebis, scribas velim. 3. Cato, qui Siciliam tenere nullo negotio potuit, et, si tenuisset, omnes boni ad eum se contulissent, Syracusis profectus est ante diem VIII. Kal. Mai., ut ad me Curio scripsit. Utinam, quod aiunt, Cotta Sardiniam teneat! Est enim rumor. O, si id fuerit, turpem Catonem! 4. Ego ut minuerem suspicionem profectionis aut cogitationis meae, profectus sum in Pompeianum a. d. IIII. Id., ut ibi essem, dum, quae ad navigandum opus essent, pararentur. Quum ad villam venissem, ventum est ad me: „centuriones trium cohortium, quae Pompeiis sunt, me velle postridie:" — haec mecum Ninnius noster: velle eos mihi se et oppidum tradere. At ego tibi postridie † ad villam ante lucem, ut me omnino illi ne viderent. Quid enim erat in tribus cohortibus? Quid, si plures? quo apparatu? Cogitavi eadem illa Caeliana, quae legi in epistola tua, quam accepi, simul et in Cumanum veni, eodem die, † et simul fieri poterat, ut temptaremur. Omnem igitur suspi-

---

In constituendo hoc loco ab Orellio et Wesenbergio (ad Tusc. II. 22) dissentio, et a Med. lectione nihil recedo. Acerrime adservare est summa diligentia custodire et occultare sc. consilium, quod e praecedenti sententia mente repetendum est.

§ 3. *Cato, qui — potuit et — ad eum se cont.* Transitus a pronomine relativo ad demonstrativum frequens est apud scriptores utriusque sermonis. De Graecis vid Matth. Gramm. Gr. § 472, 3; de Romanis prae aliis Kritz. ad Sal. Iug. 101, 5, qui tamen aliena exempla immiscuit, ut docuit Madvigius in Opusc. Acad. II p. 178.

Nullo negotio ɔ: sine ullo labore, facillime. cf. p. Cael. 22: *voluntas testium facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest.*

Utinam — Cotta Sardiniam teneat. Non tenuit. cf. Caes. B. C. I. 30.

§ 4. *Ventum est ad me* ɔ: mibi nunciatum est. Quod nunciatum est, continetur verbis: *centuriones — postridie,* sed male editores verba ita distinguunt, quasi etiam verba: *velle — tradere* eodem nuntio Ciceroni tradita sint. Immo Ninnius (qui nominatur supra III. 23, 4 et in Sestiana 68) hoc consilium esse centurionum Ciceroni declaravit.

Me velle. In sermone familiari utebantur formula *te volo,* qui aliquem compellare volebant, ut e comicis novimus. Cod. Torn. et margo Cratandri in h. l. interpolati dabant *me velle postridie convenire.*

† *Ad villam.* Sic codd. noti. Editores plerique correxerunt *a villa.* Orellius malebat *Atellam,* quo omnino venturus non erat Pompeiis in Cumanum proficiscens. Paene certum habeo in archetypo fuisse *abii clam.*

Quid, si plures? quo apparatu? Fuitne: *quodsi plures, quo apparatu?* ɔ: quodsi ad eas tres cohortes plures aliae se adiungerent, unde pecuniam aliaque ad bellum necessaria haberem?

Cogitavi eadem illa Caeliana. Cur addit *eadem,* et num omnino addere potuit, ubi loquitur de re nota (*illa C.* ut ep. sup *Caelianum illud*)? non credo. Scripsit, opinor: *Cogitavi equidem illa C.* Pro *simul et* sine dubio scribendum *simul ut,* vel solum *simul.* cff. quae monui ad h l. 4, 12. Postrema Peerlk. sic emendabat: *Et simulari poterat, ut temptaremur.* Aut sic scribendum est, aut *simul* deleto: *sed fieri poterat, ut temptaremur.*

Ut temptaremur. „Ut commentum hoc esset Caesarianorum, centurionibus astute missis ad temptandum animum meum." Man.

Omnem igitur suspicionem sustuli „ɔ: itaque sic egi, ut neminem putem suspicari, quid cogitem." Gron.

cionem sustuli. 5. Sed dum redeo, Hortensius venerat, et ad Terentiam salutatum deverterat; sermone erat usus honorifico erga me. Tamen eum, ut puto, videbo; misit enim puerum se ad me venire. Hoc quidem melius quam collega noster Antonius, cuius inter lictores lectica mima portatur. 6. Tu, quoniam quartana cares et novum morbum removisti [sed etiam gravedinem], te vegetum nobis in Graecia siste et literarum aliquid interea.

---

1 *Sed cum redeo* — 5 *et nedum novum morbum removisti sed etiam gravedinem* —

---

§ 5. *Sed dum redeo, Hortensius venerat.* Ita Lambinus in marg. edit. sec. correxit *cum* v. *quum*, quod alii retinent. Sed manifestum est Ciceronem scribere Hortensium venisse, quum ipse nondum rediisset, sed occupatus erat in redeundo. Itaque dicere debuit: *dum redeo, H. venerat,* quemadmodum scripsit Verr. V. 91 *haec dum aguntur, interea Cleomenes — pervenerat.* cff. alia exempla in Handii Turs. II. p. 308. *Quum* recte poneretur cum indicativo praesentis, si sententia per hanc particulam adiecta modum et formam rei actae significaret; quod illustravit Madvigius, Op. Ac. II. p 8.

Tamen eum — videbo. Tamen refertur ad id, quod ex superiore sententia legentibus sponte occurrit: *etsi eum non vidi.*

Collega noster A. sc. in auguratu. cf. supra IX. 9, 3. et lib. VIII de B. G. c. 50.

Cuius inter lictores lectica mima portatur. Si haec verba ipsius Ciceronis sunt, non interpolatoris, ut mihi videntur, dicendum erit Antonii mentionem scribenti bilem movisse. Sed miror, si Hortensium cum laude Antonio opponere voluit, Ciceronem non potius scripsisse: *Hic quidem melior quam — Antonius.* Si Hortensium laudat tantum, quod ad se venturus erat, nulla causa erat cur Antonii turpes mores hic obiter tangeret.

§ 6. *Et novum morbum removisti, [sed etiam gravedinem].* Fluctuant h. l. libri scripti et editi inter *nedum* et *novum.* Illud inventum est in codd. Malaspinae et Memmianis; hoc in Med. a prima manu, Torn. teste Lambino, et in margine Crat. Illud tuentur Malasp Bosius, et recentiorum plurimi, ad Balbi exemplum provocantes, de quo dixi ad IX. 7 A. in. Quibus recte Lambinus opposuit locutionis insolentiam; vellem addidisset absurdam sententiam. Nam si Cicero Balbino more locutus est, *morbus* opponitur *gravedini,* ut in illo loco *homines humiles* opp. *viris amplissimis.* cf. Hand in Turs. II. p. 563 et IV. p. 154. Non melius res cessit iis, qui post Victorium *novum morbum* scripserunt, idque ad quartanam referunt. Nam Atticus iam plures menses laborabat quartana (vid. VII I, 1 2, 2. 5, 1. 8, 2. VIII. 6, 3. IX. 4, 3. 8 extr. X. 9, 3. 15, 4); nuper accesserat δυσουρία, ut novimus ex ep. 10, 3. Quare in ep. seq. quartana dicitur *vetus morbus, novis* autem *temptationibus* designatur δυσουρία, quam nuper demum senserat. Hanc ob causam Lambinus in margine edit. sec. scripsit: *et non modo veterem morbum removisti, sed etiam gravedinem.* Sed ne hoc quidem placet. Verba *sed etiam gravedinem* videntur esse interpretis stulti, qui Atticum non plane restitutum putabat, nisi etiam catarrhis et defluxionibus capitis liberatus diceretur. Propterea seclusi.

XVII. (A. U. C. 705.)

1. Pridie Idus Hortensius ad me venit scripta epistola. Vellem cetera eius. Quam in me incredibilem *ἐκτένειαν!* qua quidem cogito uti.

---

§ 1. *Prid. Idus* sc. Maias, ut e subscriptione apparet.

Scripta epistola sc. ad te. Ea ipsa est, quae praecedit.

Deinde Serapion cum epistola tua, quam priusquam aperuissem, dixi ei te ad me de eo scripsisse antea, ut feceras. Deinde, epistola † scripta, cumulatissime cetera. Et hercule hominem probo; nam et doctum et probum existimo. Quin etiam navi eius me et ipso convectore usurum puto. 2. Crebro refricat lippitudo, non illa quidem perodiosa, sed tamen quae impediat scriptionem meam. Valetudinem tuam iam confirmatam esse et a vetere morbo et a novis temptationibus gaudeo. 3. Ocellam vellem haberemus. Videntur enim esse haec paullo faciliora. Nunc quidem aequinoctium nos moratur, quod valde perturbatum erat. Id si ἀκραὲς erit, utinam idem maneat! Hortensio quidem, ut adhuc erat, liberalius esse nihil potest. 4. De diplomate admiraris, quasi nescio cuius te flagitii insimularim. Negas enim te reperire, qui mihi id in mentem venerit. Ego autem, quia scripseras te proficisci cogitare, — etenim audieram

10 *maneat Hortensius! siquidem* —

Vellem cetera eius. Admodum dure supplent: essent his similia, quae dixit. Verbum in his latere puto, quod regit sequentem accusativum velut: *vellem audivisses quam* — ἐκτένειαν ɔ: prolixam benevolentiae significationem.

Epistola †scripta. Sic Med. ↓. Ball. Quod vulgo editur *lecta* nulla certa nititur auctoritate. Orellius coni. *ep. scissa,* Klotz. *aperta,* quod probo.

Navi eius ɔ: navi, quae Serapionem huc vexit. Videtur autem hic Serapio fuisse servus literatus Attici, quem in Dionysii locum filii educationi praeponere cogitabat.

§ 2. *Refricat lippitudo* ɔ: renovatur, recrudescit. Usum verbi intransitivum nullo exemplo munire possum, nec potuit Ellendt ad Cic. de Orat. V. II. p. 265 *refricandi* verbum illustrans. Potest quoque active intelligi, omisso acc. *me.*

§ 3. *Videntur — faciliora.* Non male Or. coniecit: *viderentur,* sc. si Ocellam haberemus.

Aequinoctium. Aequinoctium vernum, quod nunc incidit in a. d. VIII Kal. Aprilis, ut apparet ex subscriptione huius epistolae, illo anno fuit a d. XVIII Kal. Iunias. Cf. disp. G. F. Korbii in Orellii Onom. Tull. P. I. p. 139.

Id si ἀκραὲς erit, utinam idem maneat! Hortensio, quidem, ut adhuc erat, liberalius esse nihil potest. Ita haec a me emendata explico: Si tempus circa aequinoctium tranquillum erit, velim tranquillum maneat, ut ego ex Italia discedere possim. Hortensius certe discessum meum non impediet. Non tamen diffiteor etiam verba, ut vulgo leguntur, commodam praestare sententiam.

§ 4. *De diplomate.* cf. ep. 13 extr. Diplomata sunt tabulae publicae, quibus alicui aliquid conceditur. Varii generis diplomata apud antiquos scriptores memorantur, sed nulla frequentius quam ea, quibus *evectio* vel ius utendi cursu publico privatis hominibus dabatur. Haec sola nota fuisse videntur Bosio, quum ad ultima verba ep. 13 scriberet Atticum, ut tum putabat Cicero, obtinuisse diploma, quo ipsi liceret *cursu publico* ex Italia exire. Quod addit *cursu publico* falsum esse apparet e verbis Ciceronis: *etenim audieram nemini* ALITER *licere;* et omnino nullo satis certo argumento demonstrari potest ante Augustum cursum publicum in Italia vel extra eam fuisse institutum. Vere h. l. monuerat Manutius Ciceronem in ea opinione fuisse, Atticum a praefecto urbis sumpsisse diploma, quo ei exire liceret ex Italia; nisi quod *praefecto urbis,* qui eo tempore non creabatur nisi feriarum Latinarum causa, substituendum puto ipsum Caesarem, qui solus illam veniam dare potuit. cf. epist. Antonii h. l. 10, 2. — Caesarem iis quoque, quibus redire in urbem concessit, diplomata dedisse, docent ea, quae leguntur Fam. VI. 12, 3. cf. quoque Casaubonus ad Suet. Oct. 50.

nemini aliter licere — eo te habere censebam, et quia pueris diploma sumpseras. Habes causam opinionis meae, et tamen velim scire quid cogites, imprimisque, si quid etiamnunc novi est. XVII. Kal. Iun.

1 *et* † *quia a pueris* —

Quia pueris d. sumpseras. Orellius pro *pueris* malebat *prius.* Sed non erat, cur non acquiesceret in Med. scriptura, deleta litera *a* male bis scripta. Exitus enim illo tempore omnibus, igitur quoque Attici servis, sine diplomate praeclusi fuisse videntur.

XVIII. (*A. U. C.* 705.)

1. Tullia mea peperit XIIII. Kal. Iun. puerum ἑπταμηνιαῖον. Quod ηὐτόκησεν, gaudeo. Quod quidem est natum, perimbecillum est. Me mirificae tranquillitates adhuc tenuerunt atque maiori impedimento fuerunt quam custodiae, quibus asservor. Nam illa † Hortensina omnia fuere infantia. Ita fiet: homo nequissimus a Salvio liberto depravatus est. Itaque posthac non scribam ad te, quid facturus sim, sed quid fecerim;

5 *illa Hortensina omnia* † *fuere* —

§ 1. Ἑπταμηνιαῖον. Atticorum erat ἑπτάμηνον Formae productae in αῖος et ιαῖος paulo diversam vim habebant, quae cernitur in δευτεραῖος, ἑβδομαῖος et similibus. Apud Lucianum in dial. D. IX. 2 memoratur quoque ἔμβρυον ἑπταμηνιαῖον. Cicero ob formam inusitatam vituperatur a Fritzschio in comm. ad Arist. Thesmoph. p. 268.

Quod natum est. Sic solent neutro genere loqui de partu futuro vel recens edito. Exempla congessit Gronovius Lect. Plaut. p. 14 sq.

Tranquillitates. Plurali numero indicatur per plures dies mare ventis non fuisse agitatum. Plurima huius usus exempla e scriptoribus Latinis congessit C. G. Iacob, de usu num. plur. apud poetas Lat. p. 8; de Cicerone impr. conf. Ellendt de Orat. II. p. 378 seq.

Maiori impedimento fuerunt. Sic scripsi cum Lambino et Orellio, idemque necessarium videbatur Wesenbergio Emend. p. 32. Reliqui editores e codd. receperunt *maiore,* ut esset ablativus qui dicitur qualitatis. cf. Kritz. ad Sal. Iug. 97, 3. Sed ea constructio h. l. admitti non potest, quum ex eo quod praecedit *me* necessario hic assumendum sit *mihi.* In altero loco, quem protulit Kritzius, ad Herenn. II. 16. *Nos vero arbitramur non modo nullo adiumento esse, sed potius maximo incommodo* ablativum defendere licet, quamvis incertum sit, an *nullo adiumento* non dativus sit, ut Cic. p. Mur. 26 scripsit *nullo usui.*

Nam illa Hortensina omnia fuere infantia. Ita fiet: homo nequissimus a S. l. depravatus est. Verba dedi, ut leguntur in Mediceo, cuius unius libri auctoritate h. l. utimur. Multa in his corrupta sunt, quae partim ab Orellio sanata sunt, partim medicinam exspectant. Nam Kochius nihil, quo uti possimus, attulit in Mus. Rhen. XII. p. 278. Videamus de singulis. *Hortensina* probari non potest. Nam a nominibus propriis in *ius* desinentibus quae formantur adiectiva omnia exeunt in *ianus. Omnia* friget post *illa Hortensii* vel *illa Hortensiana. Fuere* est forma perfecti in Ciceronis scriptis suspecta. vid. ad IV. 8 *a,* 2, et A. G. Zumpt. ad oratt. de lege agr. p. 11. *Infantia* non solent dici, quae *puerilia* appellanda sunt. *Ita fiet* plane ineptum est. Quod autem Ernesto debetur *ita fit,* etsi per se melius est, non tollit difficultates, quibus haec verba laborant. Mihi Cicero ita scripsisse videtur: *Nam illa Hortensii omina fore inania apparet.* Orellius coniecit: *Nam illa Hortensina omnia fore inania iam vidi et —.* Sed

omnes enim *Κωρυκαῖοι* videntur subauscultare, quae loquor. 2. Tu tamen, si quid de Hispaniis sive quid aliud, perge quaeso scribere, nec meas literas exspectaris, nisi quum, quo opto, pervenerimus, aut si quid ex cursu; sed hoc quoque timide scribo; ita omnia tarda adhuc et spissa. Ut [male] posuimus initia, sic cetera sequuntur. Formias nunc sequimur; eadem nos fortasse furiae persequentur. Ex Balbi autem sermone, quem tecum habuit, non probamus de Melita. Dubitas igitur, quin nos in hostium numero habeat? Scripsi equidem Balbo te ad me de benevolentia scripsisse et de suspicione. Egi gratias de altero; (de altero) ei me purgavi. 3. Ecquem tu hominem infeliciorem? Non loquor plura, ne te quoque excruciem. Ipse conficior venisse tempus, quum iam nec fortiter nec prudenter quidquam facere possim.

5 *Ut male posuimus initia, sic cetera sequentur* — 9 *Egi gratias. De altero ei* —

---

verba *homo — depravatus est* rectius sine copula adiungi superioribus videntur.

Κωρυκαῖοι. Corycaei, qui promontorium Ciliciae Corycum habitabant, piratis finitimis clam indicabant, quinam mercatores illuc venissent, quid veherent, quo cursum darent. cf. Zenob. Cent. IV. 75 ibique Schneidewini adnot. et A. G Winckelmannus in Act. Soc. Gr. II. p 6. Hinc eo nomine appellari coeperunt callidi homines, qui delatorum munere funguntur.

§ 2. *Ita omnia tarda adhuc et spissa* Bosii argutiae non placent. Si in cod. Z. erat ONIA, erat scribendi compendium pro *omnia*. — *Spissa* dicuntur lenta, tenacia, in quibus haereas, unde non sine labore te expedias. cf. Ellendt. ad Brut. 138. Ortum videtur e Gr. σπιδνόν, quod apud Hesychium explicatur πυκνόν, συνεχές, πεπηγός.

Ut [male] posuimus initia, sic cetera sequuntur. Male esse glossatoris Ernestus vidit. Praesens *sequuntur* in Med. non minus aptum est, quam futurum, quod editores posuerunt. cf. Tac. Agric. 18 *non ignarus — prout prima cessissent, terrorem ceteris fore,* ubi conieci *tenorem ceteris fore.*

Formias nunc sequimur. Perperam sollicitatur, quod omnium librorum fide defenditur et confirmatur testimonio Caelii, Fam. VIII. 17, 1: *Ergo me potius in Hispania fuisse tum quam Formiis, quum tu profectus es ad Pompeium! Sequimur* est *petimus,* ut III. 16, *Cyzicum aut aliud quid sequimur.* cf. Graevius ad h. l. et Burm. ad Verg. Aen. IV. 361. *Italiam non sponte sequor.*

Non probamus de Melita ɔ: Caesari non placet, quod Melitae esse volo, quod suspicatur me inde ad Pompeium contendere velle.

De altero bis ponendum videtur. *Egi gratias de altero* ɔ: de eius in me benevolo animo; *de altero ei me purgavi* ɔ: quod attinet ad suspicionem, Balbo me purgavi.

§ 3. *Ipse conficior venisse tempus* ɔ: aerumna et dolore opprimor, quum video tempus venisse cet.

LIBER XI.

I. (A. U. C. 706).

1. Accepi a te signatum libellum, quem Anteros attulerat, ex quo nihil scire potui de nostris domesticis rebus, de quibus acerbissime afflictor, quod, qui eas dispensavit, neque adest istic neque ubi terrarum sit scio. Omnem autem spem habeo existimationis privatarumque rerum in tua erga me mihi perspectissima benevolentia, quam si his temporibus miseris et extremis praestiteris, haec pericula, quae mihi communia sunt cum ceteris, fortius feram, idque ut facias, te obtestor atque obsecro. 2. Ego in cistophoro in Asia habeo ad HS. bis et vicies. Huius pecuniae permutatione fidem nostram facile tuebere, quam quidem ego nisi expeditam relinquere (me) putassem, credens ei, cui tu scis iam pridem minime credere, commoratus essem paulisper, nec domesticas res impeditas reliquissem; ob eamque causam serius ad te scribo, quod sero intellexi quid timendum esset. Te etiam atque etiam oro, ut me totum tuendum suscipias, ut, si ii salvi erunt, quibuscum sum, una cum iis possim incolumis esse salutemque meam benevolentiae tuae acceptam referre.

11 *relinquere putassem* —

Longum silentium est inter ultimam epistolam libri X et priores epistolas huius libri. Paucis diebus postquam illam, quae post d. XIV Kal. Iunias a. DCCV scripta est, Attico miserat, Cicero consilium diu agitatum linquendae Italiae perficit. Nam a. d. III Id. Iun. e navi dedit literas ad uxorem et filiam, quae servatae sunt Fam. XIV. 7. Contulit se in Epirum ad Pompeium, unde scriptae sunt quatuor priores literae huius libri ad Atticum. Post pugnam Pharsalicam castra reliquit et in Italiam rediit. Brundisii scripsit reliquas epistolas huius libri anno DCCVI et DCCVII.

§ 1. *Qui eas dispensavit.* Is videtur fuisse Philotimus, ad eundemque referenda haec, quae § 2 leguntur: *credens ei, cui tu scis iam pridem minime credere.*

Existimationis sc. tuendae, ut bonum nomen existimer.

§ 2. *Ego — in Asia habeo ad HS. bis et vicies.* Cogitandum sine dubio de illa pecunia, cuius meminit in ep. ad Fam. V. 20, 9, mense Ianuario anni 705 scripta. „*Simul illud cogitare debes me omnem pecuniam, quae ad me salvis legibus pervenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse; id fuisse HS. XXII.*" Quod autem addit: *eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse* verum non fuisse ex hac et duabus seqq. epistolis manifestum est. Addidit autem eo consilio, ut Rufus, qui eius quaestor in Cilicia fuerat, iacturam HS. centum aequiore animo ferret, si audiret proconsulem suum multo maius damnum fecisse. Iniquius de hac re iudicavit Wielandus in adnotatione ad h. l. Vol. IV. p. 515 seqq. interpr. Germ.

Relinquere (*me*) *putassem. Me* addidi cum Lambino, quum cod. Med. habeat *relinquerem.* Iterum hanc praepositionem requiro inter verba *minime credere.*

II. (*A. U. C.* 706.)

1. Literas tuas accepi pridie Nonas Febr. eoque ipso die ex testamento crevi hereditatem. Ex multis meis miserrimis curis est una levata, si, ut scribis, ista hereditas fidem et famam meam tueri potest, quam quidem te intelligo etiam sine hereditate tuis opibus defensurum fuisse. 2. De dote quod scribis, per omnes deos te obtestor, ut totam rem suscipias, et illam miseram mea culpa et negligentia tueare meis opibus, si quae sunt, tuis, quibus tibi molestum non erit [facultatibus]; cui quidem deesse omnia, quod scribis, obsecro te, noli pati. In quos enim sumptus abeunt fructus praediorum? Iam illa HS. LX., quae scribis, nemo mihi unquam dixit ex dote esse detracta; nunquam enim essem passus. Sed haec minima est ex iis iniuriis, quas accepi, de quibus ad te dolore et lacrimis scribere prohibeor. 3. Ex ea pecunia, quae fuit in Asia, partem dimidiam fere exegi. Tutius videbatur fore ibi, ubi est, quam apud publicanos. Quod me hortaris, ut firmo sim animo, vellem posses aliquid afferre, quamobrem id facere possem. Sed si ad ceteras miserias accessit etiam id, quod mihi Chrysippus dixit parari — tu nihil

8 *facultatibus* —

§ 1. *Crevi hereditatem.* Cernere hereditatem est consilium suum declarare hereditatis adeundae. Absens autem hoc fecit sive per epistolam sive per procuratorem. cf. Kusteri diatr. de v. *cernere* Sanctii Minervae ex edit. Perizonii adiecta et Schilling. ad Hugon. p. 199 sq. Hereditatem fortasse dicit Fufidii cuiusdam, de qua vid. inf. 13, 3. 14, 3. 15, 4.

Ex multis meis scripsit P. Victorius, quum in cod. Med. invenisset *multissimis*, quem superlativum Ciceroniani olim hinc sumpserunt. cf. H. Stephani pseudoCicero p. 39 seqq. edit. Halens. Peerlkampius parum esse *multis* existimans Ciceronem scripsisse putabat *Ex millesimis meis m. c.*

§ 2. *De dote* cet. Agitur de dote Tulliae, cuius altera pensio Kal. Quint. huius anni Dolabellae solvenda erat, vid. ep. 3, 1. 4, 2.

Mea culpa et negligentia. Domesticas enim res impeditas reliquerat, ut vidimus modo ep. 1, 2.

Tuis, quibus tibi molestum non erit [facultatibus]. Ultimum voc. Ernestus glossatori tribuit. Reliqua sic scribenda mihi videntur: *tuisque, si tibi molestum non erit.*

In quos enim sumptus abeunt fructus praediorum? ɔ: quo impenduntur reditus aedium et agrorum meorum, ut Tullia iis frui nequeat?

Ex dote esse detracta ɔ: ex prima dotis pensione. Detraxisse videtur Terentia eiusve iussu Philotimus, ut Bosius coniecit. Certum suspicionis argumentum deest. Nam ipsum verbi tempus vetat, ne huc trahamus quae leguntur infra ep. 16, 5 *eam scelerate quaedam facere.*

§ 3. *Ibi, ubi est* sc. apud Egnatium, ep. 3, 3, cui vel Rufo vel Maximo cognomen fuit. L. Egnatius, Q. Ciceronis debitor, X. 15, 4, certe alius erat.

Facere ɔ: firmo animo esse. *Facere* nonnunquam occupat locum verbi praecedentis, etsi illud non actionem, sed conditionem designat. Sic est ap. Cornelium in Chabria 3, 4. *Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt idem.* ibid. 4, 3, *perire maluit, quam — navem relinquere. Id ceteri facere noluerunt.* Hor. Sat. I. 1, 64. *Iubeas miserum esse, libenter quatenus id facit.* ad q. l. Orellius citavit verba Planci

significasti — de domo, quis me miserior uno iam fuit? Oro, obsecro, ignosce: non possum plura scribere. Quanto maerore urgear profecto vides. Quod si mihi commune cum ceteris esset, qui videntur in eadem causa esse, minor mea culpa videretur et eo tolerabilior esset: nunc nihil est, quod consoletur, nisi quid tu efficis, si modo etiamnunc effici potest, ut ne qua singulari afficiar calamitate et iniuria. 4. Tardius ad te remisi tabellarium, quod potestas mittendi non fuit. A tuis et numorum accepi HS. LXX. et vestimentorum quod opus fuit. Quibus tibi videbitur velim des literas meo nomine. Nosti meos familiares. Si signum requirent aut manum, dices me propter custodias ea vitasse.

---

inter Cic. Fam. X. 18, 2 *cum collega consentiente, sicut milites faciunt* (ɔ: consentiunt), *hostibus obviam ire*. De simili usu v. ποιεῖν et δρᾶν cf. Plugk. ad Eurip. Alcest. v. 73 et Stallbaum. ad Plat. Soph p. 253 A.

De domo, fortasse ut diripiatur vel proscribatur a Caesarianis, quod ad Pompeium profectus sum.

§ 4. *Dices me propter custodias ea vitasse.* Recte scribitur; sed tamen quum post *dices* in Mss. legi videatur *vel*, fortasse Cicero scripsit: *dicas velim me — vitasse*, ut coniecit Kahnt, Symb. Crit. p. 8. — *Custodias* h. l. esse Pompeianas potius, quam Caesarianas, Corradus monuit.

III. (*A. U. C.* 706.)

1. Quid hic agatur scire poteris ex eo, qui literas attulit, quem diutius tenui, quia quotidie aliquid novi exspectabamus, neque nunc mittendi tamen ulla causa fuit praeter eam, de qua tibi rescribi voluisti, quod ad Kal. Quint. pertinet, quid vellem. Utrumque grave est, et tam gravi tempore periculum tantae pecuniae et dubio rerum exitu ista, quam scribis, abruptio. Quare, ut alia, sic hoc vel maxime tuae fidei benevolentiaeque permitto et illius consilio et voluntati, cui miserae consuluissem melius, si tecum olim coram potius quam per literas de salute nostra fortunisque deliberavissem. 2. Quod negas praecipuum mihi ullum incommodum impendere, etsi ista res nonnihil habet consolationis, tamen

---

4 *voluisti. Quod ad Kal. Quinct. pertinet, quid vellem. utrumque* —

---

§ 1. *Quod ad Kal. Quint. pertinet, quid vellem.* Dubitat, utrum altera dotis pensio Dolabellae sit solvenda, an potius filiae matrimonium dirimendum. Nam, si illud placeret, imminebat magnae pecuniae iactura; sin hoc, odium Caesaris, cui Dolabella erat carissimus, sibi timebat. Illustravit hunc locum Wielandus, vol. IV. p. 519 seqq. In verbis distinguendis secutus sum Klotzium. Sed in hac sententiae conformatione etiam *pertineret* necessarium puto.

De salute nostra fortunisque. Cicero plenus στοργῆς et pietatis in matrimonio carissimae filiae agi de sua salute iudicabat, et videbat a genero pendere utrum fortunas suas salvas haberet an non.

§ 2. *Etsi ista res nonnihil habet consolationis.* Ex omnibus libris affertur *nihil*, quod

etiam praecipua multa sunt, quae tu profecto vides et gravissima esse et me facillime vitare potuisse; ea tamen erunt minora, si, ut adhuc factum est, administratione diligentiaque tua levabuntur. 3. Pecunia apud Egnatium est. Sit a me, ut est; — neque enim hoc, quod agitur, videtur diuturnum esse posse, ut scire iam possim, quid maxime opus sit — etsi egeo rebus omnibus, quod is quoque in angustiis est, quicum sumus, cui magnam dedimus pecuniam mutuam, opinantes nobis, constitutis rebus, eam rem etiam honori fore. Tu, ut antea fecisti, velim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum a me existimes, ipse conficias. Tuis salutem dic. Cura ut valeas. Imprimis id, quod scribis, omnibus rebus cura et provide ne quid ei desit, de qua scis me miserrimum esse. Idibus Iun. ex castris.

---

1 *vides, ut sunt, et gravissima* —

Manutius arguta explicatione tueri studuit. Sed praeclare Malaspina ostendit recte egisse, qui *nonnihil* corrigeret. Solamen miseris socios habere malorum. Quae post *vides* adduntur *ut sunt* e codd. Faerni et Z., delevi cum Buchelero Mus. Rhen. XI. p. 526.

§ 3. *Sit a me, ut est.* Ambiguitas huius loci oritur ex incerta vi praep. *a*. Placet haec explicatio: quod ad me attinet, pecunia maneat apud Egnatium, ubi est. Ita Fam. V. 20, 1 *a quo* (loquitur de M. Tullio scriba) *mihi exploratum est, — nihil eum fecisse scientem*, cet. Alia collegit Handius Turs. I. p. 57. Sequentia prava distinctione laborabant. Itaque correxi.

Is — quicum sumus ɔ: Pompeius.

Constitutis rebus ɔ: si Pompeio victore tranquillitas publica erit stabilita. cf. Off. II. 40 *in constituta re publica*.

De qua scis me miserrimum esse ɔ: propter quam. Similem locutionem attulit Hand. Turs. II. p. 217 e Verr. I. 76. *Flebat uterque non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris filius.*

Ex castris Pompeii ad Dyrrachium positis. Caes. B. C. III. 13.

IV. (*A. U. C.* 706.)

1. Accepi ab Isidoro literas et postea datas binas. Ex proximis cognovi praedia non venisse. Videbis ergo ut sustentetur per te. De Frusinati, si modo futuri sumus, erit mihi res opportuna. Meas literas quod requiris, impedior inopia rerum, quas nullas habeo literis dignas, quippe cui nec quae accidunt, nec quae aguntur ullo modo probentur. Utinam coram tecum olim potius quam per epistolas! Hic tua, ut possum, tueor

---

§ 1 *Praedia non venisse.* Praedium nullum venire potuisse cognorat eodem fere tempore e Terentiae literis. Fam. XIV. 6.

Ut sustentetur Tullia, cui nihil deesse volebat.

De Frusinati cf. h. l. ep. 13, 4. Frusino erat oppidum Latii inter Ferentinum et Fregellas situm ad viam, quae Roma Beneventum ducebat.

apud hos. Cetera Celer. Ipse fugi adhuc omne munus, eo magis, quod ita nihil poterat agi, ut mihi et meis rebus aptum esset. 2. Quid sit gestum novi, quaeris: ex Isidoro scire poteris. Reliqua non videntur esse difficiliora. Tu id velim, quod scis me maxime velle, cures, ut scribis, ut facis. Me conficit sollicitudo, ex qua etiam summa infirmitas corporis, qua levata ero una cum eo, qui negotium gerit estque in spe magna. Brutus amicus in causa versatur acriter. Hactenus fuit, quod caute a me scribi posset. Vale. De pensione altera, oro te, omni cura considera, quid faciendum sit, ut scripsi iis literis, quas Pollex tulit.

1 *apud nos; cetera* —

Cetera Celer. Mire *tuis* ɔ: Attici praediis Epiroticis opponuntur *cetera*, quae Celer tueretur. Multo melius verba: *Cetera Celer* ab illis separantur, ut Manutius aliique volebant, qui supplent: narrabit. De Celere cf. X. 1, 4 et XII 8 Sed longe praestat *Cetera celo*, quod Manutius in antiquo libro se vidisse affirmat.

§ 2. Recte Manutius vidit hinc novam epistolam incipere. Conf. quoque Gruberus p. 19.

Reliqua non videntur difficiliora ɔ: ut Pompeius apud Dyrrachium vicit, sic reliquum bellum feliciter confecturus videtur. Ceterum ex eo, quod Cicero et tam breviter et his verbis de ea re scribit, satis apparet eum non tantum, quantum alii Pompeiani, illi victoriae tribuisse.

Ut scribis, ut facis. Malim: *ut scribis et facis.*

Qua levata. Potest quoque scribi *levatus* e schidis Wirz. Nam ut dicitur *levare aliquem cura, onere, morbo,* sic oratione in passivam formam conversa aliquis levatur *infirmitate corporis,* sed etiam *cura, morbus levatur.* vid. ep. 2, 1.

Brutus amicus in causa cet. Scribendum videtur: *B. amicus est; in causa v. a.*, aut: *Brutus amici in causa v. acr.* Nam, ut recte observat Orellius, non solet Cicero aliquem simpliciter *amicum* appellare. M. Iunium Brutum tum in Pompeii castris fuisse novimus e Plutarcho in eius vita c. 4.

V. (*A. U. C.* 706.)

1. Quae me causae moverint, quam acerbae, quam graves, quam novae, coëgerintque impetu magis quodam animi uti quam cogitatione, non possum ad te sine maximo dolore scribere; fuerunt quidem tantae, ut id, quod vides, effecerint. Itaque nec quid ad te scribam de meis rebus nec quid a te petam reperio. Rem et summam negotii vides. Equidem ex tuis literis intellexi et iis, quas communiter cum aliis scripsisti,

§ 1. *Quae me causae moverint,* ut ab armis discederem inque Italiam redirem. Scripta est haec epistola post pugnam Pharsalicam Brundisii, quo rediit mense Octobri exeunte, ut apparet e subscriptione ep. 12 lib. XIV ad Fam. Reditus sui nuntium iam miserat Attico, ab eoque literas acceperat, quibus nunc respondet.

Quas communiter cum aliis scripsisti ɔ: quibus a te scriptis aliorum nomina praescripsisti, ut ostenderes illorum eandem sententiam esse. Talium literarum exempla plura inveniuntur in lib. XVI ad Fam.

Subdebilitatum. Minime negligendum, quod in margine ed. Crat. et in fragm. Wirz. est *subita re quasi debilitatum.* Sed quum hominis

et iis, quas tuo nomine, quod etiam mea sponte videbam, te subdebilitatum novas rationes tuendi mei quaerere. 2. Quod scribis placere, ut propius accedam iterque per oppida noctu faciam, non sane video, quemadmodum id fieri possit. Neque enim ita apta habeo deversoria, ut tota tempora diurna in iis possim consumere, neque ad id, quod quaeris, multum interest, utrum me homines in oppido videant an in via. Sed tamen hoc ipsum sicut alia considerabo, quemadmodum commodissime fieri posse videatur. 3. Ego propter incredibilem et animi et corporis molestiam conficere plures literas non potui; iis tantum rescripsi, a quibus acceperam. Tu velim et Basilo et quibus praeterea videbitur, etiam Servilio conscribas, ut tibi videbitur, meo nomine. Quod tanto intervallo nihil omnino ad vos scripsi, his literis profecto intelliges rem mihi deesse, de qua scribam, non voluntatem. 4. Quod de Vatinio quaeris, neque illius neque cuiusquam mihi praeterea officium deesset, si reperire possent qua in re me iuvarent. Quintus aversissimo a me animo Patris fuit. Eodem Corcyra filius venit. Inde profectos eos una cum ceteris arbitror.

12 *ad vos, profecto intelligis* —

fracti et debilitati non sit nova statim consilia inire, melius scriptum fuisset: *Subita re minime debilitatum.* Itaque *subdebilitatum* retineri posse concedo.

§ 3. *Scripsi, his literis profecto intelliges.* Verba *scriptis literis,* quae omnes codd. noti habent, certam correctionem praebent: *Quod t. i. nihil omnino ad vos* (i. e. Atticum et ceteros familiares) *scripsi, his literis profecto intelliges* cet. Hanc emendationem occupavit Wesenbergius Emend. p 45, qui addidit Ciceronem saepe dixisse *aliqua re intelligere, cognoscere, perspicere* pro *ex aliqua re,* citans Fam. I. 5 b, 1 *ea te et literis multorum et nuntiis cognosse arbitror.* Adde Mil. 27 *quod re intellectum est.* Off. III. 33 *multa praecepta sunt, quibus perspici possit.*

§ 4. *Quod de Vatinio quaeris* sc. quo in me animo nunc sit. Vatinius tunc Brundisio praeerat. vid. Caes. de B. G. III. 100.

Quintus aversissimo a me animo Patris fuit. Unde repente illud Quinti odium erga M. fratrem eruperit, non satis constare Schutzius scribit; suspicatur tamen hunc illi exprobrasse, quod se incitasset ad Pompeium consequendum; Quintum autem putasse, fratrem velle huius consilii culpam in se transferre.

Profectos in Asiam ad Caesarem deprecandum, ut ex ep. seq. § 7 novimus.

VI. (*A. U. C.* 706.)

1. Sollicitum esse te cum de tuis communibusque fortunis, tum maxime de me ac de dolore meo sentio; qui quidem meus dolor non modo non minuitur, quum socium sibi adiungit dolorem tuum, sed etiam augetur. Omnino pro tua prudentia sentis qua consolatione levari maxime possim. Probas enim meum consilium negasque mihi quidquam tali tempore

3 *dolor meus*

potius faciendum fuisse. Addis etiam — quod etsi mihi levius est quam tuum iudicium, tamen non est leve — ceteris quoque, id est, qui pondus habeant, factum nostrum probari. Id si ita putarem, levius dolerem. 2. „Crede”, inquis, „mihi.” Credo equidem, sed scio quam cupias minui dolorem meum. Me discessisse ab armis nunquam poenituit; tanta erat in illis crudelitas, tanta cum barbaris gentibus coniunctio, ut non nominatim sed generatim proscriptio esset informata, ut iam omnium iudicio constitutum esset omnium vestrum bona praedam esse illius victoriae; vestrum plane dico: nunquam enim de te ipso nisi crudelissime cogitatum est. Quare voluntatis me meae nunquam poenitebit, consilii poenitet. In oppido aliquo mallem resedisse, quoad arcesserer. Minus sermonis subiissem, minus accepissem doloris, ipsum hoc me non angeret. Brundisii iacere in omnes partes est molestum. Propius accedere, ut suades, quo modo sine lictoribus, quos populus dedit, possum? qui mihi incolumi adimi non possunt. Quos ego nunc paulisper cum bacillis in turbam conieci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret. † Recipio tempore me domo. 3. Te nunc ad oppidum: quoniam his placeret modo propius accedere, ut hac de re considerarent. Credo fore auctores. Sic enim recipiunt, Caesari non modo de conservanda sed etiam de augenda mea dignitate curae fore, meque hortantur, ut magno animo sim, ut omnia summa sperem: ea spondent, confirmant, quae quidem mihi exploratiora essent, si remansissem. Sed ingero praeterita. Vide,

§ 2. *Sed scio — dolorem meum.* „Sed vereor ne ob studium erigendi animi mei officioso mendacio utaris.” Gronovius.

In illis ɔ: in Pompeianis.

Informata ɔ: mente concepta. cf. I. 1, 2.

Minus sermonis subiissem. Ita Fam. IX. 3, 1 dixit *dare sermonem* hominibus et *in sermonem incidere.* cf. Matth. ad Cat. I. 23.

Ipsum hoc, quod nunc me angit, me malum consilium iniisse.

In omnes partes. Belgice diceres *in alle opzichten.* De usu v. *partis* late patenti prudenter disputavit C. Nipperdeius in quaestt. Caesar. p. 51 sq. Sed apud Caesarem B. G. I. 2 omnino *qua ex re* scribendum videtur, non ut plures et meliores libri habent *qua ex parte.*

Cum bacillis non poterant latere in turba. Scr *sine bacillis,* ut vidit Peerlkampius.

Recipio tempore me domo — considerarent. Locus conclamatus. Aliorum coniecturae quum mihi non satisfacerent, ipse hanc emendationem, partim Orellii vestigia secutus, excogitavi: *Recipi*AM (sc. lictores) *tempore idoneo.* MIT*te nunc ad Oppium (et Balbum), quoniam his* SI *placeret* EO *modo* (np. cum lictoribus) *proprius accedere, hac de re considerare*M (np utrum accederem, necne). Pleraque in his paene nihil a cod. Med. recedunt. Post *Oppium* vel ante *Oppium* nomen Balbi excidisse, certissimum habeo, quoniam Cicero in iis, quae sequuntur, plurali numero utitur et hi duo perpetuo fere in his rebus una nominantur. (B. et O. IX. 7, 3. XI. 7, 4. 8, 1. 14, 2. 18, 1. XII. 13, 2. XIII. 19, 2; inverso ordine O. et B. XIII. 2, 1. ibid. 50). Longe aliter Hofmannus verba constituit: *Reliquo tempore me domi tenui ad oppidum, eo quoniam displiceret modo propius accedere, ut hac de re considerarent.* Vel etiam sic: *Reliquo tempore me domi tenui ad oppidum, ut, quum cum his placeret modo propius accedere, ut hac de re considerarent.* Uter felicior fuerit in coniectando iudicent alii.

§ 3. *Sed ingero praeterita. Ingero* ut Orellio, sic mihi suspectum est. Kochius coniecit:

quaeso, igitur ea, quae restant, et explora cum istis, et si putabis opus esse et si istis placebit, quo magis factum nostrum Caesar probet quasi de suorum sententia factum, adhibeantur Trebonius, Pansa, si qui alii, scribantque ad Caesarem me, quidquid fecerim, de sua sententia fecisse. 4. Tulliae meae morbus et imbecillitas corporis me exanimat, quam tibi intelligo magnae curae esse, quod est mihi gratissimum. 5. De Pompeii exitu mihi dubium nunquam fuit. Tanta enim desperatio rerum eius omnium regum et populorum animos occuparat, ut, quocunque venisset, hoc putarem futurum. Non possum eius casum non dolere; hominem enim integrum et castum et gravem cognovi. 6. De Fannio consoler te? Perniciosa loquebatur de mansione tua. L. vero Lentulus Hortensii domum sibi et Caesaris hortos et Baias desponderat. Omnino haec eodem modo ex hac parte fiunt, nisi quod illud erat infinitum. Omnes enim, qui in Italia manserant, hostium numero habebantur. Sed velim haec aliquando solutiore animo. 7. Quintum fratrem audio profectum in Asiam, ut deprecaretur. De filio nihil audivi. Sed quaere ex Diochare, Caesaris liberto, quem ego non vidi, qui istas Alexandreas literas attulit. Is dicitur vidisse

17 *vidisse: an euntem? an iam in Asia?* —

Sed non integra praeterita. Malim: *Sed urgeo pr.*, ineptus sum, qui inculco ea, quorum tempus praeteriit.

Ea, quae restant ɔ: ea, quae nunc quoque a ssequi potero, possimne sine periculo et dedecore redire.

§ 5. Cn. Pompeius, qui natus est pridie Kal. Oct. C. Atilio Serrano, Q. Servilio Caepione coss., quique natali suo M. Pisone, M. Messala coss. tertium triumphavit ex Asia (Plin. H. N. XXXVII. 13), trucidatus est annum agens duodesexagesimum pridie natalem ipsius, ut refert Vell. Paterc. II. 53. Triduum dissentit ab hoc Plutarchus in Pomp. c. 79 μιᾷ ὕστερον ἡμέρᾳ τῆς γενεθλίου necem adsignans. Quod denique Dio Cassius XLII. 5 narrat Pompeium eodem die, quo olim triumpharat, periisse, oppositionis causa confictum esse videtur.

Hominem — cognovi. Tenuis laudatio Pompeii. Sed summa Ciceronis de eo opinio paulatim valde erat imminuta, et Cicero fortasse non invitus videbat alterum e duobus, qui regnare volebant, esse sublatum.

§ 6. *De Fannio consoler te?* Hic Fannius videtur eodem fere tempore atque Pompeius periisse. Fueritne ille idem, cuius mentio fit in his epistolis VII. 15, 2. VIII. 15, 3, an alius, ignoramus. — *L. Lentulus* Crus, qui superiore anno cum C. Marcello consul fuerat, Pompeium fugientem secutus a Ptolemaei militibus comprehensus et in custodia necatus est. Caes B. C. III. 104.

Perniciosa loquebatur de mansione tua ɔ: te obiurgabat, quod non cum Pompeio mare transiisses.

Nisi quod illud erat infinitum ɔ: sed in illa parte, apud Pompeianos, sine modo et numero fiebat.

Omnes — habebantur. Saepius hoc profitetur Cicero, ut Fam. IX. 6, 3 et in Ligariana 33.

§ 7. *Istas Alexandreas literas* ɔ: literas Caesaris Alexandrea missas. Eodem modo scripsit *exspectationem Corfiniensem* VIII. 5, 2, aliaque. Sed quoniam alias semper utitur adi. *Alexandrinus*, Fam. I 5 a, 3 5 b, 1. XV. 15, 2. Cael. 51. Rab. Post. 31 seqq. Q. fr. II. 2, 3, hic scribendum puto: *qui istas Alexandrea literas attulit.*

Is dicitur vidisse euntem an iam in Asia. Codd. dant *an euntem an iam in Asia.* Sed bene vidit Ernestus prius illud *an* nullo modo

euntem, an iam in Asia. Tuas literas, prout res postulat, exspecto, quas velim cures quam primum ad me perferendas. IIII. Kal. Decembr.

defendi posse, itaque delevit. Retinuit tamen Orellius sibi imponi passus ab Handio in Turs. I. p. 308, cuius errorem iam castigarat Madvigius ad Fin. p. 320 de toto hoc genere dubitandi accurate disputans.

VII. (*A. U. C.* 706.)

1. Gratae tuae mihi literae sunt, quibus accurate perscripsisti omnia, quae ad me pertinere arbitratus es. † Factum igitur, ut scribis, istis placere [iisdem istis] lictoribus me uti, quod concessum Sestio sit, cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos. Audio enim eum ea senatus consulta improbare, quae post discessum tribunorum facta sunt. Quare poterit, si volet sibi constare, nostros lictores comprobare. 2. Quamquam quid ego de lictoribus, qui paene ex Italia decedere sim iussus? Nam ad me misit Antonius exemplum Caesaris ad se literarum, in quibus erat,

3 † *Fac tu — placere iisdem istis lictoribus —*

§ 1. † *Factum igitur, ut scribis, istis placere iisdem istis lictoribus me uti, quod concessum Sestio sit.* Graevius recte negans id, quod Bosius excogitaverat: *Fac tu — me uti* Latinum esse, male putabat bene se habere haec verba, ut sunt a Victorio distincta: *Factum — istis placere.* Quasi vero infinitivus a verbo faciendi pendere possit. Sermonis legibus non repugnat, quod fere requiri iudicabat Orellius: *Factum est igitur, ut scribis, SC. senatui placere* cet., sed et longius hoc a codicum vestigiis recedit, et paene absurdum est statuere lictores Ciceroni esse concessos SCto, addita etiam causa, quoniam idem concessum esset Sestio. Aliam emendationem circumspiciamus. Primum verba *istis placere* minime sollicitanda sunt, quum comparanti ea, quae in ep. praec. § 3 de eadem re leguntur *si istis placebit*, appareat *istos* dici Oppium et Balbum, quorum sententiam Atticus interea exploraverat et amico nuntiaverat. Requiritur igitur aliquid, unde ille infinitivus *placere* suspensus sit. Quum autem manifestum sit Ciceronem non multum tribuere istorum opinioni, quoniam Sestius, cuius exemplum ab iis allatum erat, in alia causa erat, atque ipse, ita scripsisse videtur: *Factum est igitur, ut scribis, istis placere lictoribus me uti, quod concessum Sestio sit.* Nam *iisdem istis lictoribus me uti* non potuisse Ciceronem scribere manifestum est. Si voluisset indicare eosdem lictores, quos populus olim sibi dederat, saltem scripsisset *iisdem his.* Sed delenda censeo quae continent aliquam explicationem praecedentis vocabuli *istis.*

Sestio. Sestius a 705 fuerat cum imperio. vid. VIII. 15, 3, atque ut colligimus ex epistola ad Rufum eodem anno data, Fam. V. 20, 5 provinciam Ciliciam pro praetore obtinuit post Ciceronem. Nihil autem obstat, quominus hunc esse P. Sestium statuamus, quem a. 698 Cicero defenderat.

Cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos. Cicero negat Sestium habere lictores *suos* ɔ: cum provincia sibi a Pompeio datos, sed eos, quos a Caesare acceperat.

Post discessum tribunorum. M. Antonius et Q. Cassius tribuni plebis inter Nonas et Idus Ianuarias a. 705 cum Curione ad Caesarem, qui tum Ravennae erat, profecti sunt. Cic. Fam. XVI. 11, 2 coll. Caes B. C. I. 5. Tribunorum discessu intercessio erat sublata, ideoque Caesar SCta post illum diem facta improbavit. cf. ibid. I. 7.

Poterit — comprobare. Cicero enim imperium iam anno 703 acceperat.

se audisse Catonem et L. Metellum in Italiam venisse, Romae ut essent palam; id sibi non placere, ne qui motus ex eo fierent, prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum. Itaque Antonius petebat a me per literas, ut sibi ignoscerem: facere se non posse, quin iis literis pareret. Tum ad eum misi L. Lamiam, qui demonstraret illum Dolabellae dixisse, ut ad me scriberet, ut in Italiam quam primum venirem; eius me literis venisse. Tum ille edixit ita, ut me exciperet et Laelium nominatim. Quod sane nollem. Poterat enim sine nomine res ipsa excipi. 3. O multas et graves offensiones! quas quidem tu das operam ut lenias. Nec tamen nihil proficis, quin hoc ipso minuis dolorem meum, quod, ut minuas, tam valde laboras, idque velim ne gravere quam saepissime facere. Maxime autem assequere quod vis, si me adduxeris, ut existimem me bonorum iudicium non funditus perdidisse. Quamquam quid tu in eo potes? Nihil scilicet. Sed, si quid res dabit tibi facultatis, id me maxime consolari poterit: quod nunc quidem video non esse, sed si quid, ex eventis, ut hoc nunc accidit. Dicebar debuisse cum Pompeio proficisci. Exitus illius minuit eius officii praetermissi reprehensionem. Sed ex omnibus nihil magis tamen desideratur, quam quod in Africam non ierim. Iudicio hoc sum usus, non esse barbaris auxiliis fallacissimae gentis rem publicam defendendam, praesertim contra exercitum saepe victorem. Non probant fortasse. Multos enim viros bonos in Africam venisse audio et scio fuisse antea. Valde hoc loco urgeor. Hic quoque opus est casu, ut aliqui sint ex eis aut, si potest, omnes, qui salutem anteponant. Nam si perseverant et obtinent, quid nobis futurum sit vides. Dices, „Quid illis, si victi erunt?" Honestior est plaga. Haec me excruciant. 4. Sulpicii autem consilium non scripsisti cur meo non anteponeres; quod etsi non tam

---

§ 2. *Quorum ipse causam cognovisset* ɔ: quos ipse causa cognita excepisset. Gronovius in lectt. Plaut. p. 356 locutionem explicavit.

Laelium. vid. ad 14, 1, h. l.

Poterat — excipi. Cicero veritus odium Pompeianorum et necessitatem in Italia manendi libenter vitans maluerat non nominari in edicto Antonii. Potuerat hic eum tacite excipere patiendo ut libere ibi viveret.

§ 3. *Quod in Africam non ierim* ɔ: quod cum reliquiis copiarum Pompeianarum non me contulerim in Africam. Illud poterat vituperari, minime vero desiderari. Credo Ciceronem scripsisse: *quam quod in Africam me conferam.* Aliter Kochius in Emendd. lib. p. 17 loco laboranti opem tulit, scribens: *Sed ex omnibus nihil malim* (e Med.) *tamen defendatur, quam quod in A. non ierim*

Iudicio hoc sum usus ɔ: sic mecum cogitavi, hac usus sum argumentatione.

Si potest. cf. ad IV. 13, 1.

Qui salutem anteponant Consulto non addit, cui rei anteponant, Attico relinquens quid supplere vellet *honestati* an *gloriae* an *officio.* Causam reticentiae bene perspexit Wielandus.

Honestior est plaga ɔ: honestius est pro bona causa occidere.

§ 4. *Sulpicii consilium,* qui Italiam non reliquit.

gloriosum est quam Catonis, tamen et periculo vacuum est et dolore. Extremum est eorum, qui in Achaia sunt. Ii tamen ipsi se hoc melius habent quam nos, quod et multi sunt uno in loco et, quum in Italiam venerint, domum statim venerint. Haec tu perge, ut facis, mitigare et probare quam plurimis. 5. Quod te excusas, ego vero et tuas causas nosco et mea interesse puto te istic esse, vel ut cum iis, quibus oportebit, agas, quae erunt agenda de nobis, ut ea, quae egisti, imprimisque hoc velim animadvertas: multos esse arbitror, qui ad Caesarem detulerint delaturive sint me aut poenitere consilii mei aut non probare, quae fiant; quorum etsi utrumque verum est, tamen ab illis dicitur animo a me alienato, non quo ita esse perspexerint. Sed totum ut hoc Balbus sustineat et Oppius et eorum crebris literis illius voluntas erga me confirmetur et hoc plane ut fiat, diligentiam adhibebis. 6. Alterum est, cur te nolim discedere, quod scribis T. efflagitare. O rem miseram! Quid scribam, aut quid velim? Breve faciam. Lacrimae enim se subito profuderunt. Tibi permitto; tu consule. Tantum vide, ne hoc tempore isti obesse aliquid possit. Ignosce, obsecro te, non possum prae fletu et dolore diutius in hoc loco commorari. Tantum dicam nihil mihi gratius esse, quam

11 *non quo ita perspexerint* — 14 *scribis istam efflagitare* — 16 *hoc temporis tibi obesse* —

Quum in I. venerint, domum statim venerint ɔ: non detinebuntur in aliquo oppido, sed venia a Caesare impetrata statim urbem petent. Fut. exactum in utroque membro ponitur, ubi indicandum est utramque rem simul factum iri. cf. Madvigii Gramm. Lat. § 365, adn. 2 interpr. meae. Temere Schutzius scripsit: *statim venient.*

§ 5. *Tuas causas nosco* ɔ: accipio tuas rationes. cf Leg. I. 11. *Vereor, ne istam causam nemo noscat,* ubi cf. Bakius — Atticus videtur se excusasse, quod in urbe manebat neque Brundisium festinabat.

Non quo ita esse perspexerint Infinitivum addidi e scidis Wirzeburgensibus, quae epist. 7 a verbis *tamen et periculo* usque ad ep. 12 *in praesentem acerbe dixerat* continent. Earum lectiones ab altera edit. Or. diversas notavit L. Spengelius in Relatt. doct. Monac. a. 1846, p. 917 sq.

Hoc plane ut fiat. Turpiter ignoravit Moserus vim adverbii *plane,* quum Symb. Crit. V. p. 16 hic *plene* scribendum esse contenderet. Meliora docent lexica, nisi forte librarii sexcentis locis *plane* scripserint, ubi *plene* dicendum erat. Exempla petantur ex Handii Turs. IV. p. 469 sq.

§ 6. *Quod scribis T. efflagitare.* In Med. legitur: *quod scribis tefflagitare,* in marg. Crat. et in Scidis Wirz. *q. s. te flagitare;* unde alii fecerunt *te flagitari* vel *te efflagitari,* alii T. ɔ: *Tulliam efflagitare.* Hoc rectum puto.

Quid velim? Merito Orellium offendit coniunctivus, qui a librariis illatus videtur pro futuro *volam.*

Breve faciam ɔ: non longum faciam. At vel invitis libris dicendum esse *brevi dicam* ɔ: breviter, paucis verbis dicam, docuerunt intt. ad Sestianam. § 12. cff. quoque Or. et Wunder. ad Planc § 95.

Ne hoc tempore isti obesse aliquid possit. Non dubitavi leni remedio, quod Kochius suppeditavit, verba a scribis male habita resarcire. Scripserunt *temporis tibi.* Alterum *hoc temporis* recedit a consuetudine Tulliana, quae *hoc tempore* scribendum docet. cf h. l. 8, 1 12, 2. 13, 2. 16. 1. Neque *id temporis* Cicero de quovis tempore dixit, sed de certo tempore diei, velut infra XIII. 33, 4. Quum autem in Med. pro *tibi* initio scriptum fuerit

quod eam diligis. 7. Quod literas, quibus putas opus esse, curas dandas, facis commode. Quintum filium vidi qui Sami vidisset, patrem Sicyone; quorum deprecatio est facilis. Utinam illi, qui prius illum viderint, me apud eum velint adiutum tantum, quantum ego illos vellem, si quid possem! 8. Quod rogas, ut in bonam partem accipiam, si qua sint in tuis literis, quae me mordeant, ego vero in optimam teque rogo, ut aperte, quemadmodum facis, scribas ad me omnia idque facias quam saepissime. Vale. XIV. Kalend. Ianuar.

---

te, idemque habeant Scidae Wirz., manifestum habemus indicium *isti* ɔ: Tulliae, quod sententia flagitat, esse verum.

In hoc loco ɔ: in hac re commemoranda.

§ 7. *Viderint*. Med. *viderunt*, quod non minus facile *videbunt* corrigitur. In subscriptione epistolae fragm. Wirz. habet XIII.

VIII. (*A. U. C.* 706.)

1. Quantis curis conficiar, etsi profecto vides, tamen cognosces ex Lepta et Trebatio. Maximas poenas pendo temeritatis meae, quam tu (im)prudentiam mihi videri vis, neque te deterreo, quo minus id disputes scribasque ad me quam saepissime. Nonnihil enim me levant tuae literae hoc tempore. Per eos, qui nostra causa volunt valentque apud illum, diligentissime contendas opus est, per Balbum et Oppium maxime, ut de me scribant quam diligentissime. Oppugnamur enim, ut audio, et a praesentibus quibusdam et per literas. His ita est occurrendum, ut rei magnitudo postulat. 2. † Furnius est illic mihi inimicissimus. Quintus misit filium non solum sui deprecatorem, sed etiam accusatorem mei. Dictitat se a me apud Caesarem oppugnari, quod refellit Caesar ipse omnesque eius amici. Neque vero desistit, ubicunque est, omnia in me maledicta conferre. Nihil mihi unquam tam incredibile accidit, nihil in his malis tam acerbum. Qui ex ipso audissent, quum Sicyone palam multis audientibus loqueretur, nefaria quaedam ad me pertule-

---

9 *Iis ita occurrendum* — 10 *Fufius* —

---

§ 1. *Cognosces ex Lepta et Trebatio.* Idem eodem fere tempore scripsit Terentiae, Fam. XIV. 17.

Prudentiam quum darent libri scripti et editi, *imprudentiam* scrib. esse me monuit Peerlkampius. Vicina sunt temeritas et imprudentia, sed temeritas longe distat a prudentia. Atticus iudicabat Ciceronem *incaute* fecisse. cf. initium epist. seq.

Diligentissime — quam diligentissime. Fastidiose nimis Moserus Symb. Crit. V. p. 17 aut priore loco *accuratissime*, aut posteriore *quam studiosissime* scriptum fuisse coniecit. Potuit sane ita scribi; sed nemo tam anxie in familiari epistola scribenda verba singula ponderat.

His ita est occurrendum. Scripsi cum Scidis Wirz. et Cratandro.

§ 2. † *Furnius.* Unum C. Furnium novimus, eumque semper Ciceroni amicissimum.

runt. Nosti genus, etiam expertus es fortasse; in me id est omne conversum. Sed augeo commemorando dolorem et facio etiam tibi. Quare ad illud redeo, cura ut huius rei causa dedita opera mittat aliquem Balbus. Ad quos videbitur velim cures literas meo nomine. Vale. VI. Kal. Ianuar.

vid. Onom. Tull. p. 263. Licet autem aliqua de re publica dissensio amicitiam fortasse divellerit eo tempore, non tamen vero simile est, acutissimum odium inde exstitisse. Hac de causa Manutius h. l. sermonem esse putabat de *Q. Fufio Caleno,* qui omni tempore Ciceronis fuit inimicissimus. *Furnium* tamen retinui, propter consensum librorum (Mediceo accedunt Scidae Wirz.), et quod res incerta est. cf. Wielandii adnot. vol. IV. p. 535.

Nosti genus, sc. sermonum et maledictorum, quo Q. Cicero iratus utitur, ut recte explicat Victorius.

VI Kal. Ian. In Scidis laud., ut in Med., est XVI.

IX. (A. U. C. 707.)

1. Ego vero et incaute, ut scribis, et celerius, quam oportuit, feci nec in ulla sum spe, quippe qui exceptionibus edictorum retinear, quae si non essent sedulitate effectae et benevolentia tua, liceret mihi abire in solitudines aliquas. Nunc ne id quidem licet. Quid autem me iuvat, quod ante initum tribunatum veni, si ipsum quod veni nihil iuvat? Iam quid sperem ab eo, qui mihi amicus nunquam fuit, quum iam lege etiam sim confectus et oppressus? In dies iam Balbi ad me literae languidiores, multaeque multorum ad illum, fortasse contra me. Meo vitio pereo. Nihil mihi mali casus attulit, omnia (mea) culpa contracta sunt. Ego enim, quum genus belli viderem, imparata et infirma omnia contra paratissimos, statueram quid facerem, ceperamque consilium non tam forte quam mihi praeter ceteros concedendum. 2. Cessi meis vel potius parui;

8 *Quotidie iam* — 10 *omnia culpa* — 11 *paratissimos, quieveram* — *quid facerem?* — *ceperamque* —

§ 1. *Exceptionibus edictorum.* cf. ep. 7, 2; (*Antonius*) *edixit ita, ut me exciperet — nominatim.*

Ante initum tribunatum ɔ: a. d. IV. Id. Decembres, quo die tribuni pl. munus suum inibant. Redierat autem ante illud tempus, veritus ne novi tribuni in absentes gravius quid rogarent.

Iam lege etiam ɔ: non Antonii tantum edicto, sed lege etiam lata ab eo, *qui mihi amicus nunquam fuit.* His Dolabellam trib. pl. significari suspicor et cum Ernesto pro *quum* malim *cuius.* Coniunctio particularum *iam etiam* non est insolens. cf. Cortius ad Fam. IV. 1, 9 *cogitabam ab urbe discedere, cuius iam etiam nomen invitus audio,* et Hand. Turs. III. p. 139.

In dies aptius esse, quam *quotidie,* quod de coniectura editur, quum in cod. tantum sit *die*, a Klotzio recte observatum est. cf. adnot. ad V. 7, 1. Mox *illum* dicit Caesarem.

Omnia (mea) culpa contracta sunt. Mea facile omitti potuit post *omnia.* Ursinus illud e libro Longolii restituit.

Statueram quid facerem. Sciveram est in Med. e correctione prioris scripturae *sitve-*

ex quibus unus qua mente fuerit, is, quem tu mihi commendas, cognosces ex ipsius literis, quas ad te et ad alios misit, quas ego nunquam aperuissem, nisi res acta sic esset: delatus est ad me fasciculus, solvi, si quid ad me esset literarum: nihil erat; epistola Vatinio et Ligurio altera; iussi ad eos deferri; illi ad me statim ardentes dolore venerunt, scelus hominis clamantes, epistolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum. Hic Ligurius furere: se enim scire summo illum in odio fuisse Caesari, † illum tamen non modo favisse, sed etiam tantam illi pecuniam dedisse honoris mei causa. Hoc ego dolore accepto volui scire, quid scripsisset ad ceteros. Ipsi enim illi putavi perniciosum fore, si eius hoc tantum scelus percrebuisset. Cognovi eiusdem generis, ad te misi: quas si putabis illi ipsi utile esse reddi, reddes; nil me laedet. Nam quod resignatae sunt, habet, opinor, eius signum Pomponia. Hac ille acerbitate initio navigationis quum usus esset, tanto me dolore affecit, ut postea iacuerim, neque nunc tam pro se quam contra me laborare dicitur. 3. Ita omnibus rebus urgeor, quas sustinere vix possum vel plane nullo modo possum. Quibus in miseriis una est pro omnibus, quod istam miseram patrimonio, fortuna omni spoliatam relinquam. Quare te, ut

8 *sed et tantam* — 18 *miseram patre, patrimonio* —

ram, quod dant quoque Scidae laudatae. Sine dubio scrib. *statueram*, ut coni. Madvigius ap. Wesenb. Emend. p. 9. Nam *sciveram*, quod nonnullis placuit, decernendi vim nec apud Tullium nec apud ullum bonum Latinitatis auctorem habet; nec *quieveram — quid facerem?* — probari potest de eo, qui non quievit, sed quiescere quum vellet, invitus ad bellum abiit.

§ 2. *Unus qua mente fuerit.* Loquitur de Quinto fratre.

Ligurius. Caesaris familiaris, ad quem literas se daturum M. Cicero promittit fratri, ad Q. fr. III. 7, 2. Eundem mortuum laudat Fam. XVI. 18, 3.

Illum in odio fuisse C., illum — favisse, — illi pecuniam dedisse. Prius *illum* et *illi* manifesto indicant Q. Ciceronem. *Illum favisse* quum sit: Caesarem favisse Quinto, scribendum *hunc — favisse*, ut iam monuit Herm. Peter.

Non modo — sed etiam. Cod. Med. dat, *sed et*, ut legitur Verr. I. 1, 1 et de prov. cons. 19, quod defendit Handius Turs. II. p. 516. Sed quum e scidis Wirz. afferatur *sed et tam tantam* non dubitavi reponere magis usitatum *sed etiam*.

Honoris mei causa. Legantur quae de hac formula scripsit Madvigius, Ep. crit. ad Orellium p. 100, et Opusc. Acad. I. p. 168.

Nam quod resignatae sunt, cet. ɔ: Nam illud te deterrere non debet, quod signa aperta sunt, quoniam denuo consignare poteris, siquidem Pomponia, quae Romae est, mariti signum habet.

§ 3. *Una est pro omnibus* ɔ: una gravitate sua reliquas omnes aequat, omnium loco mihi est. cf. II. 5, 1. *Cato, qui mihi unus est pro centum milibus.* Verg. Aen. III. 435 *unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum praedicam*, ubi contra optimos libros faciunt, qui scribant *prae*, quod Orellius h. l. malebat. Sed hoc ne ferendum quidem erat. Recte dixeris: *una molestia est prae omnibus gravis* v. *gravissima;* sed quoniam *prae omnibus* est: si omnes alias comparamus, intelligitur non posse dici: *in miseriis una est prae omnibus.* Non recte de hoc usu praep. *pro* iudicavit Handius Turs. IV. p. 581.

Patrimonio, fortuna omni spoliatam. Quod

polliceris, videre plane velim. Alium enim, cui illam commendem, habeo neminem, quoniam matri quoque eadem intellexi esse parata, quae mihi. Sed, si me non offendes, satis tamen habeto commendatam patruumque in ea, quantum poteris, mitigato. Haec ad te die natali meo scripsi, quo utinam susceptus non essem aut ne quid ex eadem matre postea natum esset! Plura scribere fletu prohibeor.

---

e Graevii coniectura et vestigiis duorum codd. nullius auctoritatis, quibus nunc tamen accedunt Scidae Monacenses, his verbis praeponitur *patre* omnino delendum esse optime demonstravit Wesenbergius, Emend p. 60. Asyndeton duorum nominum *patrimonio, fortuna* ne quem offendat, similia exempla ex his literis laudo III. 13, 1 *causae meae, voluntati meorum* IX. 15 *crudelem, iratum* V. 21, 12 *querentibus — postulantibus.* cf. praeterea Hofmann. ad ep. sel. II. 12, 2.

Si me non offendes, ut supra *relinquam,* non cum Graevio explicandum est de moriendi, sed de alio abeundi consilio. In sententia conditionali futurum simplex rarius locum habet, sed non est sine exemplo. Vid. Sest. 51. *Quare moneo vos ne, si qua vos aliquando necessitas — vocabit, segniores sitis* cet. De tenui saepe discrimine inter utramque futuri temporis designationem Madvigius monuit Op. Acad. II. p. 80 in adn.

In ea Male in marg. Lamb. scripsit *in eam.* cf. supra ad IV. 17, 3

Die natali meo, qui erat a. d. III. Non. Ian.

Utinam susceptus non essem aut ne quid — natum esset. Aliquod discrimen statuunt Ramshornius in Iahnii Ann Philol. I. p. 371 et Haasius ad Reisigii Scholas adn. 495 inter *utinam non* et *utinam ne,* quasi illo modo fortius, quod fieri nolles, deprecareris. Illa sententia videtur probanda. *Utinam ne* est Fam. V. 17, 3 et recte a Baitero repositum est ad Q fr. I. 3, 9 *sed haec utinam ne experiare,* ubi negatio in cod. Med. exciderat, et alii minus recte *non* interposuerunt.

X. (*A. U. C.* 707.)

1. Ad meas incredibiles aegritudines aliquid novi accedit ex iis, quae de Q. Q. ad me afferuntur. P. Terentius, meus necessarius, operas in portu et scriptura Asiae pro magistro dedit. Is Quintum filium Ephesi vidit VI. Id. Decembr. eumque studiose propter amicitiam nostram invitavit, quumque ex eo de me percontaretur, eum sibi ita dixisse narrabat, se mihi esse inimicissimum, volumenque sibi ostendisse orationis, quam apud Caesarem contra me esset habiturus; multa a se dicta contra eius amentiam, multa postea Patris simili scelere secum Quintum patrem locutum, cuius furorem ex iis epistolis, quas ad te misi, perspicere potuisti. Haec tibi dolori esse certo scio, me quidem excruciant, et eo magis, quod mihi cum illis ne querendi quidem locum futurum puto. 2. De

---

§ 1. *De Q. Q.* ɔ: de Quintis, patre et filio, ut seqq. docent.

Operas — dedit ɔ: in vectigalibus Asiae exigendis societati publicanorum, qui ea conduxerant, magistri loco functus est. cf. Fam. XIII. 65, ubi eundem hunc P. Terentium Hisponem, *qui operas in scriptura pro magistro dat,* commendat P. Silio, qui a. 703 Asiam pro praetore tenebat. Tales homines dicuntur quoque *esse in operis societatis,* ibid. 9, 3. De ceteris dixi ad V. 15, 3.

Invitavit ɔ: ad coenam vocavit, hospitio

Africanis rebus longe alia nobis, ac tu scripseras, nuntiantur. Nihil enim firmius esse dicunt, nihil paratius. Accedit Hispania et alienata Italia, legionum nec vis eadem nec voluntas, urbanae res perditae. Quid est, ubi acquiescam, nisi quam diu tuas literas lego? quae essent profecto crebriores, si quid haberes, quo putares meam molestiam minui posse. Sed tamen te rogo, ne intermittas scribere ad me, quidquid erit, eosque, qui mihi tam crudeliter inimici sunt, si odisse non potes, accuses tamen, non ut aliquid proficias, sed ut tibi me carum esse sentiant. Plura ad te scribam, si mihi ad eas literas, quas proxime ad te dedi, rescripseris. Vale XII. Kal. Febr.

---

excepit. cf. Caes. B. C. I. 74 *alii suos in castra invitandi causa adducunt, alii ab suis abducuntur.*

§ 2. *Accedit Hispania.* Ibi tum Q. Cassius Longinus pro praetore a Caesare relictus animos Hispanorum a se alienaverat resque mire perturbaverat. Vid. liber de bello Alexandr. c. 48—64.

Et alienata Italia. Antonii culpa — cf. Phil. II. c. 25 — et Dolabellae factis. ep. 12, 4 et 23, 3.

XI. (*A. U. C.* 707.)

1. Confectus iam cruciatu maximorum dolorum, ne si sit quidem, quod ad te debeam scribere, facile id exsequi possim, hoc minus, quod res nulla est, quae scribenda sit, quum praesertim ne spes quidem ulla ostendatur fore melius. Ita iam ne tuas quidem literas exspecto, quamquam semper aliquid afferunt, quod velim. Quare tu quidem scribito, quum erit cui des: ego tuis proximis, quas tamen iam pridem accepi, nihil habeo quod rescribam. Longo enim intervallo video immutata esse omnia; illa esse firma quae debeant, nos stultitiae nostrae gravissimas poenas pendere. 2. P. Salustio curanda sunt HS. $\overline{\text{XXX}}$., quae accepi a Cn. Salustio. Velim videas ut sine mora curentur. De ea re scripsi ad Terentiam. Atque hoc ipsum iam prope consumptum est. Quare id quoque velim cum illa videas, ut sit qui utamur. Hic fortasse potero sumere, si sciam istic paratum fore. Sed prius quam id scirem, nihil sum ausus sumere. Qui sit omnium rerum status noster vides. Nihil est mali, quod

---

10 et 11 *Sallustio* —

---

§ 1. *Longo intervallo video* ɔ: tandem aliquando video, quod ante non videram.

Illa esse firma, quae debeant ɔ: Pompeianorum res in Africa et Hispania meliores esse.

§ 2. *Hoc ipsum* ɔ: illa HS. XXX.

Ut sit qui utamur ɔ: ut sit cuius usum capiamus, unde vivamus, ut sit in sumptum, ut scribit XV. 15, 4. cf. XIII. 23, 3 *habere qui utar laetor.* Ter. Ad. V. 9, 24 *dederis, unde utatur.* ubi cf. Donatus.

Sumere ɔ: versuram facere, ut XIII. 6. 2.

Qui sit omnium rerum status noster. Observetur genitivus obiectivus, pro quo *in omnibus rebus* exspectes. Similiter in Cat. mai. 4.

non et sustineam et exspectem. Quarum rerum eo gravior est dolor, quo culpa maior. Ille in Achaia non cessat de nobis detrahere. Nihil videlicet tuae literae profecerunt. Vale. VIII. Id. Mart.

scripsit: *ceterarum rerum tuam excellentem sapientiam.* Fin. IV. 39 *virtutem volunt esse earum rerum,* ad q. l. cf. Madvigius, Caelius ad Fam. VIII. 14, 2: *neque mearum rerum quid consilii capiam reperio.* Praeiverant Plautus in Cistell. I. 1, 33 et Terentius in Adelph. IV. 5, 61.

Nihil est mali, quod non et sustineam et exspectem. Turpi ignoratione sermonis Latini Moserus Symb. Crit. V. p. 17 affirmavit h. l. *aut — aut* scribendum esse. Quasi vero is, qui alia mala sustinet, alia exspectat, non rectissime dicat *omnia mala sustineo et exspecto,* a quo *et sustineo et exspecto* ita diversum est, ut hac ratione utrique verbo par momentum tribuatur, quum *et* semel posito adiungatur id, quod levius videtur.

XII. (*A. U. C. 707.*)

1. Cephalio mihi a te literas reddidit a. d. IIX. Id. Mart. vespere. Eo autem die mane tabellarios miseram, quibus ad te dederam literas. Tuis tamen literis putavi aliquid rescribendum esse, ea re maxime, quod ostendis te pendere animi, quamnam rationem sim Caesari allaturus profectionis meae tum, quum ex Italia discesserim. Nihil opus est mihi nova ratione. Saepe enim ad eum scripsi multisque mandavi me non potuisse, quum cupissem, sermones hominum sustinere, multaque in eam sententiam. Nihil enim erat, quod minus eum vellem existimare quam me tanta de re non meo consilio usum esse. Postea, quum mihi literae a Balbo Cornelio minore missae essent illum existimare Quintum fratrem lituum meae profectionis fuisse — ita enim scripsit — qui nondum cognossem, quae de me Quintus scripsisset ad multos, etsi multa praesens in praesentem acerbe dixerat et fecerat, tamen † L. meo his verbis ad Caesarem scripsi:

2. „De Quinto fratre meo non minus laboro quam de me ipso, sed „eum tibi commendare hoc meo tempore non audeo. Illud dumtaxat

4 *tamen lectis litteris — rescribendum esse, maxime* — 7 *mandavi non potuisse* — 14 *tamen † Nilo meo* —

§ 1. *Multisque mandari me non potuisse.* Pron. *me* addidi e scidis Wirz. easdemque secutus sum paulo ante delens *lectis* in verbis *Tuis tamen lectis literis* et post *rescribendum esse* inserens *ea re.* Nam e corr. Med. *esse eo* apparet in veteri exemplo, quo ille utebatur, tale quid ibi scriptum fuisse. cf. Halm in Mus. Rhen. XVIII. p. 461 sq.

Lituum meae profectionis. Apte Corradus comparavit locum ex Fam. VI. 12, 3, ubi Cicero scribit Ampium Balbum ab invidis *tubam belli civilis* vocari.

Tamen † L. meo his verbis — scripsi. Ita in Med. correctum est. Cod. Hisp. habere dicitur: *effecerat tamen moeroris verbis.* Scribendum videtur cum Graevio et Wesenbergio Emend. p. 124 *tamen nihilominus his verbis ad C. scripsi,* quod tamen magis fluxit e Bosiano *tamen nilo meo,* aut cum Lambino: *tamen de eo his verbis ad Caesarem scripsi.*

„tamen audebo petere abs te, quod te oro, ne quid existimes ab illo „factum esse, quo minus mea in te officia constarent minusve te dili„gerem, potiusque semper illum auctorem nostrae coniunctionis fuisse „meique itineris comitem, non ducem. Quare ceteris in rebus tantum „ei tribues, quantum humanitas tua amicitiaque vestra postulat. Ego „ei ne quid apud te obsim, id te vehementer etiam atque etiam rogo.“ 3. Quare, si quis congressus fuerit mihi cum Caesare etsi non dubito, quin is lenis in illum futurus sit idque iam declaraverit, ego tamen is ero, qui semper fui. Sed, ut video, multo magis est nobis laborandum de Africa, quam quidem tu scribis confirmari quotidie magis ad conditionis spem quam victoriae. Quod utinam ita esset! Sed longe aliter esse intelligo, teque ipsum ita existimare arbitror, aliter autem scribere, non fallendi sed confirmandi mei causa, praesertim quum adiungatur ad Africam etiam Hispania. 4. Quod me admones ut scribam ad Antonium et ad ceteros, si quid videbitur tibi opus esse, velim facias id, quod saepe fecisti. Nihil enim mihi venit in mentem, quod scribendum putem. Quod me audis erectiorem esse animo, quid putas, quum videas accessisse ad superiores aegritudines praeclaras generi actiones? Tu tamen velim ne intermittas, quoad eius facere poteris, scribere ad me, etiam si rem, de qua scribas, non habebis. Semper enim afferunt aliquid mihi literae tuae. Galeonis hereditatem crevi. Puto enim cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. VIII. Id. Mart.

---

§ 2. *Quod te oro.* Orare quum plus sit quam *petere*, vide ne scribendum sit: *quin te oro* et *audeo* pro *audebo.* Kochius illud intolerabile iudicans coniecit: *quoad te videro,* coll. quae seqq. initio § 3.

§ 3. *Ad conditionis spem quam victoriae. Victoriae* recte opponi *conditionem* apparet ex his verbis Fam. VI. 2, 2 *si armis aut conditione positis aut defetigatione abiectis aut victoria detractis civitas respiraverit,* ubi similiter atque h. l. transactionem quandam indicat. cf. Gronov. ad Liv. XXXIV. 23 extr. Quare de *confirmandi* verbo dubitarent Ernestus et Orellius, causae nihil video.

§ 4. *Velim facias — fecisti,* ut scribas epistolas ad eos meo nomine. cf. ep. seq. sub finem.

Erectiorem esse animo. Ita codd. Med. et Hisp. Et standum est hac Mss. scriptura, quae correctione Victoriana *fractiorem* longe potior est. Sequenti enim quaestione ostendit Cicero, quare non possit animo esse erectus et confirmatus.

Generi actiones. cf. ep. 14, 2 et quae adnotabo ad ep. 23, 3.

Cretionem simplicem fuisse ɔ: meram cretionem, nihil praeter cretionem, quum Galeo nihil reliquerit et hereditas igitur nulla sit. Ineptas aliorum sententias de cretione simplici bene reiecit Schillingius in Observ. ad Hugonis hist. iur. Rom. p. 201.

XIII. (*A. U. C.* 707.)

1. A Murenae liberto nihil adhuc acceperam literarum. P. Siser red-

---

2 † *P. Siser* —

---

§ 1. *P. Siser.* Nomen hominis ignotum multis offensioni fuit, sed libr. consensu comprobatur.

diderat eas, quibus rescribo. De Servii patris literis quod scribis, item Quintum in Syriam venisse quod ais esse qui nuntient, ne id quidem verum est. Quod certiorem te vis fieri, quo quisque in me animo sit aut fuerit eorum, qui huc venerunt, neminem alieno intellexi. Sed, quantum id mea intersit, existimare te posse certe scio. Mihi quum omnia sunt intolerabilia ad dolorem, tum maxime, quod in eam causam venisse me video, ut sola utilia mihi esse videantur, quae semper nolui. P. Lentulum patrem Rhodi esse aiunt, Alexandreae filium, Rhodoque Alexandream C. Cassium profectum esse constat. 2. Quintus mihi per literas satisfacit multo asperioribus verbis, quam quum gravissime accusabat. Ait enim se ex literis tuis intelligere tibi non placere, quod ad multos de me asperius scripserit; itaque se poenitere, quod animum tuum offenderit, sed se iure fecisse. Deinde perscribit spurcissime quas ob causas fecerit. Sed neque hoc tempore nec antea patefecisset odium suum in me, nisi omnibus rebus me esse oppressum videret. Atque utinam vel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te accessissem! Nunc nec ubi nec quando te sim visurus possum suspicari. 3. De coheredibus Fufidianis nihil fuit, quod ad me scriberes. Nam et aequum postulant et, quidquid egisses, recte esse actum putarem. 4. De fundo Frusinati redimendo iam pridem intellexisti voluntatem meam; etsi tum meliore loco res erant nostrae, neque tam mihi desperatum iri videbantur, tamen in eadem sum voluntate. Id quemadmodum fiat tu videbis. Et velim, quoad poteris, consideres ut sit unde nobis suppeditentur sumptus necessarii. Si quas habuimus facultates, eas Pompeio tum, quum id videbamur sapienter facere, detulimus. Itaque tum et a tuo vilico

5 *certo scio* — 25 *villico* —

De Servii p. literis fortasse ad Caesarem datis.

Certe scio. Ita Med. Vulgo *certo.* cf. ad III. 20, 1.

Mihi quum omnia sunt intolerabilia cet. „Mihi et omnia alia, quae nunc me circumstant, causantur gravissimos et non ferendos dolores, et illud praecipue, quod eo descendisse videor, ut mihi tantummodo id prodesse possit, a quo semper abhorrui et in praesens abhorreo, ut Caesar vincat et perpetuam tyrannidem obtineat. Hoc autem dicit propter metum Pompeianorum in Africa et Hispania resurgentium, quibuscum se reconciliari posse non putabat." I. F. Gron.

P. Lentulum p. Rhodi esse aiunt. A Rhodiis eum non receptum fuisse narrat Caesar B. C. III. 102, et confirmat Lentuli filius in ep. ad Ciceronem data, Fam. XII. 14, 3.

§ 2. *Spurcissime.* Vere Moserus Symb. Crit. V. p. 18 in fratre obiurgando mitius vocabulum desiderat. Sed non recte *apertissime* correxit. Magis probandum *parcissime,* quod proposuit C. F. Hermannus in Mus. Rhen. noviss. serie IV. 2. p. 316.

Tu scripseras. cf. h. l. 5, 2.

§ 4. *De fundo Frusinati* cet. Vid. supra 4, 1.

Videbantur. I. F. Gron. correxit *videbatur,* quod probo.

Detulimus ɔ: mutuas dedi.

Et causam nosti. „Quid potissimum attendendum sit in ea consultatione, qui ponendi

sumpsimus et aliunde mutuati sumus, quum Quintus quereretur per literas sibi nos nihil dedisse, qui neque ab illo rogati sumus neque ipsi eam pecuniam adspeximus. Sed velim videas quid sit quod confici possit, quidque mihi de omnibus des consilii, et causam nosti. 5. Plura ne scribam dolore impedior. Si quid erit, quod ad quos scribendum meo nomine putes, velim, ut soles, facias, quotiesque habebis, cui des ad me literas, nolim praetermittas. Vale.

calculi, nosti. Locutio de foro, ut *docere causam* dicitur, qui patronum instruit de lite, Fam. VII. 21 et *discere causam* patronus dicitur ibid. X. 26." I. F. Gron.

§ 5. *Quod ad quos scribendum - - putes.* F. Ursinus, ut solet e vet. libro commendat: *ad quenquam.* Sed hoc ne Latinum quidem est. Scribe cum marg. edit. 1584 *ad aliquos.*

XIV. (*A. U. C.* 707.)

1. Non me offendit veritas literarum tuarum, quod me quum communibus tum praecipuis malis oppressum ne incipis quidem, ut solebas, consolari faterisque id fieri iam non posse. Nec enim ea sunt, quae erant antea, quum ut nihil aliud comites me et socios habere putabam. Omnes enim Achaici deprecatores itemque in Asia, quibus non erat ignotum, etiam quibus erat, in Africam dicuntur navigaturi. Ita praeter Laelium neminem habeo culpae socium, qui tamen hoc meliore in causa est, quod iam est receptus. 2. De me autem, non dubito, quin ad Balbum et ad Oppium scripserit, a quibus, si quid esset laetius, certior factus essem, tecum etiam essent locuti: quibuscum tu de hoc ipso colloquare velim et ad me, quid tibi responderint, scribas, non quod ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis, sed tamen aliquid consuli et prospici poterit. Etsi omnium conspectum horreo, praesertim hoc genero, tamen, in tantis malis quid aliud velim, non reperio. 3. Quintus pergit, ut ad me et Pansa scripsit et Hirtius, isque item Africam petere cum ceteris dicitur. Ad Minucium Tarentum scribam et

§ 1. *Praecipuis malis* ɔ: quae mihi propria sunt. Saepe Cicero *praecipua* hac ratione opponit *communibus,* ut de prov. cons. 2. p. Sulla, 9 et passim in epistolis. cf. Matth. ad ep. 108, 1. Zumpt. ad Oratt. agrar. p. 102.

Ut nihil aliud np. haberem. Elliptica locutio eiusdem generis, quod illustravi ad II. 15, 2.

Itemque in Asia ɔ: qui in Asia sunt, ut scripsit ep. 16, 2. *Asiani,* quod ex vet. libro affert Ursinus, falsum est. Cicero appellasset *Asiaticos.* Vid. ad I. 17, 9.

Quibus non erat ignotum ɔ: qui a Caesare veniam non impetraverant.

Praeter Laelium. cf. h. l. 7, 2 et 15, 2. Est D. Laelius, qui classi Asiaticae Pompeii praefuerat, Caes. B. C. III. 5, et Brundisium circa tempus pugnae Pharsalicae obsedit, ibid. 100.

§ 3. *Quintus pergit* np. male de me loqui et scribere.

Tarentum. Ita nunc recte editur e coni. I. F. Gronovii. Med. dat *parentum.* Cicero volebat a Minucio sibi numerari XXX milia

tuas literas mittam. Ad te scribam numquid egerit. HS. xxx. potuisse mirarer, nisi multa de Fufidianis praediis. Et † advideo tamen te exspecto, quem videre, si ullo modo potest — (est) enim res —, pervelim. Iam extremum concluditur. † Ibi facile est quid quare sit gravius existimare. Vale.

2 *tamen. Te exspecto* — 3 *poscit enim res* — 4 *Ibi facile* —

numum, quae e venditione praediorum confecta Atticus Romae Minucii procuratoribus esset redditurus. Sed Minucius curavit tantum XII, ut legimus ep. 15, 2. Et Cicero ipse mirabatur potuisse tantum confici e praediis suis.

† *Et advideo tamen te exspecto.* Orellius putabat in *advideo* latere *aveo*. Malim sic corrigere: *sed avide tamen te exspecto*, ut tecum et de re mea familiari et de re publica colloquar.

Si ullo modo potest sup. *fieri*. cf. quae monui ad IV. 13, 1. Adde X. 4, 1. XI. 7, 3 alia. *Poscit* quod non est e libris Mss., sed additum a Graevio, omisi, scripsique *est* cum Bosio. Verba *est enim res* designant: est operae pretium. Non displicet tamen lectio Lambini: *si ullo modo potes venire*, quae et ipsa non longe a codd. vestigiis abest. *Pervelim* debetur Ernesto pro vitioso *pervellem*.

Iam extremum concluditur. cf. ep. 25, 3, *iam enim mihi videtur adesse extremum*. Concludere saepius habet claudendi perficiendique vim, ut Fam. V. 12, 5 *varii casus si exitu notabili concluduntur*.

Ibi facile est — existimare ɔ: quum res ad exitum spectent, iam licet coniicere, quae pars quibusque de causis superior sit futura. Comparantur causae Caesaris et Pompeii cum mercibus impositis lancibus, quarum altera pondere deprimitur, altera tollitur. Propter perpetuas tamen Ciceronis dubitationes neque hoc, quod liber Med. dat, et in quo adv. *ibi* me offendit, neque cum Lambino *tibi facile est* verum puto, sed adsentior I. F. Gronovio scribenti: *Difficile est* cet.

XV. (*A. U. C.* 707.)

1. Quoniam iustas causas affers, quod te hoc tempore videre non possim, quaeso quid sit mihi faciendum. Ille enim ita videtur Alexandream tenere, ut eum scribere etiam pudeat de illis rebus. Hi autem ex Africa iam affuturi videntur; Achaici, item ex Asia redituri ad eos aut libero aliquo loco commoraturi. Quid mihi igitur putas agendum? Video difficile esse consilium. Sum enim solus aut cum altero, cui neque ad illos reditus sit neque ab his ipsis quidquam ad spem ostendatur.

§ 1. *Iustas causas affers, quod.* Non solet Cicero sic loqui. *Quod* depravatum videtur e *quor* ɔ: *cur*, ut volebat Ursinus.

Ille enim ita videtur cet. ɔ: Caesar tenet Alexandream, sed eam urbem adeo non subegit, ut pudeat eum scribere. Cf. adnot. nostra ad VII. 13 A. 1. Verba si sic explicamus, nihil opus est coniectura Schutzii, qui temptabat: *Illum enim ita videtur Alexandrea tenere* cet.

Hi autem ex Africa, Achaici, ex Asia sunt omnes Pompeiani.

Aut cum altero. Significat Laelium. cf. ep praec. § 1.

§ 2. *Ii ipsi, qui sua voluntate ad Fufium venerunt.* „Achaici, qui ultro concessere ad Fufium Calenum, quem Achaiae praefecerat Caesar (B. C. III. 55), non possunt accusari perfidiae, sed tantum timoris; itaque patet illis reditus ad partes." Gronov.

Sed tamen scire velim quid censeas, idque erat cum aliis cur te, si fieri posset, cuperem videre. 2. Minucium XII. sola curasse scripsi ad te antea; quod superest, velim videas ut curetur. Quintus non modo non cum magna prece ad me sed acerbissime scripsit, filius vero mirifico odio. Nihil fingi potest mali, quo non urgear. Omnia tamen sunt faciliora quam peccati dolor, qui et maximus est et aeternus, cuius peccati si socios essem habiturus ego, quos putavi, tamen esset consolatio tenuis. Sed habet aliorum omnium ratio exitum, mea nullum. Alii capti, alii interclusi non veniunt in dubium de voluntate, eo minus scilicet, quum se expedierint et una esse coeperint. Ii autem ipsi, qui sua voluntate ad Fufium venerunt, nihil possunt nisi timidi existimari. Multi autem sunt, qui, quicunque sunt, modo ad illos se recipere volent, recipientur. Quo minus debes mirari non posse me tanto dolori resistere. Solius enim meum peccatum corrigi non potest et fortasse Laelii. Sed quid me id levat? Nam C. quidem Cassium aiunt consilium Alexandream eundi mutavisse. 3. Haec ad te scribo, non ut queas tu demere sollicitudinem, sed ut cognoscam ecquid tu ad ea afferas, quae me conficiunt; ad quae gener accedit et cetera, quae fletu reprimor ne scribam. Quin etiam Aesopi filius me excruciat. Prorsus nihil abest, quin sim miserrimus. Sed ad primum revertor, quid putes faciendum, occultene aliquo propius veniendum, an mare transeundum. Nam hic maneri diutius non potest. 4. De Fufidianis quare nihil potuit confici? Genus enim conditionis eiusmodi fuit, in quo non solet esse controversia, quum ea pars, quae videtur esse

---

Modo — volent. Scribamus cum Lambino *modo — velint*, aut cum Orellio *si modo — volent.*

Solius meum peccatum. Saepe Cicero genitivos adiectivorum numeralium pronominibus possessivis adiunxit, ut Cat. IV. 23 *suo solius periculo.* Pison. 6 *mea unius opera.* Vat. 8 *cum mea unius salute.* Fam. II. 6, 5 *unius tuo studio*, ubi is, qui cod. Med. correxit, male scripsit *tui.* ibid. VI. 16 *nostra ipsorum amicitia.* In orat. p. Plancio 26 in verbis: *cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas praesentis preces non putas profuisse?* haud scio an pronomina *meum* et *meas* interpolata sint. In fragmento ex oratione Lycurgi apud Rutilium Lupum I. 7 p. 25 Ruhnk. *itaque unius opera mea non concitatum bellum non necessarium scitis* ante *bellum* intercidisse credo *sed sedatum.*

Sed quid me id levat? Inepta quaestio. Scribendum puto *is* pro *id*, ut Cicero quaerat num sua culpa levior sit futura, quod Laelii eadem est.

C. Cassium cet. In ep. 13, 1 scripserat hunc Alexandream profectum esse, ut se Caesari adiungeret. Nunc nunciabatur consilium mutasse neque se victori credere velle. Itaque Cassii alia causa erat, quam Ciceronis.

§ 3. *Quin etiam Aesopi filius me excruciat.* Insanam hominis, qui a patre tragoedo amplissimum patrimonium acceperat, luxuriam narrant Horatius Sat. II. 3 v. 239 seqq. et Plinius H. N. IX. 122. Amabat Metellam P. Cornelii Lentuli Spintheris uxorem, amoribus suis famosam, quam eodem tempore Tulliae praeferebat Dolabella. Vid. h. l. 23, 3. XIII. 7, 1. Cicero igitur indignatur, quod filiae suae maritus cum perditissimo homine eiusdem mulieris amore tenebatur. cf. Wielandi adnot. Vol. V. p. 281 sq.

§ 4. Cicero cum aliis a Fufidio quodam heres factus habebat familiae erciscundae ac

minor, licitatione expleri posset. Haec ego non sine causa quaero. Suspicor enim, coheredes dubiam nostram causam putare et eo rem in integro esse (velle). Vale. Pridie Idus Mai.

1 *possit* — 3 *esse malle. Vale.* —

tionem, quae inter coheredes dabatur e XII tabulis, si nollent totam hereditatem plurimum licitanti tradere. Hoc quum vulgo fieret, coheredes rem in integro servare cupiebant, fortasse ea spe ducti, ut Cicero suam hereditatis partem potius cum damno sibi cederet, quam in iure experiretur.

Expleri posset. Male e Corradi suspicione edunt *possit*. Nam his verbis *quum ea pars — posset* ratio redditur verborum: *genus — fuit*, ut recte observavit Wesenbergius Emend. p. 20.

Dubiam nostram causam putare, „in ambiguo esse, utrum sim veniam consecuturus an non, itaque fieri posse, ut mea bona proscribantur." I. F. Gron.

Esse (velle) Scripsi ex mea coniectura. Nam *malle* non nititur certa libri Ms. auctoritate. At in Mediceo est: — *esse. Vale.* quod ipsum integrum esse iudicat Klotzius.

XVI. (*A. U. C.* 707.)

1. Non meo vitio fit, hoc quidem tempore — ante enim est peccatum —, ut me ista epistola nihil consoletur. Nam et exigue scripta est et suspiciones magnas habet non esse ab illo, quas animadvertisse te existimo. De obviam-itione ita faciam, ut suades. Neque enim ulla de adventu eius opinio est, neque, si qui ex Asia veniunt, quidquam auditum esse dicunt de pace, cuius ego spe in hanc fraudem incidi. Nihil video quod sperandum putem, nunc praesertim, quum ea plaga in Asia sit accepta, in Illyrico, in Cassiano negotio, in ipsa Alexandrea, in urbe, in Italia. Ego vero, etiamsi rediturus ille est, qui adhuc bellum gerere dicitur, tamen ante reditum eius negotium confectum iri puto. 2. Quod autem scribis quandam laetitiam bonorum esse commotam, ut

§ I. *Ista epistola,* quam mihi misisti, tanquam a. d. V. Id. Febr. Alexandrea a Caesare ad me datam. Vid. ep. seq. § 3.

Exigue scripta est ɔ: ut recte expl. I. F. Gronovius, „ieiune, tenuiter, non effusa comitate verborum, vix ut habeat benevolentiae notas." cf. Cic. Or. III. 144 *celeriter exigueque dicere.* Discrimen inter *exiguum* et *exile* aperuit Seiffertus ad Cic. Lael. p 365. H. l. miror Ciceronem non scripsisse *exigue et exiliter*, ut fecit in illo Laelii loco § 58.

De obviamitione ita faciam, ut suades. ɔ: „quod suades, ut Caesari venienti quanto fieri potest cum honore obviam eam, faciam et facile possum promittere." Gronov.

Quum ea plaga in Asia sit accepta, cet. Enumerat loca, ubi Caesaris res minus prospere successerant. Pluribus haec persequitur scriptor de bello. Alexandrino. *In Asia* Cn. Domitius Caesaris legatus male cum Pharnace pugnarat, op. l. c. 34—41; *in Illyrico* Gabinius rem male gesserat, ibid. 43; in Hispania Q. *Cassius* Longinus paene a coniuratis interfectus, a militibus suis relictus periit, ibid. 48—64: *Alexandrea* victorem diutius morata est, ibid. 1—33; *in urbe* propter contentiones tribunorum res male administrabantur, ibid. 65; *in Italia* milites rapiebant, M. Antonius multa libidinose et avare agebat, Phil. II. 61.

Negotium confectum iri ɔ: Pompeianos ex Africa in Italiam venturos esse, ut scripsit ep. sup. § 1

sit auditum de literis, tu quidem nihil praetermittis, in quo putes aliquid solatii esse, sed ego non adducor quemquam bonum ullam salutem putare mihi tanti . . . . fuisse, ut eam peterem ab illo, et eo minus, quod huius consilii iam ne socium quidem habeo quemquam. Qui in Asia sunt rerum exitum exspectant. Achaici etiam Fufio spem deprecationis auferunt. Horum et timor idem fuit primo, qui meus, et constitutum; mora Alexandrina causam illorum correxit, meam evertit. 3. Quamobrem idem a te nunc peto, quod superioribus literis, ut, si quid in perditis rebus dispiceres, quod mihi putares faciendum, me moneres. Si recipior ab iis, quod vides non fieri, tamen, quoad bellum erit, quid agam aut ubi sim non reperio; sin iactor, eo minus. Itaque tuas literas exspecto, easque ut ad me sine dubitatione scribas rogo. 4. Quod suades, ut ad Quintum scribam de his literis, facerem, si me quidquam istae literae delectarent. Etsi quidam scripsit ad me his verbis: „Ego, ut in his malis, Patris „sum non invitus; essem libentius, si frater tuus ea de te loqueretur, „quae ego audire vellem." Quod ais illum ad te scribere me sibi nullas literas remittere, semel ab ipso accepi; ad eas Cephalioni dedi, qui multos menses tempestatibus retentus est. Quintum filium ad me acerbissime scripsisse iam ante ad te scripsi. 5. Extremum est, quod te orem, si putas rectum esse et a te suscipi posse, cum Camillo commu-

3 *tanti fuisse* — 5 † *afferunt* —

§ 2. *Non adducor quemquam bonum — putare.* Plenius dixisset: *non adducor, ut credam, quemquam — putare*, ut scripsit Lael. 59. Omisso vero *credendi* verbo sequitur modo *ut*, modo accus. cum infin. Vid. Madvigius ad Fin. p 32 sq. Feldh. ad Leg II. 3, 6.

Mihi tanti fuisse. Kochius Emendd. p. 17 sq. de h. l. disputavit et ostendit Ciceronem debuisse scribere *mihi tanti faciendam fuisse.* Non agitur de eo, quod fecerit, sed quod facere debuisse videretur. Itaque lacunae signa posui.

Auferunt. Non dubitavi ita corrigere librorum scripturam *afferunt.* Dudum hoc in mentem venerat Manutio, qui tamen vulgatam lectionem quoque stare posse putabat, dum ita explices: „spem illi quidem Fufio afferunt, ituros se ad Caesarem, ut deprecentur; non tamen eunt." Non placet tam contorta ratio.

Constitutum vocatur id, de quo convenit inter homines, et potest tam negotium, quam locum et tempus indicare Exempla vide p. Cael. 61 Att. XII. 1, 1. 23 extr. Fam. VII. 4. Temere igitur *institutum* vel *consilium* scribendum esse nonnullis placuit.

§ 3 *Dispiceres — putares — moneres.* Pendent haec imperfecta a verbo *petiri*, quod audiendum est in enuntiato secundario. cf. Madv. Gr Lat § 408 adn. 4 interpr. meae. Totum hoc genus diligenter tractavit C. G. Dietricus, in quaestt. gramm. et crit. Lips. a. 1835 editis, p. 34 seqq.

Sin iactor. Scribendum puto: *Si reiicior.*

Easque ut — scribas. Cum Orellio de lectionis fide dubito, et vel cum eo *eaque* „sc. quae mihi facienda putes" vel *omniaque* melius puto

§ 4. *Iam ante — scripsi.* ep. 15, 2.

§ 5. *Extremum est, quod te orem* ↄ: Unum superest, quod te orem. *Quod* est pron. relat. et coniunctivus in sententia relativa ponitur de more post *est.*

Cum Camillo. Errat Gronovius hunc vocans Ciceronis libertum. Sine dubio est idem ille

nices, ut Terentiam moneatis de testamento. Tempora monent, ut videat ut satisfaciat, quibus debet. Auditum ex Philotimo est eam scelerate quaedam facere. Credibile vix est, sed certe, si quid est, quod fieri possit, providendum est. De omnibus rebus velim ad me scribas, et maxime quid † scribas de ea (re), in qua tuo consilio egeo. Etiam si nihil excogitas, id † enim mihi erit pro desperato. III. Nonas Iun.

---

5 *quid † scribas de ea. In quo — egeo, etiamsi nihil excogitas, id enim —*

---

amicus, qui Ciceronis absentis negotia curabat, de quo sermo est Fam. V. 20, 3. XIV. 5, 2 et in his epistolis V. 8, 3. VI. 1, 19. h 1. 23, 1.

Ut satisfaciat, quibus debet ɔ: quemadmodum creditoribus suis solvat. Terentia si testamentum recte facere vellet, debebat rationem habere aeris sui alieni. Aliquid lucis haec accipient ex ep. 18 *a*, libri XII.

Quid † scribas de ea cet. *Scribas* videtur deberi librario vocem modo positam male repetenti. Scrib. *sentias* v. *censeas*, ut vidit Wesenberg. Emend. p. 44 sq, qui praeterea emendat: — *de ea* (sc. re), *in qua tuo consilio egeo.* Verissime. Cicero in extrema epistola iterum flagitat, quod supra § 3 iam se ab amico edoceri velle monuerat.

Etiam si nihil excogitas, id † enim mihi erit pro desperato Verbis ita a superiori sententia separatis, minus etiam quam vulgo *enim* ferri potest. Scrib. *ipsum. Id ipsum* sc quod nihil excogitas, *mihi erit* indicium nihil inveniri posse.

XVII. (*A. U. C.* 707.)

1. Properantibus tabellariis alienis hanc epistolam dedi; eo brevior est, et quod eram missurus meos. Tullia mea venit ad me pridie Idus Iun. deque tua erga se observantia benevolentiaque mihi plurima exposuit literasque reddidit trinas. Ego autem ex ipsius virtute, humanitate, pietate non modo eam voluptatem non cepi, quam capere ex singulari filia debui, sed etiam incredibili sum dolore affectus, tale ingenium in tam misera fortuna versari idque accidere nullo ipsius delicto, summa culpa mea. Itaque a te neque consolationem iam, qua cupere te uti video, nec consilium, quod capi nullum potest, exspecto, teque omnia quum superioribus saepe literis, tum proximis temptasse intelligo. Ego cum Salustio Ciceronem ad Caesarem mittere cogitabam. Tulliam autem, non videbam esse causam, cur diutius mecum tanto in communi maerore retinerem. Itaque matri eam, quum primum per ipsam liceret, eram remissurus. Pro ea, † quam ad modum consolandis scripsisti. P. tanta eo me scrip-

---

15 *quam ad modum consolantis scripsisti, putato ea me scripsisse —*

---

§ 1. *Tullia mea* cet. Cf. Fam. XIV. 11, a. d. XVII. Kal. Quint. ad Terentiam data Pater Tulliam duitius secum tenuit, ut apparet ex ep. 15 l. l., qua simul uxorem certiorem facit, se filium non ad Caesarem misisse. cf. h. l. ep. 18, 1.

Pro ea — potuisse. Post multos criticorum labores cum Manutio etiamnunc confitebor .

sisse, quae tu ipse intelligis responderi potuisse. 2. Quod Oppium tecum scribis locutum, non abhorret a mea suspicione eius oratio. Sed non dubito, quin istis persuaderi nullo modo possit ea, quae faciant, mihi probari posse, quoquo modo loquar. Ego tamen utar moderatione, qua potero. Quamquam, quid mea intersit, ut eorum odium (ne) subeam, non intelligo. 3. Te iusta causa impediri, quo minus ad nos venias video, idque mihi valde molestum est. Illum [ab] Alexandrea discessisse nemo nuntiat, constatque ne profectum quidem illim quemquam post Idus Mart., nec post Idus Decembr. ab illo datas ullas literas. Ex quo intelligis illud de literis a. d. v. Id. Febr. datis, quod inane esset, etiamsi verum esset, non verum esse. L. Terentium discessisse ex Africa scimus Paestumque venisse. Quid is afferat aut quo modo exierit aut quid in Africa fiat scire velim. Dicitur enim per Nasidium emissus esse. Id quale sit, velim, si inveneris, ad me scribas. De HS. x., ut scribis, faciam. Vale. XIIX. Kalend. Quint.

5 *odium non subeam* — 7 *Illum ab Alexandrea* —

„mendum video, correctionem adhuc quaero." Ne illud quidem satis constat, utrum his verbis sermo sit de epistola, an de filia. Hoc si admittas sententiam loci foede corrupti recte assecutus videtur Malaspina, quum scriberet: „quum quaedam pro Tullia fortasse Dolabellae aut alii cuidam scribenda essent, eam curam Cicero suo more in Atticum derivat." Si illud magis placet, ceteris coniecturis haec accedat: *Pro ea, quam ad me consolandum scripsisti* πραότατα, *putato ea me rescripsisse* cet. Neque enim Cicero *ad modum consolantis* scribere poterat, quum vellet *more consolantis* indicare, vel comparationem cum consolante instituere. Peerlkampius coniecit: *Pro ea, quam — scripsisse me putas, epistola, tantum scito ea me scripsisse* cet Verba dedi, ut in Med. inveniri Hauptius monuit l. c. p. 17.

§ 2. *Ut eorum odium ne subeam.* Inserui *ne* de Wesenbergii sententia Emend p. 14. Putat enim Cicero nihil sua interesse, ut caveat, ne Caesaris amicos oratione sua irritet. *Ne* facilius excidit, quam *non*, quod non minus recte diceretur. *Non subeam* enim esset *effugiam.*

§ 3. *[ab] Alexandrea discessisse.* Baiterus coll. ep. 25, 2 et 18 init. recte vidit *ab* delendum esse.

De literis a. d. V. Id. Febr. datis. Initio superioris epist. Cicero iam negavit illas Caesaris esse. Nunc et fictas vocat et inanes, quae nihil ipsum iuvarent

Per Nasidium. Hunc nominat Caesar B. C. II. 3 seqq. et scriptor de bello Afr. c. 98.

XVIII. (*A. U. C.* 707.)

1. De illius Alexandrea discessu nihil adhuc rumoris, contraque opinio valde esse impeditum. Itaque nec mitto, ut constitueram, Ciceronem et te rogo, ut me hinc expedias. Quodvis enim supplicium levius est hac permansione. Hac de re et ad Antonium scripsi et ad Balbum et ad

§ 1. *Ut me hinc expedias* ɔ: ut efficias per Caesarianos, qui istic sunt, ut me Brundisio discedere patiantur.

Oppium. Sive enim bellum in Italia futurum est sive classibus utetur, hic esse me minime convenit; quorum fortasse utrumque erit, alterum certe. 2. Intellexi omnino ex Oppii sermone, quem tu mihi scripsisti, quae istorum ira esset, sed, ut eam flectas, te rogo. Nihil omnino iam exspecto nisi miserum. Sed hoc perditius, in quo nunc sum, fieri nihil potest. Quare et cum Antonio loquare velim et cum istis rem, ut poteris, expedias et mihi quam primum de omnibus rebus rescribas. Vale. XII. Kal. Quint.

4 *istorum via* — 6 *istis et rem* —

§ 2. *Quae istorum via esset.* Recte vidit C. F. Hermannus in Philol. III. p. 106 pro *via* scribendum esse *ira*, eoque ducere v. *flectas.* *Cum istis* ɔ: cum Caesarianis, qui tecum in urbe sunt. Recte Ernestus *et* deleto his adiunxit sequentia: *rem, ut poteris, expedias.*

XIX. (*A. U. C.* 707.)

1. Quum tuis dare possem literas, non praetermisi, etsi quid scriberem non habebam. Tu ad nos et rarius scribis, quam solebas, et brevius, credo, quia nihil habes, quod me putes libenter legere aut audire posse. Verumtamen velim, si quid erit, qualecunque erit, scribas. Est autem unum, quod mihi sit optandum, si quid agi de pace possit; quod nulla equidem habeo in spe. Sed, quia tu leviter interdum significas, cogis me sperare, quod optandum vix est. 2. Philotimus dicitur Idib. Sext. Nihil habeo de illo amplius. Tu velim ad ea mihi rescribas, quae ad te antea scripsi. Mihi tantum temporis satis est, dum,

5 *velim, quod erit* —

§ 1. *Si quid erit* In Med. *si* omittitur. Perperam Lamb. scripsit *quod erit.* Solet Cicero scribere: *si quid erit.* Vid. ep. 13, 5. 23 extr. 24 extr

§ 2. *Philotimus dicitur Idib. Sext.* Manutius, quem ceteri interpretes sequuntur, omissum putat *adfuturus* vel *ex Asia venturus.* Neque aliter haec explicari sinit subscriptio *XI Kal. Sext.* Sed quum sciamus ex ep 23, 2 Philotimum cum literis ad Ciceronem a. d. VII. Id. Quint. iam Rhodum venisse, et haec epistola tam diu ante Idus Sext. scripta sit, admodum suspecta mihi est temporis indicatio, eamque e scripturae corruptae mala correctione ortam puto. Etsi enim Philotimus revera circa Id. demum Sext. literas Caesaris Ciceroni reddi curavit, vid. Fam XIV. ep 23 et 24, tamen multo citius Rhodo Brundisium navigare potuisset. Fac olim scriptum fuisse: *Philotimus dicitur risus. Set nihil habeo de illo amplius.* Postquam librarii oscitantia *risus* abiit in *idus,* quod in ed. Rom. legitur, hinc factum est *Idibus,* cui nomini tunc *Set* una litera auctum optime congruebat.

Mihi tantum temporis cet. Manutius vidit agi de consilio discedendi Brundisio, quod ep. 25, 1 indicarat his verbis: *dum erit ad quem des, quod longum non erit,* atque haec ita interpretatur · Brundisii non est, cur diutius iaceamus; satis est, dummodo tantisper

ut in pessimis rebus, aliquid caveam, qui nihil unquam cavi. Vale. xi. Kal. Sext.

commoremur, dum aliquid caveamus." eodemque fere modo I. F. Gronovius haec interpretatus est. Verba *qui nihil unquam cavi* et ad Clodianum negotium et ad hoc civile bellum referri debent.

XX. (*A. U. C.* 707).

1. xvii. Kal. Sept. venerat die xxiix. Seleucea Pieria C. Trebonius, qui se Antiocheae diceret apud Caesarem vidisse Quintum filium cum Hirtio. Eos de Quinto, quae voluissent, impetrasse nullo quidem negotio. Quod ego magis gauderem, si ista nobis impetrata quidquam ad spem explorati haberent. Sed et alia timenda sunt ab aliis, et ab hoc ipso quae dantur, ut a domino, rursus in eiusdem sunt potestate. 2. Etiam Salustio ignovit. Omnino dicitur nemini negare, quod ipsum est suspectum notionem eius differri. M. Gallius Q. F. mancipia Salustio reddidit. Is venit, ut legiones in Siciliam traduceret: eo protinus iturum Caesarem Patris. Quod si faciet, ego, quod ante mallem, aliquo propius accedam. Tuas literas ad eas, quibus a te proxime consilium petivi, vehementer exspecto. Vale. xvi. Kal. Septembr.

Seleucea Pieria. Erat urbs Syriae maritima non longe ab Orontis ostio sita. cf. Plin. H. N. V 79.

De Quinto patre, ut in Caesaris gratiam reciperetur.

Si ista nobis impetrata cet *Nobis* pendet a v. *haberent*, itaque loco non suo ponitur, sed vel ante *ista* vel post *impetrata* collocandum est. Mox pro *ab aliis* Med. et editt. vett *ab aliisque. Que* iamdiu recte deletum revocavit Klotzius, verba male interpretatus.

§ 2. *Salustio ignovit.* In Onom. Tull. hic locus perperam refertur ad C Salustium Crispum historicum. Nam nisi hic ab initio Caesarem esset secutus, non hoc eodem anno Africam cum imperio proconsulari obtinuisset, ut tradit scriptor de bello Afr. c. 97. At nihil obstat, quominus haec referantur ad Cn. Salustium, ad quem scripta est ep. 17 lib. II. Fam. et qui nominatur in XIV. 11 ibid. et h. l. 11, 2.

Quod ipsum — differri ɔ: quod ipsum movet suspicionem, Caesarem nunc omnibus veniam dantem, postea de singulis diligentius esse cogniturum. *Notionem* dici aliquando pro cognitione docuit Gronovius ad Tac. Ann. III. 59, allato praeter h. l. alio ex oratione p. domo 35. Ego vel *cognitionem* vel cum Orellio *ultionem* h. l a Cicerone scriptum fuisse iudico. Illo modo erratum est quoque in Orat. § 135, ubi pro vitioso *questionis* e duobus ll. correctum est *conquestionis,* et in Bruto § 142, ubi Lambinus recte scripsit *in conquestionibus* pro librorum omnium scriptura *in questionibus.*

M. Gallius mancipia Salustio reddidit Ille huius Pompeiani servos ut praedam occupaverat Nunc in gratiam Caesaris recepto reddidit.

XVI Kal. In scidis Wirz. legitur *XIII Kal.*

XXI. (A. U. C. 707.)

1. Accepi VI. Kal. Sept. literas a te datas XII. Kal. doloremque, quem ex Quinti scelere iampridem acceptum iam abieceram, lecta eius epistola gravissimum cepi. Tu etsi non potuisti ullo modo facere, ut mihi illam epistolam non mitteres, tamen mallem non esse missam. Ad ea autem, quae scribis de testamento, videbis, quid et quo modo. De numis et illa sic scripsit, ut ego ad te antea, et nos, si quid opus erit, utemur ex eo, de quo scribis. 2. Ille ad Kal. Sept. Athenis non videtur fore. Multa eum in Asia dicuntur morari, maxime Pharnaces. Legio XII., ad quam primum Sulla venit, lapidibus egisse hominem dicitur. Nullam putant se commoturam. Illum arbitrabantur protinus Patris in Siciliam. Sed, si hoc ita est, huc veniat necesse est. Ac mallem illinc: aliquo enim modo hinc evasissem. Nunc metuo, ne sit exspectandum et cum reliquis etiam loci gravitas hic miserrime perferenda. 3. Quod me mones ut ea, quae ad tempus, accommodem, facerem, si res pateretur et si ullo modo fieri posset. Sed in tantis nostris peccatis tantisque nostrorum iniuriis nihil est, quod aut facere dignum nobis aut simulare

---

10 *lapidibus † egisse* — 11 *arbitrantur* — 12 *mallem illum* — 14 *huic miserrimae* —

---

§ 1. *De testamento* Terentiae. cf. ep. 16, 5. 22 extr. et 25, 3.

Utemur ex eo, de quo scribis. Utemur *numis.* Ita in verbis Varronis de re rust. I. 11 extr. „Si omnino aqua non est viva, cisternae faciundae sub tectis et lacus sub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus uti possit" audiendum est ad v. *uti* e praecedentibus *aqua.*

§ 2. *Sulla* est P. Sulla, quem a. 692 de vi accusatum Cicero defenderat, quique et ad Dyrrachium et in pugna Pharsalica Caesari adfuit. cf Caes. B. C. III. 51 et 89. *Primum* I. F. Gronovius mutavit in *primam,* adscripsitque: sc. earum, quas ex Italia in Siciliam ducere iussus erat. cf. Observ. (I. 7)

Lapidibus egisse. Orellius malebat *eiecisse.* Non video quare *agere* minus ferendum sit, quam *pellere,* quo utitur in hac re, ep 22, 2. *Nullam putant se commoturam* ɔ: milites negant se usquam ire velle, nisi praemiis acceptis

Illum arbitrabantur protinus Patris in Siciliam. Imperfectum revocavi e Mediceo estque prorsus necessarium. Sententia haec est: putabant Caesarem Patris non transiturum Brundisium, sed maritimo cursu in Siciliam traiecturum; sed nunc consilium mutabit.

Ac mallem illinc. In codd. scriptura *ac mallem illum* C. F. Hermannus Philol. III. p. 106 mutat *itum.* Non fecisset, opinor, si inspexisset Wesenbergii Emend. p 126. ubi *illum* mutatur in *illinc.* E scriptura *illim* ortum est *illum.* Sive autem *illinc,* sive *illud* restitueris, hoc dicet, se malle Caesarem protinus Patris in Siciliam ire, quam iter facere per Italiam. In seqq. Graevius male reiecit *modo.*

Loci gravitas ɔ: gravitas huius caeli, ep. 22, 2. Utitur eadem appellatione Livius XXV. 26 extr.

Hic miserrime. Fluctuant editores inter hanc lectionem et *huic miserrimae* quod Scidae Wirz. dant, quum cod Med. det *huic miserrime.* Sed quum in seq. epist. grave illud coelum sibi molestum esse quaeratur, ut XI. 5, 3 ei tribuit *corporis molestiam,* et quum dubium sit, an Tullia, quo tempore hae literae datae sunt, non amplius Brundisii fuerit, Orellii iudicium non sequor.

§ 3. *Ut ea, quae ad tempus, accommodem.*

possim. Sullana confers, in quibus omnia genere ipso praeclarissima fuerunt, moderatione paullo minus temperata. Haec autem eiusmodi sunt, ut obliviscar mei multoque malim, quod omnibus sit melius, quorum utilitati meam iunxi. Tu ad me tamen velim quam saepissime scribas, eoque magis, quod praeterea nemo scribit; ac si omnes, tuas tamen maxime exspectarem. Quod scribis illum per me Quinto fore placatiorem, scripsi ad te antea eum statim Quinto filio omnia tribuisse, nostri nullam mentionem. Vale.

cf. 24, 5. Praeclare Kochius monuit h. l. potius scribendum esse: *Ut me meaque ad tempus accommodem.*

Genere ipso. „Quia pro nobilitate et optimatibus bellum gestum." Ern.

Ut obliviscar mei ɔ: ut nullam meae salutis rationem habeam nolimque per Caesarem salvum esse.

Quorum utilitati meam iunxi. Elegans est quod Graevius proponit, *quorum utilitatem meam duxi*, sed non necessarium.

XXII. (*A. U. C.* 707.)

1. Diligenter mihi fasciculum reddidit Balbi tabellarius. Accepi enim a te literas, quibus videris vereri, ut epistolas illas acceperim, quas quidem vellem mihi nunquam redditas. Auxerunt enim mihi dolorem, nec, si in aliquem incidissent, quidquam novi attulissent. Quid enim tam pervulgatum, quam illius in me odium et genus hoc literarum? quod ne Caesar quidem ad istos videtur misisse, quo illius improbitate offenderetur, sed, credo, uti notiora nostra mala essent. Nam quod te vereri scribis, ne illi obsint, eique rei mederi, ne rogari quidem se passus est de illo; quod quidem mihi molestum non est, illud molestius, istas impetrationes nostras nihil valere. 2. Sulla, ut opinor, cras erit hic cum Messala. Currunt ad illum pulsi a militibus, qui se negant usquam, nisi acceperint. Ergo ille huc veniet, quod non putabant, tarde quidem.

7 *misisse*, [*quasi*] *quo* — 11 *hic erit* (ordinem mutavi cum scidis Wirzeb.) —

§ 1. *Si in aliquem incidissent* ɔ: si non in meas, sed in alienas manus pervenissent. Neque tamen *aliquis* apud Ciceronem aut bonos auctores ponitur pro *alio quo*, quod olim temere decretum et a Zumptio ad Verrin. p. 886 repetitum, recte explosum est a Madvigio ad Fin. III. 63. cf. Haasii obs. ad Reisigii Scholas 351, Bakius ad Leg. p. 424. Seyffert, Pal. Cicer. p. 166 et ad Laelium p. 232 et 408, qui docent *aliquem* plane referre Gr. τινα.

Quo — offenderetur. Quod his proponitur *quasi* recte vidit Ernestus esse glossema particulae *quo*, quae post negationem (*ne — quidem*) nihil aliud est nisi *quasi*. cf. Wesenbergius Emend. p. 113.

Ne rogari quidem se passus est de illo ɔ: Caesar ultro Quinto filio, patris culpam deprecari cupienti, omnia tribuit.

Istas impetrationes nostras nihil valere ɔ: id, quod impetramus, nihil esse, neminem confidere posse veniae a Caesare datae. *impetratio* rarissime in veterum scriptis legitur.

§ 2. *Nisi acceperint* pecuniam, mercedem. Idem verbum absolute legimus V. 21, 5.

Itinera enim ita facit, ut multos dies in oppidum ponat. Pharnaces autem, quoquo modo aget, afferet moram. Quid mihi igitur censes? Iam enim corpore vix sustineo gravitatem huius caeli, quae mihi laborem affert in dolore. An his illuc euntibus mandem, ut me excusent, ipse accedam propius? Quaeso attende et me, quod adhuc saepe rogatus non fecisti, consilio iuva; scio rem difficilem esse, sed ut in malis. Etiam illud mea magni interest, te ut videam. Profecto aliquid profecero, si id acciderit. De testamento, ut scribis, animadvertes.

Ut multos dies in oppidum ponat. Accusativus praepositioni additus distributionem designat. Saepe additur adi. *singuli* vel *omnes.* cf. Plancius ad Cic. Fam. X. 24, 1 *facere non possum, quin in singulas res — tibi gratias agam.* Diversa ratio est verborum ex epist. 37, XII ad Att., quae Manutius in adnot. ad h. l. comparavit. Caesar, qui incredibili celeritate itinera faciebat, Suet. Caes. 57, tum fortasse tardius progrediebatur in oppidis conventus agens et legationes audiens. Peerlkampius *in uno oppido* necessarium putat.

Laborem. Ursinus e vet. libro, ut ait, affert *languorem.* Magis Tullianum puto *dolorem in dolore.* Habebat *dolorem animi,* accedebat *dolor corporis.* Paulo ante codd. *qui.* Incertum, *quae* (Lamb.), an *quod* (Corr.), an *quia* (Klotz) Ciceronis sit.

His, Sullae et Messalae.

Saepe rogatus non fecisti. Schutzius, ne Cicero amico iniuriam faceret, qui toties eum consiliis iuvarat, negationem transposuit *saepe non rogatus f.* Sed, quod recte ei opposuit Wesenbergius Emend. p. 16 *consilium* est h. l. sola deliberatio, utrum Brundisii maneret an propius Romam accederet, iussitque conferri ep. 15, 1. 20, 2.

Sed ut in malis ɔ: sed quantum licet in malis. Manutius haec recte explicavit comparans quoque ex 25, 3 *ut in perditis rebus* et *ut in pessimis rebus* ex ep. 19, 2.

XXIII. (*A. U. C.* 707.)

1. Quod ad te scripseram, ut cum Camillo communicares, de eo Camillus mihi scripsit te secum locutum. Tuas literas exspectabam, nisi illud quidem mutari, si aliter est et oportet, non video posse. Sed quum ab illo accepissem literas, desideravi tuas. Etsi putabam te certiorem factum non esse. Modo valeres. Scripseras enim te quodam valetudinis genere temptari. 2. Acusius quidam Rhodo venerat IIX. Id. Quint. Is nuntiabat Quintum filium ad Caesarem profectum IV. Kal. Iun., Philotimum Rhodum pridie eum diem venisse, habere ad me literas. Ipsum

4 *si aliter et oportet* —

§ 1. *Scripseram.* h. l. 16, 5.

Nisi illud — non video posse ɔ: sed video testamentum Terentiae mutari non posse, si aliter est atque esse oportet. Nulla in his verbis est obscuritas, quam Handius Turs. I. p. 269 iis intulit male distinguendo. De *aliter — et* monui ad X. 11, 1.

Ab illo. Ita Scidae Wirz. Med. *a nillo,* unde I. F. Gronovius coni: *Camilli.* Mox pro *etsi* scribi *et sic* eidem placebat. Sed Cicero non scripsit: *desideravi et putabam.*

Certiorem sc. a Camillo, quod ille literas ad me daturus erat, quibus tu tuas adiungere potuisses.

§ 2. *Pridie eum diem.* Conspirant in hac lectione omnes codd. noti, soletque Cicero

Acusium audies. Sed tardius iter faciebat. Eo feci, ut [ego] celeriter eunti darem. Quid sit in iis literis nescio, sed mihi valde Quintus frater gratulatur. Equidem in meo tanto peccato nihil ne cogitatione quidem assequi possum, quod mihi tolerabile possit esse. 3. Te oro, ut de hac misera cogites, et illud, de quo ad te proxime scripsi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam, et etiam de ipso testamento. Illud quoque vellem antea, sed omnia timuimus. Melius quidem in pessimis nihil fuit discidio. Aliquid fecissemus ut viri, vel tabularum novarum nomine vel nocturnarum expugnationum vel Metellae vel omnium malorum, nec res perisset et videremur aliquid doloris virilis habuisse. Memini omnino tuas literas, sed et tempus illud; etsi quidvis praestitit. Nunc quidem ipse videtur denuntiare. Audimus enim † de staturi elodi. Generumne nostrum potissimum, ut hoc, vel tabulas novas? Placet mihi igitur et item tibi nuntium remitti. Petet fortasse tertiam pensionem. Considera igitur tumne,

1 + *ego celeriter* — 9 + *vel Metellae* — 12 *enim* † *detestaturi Elodi.* — 13 *idem tibi* —

adverbiis *pridie* et *postridie* accusativum adiungere. *Pridie* et *postridie eius diei* dixit Caesar B. G. I. 47 et 48.

Literas, quas Philotimus ad Ciceronem habebat, esse Caesaris, manifestum est. De iisdem agitur, Fam. XIV. 24.

Eo feci, ut [ego] celeriter eunti darem. Optima est scriptura si pronomen deleveris. Scribi potest: *Ego feci, ut darem,* sed nemo scribit: *feci, ut ego darem.* Fortasse nomen tabellarii in his latet; sed potuit quoque *ego* in margine poni ut varia scriptura vocis *eo.*

§ 3. *Etiam de ipso testamento* ɔ: etiam ut Terentiam moneas de testamento faciendo. Quod sequitur *illud* non ad testamentum, sed ad discidium Tulliae a Dolabella referri debet. Mallet Cicero id iam antea factum, sed veritus est, ne Dolabella Caesarem in se excitaret.

Aliquid fecissemus ut viri up. si antea matrimonium illud diremissemus. Pro *viri,* quod Pantagathi ingenio debetur, Bosius recepit *vini* probavitque Ernestus. Error libri Med. *vivi* non displicebat Corrado et Graevio. Adeo saepe certi librariorum errores doctissimis criticis imposuerunt.

Vel tabularum novarum nomine, cet. Enumerat causas discidii, quas afferre potuisset. De lege a Dolabella lata, qua tabulas novas daret, quum ipse aere alieno obrutus esset, vid. Cassius Dio XLII 29 et 32.

Vel nocturnarum expeditionum ɔ: vel hoc nomine, quod ille noctu impetus fecit in inimicorum aedes.

Vel Metellae. cf supra ad ep. 15, 3. Hic rursus cod. Torn. error, in quo *velim* aut *vel in* scriptum erat e prava repetitione sequentis literae *m* peperit infelicissimam Orellii suspicionem, qui malebat: *expugnationum villae Metellae.*

Memini omnino — praestitit ɔ: scio equidem, quale tu mihi dederis consilium, sed temporibus servire tum mihi satius visum est; caecus tamen fui, nam quidvis pati praestabat, quam Dolabellae insolentiam ferre. Interpungendo haec verba obscuravit Tunstallus p. 183 sq.

Denuntiare discidium.

Audimus enim † de staturi elodi. In his literis conspirant Med. Torn. Hisp. Vulgo emendant: *Audimus enim de statu rei p.* (alii: *urbis*). *O dii!* Ego malim: *Audimus enim de statu rei p. dira.* In iis quae sequuntur infinitivum requiro et legendum puto: *Generumne nostrum potissimum — velle tabulas novas!* Quae his interposita sunt, *ut hoc* non expedio, neque Schutzius in add. VI. p. 500 bene correxisse puto: *Generumne nostrum potissimum uti hoc, ut tabulas novas.*

Item scripsi de Orellii coni. Cod. Med. dat *idem.*

Nuntium remitti ɔ: divortium fieri. Locutio

quum ab ipso nascetur, an prius. Ego, si ullo modo potuero, vel nocturnis itineribus experiar, ut te videam. Tu et haec et si quid erit, quod intersit mea scire, scribas velim. Vale.

solemnis in ea re, tam de viro cf. de Or. I. 183 et 238, quam de muliere Top. 19 sq.

Considera igitur, tumne (np. nuntius ei sit remittendus) *quum ab ipso nascetur* (ɔ: quum ipse nobis denuntiabit divortium), *an prius.* Cf epist. ad Terentiam VI Id. Quint. missa, Fam. XIV. 13.

XXIV. (*A. U. C.* 707.)

1. Quae dudum ad me et quae etiam † ad me bis ad Tulliam de me scripsisti, ea sentio esse vera. Eo sum miserior — etsi nihil videbatur addi posse —, quod mihi non modo irasci gravissima iniuria accepta, sed ne dolere quidem impune licet. Quare istuc feramus. Quod quum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quae tu ne accidant ut caveamus mones. Ea enim est a nobis contracta culpa, ut omni statu omnique populo eundem exitum habitura videatur. 2. Sed ad meam manum redibo; sunt enim haec occultius agenda. Vide quaeso etiamnunc de testamento, quod tum factum, quum illa haerere coeperat. Non, credo, te commovit; neque enim rogavit ne me quidem. Sed quasi ita sit, quoniam in sermonem iam venisti, poteris eam monere, ut alicui committat, cuius extra periculum huius belli fortuna sit. Equidem tibi potissimum velim, si idem illa vellet, quam quidem celo miseram me hoc timere. De illo

8 *manum † redi; dehinc enim* — 10 *illa † quaerere* —

§ 1. *Et quae etiam ad me bis ad T. de me scripsisti.* Vitiosum est *ad me.* Neque placet *bis* vel *vis;* nam si Atticus plus semel scripsisset, Cicero potius dixisset *saepius.* E Speciani libro Manutius verba ita emendavit: *et quae etiam ad meam T. de me scripsisti.* Probarem, nisi longius a notorum Mss. vestigiis recederet. Requiritur aliquid, quod opponatur v. *dudum,* et fortasse in illis verbis *ad me vis* temporis designatio latet, velut *a. diem VII.*

Gravissima iniuria accepta. Haec videntur spectare Dolabellam, cuius iniuria erga Tulliam non vindicanda, sed tacite ferenda erat, ne Ciceroni apud Caesarem noceret.

Omni statu omnique populo ɔ: quicunque rerum status sit futurus, quemcunque populum sim experturus, sive propenso in me animo, sive iniquo.

Sed ad meam manum redibo; sunt enim haec occultius agenda. Pro vitioso *reddiderunt* Bosius e Scidis, ut ait, reposuit *redi dehinc.* Sed qui sua manu scribere incipit, ad suam ipse manum redit, non iubet eum, ad quem literas dat, eo redire. Itaque alii scripserunt: *redii.* Ego malui: *redibo; sunt enim h. o. a.* Aliter haec temptavit Peerlkampius: *sed ad rem. Manus dedi* ɔ: sentio vera esse, quae scripsisti; *dehinc enim* cet.

§ 2. *De testamento.* cf. ad ep. 25, 3 h. l.

Haerere. Verissima est Pii, Ursini, Mureti emendatio *haerere,* quo verbo apte declaratur rei familiaris inopia. Codd. *quaerere.*

Non, credo, te commovit ɔ: tuum consilium non rogavit, tibi molesta non fuit. Sequentia verba sine distinctione scripsi, ut v. *rogavit* obiectum habeat *me.*

In sermonem iam venisti ɔ: de testamento cum Terentia colloqui iam coepisti.

Si idem illa vellet. Non video, qui possint haec de Tullia accipi. *Illa,* ut supra, est Te-

altero, scio equidem venire nunc nil posse, sed seponi et occultari possunt, ut extra ruinam sint eam, quae impendet. 3. Nam quod scribis [nobis] nostra et tua Tulliae fore parata, tua credo, nostra quae poterunt esse? De Terentia autem — mitto cetera, quae sunt innumerabilia — quid ad hoc addi potest? Scripseras, ut HS. XII. permutarem, tantum esse reliquum de argento. Misit illa ccıↄↄ. mihi et adscripsit tantum esse reliquum. Quum hoc tam parvum de parvo detraxerit, perspicis quid in maxima re fecerit. 4. Philotimus non modo nullus venit, sed ne per literas quidem aut per nuntium certiorem facit me, quid egerit. Epheso qui veniunt, ibi se eum de suis controversiis in ius adeuntem vidisse nuntiant, quae quidem — ita enim veri simile est — in adventum Caesaris fortasse reiiciuntur. Ita aut nihil puto eum habere, quod putet ad me celerius perferendum, aut eo me magis esse despectum, ut, etiamsi quid habet, id, nisi omnibus suis negotiis confectis, ad me referre non curet. Ex quo magnum equidem capio dolorem, sed non tantum, quantum videor debere. Nihil enim mea minus interesse puto, quam quid illinc afferatur. Id quam ob rem te intelligere certo scio. 5. Quod me mones de vultu et oratione ad tempus accommodanda, etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem. Quod scribis literis putare Africanum negotium confici posse, vellem scriberes cur ita putares; mihi quidem nihil in mentem venit, quare id putem fieri posse. Tu tamen velim, si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me; sin, ut perspicio, nihil erit, scribas id ipsum. Ego ad te, si quid audiero citius, scribam. Vale. IIX. Id. Sext.

2 *quod scribis nobis, nostra* — 13 *perferendum, et eo me magis esse despectum; aut etiamsi* — 15 *curat.* — 23 *ad me. Sin* —

rentia, quam miseram celabat timorem suum, ne bona sua proscriberentur.

De illo altero cet. Illustrantur iis, quae ante scripserat ep. 25, 3 *Te oro, ut in perditis rebus, si quid cogi confici potest, quod sit in tuto, ex argento — supellectile, des operam. Venire* est itaque i. q. *venumdari.*

§ 3. *Quod scribis nostra et tua* cet. Quod post v. *scribis* in codd. est *nobis* librario oscitanti deberi quum vix dubium esset, seclusi.

Ut HS. XII permutarem. Recte Corradus correxit codd. scripturam *permutaret.* Atticus amico scripserat, ut Brundisii ab aliquo sumeret HS. XII, Romae a Terentia solvenda; Terentia autem HS. X misit, atque igitur, si Atticus summam accurate indicarat, duo milia HS. detraxerat.

§ 4. *Philotimus.* cf. ad ep. 19, 2.

In ius adeuntem. Solet in hac formula praepositio addi, ut in Plebiscito de Thermensibus col. 2. v. 42 QUO DE EA RE IN IOUS ADITUM ERIT. Ac. Verr. L. II. § 55 *antequam in ius aditum est.* Caes. B. C. I. 87 *ad Caesarem in ius adierunt.*

Perferendum, et — despectum, aut etiamsi quid habet, cet. Sic vulgo. In Med. non *et — aut,* sed bis *ut* scriptum est. Eo commendatur et magis etiam ipsa sententiae conformatione, quod Ursinus velut e vet. libro proponit: *aut eo me magis esse despectum, ut etiamsi quid habet — non curet* (hoc quoque e Med.).

§ 5. *Literis* ↄ: per epistolas utrinque missas.

Scribas ad me; sin — nihil erit, scribas cet. Ita distinxi verba, ut appareret utrumque *scribas* pendere a *velim.* cf. Mulleri coni. Tull. p. 10.

XXV. (A. U. C. 707.)

1. Facile assentior tuis literis, quibus exponis pluribus verbis nullum consilium, quo a te possim iuvari. Consolatio certe nulla est, quae levare possit dolorem meum. Nihil est enim contractum casu — nam id esset ferendum —, sed omnia fecimus iis erroribus et miseriis et animi et corporis, quibus proximi utinam mederi maluissent! Quam ob rem, quoniam neque consilii tui neque consolationis cuiusquam spes ulla mihi ostenditur, non quaeram haec a te posthac. Tantum velim, ne intermittas, scribas ad me, quidquid veniet tibi in mentem, quum habebis cui des, et dum erit ad quem des, quod longum non erit. 2. Illum discessisse Alexandrea rumor est non firmus, ortus ex Sulpicii literis, quas cuncti postea nuntii confirmarunt: quod verum an falsum sit quoniam mea nihil interest, utrum malim nescio. 3. Quod ad te iampridem de testamento scripsi, apud † epistolas velim ut possim adversas. Ego huius miserrimae † facultate confectus conflictor. Nihil unquam simile natum puto; cui si qua re consulere aliquid possum, cupio a te admoneri. Video eandem esse difficultatem, quam in consilio dando; † ante tamen hoc me magis sollicitat quam omnia. In pensione secunda caeci fuimus. Aliud mallem, sed praeteriit. Te oro, ut in perditis rebus, si quid cogi,

---

§ 1. *Nullum consilium.* Merito Orellius in alt. edit. repudiavit verba *te habere,* quae sine ullius libri Mss. auctoritate vulgo his verbis interponuntur. Ea si Ciceronis essent, certe non sequeretur *a te.* Suspicor tamen post *verbis* intercidisse *esse.*

Utinam mederi maluissent. Quum putaret deesse, quod opponeretur verbo *mederi,* editor Iuntinae addidit *quam obesse,* quod extricavit e seqq. *quam ob rem.* Cicero dedisset aliud verbum. Sed nullo additamento opus est. Quivis enim sentit audiendum esse: *quam illas sua culpa augere.*

Ne intermittas. Usus verbi absolutus denuo vexavit antiquum editorem, qui de suo dedit: *ne pristinum hoc officium intermittas.* Sed e *velim scribas* ad *intermittas* supplendum esse *scribere* luce clarius est.

§ 3. *Quod — scripsi.* ep. 16, 5. Rursus de hoc negotio scribit ep. 23, 1 et 24, 2. Quae sequuntur foede corrupta sunt. Ego partim duce Bosio ita fere corrigam: — *apud εὔπιστόν τινα velim depositum adservari.* In eandem fere sententiam scribit ep. 24. 2 *poteris eam monere, ut alicui committat, cuius extra periculum huius belli fortuna sit.*

† *Facultate.* In edit. Rom. legitur *fatuitate,* quod pessimae coniecturae debetur. *Haec miserrima* erat Tullia, cuius miserias deflere solet. Sententia requirit *infelicitate,* ut vidit Orellius. Usus dicendi Tullianus adversatur invento Klotzii *vacuitate* scribentis, neque Kochius in Emendd. lib p. 19 suum *fecunditate* nobis probavit. Verba, quae hunc vexabant *nihil unquam simile natum puto* et quae de novo partu Tulliae accepisse videtur, sic explicanda sunt: neminem mortalium tam malo fato natum puto.

Conflictor. Fort *afflictor.* D. Wyttenbach. in adnot. MS.

Quam in consilio dando. Attamen ... Hoc me magis cet. Ita verba scribi volebat I. F. Gronovius. Similiter XIII. 2, 1 *verumtamen* ponitur. Suppressit: *Attamen quid vetat experiri?*

In pensione secunda caeci fuimus ɔ: poenitet me nunc, quod pensionem dotis secundam Dolabellae solvi: factum nollem, sed sero est.

confici potest, quod sit in tuto, ex argento atque satis multa ex supellectile, des operam. Iam enim mihi videtur adesse extremum nec ulla fore conditio pacis eaque, quae sunt, etiam sine adversario peritura. Haec etiam, si videbitur, cum Terentia loquere tu opportune. Non queo omnia scribere. Vale. III. Non. Quint.

Ex argento atque satis multa ex supellectile. Ernestum merito offendebant vv. *neque* (ita legebat cum Victorio) *satis multa.* E scriptura codicis Medicei *ex argento teque satis multa est supellectile* Kochius eruit: *ex argento, vestimentis, supellectile.* Recte, nisi potius fuit: *ex argento et vestimentis et supellectile.*

Etiam sine adversario peritura, suis factionibus, quum dissentirent in repb. Dolabella, Trebellius, Antonius.

Loquere tu. E codd. citantur *loqueretur* et *loquetor.* Itaque scribas censeo: *loquitor.*

L I B E R XII.

I. (*A. U. C.* 708).

1. Undecimo die postquam a te discesseram, hoc literularum exaravi egrediens e villa ante lucem, atque eo die cogitabam in Anagnino, postero autem in Tusculano, ibi unum diem. v. Kalend. igitur ad constitutum. Atque utinam continuo ad complexum meae Tulliae, ad osculum Atticae possim currere! Quod quidem ipsum scribe quaeso ad me, ut, dum consisto in Tusculano, sciam quid garriat: sin rusticatur, quid scribat ad te, eique interea aut scribes salutem aut nuntiabis, itemque Piliae. Et tamen, etsi continuo congressuri sumus, scribes ad me, si quid habebis. 2. Quum complicarem hanc epistolam, noctuabundus ad me venit cum

§ 1. *E villa.* Videtur hanc epistolam dedisse ex Arpinati, unde commode uno die in Anagninum iter facere poterat. cf. ad Q. fr. II. 7. E mentione *V Kal.* retro computando apparet scriptam esse a. d. VIII Kal. Sed cuius mensis Kalendae fuerint, non liquet.

Ad constitutum ɔ: in locum, ubi tecum constitui. cf. ad XI. 16, 2.

Quod ipsum sc. osculum Atticae. Haec iungenda sunt cum verbo *garriat.*

Et tamen, etsi cet. Recte haec distinguuntur. Itaque hic locus eximendus est ex exemplis, quae Muretus V. L. XI. 17 collegit, in quibus *tamen etsi* pro *tametsi* legitur. Monui de hoc usu ad V. 17, 1.

§ 2. *Noctuabundus.* Hoc ἅπαξ εἰρημένον mihi suspectum est. Talia enim adiectiva Latini a verbis formarunt. Sed neque demonstrari potest eos habuisse verbum *noctuare,* neque si vel maxime habuerint, apparet quomodo dici possit *noctuabundus venit* de eo, qui per totam noctem in via fuit. M. Seyferto ad Tusc. II. 30 neganti talia adiectiva a verbis primae coniugationis ducta esse Tulliana oppono *volutabundum* ex lib. II de Rep. apud Nonium p. 191.

epistola tua tabellarius, qua lecta de Atticae febricula scilicet valde dolui. Reliqua, quae exspectabam, ex tuis literis cognovi omnia. Sed quod scribis, „igniculum matutinum γεροντικόν," γεροντικώτερον est memoriola vacillare. Ego enim IV. Kal. Axio dederam, tibi III., Quinto, quo die venissem, id est, II. Kal. Hoc igitur habebis, novi nihil. Quid ergo opus erat epistola? Quid, quum coram sumus et garrimus quidquid in buccam? Est profecto quiddam λέσχη, quae habet, etiamsi nihil subest, collocutione ipsa suavitatem.

5 *pridie Kal.* —

De Atticae febricula. Iam ante suum dolorem de Attica aegrotante patri indicavit in ep. 6 h. 1 ultimis verbis.

Quod scribis „igniculum matutinum γεροντικόν" cet. Cicero amicum rogarat, ut sibi ignem accenderet frigoris matutini depellendi causa. Hoc quum Atticus illo anni tempore ingravescentis senectutis indicium esse rescripsisset, Cicero respondet: „Immo vero multo magis senium prodit memoriae defectus, quo tu laboras."

Dederam ɔ: constitueram. *IV Kal.* obiectum habet. Illo die cum Axio esse constituerat, III Kal. cum Attico, non ut hic memoriae lapsu credebat V Kal. Cicero tamen, ut e superioribus apparet, nunc promittit se illo die ad constitutum venturum esse.

Id est, II Kal. In cod. Med. *V Kal.*, quod corruptum esse ex *II Kal.* et pronuntiandum *pridie Kal.* Manutio vere visum est. Illo die, non V Kal., Romam venturum et apud Quintum fratrem se coenaturum ante constituerat: nunc Attico morem gerens consilium mutarat.

Hoc — habebis ɔ: Sic tuo te gladio iugulo, tuo dicto in te utor. Cicero videtur respicere locutionem gladiatorum: *Hoc habet.*

Λέσχη, *confabulatio*, qua qui nimis delectantur ἀδολέσχοι, *fatui*, appellantur. cf. Casaub. ad Theophr. Charact. cap. 3 init. et Valcken. anim. ad Ammon. p. 211 seqq.

II. (*A. U. C.* 708.)

1. Hic rumores tamen Murcum perisse naufragio, Asinium delatum vivum in manus militum, L. naves delatas [in] Uticam reflatu hoc, Pompeium non comparere nec in Balearibus omnino fuisse, ut Paciaecus affirmat. Sed auctor nullius rei quisquam. Habes quae, dum tu abes, locuti

3 *Hic † rumores* —

---

§ 1. *Hic rumores tamen Murcum perisse naufragio.* Sine causa haec verba suspecta sunt. *Tamen* referendum est ad Attici quandam epistolam, qui scripserat se non credere post suum discessum quidquam novi Romam allatum esse. cf. ep. 35 h. l. et Fam. IX. 19, ubi *tamen* initio epistolae nemini offensioni fuit. Si quid mutandum, mallem cum Peerlkampio scribere *Huc rumores manant Murcum* cet., quam cum Orellio *Hic rumor est Statium Murcum* cet. Rumores autem illi vani fuerunt, ut facile demonstrari potest. De Murco vid. Fam. XII. 11. Phil. XI. 30.

L. naves delatas in Uticam. In Med. quum sit *navis delata in Uticam*, mihi suspicio orta est scribendum esse: *L. navem delatam Uticam*, ut L. non sit *quinquaginta*, sed compendium nominis proprii.

Paciaecus. Recte Orellius ex ep. 18, 2 libri VI ad Fam. Plenum hominis nomen fuisse L. Iunium Paciaecum e libro de bello Hispan. 3 novimus.

sunt. 2. Ludi interea Praeneste — ibi Hirtius et isti omnes — et quidem ludi dies octo. Quae coenae! quae deliciae! Res interea fortasse transacta est. O miros homines! At Balbus aedificat; *τί γὰρ αὐτῷ μέλει;* Verum si quaeris, homini non recta sed voluptaria quaerenti nonne *βεβίωται;* Tu interea dormis. Iam explicandum est *πρόβλημα*, si quid acturus es. Si quaeris quid putem, ego † fructum puto. Sed quid multa? Iam te videbo, et quidem, ut spero, de via recta ad me. Simul enim et diem Tyrannioni constituemus et si quid aliud.

---

4 *Verum, si quaeris* — 6 *ego fructum* —

---

§ 2. *O miros homines!* qui in tanto rerum discrimine, quum Caesar nondum oppresserit Pompeii filios, ludos spectent et epulis delicatis vacent.

Verum si quaeris, cet. In explicando hoc loco interpretes plerique secuti sunt Manutium et Hadr. Turnebum, qui Advers. XII. 2, *βεβίωται* ad eos refert, qui genio indulgent, putatque Ciceronem amico auctorem esse, ut vitae felicitatem in fruendo s. in voluptate ponat. Sed huic explicationi obstat forma verbi *βεβίωται*, quae nihil aliud indicare potest, nisi *vita peracta est*, ut XIV. 21, 3 ubi scripsit Cicero: *Sed mihi quidem βεβίωται*, et in verbis Senecae Epist. I. 12, unde male Turnebus suae opinionis praesidium petiit. Et quis ignorat *fuisse* et *vixisse* mali ominis vitandi causa dixisse veteres pro mortem obiisse, quod exemplorum copia illustravit Gatakerus, de stylo novi foederis, cap. 19. Hoc quoque dispicere mihi videor verbis *si quaeris quid putem* instaurari atque repeti illam quaestionem: *si quaeris — nonne βεβίωται*; cui nunc demum respondetur: *ego peractum puto*, ut Moserus Symb. Crit. V. p. 19 emendavit, vel *ego confectum puto*, ut scripsit Fam. IX. 2, 4. Illa tamen: *tu interea dormis* (ɔ: nihil agis) *Iam explicandum est πρόβλημα, si quid acturus es* mire his interponuntur.

Diem Tyrannioni constituemus, quo librum suum nobis legat. cf. ep. 6, 1 h. l.

III. (A. U. C. 708.)

1. Unum te puto minus blandum esse quam me et, si uterque nostrum est aliquando adversus aliquem, inter nos certe nunquam sumus. Audi igitur me hoc *ἀγοητεύτως* dicentem: ne vivam, mi Attice, si mihi non modo Tusculanum, ubi ceteroqui sum libenter, sed *μακάρων νῆσοι* tanti sunt, ut sine te sim tot dies. Quare obduretur hoc triduum, ut te

---

§ 1. *Adversus aliquem* ɔ: erga aliquem blandus. Moneo, ne quis forte cum Handio in Turs. I. p. 185 et Freundio in Lexico I. p. 109 *contra aliquem* explicet. Ad rem cf. ep. 5, 4: *Scis me minime esse blandum*, quo nunc respicitur.

Ἀγοητεύτως, sine praestigiis, sine fuco, sincere.

Ceteroqui. Hoc adverbium, quod Orellius ad Cic. Orat. § 83 edit. minoris a librariis saepe obliteratum putabat, certa auctoritate nititur h. l. et Fam VI. 19, 1, atque recte editur Att. XVI. 4, 1. N. D. I. 60. Orat. 83, ubi *ceteroque, certoque* manifesti librariorum errores sunt. Sine causa Handio Turs. II. p. 44 suspectum fuit, ut visum quoque Seyfferto, Pal. Cicer. p. 15.

Tot dies ɔ: triduum. Vulgo *totos dies.* Ursini coniecturam confirmat cod. Hisp.

Obduretur. Impersonaliter scripsit, non *ob-*

quoque ponam in eodem πάθει, quod ita est profecto. Sed velim scire hodiene statim de auctione, et quo die venias. Ego me interea cum libellis. Ac moleste fero Vennonii me historiam non habere. 2. Sed tamen, ne nihil de re, nomen illud, quod a Caesare, tres habet conditiones: aut emptionem ad hastam — perdere malo, etsi praeter ipsam turpitudinem hoc ipsum puto esse perdere — aut delegationem a mancipe, annua die — quis erit cui credam, aut quando iste Metonis annus veniet? — aut Vettieni conditione semissem. Σκέψαι igitur. Ac vereor,

---

5 *ab hasta* — *propter* — 8 *conditionem semisse* —

---

durabo ɔ: perferam, ut hoc non ad se solum pertineret, quum sciret similiter Atticum esse affectum, esse in eodem πάθει. *Hoc triduum* est acc. temporis.

Vennonii. Vix ulla huius historici mentio fit, nisi a Cicerone Leg. I. 6 ubi cum veteribus annalium scriptoribus commemoratur et orationis exilitas ei obiicitur, et apud Dion. Hal. IV. 15.

§ 2. *Nomen illud* cet. "Ciceroni pecuniam debebat proscriptus civis Pompeianus, cuius bona Caesar quum vellet publicare, permisit ut Cicero quod sibi deberetur exigeret. Ideo dicit: *nomen illud, quod a Caesare* mihi concessum ut exigam, tribus modis consequi potero, emptione ab hasta, delegatione a mancipe, semisse ɔ: ut emam in auctione ex proscripti bonis, quantum satis est pro debito meo (et non solvam), vel solutionem ad annum accipiam a mancipe, qui illa bona emit, vel denique in praesenti pecunia accipiam dimidiam partem debiti." Popma.

Emptionem ad hastam. Sic, ut volebat Orellius in edit. priore, scripsi e cod. Hisp. Ex Oxon. ꝓ notatur *ob hastam;* in Med. *ab hasta* videtur scriptum esse.

Praeter ipsam turpitudinem. Ex antiqua correctione Orellius scripsit *propter.* Mihi codicum fides defendi posse videtur. Dicit proscripti Pompeiani bona emere non solum mihi, qui in eadem causa fui, turpe erit, verum etiam damnum afferet. Nam male parta cito dilabuntur.

Annua die ɔ: ea conditione, ut bonorum emptor post annum mihi solvat.

Metonis annus. Fortasse debitori nomen Metonis fuit, ut non male suspicantur ex ep. 51, 3 h. l. Nomen illud Ciceronem admonuit de anno Metonis cyclico annorum XIX vel e Callippi correctione annorum LXXVI. Ausonius in epist. 2: *Quis fuit ille dies? non annus longior ille est, Attica quem docti collegit cura Metonis.* Ergo haec quaestio fere idem significat, quod alibi Kalendae Graecae.

Vettieni conditione semissem. Sic codd. noti, quod ut mutarem in *V. conditionem semisse* magnorum nominum auctoritate non sum permotus. Enumerat tres illas conditiones, emptionem hastariam, delegationem, semissem sive dimidiam partem debiti, quam Vettienus ei proposuerat, si sibi nomen cedere vellet. *Conditione* eodem modo ponitur, ut Fam. VI. 2, 2 *armis conditione positis,* et in aliis exemplis, quae affert Kritzius ad Sal. Iug 112. Ablativi *semisse* rationem nemo explicuit. Nam quod Gronovius Observ. I. 20 affirmat compendium loquendi esse pro *ut semisse simus contenti* fidem superat. — De Vettieno vid. X. 5, 3 et saepius.

Iste est Caesar.

Ludis factis ἀτύπῳ *subsidio currat, ne talis vir* ἀλογηθῇ. Bosius restituit κτύπῳ, pro eo quod depravatum est in codd. *clypo.* Quamvis autem κτύπῳ recte dicatur de plausu, valde tamen hoc friget. Propterea amplector ingeniosam Popmae suspicionem, Tunstallo p. 160 quoque probatam, scripsisse Ciceronem ἀτύπῳ, eoque nomine significasse Balbum. Nam et atypus et balbus eum indicat, qui impedite loquitur, etsi non plane eodem linguae vitio uterque laborat. cff. intt. ad Gell. N. A. IV. 2. *Ludis factis* ambigue dici respicique quum ad ludos Praeneste factos ex ep. 2, 2, tum ad metum ne a Caesare ludificaretur, probabile est. Sententia igitur haec est: Vereor, ne Caesar iam auctionem nullam faciat, sed nos ludificet et Balbo aedificanti et propterea nu-

ne iste iam auctionem nullam faciat, sed ludis factis *ἀτύπῳ* subsidio currat, ne talis vir *ἀλογηθῇ*. Sed *μελήσει*.

1 *κτύπῳ subsidio currat. Ne* —

mis egenti *subveniat*, ne talis vir a se negligatur.

Sed μελήσει. Quae his subiiciuntur in Mediceo, ubi iterum haec epistola legitur post ep. 5. L. XVI: *Tu Atticam quaeso cura, et ei salutem et Piliae, Tulliae quoque verbis* omisi, quoniam hoc loco in codd. desunt.

IV. (*A. U. C.* 708.)

1. O gratas tuas mihi iucundasque literas! Quid quaeris? Restitutus est mihi dies festus. Angebar enim, quod Tiro *ἐνερευθέστερον* te sibi esse visum dixerat. Addam igitur, ut censes, unum diem. 2. Sed de Catone *πρόβλημα Ἀρχιμήδειον* est. Non assequor ut scribam, quod tui convivae non modo libenter, sed etiam aequo animo legere possint. Quin etiam, si a sententiis eius dictis, si ab omni voluntate consiliisque, quae de re publica habuit, recedam *ψιλῶς*que velim gravitatem constantiamque eius laudare, hoc ipsum tamen istis odiosum *ἄκουσμα* sit. Sed vere laudari ille vir non potest, nisi haec ornata sint, quod ille ea, quae nunc sunt, et futura viderit et ne fierent contenderit et facta ne videret vitam reliquerit. Horum quid est, quod Alledio probare possimus? Sed cura obsecro ut valeas, eamque, quam ad omnes res adhibes, imprimis ad convalescendum adhibe prudentiam.

12 *Aledio* —

§ 1. Ἐνερευθέστερον, magis solito rubicundum. Docte veram vim v. ἐνερευθής explicavit Casaubonus ad Athen. p. 36 sq. docuitque ita distare ab ἐρευθής et ἐρυθρός, ut *ruber* a modice rubro vel *rubicundo*. Praepositio igitur minuit vim vocabuli.

Addam — unum diem ɔ: triduo, quod me in Tusculano mansurum scripseram (ep. 3, 1), addam unum diem, ut tibi sit copia mei visendi.

§ 2. *De Catone*. cf. ad ep. 5, 2 h. l.

A sententiis eius dictis. Ultimum vocabulum sine sententiae dispendio abesse posset, neque tamen delendum est, aut cum Bosio scrib. *si a seriis eius dictis*. Opponerentur enim ioci, quibus sane locus non erat in gravitate constantiaque viri laudanda. Fortasse Cicero scripsit: *Si a sententiis, si a dictis, si ab omni voluntate* cet.

Nisi haec ornata sint np. quae statim addit, Catonis prudentiam in malis reip providendis, fortitudinem in repellendis, constantiam in defugiendis morte voluntaria.

Alledio. Idem nomen invenitur h. l. ep. 23, 1. 24, 27, 28, libris tamen inter *Aledium* et *Atedium* variantibus. Alii interpretes putant esse nomen Caesariani alicuius, alii fictum nomen habent Caesaris ipsius. Mihi arridet Tunstalli suspicio, qui hoc nomine Balbum occultari putabat. *Arredius* enim, sic ille op. l. p. 160 est *balbus*, quique διαῤῥήδην non loquatur. *Arredius* porro per imitationem balbutientis soni in *Alledius* mutatur, ut ex Hirro fit Hillus, Fam II. 10, 1. Idem nomen duplici *l* scribitur in Tac. Ann. XII. 7.

V. (*A. U. C.* 708.)

1. Quintus pater quartum vel potius millesimum nihil sapit, qui laetetur Luperco filio et Statio, ut cernat duplici dedecore cumulatam domum. Addo etiam Philotimum tertium. O stultitiam, nisi mea maior esset, singularem! Quod autem os, in hanc rem *ἔρανον* a te? Fac, non ad *διψῶσαν κρήνην*, sed ad *Πειρήνην* eum venisse, et *ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφειοῦ* † in te *κρήνην*, ut scribis, haurire, in tantis suis praesertim angustiis *ποῖ ταῦτ' ἄρ' ἀποσκήψει;* Sed ipse viderit. 2. Cato me quidem delectat, sed etiam Bassum Lucilium sua. De Caelio tu quaeres, ut scribis, ego nihil novi. Noscenda est natura, non facultas modo. De Hortensio et Verginio, tu si quid dubitabis, etsi quod magis placeat,

---

7 Ἀλφειοῦ *in te* [κρήνην] — 8 *angustiis;* ποῖ ταῦτα ἄρα ἀποσκήψει? —

---

§ 1. *Q. pater quartum — nihil sapit.* „Videtur *quartum* sumptum ex dicto poetae alicuius Graeci aut Latini, qui quum varia genera stultitiae recensuisset, quarto loco dixit eos parum sapere, qui improbis domesticis volentes ac libentes uterentur." Gronovius. Casu, non consilio factum puto quod epistola incipit iisdem verbis atque Ennii versus apud Gellium N. A. X. 1. *Quintus pater quartum fit consul.*

Qui laetetur Luperco filio. Quintus filius probante patre videtur paulo ante Lupercus factus esse, quae sodalitas omnino ab honestioribus contemnebatur. Cic. Cael. 26. Si per temporis rationem statuere liceret, eum Lupercis Iuliis adscriptum esse, ista quoque adulatio victoris Ciceroni molesta fuisset. Sed hoc collegium a. 708 nondum erat institutum. cf. Suet. Caes. 76. Dio XLIV. 6. *Statius* et *Philotimus* libertini Lupercis non sunt adscripti, neque ministri et calatores Quinti Ciceronis Luperci fuerunt, ut multi temere statuunt, sed memorantur, quod Quinto patri dedecori erant. Is male audiebat ob familiaritatem cum Statio et Philotimus Terentiae libertus videtur apud eum in honore fuisse.

Nisi mea maior esset. Quam dicat suam stultitiam ignoro. Manutius explicat de eo, quod ipse, qui tantas res in rep. gesserat, libertate oppressa, tamen in urbe maneret. Mongaltius putat Ciceronem sibi stultum videri, quod fratris stultitiam aegre ferat. Gronovius in notulis Mss. ad haec verba: „qui haec video et vivere sustineo." En tres opiniones. Cui nulla placebit, ei fortasse satisfaciet Schutzii audax mutatio, pro *mea* scribentis *alia.*

Fac non — ἀποσκήψει; Sententia est: Fac eum non venisse ad sitientem fontem (ɔ: ad arcam paene exhaustam), sed ad Pirenen, uberrimum fontem (ɔ: ad arcam plenam), et venerandum ostium Alphei (ut Arethusam appellat Pindarus Nem. I. 1) haurire, quorsum haec tandem erumpent in tantis suis praesertim angustiis? — Altero loco v. κρήνην seclusit Lambinus, et sane otiosum est. Ego suspicor *integrum* latere in Med. corruptela INTEPHNHN.

§ 2. *Cato me — delectat.* Catonis, qui mense Aprili huius anni Uticae mortem sibi consciverat, vitam scripsit Cicero, qui liber *laus Catonis* inscriptus est, teste Gellio N. A XIII. 19. Saepius hic liber M. Bruti rogatu compositus in epistolis memoratur, ad Att. XII. 4. XIII. 27. 46. Disputavit de eo Frid. Schneiderus in Diariis Antiquariis a. 1837 fol. 140 sq.

Sed etiam Bassum Lucilium sua sc. delectant. Videtur carpere malum scriptorem vel poetam, nunc plane ignotum. cf. A. Weichert, de L. Varii et Cassii Parm. vita p. 143. Conferri possunt, quae de poetis scripsit Cicero Tusc. V. 63: *Sic se res habet: te tua, me delectant mea.*

De Caelio argentario, cuius mentio fit ep. seq. 1, unde non dubium est, quid Cicero cum eo agere vellet, et VII. 3, 11. XIII. 3,

ego quantum adspicio, non facile inveneris. Cum Mustela, quemadmodum scribis, quum venerit Crispus. Ad Avium scripsi, ut ea, quae bene nossem de auro, Pisoni demonstraret. Tibi enim sane assentior, et istud nimium diu duci et omnia nunc undique contrahenda. Te quidem nihil agere, nihil cogitare aliud, nisi quod ad me pertineat, facile perspicio, meisque negotiis impediri cupiditatem tuam ad me veniendi. Sed mecum esse te puto, non solum quod meam rem agis, verum etiam quod videre videor, quo modo agas. Neque enim ulla hora tui mihi est operis ignota. 3. Tubulum praetorem video L. Metello, Q. Maximo consulibus. Nunc velim, P. Scaevola pontifex maximus quibus consulibus tribunus pl. Equidem puto [proximis] Caepione et Pompeio; praetor enim L. Furio, Sex. Atilio. Dabis igitur tribunatum, et, si poteris, Tubulus quo crimine. Et vide quaeso L. Libo, ille qui de Ser. Galba, Censorino et Manilio, an T. Quinctio, M'. Acilio consulibus tribunus pl. fuerit. Conturbabat etiam me [epitome Bruti Fanniana] in Bruti epitoma Fannianorum quod erat

11 *puto proximis* — 13 *Censorinone* — 14 *Conturbat enim me epitome Bruti Fanniana an Bruti* — 15 *Fannianorum:* † *scripsi, quod erat* —

1. Quae sequuntur *de Hortensio et Verginio* quo pertineant incertum est.

Cum Mustela (sc. ages) — *Crispus.* Rursus hi duo simul nominantur XIII. 3, 1. *Mustela* solus h. l. 44, 2 et 47, 1.

Ad Avium scripsi, ut — Pisoni demonstraret. Haec aliquatenus illustrantur iis, quae XIII. 2, 1 et 4, 2 de illis scripta sunt. Ex eo loco *Avium* recte pro *Aulum,* quod Med. h. l. dat, scripserunt. cff. Victorius et Malaspina ad XIII. 4, 2.

Istud — contrahenda ɔ: nimis differri eam permutationem auri et tempora ea esse, ut quod salvum esse velimus, sine mora colligendum sit.

§ 3. *Tubulum praetorem video* cet. Cicero de quibus hic dubitat, ex Attico, historiae Romanae peritissimo, cognovit iisque usus est in libro de Fin. II. 54. Nondum tamen, quo tempore hoc scripsit, illud opus praeparabat, sed P. Scaevolae fortasse mentionem facere volebat in Bruto, idque paulo disertius, quam fecit 108. Certe quod quaerit de anno, quo L. Scribonius Libo tribunus fuerit, pertinet ad Brutum, ubi vid. c. 23.

L. Metello, Q. Maximo consulibus a. u. 612.

Proximis. Vocabulum in libro Med. non inventum, et verum illud quidem, sed nullius libri certa auctoritate fretum seclusi. Proscripsit Buchelerus in Mus. Rhen. XI. p. 524.

L. Furio, Sex. Atilio a. u. 618. Furii praenomen in libris Mss. omissum, in editis male suppletum P. e fastis correxit Beierus. L. appellatur quoque in Bruto 108. Cicero autem annum praeturae indicavit, ut confirmaret suam suspicionem de anno, quo P. Scaevola tribunus pl. fuisset. Sic enim tempus inter utrumque magistratum a Scaevola gestum satis longum fuisse apparebat. cf. disputatio C. Nipperdeii de legibus annal. Rom. (Lips. 1865) p. 34 seq.

Quo crimine. Pecuniae ob rem iudicandam acceptae, ut novimus e l. l. de Finibus.

Qui de Ser. Galba np. rogationem tulit, ut Lusitani qui post deditionem a Galba in Galliam servi venierant, in libertatem restituerentur. cf. Epit. Liv. 49. Meierus, fragm. orat. Rom. p 121 et 166 sq. — *Censorinus et Manilius* Coss. fuerunt a. 605. *T. Quinctius, M' Acilius* a. 604.

Conturbabat etiam me [epitome Bruti Fanniana] in Bruti epitoma Fannianorum [scripsi] quod erat in extremo. Verba foede inquinata Wesenbergius egregie correxit Emend. p 118. Haec enim quum nulla ratione cum Libonis tribunatu cohaereant, primum *enim* mutan-

in extremo, idque ego secutus hunc Fannium, qui scripsit historiam, generum esse scripseram Laelii, sed tu me γεωμετρικῶς refelleras, te autem nunc Brutus et Fannius. Ego tamen de bono auctore, Hortensio, sic acceperam, ut apud Brutum est. Hunc igitur locum expedies. 4. Ego misi Tironem Dolabellae obviam. Is ad me Idibus revertetur. Te exspectabo postridie. De Tullia mea tibi antiquissimum esse video, idque ita ut sit, te vehementer rogo. Ergo ei in integro omnia; sic enim scribis. Mihi etsi Kalendae vitandae fuerunt, Nicasionumque ἀρχέτυπα fugienda conficiendaeque tabulae, nihil tamen tanti, ut a te abessem, fuit. Quum Romae essem et te iam iamque visurum me putarem, quotidie tamen horae, quibus exspectabam, longae videbantur. Scis me minime esse blandum; itaque minus aliquanto dico, quam sentio.

7 *Ergo et in* — 8 † *Nicasionumque* —

dum est in *etiam*. Tum *conturbabat* verum esse, non *conturbat*, ostendit imperf. *erat*, pro quo aliter *est* scribi debuerat. Verba deinde *epitome Bruti Fanniana* nihil continere nisi aliam eamque deteriorem lectionem v. *Bruti epitoma Fannianorum*, olim margini adscriptam, apertum est; quae simulac inter verba scriptoris recepta sunt, librarii e praep. *in*, quae in cod. Med. remansit et ex Hisp. mihi notatur callide *an* fecerunt. Quasi vero de inscriptione epitomes dubitasset Cicero, aut omnino historia C. Fannii a Bruto in compendium redacta *epitome Bruti Fanniana* appellari posset. De vero titulo nullam dubitationem relinquunt, quae legimus XIII. 8 *epitomen Bruti Caelianorum*. Postremo *scripsi* potius credo librario deberi, qui oculis ad sequens *scripsit* aberravit, quam corrigendum esse *scriptum*, ut I. Fr. Gronovius volebat.

Scripseram. Ita est in Bruto 101. Sed respicit nunc magis ad locum de Repb. I. 18, ubi C. Fannium et Q. Scaevolam generos Laelii vocavit, auctorem secutus Hortensium. Ceterum de duobus Fanniis ad Bruti Tulliani l. c. disputavit Mommsenus in Corp. inscr. Lat. I. p. 158.

Brutus et Fannius. Si ipse Fannius se Laelii generum scripsit, non potuit dubitare Cicero, sed viderat in Bruti epitoma. Quare scribendum censeo: *Brutus ex Fannio*.

§ 4. *Idibus* sc. Quintilibus, si Gruberus recte epistolas huius libri 5, 3, 4, 6 huic mensi adscripsit, disp. laud, p. 21 sq.

Antiquissimum esse ɔ: summae curae esse, vel potius omnium primum esse, nihil ei anteponi. Solent Romani dicere *nihil homini est antiquius* et talia. cf. Att. XII. 21, 3. Off. I. 155, et quae I. F. Gronovius et Drakenb. congesserunt ad Liv. I. 32, 2.

Ergo ei in integro omnia. Pro *et* scripsi *ei*, ut Orellius volebat. Sine dubio haec referenda sunt ad Tulliae dotem, et negatur esse periculum, ne illa dotem perdat.

Kalendae vitandae, ne pecunia egens incideret in argentarios vel feneratores. Hi enim Kalendas reddebant odiosas fenore exigendo. Inde vocantur *tristes Kalendae* in Horat. Sat. I. 3, 87.

Nicasionumque ἀρχέτυπα fugienda. Ita dedit Lambinus, scripturae veteris auctoritatem secutus idemque in marg. Cratandrinae adscriptum erat. *Nicasiones* vocat in universum argentarios. Nomen legitur quoque in Verr. IV. 113 et in versu ex Afranii fabula apud Nonium p. 268, 2. — *Tabulae* sunt accepti et expensi.

Quum Romae essem. Nunc autem erat in Tusculano, cf. ep. 3, 1, quo se contulisse videtur ante Nonas, ut scripserat paulo ante Varroni, Fam. IX. 5 extr.

Blandum. cf. ep. 3. Graeci vocant ἄρεσκον, quem depinxit Theophrastus, Char. c. 5, ubi cf. adnot Casauboni, et Gatakerus ad Marc. Anton. V. 5 p. 143.

VI. (A. U. C. 708.)

1. De Caelio, vide quaeso, ne quae lacuna sit in auro. Ego ista non novi. Sed certe in collybo est detrimenti satis. Huc aurum si accedit . . . sed quid loquor? Tu videbis. Habes Hegesiae genus, quod Varro laudat. 2. Venio ad Tyrannionem. Ain tu? verum hoc fuit? sine me? At ego quoties, quum essem otiosus, sine te tamen nolui? Quo modo hoc ergo lues? Uno scilicet, si mihi librum miseris; quod ut facias, etiam atque etiam rogo. Etsi me non magis liber ipse delectabit, quam tua admiratio delectavit. Amo enim *πάντα φιλόδημον*, teque istam tam tenuem *θεωρίαν* tam valde admiratum esse gaudeo. Etsi tua quidem sunt eiusmodi omnia. Scire enim vis, quo uno animus alitur. Sed quaeso quid ex ista acuta et gravi refertur ad *τέλος?* Sed longa oratio est, et tu occupatus es in meo fortasse aliquo negotio, et pro isto asso sole, quo tu abusus es in nostro pratulo, a te nitidum solem unctumque repetemus. Sed ad prima redeo. Librum, si me amas, mitte. Tuus est enim

3 *collubo* — 13 *in meo quidem fortasse aliquo negotio. Et* —

§ 1. *De Caelio.* cf. ep. 5, 2.

Lacuna pro detrimento dicitur, ut Verr. II. 138 *lacunam rei familiaris explere.*

In collybo. Κόλλυβον Graeci dicebant ἀργυρίου ἀλλαγήν, teste Polluce III. 9, 84, sive eam pecuniam, quam argentarii retinent, quando numos permutant. Legitur quoque Verr. III. 181 et in dicto Cassii Parmensis apud Suet. Aug. 4. Postea invenit nomen *cambii*, hodieque Italis est *cambio*, a Gallis vocatur *agio*, nobis est *opgeld.* Mox pro *quid loquor?* Gronovius coniecit: *cui loquor?* quasi dicat: ego videor oblitus me agere cum Attico, homine diligentissimo in re familiari tuenda.

Habes Hegesiae genus. Hegesias Magnesius orator usus est genere dicendi fracto et conciso, quod vehementer displicuisse Ciceroni apparet ex eius Bruto, 286 et Orat. 226. cf. de eo Ruhnkenius ad Rut. Lup. p. 25 seqq. et Boeckhius in prolus. de Pausaniae stilo, Berol. 1825.

§ 2. *Venio ad Tyrannionem.* cf. ep. 2 extr. Ex iis, quae Cicero de eius libro scribit *tam tenuem* θεωρίαν et *ex ista acuta et gravi* Bosius coniecit librum egisse *de accentibus*, περὶ προσῳδίων. Ea coniectura iam confirmatur testimonio *Servii de accentibus* § 20 in Steph. Endlicheri Anal. Gramm p. 530 Ibidem § 21 provocatur ad eos, *qui ante Varronem et Tyrannionem de prosodia aliquid reliquerunt.*

Verum hoc fuit? sine me? ɔ: aequumne fuit, Tyrannionem librum suum tibi legere me absente?

Amo enim πάντα φιλόδημον, hominem in omnibus rebus popularem, qui etiam vulgaria non contemnit, sed minuta quoque et humilia investigat, vulgo explicant, quemadmodum Wielandius haec interpretatur: *Ich liebe die Popularität auch in wissenschaftlichen Dingen.* Vol. V. p. 117. Sed magis placet correctio, quam ante Meinekium in Vindiciis Strabon. p 242, Aus. Popma e nescio quibus libris protulit, φιλειδήμονα, quod voc. eodem modo corruptum est in Strabonis IX. p. 397. cf. ibid. p. 134.

Ad τέλος ɔ: ad summum v. extremum, quod in omni vita tenendum est. Errant, qui hinc efficiunt Ciceronem iam tum occupatum fuisse in scribendis libris de Finibus.

In meo fortasse aliquo n. Quod Bosius post *meo* inseruit *quidem* ut otiosum delevi.

Et — repetemus. Perperam Orellius statuit

profecto, quoniam quidem est missus ad te. 3. *Chreme, tantumne ab re tua est oti tibi,* ut etiam Oratorem legas? Macte virtute! Mihi quidem gratum (est) et erit gratius, si non modo in libris tuis, sed etiam in aliorum per librarios tuos Aristophanem reposueris pro Eupoli. 4. Caesar autem mihi irridere visus est „quaeso" illud tuum, quod erat εὐπινὲς et urbanum. Ita porro te sine cura esse iussit, ut mihi quidem dubitationem omnem tolleret. Atticam doleo tam diu, sed quoniam iam sine horrore est, spero esse ut volumus.

3 *gratum et erit* —

haec verba spectare ad alium locum literarum Attici, et propterea maximam distinctionem iis praeposuit. Sed ante nexum orationis verba ipsa sunt explicanda. *Assus* est siccus, ut apparet ex *assa sudatione* et *assa cella,* quae dicitur ea pars balnei, ubi vapore elicitur sudor. *Sole asso* utitur, qui non unctus in sole ambulat, quod ante balneum facere solebant. cf. Plin. Ep. VI. 16, 5 *usus ille sole, mox frigida* cet. et III. 1, 8 *ubi hora balinei nuntiata est, in sole, si caret vento, ambulat nudus.* Opponitur *sol unctus* et, quoniam uncta nitent, *nitidus,* quem homines delicatiores praeferebant. De v. *abuti* dixi ad III. 13, 2. Haec autem non proprie accipienda esse, ut putabat Manutius, sed figurate, certissimum est. Finxit enim Cicero se de claris oratoribus collocutum esse cum Attico et Bruto *in pratulo* propter Platonis statuam sedentibus, Brut. 24. Eo libro delectabatur Atticus, quum ipsi Ciceroni paulo ieiunior nec satis ornatus videretur. Hoc igitur dicit: tu fortasse occupatus es in negotio quodam meo et pro tenui dono, quod tibi obtuli, aliquid lautius et magis excultum a te exspecto.

Chreme, cet. Notissimus versus e Terentii Heautont. I. 1, 23. De Oratore ipsius Ciceronis iudicium habemus in epist. ad Fam. VI. 18, 4.

Gratum EST *et erit gratius.* Inserui *est* ex Orellii coni. quoniam futuri temporis designatio praesentis notam abesse non sinit. cf. Wesenbergii Emend. p. 17.

Si — Aristophanem reposueris pro Eupoli. Hoc factum in Orat. 29 ubi cf. adnot. Goelleri.

§ 3. *Caesar* cet. Non risit Caesar vocabulum tanquam obsoletum; nam apud Ciceronem frequens est et postea demum *quaeso* nonnullis displicuit, ut auctor nobis est Quintilianus I. O. VIII. 3, 25, ubi scribendum: *Satis est vetus* QUAESO; *quid necesse est dicere?;* sed risit Caesar Atticum, qui in epistola quadam ad eum hac voce saepius erat usus.

Εὐπινές. Πίνος est, ut docuit Toupius ad Longinum p. 203, *robigo antiquitatis,* quae artificum opera commendabat. **Εὐπινές** igitur est, quod eleganter priscam simplicitatem refert. cf Ernesti Lexicon Rhet. Gr. p. 143 et 265.

Sine cura esse de negotiis Buthrotiorum, quos agris multatos Caesar decreto suo liberavit, ut scimus e Ciceronis epist. ad Capitonem, inf. XVI. 16 *c,* 11.

Atticam doleo tam diu sc. febri laborare, quod ex *horroris* mentione apparet et confirmatur ep. 1 h. l., quam Gruberus recte ad hunc annum retulit.

VII. (*A. U. C.* 709.)

1. Quae desideras, omnia scripsi in codicillis eosque Eroti dedi, breviter, sed etiam plura quam quaeris, in iis de Cicerone, cuius quidem

§ 1. *Cuius — cogitationis initium tu mihi attulisti* ɔ: cuius consilii tu mihi auctor

cogitationis initium tu mihi attulisti. Locutus sum cum eo liberalissime, quod ex ipso velim, si modo tibi erit commodum, sciscitere. Sed quid differo? Exposui † te ex me detulisse ecquid vellet, ecquid requireret: „velle Hispaniam, requirere liberalitatem." De liberalitate, dixi, quantum Publilius, quantum flamen Lentulus filio. De Hispania, duo attuli, primum idem quod tibi, me vereri vituperationem; non satis esse, si haec arma reliquissemus? etiam contraria? deinde fore ut angeretur, quum a fratre familiaritate et omni gratia vinceretur. Vellem magis liberalitate uti mea quam sua libertate, sed tamen permisi; tibi enim intellexeram non nimis displicere. Ego etiam atque etiam cogitabo teque, ut idem facias, rogo. Magna res est; simplex est manere, illud anceps. Verum videbimus. 2. De Balbo et in codicillis scripseram et ita cogito, simul ac redierit. Sin ille tardius, ego tamen triduum et, quod praeterii, Dolabella etiam mecum.

3 *Exposui te* — 11 *Magna res et simplex* —

fuisti. Cogitabat autem Cicero hoc tempore filium suum Athenas mittere, ut optimis disciplinis artibusque ibi erudiretur.

Exposui † te ex me detulisse. Haec corrupta sunt. Nam non licet *ex me* cum Corrado interpretari *meo iussu, meo nomine.* Lambinus in margine scripsit *ad me,* quo parum adiuvamur. Intelligerem: *Exposui te ex me quaesisse.*

Velle Hispaniam cet. Aperte haec verba continent responsum Ciceronis filii, qui volebat cum Caesare esse in Hispania armaque ferre contra Pompeianos. Puto tamen ante ea excidisse *respondit, dixit* vel aliud verbum, unde infinitivi pendeant.

De liberalitate cet. ɔ: Promisi me tantum pecuniae ei daturum esse, quantum nobiles et opulenti homines filiis suis concederent.

Non satis esse — contraria? ɔ: Pompeiani rogabunt, an non satis sit has partes reliquisse, et, num placeat etiam filium mittere ad Caesarem.

A fratre patrueli, Q. filio, qui apud Caesarem gratia valebat.

Vellem. Quum in Med. esset *vel imma,* correxerunt *velim, velit, vellet.* Sermo esse videtur de eo, quod Cicero cupiebat fieri, quum non fieret; itaque scripsi *vellem.* Cicero malebat filium laute Athenis vivere, quam ire in Hispaniam; hoc tamen ei permisit.

Magna res est; simplex cet. Ita emendavit Orellius, quem laudavit propterea Wesenbergius Emend. p. 18. *Simplex,* quum opponatur *ancipiti,* est sine periculo.

§ 2. *De Balbo* cet. Haec brevitate sua valde obscura sunt, neque amissis illis *codicillis* certo explicari possunt. Ex initio ep. 12, ubi Balbus quoque nominatur, suspicor ad quaestionem de dote Tulliae haec pertinere.

Dolabella etiam mecum sc. veniet vel erit. Cicero antea scripserat se ei Tironem obviam misisse ep. 5, 4.

VIII. (*A. U. C.* 709.)

De Cicerone, multis res placet, comes est idoneus. Sed de prima pen-

De Cicerone, multis res placet ɔ: quod constitui hoc tempore Marcum filium Athenas mittere, hoc consilium multis probatur. Nihil in his inest, quod non conveniat Ciceronis ingenio. Non probo igitur Tunstallum, qui haec ita distingui volebat p. 189 l. cit.: *De Cicerone multis* (sc. egisti). *Res placet.*

Comes, L. Tullius Montanus. Vid ep. 52 in.

sione ante videamus. Adest enim dies et ille currit. Scribe quaeso, quid referat Celer egisse Caesarem cum candidatis, utrum ipse in Foenicularium, an in Martium campum cogitet. [Et] scire sane velim numquid necesse sit comitiis esse Romae. Nam et Piliae satisfaciendum est et utique Atticae.

3 *Et scire* —

De prima pensione a Dolabellae procuratoribus exigenda. Fam. VI. 18, 5. Nam Dolabella ipse non erat tunc in Italia, sed cum Caesare profectus in Hispaniam contra Pompeianos citato itinere inde redibat; atque hoc est, quod dicit: *ille currit.* — Qui de prima pensione Caesari solvenda cogitant, respicere videntur ad ea, quae legimus in epist. a. 704 datis ad Att. VII. 3, 11 et 8, 5, sed parum attendisse ad ea, quae ibidem adduntur: *Est ἄμορφον ἀντιπολιτευομένου χρεωφειλέτην esse.* Numos illos iamdiu solutos fuisse vel inde apparet, quod de illo nomine in epistolis nulla amplius mentio fit.

Celer, libertus Attici, qui memoratur quoque X. 1, 4. XI. 4, 2, fortasse ex Hispania tunc redierat. Ridicule Mongaltius hunc hominem fratrem Piliae et candidatum praetorium fecit.

Utrum ipse in Foenicularium an in M. campum cogitet. Ipse videtur esse Caesar. *Foenicularius campus* est τὸ μαραθῶνος πεδίον Strabonis III. 4. 9 in Hispania ita appellatus, quod multum foeniculum, μάραθον, gignit. Sententia igitur haec est: Scribe quaeso, utrum Caesar comitia magistratuum in Hispania, an in urbe haberi velit, utrum candidatos ipse renuntiaturus, an creationem populi suffragiis sit permissurus. Quod sequitur *et* melius abest et e geminatione praecedentium literarum ortum videtur.

Nam et Piliae satisfaciendum est et utique Atticae, rogantibus, opinor, ut Romam veniam. Quod Corrado placet, Ciceronem Piliae operam daturum esse in deducendo aliquo candidato affini, mera est suspicio.

IX. (*A. U. C.* 708.)

Ne ego essem hic libenter atque id quotidie magis, ni esset ea causa, quam tibi superioribus literis scripsi. Nihil hac solitudine iucundius, nisi paullum interpellasset Amyntae filius. *Ὦ ἀπεραντολογίας ἀηδοῦς!* Cetera noli putare amabiliora fieri posse villa, litore, prospectu maris, tum his rebus omnibus. Sed neque haec digna longioribus literis, nec erat quod scriberem et somnus urgebat.

Epistolam nescio quam bene ad a. 708 retulit Gruberus. Sed quod ex Antiati datam putat, in eo errat. Cogitandum potius de Cumano, ubi Q. Marcium Philippum — nam hunc dicit nunc *Amyntae filium.* cf. h. l. ep. 16. — vicinum habebat, ut novimus ex ep. 10, 3 comp. cum ep. 11 extr. libri XIV ad Atticum.

Superioribus literis. Eae interciderunt; itaque quae fuerit illa *causa* non liquet.

Ὦ ἀπεραντολογίας ἀηδοῦς ɔ: o loquacitatem molestam v. ineptam. De ἀηδία cff. intt. ad Theophr. Charact. c. 20.

Cetera noli putare cet. Ernestus haec corrupta pronuntiat, quum ineptam contineant sententiam. Sed longius a codd. scriptura recedit Schutzii correctio: *Ceterum noli putare amoenius quicquam fieri posse villa l p. m, tum reliquis rebus omnibus.* Fuitne: *Ceterum noli putare amabiliora videri posse ulla* (hoc e codd.) *litore, prospectu maris, his rebus omnibus* ɔ: tota natura huius loci.

X. (*A. U. C.* 708.)

Male mehercule de Athamante. Tuus autem dolor humanus is quidem, sed magno opere moderandus. Consolationum autem multae viae, sed illa rectissima: impetret ratio, quod dies impetratura est. Alexim vero curemus, imaginem Tironis, quem aegrum Romam remisi, et, si quid habet collis *ἐπιδήμιον*, ad me cum Tisameno transferamus. Tota domus vacat superior, ut scis. Hoc puto valde ad rem pertinere.

Male — de Athamante. Male et *factum male* erat formula lugentis obitum alicuius. cf. ep. seq. init. et XV. 1 init. Similiter Catullus in carm. 3: *O factum male, o miselle passer.* Athamas videtur fuisse servus vel libertus Attico dilectus. *Alexim*, qui Attico Tiro quidam erat, novimus e lib. V. 20, 9, VII. 7, 7 XVI. 15, 1.

Collis Quirinalis, ubi Attici aedes erant.

Ad me ɔ: domum meam in Palatino

Ἐπιδήμιον vocatur pestilentia, quae in certo loco regnat. Usus loquendi ex illo adiectivo fecit substantivum, quod talem morbum designat, *eene epidemie.*

Cum Tisameno. Fortasse erat servus Ciceronis, cui aegroti Alexidis curam committi volebat.

XI. (*A. U. C.* 708.)

Male de Seio. Sed omnia humana tolerabilia ducenda. Ipsi enim quid sumus, aut quamdiu haec curaturi sumus? Ea videamus, quae ad nos magis pertinent nec tamen multo, quid agamus de senatu. Et ut ne quid praetermittam, Caesonius ad me literas misit, Postumiam Sulpicii domum ad se venisse. De Pompeii Magni filia tibi rescripsi nihil me hoc tempore cogitare. Alteram vero illam, quam tu scribis, puto nosti. Nihil vidi foedius. Sed adsum. Coram igitur.

Obsignata epistola, accepi tuas. Atticae hilaritatem libenter audio, commotiunculis *συμπάσχω.*

Male de Seio. Apud eundem anno superiore coenarat, Fam. IX. 7, 1, eratque Attici familiaris, supra V. 13, 2.

Quae ad nos magis pertinent „in quibus est aliquid arbitrii nostri et licet agere in hanc vel in illam partem; *nec tamen multo,* nec id arbitrium tamen multo liberius est, quia sc. oppressa erat resp." I. F. Gronovius

Quid agamus de senatu ɔ: in senatumne sit veniendum an non.

Postumiam Sulpicii uxorem, cuius mores ex epistolis illustravit Martyni-Laguna in Epistt. Cicer. p. 161.

Nihil me — cogitare. Dimissa Terentia novas nuptias inire e re sua putabat Cicero. Postumia, ut erat δραστήρια mulier, conditionem aliquam Ciceroni offerebat. In sequenti sententia *puto* aperte ironiae inservit, quod male negavi ferendum videri in simili loco VIII. 9, 4.

Commotiunculis συμπάσχω ɔ: febricula, quae eam temptat, me quoque eius causa afficit. *Commoveri* in simili re legitur XIV. 5, 1.

XII. (*A. U. C.* 709.)

1. De dote, tanto magis perpurga. Balbi regia conditio est delegandi. Quoquo modo confice. Turpe est rem impeditam iacere. Insula Arpinas habere potest germanam ἀποθέωσιν, sed vereor ne minorem τιμὴν habere videatur ἐκτοπισμός. Est igitur animus in hortis, quos tamen inspiciam, quum venero. 2. De Epicuro, ut voles, etsi μεθαρμόσομαι in posterum genus hoc personarum. Incredibile est, quam ea quidam requirant. Ad antiquos igitur: ἀνεμέσητον γάρ. Nihil habeo ad te quod perscribam, sed tamen institui quotidie mittere, ut eliciam tuas literas, non quo aliquid ex iis exspectem, sed nescio quo modo tamen exspecto. Quare sive habes quid sive nihil habes, scribe tamen aliquid teque cura.

5 ἔκτροπος — 6 *De* † *Epicuro* —

§ 1. *De dote* cet. Sententia haec est: Quod attinet ad dotem a Dolabella exigendam, quo magis impedita res est, tanto studiosius a te est explicanda. Quod autem Balbum mihi delegavit, est haec conditio dura atque iniqua. Qui enim possim numos exigere ab homine Caesaris familiari? „*Delegare* est vice sua alium reum dare creditori vel cui iusserit." Ulpianus in l. 11 pr. Dig. de novationibus (46, 2). De *perpurgandi* notione docta est Wyttenbachii adn. ad Plut. Mor. I. p. 499.

Insula Arpinas. cf. Leg. II. 3. — Ex comparatione huius loci cum seqq. epistolis apparet Tulliam mortuam esse, patremque dolore oppressum dilectissimae filiae memoriam fano colere voluisse. Recte autem Gruberus op. l. p. 24 sq. epistolas huius libri 12—35 cum septima et octava mense Martio anni 709 Asturae scriptas esse tradit.

Ἐκτοπισμός. Recepi emendationem Kochii, quae a scriptura libr. Mss. εκτοπιμος s. εκγονιμος minus recedit, quam Gronovianum ἔκτροπος. Nomen substantivum quoque adiectivo h. l. praestat. Graecum esse ἐκτοπισμόν vel Suidas docere potest. Indicat *locum devium.* — Cicero volebat fanum fieri *in hortis* ɔ: loco celebri prope urbem. cf. ep. 19, 1. Temere Hofmannus legendum putat l. c. p. 33: *sed videatur* ἐκτόπιος, in quibus *sed* adscivit ex interpolatione Crat., quam vocat, et *habere*, quod omnes codd. dant, delevit.

§ 2. *De Epicuro, ut voles.* Non opus esse coniectura Orellii, qui *de Epicureo* scribendum indicabat, monuit Madvigius in Praef. ad Cic. Fin. p. LIX. Hoc enim dicit quod receptum est e Mss.: „De Epicuri sententia in alicuius persona explicanda faciam, ut voles."

XIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Commovet me Attica, etsi assentior Cratero. Bruti literae scriptae et prudenter et amice multas mihi tamen lacrimas attulerunt. Me haec solitudo minus stimulat quam ista celebritas. Te unum desidero, sed

§ 1. *Commovet me Attica.* cf. ep. 6 extr. 1, 2. 14 extr. — Craterum eundem puto, quem Horatius Sat. II. 3, 161 et Persius Sat. 3, 65 principem medicum laudant.

Bruti literae, quibus me consolatur de morte filiae.

Stimulat ɔ: angit et vexat. Mox doloris e morte filiae suscepti violentiam vocat *ardorem.*

literis non difficilius utor, quam si domi essem; ardor tamen ille idem urget et manet, non mehercule indulgente me sed tamen non repugnante. 2. Quod scribis de Appuleio, nihil puto opus esse tua contentione nec Balbo et Oppio, quibus quidem ille receperat, mihique etiam iusserat nuntiari se molestum omnino non futurum. Sed cura ut excuser morbi causa in dies singulos. Laenas hoc receperat. Prende C. Septimium, L. Statilium. Denique nemo negabit se iuraturum, quem rogaris. Quod si erit durius, veniam et ipse perpetuum morbum iurabo. Quum enim mihi carendum sit conviviis, malo id lege videri facere quam dolore. Cocceium velim appelles. Quod enim dixerat, non facit. Ego autem volo aliquod emere latibulum et perfugium doloris mei.

---

§ 2. *De Appuleio.* cf. de hac re ep. 14, 1. 15, 1. 18, 3 et 17 in., unde apparet hic agi de aditiali coena novi auguris, quae in plures dies trahi solebat, et cui augures reliqui interesse debebant, nisi tres e collegio iurarent morbo impediri collegam, quominus adesset.

Quod si erit durius ɔ: si erit difficilius invenire, qui iurare velint.

Lege ɔ: secundum institutum augurale.

Appelles. vid. ad I. 8, 3. De re h. l 18, 3 et 19, 2.

XIV. (*A. U. C.* 709.)

1. De me excusando apud Appuleium dederam ad te pridie literas. Nihil esse negotii arbitror. Quemcunque appellaris, nemo negabit. Sed Septimium vide et Laenatem et Statilium. Tribus enim opus est. Sed mihi Laenas totum receperat. 2. Quod scribis a Iunio te appellatum, omnino Cornificius locuples est, sed tamen scire velim quando dicar spopondisse et pro patre anne pro filio, neque eo minus, ut scribis, procuratores Cornificii et Appuleium praediatorem videbis. 3. Quod me

---

§ 1. Cf. ep. praeced. § 2.

Nihil esse negotii ɔ: facillimum esse. cf. h. l. 21, 2. Fam. XII. 2, 1 *nihil esset negotii libertatem et rem p. reciperare.* — Mox *totum receperat* est non solum de se, sed etiam de duobus, qui me excusarent absentem, promiserat.

§ 2. cf. ep. 17 et 19, 2. Negotium, de quo agitur, Manutius exposuit his verbis: „Iunius Atticum appellaverat quasi Ciceronis procuratorem, Ciceronem sibi debere dicens, quod pro Cornificio spopondisset. Cicero sponsionem non recordatur et ait Cornificium posse ipsum solvere". *Cornificius* pater hoc tempore iam vita functus videtur; filius tum Africam pro praetore tenebat atque Syriam a Caesare sibi tributam repudiavit, ut colligitur ex epistolis, quas Cicero ad eum hoc anno et duobus seqq. dedit, Fam. XII. 17—30. Quoniam Cornificius aberat, Atticus rogatur ut eius procuratores conveniat.

Appuleium praediatorem. Praediatores dicebantur, qui mercabantur *praedia* i. e. bona publico obligata, erantque earum rerum, quae ad ius praediatorium pertinebant, periti. Cicero igitur huius Appuleii, ab augure Appuleio in § 1 sane diversi, sententiam de illa sponsione cognoscere aut ab eo adiuvari cupiebat. Miror Reinium in opere de iure civili Rom. p. 170 non modo e duobus Appuleiis unum fecisse, verum etiam hanc causam cum illa ita confudisse, ut putet Ciceronem, quum nollet sponsum solvere, morbo se excusavisse et tres alios sponsores dedisse. Quasi vero

ab hoc maerore recreari vis, facis, ut omnia, sed me mihi non defuisse tu testis es. Nihil enim de maerore minuendo scriptum ab ullo est, quod ego non domi tuae legerim. Sed omnem consolationem vincit dolor. Quin etiam feci, quod profecto ante me nemo, ut ipse me per literas consolarer, quem librum ad te mittam, si descripserint librarii. Affirmo tibi nullam consolationem esse talem. Totos dies scribo, non quo proficiam quid, sed tantisper impedior, non equidem satis — vis enim urget —, sed relaxor tamen † ad omniaque nitor, non ad animum, sed ad vultum ipsum, si queam, reficiendum, idque faciens interdum mihi peccare videor, interdum peccaturus esse, nisi faciam. Solitudo aliquid adiuvat, sed multo plus proficeret, si tu tamen interesses, quae mihi una causa est hinc discedendi. Nam pro malis recte habebat. Quamquam (id) ipsum doleo. Non enim iam in me idem esse poteris. Perierunt illa, quae amabas. 4. De Bruti ad me literis scripsi ad te antea: prudenter scriptae, sed nihil quod me adiuvaret. Quod ad te scripsit, [id] vellem ut ipse adesset; certe aliquid, quoniam me tam valde amat, adiuvaret. Quodsi quid scies, scribas ad me velim, maxime autem, Pansa quando.

---

7 *impedior. Non equidem* — 8 † *omniaque* — 12 *quamquam ipsum doleo* — 15 *scripsit, id vellem* —

---

apud creditorem talis excusatio quidquam valuisset. Dissertationem, quam *de iure praediatorio* scripsit Bachius, non vidi. Cf. intt. ad Suet. Claud. 9.

§ 3. *Quem librum* de consolatione. De hoc opere Tullii deperdito docte disputavit Fr. Schneiderus, Vratisl. 1835. De Consolatione satis eleganter consarcinata, sed Ciceroni falso tributa, quae anno 1583 Venetiis prodiit, vid. I. P. Krebsii narratio de Car. Sigonio, Francof. 1840, p. 58 seqq. qui fraudis culpam a Sigonio, qui cupidius eius fidem defenderat, avertere studuit.

Vis enim urget. Vix credo *vim* sic nude hic recte dici. Requiritur vis doloris, vis mali vel aliud eiusmodi.

† *Ad omniaque nitor.* In codd. Malaspinae et in Z. Lambini non erat *ad.* Inde natae sunt coniecturae Moseri Symb. Crit. V. p. 20, *omninoque enitor*, et Wesenbergii, Emend. p. 123 *omnique vi enitor.* Ego malim: *a dolore atque enitor.* Nam et *impedior* et *relaxor* videtur requirere eiusmodi additamentum.

Ad vultum ipsum — reficiendum ɔ: ad vultum per se ita componendum, ut tristitiae signa non ostendat. Hunc usum pronominis *ipse,* quo rem notat per se spectatam, illustravit Kritzius ad Sal. Iug. 66, 4.

Nam pro malis recte habebat ɔ: locus ubi nunc sum et unde discedere volo, ut te videam, remotus a celebritate mihi in his malis non displicebat.

Quamquam (id) ipsum doleo. „Sed id ipsum doleo, quod hinc mihi discedendum est, quia te carere nequeo, cui tamen ut me approbem suavemque consuetudinem meam reddam ignoro." Gron.

§ 4. *[Id] vellem.* Pronomen seclusi, quod e terminatione v. *scripsit* male geminatum videtur.

Pansa quando profecturus sit. Cf. ep. 17 extr. Is iam a. d. III Kal. Ianuarias huius anni paludatus profectus erat, ut ipse Cicero nuntiat C. Cassio Fam. XV. 17, 3, sed in urbem rediisse aut in aliqua villa interea moratus videtur.

De Attica — Cratero. cf. ep. 13 init.

Satis est (me) maerere pro omnibus. Editores a Bosio decepti ridiculum receperunt scripturam munitam ab illo auctoritate codicis

De Attica doleo, credo tamen Cratero. Piliam angi veta; satis est (me) maerere pro omnibus.

1 *satis solitus es maerere* —

decurtati. Veri vestigia manifesta sunt in cod. Mediceo: *Piliam angi vetabat is est maerere.* Scribendum, ut feci. Cicero omnium maerorem in se unum recipit.

XV. (*A. U. C.* 709.)

Apud Appuleium, quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser videbis. In hac solitudine careo omnium colloquio, quumque mane me in silvam abstrusi densam et asperam, non exeo inde ante vesperum. Secundum te nihil est mihi amicius solitudine. In ea mihi omnis sermo est cum literis. Eum tamen interpellat fletus, cui repugno, quoad possum. Sed adhuc pares non sumus. Bruto, ut suades, rescribam. Eas literas cras habebis. Quum erit cui des, dabis.

XVI. (*A. U. C.* 709.)

Te tuis negotiis relictis nolo ad me venire, ego potius accedam, si diutius impediere. Etsi ne discessissem quidem e conspectu tuo, nisi me plane nihil ulla res adiuvaret. Quodsi esset aliquod levamen, id esset in te uno, et quum primum ab aliquo poterit esse, a te erit. Nunc tamen ipsum sine te esse non possum. Sed nec tuae domi probabatur nec meae poteram, nec, si propius essem uspiam, tecum tamen essem. Idem enim te impediret, quo minus mecum esses, quod nunc etiam impedit. Mihi adhuc nihil prius fuit hac solitudine, quam vereor ne Philippus tollat. Heri enim vesperi venerat. Me scriptio et literae non leniunt, sed obturbant.

Nihil prius fuit. In Med. initio erat *peius*, deinde correctum est *aptius.* Kahnt. Symb. Crit. p. 8 malebat *optatius.* Ego in Victoriano illo *prius* acquiescere malo.
Philippus. cf. ep. 9 h. l. et ep. 18, 1 extr.

XVII. (*A. U. C.* 709.)

Marcianus ad me scripsit me excusatum esse apud Appuleium a Laterense, Nasone, Laenate, Torquato, Strabone; iis velim meo nomine reddendas literas cures, gratum mihi eos fecisse. Quod pro Cornificio me abhinc amplius annis XXV. spopondisse dicit Flavius, etsi reus lo-

Me excusatum esse cet. cf. ad ep. 13, 2, et de sponsione pro Cornificio ad epist. 14, 2.

cuples est et Appuleius praediator liberalis, tamen velim des operam, ut investiges ex consponsorum tabulis, sitne ita — mihi enim ante aedilitatem meam nihil erat cum Cornificio; potest tamen fieri, sed scire certum velim —, et appelles procuratores, si tibi videtur. Quamquam quid ad me? Verumtamen. Pansae profectionem scribes, quum scies. Atticam salvere iube et eam cura, obsecro, diligenter. Piliae salutem.

Mihi — nihil erat cum Cornificio ɔ: nulla necessitudo inter nos fuit. cf. Att. XIV. 15, 3 *si mihi cum Bruto nihil fuisset.* Contrarium est *mihi omnia sunt tecum*, ut Fam. XIII. 1, 2 *Cum Patrone mihi omnia sunt.*

Verumtamen saepe elliptice ponitur. Hic supplendum: appelles licet aut eiusmodi aliquid. cf. Fam. XVI. 23, 1. Att. XIII. 2, 1. XIV. 8 extr. 12, 1. XVI. 3, 3.

XVIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Dum recordationes fugio, quae quasi morsu quodam dolorem efficiunt, refugio ad te admonendum: quod velim mihi ignoscas, cuicuimodi est. Etenim habeo nonnullos ex iis, quos nunc lectito, auctores, qui dicant fieri id oportere, quod saepe tecum egi et quod a te approbari volo. De fano illo dico, de quo tantum, quantum me amas, velim cogites. Equidem neque de genere dubito — placet enim mihi Cluatii —, neque de re — statutum est enim —, de loco nonnunquam. Velim igitur cogites. Ego, quantum his temporibus tam eruditis fieri poterit, profecto illam consecrabo omni genere monimentorum ab omnium ingeniis sumptorum et Graecorum et Latinorum; quae res forsitan sit refricatura vulnus meum. Sed iam quasi voto quodam et promisso me teneri puto, longumque illud tempus, quum non ero, magis me movet quam hoc exiguum, quod mihi tamen nimium longum videtur. Habeo enim nihil temptatis rebus omnibus in quo acquiescam. Nam, dum illud tractabam, de quo ante ad te scripsi, quasi fovebam dolores meos. Nunc omnia respuo, nec quidquam habeo tolerabilius quam solitudinem, quam, quod eram veritus, non obturbavit Philippus. Nam, ut heri me salutavit, sta-

---

3 *refugio a te admonendo* —

---

§ 1. *Refugio ad te admonendum* scripsi de Madvigii coniectura, quam proposuit in Emend. Livian. p. 226. Quod editur e codd. falsum esse ea, quae sequuntur, ostendunt.

De genere ɔ: de forma operis.

Cluatii. Huius architecti opera et consilio in fano Tulliae exstruendo Cicero uti volebat. cf. ep. 36 h. l.

Monimentorum. Monimentum est „quicquid ob memoriam alicuius factum est, ut fana, porticus, scripta et carmina." Festus p. 139. Hic de carminibus vel inscriptionibus cogitandum est.

Longum illud tempus — exiguum. Muret. Var. Lect. XI. 12 suspicatur Ciceronem haec scribentem cogitasse Sophoclis versus ex Antigone 73 sqq. In vv. *quum non ero* sequitur vulgi opinionem.

tim Romam profectus est. 2. Epistolam, quam ad Brutum, ut tibi placuerat, scripsi, misi ad te. Curabis cum tua perferendam. Eius tamen misi ad te exemplum, ut, si minus placeret, ne mitteres. 3. Domestica quod ais ordine administrari, scribes quae sint ea. Quaedam enim exspecto. Cocceius vide ne frustretur. Nam Libo quod pollicetur, ut Eros scribit, non incertum puto. De sorte mea Sulpicio confido et Egnatio scilicet. De Appuleio, quid est, quod labores, quum sit excusatio facilis? 4. Tibi ad me venire, ut ostendis, vide ne non sit facile. Est enim longum iter, discedentemque te, quod celeriter tibi erit fortasse faciendum, non sine magno dolore dimittam. Sed omnia, ut voles. Ego enim, quidquid feceris, id quum recte, tum etiam mea causa factum putabo.

§ 3. *Quaedam enim exspecto* „quaedam enim sunt, de quibus scire cupiam." Man.

Cocceius — frustretur. cf. ep. 13, 2. Ut hic, ita Libo, videtur aliquid debuisse Ciceroni. cf. ep. 19, 2.

De sorte mea. Pessime nonnulli haec accipiunt de iudicandi munere sortito in Ciceronem delato, quem errorem repetiit Ellendt. ad Cic. Brut. 117. *Sors* est pecunia, quam Libo et fortasse Cocceius quoque debebat Ciceroni, Sulpicius et Egnatius sua fide esse iusserant.

XVIII. a. (*A. U. C.* 709.)

1. Heri, quum ex aliorum literis cognovissem de Antonii adventu, admiratus sum nihil esse in tuis. Sed erant pridie fortasse scriptae quam datae. Neque ista quidem curo; sed tamen opinor propter praedes suos accucurrisse. 2. Quod scribis Terentiam de obsignatoribus mei testamenti loqui, primum tibi persuade me istaec non curare neque esse quidquam aut parvae curae aut novae loci. Sed tamen quid simile? Illa eos non adhibuit, quos existimavit quaesituros, nisi scissent quid esset. Num id etiam mihi periculi fuit? Sed tamen faciat illa, quod ego. Dabo meum testamentum legendum cui voluerit; intelliget non potuisse honorificentius a me fieri de nepote quam fecerim. Nam quod non advocavi ad obsignandum, primum mihi non venit in mentem, deinde ea re non venit, quia

§ 1. *Propter praedes suos accucurrisse.* Lucem haec accipiunt e Cic. Phil. II. c. 29—31. M. Antonius bona Cn. Pompeii ad hastam emerat, sed pretium nondum solverat. Subito Narbone rediit in urbem, metuens ne L. Munatius Plancus pecuniae cogendae a Caesare praefectus et sua et eorum, qui pro eo fide iusserant, bona venderet. — De forma perfecti monui ad IV. 1, 6. Propter consensum codd. tamen hic reduplicatam formam servavi. Meliores libri de Or. III. 52 *percucurri* tuentur. At in iisdem I. 218 invenitur *percurrisse.* Similis varietas in aliis locis regnat.

§ 2. Post obitum Tulliae Cicero condiderat testamentum, in quo Terentia metuebat ne nepotem suum Dolabella natum minus, quam par erat, curasset. Metuebat autem idcirco, quod nemo e Dolabellae propinquis, sed Publilius, frater Publiliae, alterius uxoris, in obsignando adfuerat, cum aliquot Attici domesticis.

Quid esset ɔ : quid in tabulis scriptum esset.

Nam quod non advocavi ad obsignandum.

nihil attinuit. Tute scis — si modo meministi — me tibi tum dixisse, ut de tuis aliquos adduceres; quid enim opus erat multis? Equidem domesticos iusseram. Tum tibi placuit ut mitterem ad Silium, inde est natum, ut ad Publilium; sed necesse neutrum fuit. Hoc tu tractabis, ut tibi videbitur.

Suspicor excidisse aliquid, fortasse *alios* ante v. *advocavi* vel post illud, etsi non ignoro *advocare* absolute poni, ut p. Cluent. 54.

Quid enim opus erat multis? Numerus obsignatorum lege definitus (Cic. Verr. II. 1, 45) iam ab initio septenarius videtur fuisse. cf. Schraderus ad Instit. Iust. II. 10, 2, p. 288.

XIX. (*A. U. C.* 709.)

1. Est hic quidem locus amoenus et in mari ipso, qui et Antio et Circeiis adspici possit, sed ineunda nobis ratio est, quemadmodum in omni mutatione dominorum, quae innumerabiles fieri possunt in infinita posteritate, si modo haec stabunt, illud quasi consecratum remanere possit. Equidem iam nihil egeo vectigalibus et parvo contentus esse possum. Cogito interdum trans Tiberim hortos aliquos parare, et quidem ob hanc causam maxime: nihil enim video, quod tam celebre esse possit; sed quos, coram videbimus, ita tamen, ut hac aestate fanum absolutum sit. Tu tamen cum Apella Chio confice de columnis. 2. De Cocceio et Libone quae scribis, approbo; maxime quod de iudicatu meo. De sponsu, si quid perspexeris; et tamen quid procuratores Cornificii dicant velim scire, ita ut in ea re te, quum tam occupatus sis, non multum operae velim ponere. De Antonio Balbus quoque ad me cum Oppio conscripsit, idque tibi placuisse, ne perturbarer. Illis egi gratias. Te tamen, ut iam ante

---

§ 1. *Hic locus.* Astura, ubi Atticus fanum strui volebat.

Si modo haec stabunt ɔ: si modo imperium Romanum stabit. Plane sic in orat. p. Sulla, 76 *neque enim est quisquam, qui arbitretur diutius haec stare potuisse.* Plura collegit Halm. ad §. 32.

Illud quasi consecratum. Ita appellat fanum illud, quod non rite per pontifices consecraretur, sed quod Cicero privata religione erat dedicaturus. cf. Instit. Iust. II. 1, 8 (nam Gaius in eo loco mutilus est, vid. Instit. Gaii II. § 35.) Imprimis huc facit Aelius Gallus apud Festum p. 321.

Vectigalibus. Vectigalia nonnunquam appellantur reditus ex agris privati. cf ep. 25, 1. Off. II. 88. Parad. VI. 49. Hor. Sat. II. 2, 100, ubi Ofellus dicit: *ego vectigalia magna divitiasque habeo.*

Tu tamen — de columnis ɔ: etsi locum nondum constitui, tu tamen interea agas velim cum Apella lapicida de pretio columnarum e marmore Chio.

§ 2. *Maxime quod de iudicatu meo. Iudicatus* est munus et officium iudicis (cf. Phil. I. 20) cuius eo tempore Cicero vacationem petebat, fortasse quod augur erat. Nam controversum fuit haberentne augures vacationem a iudiciis. Brut. 117. Nihil hoc attinet ad Cocceium et Libonem, qui promiserant se soluturos, quod Ciceroni deberent. cf. ep. 18, 3

De sponsu cf. ad ep. 14, 2.

De Antonio Balbus quoque cet. Subitum Antonii ex itinere Hispaniensi reditum, quem

ad te scripsi, scire volo me neque isto nuntio esse perturbatum nec iam ullo perturbatum iri. 3. Pansa si hodie, ut putabas, profectus est, posthac iam incipito scribere ad me de Bruti adventu quid exspectes, id est quos ad dies. Id, si scies ubi iam sit, facile coniectura assequere. 4. Quod ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te, mi Attice, suscipe totum negotium. Vides et officium agi meum quoddam, cui tu es conscius, et, ut nonnulli putant, Ciceronis rem. Me quidem id multo magis movet, quod mihi est et sanctius et antiquius, praesertim quum hoc alterum neque sincerum neque firmum putem fore.

---

4 *quot ad dies* —

Cicero iam ex aliorum literis cognoverat, ep. 18 a, 1, nunc ex Balbi quoque et Oppii epistolis didicerat. Omnino itaque scribendum *B. quoque*, non ut in Med. est *quoque Balbus.* cf. Wesenb. p. 36. Reliqua male sollicitantur a Mosero Symb. Crit. VIII. p 4. *Conscripsit* non est *una cum Oppio scripsit*, sed verbi simplicis loco ponitur, ut XIII. 50, 1 *conscripsi de his libris epistolam*, III. 15, 8 et saepius.

§ 3. *Quos ad dies* ɔ: circa quos dies exspectes M. Brutum e provincia Gallia rediturum esse. cf. ep. 27, 3. 29, 1. *Quos* adversus Orellium bene defendit Klotzius, laudans ultima verba ex ep. 9 libri XIII.

§ 4. Agitur de obsignando testamento, qua in re Terentia obiurgarat Ciceronem, quod officio parum satisfecisset.

Officium agi meum ɔ: quaestionem esse de eo, num egerim, ut virum bonum deceat. cf. Fam. XIII. 7, 1: *quum — summum meum officium ageretur* ibid. 9, 2 *is, cuius praecipuum agitur officium.*

Hoc alterum ɔ: Marci filii commodum, cui Terentia videbatur ita consulere, ut neque optima fide ageret et, si tunc vel maxime adolescenti bene vellet, postea tamen sententiam mutaret.

XX. (*A. U. C.* 709.)

1. Nondum videris perspicere, quam me nec Antonius commoverit, nec quidquam iam eiusmodi possit commovere. De Terentia autem scripsi ad te iis literis, quas dederam pridie. Quod me hortaris, idque a ceteris desiderari scribis, ut dissimulem me tam graviter dolere, possumne magis, quam quum totos dies consumo in literis? Quod etsi non dissimulationis, sed potius leniendi et sanandi animi causa facio, tamen, si mihi minus proficio, simulationi certe facio satis. 2. Minus multa ad te scripsi, quod exspectabam tuas literas ad eas, quas ad te pridie dederam. Exspectabam autem maxime de fano, nonnihil etiam de Terentia. Velim me facias certiorem proximis literis, Cn. Caepio, Serviliae Claudii pater, vivone patre suo naufragio perierit, an mortuo, item Rutilia vivone C. Cotta filio suo mortua sit, an mortuo. Pertinent ad eum librum, quem de luctu minuendo scripsimus.

---

§ 1. *Simulationi facio satis* ɔ: tantum praesto, ut aliis videri debeam non dolere.

§ 2. *Cn. Caepio.* De hoc nihil constat. De *Rutilia* quum dubitaret Atticus, vid ep. 22, 2, dubitationem tollit narratio in Senecae cons. ad Helviam, 16. Laudatur ibi, quod in Cotta filio expulso virtutem, in amisso prudentiam ostendit.

XXI. (*A. U. C.* 709.)

1. Legi Bruti epistolam eamque tibi remisi, sane non prudenter rescriptam ad ea, quae requisieras. Sed ipse viderit, quamquam illud turpiter ignorat: Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse, quam omnes ante dixerant praeter Caesarem, et quum ipsius Caesaris tam severa fuerit, qui tum praetorio loco dixerit, consularium putat leniores fuisse, Catuli, Servilii, Lucullorum, Curionis, Torquati, Lepidi, Gellii, Volcatii, Figuli, Cottae, L. Caesaris, C. Pisonis, etiam M'. Glabrionis, Silani, Murenae, designatorum consulum. Cur ergo in sententiam Catonis? Quia verbis luculentioribus et pluribus rem eandem comprehenderat. Me autem hic laudat, quod retulerim, non quod patefecerim, cohortatus sim, quod denique ante, quam consulerem, ipse iudicaverim. Quae omnia quia Cato laudibus extulerat in caelum perscribendaque censuerat, idcirco in eius sententiam est facta discessio. Hic autem se etiam tribuere multum mihi putat, quod scripserit „optimum consulem." Quis enim ieiunius dixit inimicus? Ad cetera vero tibi quemadmodum rescripsit! Tantum rogat, de senatus consulto ut corrigas. Hoc quidem fecisset, etiam si † Rario admonitus esset. Sed haec iterum ipse viderit. 2. De hortis, quoniam probas, effice aliquid. Rationes meas nosti. Si vero etiam a Faberio aliquid † recedit, nihil negotii est. Sed etiam sine

---

15 *mi* — 20 *aliquid recedit* —

---

§ 1. Brutus in suo Catone (cf. XIII. 46, 2), quo libro avunculi famam contra Caesaris et Hirtii criminationes defendit, in laudando modum fuerat egressus et quae aliorum laudes erant ad Catonem retulerat. cf. F. Schneideri Comm. de Bruti Catone in Diariis Antiq. 1842, fasc. 9, p. 891 seqq. Ita omnia, quae Nonis Decembribus a. 691 in senatu gestae sunt, ad Catonem retulerat, quasi nullae in eo negotio aliorum partes fuissent. Atticus Bruto ostenderat, rem illam non accurate ab ipso esse narratam; cui rescripserat Brutus ea, quae Cicero h. l. improbat. Est autem hic locus magni momenti in diiudicanda auctoritate orationis in Catilinam quartae, eumque exploraverunt Ahrensius, Schnitzerus, Hinrichsius, alii, qui eam orationem a Tullio abiudicarunt eive vindicarunt.

Non prudenter. Recte Ernestus hoc praefert ei, quod in aliquo codice inventum est: *non pudenter.* E sequentibus nulla Bruti impudentia, sed magna rerum gestarum ignorantia prodit.

Qui tum praetorio loco dixerit. De ordine in sententiis rogandis servato a consulibus cf. Phil. V. 13 seqq. Gell. N. A. IV. 10 et disp. Kolsteri in Diar. Antiq. 1842, fasc. 5.

Etiam M' Glabrionis. Particulae *etiam* ante hoc nomen nulla causa apparet; transposita (*M'. Gl., etiam*) Silanum et Murenam Coss. designatos recte a consularibus seiunget.

Quod retulerim — iudicaverim ɔ: quod de puniendis Catilinae sociis ad senatum retulerim, non quod latentem coniurationem aperuerim, anxios patres confirmaverim, primus declaraverim mihi placere poenam severam.

De senatus consulto ut corrigas. Videtur Brutus, quum Catonem scriberet, SCtum de sociis coniurationis non accurate descripsisse, sed memoriter eius argumentum citasse; qua in re errores, quos commiserat, ab Attici librariis corrigi cupit.

eo posse videor contendere. Venales certe sunt Drusi, fortasse et Lamiani et Cassiani. Sed coram. 3. De Terentia non possum commodius scribere, quam tu scribis. Officium sit nobis antiquissimum; si quid nos fefellerit, illius malo me quam mei poenitere. 4. Oviae C. Lollii curanda sunt HS. $\overline{C}$. Negat Eros posse sine me, credo, quod accipienda aliqua sit et danda aestimatio. Vellem tibi dixisset. Si enim res est, ut mihi scribit, parata nec in eo ipso mentitur, per te confici potuit. Id cognoscas et conficias velim. 5. Quod me in forum vocas, eo vocas, unde etiam bonis meis rebus fugiebam. Quid enim mihi cum foro, sine iudiciis, sine curia, in oculos incurrentibus iis, quos aequo animo videre non possum? Quod autem homines a me postulare scribis, ut Romae sim, neque [mihi, ut absim, concedere aut] † quatenus eos mihi concedere, iam pridem scito esse, quum unum te pluris quam omnes illos putem. Ne me quidem contemno, meoque iudicio multo stare malo quam omnium reliquorum. Neque tamen progredior longius, quam mihi doctissimi homines concedunt, quorum scripta omnia, quaecunque sunt in eam sententiam, non

9 *mihi* [*cum*] *foro* — 11 *scribis*, [*ut Romae sim, neque mihi, ut absim, concedere*], *aut* † *quatenus* —

Hoc quidem fecisset, etiamsi Rario admonitus esset. Verba vides vehementer corrupta. Plerique interpretes scribendum putant: *etiamsi a Ranio admonitus esset*, et Ranium illum fuisse scribam aliquem, aut libertum Bruti suspicantur. Ernestus malebat: *Hoc quidem fecisses, etiamsi ab alio admonitus non esses* ɔ: tua sponte. Mihi magis placet: *Hoc quidem fecisset etiam librarii admonitu* vel: *etiam a librario admonitus.* — *Fecisset* est: rogasset, ut corrigeres.

§ 2. *Si — a Faberio aliquid recedit.* Faberius erat debitor Ciceronis. Vid. 25, 1. 51, 3 h. l. Pecunia, quam redigit creditor, ad eum *redire* dicitur; *recedere* hac in re non est usitatum. Scribe: *redit* vel *redierit.*

Contendere ɔ: operam dare, ut hortos comparem.

§ 4. *Oviae* cet. cf. ep. 24, 1. 30. 2. XIII. 22, 4.

Credo — aestimatio. Cogitandum videtur de aestimatione possessionum ex edicto Iulii Caesaris facienda per arbitros, de qua consulendi Caesar B. C. III. 1 et Suetonius in Caes. 42. Ea aestimatio *accipienda* erat a debitore praesente et *danda* vel solvenda creditori.

§ 5. *Quid mihi cum foro* np. negotii est? cf. Att. I. 16, 10 *quid, inquit, homini Arpinati cum aquis calidis?* p. Quint. 55. *Quid mihi, inquit, cum ista summa diligentia?* Et sic semper praepositio additur, etiam quum de rebus sermo est. Recte igitur *cum* in Mediceo antea omissum corrector eius libri addidit. De aliis codd. non satis constat. Sed e libro Hispano *cum* diserte affertur. Poterat etiam scribi: *Quid mihi forum?*

Ut Romae sim, neque mihi, ut absim, concedere. Haec quae a Med. aliisque absunt partim certe sunt necessaria. Nam dicendum erat, quid homines postularent. Quae adduntur: *aut quatenus eos mihi concedere* continent aliquam restrictionem eorum, quae proxime praecedunt, sed non bene enuntiatam. Muretus et Graevius ea delenda censebant. Ego hunc locum interpolatum et corruptum puto et sic fortasse restituendum: *Quod — scribis, ut Romae sim, neque quietem consulari mihi concedere, iam pridem scito* cet. Corradus iam suspicatus est voc. *consulari* per compendium *cos.* scriptum latere in *eos.*

Quaecunque sunt in eam sententiam np. scripta. Exemplis hanc formulam illustravit Handius Turs. III. p. 325.

legi solum, quod ipsum erat fortis aegroti accipere medicinam, sed in mea etiam scripta transtuli, quod certe afflicti et fracti animi non fuit. Ab his me remediis noli in istam turbam vocare, ne recidam.

Ne recidam. Verbum proprium de iis, qui morbo sanati eodem denuo temptantur. cf. Liv. XXIV. 29. Hinc *febres recidivae* in Plinii H. N. XXX. 104.

XXII. (*A. U. C.* 709.)

1. De Terentia, quod mihi omne onus imponis, non cognosco tuam in me indulgentiam. Ista enim sunt ipsa vulnera, quae non possum tractare sine maximo gemitu. Moderare igitur, quaeso, ut potes. Neque enim a te plus, quam potes, postulo; potes autem quid veri sit perspicere tu unus. 2. De Rutilia, quoniam videris dubitare, scribes ad me, quum scies, sed quam primum, et num Clodia D. Bruto consulari, filio suo, mortuo vixerit. Id de Marcello aut certe de Postumia sciri potest, illud autem de M. Cotta aut de Syro aut de Satyro. 3. De hortis, etiam atque etiam te rogo. Omnibus meis eorumque, quos scio mihi non defuturos, facultatibus — sed potero meis — enitendum mihi est. Sunt etiam, quae vendere facile possim. Sed, ut non vendam eique usuram pendam, a quo emero, non plus annum, possum assequi quod volo, si tu me adiuvas. Paratissimi sunt Drusi: cupit enim vendere. Proximos puto Lamiae, sed abest. Tu tamen, si quid potes, odorare. Ne Silius

---

13 *non plus annum possum assequi; quod* —

---

§ 1. *Cognosco.* „Fortasse *agnosco.*" Orell. Non probo, quamquam saepe confundi haec verba in Mss. Bakio concedo, qui correxit de Leg. 1. 25. Sed *cognoscere*, quum sit aliquid accurate spectatum intelligere, saepe poni pro *agnoscere* iam vidit Nonius p. 276. cf. Madv. ad Fin. p. 281.

§ 2. *De Rutilia* cet. cf. ep. 20, 2 *Syrum* et *Satyrum* nescio quam ob rem faciunt servos literatos Attici.

Ut non vendam ɔ: etiamsi non vendam, fac me non vendere quidquam ex meis.

§ 3. *Eique usurum pendam — non plus annum, possum assequi quod volo, si tu me adiuvas.* „Graevius parum recte pro *annum* legi voluit *annua* sc. *die;* locis enim ab ipso citatis *dies* non per ellipsin auditur, sed aut additum est, aut ex superioribus intelligitur; neque vero *non plus annum usuram pendam* minus recte dicitur, quam Att. VI. 6, 3 *non plus annum obtinere provinciam.* Orellius coniectura illa recepta sententiam Ciceronis totam corrupit, quum ita distinxit: — „emero, non plus annua possum assequi: quod volo, cet." Wesenbergius Emend. p. 116. In alt. edit. Orellius a Wesenbergio admonitus *annum* revocavit, sed vitiosam distinctionem retinuit.

Proximos p. Lamiae ɔ: post hortos Drusi nulli erunt parabiliores Lamianis.

Ne Silius quidem quidquam utitur ɔ: neque Silio ullus est usus hortorum suorum, ita ut facile eos vendere velit.

Et iis usuris facillime sustentabitur. Lipsius Antiq. Lect. IV. 19 emendat *is* p. *iis;* sed pronomen illud otiosum esset. Quare aut cum Orellio statuendum in *iis* latere fenoris notam aliquam, ut sit *unciariis* vel simile quid, aut *iis* delendum erit ut ortum e geminatione syllabae sequentis. *Facillime* autem *usuris su-*

quidem quidquam utitur et iis usuris facillime sustentabitur. Habe tuum negotium, nec quid res mea familiaris postulet, quam ego non curo, sed quid velim et cur velim existima.

---

stentabitur, quum dives sit neque sorte egeat. *Habe tuum negotium* ɔ: considera hoc negotium, tanquam sit tuum. Similiter XIII. 49, 2, *Habuit suum negotium Gallus*.

XXIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Putaram te aliquid novi — quod eiusmodi fuerat initium literarum: quamvis non curarem quid in Hispania fieret, tamen te scripturum — sed videlicet meis literis respondisti, ut de foro et de curia. „Sed domus est", ut ais, „forum." Quid ipsa domo mihi opus est carenti foro? Occidimus, occidimus, Attice, iam pridem nos quidem, sed nunc fatemur, postea quam unum, quo tenebamur, amisimus. Itaque solitudinem sequor, et tamen, si qua me res isto adduxerit, enitar, si quo modo potero — potero autem —, ut praeter te nemo dolorem meum sentiat, si ullo modo poterit, ne tu quidem. Atque etiam illa causa est non veniendi. Meministi quid ex te Alledius quaesierit? Qui etiam nunc molesti sunt, quid existimas, si venero? 2. De Terentia ita cura, ut scribis, meque hac ad maximas aegritudines accessione non † maxima libera. Et, ut scias me ita dolere, ut non iaceam, quibus consulibus

---

8 *solitudines* — 11 *Aledius quaesierit: quin etiam* — 13 *non maxima* —

---

§ 1. *Putaram te aliquid novi*, cet. Paullo aliter, quam alii editores haec interpunxi, ut magis appareret illa *quamvis — scripturum* respicere ad Attici literas, in quibus scriptum fuerit: „Quamvis non cures, quid in H. fiat, tamen scribam."

Meis literis ep. 21. Partic. *ut* deinde libenter carerem.

Sed domus est forum. Atticus ita fere videtur scripsisse: Foro abstineas licet, multi tamen ad te se conferent, ut consilia tua exquirant. Itaque domo tua uteris pro foro.

Solitudinem sequor. Mediceum rursus sequi malui, quam Bosium, qui *solitudines* a Cratandro inventas singulari praetulit. Frustra. De eadem ἐρημίᾳ scripsit in ep. 26, 2: *Sed mihi solitudo et recessus provincia est.* Aliud est *discedere in solitudines* Fam. II. 16, 2 et *solitudines sequi* Att. XIII. 16 ɔ: loca solitaria.

Illa causa. Malim: *alia causa;* nam quum statim *causam* declaret, dicendum potius erat *haec* quam *illa*.

Alledius. cf. supra ad ep. 4 extr.

Qui etiam nunc molesti sunt, quid existimas, si venero? ɔ: Caesaris illos amicos, qui etiam absenti mihi molesti sunt, quid putas futuros, si in urbem rediero? *Qui* scribendum esse, quum primum haec legerem, vidi, in quam emendationem incidit quoque Wesenbergius Emend. p. 123. *Quin* h. l. non magis ferendum est, quam I. 13, 2. ubi cf. adnotatio.

§ 2. *Me hac ad maximas aegritudines accessione non † maxima libera.* Qui *maximis* aegritudinibus premitur, non multum levatur, si *parva* accessione liberatur. Recte Pius correxit *minima*. Haec a librariis permutari Zumpt. docuit ad Verrinas p. 10.

Quibus consulibus Carneades, cet. Carneades Academicus cum Diogene Stoico et Critolao Peripatetico a. u. 599 P. Cornelio Scipione Nasica II. M. Claudio Marcello II. Coss. le-

Carneades et ea legatio Romam venerit scriptum est in tuo annali. Haec nunc quaero quae causa fuerit. De Oropo, opinor, sed certum nescio; et, si ita est, quae controversiae? Praeterea, qui eo tempore nobilis Epicureus fuerit Athenisque praefuerit hortis? qui etiam Athenis πολιτικοὶ fuerint illustres? Quae te etiam ex Apollodori puto posse invenire. 3. De Attica, molestum, sed quoniam leviter, recte esse confido. De Gamala dubium mihi non erat. Unde enim tam felix Ligus pater? Nam quid de me dicam, cui ut omnia contingant, quae volo, levari non possum? De Drusi hortis, quanti licuisse tu scribis, id ego quoque audieram et, ut opinor, heri ad te scripseram, sed quantiquanti, bene emitur quod necesse est. Mihi, quoquo modo tu existimas — scio enim ego ipse quid de me existimem — levatio quaedam est, si minus doloris, at officii debiti. Ad Siccam scripsi, quod utitur L. Cotta. Si nihil conficeretur de Transtiberinis, habet in Ostiensi Cotta celeberrimo loco, sed pusillum loci; ad hanc rem tamen plus etiam quam satis. Id velim cogites. Nec tamen ista pretia hortorum pertimueris. Nec mihi iam argento nec veste opus est nec quibusdam amoenis locis, hoc opus est. Video etiam a quibus adiuvari possim. Sed loquere cum Silio. Nihil enim est melius. Mandavi etiam Siccae. Rescripsit constitutum se cum eo habere. Scribet igitur ad me quid egerit, et tu videbis.

4 *fuerit Athenis, qui praefuerit* — 15 *plus etiam satis* — 17 *quibusquam* —

gati Atheniensium Romam venerunt, multae propter Oropum vastatam civibus Atticis impositae remissionem petituri. Cf. Plut. in Cat. Mai. 22. Gell. N. A. VII. 14. Nobilissimae legationis saepe mentionem fecit Cicero, ut de Orat. II. 155. Tusc. IV. 5, Acad. II. 137, eamque non omiserat Atticus in eo libro, quo „septingentorum annorum memoriam inclusit," ut scribit Cic. Orat. 120.

Athenisque praefuerit hortis. Recte Klotzius hanc libri Med. scripturam revocavit monuitque id quod vulgo editur: *fuerit Athenis, qui praefuerit hortis* vitiosum esse. Nam de uno homine quaeritur, non de duobus, quorum alter nobilis Epicureus fuerit, alter hortis praefuerit.

Ex Apollodori sc. libro vel opere. Similis ellipsis est XIII. 32, 3 *in Libonis* et Acad. I. 13 *contra Philonis.* Respicitur autem ad *Chronica,* quae Apollodorus grammaticus Atheniensis iambis conscripsit, quibus multum usus est Diogenes Laertius. cf. Ionsius, de hist. philos. scriptt. II. 15, 2.

§ 3. *De Gamala.* Med. *Magala;* sed in re incerta codicem Cratandri sequi tutius est. Videtur fuisse nomen filii vel filiae Aelii Liguris cuiusdam, cuius obitum a Cicerone provisum Atticus nuntiarat.

Quod utitur L. Cotta ɔ: quod L. Cottae familiaris est. Nota sunt *multum uti aliquo* et *familiarissime uti.* Sed nudo verbo in ea re usus est quoque Horat. Ep. I. 12, 22 et 17, 13 sq.

Si nihil conficeretur. Malim cum Pio et Mosero Symb. Crit. VIII. p. 5 *conficietur,* et in extr. sententia dedi *plus etiam quam satis* e marg. Crat. Mosero tamen concedo *etiam* melius abesse.

Nec mihi iam argento nec veste opus est nec quibusdam amoenis locis. Ingeniose Pluygersius in Mnemos. Leid. V. p. 327 sq. haec sic correxit: N e c m i h i t a m a r g e n t o n e c v e s t e o p u s e s t n e q u e b u b u s, quam amoenis locis: h o c o p u s e s t. In his verba diductis literis scripta sunt alicuius poëtae, fortasse Lucilii.

Rescripsit — habere ɔ: Sicca rescripsit se cum Silio de ea re acturum esse.

XXIV. (*A. U. C.* 709.)

1. Bene fecit A. Silius, qui transegerit; neque enim ei deesse volebam et qui possem timebam. De Ovia confice, ut scribis. De Cicerone tempus esse iam videtur, sed quaero, quod illi opus erit, Athenis permutarine possit an ipsi ferendum sit, de totaque re, quemadmodum et quando placeat, velim consideres. Publilius iturusne sit in Africam et quando ex Alledio scire poteris; quaeras et ad me scribas velim. 2. Et, ut ad meas ineptias redeam, velim me certiorem facias, P. Crassus, Venuleiae filius, vivone P. Crasso consulari, patre suo, mortuus sit, ut ego meminisse videor, an post. Item quaero de Regillo, Lepidi filio, rectene meminerim patre vivo mortuum. 3. Cispiana explicabis itemque Preciana. De Attica, optime est. Ei salutem dices et Piliae.

---

4 *opus erit Athenis, permutarine* — 12 *optime; et ei* —

---

§ 1. *Bene fecit A. Silius* cet. Perperam nonnulli ex h. l. efficiunt Silium hortos Ciceroni vendidisse. Recte Gronovius vidit hic agi de lite quadam per transactionem composita inter A. Silium et alium, qui non nominatur. Non est verisimile hunc A. Silium esse eum Silium, cuius frequens mentio est in proximis epistolis. — *De Ovia* cf. ep. 21, 4.

Athenis permutarine possit cet. Praestat, opinor, nomen *Athenis* seiungere ab iis, quae praecedunt.

§ 2. *Ut ad meas ineptias redeam* ɔ: ad consolationem, in qua scribenda quod tamdiu occupatus sum, possim aliis ineptus videri.

§ 3. *Cispiana explicabis itemque Preciana.* Cispium et Precium aliquid debuisse Ciceroni liquet e verbo *explicabis*. cf. XIII. 29, 3.

De Attica, optime est. Ei salutem dices et Piliae. E librorum scriptura *optime id ei* Bosius effecit *optime it. ei* cet. Sed sic ab Attico amico nuntiari potuit, non contra. Manutius *id* in *et* mutans contra usum Ciceronis *et* geminavit. Quod scripsi, meum est inventum.

XXV. (*A. U. C.* 709.)

1. Scripsit ad me diligenter Sicca de Silio, seque ad te rem detulisse, quod tu idem scribis. Mihi et res et conditio placet, sed ita, ut numerato malim quam aestimatione. Voluptarias enim possessiones nolet Silius. Vectigalibus autem ut his possum esse contentus, quae habeo, sic vix minoribus. Unde ergo numerato? HS. DC. exprimes ab Hermogene, quum praesertim necesse erit, et domi video esse HS. DC. Reliquae

---

5 *ut iis* —

---

§ 1. *Ut numerato malim quam aestimatione* ɔ: ut hortos praesenti pecunia emere malim, quam permutare cum aliquo praedio, quod eodem pretio aestimatur.

Vectigalibus cf. ad ep. 19, 1.

HS. DC. Merito haec pecuniae summa Wielando, interpr. Germ. epistt. V. p. 551 nimia visa est. Nam si tantum ipse haberet, alterum

pecuniae vel usuram Silio pendemus, dum a Faberio vel ab aliquo, qui Faberio debet, repraesentabimus. Erit etiam aliquid aliunde. Sed totam rem tu gubernabis. 2. Drusianis vero hos hortis multo antepono, neque sunt unquam comparati. Mihi crede, una me causa movet, in qua scio me *τετυφῶσθαι*. Sed, ut facis, obsequere huic errori meo. Nam quod scribis *ἐγγήραμα*, actum iam de isto est; alia magis quaero.

2 *alicunde* —

tantum ab Hermogene exprimere posset, potuisset sane hortos illos praesenti pecunia comparare et aliquantum in arca retinere. Itaque in numeris erratum videtur et fortasse utrobique legendum est HS. $\overline{LX}$.

Domi video. Temere Otto ad Cic. Rep. p. 129 Osann. hic *domui* inveniri scribit. Nam *domui ideo* in Med. apertus est librarii error, literarum sedem permutantis.

Repraesentabimus. Repraesentare esse ante diem constitutum solvere, neque a vulgari sententia recedendum esse, recte adversus Budaeum monuit P. Manutius ad h. l.

Aliunde praeeunte Gronovio scripsi pro *alicunde*, ut X. 1, 3. cf. Wesenberg. ad Tusc. I. 53 in vol. IV edit. Orell. alt.

§ 2. *Drusianis vero hos hortis.* Retinui quod post Bosium vulgatur, sed verum non puto. Codd non habent *hos*. Scribendum: Drusianis vero *hortos multo antepono* ɔ: hortos, de quibus ago, hortos Silii.

Τετυφῶσθαι. Gronovius, qui interpr.: *ambitiosius et prope insolentius efferri*, aliique qui similem vim verbo tribuunt, falluntur. Harpocration, qui legerat in Dem. p. Cor. 5. Phil. III. 4. de male gesta leg. 64, recte explicat verbo ἐμβεβροντῆσθαι, *mente captum esse, insanire.*

Nam quod scribis ἐγγήραμα, cet. Quid nunc dicat ἐγγήραμα, interpretes dissentiunt. Rectam viam explicandi iniit Corradus, quem sequuntur Gronovius et Wielandus. Nam dubitari non potest quin ea, quae leguntur in ep. 29 *vel tu illud* ἐγγήραμα — *vel* ἐντάφιον *putato* expressa sint e dicto Catonis Censorii, quod nobis servavit Plutarchus in Cat. 24 extr., ubi ille dicitur ὥσπερ Διονύσιόν τις ἔπεισε κάλλιστον ἐντάφιον ἡγεῖσθαι τὴν τυραννίδα, κάλλιστον αὐτὸς ἐγγήραμα τὴν πολιτείαν ποιησάμενος κ. τ. λ. Cicero igitur hoc dicit: Nam quod me Catonis exemplo in forum revocas et in curiam, ut ibi consenescam, res publica iam nulla est; solitudinem et literas sequor.

XXVI. (A. U. C. 709.)

1. Sicca, [ut scribit] etiamsi nihil confecerit cum A. Silio, tamen se scribit x. Kal. esse venturum. Tuis occupationibus ignosco, eaeque mihi sunt notae. De voluntate tua ut simul simus, vel studio potius et cupiditate non dubito. 2. De Nicia quod scribis, si ita me haberem ut eius humanitate frui possem, in primis vellem illum mecum habere. Sed mihi solitudo et recessus provincia est. Quod quia facile ferebat Sicca, eo magis illum desidero. Praeterea nosti Niciae nostri imbecillitatem, molli-

2 *ut scribit* non inclusum.

§ 1. *Ut scribit.* Obelos appingendos curavi, quia haec molesta sunt, quum sequatur *scribit.*

§ 2. *De Nicia* cet. cf. ad VII. 3, 10. In l. l. Suetonii haec usque ad *grata est* citantur.

Provincia est. Alii appetunt provincias, mihi solitudo provincia est. Inutilis est Schutzii coniectura *pro victu est.*

Imbecillitatem, mollitiam. Non animi vitia

tiam, consuetudinem victus. Cur ergo illi molestus esse velim, quum mihi ille iucundus esse non possit? Voluntas tamen eius mihi grata est. Unam rem ad me scripsisti, de qua decrevi nihil tibi rescribere. Spero enim me a te impetrasse ut privares me ista molestia. Piliae et Atticae salutem.

his nominibus designantur. E corporis imbecillitate oritur molle et anxium vitae genus. *Unam rem* cet. Spectant haec ad Terentiae testamentum. cf. ep. 22, 1.

Privares — molestia. cf. *privari dolore* Fin. I. 37, *iniuria* leg. agr. I. 13.

XXVII. (*A. U. C.* 709.)

1. De Siliano negotio, etsi mihi non est ignota conditio, tamen hodie me ex Sicca arbitror omnia cogniturum. Cottae, quod negas te nosse, ultra Silianam villam est, quam puto tibi notam esse, villula sordida et valde pusilla, nil agri, ad nullam rem loci satis nisi ad eam, quam quaero. Sequor celebritatem. Sed si perficitur de hortis Silii, hoc est, si perficis — est enim totum positum in te —, nihil est scilicet, quod de Cotta cogitemus. 2. De Cicerone, ut scribis, ita faciam: ipsi permittam de tempore, numorum quantum opus erit ut permutetur, tu videbis. Ex Allèdio, quod scribis, si quid inveneris, scribes. Et ego ex tuis animadverto literis et profecto tu ex meis nihil habere nos, quod scribamus; eadem quotidie, quae iam iamque ipsa contrita sunt: tamen facere non possum, quin quotidie ad te mittam, ut tuas accipiam. 3. De Bruto tamen, si quid habebis. Scire enim iam puto ubi Pansam exspectet. Si, ut consuetudo est, in prima provincia, circiter Kal. affuturus videtur. Vellem tardius; valde enim urbem fugio multas ob causas. Itaque id ipsum dubito an excusationem aliquam ad illum parem, quod quidem video facile esse; sed habemus satis temporis ad cogitandum. Piliae et Atticae salutem.

§ 2. *Contrita sunt* ɔ: saepius tractata, ad fastidium repetita. Patrio sermone dicimus *afgezaagd*.

§ 3. *De Bruto* cet. cf. ad ep. 19, 3.

In prima provincia ɔ: „in aditu provinciae, ubi solent qui decedunt successoribus occurrere." I. F. Gronovius.

XXVIII. (*A. U. C.* 709.)

1. De Silio nilo plura cognovi ex praesente Sicca quam ex literis eius. Scripserat enim diligenter. Si igitur tu illum conveneris, scribes ad me, si quid videbitur. De quo putas ad me missum esse, sit mis-

§ 1. *De quo putas* cet. Agitur de Terentia, quae indicatur pronominibus *illi* et *illius*. Cicero rogat amicum, ut cum Terentia agat de testamento, et si quid ab ea impetraret, ut

sum necne nescio, dictum quidem mihi certe nihil est. Tu igitur, ut coepisti, et, si quid ita conficies, quod equidem non arbitror fieri posse, ut illi probetur, Ciceronem, si tibi placebit, adhibebis. Eius aliquid interest videri illius causa voluisse, mea quidem nihil nisi id, quod tu scis, quod ego magni aestimo. 2. Quod me ad meam consuetudinem revocas, fuit meum quidem iam pridem rem publicam lugere, quod faciebam, sed mitius. Erat enim ubi acquiescerem. Nunc plane nec ego victum nec vitam illam colere possum, nec in ea re quid aliis videatur mihi puto curandum. Mea mihi conscientia pluris est quam omnium sermo. Quod me ipse per literas consolatus sum, non poenitet me quantum profecerim. Maerorem minui, dolorem nec potui nec, si possem, vellem. 3. De Triario, bene interpretaris voluntatem meam. Tu vero nihil, nisi ut illi volent. Amo illum mortuum, tutor sum liberis, totam domum diligo. De Castriciano negotio, si Castricius pro mancipiis pecuniam accipere volet eamque † ei solvi, ut nunc solvitur, certe nihil est commodius. Sin autem ita actum est, ut ipsa mancipia abduceret, non mihi videtur esse aequum — rogas enim me ut tibi scribam, quid mihi videatur —: nolo enim negotii Quintum fratrem quidquam habere, quod videor mihi

---

15 *eamque ei solvi* —

Marci filii rationem habere vellet, hunc ad illam adducere iubet.

Illius causa voluisse ɔ: matri studuisse, pietatis officiis in eam functum esse. Locutionem tetigi ad III. 24, 1.

Id quod tu scis, ne inofficiosus videar. cf. ep. 19, 4.

§ 2. *Quod me — revocas* ɔ: ut scripsit in ep. 21, 5, *quod me in forum vocas*, quod vis me denuo causas agere.

Erat — ubi acquiescerem, in amore Tulliae, quae curas meas de rep. levabat. Quod praecedit *mitius* debetur Bosio. Codd. dant *intus*. Illud verum videtur. Dicit se antea luctum temperasse. cf. Tusc. II. 53 *patientia dolorem nescio quo pacto mitiorem facit.*

Nec ego victum nec vitam illam colere possum. Recte Ernestum puto dubitasse, an *colere victum* et *colere vitam* a Cicerone profectum sit, (etsi Plautus in Rud. I. 5, 25 dixit: *Egomet vix vitam colo*) neque displicet, quod ille coniecit, *tolerare. Vita* et *victus* ubi coniunguntur, illud vitam publicam, hoc privatam indicat. cf. de Leg. III 32. Brut. 95. Corn. in Alcib. 1, 3.

Non poenitet quantum profecerim. cf. ad I. 20, 3.

Maerorem — dolorem. Maeror est summa aegritudo, quae animum lacerat et conficit, et saepe in fletum et lamentationem erumpit. *Dolor* est aegritudo animi, quae hominem minime dedecet, atque indolentiae opponitur.

§ 3. *De Triario* cet. Dicit C. Valerium Triarium, quem in lib. I de Finibus disputationi interesse finxit. cf. Madvigius ad eos libros p. 3.

De Castriciano negotio cet. „Q. Cicero vendiderat (potius: promiserat) Castricio cui debebat mancipia, quae postea voluit sibi retinere et debitum solvere ex lege Iulia datis in solutum rebus aestimatis; sed quum ita actum esset (ɔ: ita inter eos convenisset), ut Castricius ipsa mancipia abduceret, non erat aequum cogi illum ad aestimationem accipiendam." Ita Popma recte h. l. expedivit. cf. ep. 30, 2 et adnot. ad II. 7, 5.

Eamque ei solvi. ei pro *sibi* non est ferendum. Aut depravatum est e *sic*, aut librarii additamentum.

Navigaturus ɔ: totum iter in Africam (cf.

intellexisse tibi videri idem. Publilius, si aequinoctium exspectat, ut scribis Alledium dicere, navigaturus videtur. Mihi autem dixerat per Siciliam. Utrum et quando velim scire. Et velim aliquando, quum erit tuum commodum, Lentulum puerum visas eique de mancipiis, quae tibi videbitur, attribuas. Piliae et Atticae salutem.

---

ep. 24, 1) mari facturus. *Aequinoctium* dicitur vernum, quo mare desinebat esse clausum.

Lentulum puerum cet. cf. ep. 30, 1. Est ille nepos, infans paucorum mensium, de quo agitur h. l. 18 a., 2. Lentuli nomen habebat a patre. Nam patri P. Dolabellae fuisse quoque Lentulo nomen ex Ascon. p. 5, Plut. in Cic. 41, Macr. Sat. II. 3 constat. cf. Orellii adnot ad Cicer. hist. in Onom. Tull. I. p. 91.

XXIX. (*A. U. C.* 709.)

1. Silius, ut scribis, hodie. Cras igitur (tu), vel potius quum poteris scribes, si quid erit, quum videris. Nec ego Brutum vito nec tamen ab eo levationem ullam exspecto, sed erant causae, cur hoc tempore istic esse nollem; quae si manebunt, quaerenda erit excusatio ad Brutum et, ut nunc est, mansurae videntur. 2. De hortis, quaeso, explica — caput illud est, quod scis; sequitur, ut etiam mihi ipsi quiddam opus sit; nec enim esse in turba possum nec a vobis abesse; huic meo consilio nihil reperio isto loco aptius; — et de hac re quid tui consilii sit. Mihi persuasum est et eo magis, quod idem intellexi tibi videri me ab Oppio et Balbo valde diligi. Cum his communices quantopere et quare velim hortos, sed id ita posse, si expediatur illud Faberianum. Suntne igitur auctores futuri? si qua etiam iactura facienda sit in repraesentando, quoad possunt, adducito. Totum enim illud desperatum. Denique intelliges ecquid inclinent ad hoc meum consilium adiu-

---

2 *Cras igitur vel* — 6 *explica. Caput* — 9 *aptius; et de hac* — 11 *quanto opere* — 12 *Faberianum; sintne i. a. futuri, si qua* — 14 *adduci* — *totum enim* —

---

§ 1. *Silius — hodie* „Scil. te conveniet tecumque aget de hortis". Gron. Post *igitur* in Med. apparet *cum,* in quo Klotzius *tu* latere putabat. Ego inserui. Pro *potius* malim in codice inveniri *hodie.* Hoc enim aptius Ciceronis impatientiae. Quae adduntur *quum videris* mihi redundare meliusque abesse videntur.

Excusatio ad Brutum. Rarioris constructionis exempla collegit Handius in Turs. I, 94.

§ 2. *Sequitur ut — opus sit.* Merito Ernestus his offensus est, sed non feliciter coniecit: *ut etiam mihi ipsi quidam locus sit.* Pro *quiddam* fortasse scribendum *quiete iam.*

Quid tui consilii sit. Gronovius explicuit per omissum verbum *exspecto.* Moserus Symb. Crit. VIII. 6 omissum suspicatur *mihi perscribes.* Ego verba sic distinxi, ut appareat haec pendere ab *explica.* Recte dicitur: De hortis explica et consilium tuum de hac re ɔ: de eo, quod sequitur.

Cum his communices. Post hoc verbum intercidisse videtur *quaeso,* neglectum a scribis ob sequens *quanto.*

Illud Faberianum. Cf. ep. 21, 2. 25, 1. 31, 2. Post haec verba in Med. est: *sin igitur auctores futuri.* In cod. in marg.

vandum. Si quid erit, magnum est adiumentum; sin minus, quacunque ratione contendamus. Vel tu illud ἐγγήραμα, quemadmodum scripsisti, vel ἐντάφιον putato. De illo Ostiensi nihil est cogitandum. Si hoc non assequimur, a Lamia non puto posse, Damasippi experiendum est.

Crat. erat: *sintne* cet., idque editores vel probant vel ferunt. Nego verum esse, et suadeo, ut haec sic scribantur: *Suntne igitur auctores futuri? Si qua etiam iactura facienda sit in repraesentando, quoad possunt, adducito. Totum enim illud desperatum. Auctor* est, qui debitoris nomen creditori praestat. Cicero igitur rogat, num Oppius et Balbus illud Faberianum sibi praestare velint, et quoniam videbat eos non totam summam ante diem soluturos esse, rogat Atticum ut eos saltem eo adducat, ut de summa debita et ante diem solvenda ne nimium deducant.

Sin minus — contendamus ɔ: sed si Oppius et Balbus illud repraesentare nolent, aliunde numos comparemus.

Vel tu — putato. cf. ad ep. 25, 2.

De illo Ostiensi. cf. ep. 23, 3. De *Lamiae* hortis 21, 2 et 22, 3. — *Damasippus,* qui nominatur rursus ep. 33, 1 et Fam. VII. 23 est idem, quem Horatius derisit Sat. II. 3. De eo vid. Estré in prosopogr. Horat. p. 161 seqq.

XXX. (*A. U. C.* 709.)

1. Quaero quod ad te scribam, sed nihil est. Eadem quotidie. Quod Lentulum invisis, valde gratum. Pueros attribue ei quot et quos videbitur. De Silii voluntate vendendi et de eo, quanti, tu vereri videris, primum ne nolit, deinde ne tanti. Sicca aliter; sed tibi assentior. Quare, ut ei placuit, scripsi ad Egnatium. Quod Silius te cum Clodio loqui vult, potes id mea voluntate facere, commodiusque est quam, quod ille a me petit, me ipsum scribere ad Clodium. 2. De mancipiis Castricianis, commodissimum esse credo transigere Egnatium, quod scribis te ita futurum putare. Cum Ovia quaeso vide ut conficiatur. Quoniam, ut scribis, nox erat, in hodierna epistola plura exspecto.

---

2 *Quaero, quid* —

---

§ 1. *Quare — scripsi ad Egnatium,* ut cum Druso de eius hortis ageret. cf. ep. 31, 2.

Cum Clodio. Eundem esse, qui in seq. ep. vocatur *Hermogenes* e XIII. 24 suspicari licet.

§ 2. *De mancipiis Castricianis.* cf. ep. 28, 3. De negotio cum Ovia ep. 21, 4 et 24, 1.

XXXI. (*A. U. C.* 709.)

1. Silium mutasse sententiam Sicca mirabatur. Equidem magis miror, quod, quum in filium causam conferret, quae mihi non iniusta videtur —

---

§ 1. *Equidem — venditurum* ɔ: Non miror Silium invito filio bono adolescente hortos nolle vendere, sed miror, quod scribis te putare illum tamen eos venditurum, si simul emero alind praedium, *a quo refugiat,* quod abalienare cupiat. Verba: *quum ab ipso id fuerit destinatum* Gronovius interpretatur: „*ubi ab ipso hunc locum emerimus*" et exemplis Plautinis ostendere studuit *destinare* esse *emere, parare,* id quod visum quoque Nonio p. 289.

habet enim qualem vult —, ais te putare, si addiderimus aliud, a quo refugiat, quum ab ipso id fuerit destinatum, venditurum. 2. Quaeris a me quod summum pretium constituam et quantum anteire istos hortos Drusi: accessi nunquam; Coponianam villam et veterem et non magnam novi, silvam nobilem, fructum autem neutrius, quod tamen puto nos scire oportere. Sed mihi utrivis istorum tempore magis meo quam ratione aestimandi sunt. Possim autem assequi necne tu velim cogites. Si enim Faberianum venderem, explicare vel repraesentatione non dubitarem de Silianis, si modo adduceretur ut venderet; si venales non haberet, transirem ad Drusum vel tanti, quanti Egnatius illum velle tibi dixit. Magno etiam adiumento nobis Hermogenes potest esse in repraesentando. At tu concede mihi, quaeso, ut eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere cupiat, et tamen servio ita cupiditati et dolori meo, ut a te regi velim. 3. Egnatius mihi scripsit. Is si quid tecum locutus erit — commodissime enim per eum agi potest —, ad me scribes, et id agendum puto. Nam cum Silio non video confici posse. Piliae et Atticae salutem. Haec ad te mea manu. Vide quaeso quid agendum sit.

In illis locis, ut Fam. VII. 27, 3, indicat sane emendi voluntatem. Sed quando de domino rei dicitur, ut h. l., designat vendendi propositum. Recte Wielandus verba *a quo — destinatum* reddidit his: *das ihm verleidet und deszwegen feil ist.*

Drusi sc. hortis. cf. ep 25, 2. — *Accessi nunquam* ɔ: nunquam in Silii hortis fui. — *Coponianam villam* dici vel hortos Drusi vel partem eorum, quae antea fuerat alicuius Coponii, non ut Wielandus volebat cogitandum esse de alio praedio apparet, quod nunquam postea ea villa nominatur, et quod in seqq. de solis hortis Silianis et Drusianis sermo est.

Fructum neutrius sc. novi, nescio quantum quotannis ex utriusque hortis percipi possit.

Si enim — Silianis ɔ: „si enim possem invenire, qui numerata pecunia praesenti transscribi sibi pateretur, quod mihi Faberius debet, vel praesenti pecunia sperarem emere me posse Silianos." Gronov.

Hermogenes. cf. ep. 25, 1.

Servio cupiditati et dolori meo ɔ: facio, quod cupiditas et dolor me iubent. Cf. *servire dignitati et gloriae* Fam. IX. 14, 6, *temporibus* IX. 17, 3, *corpori* XVI. 4, 4.

§ 3. *Haec ad te mea manu.* Quum superiora dictasset liberto, Cicero sua manu adscripsit *Piliae et Atticae salutem,* iterumque de hortis emendis pauca addidit.

XXXII. (A. U. C. 709.)

1. Publilia ad me scripsit matrem — quasi cum Publilio loqueretur — ad me cum illo venturam et se una, si ego paterer; orat multis et

---

2 *matrem suam — cum Publilio loqui retur —*

---

§ 1. *Publilia.* Est nomen illius puellae, quam Cicero dimissa Terentia sexagenarius uxorem duxerat, cf. Quinct. I. O. VI. 3, 75, eo maxime consilio, ut per magnas eius opes aere alieno se liberaret, quod Ciceroni exprobat Fufius Calenus apud Cassium Dionem XLVI. 18 et e Tirone refert Plutarchus in Cic., 41. Neque dubitare nos sinunt ea, quae ipse Ci-

supplicibus verbis, ut liceat et ut sibi rescribam. Res quam molesta sit vides. Rescripsi me etiam gravius esse (affectum) quam tum, quum illi dixissem me solum esse velle, quare nolle me hoc tempore eam ad me venire. Putabam, si nihil rescripsissem, illam cum matre venturam; nunc non puto. Apparebat enim illas literas non illius esse. Illud autem, quod fore video, ipsum volo vitare. Ne illae ad me veniant, [et] una est vitatio, ut ego nolim. Sed necesse est. Te hoc nunc rogo ut explores, ad quam diem hic ita possim esse, ut ne opprimar. Ages, ut scri-

---

2 *Rescripsi* † *me* — [*affectum*] — 5 *non esse ipsius* — 6 *vitare, ne* — *veniant. Et una* —

---

cero scribit ad Cn. Plancium, qui novas ipsi nuptias gratulatus erat, Fam. IV. 14, 3. Quae epistola quum certissime scripta sit post ep. 11, Lib. XII ad Atticum, in qua vidimus Ciceronem novam conditionem quaerentem, non ad initium anni 708, ut fecit Gruberus, referenda est, sed melius collocabitur inter epistolas exeunte illo anno vel initio anni 709, Caesare in Hispaniam profecto, datas. Novae necessitudinis, non ex amore, sed propter rationes rei familiaris initae cito Ciceronem poenituisse ex hoc loco apparet, neque est quod miremur nusquam praeterea in epistolis Publiliae mentionem fieri. Atque iam aestate a. 709 divortium esse factum (cf. Plut. l. l.) apparet ex iis, quae in ep. 34 et 47, 2, lib. XIII ad Att. legimus, quae vix aliter explicari possunt, quam si statuas agi de dote uxoris fratri solvenda. cf. Abeken, Cicero aus seinen Briefen, p. 318 et 328.

Quasi cum Publilio loqueretur. Quum superiores editores vel e Med. dedissent *matrem suam, cum Publilio loqueretur*, vel ineptam lectionem infeliciter temptassent, Bosius in cod. Y se invenisse scripsit *cum Publio loqui retur* et ex verbis hanc sententiam elicuit: „Publilia ita familiariter me per literas alloquitur, ut se loqui putet cum fratre Publilio; itaque scribit matrem suam cum fratre ad me esse venturam," in quo multos acquiescere video. Mihi vero et collocatio verborum talem explicationem excludere videtur et suspectum est *retur*, quod non memini in Tullii scriptis inveniri. Neque vero intelligo, quomodo Cicero potuerit offendi illo nuntio, quum adderet uxor *si tu pateris*, et multis verbis veniam rogaret. Vitium quod haec verba obscuravit, sustuli pro *suam* reponens *quasi. P. ad me scripsit matrem — quasi cum P. loqueretur — ad me venturam* cet. Scripserat Publilia: *Mater ad te veniet*, non: *Mater mea ad te veniet*, eaque appellatio, qua illa mulier sibi quoque ut mater imponebatur, Ciceroni displicuisse videtur.

Cum illo. Haec mihi valde suspecta sunt, et quia Publilius paulo ante in Africam profectus videtur, ut novimus ex ep. 24, 1 et 28, 3, et quod in iis, quae sequuntur, nulla eius mentio fit, sed de solis mulieribus agitur. Fortasse in his latet nomen loci, unde venturae essent, aut scribendum *cum Camillo.*

Rescripsi me etiam gravius esse (*affectum*). Ultimam vocem in Med. omissam unde primi editores sumpserint nescimus. Malui tamen eam retinere, quam de Orellii coniectura scribere: *mi etiam gravius esse*, quoniam *se graviter habere* est *periculose aegrotare*, cf. VII. 2, 3, et Cicero non gravem morbum simulare, sed animi maestitiam ob filiae obitum excusare debuit.

Illas literas non illius esse. Cicero suspicabatur eas a matre filiae fuisse dictatas et Publiliam magis ob matrem, quam sua voluntate esse venturam. Vulgo editur *non esse ipsius.* Redii ad id, quod Med. habet, quum sit optimum.

Illud, quod fore video cet. Non videbat fore, ut mulieres tamen venirent; nam modo scripsit se nunc non putare, ut Publilia cum matre veniret; sed congressum cum matre vitare volebat. Quare verba ita distinguenda et corrigenda videntur: *Illud autem quod fore video, ipsum volo vitare. Ne illa ad me veniat, una est vitatio, ut ego nolim* ɔ: una est ratio vitandi congressus cum matre, ut hinc discedam, qua ego invitus utor. *Sed necesse est* ɔ: sed aliter eam vitare non possum, quam videre nolo.

bis, temperate. 2. Ciceroni velim hoc proponas, ita tamen, si tibi non iniquum videbitur, ut sumptus huius peregrinationis, quibus, si Romae esset domumque conduceret, quod facere cogitabat, facile contentus futurus erat, accommodet ad mercedes Argileti et Aventini, et quum ei proposueris, ipse velim reliqua moderere, quemadmodum ex iis mercedibus suppeditemus ei, quod opus sit. Praestabo nec Bibulum nec Acidinum nec Messalam, quos Athenis futuros audio, maiores sumptus facturos, quam quod ex eis mercedibus recipietur. Itaque velim videas, primum conductores qui sint et quanti, deinde ut sit qui ad diem solvat, et quid viatici, quid instrumenti satis sit. Iumento certe Athenis nihil opus est. Quibus autem in via utatur, domi sunt plura quam opus erat, quod etiam tu animadvertis.

Ages, ut scribis, temperate. Male hinc efficiunt Atticum quoque de consilio mulierum scripsisse ad Ciceronem. Tunc enim Cicero illud non tot verbis explicuisset. *Ages temperate* est, id explorabis moderate et prudenter, *ut scribis* ɔ: quemadmodum scribere soles.

§ 2. *Quibus — contentus futurus erat.* Pronomen pertinet ad *mercedes,* non ad *sumptus.*

Argileti. In Argileto, (de quo dixi ad 1. 14, 7) et in Aventino Ciceronem aedes vel tabernas habuisse, quas locaret, hinc discimus.

Praestabo cet. Polliceor me effecturum, ut ex iis mercedibus tanta pecunia redigatur, ut ne nobilissimi quidem adolescentes, qui Athenis studiorum causa commorabuntur, lautius et sumptuosius victuri sint.

Recipietur. Recipere pecuniam et quaestum est colligere cf. p. Q. Rosc. 24 de leg. agr. II. 47 et 62.

Et quanti. Est genitivus pretii. Audiendum v. *conduxerint* e nomine *conductores.* In sequenti membro cum Lambino plur.. numerum (*ut sint, qui — solvant*) desidero, etsi singularem sic licet explicare: ut, si non omnes certe aliquis sit, a quo diligenter ad diem pecunia praestetur, ut Gronovius h. l. interpretatus est.

XXXIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Ego, ut heri ad te scripsi, si et Silius is fuerit, quem tu putas, nec Drusus facilem se praebuerit, Damasippum velim aggrediare. Is, opinor, ita partes fecit in ripa nescio quotenorum iugerum, ut certa pretia constitueret, quae mihi nota non sunt. Scribes ad me igitur quidquid egeris. 2. Vehementer me sollicitat Atticae nostrae valetudo, ut verear etiam ne qua culpa sit. Sed et paedagogi probitas et medici assiduitas et tota domus in omni genere diligens me rursus id suspicari vetat. Cura igitur; plura enim non possum.

---

§ 1. *Damasippus,* de quo vid. ep. 29 extr., dimensus erat agros suos in ripa Tiberis per iugera, easque partes certis pretiis pro natura soli diversis vendere velle dicebatur.

§ 2. *Paedagogi.* Noli cogitare de Q. Caecilio Epirota, qui Atticam iam nuptam M. Agrippae docuit et in ea suspectus fuit. cf. Suet. de gramm. 16.

XXXIV. (*A. U. C.* 709.)

1. Ego hic vel sine Sicca — Tironi enim melius est — facillime possem esse, ut in malis, sed, quum scribas videndum mihi esse ne opprimar, ex quo intelligam te certum diem illius profectionis non habere, putavi esse commodius me istuc venire, quod idem video tibi placere. Cras igitur in Siccae suburbano; inde, quemadmodum suades, puto me in Ficulensi fore. 2. Quibus de rebus ad me scripsisti, quoniam ipse venio, coram videbimus. Tuam quidem et in agendis nostris rebus et in consiliis ineundis mihique dandis in ipsis literis, quas mittis, benevolentiam, diligentiam, prudentiam mirifice diligo. 3. Tu tamen, si quid cum Silio, vel illo ipso die, quo ad Siccam venturus ero, certiorem me velim facias et maxime, cuius loci detractionem fieri velit. Quod enim scribis, „extremi", vide ne is ipse locus sit, cuius causa de tota re, ut scis, est a nobis cogitatum. Hirtii epistolam tibi misi et recentem et benevole scriptam.

Sicca — Tironi. „Utroque adiutore in studiis utebatur; sed Sicca solo, dum Tironem impediebat morbus." Gron.

Facillime — esse ɔ: libenter esse. cf. Fam. II. 16, 2 *quod autem in maritimis facillime sum, moveo,* ut recte Med. dat a prima manu. Perperam Orellius ex eius libri correctione edidit: — *sum, facillime moveo.* Att. XIII. 26, 2 *locum habeo nullum, ubi facilius esse possim.*

Ne opprimar a Publiliae matre. conf. epist. 32, 1.

Ex quo intelligam ɔ: ut ex eo intelligam, unde vis me intelligere. Temere Orell. putabat scribendum *intelligebam.*

In Ficulensi. „Praedium prope viam Nomentanam sive Ficulensem, quae nomen habuit a vetere urbe Ficulea sive Ficulnea, in Sabinis ultra Montem Sacrum." Ex Ernesti Ind. Geogr.

§ 3. *Tu tamen —scriptam.* Haec cum Schutzio et partim cum Lambini editione a. 1584 huic epistolae adieci. Vulgo hinc sequentem epistolam ordiuntur. E libris Mss. res confici non potest, quum in hoc libro plures saepe epistolae continuentur.

XXXV. (*A. U. C.* 709.)

Antequam a te proxime discessi, nunquam mihi venit in mentem, quo plus insumptum in monimentum esset quam nescio quid, quod lege conceditur, tantundem populo dandum esse; quod non magno opere moveret, nisi nescio quomodo, ἀλόγως fortasse, nollem illud ullo nomine nisi fani appellari. Quod si volumus, vereor ne assequi non possimus nisi mu-

---

Quo plus, ὅσῳ πλέον. Vindicavit Madvigius, Emend. I. p. 73.

Quod lege conceditur. Incertum est, quam legem dicat. Propter Plutarchum in Sulla c. 35 tamen de lege Cornelia, quam de Iulia sumptuaria cogitare malo. Sed nihil definio.

Nisi mutato loco. „Locus erat in hortis transtiberinis, ubi multa sepulcra. Ibi pro sepulcro futurum fuisse videtur monumentum, nec sanctitatem fani habiturum." Ernestus.

tato loco. Hoc quale sit quaeso considera. Nam etsi minus urgeor neque ipse propemodum collegi, tamen indigeo tui consilii. Itaque te vehementer etiam atque etiam rogo, magis quam a me vis aut pateris te rogari, ut hanc cogitationem toto pectore amplectare.

Male Schutzius spreta hac explicatione coniecit: *nisi tuto a mutatione loco.*

Magis quam a me vis — rogari. Atticus iniuriam sibi fieri putare poterat, si Cicero ita instaret. cf. Fam. III. 10, 2.

XXXVI. (*A. U. C.* 709.)

1. Fanum fieri volo, neque hoc mihi erui potest. Sepulcri similitudinem effugere non tam propter poenam legis studeo, quam ut maxime assequar ἀποθέωσιν· quod poteram, si in ipsa villa facerem, sed, ut saepe locuti sumus, commutationes dominorum reformido. In agro ubicunque fecero, mihi videor assequi posse, ut posteritas habeat religionem. Hae meae tibi ineptiae — fateor enim — ferendae sunt. Nam habeo ne me quidem ipsum, quocum tam audacter communicem, quam te. Si tibi res, si locus, si institutum placet, lege quaeso legem mihique eam mitte. Si quid in mentem veniet, quo modo eam effugere possimus, utemur. 2. Ad Brutum si quid scribes, nisi alienum putabis, obiurgato eum, quod in Cumano esse noluerit propter eam causam, quam tibi dixit. Cogitanti enim mihi nihil tam videtur potuisse facere rustice. Et, si tibi placebit sic agere de fano, ut coepimus, velim cohortere et exacuas Cluatium; nam, etiam si alio loco placebit, illius nobis opera consilioque utendum puto. Tu ad villam fortasse cras.

7 *Non habeo* — 8 *quicum* —

§ 1. *Fanum fieri volo.* Idem consilium iam antea aperuit Attico h. l. 18, 1 et 19, 1. Non tamen a pontificibus, sed privata religione locum consecrari voluisse videtur. cf. Marquardt. Antiq. Rom. IV. p. 435 sq.

Erui. Cum Lambino *exui,* aut cum Ernesto *eripi* reponamus censeo. cf. Moseri Symb. Crit. V. p. 20.

In ipsa villa ɔ: in Tusculano, ubi Tullia decessit. cf. ep. 46 h. l.

Nam habeo ne me quidem ipsum cet. Sic Med. *Non habeo* nullius libri Mss. fide nititur. Kahntius Symb. Crit. p. 8 Ciceronem scripsisse putabat: *Nam habeo neminem, ne me quidem ipsum* cet. Sed non opus est ullo additamento. Nam qui illo modo de se negat, certe alios excludit, etsi eos non nominat.

§ 2. *Cluatium.* cf. ep. 18, 1.

XXXVII. (*A. U. C.* 709.)

1. A te heri duas epistolas accepi, alteram pridie datam Hilaro, alteram eodem die tabellario, accepique ab Aegypta liberto eodem die Piliam

et Atticam plane belle se habere. Hae literae mihi redditae sunt tertio decimo die. Quod mihi Bruti literas, gratum. Ad me quoque misit. Eam ipsam ad te epistolam misi et ad eam exemplum mearum literarum. 2. De fano, si nihil mihi hortorum invenis — qui quidem tibi inveniendi sunt, si me tanti facis, quanti certe facis —, valde probo rationem tuam de Tusculano. Quamvis prudens ad cogitandum sis, sicut es, tamen, nisi magnae curae tibi esset, ut ego consequerer id, quod magno opere vellem, nunquam ea res tibi tam belle in mentem venire potuisset. Sed nescio quo pacto celebritatem requiro. Itaque hortos mihi conficias necesse est. Maxima est in Scapulae celebritas; propinquitas praeterea † ubi sis, ne totum diem in villam. Quare, antequam discedis, Othonem, si Romae est, convenias pervelim. Si nihil erit, etsi tu meam stultitiam consuesti ferre, eo tamen progrediar ut mi stomachere. Drusus enim certe vendere vult. Si ergo (nihil) aliud erit, non mea erit culpa, nisi emero? qua in re ne labar quaeso provide. Providendi autem una ratio est, si quid de Scapulanis possumus. Et velim me certiorem facias, quam diu in suburbano sis futurus. 3. Apud Terentiam gratia opus est nobis tua tuaque auctoritate. Sed facies, ut videbitur. Scio enim, si quid mea intersit, tibi maiori curae solere esse quam mihi. 4. Hirtius ad me scripsit Sex. Pompeium Corduba exisse et fugisse in Hispaniam citeriorem, Cnaeum fugisse nescio quo; neque enim curo. Nihil praeterea novi. Literas Narbone dedit XIIII. Kal. Mai. Tu mihi de Caninii naufragio quasi dubia misisti. Scribas igitur, si quid erit certius. Quod me a maesti-

---

10 *praeterea, ubi sis* — 13 *uti stomachere* (*ut mi* Med.) — 14 *Si ergo aliud non erit, mea erit culpa, nisi emero; qua* —

---

§ 1. *Hae literae mihi redditae sunt tertio decimo die.* Eas dicit literas, quas sibi Aegypta libertus suus (Fam. XVI. 15) ab Attico attulerat, qui tamen tardius profectus vel in via plures dies retentus fuerat. Temere haec Manutius aliunde huc inlata, Schutzius post *ad me q. misit* transponenda pronuntiavit.

§ 2. *Prudens ad cogitandum.* Malim *p. ad excogitandum,* quo verbo utitur in hac re ep. 42, 2. cf. IX. 6 extr.

In Scapulae sc. hortis. Ex eorum mentione in ep. 38, 4, 40, 4. 41, 3. 52, 2 discimus Scapulam fuisse defunctum et heredes, in quibus erat Otho, de quo cf. praeterea 39, 2. 42, 1. 43, 2, eos vendere voluisse.

Propinquitas praeterea ubi sis. Interpretes illa *ubi sis* explicant: *ut in iis commode esse possis* vel *ubi ita esse potes, ut ne totum diem in villam ponas.* Sed talis adiectio esset supervacanea. Longe melius sententia procedit, si sic corrigas: *propinquitas praeterea utilis, ne totum diem in villam* ɔ: in Tusculanum. Accusativus *in villam* pendere ab omisso eundi vel itineris faciendi verbo, Orellius recte olim monuit. cf. Hand. Turs. III. p. 348. Sententia haec est: Probo Scapulae hortos, quod multi eo commeant et quod non longe ab urbe sunt, quum si fanum erit in Tusculano, in visendo eo totus dies consumatur.

Si ergo aliud non erit, mea erit culpa, nisi emero scripsit Orellius cum Graevio transposita negatione. Nam in Med. est: *aliud erit, non mea.* Magis placet quo modo Io. F. Gronovius locum sanavit: *Si ergo nihil aliud erit, non mea erit culpa, nisi emero?* in quibus *non* est particula rogandi.

tia avocas, multum levaris, si locum fano dederis. Multa mihi εἰς ἀποθέωσιν in mentem veniunt, sed loco valde opus est. Quare etiam Othonem vide.

Si quid de Sc. possumus ɔ: si Scapulae hortos bene emere possum, aut si tu efficere potes, ut illos hortos bene emam.

§ 4. Cf. scriptor de bello Hisp. c. 32 seqq. De Caninio Caesaris in Hispania legato ibid. 35 et infr. ep. 44, 4.

XXXVIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Non dubito quin occupatissimus fueris, qui ad me nihil literarum: sed homo nequam, qui tuum commodum non exspectarit, quum ob eam unam causam missus esset. Nunc quidem, nisi quid te tenuit, suspicor te esse in suburbano. At ego hic scribendo dies totos nihil equidem levor, sed tamen aberro. 2. Asinius Polio ad me scripsit de impuro nostro cognato. Quod Balbus minor nuper satis plane, Dolabella obscure, hic apertissime. Ferrem graviter, si novae aegrimoniae locus esset. Sed tamen ecquid impurius? O hominem cavendum! Quamquam mihi quidem.... Sed tenendus dolor est. Tu, quoniam necesse nihil est, sic scribes aliquid, si vacabis. 3. Quod putas oportere pervideri iam animi mei firmitatem graviusque quosdam scribis de me loqui quam aut te scribere aut Brutum, si, qui me fractum esse animo et debilitatum putant, sciant quid literarum et cuius generis conficiam, credo, si modo homines sint, existiment me, sive ita levatus sim, ut animum vacuum ad res difficiles scribendas afferam, reprehendendum non esse, sive hanc aberrationem a dolore delegerim, quae maxime liberalissima doctoque

---

6 *Pollio* — 9 *Quamquam:* Mihi quidem .... *Sed* —

---

§ 1. *Qui tuum commodum non exspectarit* ɔ: qui non exspectarit, donec tibi commodum fuerit aliquid literarum ad me dare.

Aberro. Sc. a dolore vel a miseria, ut ep. 45, 1.

§ 2. *Asinius Polio.* Si Cicero h. l. et ep. seq. ita scripsit currente calamo neglexit constantem fere in suis epistolis et orationibus usum designandi hominis vel tribus nominibus (*C. Asinius Polio*), vel uno cognomine (*Polio*) vel cognomine ante nomen collocato. G. Lahmeyerus, qui quaestionem de ordine nominum Rom. accurate tractavit in Philol. vol. XXII p. 469 seqq. his in locis et supra V. 20, 4. VI. 2, 10 nominibus *Asinii Dentonis* et *Sempronii Rufi* praenomina addenda censuit.

Quamquam mihi quidem ..... Non assentior iis, qui verba *mihi quidem* initium putant esse versus Plautini e Trinummo, qui integer affertur in epist. 2 ad Brutum: *Mihi quidem aetas acta ferme est; tua istuc refert maxime.* Nam sententia Ciceroni nunc vix apta est, et qui potuisset Atticus, si vel totum Plautum memoriter tenuisset, e duobus vocabulis perquam vulgatis initium versus Plautini odorari? Bosius sententiam ita explet: quamquam mihi quidem iam satis ab illo cautum est. Gronovius: „*mihi quidem* est, qui illum ulciscar."

§ 3. *Quae maxime liberalissima.* Etsi poëtae comparativum comparativo, superlativum superlativo augere non detrectaverunt, quod exemplis docet Monkius ad Eur. Hipp. 487, Ruhnkenius tamen ad Vell. Pat. II. 27 iure

homine dignissima, laudari me etiam oportere. 4. Sed, quum ego faciam omnia, quae facere possim ad me adlevandum, tu effice id, quod video te non minus quam me laborare. Hoc mihi debere videor neque levari posse, nisi solvero aut videro me posse solvere, id est, locum, qualem volo, invenero. Heredes Scapulae, si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quattuor factis, liceri cogitant, nihil est scilicet emptori loci. Sin venibunt, quid fieri possit videbimus. Nam ille locus Publicianus, qui est Trebonii et Cusinii, erat ad me allatus. Sed scis aream esse. Nullo pacto probo. Clodiae sane placent, sed non puto esse venales. De Drusi hortis, quamvis ab iis abhorreas, ut scribis, tamen eo confugiam, nisi quid inveneris. Aedificatio me non movet. Nihil enim aliud aedificabo nisi id, quod etiam, si illos non habuero. *Κῦρος δ', ε'*, mihi sic placuit, ut cetera Antisthenis, hominis acuti magis quam eruditi.

---

2 *adiuvandum* —

---

negavit integros esse locos Ciceronis et Livii, ubi *maxime* superlativo adderetur. Hic Lambinus post *delegerim*, Handius Turs. III. p. 591 post *oportere* collocandum putabant. Ego cum Gronovio *maxime liberalis* scribendum censeo, et superlativum invectum a librariis, ut responderet sequenti superlativo *dignissima*. Malaspina docet fuisse qui scriberent *maxima, liberalissima* cet.

§ 4. *Ad me adlevandum.* Scripsi e coniectura Orellii, probata quoque Wesenbergio Emend. p. 123. Adiuvamus enim alios, nemo se ipse adiuvat. *Adlevandum* confirmatur seq. *levari* et eo, quod est in ep 39, 2, *adlevor*.

Heredes Scapulae erant Otho, ep. 37, 2. 43, 2. Mustela, 44, 2. Crispus, 5, 2. XIII. 3, 1 et Vergilius 51, 2 et XIII. 26, 1.

Liceri ɔ: inter se plurimum licitanti vendere. Opponitur: *sin venibunt* ɔ: sed si publice distrahentur, vel, ut scribit ep. 40, 4 *si praeconi subiicientur*.

Locus Publicianus, qui fuit olim Publicii cuiusdam, nunc est T. et C. cf. ep 41, 3.

Scis aream esse ɔ: locum vacuum esse, non arboribus nec arbustis consitum.

Clodiae horti ad Tiberim. cf. orat. p. Cael. 35.

Κῦρος δ', ε'. Antisthenes Socraticus multa scripsit, decem tomis evulgata. Tomo quarto continebantur Κῦρος et Ἡρακλῆς ἢ περὶ ἰσχύος, quinto Κῦρος ἢ περὶ βασιλείας et Ἀσπασία. Vid. Diog. Laert. VI. 1, 16. Hinc laudatur Antisthenes ἐν θατέρῳ τῶν Κύρων apud Athenaeum V. p 220 C.

XXXIX. (A. U. C. 709.)

1. Tabellarius ad me quum sine literis tuis venisset, existimavi tibi eam causam non scribendi fuisse, quod pridie scripsisses ea ipsa, ad quae rescripsi epistola. Exspectaram tamen aliquid de literis Asinii Pollionis. Sed nimirum ex meo otium (tuum) specto. Quamquam tibi re-

---

3 † *ad quae* — 5 *Sed nimium ex meo otio tuum* —

---

§ 1. *Ea ipsa, ad quae rescripsi epistola.* Orellius laudat Lambini correctionem: *eâ ipsâ, ad quam rescripsi, epistolâ.* Ego malim: *ea ipsa, ad quae rescripsi epistolam* sc. eam, quae ordine hanc praecedit.

Nimirum. Lambinus restituit, quum in codd.

mitto, nisi quid necesse erit, necesse ne habeas scribere, nisi eris valde otiosus. 2. De tabellariis facerem quod suades, si essent ullae necessariae literae, ut erant olim, quum brevioribus diebus tamen quotidie respondebant tempori [tabellarii], et erat aliquid, Silius, Drusus, alia quaedam. Nunc, nisi Otho exstitisset, quod scriberemus non erat. Id ipsum dilatum est; tamen adlevor, quum loquor tecum absens, multo etiam magis, quum tuas literas lego. Sed quoniam et abes — sic enim arbitror —, et scribendi necessitas nulla est, conquiescent literae, nisi quid novi exstiterit.

---

4 *tabellarii* sine suspicione interpolationis — 5 *quid scriberemus* —

---

sit *nimium.* Pro *otio* revocavi e Med. *otium,* post quam vocem facile *tuum* a librario omitti potuit.

Remitto. Male Mongaltius et Wielandus supplent *tabellarium.* Pendent ab hoc verbo *necesse ne habeas scribere,* idque dicitur pro: necessitatem scribendi tibi condono, concedo ut nihil scribas.

§ 2. *De tabellariis facerem quod suades* ɔ: mitterem certos, non contentus essem forte oblatis.

Respondebant tempori ɔ: tempore aderant. Nomen *tabellarii* ab interprete additum puto.

Quod scriberemus non erat. Vulgo *quid.* Correxit qui multa huius generis Wesenbergius p. 55.

Id ipsum dilatum est eo, quod Atticus, qui tum erat in suburbano (ep. 38, 1 et 40, 4), Othonem convenire non poterat.

XL. (*A. U. C.* 709.)

1. Qualis futura sit Caesaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. Itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret. Volo enim eum divulgari, quod quo facilius fiat, imperabis tuis. 2. *Συμβουλευτικὸν* saepe conor: nihil reperio, et quidem mecum habeo et *Ἀριστοτέλους* et *Θεοπόμπου πρὸς Ἀλέξανδρον·* sed quid simile? Illi et quae ipsis honesta essent scribebant et grata Alexandro. Ecquid tu eiusmodi reperis? Mihi quidem nihil in mentem venit. Quod scribis te vereri, ne et gratia et auctoritas nostra hoc meo maerore minuatur, ego quid homines aut reprehendant aut postulent nescio. Ne doleam? Qui potest? Ne iaceam? Quis unquam minus? Dum tua me domus levabat, quis a me exclusus (est)? quis

---

12 *pot' est?* — 13 *exclusus?* —

---

§ 1. *Misi librum* Hirtii de Catone. cf. ep. 44, 1. 45, 3. 47, 3.

§ 2. *Συμβουλευτικὸν saepe conor.* Librum de ordinanda re publica, quem ad Caesarem mitteret, ut Aristoteles ferebatur simile scriptum Alexandro obtulisse. Infra appellat epistolam ad Caesarem. XIII. 28.

Qui potest? cf. ad IV. 13, 1. Sine causa scribitur *qui pot' est?*

Quis — exclusus (*est*)? Addidit *est* Wesen-

venit, qui offenderet? Asturam sum a te profectus. Legere isti laeti, qui me reprehendunt, tam multa non possunt, quam ego scripsi. Quam bene, nihil ad rem; sed genus scribendi id fuit, quod nemo abiecto animo facere posset. Triginta dies in hortis fui. Quis aut congressum meum aut facilitatem sermonis desideravit? Nunc ipsum ea lego, ea scribo, ut ii, qui mecum sunt, difficilius otium ferant quam ego laborem. 3. Si quis requirit cur Romae non sim: quia discessus est; cur non sim in iis meis praediolis, quae sunt huius temporis: quia frequentiam illam non facile ferrem. Ibi sum igitur, ubi is, qui optimas Baias habebat, quotannis hoc tempus consumere solebat. Quum Romam venero, nec vultu nec oratione reprehendar. Hilaritatem illam, qua hanc tristitiam temporum condiebamus, in perpetuum amisi: constantia et firmitas nec animi nec orationis requiretur. 4. De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, ut praeconi subiiciantur. Id nisi fit, excludemur. Sin ad tabulam venimus, vincemus facultates Othonis nostra cupiditate. Nam quod ad me de Lentulo scribis, non est in eo. Faberiana modo res certa sit tuque enitare, quod facis, quod volumus consequemur. 5. Quod quaeris quam diu hic: paucos dies. Sed certum non habeo. Simul ac constituero, ad te scribam, et tu ad me quam diu in suburbano sis futurus. Quo die ego ad te haec misi, de Pilia et Attica mihi quoque eadem, quae scribis, et scribuntur et nuntiantur.

bergius p. 17. Mox Orellius recte cum codd. reposuit *offenderet*, quum *offenderetur* ex editione Romana principe in editiones sequentes irrepsisset.

§ 3. *Discessus* vocatur illud tempus, quo proceres aestus vitandi causa rus abeunt. Apte Manutius laudavit verba e Fam. III. 9, 4: *in ipsum discessum senatus incidisse credo meas literas*, sed male hanc epistolam mense Ianuario aut Februario scriptam putabat. Corradus recte ex ultimis verbis ep. 41 aliisque indiciis statuit eam scriptam fuisse mense Maio. Atque *huius temporis* erant praedia in Campania.

Is, qui optimas Baias habebat. Incertum est, quem dicat et ignorantiam confiteri malo, quam indulgere coniecturis gratuitis.

Nec vultu nec oratione reprehendar ɔ: nemo me propterea reprehendet, quod vultu tristior aut in sermone non satis comis sum.

§ 4. *Ad tabulam*, quae continebat auctionis indicium. Memoratur saepe, ut Quinct. 25. Caecin. 16. Off. III. 68. Att. XIII. 33, 4. XV. 3, 2.

De Lentulo cet. Haec varie explicantur. Optime, ni fallor, Manutius: „Quod scribis videndum esse, ut a Lentulo exigamus, res in eo non est, id parvi refert; magis laborandum de pecunia Faberiana," cet. De hac vid. 21, 2. 25, 1. 29, 2.

XLI. (*A. U. C.* 709.)

1. Nihil erat quod scriberem. Scire tamen volebam ubi esses; si abes aut afuturus es, quando rediturus esses. Facies igitur me certiorem. Et, quod tu scire volebas ego quando ex hoc loco, postridie Idus Lanuvii constitui manere, inde postridie in Tusculano aut Romae. Utrum

sim facturus eo ipso die scies. 2. Scis quam sit *φιλαίτιον συμφορά*, minime in te quidem, sed tamen avide sum affectus de fano, quod nisi, non dico, effectum erit, sed fieri videro — audebo hoc dicere et tu, ut soles, accipies —, incursabit in te dolor meus, non iure ille quidem, sed tamen feres hoc ipsum, quod scribo, ut omnia mea fers ac tulisti. Omnes tuas consolationes unam hanc in rem velim conferas. 3. Si quaeris quid optem, primum Scapulae, deinde Clodiae, postea, si Silius nolet, Drusus aget iniuste, Cusinii et Trebonii. Puto tertium esse dominum, Rebilum fuisse certo scio. Sin autem tibi Tusculanum placet, ut significasti quibusdam literis, tibi assentiar. Hoc quidem utique perficies, si me levari vis, quem iam etiam gravius accusas, quam patitur tua consuetudo, sed facis summo amore et victus fortasse vitio meo, sed tamen, si me levari vis, haec est summa levatio vel, si verum scire vis, una. 4. Hirtii epistolam si legeris, quae mihi quasi *πρόπλασμα* videtur eius vituperationis, quam Caesar scripsit de Catone, facies me quid tibi visum sit, si tibi erit commodum, certiorem. Redeo ad fanum. Nisi hac aestate absolutum erit, quam vides integram restare, scelere me liberatum non putabo.

---

§ 2. *Minime in te* ɔ: non sum querulus in te, nolo te experiri meam μεμψιμοιρίαν.

Avide sum affectus. Insolita hac locutione Cicero simul suam cupiditatem et dolorem propter Attici in eo negotio negligentiam significat.

§ 3. *Puto tertium esse dominum* ɔ: ille locus praeter Cusinium et Trebonium habet, ni fallor, tertium dominum, habuit certe Rebilum. Addit hoc, quia illi duo tunc aberant, ep. 43, 2. Itaque tertius dominus, si inveniri poterat, erat conveniendus.

§ 4. *Scelere me liberatum non putabo.* „Scelerati putantur, qui vota non solvunt. Itaque Cicero scelere (potius: religione) se adstrictum putabat, donec fanum, quod filiae manibus promiserat, non fecisset. cf. ep. 43, 2 et 18, 1." Manutius.

XLII. (*A. U. C.* 709.)

1. Nullum a te desideravi diem literarum. Videbam enim quae scribis, et tamen suspicabar vel potius intelligebam nihil fuisse quod scriberes. A d. VI. Id. vero et abesse te putabam et plane videbam nihil te habere. Ego tamen ad te fere quotidie mittam. Malo enim frustra quam

---

4 *A. d.* —

---

§ 1. *Nullum a te desideravi diem literarum* ɔ: „non postulavi a te, ut ad certum diem literae mihi a te redderentur, ut tu mea verba accepisse videris. Non praefixi tibi certum diem." Gronovius. Hanc explicationem verborum veram esse demonstrat *enim*, quod qui aliter interpretantur tacite omittunt. Videbat enim Cicero Atticum negotiis impediri et tamen intelligebat eum scripturum fuisse, si quid fuisset, quod scire sua interesset.

A d. VI. Id. scripsi, ut Cicero hoc dicat, ab eo die te extra urbem esse putabam. Ne-

te non habere cui des, si quid forte sit, quod putes me scire oportere. Itaque accepi VI. Id. literas tuas inanes. Quid enim habebas quod scriberes? Mihi tamen illud, quidquid erat, non molestum fuit, nihil aliud scire me nisi novi te nihil habere. Scripsisti tamen nescio quid de Clodia. Ubi ergo ea est, aut quando ventura? Placet mihi res sic, ut secundum Othonem nihil magis. 2. Sed neque hanc vendituram puto; delectatur enim et copiosa est: et illud alterum quam sit difficile, te non fugit. Sed, obsecro, enitamur ut aliquid ad id, quod cupio, excogitemus. 3. Ego me hinc postridie (Id.) exiturum puto, sed aut in Tusculanum aut domum, inde fortasse Arpinum. Quum certum sciero, scribam ad te. Venerat mihi in mentem monere te ut id ipsum, quod facis, faceres. Putabam enim commodius te idem istud domi agere posse interpellatione sublata.

---

3 *Mi* — 9 *postridie exiturum* —

---

que enim verisimile est eum putasse Atticum uno illo die afuturum, quod continetur verbis, si literae *A* punctum apponitur.

Nihil aliud scire me ɔ: nihil aliud me cognovisse ex literis tuis.

Ut secundum Othonem nihil magis ɔ: ut primum Scapulae hortos comparare velim, deinde Clodiae. cf. ep. 41, 3. 44, 2 et saepius.

§ 2. *Illud alterum*, de Othone et hortis Scapulanis.

§ 3. *Postridie* (*Id.*) Recepi necessarium additamentum, sive id in codice inventum est, sive ab editore excogitatum. cf. ep. 41, 1. 43, 1. 44, 3. Nam quum in iis, quae praecedunt, Idus non nominentur, earum mentio hic omitti non poterat. Cf. Moseri Symb. Crit. VI. p. 7.

Id ipsum quod facis. Ex iis, quae legimus in ep. 44, 3 apparet Atticum occupatum fuisse in conficiendis rationibus.

XLIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Ego postridie Idus, ut scripsi ad te ante, Lanuvii manere constitui, inde aut Romae aut in Tusculano. Scies ante utrumque. † Quod scies recte illam rem fore levamento, bene facis, tum id est, mihi crede, perinde, ut existimare tu non potes. Res indicat quantopere id cupiam, quum tibi audeam confiteri, quem id non ita valde probare arbitrer. Sed ferendus tibi in hoc meus error. Ferendus? immo vero etiam adiu-

---

3 *Quod siles, recte mi illam* — 5 *quanto opere* —

---

§ 1. † *Quod scies recte illam rem fore levamento*, cet. Libenter arriperem, quod Lambinus in cod. Z. vidisse affirmat: *Quod scribis, recte* (pro quo coniecit *certe*) *mihi illam rem fore levamento*, si in iis Tullii manum et bonam sententiam viderem. Plura hic turbata sunt et fortasse truncata. Timide proferam, quod mihi saepius haec volventi in mentem venit: *Quod scribis maesto mihi nullam rem fore levamento, bene facis, quum id sit, mihi crede, perinde, ut existimare tu non possis.* Ita Cicero laudat amicum, quod dolorem suum non posse levari iudicaret, et simul negat eum de doloris magnitudine statuere posse.

vandus. 2. De Othone diffido, fortasse quia cupio. Sed tamen maior etiam res est quam facultates nostrae, praesertim adversario et cupido et locuplete et herede. Proximum est, ut velim Clodiae. Sed si ista minus confici possunt, effice quidvis. Ego me maiore religione, quam quisquam fuit ullius voti, obstrictum puto. Videbis etiam Trebonianos, etsi absunt domini. Sed, ut ad te heri scripsi, considerabis etiam de Tusculano, ne aestas effluat, quod certe non est committendum.

Ferendus tibi in hoc meus error, ferendus? immo vero etiam adiuvandus. Eadem orationis forma est in Cat. 1. 2. Mil. 64.

§ 2. *Sed tamen maior* cet. ɔ: praeterea emptio hortorum Scapulae superat meas opes, praesertim si Othonem habebo adversarium, qui parem affert cupiditatem et dives est et unus ex heredibus Scapulae.

XLIV. (*A. U. C.* 709.)

1. Et Hirtium aliquid ad te *συμπαθῶς* de me scripsisse facile patior — fecit enim humane — et te eius epistolam ad me non misisse, multo facilius; tu enim etiam humanius. Illius librum, quem ad me misit de Catone, propterea volo divulgari a tuis, ut ex istorum vituperatione sit illius maior laudatio. 2. Quod per Mustelam agis, habes hominem valde idoneum meique sane studiosum iam inde a Pontiano. Perfice igitur aliquid. Quid autem aliud, nisi ut aditus sit emptori? quod per quemvis heredem potest effici. Sed Mustelam id perfecturum, si rogaris, puto. Mihi vero et locum, quem opto, ad id, quod volumus, dederis et praeterea *ἐγγήραμα*. Nam illa Silii et Drusi non satis *οἰκοδεσποτικὰ* mihi videntur. Quid enim sedere totos dies in villa? Ista igitur malim, primum Othonis, deinde Clodiae. Si nihil fiet, aut Druso ludus est suggerendus aut utendum Tusculano. 3. Quod domi te inclusisti, ratione fecisti. Sed quaeso confice et te vacuum redde nobis. Ego hinc, ut scripsi antea, postridie Idus Lanuvii, deinde postridie in Tusculano. Contudi enim animum et fortasse vici, si modo

---

§ 1. *Tu enim etiam humanius.* Gronovius ambigue dictum putabat, vel quod luctum amici missa Hirtii epistola augere nollet, vel quod Hirtium tacite reprehendit, qui de illa re ad Atticum potius, quam ad se scripserat.

§ 2. *Iam inde a Pontiano.* Nihil de hoc constat, sed probabilis est suspicio Manutii, fuisse Mustelae amicum vel affinem a Cicerone defensum. *Mustelam* autem fuisse unum ex heredibus Scapulae hic locus satis docet

Ἐγγήραμα. Cf. ad ep. 25, 2.

Οἰκοδεσποτικά, patri familias apta. Hortos Silii et Drusi iudicabat parum fructuosos.

Druso ludus est suggerendus. Ludum suggerere alicui dictum videtur pro ludere vel ludificari aliquem. Hoc igitur dicit: excogitandum est aliquid, quo Drusus capiatur et aequiore pretio hortos suos mihi vendat.

§ 3. *Quod domi te inclusisti* cet. cf. ep. 42 extr.

Confice sc. negotium. cf. I. 5, 4.

Contudi animum et fortasse vici ɔ: eo quod in Tusculanum ire decrevi, ubi omnia ser-

permansero. Scies igitur fortasse cras, summum perendie. 4. Sed quid est quaeso? Philotimus negat artius Pompeium teneri — qua de re literarum ad Clodium Patavinum missarum exemplum mihi Oppius et Balbus miserant, se id factum arbitrari — bellumque narrat reliquum satis magnum. Solet omnino esse † Fulviniaster. Sed tamen, si quid habes. Volo etiam de naufragio Caniniano scire quid sit.

2 *Philotimus nec Carteiae* — 3 *Clodium* † *Putavinum* — 5 *Fulviaster* —

vant Tulliae meae memoriam, me ipsum vici. cf. 46 init. Gronovius adscripsit versus e Plauti Trinummo II. 2, 27 seq.

Si animus hominem pepulit, actumst, animo servit, non sibi;
Sin ipse animum pepulit, vivit, victor victorum cluet.

§ 4. *Ph. negat artius Pompeium teneri.* Vulgo e Man. suspicione editur *nec Carteiae*. Sed primum e scriptura Med. *nec cartivi* facilius eruitur *nec artius*; tum *nec* ortum esse e compendio scripturae NEG' pro *negat*, ut factum I. 3 extr., potius credo, quam verbum *narrat* longe remotum hic audiendum esse. De re cf. ep. 37, 4 h. l. Carteiae mentio fieri tamen potuit; nam post pugnam a. d. XVI Kal. Apr. ad Mundam pugnatam Cn. Pompeius Carteiam se contulit, ut scimus e libro de bello Hisp. c. 32. Sequenti anno S. Pompeium eodem receptum dicebant. Vid. infra XV. 20, 3.

† *Fulviniaster* In monstro hoc nominis latere aliquid Graece scriptum videtur. Gronovius coniecit ψευδομάρτυρ, Tunstallus. Ep. crit. p. 18, οὐλῶν ἰατήρ, quae appellationes designant hominem, qui saepe pro Pompeio mentiebatur. cf. X. 9, 1

De naufragio Caniniano. cf. ep. 37, 4.

XLV. (*A. U. C.* 709.)

1. Ego hic duo magna συντάγματα absolvi; nullo enim alio modo a miseria quasi aberrare possum. Tu mihi, etiamsi nihil erit, quod scribas, quod fore ita video, tamen id ipsum scribas velim, te nihil habuisse quod scriberes, dum modo ne his verbis. 2. De Attica, optime. Ἀκηδία tua me movet, etsi scribis nihil esse. In Tusculano eo commodius ero, quod et crebrius tuas literas accipiam et te ipsum nonnunquam videbo. Nam ceteroqui ἀνεκτότερα erant Asturae; nec haec, quae refricant, hic me magis angunt. Etsi tamen, ubicunque sum, illa sunt mecum. 3. De

8 *Asturae; nunc* —

§ 1. *Duo magna* συντάγματα. Academica et libros de Finibus.

§ 2. Ἀκηδία est torpor quidam vel ea mentis conditio, quae nulla re commovetur (*onverschilligheid*), morbi instantis nonnunquam indicium.

Ceteroqui. Standum est codd. auctoritate, temere a veteribus editoribus spreta, qui *cetera quidem* dederunt. *Ceteroqui* saepe librarios et editores offendit. cf. ad h. l. 3, 1. Pro *nec haec* scribunt vulgo de coniectura *nunc haec*. Ego malim *ne haec* — *angent*. Futurum, quoniam Cicero nondum erat in Tusculano et de eo, quod futurum sciebat, loquitur. De vi v. *refricare* intransitiva monui ad X. 17, 2. Simili in re posuit *recrudescere* Fam. IV. 6, 2 *illa, quae consanuisse videbantur, recrudescunt.*

§ 3. *De Caesare vicino scripseram ad te.* Id

Caesare vicino scripseram ad te, quia cognoram ex tuis literis. Eum *σύνναον* Quirino malo quam Saluti. Tu vero pervulga Hirtium. Id enim ipsum putaram quod scribis, ut, quum ingenium amici nostri probaretur, *ὑπόθεσις* vituperandi Catonis irrideretur.

---

nunc legitur in epist. 47, 3, quae igitur temporis ordine hanc praecedit.

Eum σύνναον Quirino malo quam Saluti. In colle Quirinali erat templum Quirini, quod L. Papirius Cursor Samnitibus devictis dedicavit et hostium spoliis exornavit, Liv. X. 46. Anno 705 illa aedes igne consumpta est. Renovavit Iulius Caesar atque a. 709 Quirini statua ibi posita est cum hoc titulo *Deo invicto.* cf. Urlichs in descript. urbis Romae vol. III. P. 2, p. 369 seqq. De aede Salutis a. C. Iunio Bubulco a. 451 in eodem monte dedicata vid ibidem p. 376 sq. Acerbo cum ioco Cicero scribit se malle Caesarem esse *Quirini contubernalem* (XIII. 28, 3), quam *Salutis* ɔ: necari potius a civibus suis, quam servari. *Salutem Attici vicinam* appellavit quoque supra IV. 1, 4.

Pervulga Hirtium ɔ: Hirtii librum. cf. 47, 3.

XLVI. (*A. U. C.* 709.)

Vincam, opinor, animum et Lanuvio pergam in Tusculanum. Aut enim mihi in perpetuum fundo illo carendum est — nam dolor idem manebit, tantum modestius — aut nescio quid intersit, utrum illuc nunc veniam, an ad decem annos. Neque enim ista maior admonitio, quam quibus assidue conficior et dies et noctes. Quid ergo? inquies: nihil literae? In hac quidem re vereor ne etiam contra; nam essem fortasse durior. Exculto enim (in) animo nihil agreste, nihil inhumanum est.

---

8 † *Exsto enim animo* —

Exculto enim in animo nihil agreste. Liber Med. habet *exto,* omissa media syllaba. Recte emendavit Victorius. Quod Bosio in mentem venit ξεστῷ, merito a Graevio est repudiatum. Praepositionem, quae abesse non possit, excidisse post *enim* monuit Wesenbergius p. 16.

XLVII. (*A. U. C.* 709.)

1. Tu igitur, ut scripsisti, nec id incommodo tuo. Vel binae enim poterunt literae. Occurram etiam, si necesse erit. Ergo id quidem, ut poteris. De Mustela, ut scribis, etsi magnum opus est. Eo magis delabor ad Clodiam. Quamquam in utroque Faberianum nomen explorandum est, de quo nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo eris locutus, et quidem, ut res est, emere nos velle nec posse sine isto nomine nec audere re incerta.

---

§ 1. *Tu igitur* sup. fac vel ad me veni. Ita supplendum esse apparet ex iis, quae sequuntur: *Occurram etiam, si necesse erit* et *sed haec coram;* tum ex ultimis verbis ep. 48. Iubet Atticum venire, quod fieri possit sine incommodo suo. In seq. sententia pro *enim* vide ne scribendum sit *etiam,* ut hoc dicat: vel etiam. si venire non poteris, binae literae

2. Sed quando Clodia Romae futura est? et quanti rem aestimas? Eo prorsus specto, non quin illud malim, sed et magna res est et difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede, etsi de cupiditate nemini concedam: ceteris rebus inferiores sumus. Sed haec coram. 3. Hirtii librum, ut facis, divulga. De Philotimo idem et ego arbitrabar. Domum tuam pluris video futuram vicino Caesare. Tabellarium meum hodie exspectamus. Nos de Pilia et Attica certiores faciet.

---

ultro citroque missae rem conficere poterunt.

§ 2. *Cum cupido — herede.* Haec spectant ad Othonem. Cf. ep. 43, 2.

§ 3. *De Philotimo — arbitrabar.* Cf. ep. 44, 4.

XLVIII. (*A. U. C.* 709.)

Domi te libenter esse facile credo. Sed velim scire quid tibi restet aut iamne confeceris. Ego te in Tusculano exspecto, eoque magis, quod Tironi statim te venturum scripsisti et addidisti te putare opus esse. Sentiebam omnino quantum mihi praesens prodesses, sed multo magis post discessum tuum sentio. Quamobrem, ut ante ad te scripsi, aut ego ad te totus aut tu ad me, quod licebit.

---

7 *cum licebit* —

Totus. Manutius explicat: *cum universa familia,* Gronovius *cum omnibus meis.* Quasi vero omnes servi una ducendi fuissent, atque hoc Latine sic diceretur. Non melius Mongaltius interpretatur: *pour jouir tout-à-fait l'un de l'autre,* aut Wielandus: *mit Leib und Seele.* Immo *totus ad te veniam* est: non tantum occurram tibi, sed plane istuc veniam.

Quod licebit. Aliis *quotus,* aliis *quom* scribendum videtur. Nihil muto. *Quod licebit* est *quod facere poteris,* quatenus id tuo commodo fieri potest.

XLIX. (*A. U. C.* 709.)

1. Heri non multo post, quam tu a me discessisti, puto, quidam urbani, ut videbantur, ad me mandata et literas attulerunt a C. Mario C. F. C. N. multis verbis: „agere mecum per cognationem, quae mihi secum esset, per eum Marium, quem scripsissem, per eloquentiam L.

---

2 † *puto* —

---

§ 1. *Puto.* Male Orellio corruptum videbatur et a Klotzio in *subito* mutatum est. Iungendum est cum *non multo post,* ut sit „si recte memini." cf. Wesenberg. Emend. p. 50.

Urbani. Sine dubio h. l. sunt homines ex urbe, non ioculares. Externa species satis indicabat eos non fuisse rusticos.

A C. Mario C. F. C. N. De hoc homine dicam ad XIV. 6, 1.

Per cognationem. Repetenda videtur a Gratidia Ciceronis avia, cuius frater M. Gratidius, de quo vid. Brut. 168, de Leg. III. 36, filium habuit a M. Mario, quem C. Marii fratrem fuisse docuit Perizonius, adoptatum.

Crassi, avi sui, ut se defenderem", causamque suam mihi perscripsit. Rescripsi patrono illi nihil opus esse, quoniam Caesaris, propinqui eius, omnis potestas esset, viri optimi et hominis liberalissimi; me tamen ei fauturum. O tempora! fore quum dubitet Curtius consulatum petere! Sed haec hactenus. 2. De Tirone, mihi curae est. Sed iam sciam quid agat. Heri enim misi qui videret, cui etiam ad te literas dedi. Epistolam ad Caesarem tibi misi. Horti quam in diem proscripti sint velim ad me scribas.

6 *Epistola m ad Ciceronem* —

Per eum Marium, quem scripsissem. Bene de tempore huius carminis disputavit Bakius ad Leg. p. 267.

L. Crassi avi sui. Infra XIV. 8, 1 hunc Marium appellat *Crassi nepotem.* Igitur filiarum L. Crassi altera nupta videtur C. Marii filio, altera Licinia uxor fuit P. Scipionis Nasicae. Brut. 211.

Ut se defenderem. Falsarius ille videtur in iudicium adductus fuisse, quod Marium se esse simularet. Eam ob causam a Caesare relegatus est.

Caesaris propinqui eius. Nam C. Marius, quem hic avum dicebat, duxerat Iuliam C. Iulii Caesaris amitam. Vid. Plut. in Caes. 1. Appian. B. C. III. 2.

Me ei fauturum. De patronis dicitur *adesse* et *non deesse,* non dicitur *favere.* Cf. Oudendorpii Scholia in sel. Cic. epist. p. 65 sq. Ergo scribendum *affuturum.*

Curtius. Est ille Caesarianus (Att. IX. 2, 3), qui quadriennio ante auguratum sperarat (Fam. II. 16, 7). Indignatur Cicero, quod talis homo, quem ne in curia quidem ferre poterat (Att. IX. 9, 1), de consulatu petendo deliberabat.

§ 2. *Epistolam ad Caesarem.* Contra Med. et marg. Crat. hic reposui propter frequentem huius epistolae mentionem in literis illius temporis. Vide XIII. 26. XII. 51, 2 52, 2. XIII. 1, 3. 27, 1. 28, 2. 31, 3. Si Cicero Attico epistolam Marco filio destinatam misisset, adiecisset, opinor, quare id faceret.

L. (*A. U. C.* 709.)

Ut me levarat tuus adventus, sic discessus afflixit. Quare quum poteris, id est, quum Sexti auctioni operam dederis, revises nos. Vel unus dies mihi erit utilis, quid dicam gratius? Ipse Romam venirem, ut una essemus, si satis consilium quadam de re haberem.

4 *quid dicam, gratus?*

Sexti Peducaei. cf. ep. seq. 2 XIII. 2, 3.

Quid dicam gratius? Reduxi scripturam Medicei, male opinor a Victorio mutatam ita: *quid dicam, gratus?* Nam qui sic loquitur, indicat se invitum id quod sequitur (*gratus* h. l.) dicturum esse. At nulla causa erat, quamobrem diem cum Attico *gratum* sibi fore non fateretur; *iucundum* dicere non potuit. Tunstallus p. 64 perperam secutus est correctorem libri Medicei atque verba sic distinxit: — *utilis. Quid? dicam gravius: ipse Romam venirem* cet.

Satis consilium. Hoc non est Ciceronis. Vel scribendum *satis consilii,* ut volebat Corradus, quod Madvigius ad Fin. p. 286 non improbat, vel quod Mosero Symb. Crit. V. p. 22 visum est, excidit aliquid, legendumque fortasse *si satis certum consilium — haberem.* "Non enim, ut recte ille, plane defuisse Ciceroni *consilium* censendum est, sed *certum consilium,* ut in re valde dubia."

Quadam de re. Speciosa est Wielandi suspicio Ciceronem tunc deliberasse de nuntio Publiliae remittendo.

LI. (*A. U. C.* 709.)

1. Tironem habeo citius quam verebar. Venit etiam Nicias et Valerium hodie audiebam esse venturum. Quamvis multi sint, magis tamen ero solus, quam si unus esses. Sed exspecto te, a Peducaeo utique. Tu autem significas aliquid etiam ante. Verum id quidem, ut poteris. 2. De Vergilio, ut scribis. Hoc tamen velim scire quando auctio. Epistolam ad Caesarem mitti video tibi placere. Quid quaeris? Mihi quoque hoc idem maxime placuit, et eo magis, quod nihil est in ea, nisi optimi civis, sed ita optimi, ut tempora, quibus parere omnes *πολιτικοὶ* praecipiunt. Sed scis ita nobis esse visum, ut isti ante legerent. Tu igitur id curabis. Sed, nisi plane iis intelliges placere, mittenda non est. Id autem utrum illi sentiant anne simulent tu intelliges. Mihi simulatio pro repudiatione fuerit. *Τοῦτο δὲ μηλώσῃ.* 3. De Caerellia quid tibi placeret Tiro mihi narravit: debere non esse dignitatis meae, perscriptionem tibi placere, *Hoc metuere, alterum in metu non ponere.* Sed et haec et multa alia coram. Sustinenda tamen, si tibi videbitur, solutio est nominis Caerelliani, dum et de Metone et de Faberio sciamus.

---

§ 1. *Tironem* cet. Hunc Romae aegrotasse vidimus in ep. 49, 2. Praeter spem Ciceronis iam venerat in Tusculanum.

Quam si unus esses. Cum Ernesto *tu* inserendum puto.

A Peducaeo utique ɔ: saltem post auctionem S. Peducaei. cf. ep. 50.

§ 2 *De Vergilio.* cf. XIII. 26, 1.

Ut tempora. Supplent *postulant.* Mihi longe quaesitum videtur, neque video qua ratione laboranti sententiae succurras, nisi statuas post v. *praecipiunt* propter literarum similitudinem excidisse *patiuntur.* Cuius suspicionis ne nunc quidem me poenitet, quum legi, quae Moserus de hoc loco scripsit Symb. Crit. VI. p. 6, quasi nemo tam stultus esset, quin videret scribendum esse *ut sunt tempora.* Ego vero non video.

Quibus parere omnes πολιτικοὶ praecipiunt. cf. Fam. I. 9, 21.

Τοῦτο δὲ μηλώσῃ ɔ: sed hoc tu exploraveris. μηλώσῃ est fut. med. verbi μηλοῦν, quod est medicorum, qui μήλῃ vel *specillo* vulnera explorant. Gall. *sonder.*

§ 3. *Debere* ɔ: debitorem esse Caerelliae, non solvere. Pronomen *ei,* in nullo codice inventum, non desideratur.

Perscriptionem. cf. adnot. ad IV. 17, 2.

Hoc — ponere. Versus incerti auctoris, quem Cicero adduxit iterum infra XIV. 21 et Topic. 55. *Hoc* referendum est ad *debere, alterum* ad *perscriptionem.*

Sustinenda est differenda vel inhibenda. cf. XIII. 21, 3.

De Metone, qui tarde solvebat. cf. XII. 3, 2.

LII. (*A. U. C.* 709.)

1. L. Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. Ab eius sororis viro literas accepi, Montanum Planco debere, quod praes

---

§ 1. *Quod praes pro Flaminio sit.* Montanus videtur praes fuisse Flaminii, qui aliquid de hasta Caesaris emerat. Pro debitore praedes aerario obligati erant. Si ille non solveret,

pro Flaminio sit, HS. xxv., de ea re nescio quid te a Montano rogatum. Sane velim, sive Plancus est rogandus sive qua re potes illum iuvare, iuves. Pertinet ad nostrum officium. Si res tibi forte notior est quam mihi aut si Plancum rogandum putas, scribas ad me velim, ut quid rei sit et quid rogandum sciam. 2. De epistola ad Caesarem quid egeris exspecto. De Silio, non ita sane laboro. Tu mihi aut Scapulanos aut Clodianos efficias necesse est. Sed nescio quid videris dubitare de Clodia, utrum quando veniat an sintne venales? Sed quid est, quod audio Spintherem fecisse divortium? 3. De lingua Latina securi es animi. Dices: qui talia conscribis? *Ἀπόγραφα* sunt, minore labore fiunt, verba tantum affero, quibus abundo.

---

non hi quidem ipsi, sed eorum bona a. L. Planco, cui Caesar hoc mandaverat, cf. Phil. II. 78, distrahebantur. cf. XIV. 16, 4. 17, 6. 18, 4.

§ 2. *Tu mihi Scapulanos — efficias necesse est.* Corrige *conficias*, ut est 37, 2: *itaque hortos mihi conficias necesse est.*

Spintherem fecisse divortium. cf. XIII. 7, 1. Est P. Cornelius Lentulus Spinther filius eius, qui consul de revocando Cicerone in senatu retulit.

§ 3. *Securi es animi.* Pro *es* malim *esto*, quum e Mediceo afferatur *est*. Ostendit autem his verbis se parvo labore libros philosophos componere et posse tales res bene Latine conscribi. cf. Madvigius praef. ad libr. de Fin. p. LXIV.

LIII. (*A. U. C.* 709.)

Ego, etsi nihil habeo quod ad te scribam, scribo tamen, quia tecum loqui videor. Hic nobiscum sunt Nicias et Valerius. Hodie tuas literas exspectabamus matutinas. Erunt fortasse alterae pomeridianae, nisi te Epiroticae literae impedient, quas ego non interpello. Misi ad te epistolas ad Marcianum et ad Montanum. Eas in eundem fasciculum velim addas, nisi forte iam dedisti.

Epiroticae literae sunt literae ab Attico in Epirum ad procuratores suos mittendae. Cum his Cicero expediri cupiebat epistolas ad duos homines, quorum alter Montanus cum Marco filio erat. vid. ep. 52, 1.

LIBER XIII.

I. (*A. U. C.* 709).

1. Ad Ciceronem ita scripsisti, ut neque severius neque temperatius scribi potuerit nec magis, quam quemadmodum ego maxime vellem. Prudentissime etiam ad Tullios. Quare aut ista proficient aut aliud agamus. 2. De pecunia vero, video a te omnem diligentiam adhiberi vel potius iam adhibitam; quod si efficis, a te hortos habebo. Nec vero ullum genus possessionis est, quod malim, maxime scilicet ob eam causam, quae suscepta est, cuius festinationem mihi tollis, quoniam de aestate polliceris vel potius recipis; deinde etiam ad *καταβίωσιν* maestitiamque minuendam nihil mihi reperiri potest aptius, cuius rei cupiditas impellit me interdum, ut te hortari velim. Sed me ipse revoco. Non enim dubito quin, quod me valde velle putes, in eo tu me ipsum cupiditate vincas. Itaque istuc iam pro facto habeo. 3. Exspecto quid istis placeat de epistola ad Caesarem. Nicias te, ut debet, amat vehementerque tua sui memoria delectatur. Ego vero Peducaeum nostrum vehementer diligo. Nam et quanti patrem feci, † totum in hunc, et ipsum per se aeque

16 *totum* sine indicio corruptelae. —

§ 1. *Ut neque severius.* Merito Ernestus reiecit Bosianum a Tullii consuetudine alienum *ulli ut neque s.* Melius erat: *ei ut neque*, sed ne hoc quidem codicis noti fide uititur.

Temperatius. Supra XII, 32, 1 *ages temperate.* In Orat. 95 memoratur *oratio temperata*, de Or. II, 212 *oratio temperatior.* Att. IV, 6, 1 *homo multa humanitate temperatus.* Ita vocantur omnes res vel personae, quibus ab aliis modus imponitur, qui ab aliis temperantur. Contra *temperans, temperantia, temperanter* apud Ciceronem usurpantur, ubi sermo est de eo, qui sibi temperat. Cf. Att. IX, 2*a*, 2 *si hic temperantius egerit* et A. G. Zumpt. ad or. p. Mur. 63.

Nec magis, quam — vellem. Temere Corradus et Muretus *quam* e sequenti vocabulo ortum, Tunstallus p. 190 *quicquam* scribendum putant. Omnia plana sunt, dum ad *magis* suppleas *severe et temperate.*

Ad Tullios. Marcianum et Montanum, Marci filii comites. Vid. XII, 52 seq.

§ 2. *A te hortos habebo* ɔ: tua opera mihi erit, unde hortos emam.

Ad καταβίωσιν, ad vitae decursum, ad id tempus quod mihi superest. Voluitne igitur Cicero reliquam vitam in hortis agere? Non credo. Vel usurpavit voc. *καταβίωσιν* insolentius, recteque Corradus vitae taedium satietatemque ita nominari posse indicavit, vel aliud scripsit.

§ 3. *Istis.* Caesaris amicis, qui Romae erant, cf. XII, 51, 2.

Quanti patrem feci, totum in hunc. Explicant haec: amorem, quo patrem dilexi, totum transtuli in filium. Hac mente scripsisse Ciceronem non nego, sed hoc in illis verbis inesse non facile admittam. Desideratur verbum praesentis temporis, nec *totum* stare potest post *quanti.* Fortasse scribendum: *Nam* EGO *quanti patrem*

amo atque illum amavi, te vero plurimum, qui hoc ab utroque nostrum fieri velis. Si hortos inspexeris et si de epistola certiorem me feceris, dederis mihi quod ad te scribam; si minus, scribam tamen aliquid. Nunquam enim deerit.

3 *sin minus* —

feci, TANTI ME HIC NUNC (FACIT), *et ipsum per se aeque amo, atque illum amavi.*

Qui hoc — fieri velis ɔ: qui cupias Peducaeum a me, me ab illo amari.

II. (A. U. C. 709.)

1. Gratior mihi celeritas tua quam ipsa res. Quid enim indignius? Sed iam ad ista obduruimus et humanitatem omnem exuimus. Tuas literas hodie exspectabam, nihil equidem ut ex iis novi: quid enim? verumtamen . . . Oppio et Balbo epistolas deferri iubebis et tamen Pisonem sicubi de auro. Faberius si venerit, videbis ut tantum attribuatur, si modo attribuetur, quantum debetur. Accipies ab Erote. 2. Ariarathes, Ariobarzani filius, Romam venit. Vult, opinor, regnum aliquod emere a Caesare. Nam, quo modo nunc est, pedem ubi ponat in suo non habet. Omnino eum Sestius noster parochus publicus occupavit; quod quidem

10 *parochis publicis* —

§ 1. *Quam ipsa res.* Qua de re agatur, non constat. Sed Cicero laudat amicum, quod celeritate sua praevenit rem sibi ingratam.

Et tamen Pisonem sicubi de auro. Saepissime in his epistolis alicuius cum Pisone negotii mentio fit, vid. XII, 5, 2. XIII, 4. 11, 2 12, 4. 16, 2. 33, 2; sed omnes hi loci brevitate sua subobscuri sunt. In hoc loco moleste fero verbi defectum in sententia conditionali *sicubi.* Equidem non video, quomodo ex his verbis hanc sententiam eruas: *si Pisonem alicubi conveneris, loquere cum eo de auro permutando.* Et male haec superioribus adnectuntur particulis *et tamen.* Scribendum puto: *Etiam Pisonem adibis de auro.* Cui hoc non probatur, ei praestabo ingeniosam Peerlkampii suspicionem: *iubebis. Admonebis Pisonem. Sicubi de auro Faberius venerit, videbis* cet.

Faberius cet. Hunc aliquid debuisse Ciceroni hoc tempore liquet ex epist. 21, 25, 31, 40, 47, 51 libri XII et 29—32, lib. XIII. Hunc igitur vult *attribui* ɔ: cupit nomen Faberii adsignari venditoribus hortorum, idque integrum. Nam scribit: *videbis, ut tanti attribuatur — quantum debet.* Ita enim scribendum iudico. Genitivum *tanti* reponendum ante me vidit Mazocchius ad Tab. Heracl p. 346, ubi de iure attributionis quaedam disputat ad haec verba legis: (ei) *qui eam viam tuendam redemerit, tantae pecuniae eum eosve attribuito sine dolo malo. Si is qui attributus erit* cet. Pro *debetur. Accipies* omnino legendum est *debet. Cetera accipies ab Erote.* Ita si legimus nihil obstat, quominus *accipere* proprie, non *audiendi* vi dictum putemus.

§ 2 *Ariarathes,* frater regis Cappadociae, cui a. u. 712 a C. Cassii militibus interfecto (App. B. C. IV. 63) successisse in regno miserrimo traditur. Idem est, qui memoratur ad Fam. XV. 2, 6 et apud scriptorem de bello Alexandr. 66. cf. Nipperdeii quaest. Caesar. p. 200, qui Orellii errorem in Onom. Tull. ex uno duos Ariarathes facientis castigavit. De miserrima conditione regni paterni vid. VI. 1, 3 seq.

Sestius noster. Ita passim nominatur ille

facile patior. Verumtamen, quod mihi summo beneficio meo magna cum fratribus illius necessitudo est, invito eum per literas, ut apud me deversetur. Ad eam rem quum mitterem Alexandrum, has ei dedi literas. 3. Cras igitur auctio Peducaei. Quum poteris ergo. Etsi impediet fortasse Faberius. Sed tamen quum licebit. Dionysius noster graviter queritur, et tamen iure, a discipulis abesse tam diu. Multis verbis scripsit ad me, credo item ad te. Mihi quidem videtur etiam diutius afuturus. Ac nollem; valde enim hominem desidero.

P. Sestius, quem Cicero reum oratione defendit. Vocat iocans hunc *parochum publicum*, quia reges legatosve exterarum nationum domum suam recipiebat. De parochi munere disputant viri docti ad h. l. et ad Horatii Sat I. 5, 46. Scripturam *parochis publicis* nullius boni codicis auctoritate munitam recte repudiarunt Victorius, Malaspina, alii. *Parocha* apud Latinos scriptores nondum inventum est. cf. Wesenbergius Emend. p. 96.

§ 3. *Quum poteris ergo* sc. emes. Alii omissum putant: *ad me venies.*

Dionysius cet Hinc apparet Ciceronem cum homine docto, sed ingrato in gratiam rediisse, de quo in epistolis a. 705 ad Atticum datis saepe questus est.

A discipulis. „Non Ciceronibus filiis, quorum alter erat in Hispania, alter Athenis, sed a me ipso discipulo (IV. 15, 10) et aliis, quos habet." Corradus.

Ac nollem ɔ: ac tamen nollem. Poterat hoc exemplo uti Handius in Turs. I. p. 488 sq., ubi Donati praeceptum *atque* pro *tamen* dici caute accipiendum esse docet. *Diutius afuturus ac vellem*, quod Corradus malebat, repugnat consuetudini Tullianae, qui *ac* et *atque* non posuit post comparativos. Cf. Handius l. l. p. 472.

III. (*A. U. C.* 709.)

1. A te literas exspectabam, nondum scilicet. Nam has mane rescribebam. Ego vero ista nomina sic probo, ut nihil aliud me moveat, nisi quod tu videris dubitare; illud enim non accipio in bonam partem. Ad me refers. Quid? ipse negotium meum gererem nisi consilio tuo? Sed tamen intelligo magis te id facere diligentia, qua semper uteris, quam quod dubites de nominibus istis. Etenim Caelium non probas, plura non vis. Utrumque laudo. His igitur utendum est. Praes aliquando factus

---

4 *dubitare. Illud enim non accipio in bonam partem, quod ad me refers; qui, si ipse negotium meum gererem, nihil gererem nisi consilio tuo.*

---

§ 1. Manutius satis bene sententiam epistolae explicuit. Agitur de emptione hortorum. Sed quum Cicero praesenti pecunia indigeret, Attico mandaverat, ut aliquo modo pecuniam sibi conficeret. Hic igitur non ab uno, sed a pluribus non quidem pecuniam, sed *nomina* post aliquod tempus exigenda accipere quum posset, de ea re Ciceronem consuluerat. Probat Cicero illa nomina, quum concedat Attico non esse nunc aurum argentumve factum cum Caelio permutandum (cf. XII. 5, 2. 6, 1), neque plura nomina quaerenda. Verba: *praes aliquando factus esses* votum continent, simulque levis inest amici reprehensio, qui nullius unquam praes factus est, ut scribit Cornelius in eius vita, c. 6.

Videris dubitare; illud enim non accipio in bonam partem. Ad me refers. Quid? ipse nego-

esses et in his quidem tabulis. A me igitur omnia. Quod dies longior est — teneamus modo quod volumus —, puto fore istam etiam a praecone diem, certe ab heredibus. 2. De Crispo et Mustela videbis, et velim scire quae sit pars duorum. De Bruti adventu eram factus certior. Attulerat enim ab eo Aegypta libertus literas. Misi ad te epistolam, quia commode scripta erat.

---

tium meum gererem nisi consilio tuo? Ego in his secutus sum cod. Med., Orellius Z., quem librum h. l. interpolatum esse docuit Fr. Hofmannus, in libello de apparatu crit. epistt. ad Att. p. 29.

A me igitur omnia sc. praestabuntur. Quoniam non possum dare praedes, ipse per me solvam.

Quod dies longior est sc. eorum nominum; quod non nisi post longum tempus numos exigere possum, non est incommodum, quoniam aut in ipsa emptione dies pretii solvendi satis longa dabitur, aut heredes Scapulae, in quibus erant Crispus et Mustela, longiorem diem concedent.

Teneamus modo quod volumus ɔ: dummodo in auctione hortos illos obtineamus.

§ 2. *Duorum.* Ern. malebat *eorum*, Or. *duorum horum.* Illud probo.

IV. (*A. U. C.* 709.)

1. Habeo munus a te elaboratum decem legatorum. Equidem (idem) puto. Nam filius anno post quaestor fuit quam consul Mummius. 2. Sed quoniam saepius de nominibus quaeris quid placeat, ego quoque tibi saepius respondeo placere. Si quid poteris cum Pisone, conficies; Avius enim videtur in officio futurus. Velim ante possis; si minus, utique simul simus, quum Brutus veniet in Tusculanum. Magni interest mea una nos esse. Scies autem qui dies is futurus sit, si puero negotium dederis, ut quaerat.

2 *legatorum; et quidem puto.*

---

§ 1. *Habeo munus — decem legatorum.* Cf. ep. 30, 3. Genitivum credo esse, qui dicitur, definitivum. Atticus ex antiquis libris decem legatorum nomina eruerat. Quae sequuntur in codice *et quidem puto* feliciter correxit Moserus in Symb. Crit. spec. quinto, p. 23: *Equidem idem puto* sc. C. Tuditanum patrem in iis fuisse, non filium, qui tum adhuc erat adolescentulus. vid. ep. 6, 4. Poterat quoque scribi: *Ego idem puto.*

§ 2. *De nominibus* sc. exigendis. cf. ep. 2, 1. 3, 1. 33, 2, quae omnes ordine hanc praecedunt. Falluntur, qui de nominibus legatorum hic agi putant.

Si quid poteris cum Pisone. Cf. ad ep. 2, 1. Cum hoc coniungitur Avius XII. 5, 2.

Velim ante possis int. mecum esse, ut sequentia docent.

V. (*A. U. C.* 709.)

1. Sp. Mummium putaram in decem legatis fuisse, sed videlicet; etenim

---

Sed videlicet. Nimis abrupte sic dici concedendum Graevio. Is coniecit: *Sed videlicet*

εὔλογον fratri fuisse. Fuit enim ad Corinthum. Misi tibi Torquatum. Colloquere tu quidem cum Silio, ut scribis, et urge. Illam diem negabat esse mense Maio, istam non negabat. Sed tu, ut omnia, istuc quoque ages diligenter. De Crispo et Mustela scilicet, quum quid egeris. 2. Quoniam ad Bruti adventum fore te nobiscum polliceris, satis est, praesertim quum hi tibi dies in magno nostro negotio consumantur.

eum legatum fratri fuisse. Wesenbergius Emend. p. 111 suspicatur excidisse *erravi* vel simile quid. Magis placet Schützianum: *Sed videlicet εὔλογον fratri fuisse* np. legatum. cf. ep. 6, 4.

Misi tibi Torquatum. vid. ad ep. 32, 3.

Illam diem — istam non negabat. cf. ep. 3, 1 Agitur de tempore, quo emptori hortorum solvendum esset.

In magno nostro negotio, in emendis hortis, quos Cicero tantopere flagitabat.

VI. (A. U. C. 709.)

1. De aquaeductu probe fecisti. Columnarium vide ne nullum debeamus. Quamquam mihi videor audisse a Camillo commutatam esse legem. 2. Pisoni quid est quod honestius respondere possimus quam solitudinem Catonis? Nec coheredibus solum Herennianis, sed etiam, ut scis — tu enim mecum egisti — de(bet) puero Lucullo; quam pecuniam tutor —

6 *de puero* —

§ 1 *Columnarium.* Inter vectigalia a. 706 a Scipione Syriae provinciae imperata nominantur quoque *columnaria* ap. Caes. de B. C. III. 32, quod sane vectigal in singulas columnas aedium pendendum fuisse videtur. Sed recte Popma ad h. l. negavit in urbe id genus tributi civibus fuisse impositum, putatque aliquo capite legis Iuliae sumptuariae cautum fuisse, ne quis in aedibus exornandis nimios sumptus faceret. Si quis in fraudem legis ageret, aere columnario multabatur. Quae I. M. Matius Brixianus, Adnot. C. 69 de columnario scripsit, nullius sunt momenti, recteque spreta ab editore Traiectino eius libelli p. 192 sq. Notabilis est error scriptoris Gallici, qui *columnarios* memoratos in epist. Caelii ad Fam. VIII. 9, 5 putat fuisse *percepteurs de l'impôt sur les colonnes.* vid. Dureau de la Malle, économie polit. des Romains II. p. 486. P. Manutius eum locum melius est interpretatus.

Vide ne nullum debeamus. Ubi post formulam *vide ne* alia negatio sequitur, illud *vide ne non* plane eandem vim habet atque *vereor ut,* quod optime docuit Vorstius, de Latin. merito susp. p. 431 sq. Locis, quos citavit ex epist. ad Fam. V. 4 extr. *vide ne, quum velis revocare tempus —, non possis* et Off. I. 28 *videndum est, ne non satis sit id, quod est dictum,* addi potest ex his epistt. XII. 18, 4 *Tibi ad me venire, ut ostendis vide ne non sit facile,* et quae collegit Ernestus in Clavi. Igitur verba, in quibus versamur, sunt dicentis se vereri, ut ullum debeat tributum; quod plane absurdum est Propterea Malaspinae et Manutio placebat *ne ullum,* quod probari minime potest. Aut *nullum* delendum est, aut *ne* mutandum in *ut.*

§ 2. *Solitudinem Catonis* ɔ: absentiam tutorum Catonis impuberis. Verisimile est in his fuisse quoque M. Tullium; quamquam amicitia cum patre hunc quoque movere potuit, ut pueri fortunis prospiceret.

Debet puero Lucullo. Omnes Mss. et editt. dant *de p. Lucullo.* Tres literas adieci, ut locum, quem Lambinus obscurum et corruptum indicabat, sanarem. In vulgata scriptura non minus haeremus in verbis *coheredibus Heren-*

nam hoc quoque ad rem pertinet — in Achaia sumpserat. Sed agit liberaliter, quoniam negat se quidquam facturum contra nostram voluntatem. Coram igitur, ut scribis, constituemus, quemadmodum rem explicemus. Quod reliquos coheredes convenisti, fecisti plane bene. 3. Quod epistolam meam ad Brutum poscis, non habeo eius exemplum, sed tamen salvum est et ait Tiro te habere oportere, et ut recordor, una cum illius obiurgatoria tibi meam quoque, quam ad eum rescripseram, misi. Iudiciali molestia ut caream videbis. 4. Tuditanum istum, proavum Hortensii, plane non noram, et filium, qui tum non potuerat esse legatus, fuisse putaram. Mummium fuisse ad Corinthum pro certo habeo. Saepe enim hic Spurius, qui nuper † est, epistolas mihi pronuntiabat versiculis facetis ad familiares missas a Corintho. Sed non dubito quin fratri fuerit legatus, non in decem. Atque hoc etiam accepi, non solitos maiores nostros legare in decem, qui essent imperatorum necessarii, ut nos ignari pulcherrimorum institutorum aut negligentes potius M. Lucullum et L. Murenam et ceteros coniunctissimos ad L. Lucullum misimus. Illudque εὐλογώτατον illum fratri in primis eius legatis fuisse. Operam tuam

4 *plane bene* [*fecisti*] — 11 *nuper est mortuus* — 17 *Operam tuam multum* —

nianis, quam in illis *de puero Luc.* Catonem autem debere puero Lucullo, sane sciebat Cicero, cui pater testamento filium suum commendarat, de Fin. III. 9. *Tutor* pueri Luculli fuerat Cato pater. ibid. III, 8 et Varr. de re rust. III, 2, 17. In heredibus Herennianis, quibus Cato pecuniam debebat, erat Piso, non ipse Cicero, minimeque audiendus est Orellius, qui ex ep. 12, 4 et 14, 1 h. l. pro *Herennianis Brinnianis* scribendum coniecit.

Fecisti plane bene. Verbum Med. et Oxon. libri omittunt. Hinc suspectum erat Buchelero in Mus. Rhen. XI, p. 524. Si in cod. archetypo scriptum fuit *fecisti plane bene* verbum excidere potuit propter similitudinem terminationis verbi praeced. *convenisti.* Ego posui auctoritatem Lambini secutus.

§ 3. *Epistolam meam ad Brutum.* cf. XII, 18, 2. Bruti epistola, quam ibid. 13, 1 dicit fuisse *prudenter et amice* scriptam, nunc vocat *obiurgatoriam*, quod ille in ea obiurgarat Ciceronem mollius ferentem filiae obitum, quam virum gravem deceret.

Iudiciali molestia ɔ: munere iudicis, quod XII, 19, 2 *iudicatum* appellat.

§ 4. *Mummium.* Excidisse videtur praenomen *Sp.*, quod ep. 30, 3 et 5, 1 recte additur. Omissio non excusatur eo, quod statim memoratur alius *Spurius*, huius fortasse nepos.

Qui nuper est. Ita libri Mss. omnes, praeter unum Oxon., qui habet, quod antiquiores editores e coni. addiderunt, *mortuus* Potius scribendum arbitror: *qui nuper periit*, quoniam sic erroris origo facile explicatur.

Versiculis facetis. Recte sic emendatur. *Factas*, quod in libris Bosii fuisse dicitur, male convenit epistolis et reiiciendum etiam ob part. *missas*, quod tunc omitti debuerat. *Fartas* autem, quod ille proposuit, tropice non dixit Cicero. Scripsisset *refertas*.

Maiores nostros legare. Quod vulgo additur *eos* e codd. Malaspinae, delevi, quum in codd. ceteris absit minimeque necessarium sit.

In primis eius legatis, εἰς τῶν στρατήγων, non in iis decem, qui bello finito Roma missi sunt, quos Pausanias VII. 16, 5 συμβούλους imperatoris appellat.

Operam tuam multam. C. Mullerus, qui cupidius videtur eiusmodi accusativis in exclamatione usurpatis locum non concedere nisi *O* iis praeponitur, merito negat haec esse ferenda recteque emendat: *Operam tuam multum amo*, quod est gratias agentis. cf. I. 3, 2. V. 21, 5. Vid. eius coni. Tull. p. 13, seq.

† multam, qui et haec cures et mea expedias et sis in tuis multo minus diligens quam in meis.

VII. (*A. U. C.* 709.)

1. Sestius apud me fuit et Theopompus pridie: venisse a Caesare narrabat literas, hoc scribere, sibi certum esse Romae manere, causamque eam adscribere, quae erat in epistola nostra, ne se absente leges suae negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria. Est *εὔλογον*, idque eram suspicatus. Sed istis mos gerendus est, nisi placet hanc ipsam sententiam nos persequi. Et Lentulum cum Metella certe fecisse divortium. Haec omnia tu melius. Rescribes igitur quidquid voles, dummodo aliquid. Iam enim non reperio quid te rescripturum putem, nisi forte de Mustela aut si Silium videris. 2. Brutus heri venit in Tusculanum post horam decimam. Hodie igitur me videbit, ac vellem tum tu adesses. Iussi equidem ei nuntiari te, quoad potuisses, exspectasse eius adventum venturumque, si audisses, meque, ut facio, continuo te certiorem esse facturum.

---

8 *dummodo quid* —

---

§ 1. *In epistola nostra,* quam ad Caesarem mittere voluerat. cf. ep. 28, 2. 31, 3.

Sed istis mos gerendus est cet. ɔ: sed epistolam meam non ad Caesarem mittam, quum Balbus et Oppius eam improbent. Vid. ep. 27, 1. Fortasse aliam scribam, cuius hoc sit argumentum: Caesari in urbe manendum est. Sribendi argumentum dici posse *sententiam* docet locus ex VIII. 14, 1.

Et Lentulum — fecisse divortium. Pendent a verbis: *Sestius — narrabat.* Eadem res memoratur supra XII. 52, 2, ubi Lentulum cognomine *Spintherem* vocat. cf. h. l. 10, 3. Ceterum *Metella* reipublicae tempore unicum est exemplum mulieris a cognomine nominatae. cf. Mommsen. röm. Forsch. p. 60.

Dummodo aliquid. Vulgo *quid.* In Med. *ne quid.* Correxit Klotzius.

VIII. (*A. U. C.* 709.)

Plane nihil erat quod ad te scriberem. Modo enim discesseras et paullo post triplices remiseras. Velim cures fasciculum ad Vestorium deferendum et alicui des negotium, qui quaerat Q. Faberii fundus num quis in Pompeiano Nolanove venalis sit. Epitomen Bruti Caelianorum velim mihi mittas et a Philoxeno *Παναιτίου περὶ προνοίας*. Te Idib. videbo cum tuis.

Triplices erant codicilli, quos Graeci *τρίπτυχα* dicebant. cf. Mart. Epigr. XIV. 6. Videtur Cicero aliquid ex Attico scire cupiens puerum cum codicillis misisse, qui eum in via convenerit et paullo post cum responso redierit.

Epitomen Br. Caelianorum. L. Caelii Antipatri annales in epitomen redegisse Brutum hinc discimus. cf. Groen van Prinsterer, de Caelio Antip. p. 24.

Παναιτίου περὶ προνοίας. Liber non alibi memoratur.

IX. (*A. U. C.* 709.)

1. Commodum discesseras heri, quum Trebatius venit, paullo post Curtius, hic salutandi causa, sed mansit invitatus. Trebatium nobiscum habemus. Hodie mane Dolabella. Multus sermo ad multum diem. Nihil possum dicere ἐκτενέστερον, nihil φιλοστοργότερον. Ventum est tandem ad Quintum. Multa ἄφατα, ἀδιήγητα, sed unum eiusmodi, quod, nisi exercitus sciret, non modo Tironi dictare, sed ne ipse quidem auderem scribere. Sed hactenus. Εὐκαίρως ad me venit, quum haberem Dolabellam, Torquatus, humanissimeque Dolabella, quibus verbis secum egissem, exposuit. Commodum enim egeram diligentissime; quae diligentia grata est visa Torquato. 2. A te exspecto, si quid de Bruto. Quamquam Nicias confectum putabat, sed divortium non probari. Quo etiam magis laboro idem quod tu. Si quid est enim offensionis, haec res mederi potest. Mihi Arpinum eundum est. Nam et opus est constitui a nobis illa praediola, et vereor ne exeundi potestas non sit, quum Caesar venerit, de cuius adventu eam opinionem Dolabella habet, quam tu (quum) coniecturam faciebas ex literis Messalae. Quum illuc venero intellexeroque quid negotii sit, tum ad quos dies rediturus sim scribam ad te.

---

16 *quam tu coniecturam* —

§ 1 *Sed hactenus* ɔ: Sed Quinti illud dictum ne repetatur.

Quum haberem Dolabellam ɔ: quum mecum esset D. Paulo ante plenius scripsit: *Trebatium nobiscum habemus.* Immerito Zumpt. in disp. de epist. Cic. ad Brut. p. 21 seq. prima verba ep. 15 *Messalam habes* vituperat.

Commodum — egeram diligentissime ɔ: paulo ante de re Torquati locutus eram cum Dolabella, eumque rogaveram, ut Torquatum commendaret Caesari. De eodem Torquato agitur h. l. ep. 20, 1. 21, 2. Pace Hofmanni, qui h. l. tetigit in lib. cit. p. 65, dicam supplementum in edit. Iens. primum datum, non solum aptissimum, sed prorsus necessarium mihi videri. Non intelligo quid Cicero velit, si ceteris omissis auctoritate cod. Med. sic scribitur: — *humanissimeque Dolabella; diligentia grata est visa Torquato,* nec credo tam abruptam orationem ab Attico intelligi potuisse.

§ 2. *De Bruto.* M. Brutus hoc tempore dimiserat Claudiam Appii Pulcri filiam (Fam. III. 4, 2) et novas nuptias inire cogitabat cum Porcia, M. Catonis filia, suaque consobrina. His nuptiis sperat Cicero offensionem e divortio susceptam posse tolli. Cf. ep. seq. § 3.

Quam tu (quum) coniecturam faciebas Necessarium mihi videtur Lambini supplementum. Facile *cum* vel *quom* ante *coniecturam* negligi potuit.

X. (*A. U. C.* 709.)

1. Minime miror te et graviter ferre de Marcello et plura vereri periculi genera. Quis enim hoc timeret, quod neque acciderat antea nec vi-

---

§ 1. *De Marcello.* M. Claudius Marcellus, qui consul fuit cum Servio Sulpicio, Athenis

debatur natura ferre, ut accidere posset? Omnia igitur metuenda. Sed illud παρὰ τὴν ἱστορίαν, tu praesertim: „me reliquum consularem.” Quid? tibi Servius quid videtur? Quamquam hoc nullam ad partem valet scilicet, mihi praesertim, qui non minus bene actum cum illis putem. Quid enim sumus? aut quid esse possumus? domine an foris? Quodnisi mihi hoc venisset in mentem scribere ista nescio quae, quo verterem me non haberem. 2. Ad Dolabellam, ut scribis, ita puto faciendum, κοινότερα quaedam et πολιτικώτερα. Faciendum certe aliquid est; valde enim desiderat. 3. Brutus si quid egerit, curabis ut sciam, cui quidem quam primum agendum puto, praesertim si statuit. Sermunculum enim omnem aut restinxerit aut sedarit. Sunt enim qui loquantur etiam mecum. Sed haec ipse optime, praesertim si etiam tecum loquetur. Mihi est in animo proficisci XI. Kal. Hic enim nihil habeo quod agam, ne hercule illic quidem nec usquam, sed tamen aliquid illic. Hodie Spintherem exspecto. Misit enim Brutus ad me: per literas purgat Caesarem de interitu Marcelli, in quem, ne si insidiis quidem ille interfectus esset, caderet ulla suspicio. Nunc vero, quum de Magio constet, nonne furor eius causam omnem sustinet? Plane quid sit non intelligo. Explanabis igitur. Quamquam nihil habeo quod dubitem, nisi ipsi Magio quae fuerit causa amentiae, pro quo quidem etiam sponsor factus est.

9 *Brutus si quid, curabis* — 20 *sponsor Sunii factus est* —

a P. Magio Chilone necatus erat. Totam rem narrat Sulpicius in epistola inter Tullianas servata Fam. IV. 12.

Me reliquum consularem. Atticus ignorare non poterat plures viros consulares tum esse superstites. Sed videtur Tullium appellasse solum vere consularem. In eius laudis societatem Cicero nunc vocat Servium Sulpicium.

Hoc nullam ad partem valet ɔ: consularem esse nec fructum affert nec dignitatem. Quare *cum illis*, qui mortui sunt, bene actum puto.

Quid enim sumus? aut quid esse possumus? Moserus Symb. Crit. VI. p. 5 vere, ut mihi quidem videtur, observat potuisse Ciceronem in principibus esse, si voluisset. Cui incommodo medetur expungens v. *esse*, ut Cicero quaerat, non quid esse possit, sed quid possit et valeat.

§ 3. *Brutus si quid egerit.* Male reiecit Orellius verbum *egerit*, quod ex aliis libris notatum, librarii errore in Mediceo omissum est. Idem verbum additur ep 11, 2. 16, 2. 17, et pro *erit* restituendum videtur *egerit* ep. 14, 2. Agitur autem de Porcia ducenda. Cf. ep. 9. 2.

Illic ɔ: Arpini. cf. ep. praec., 2.

Misit enim Brutus ad me. Aliquid vitii in his verbis inesse puto, cui non satis medetur Orellius, qui *etiam* pro *enim* scribendum putat. Vide quanto melius omnia procedant Bruti nomine transposito: *Hodie Spintherem exspecto. Misit enim ad me. Brutus per literas purgat Caesarem* cet. De Spinthere dixi ad ep. 7 h. l

Plane quid sit non intelligo ɔ: non intelligo, cur Brutus Caesarem purget.

Sponsor factus est. Post Bosium inserunt *Sunii*, quod nulla auctoritate libri scripti nititur et inepte additur. Si in eo, quod Med. dat *sponsorum*, non merum errorem librarii agnoscere velis, videas ne in eo lateat *sponsor Romae*.

Constantius respondisse. Male negat Beierus in adn. apud Orellium ed. pr. *constantius respondere* Latinum esse. Quidni enim is, qui in respondendo sibi constat, qui saepius rogatus idem saepius respondet, *constanter respon-*

Nimirum id fuit; solvendo enim non erat. Credo eum petiisse a Marcello aliquid, et illum, ut erat, † constantius respondisse.

---

dere dicatur? At recte idem vidit Ciceronem h. l. scribere debuisse *constantius negasse.* Nam qui petenti respondet, eius votis satisfacit. Quare pace Moseri Symb. Crit. VIII. 7 dicam mihi placere Beieri coni. *cunctantius respondisse* Quae coniectura eo firmatur, quod Marcellum Caelius quoque hominem *tardum et parum efficacem* vocat, Fam. VIII. 10, 3.

XI. (*A. U. C.* 709.)

1. *Οὐ ταὐτὸν εἶδος.* Credebam esse facile. Totum est aliud, posteaquam sum a te diiunctior. Sed fuit faciendum, ut et constituerem mercedulas praediorum et ne magnum onus observantiae Bruto nostro imponerem. Posthac enim poterimus commodius colere inter nos in Tusculano. Hoc autem tempore, quum ille me quotidie videre vellet, ego ad illum ire non possem, privabatur omni delectatione Tusculani. 2. Tu igitur, si Servilia venerit, si Brutus quid egerit, etiam si constituerit quando obviam, quidquid denique erit, quod scire me oporteat, scribes. Pisonem, si poteris, convenies; vides quam maturum sit. Sed tamen, quod commodo tuo fiat.

---

§ 1. Οὐ ταὐτὸν εἶδος. Initium est versus Euripidei ex Ione (585), quo indicat Cicero sibi antea facile visum esse ab Attico longius discedere, nunc vero quum Arpinum profectus esset, aliter evenire. Recte autem Casaubonus verba, quae in editt. adhaerebant epistolae superiori, ad initium novae epistolae retraxit. Id non intellectum Victorio V. L. XXVI. 6 in Graecis explicandis fraudi fuit.

Ut constituerem mercedulas praediorum. cf. ep. 9, 2.

Privabatur. Brutus Ciceronem quotidie visens et cum eo de re publica disputans, rusticationis suae delectationem capiebat nullam. Si Cicero scripsisset *privabamur,* quod proposuit Orellius, minus urbane de Bruto locutus fuisset, quasi molestas huius interpellationes fugiens Arpinum profectus esset, omisissetque illa: *quum ego ad illum ire non possem.*

§ 2. *Servilia,* mater M. Bruti.

Quando obviam np. Caesari iturus sit ex Hispania redeunti. cf. ep. 23, 1.

Vides quam maturum sit „quia dies auctionis hortorum Scapulanorum instabat." Gron.

XII. (*A. U. C.* 709.)

1. Valde me momorderunt epistolae tuae de Attica nostra; eaedem tamen sanaverunt. Quod enim te ipse consolabare eisdem literis, id mihi erat satis firmum ad leniendam aegritudinem. 2. Ligarianam praeclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi praeconium deferam. 3. Quod ad me de Varrone scribis, scis me antea orationes aut aliquid id genus solitum scribere, ut Varronem nusquam possem intexere. Postea autem

---

§ 2. *Ligarianam praeclare vendidisti.* Solet Cicero commendandi notione ponere *venditare.* Vid. I. 16, 16. VIII. 16, 1. *Vendere* hac vi posuit Horatius Epp. II 1, 75.

quam haec coepi *φιλολογώτερα*, iam Varro mihi denuntiaverat magnam sane et gravem *προςφώνησιν*. Biennium praeteriit, quum ille *Καλλιπίδης* assiduo cursu cubitum nullum processerit. Ego autem me parabam ad id, quod ille mihi misisset, ut *αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώϊον*, si modo potuissem; nam hoc etiam Hesiodus adscribit [*αἴκε δύνηαι*]. Nunc illam *περὶ τελῶν σύνταξιν* sane mihi probatam Bruto, ut tibi placuit, despondimus, idque eum non nolle mihi scripsisti. Ergo illam *Ἀκαδημαϊκήν*, in qua homines nobiles illi quidem, sed nullo modo philologi nimis acute loquuntur, ad Varronem transferamus. Etenim sunt *Ἀντιόχεια*, quae iste valde probat. Catulo et Lucullo alibi reponemus, ita tamen, si tu hoc probas, deque eo mihi rescribas velim. 4. De Brinniana auctione accepi a Vestorio literas. Ait sine ulla controversia rem ad me esse collatam — Romae videlicet aut in Tusculano me fore putaverunt — a. d. IIX. Kal. [Quint.] Dices igitur vel amico tuo S. Vettio, coheredi meo, vel Labeoni nostro, paullum proferant auctionem, me circiter Nonas in Tusculano fore. Cum Pisone Erotem habes. De Scapulanis hortis toto pectore cogitemus. Dies adest.

2 **Καλλιππίδης** — 5 *αἴκε δύνηαι* — 7 *idque tu eum* — 14 *Kal. Quinct.* —

§ 3. *Varro mihi denuntiaverat* cet. Fidem solvit maiorem partem operis de lingua Latina ad Ciceronem mittens. Vid. Spengelius ad illud opus p. 8. C. O. Mulleri praef. p. III. seqq.

Ille **Καλλιπίδης**. Narrat Suetonius in Tib. 38 Tiberium vulgo per iocum Callipidem vocatum esse, quem cursitare ac ne cubiti quidem mensuram progredi proverbio Graeco notatum esset. Eodem respexit h. l. Cicero. Nomen fictum puto a verbo *καλλιπεῖν*, neque huc vocaverim Callipidem histrionem, ut fecerunt Baumgarten Crusius ad Suet. l. c. et Ritterus ad Aristot. Poetic. p. 290.

[*Αἴκε δύνηαι*] Postquam Latine scripserat: *Si modo potuissem*, non erat cur Graeca Hesiodi adscriberet, praesertim quum ea Attico non ignota esse sciret. Verba delenda censeo, non corrigenda, ut factum est in edit. Romana principe, in qua legitur: *ἀκαδημαΐκὴν invit. illam*, aut emendatius in edit. Ascens. a. 1511 *ακαδημικην nunc illam περι τελων συνταξιν*. Nam neque disputatio de Finibus recte appellatur Academica, neque his ita scriptis stare possunt seqq.: *Ergo illam* Ἀκαδημαϊκήν cet.

Catulo et Lucullo alibi reponemus ɔ: reddemus quod hic aufertur, solvemus. Cf. Seneca de Benef. IV. 32. *quid cuique debeam scio; aliis in longam diem repono, aliis in antecessum* et Iuven. Sat. I. 1 *nunquamne reponam?*

§ 4. *Rem ad me esse collatam* ɔ: me magistrum auctionis esse constitutum.

Quint. Seclusi ob rationes a Schutzio allatas, probatas quoque Madvigio Op. Ac. p. 164 in adn.

Cum Pisone Erotem habes. „Nunc et Piso et Eros Romae sunt. Cum Pisone igitur, si potes, confice de auro, et ab Erote cognosce, quantum nobis a Faberio debeatur. cf. ep. 2, 1." Manutius.

XIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Commotus tuis literis, quod ad me de Varrone scripseras, totam Academiam ab hominibus nobilissimis abstuli, transtulique ad nostrum

sodalem et ex duobus libris contuli in quatuor. Grandiores sunt omnino, quam erant illi, sed tamen multa detracta. Tu autem mihi pervelim scribas, qui intellexeris illum velle. Illud vero utique scire cupio, quem intellexeris ab eo ζηλοτυπεῖσθαι, nisi forte Brutum. Id hercle restabat! Sed tamen scire pervelim. Libri quidem ita exierunt — nisi forte me communis φιλαυτία decipit —, ut in tali genere ne apud Graecos quidem simile quidquam. Tu illam iacturam feres aequo animo, quod illa, quae habes de Academicis, frustra descripta sunt. Multo tamen haec erunt splendidiora, breviora, meliora. 2. Nunc autem ἀπορῶ quo me vertam. Volo Dolabellae valde desideranti, non reperio quid, et simul αἰδέομαι Τρῶας, neque, si aliquid, potero μέμψιν effugere. Aut cessandum igitur aut aliquid excogitandum. 3. Sed quid haec levia curamus? Attica mea, obsecro te, quid agit? quae me valde angit. Sed crebro regusto tuas literas; in his acquiesco. Tamen exspecto novas.

---

§ 1. Totam historiam operis Academicorum ex epistolis Tullianis diligenter contexuit A. B. Krische in disp. *über Cicero's Academica*, a. 1845 Gottingae edita p. 2—19, ad quam eos, qui plura de his scire cupiunt, ablegamus.

Grandiores sunt ɔ: sententiarum gravitate verborumque splendore illos quatuor priores superant, id quod mox dicit: *multo haec erunt splendidiora.*

Id hercle restabat! ɔ: id unum deerat. Fortasse Ciceroni hoc scribenti obversabatur Ter. Ad. II. 1, 36 *Nam hercle hoc etiam restat.*

Exierunt ɔ: a me confecti sunt, elaborati. Hunc verbi usum non possum firmare altero exemplo Tulliano, sed apte comparatur Horatianum: *currente rota cur urceus exit?* Idem verbum in ep. 21, 5 ponitur de libris, qui eduntur, divulgantur.

Tamen in *enim* mutandum censeo, ut Cicero his rationem reddat, cur iactura operis frustra descripti aequo animo ferenda sit.

§ 2. *Volo Dolabellae valde desideranti.* cf. ep. 10, 2.

XIV. (*A. U. C.* 709.)

1. Brinnii libertus coheredes ait et Sabinum Albium ad me venire. Id ego plane nolo; hereditas tanti non est. Et tamen obire auctionis diem facile poterunt — est enim III. Id. —, si me in Tusculano postridie Nonas mane convenerint. Quodsi laxius volent proferre diem, poterunt vel biduum vel triduum vel ut videbitur; nihil enim interest. Quare, nisi iam profecti sunt, retinebis homines. 2. De Bruto, si quid egit, de

2 *Brinnii libertus, coheres noster, scripsit ad me, velle, si mihi placeret, coheredes se et Sabinum* — 7 *si quid egit* —

---

§ 1. *Brinnii libertus coheredes ait et Sabinum Albium ad me venire.* Ita h. l. proxime ad cod. Med. restituit Hofmannus de appar. crit. p. 64. Supplementum, quod ex edit. Iens. nimis cupide receptum est, pluribus vitiis laborat. Cicero tunc erat in villa Arpinati. E coheredibus nominatur S. Vettius in ep. 12, 4. Non fuit in iis Sabinus Albius, sed in auctione hunc emere voluisse ex iis, quae de *Albiano negotio* in ep. 18 et 20 lib. XIV legimus, probabiliter Hofmannus coniecit.

§ 2. *Si quid egit.* Cod. *erit.* „Fort. *egerit.*" Orell. Vide supra ad ep. 10, 3.

Caesare, si quid scies, si quid erit praeterea, scribes. Illud etiam atque etiam consideres velim, placeatne tibi mitti ad Varronem quod scripsimus. Etsi etiam ad te aliquid pertinet; nam scito te ei dialogo adiunctum esse tertium. Opinor igitur consideremus. Etsi nomina iam facta sunt, sed vel induci vel mutari possunt.

XV. (*A. U. C.* 709.)

Quid agit, obsecro te, Attica nostra? Nam triduo abs te nullas acceperam; nec mirum: nemo enim venerat, nec fortasse causa fuerat. Itaque ipse quod scriberem non habebam. Quo autem die has Valerio dabam, exspectabam aliquem meorum, qui si venisset et a te quid attulisset, videbam non defuturum quod scriberem.

4 *quid scriberem* — 6 *quid scriberem* —

Quod scriberem non habebam. Relativum posui pro interrogativo pronomine et hic et in extremis verbis *non defuturum quod scriberem,* secutus veram observationem Wesenbergii Emend. p 55. Contra Moseri disputatio Symb. Crit. VIII. p. 7 non mihi persuasit, ut pro *itaque* h. l. *atque* corrigendum putarem. Cicero, ut Atticum ad scribendum excitet, hoc utitur argumento: triduo nihil literarum a te accepi; ergo nihil habeo quod scribam.

XVI. (*A. U. C.* 709.)

1. Nos, quum flumina et solitudinem sequeremur, quo facilius sustentare nos possemus, pedem e villa adhuc egressi non sumus; ita magnos et assiduos imbres habebamus. Illam *'Ακαδημαϊκὴν σύνταξιν* totam ad Varronem traduximus. Primo fuit Catuli, Luculli, Hortensii. Deinde, quia *παρὰ τὸ πρέπον* videbatur, quod erat hominibus nota non illa quidem *ἀπαιδευσία*, sed in iis rebus *ἀτριψία*, simul ac veni ad villam, eosdem illos sermones ad Catonem Brutumque transtuli. Ecce tuae literae de Varrone. Nemini visa est aptior *'Αντιοχεία* ratio. 2. Sed tamen velim scribas ad me, primum placeatne tibi aliquid ad illum, deinde, si placebit, hocine potissimum. Quid Servilia? iamne venit? Brutus ecquid agit et quando? De Caesare quid auditur? Ego ad Nonas, quemadmodum dixi. Tu cum Pisone, si quid poteris.

2 *solitudines* — 11 *hocne* — 12 *ecquando* (correxi e Med.) —

§ 1. *Solitudinem* e Med. restitui pro plurali *solitudines.* Vid. ad XII. 23, 1.

Quod erat — ἀτριψία ɔ: quod in vulgus notum erat, Catulum, Lucullum, Hortensium, non illos quidem fuisse incultos et liberalis disciplinae expertes, sed tamen philosophiae rudes.

§ 2. *Ego ad Nonas* np. in Tusculano futurus sum. vid. ep. 12, 4.

XVII. (*A. U. C.* 709.)

v. Kal. exspectabam Roma aliquid, † non imperassem. Igitur aliquid tuis. Nunc eadem illa, quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit, et quid a Caesare. Sed quid ista, quae minus curo? Attica nostra quid agat scire cupio. Etsi tuae literae — sed iam nimis veteres sunt — recte sperare iubent, tamen exspecto recens aliquid.

3 *ecquid* (sequor Med.) — 5 *cupio; etsi* — 6 *iubent. Tamen* —

V. Kal. exspectabam Roma aliquid, † non imperassem. Igitur aliquid tuis. Nunc eadem illa. Locus desperatus, quem non sanavit Lambinus, ut visum Wesenbergio, qui Emend. p. 42 illius correctionem accepit: — *non quo imperassem tuis* (ut ad eum diem aliquid literarum a te mihi referrent). *Igitur* (quoniam nihil venit) *nunc eadem illa.* Saltem aliquo modo scriptori indicandum erat se *frustra* exspectasse. Hoc quoque molestum, quod in paucis versibus quater redit *aliquid.* Varia temptavi, sed nihil inveni, quod mihi plane satisfaceret.

Aut, si aliquid egit, et quid a Caesare. Haec quoque vitiosa. Fortasse scribendum: *aut, si aliquid egit, quid egerit, et, quid a Caesare* sc. audiatur. In extrema epistola distinctionem mutavi.

XVIII. (*A. U. C.* 709.)

Vides propinquitas quid habeat. Nos vero conficiamus hortos. Colloqui videbamur, in Tusculano quum essem; tanta erat crebritas literarum. Sed id quidem iam erit. Ego interea admonitu tuo perfeci sane argutulos libros ad Varronem; sed tamen exspecto quid ad ea, quae scripsi ad te, primum qui intellexeris eum desiderare a me, quum ipse homo πολυγραφώτατος nunquam me lacessisset, deinde quem ζηλοτυπεῖν, nisi forte Brutum, quem si non ζηλοτυπεῖ, multo Hortensium minus aut eos, qui de re publica loquuntur. Plane hoc mihi explices velim: imprimis maneasne in sententia ut mittam ad eum, quae scripsi, an nihil necesse putes. Sed haec coram.

Conficiamus hortos, ut prope te esse possim. cf. XII. 37, 2. Melius autem haec procedunt, si transponas: *Nos vero conficiamus hortos. Vides* (enim) *propinquitas quid habeat. Colloqui* cet.

Exspecto quid ad ea. Scriptum malim: *exspecto aliquid* cet. Paulo ante *argutulos libros* appellat Academica propter subtiles quaestiones de philosophia.

Quae scripsi ad te ep. 13, 1.

XIX. (*A. U. C.* 709.)

1. Commodum discesserat Hilarus librarius iv. Kal., cui dederam literas ad te, quum venit tabellarius cum tuis literis pridie datis, in quibus illud mihi gratissimum fuit, quod Attica nostra rogat te, ne tristis

sis, quodque tu *ἀκίνδυνα* esse scribis. 2. Ligarianam, ut video, praeclare auctoritas tua commendavit. Scripsit enim ad me Balbus et Oppius mirifice se probare, ob eamque causam ad Caesarem eam se oratiunculam misisse. Hoc igitur idem tu mihi antea scripseras. 3. In Varrone ista causa me non moveret, ne viderer *φιλένδοξος* — sic enim constitueram, neminem includere in dialogos eorum, qui viverent —, sed quia scribis et desiderari a Varrone et magni illum aestimare, eos confeci et absolvi nescio quam bene, sed ita accurate, ut nihil posset supra, Academicam omnem quaestionem libris quattuor. In eis, quae erant contra *ἀκαταληψίαν* praeclare collecta ab Antiocho, Varroni dedi; ad ea ipse respondeo, tu es tertius in sermone nostro. Si Cottam et Varronem fecissem inter se disputantes, ut a te proximis literis admoneor, meum *κωφὸν πρόσωπον* esset. 4. Hoc in antiquis personis suaviter fit, ut et Heraclides in multis et nos sex de Re publica libris fecimus. Sunt etiam de Oratore nostri tres, mihi vehementer probati. In eis quoque eae personae sunt, ut mihi tacendum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Iulius, frater Catuli, Cotta, Sulpicius. Puero me hic sermo inducitur, ut nullae esse possent partes meae. Quae autem his temporibus scripsi, *Ἀριστοτέλειον* morem habent, in quo sermo ita inducitur ceterorum, ut penes ipsum sit principatus. Ita confeci quinque libros *περὶ τελῶν*, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, *περιπατητικὰ* M. Pisoni darem. *Ἀζηλοτύπητον* id fore putaram, quod omnes illi decesserant. 5. Haec Academica, ut scis, cum Catulo, Lucullo, Hortensio contuleram. Sane in personas non cadebant; erant enim *λογικώτερα*, quam ut illi de iis somniasse unquam viderentur. Itaque, ut legi tuas de

§ 2. *Ligarianam — commendavit.* cf. ep. 12, 2. *Scripsit — Balbus et Oppius.* Duo postrema vocabula addita censeo ab aliquo, qui meminerat haec duo nomina plerumque coniungi. Vid. quae citavi ad XI. 6, 2. Si utriusque epistolam accepisset, scripsisset potius: *Scripserunt — B. et O* vel: *Balbus enim ad me scripsit et Oppius.* Neque illud probabile est, ab utroque Ligarianae exemplum ad Caesarem missum esse.

§ 3. *Cottam.* C. Cottam, qui in libris de nat. deorum loquens inducitur, ubi adversus Balbum Academicam rationem defendit.

§ 4. *Sermo inducitur.* Verbum ductum a scena, ut in alio loco Cic Off. III. 38. *Hinc ille Gyges inducitur a Platone.* Nos dicimus *wordt opgevoerd.*

Ἀριστοτέλειον *morem habent.* De hoc loco, qui pugnare videtur cum iis, quae leguntur in epist. ad Lentulum, Fam. I. 9, 23, multi disputarunt, quorum sententias breviter recensuit et exploravit G. Thomas in diss. de Aristotelis ἐξωτερικοῖς λόγοις deque Ciceronis Arist. more, edita Goett. 1860, p. 63 seqq. Cf. disp. I. Bernaysii quae inscribitur: die Dialoge des Arist. in ihrem Verhaltniss zu seinen übrigen Werken, Berol. 1863. Ego sic censeo, Aristotelem in dialogis non solitum fuisse ipsum loqui, sed post alios postremo loco induxisse aliquem, qui ipsius sententiam explicaret. Atque hoc est, quod Cicero nunc vocat *penes ipsum* fuisse *principatum.*

§ 5. *Haec Academica* cet. Placet Lambini suspicio legentis: *Haec Ac., quae, ut scis, cum C. L. H. contuleram, sane in personas non cadebant.* Quum autem dicat se Academica

Varrone, tamquam ἕρμαιον arripui. Aptius esse nihil potuit ad id philosophiae genus, quo ille maxime mihi delectari videtur, measque partes, ut non sim consecutus ut superior mea causa videatur. Sunt enim vehementer πιθανὰ Ἀντιόχεια, quae diligenter a me expressa acumen habent Antiochi, nitorem orationis nostrum, si modo is est aliquis in nobis. Sed tu dandosne putes hos libros Varroni etiam atque etiam videbis. Mihi quaedam occurrunt, sed ea coram.

2 *easque* —

cum Catulo ceterisque *contulisse*, indicat sermoni illi se quoque interfuisse, quod constat ex illius recensionis libro secundo, qui superest.

Aptius esse nihil potuit np. quam illud tuum inventum, quam Varronis persona.

Measque partes. Si lectionem vulgatam sequimur, his verbis nihil aliud inest, quam quod praecedentibus iam dictum erat. Sed Bosius recte *measque partes*, idque cum Ernesto recepi. Dicit Cicero Varronem sibi aptum visum esse ad Antiochi sententiam defendendam, eundemque aptum, quocum ipse disputaret,. etsi fortasse Varronis disputatio verior nonnullis videretur, quam sua.

Si modo is est aliquis in nobis. Modestiae formula, quales e Ciceronis scriptis collegit Beierus ad Off. I. p. 307.

Mihi quaedam occurrunt ɔ: quaedam in mentem veniunt, quare dubitem. Vid. ep. 22, 3. 23, 2. Haec eadem repetuntur ep. 22, 1. De hoc usu verbi *occurrendi* vid. Kuhner, ad Tusc. I. 49. cf. Mil. 25. Fin. IV. 43. Si dativus abesset, *quaedam occurrunt* posset explicari: quaedam obstant, adversantur, ut *occurrit illud* et *quid occurrat* recte interpretantur in Mil. 48 et Fin. II. 108.

XX. (*A. U. C.* 709.)

1. A Caesare literas accepi consolatorias, datas pridie Kal. Mai. Hispali. De urbe augenda quid sit promulgatum non intellexi: id scire sane velim. Torquato nostra officia grata esse facile patior, eaque augere non desinam. 2. Ad Ligarianam de uxore Tuberonis et privigna neque possum iam addere — est enim pervulgata —, neque Tuberonem volo offendere; miri-

5 [*Ad Ligurianam*] —

§ 1. *Literas — consolatorias* de Tulliae obitu.

De urbe augenda. Cf. ad ep. 33, 4, quae ante hanc scripta est.

Torquato cet. Cf ep. 9, 1 et 21, 2.

§ 2. *Ad Ligarianam.* Non assentior Orellio et Hofmanno p. 45 haec in marg. Crat. e glossemate pervenisse. Atticus, qui aliqua in Ligarianam addita volebat, sane quidem his verbis omissis Ciceronem intellexisset; sed quid prohibebat hunc, quominus tamen adderet? Si omittuntur, deinde scribi debet *oratio est enim pervulgata*. Neque insolentior constructio *addere ad aliquid* nos offendere debet. Liviana exempla collegit Drakenb. ad III. 11, 6. Caesar quoque B. C. III. 49 scripsit: *hunc laborem ad quotidiana opera addebant.* Neque ipsius Tullii auctoritas deest, qui Fam. XV. 20, 2 scribit: *ad amorem meum aliquantum — addidisti.*

De uxore Tuberonis et privigna nihil constat. Nam fallitur Scholiasta Gron. ad Ligar. 1 narrans Q. Tuberonem uxorem habuisse Ciceronis sororem. Huius pater L. Tubero erat Tullii adfinis. vid. ibid. 21. Gronovius autem acute coniecit Tuberonem ad accusandum Ligarium ab his mulieribus instigatum fuisse; quod ita in oratione dici poterat, ut Tuberonis culpa augeretur.

Offendere. Codd. vitiose *defendere*. Correxit Schutzius.

fice est enim *φιλαίτιος*. Theatrum quidem sane bellum † habuisti. 3. Ego, etsi hoc loco facillime sustentor, tamen te videre cupio. Itaque, ut constitui, adero. Fratrem credo a te esse conventum. Scire igitur studeo quid egeris. 4. De fama nihil sane laboro, etsi scripseram ad te tunc stulte „nihil melius." Curandum enim non est. Atqui hoc, „in omni vita sua quemque a recta conscientia transversum unguem non oportet discedere", viden quam *φιλοσόφως*? An tu nos frustra existimas haec in manibus habere? *Δεδῆχθαι* te nollem, quod nihil erat. Redeo enim rursus eodem. Quidquamne me putas curare in † toto, nisi ut ei ne desim? Id ago scilicet, ut iudicia videar tenere. *Μὴ γὰρ αὐτοῖς*. Vellem tam domestica ferre possem quam ista contemnere. Putas autem me voluisse aliquid, quod † perfectum non sit? Non licet scilicet sen-

5 *Atque hoc* — 12 *quod perfectum* —

† *Habuisti.* Vitium est in terminatione verbi. Non placet coni. Orellii: *habui. St!* Malim: *habuissem*, sc. si ista prius cognovissem. Iungo enim haec cum iis, quae praecedunt. Si cum I. F. Gronovio inde diiungis, non opus est correctione, sed nullam probabilem verborum interpretationem adferre possumus. Peerlkampius pro *habuisti* scripsit *habui isto die.*

§ 4. *De fama nihil sane laboro* ɔ: non curo quid de me loquantur homines, quorum indicia contemno. Quae sequuntur: *nihil melius* (sc. fama) et *in omni vita — discedere* ipsius Ciceronis sunt, illud e quadam ad Atticum epistola, hoc fortasse ex opere de Repb. repetitum, quos libros adamabat atque *in manibus habebat.* Quum autem sententiae illae plane contrariae sint, a Bosio recepi *Atqui hoc*, libris scriptis *Atque hoc* tenentibus.

Transversum unguem ɔ: minimum spatium. Proverbii vim obtinuisse videmus e Cic. Fam. VII. 25, 2. Pro eo Acad. II. 58 rursus cum negatione dicit: *non licet transversum digitum discedere.* Quibus locis quum sine ulla varietate scriptum sit *transversum*, idem h. l. rescripsi. In Med. a prima manu erat *traversum.*

Δεδῆχθαι *te nollem, quod nihil erat.* Videntur nonnulli de Ciceronis reditu in gratiam cum Caesare male locuti esse. Id Atticus aegre tulerat. At Cicero negat hoc ei molestum esse debere, quum ipse illos sermones hominumque de se iudicia contemnat.

In toto. Falluntur, qui hoc explicant *re ipsa* vel *omnino*, quod posterioris aevi scriptoribus relinquendum est Cicero neque *in toto*, neque *in totum* ita posuit. vid. Hand. Turs. III. p. 277 et 331. Gronovius defendi posse putabat, si cogitatione adderetur *negotio;* agi enim de causa aliqua a Cicerone patrono suscipienda, in qua opinione etiam Orellium fuisse hoc docet, quod *in foro* emendari volebat. Sed profecto hoc tempore Atticus amicum non in forum vocasset, nec Tullius vocatus venisset. Non feliciter in his versatus est Kochius (Mus. Rhen. XII. p. 279) pro *in toto* scribens *iuventutem.* Multo magis placet Lambini correctio *in vita*, quae optimam praebet sententiam.

Nisi ut ei ne desim. Ei Corradus trahit ad Q. fratrem vel filium, Manutius ad *famam.* Neutrum placet, neque probo Ernestum *cui* corrigentem. Optime Wielandus V. p. 483 *nisi ut mihi ne desim* legendum docet.

Ut iudicia videar tenere. Male haec ita explicari, ut *iudicia tenere* sit *in foro regnare*, sequentia perspicue docent. Immo *iudicia* sunt, quae homines de ipso iudicabant. Sed hominum *iudicia tenere* nihil est. Scribe: *ut iudicia videar timere.*

Μὴ γὰρ αὐτοῖς. Sententia horum obscura manebit, donec apparuerit unde desumpta sint. Peerlk. volebat: *Male γὰρ αὐτοῖς.*

Quod perfectum non sit. Voc. *perfectum* conflatum puto ex *per se rectum.* Multa enim voluit Cicero, quae perfecta non sunt.

Sententiam suam sc. mutare.

tentiam suam, sed tamen quae tum acta sunt, non possum non probare, et tamen non curare pulchre possum, sicuti facio. Sed nimium multa de nugis.

XXI. (*A. U. C.* 709.)

1. Ad Hirtium dederam epistolam sane grandem, quam scripseram proxime in Tusculano. Huic, quam tu mihi misisti, rescribam alias. Nunc alia malo. 2. Quid possum de Torquato, nisi aliquid a Dolabella? Quod simul ac, continuo scietis. Exspectabam hodie aut summum cras ab eo tabellarios, qui simul ac venerint, mittentur ad te. A Quinto exspecto. Proficiscens enim e Tusculano IIX. Kal., ut scis, misi ad eum tabellarios. 3. Nunc ad rem ut redeam, inhibere illud tuum, quod valde mihi arriserat, vehementer displicet. Est enim verbum totum nauticum. Quamquam id quidem sciebam, sed arbitrabar sustineri remos, quum inhibere essent remiges iussi. Id non esse eiusmodi didici heri, quum ad villam nostram navis appelleretur. Non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id ab ἐποχῇ remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. Dices hoc idem Varroni, si forte mutavit. Nec

---

3 *tum mihi* — *Nunc* † *alias* —

---

§ 1. *Tu mihi.* Scripsi e Med. Post Bosium vulgo editt. *tum mihi.* Non est quo *tum* referri possit.

Nunc alia malo. Ita e cod. notatum in margine Lambinianae a. 1584. Male in Med. *alias* scriptum est, pro quo editores *aliis* reposuerunt. Sed illud praestat.

§ 2. *De Torquato* ɔ: facere pro Torquato. Cf. de hac re ep. 9, 1.

Quod simul ac, continuo scietis. Dura ellipsis verbi. Suspicor Ciceronem scripsisse: *Quod simul atque obtinuero, scieris.* Nam plurali *scietis* vix locus est.

Aut summum. Sic Cicero, non *ad summum.* Vid. XII. 44, 3. Garatonius ad Milon. c 5. Handii Turs. 1. p. 132 sq.

IIX. Kal. Schutzius ex ep. 10, 5 corr. h. l. *XI Kal.* Sed, ut recte monuit Orellius, potuit diem profectionis mutare, vel in illo loco vitium inesse.

§ 3 *Ad rem ut redeam.* Nihil de hac re praecedit. Itaque non video, quomodo hoc stare possit. Intelligerem sic scripta: *ad rem ut veniam.*

Inhibere. Hic locus provocavit doctam disputationem I. F. Gronovii Observ. IV. 26, qui docuit aliud esse *inhibere remos,* aliud *inhibere remis.* Illud valet sustinere navem, ἐπέχειν, hoc vero respondet Gr. κρούεσθαι πρύμναν, quod remiges faciunt, quum navem reducunt prora littori vel in pugna navali hostibus adversa. Ignoratione sermonis nautici erraverat Atticus, quum Ciceroni suaserat ut in Academicorum prima recensione, (nunc II. 29, 94) non *equos sustinebo* scriberet, ut scripserat, sed *inhibebo.* Cicero probaverat correctionem, sed meliora edoctus errorem nunc tolli iubet, oblitus eundem irrepsisse in librum I de Orat. 153 ubi cf. adnot. Ellendtii.

Varroni. Nihil obstat quominus codd. lectionem retineamus. Nam prior Academicorum recensio potuit sane in Varronis manus venisse. Temere Schutzius malebat *Marioni* e Fam. XVI. 1.

Si forte mutavit. Cave ne in cod. Med. aliisque eiusdem familiae, qui habent *varro nisi,* geminandas censeas literas *ni.* Sententia est: Dices hoc Varroni, ut mendum in suo exemplo corrigat, si forte a te admonitus mutavit, quod recte scripseram.

est melius quidquam, quam ut Lucilius: „*Sustineat currum, ut bonu' saepe agitator, equosque,*" semperque Carneades προβολὴν pugilis et retentionem aurigae similem facit ἐποχῇ. Inhibitio autem remigum motum habet et vehementiorem quidem remigationis navem convertentis ad puppim. Vides quanto hoc diligentius curem quam aut de rumore aut de Polione. De Pansa etiam, si quid certius — credo enim palam factum esse —, de Critonio, si quid esset certi, ne de Metello et Balbino. 4. Dic mihi, placetne tibi primum edere iniussu meo? Hoc ne Hermodorus quidem faciebat, is, qui Platonis libros solitus est divulgare, ex quo λόγοισιν Ἑρμόδωρος. Quid illud? rectumne existimas cuiquam ante quam Bruto? cui te auctore προσφωνῶ. Scripsit enim Balbus ad me se a te quintum de Finibus librum descripsisse, in quo non sane multa mutavi, sed tamen quaedam. Tu autem commode feceris, si reliquos continueris, ne et ἀδιόρθωτα habeat Balbus et ἕωλα Brutus. Sed haec hactenus, ne videar περὶ μικρὰ σπουδάζειν. Etsi nunc quidem maxima mihi sunt haec. Quid est enim aliud? Varroni quidem quae scripsi te auctore

---

1 *Lucullus* — 5 *Pollione* — 7 *si quid* + *esset; certe ne* —

Ut Lucilius. Recte Malaspina vulgatum *Lucullus* sic correxit. Nam quae leguntur Academicorum l. l.: *Ego enim, ut agitator callidus, priusquam ad finem veniam equos sustinebo eoque magis si locus is, quo ferentur equi, praeceps erit* non sunt Luculli, verum ipsius Ciceronis, et qui additur versus hexameter sine dubio est Lucilii, cuius auctoritate Cicero nunc evincit, se recte illa scripsisse. cf. A. B Krische, über Cicero's Akademika p. 14 seqq. Itaque supplementum Moseri, qui Symb. Crit. VI. p. 4 propter nominis similitudinem post verba *quam ut Lucullus* excidisse putat, *ut loquitur Lucilius* admitti non potest. Eundem vero Lucilii versum respexit Cicero, quum in Laelio 63 scriberet: *Est igitur prudentis sustinere, ut currum, impetum benevolentiae.*

Προβολὴν *pugilis.* προβάλλεσθαι et προβολὴ usurpantur de pugilibus, qui brachia praetendunt, ut plagas adversarii a capite et pectore avertant. vid. Ernestus in Ind. Gr., intt ad Harpocr. v. προβαλλομένους extr. et ad Dem. Phil. I. 40.

De rumore ɔ: de fama, quam non curare se scripsit ep. super. § 4.

Aut de Polione. Ignoramus quid de C. Asinio Polione, qui tunc cum Caesare in Hispania erat, illo tempore narratum sit.

De Pansa etiam cet. Non bene haec procedunt. Hoc satis constat Ciceronem ad ea, quae nihil curare se simulat, elicere Attici responsum. Totum locum superioribus adiungerem ita correctum: — *aut de Pansa etiam, si quid certius — credo enim palam factum esse — aut de Critonio, si quid esset certi, ne de Metello et Balbino dicam.* Hoc ultimum verbum poterat absorberi literis seqq. *dic m.*, sed non valde requiritur.

§ 4. *Primum.* Non sequitur *deinde* vel *tum*, sed mutata oratione rogat: *Quid illud?*

Λόγοισιν Ἑρμόδωρος sc. ἐμπορεύεται. Proverbium explicant Zenobius Cent. V. 6, et Suidas in v. Hermodorus Platonis auditor libros magistri in Siciliam portasse ibique vendidisse narratur. cf. docta adnot. L. C. Valckenaerii de verbis ἐμπορεύεσθαι et καπηλεύειν in Hemsterh. et Valck. orationibus p. 408 seqq. vel Opusc. vol. II p. 319 seqq.

Bruto — προσφωνῶ, in libris de Finibus.

Ἀδιόρθωτα — ἕωλα. Ipse interpretatur in proximis literis *incohatum* et *obsoletum*, quamvis illud non plane adiectivo Graeco conveniat, quod indicat *non correctum.*

Quid est enim aliud? „Tacite flagellat Caesarem, per quem viris ad res gerendas natis nihil gerere concedebatur." Gronovius.

ita propero mittere, ut iam Romam miserim describenda. Ea si voles, statim habebis. Scripsi enim ad librarios ut fieret tuis, si tu velles, describendi potestas. Ea vero continebis, quoad ipse te videam, quod diligentissime facere soles, quum a me tibi dictum est; quomodo autem fugit me tibi dicere? 5. Mirifice Caerellia studio videlicet philosophiae flagrans describit a tuis; istos ipsos de Finibus habet. Ego autem tibi confirmo — possum falli ut homo — a meis eam non habere; nunquam enim ab oculis meis afuerunt. Tantum porro aberat, ut binos scriberent, vix singulos confecerunt. Tuorum tamen ego nullum delictum arbitror, idemque te volo existimare. A me enim praetermissum est, ut dicerem me eos exire nondum velle. Hui, quam diu de nugis! De re enim nihil habeo quod loquar. 6. De Dolabella tibi assentior. Coheredes, ut scribis, in Tusculano. De Caesaris adventu scripsit ad me Balbus, non ante Kal. [Sextiles]. De Attica optime, quod levius ac levius et quod fert εὐκόλως. 7. Quod autem de illa nostra cogitatione scribis, in qua nihil tibi cedo, ea, quae novi, valde probo, hominem, domum, facultates. Quod caput

---

4 *dictum est.* 5. *Quomodo* — 13 *Kal. Sextiles.* —

Quomodo autem fugit me tibi dicere? In Mediceo recte scriptum defendit Wesenbergius Emend. p. 80, idemque infelicem Orellii coni. *commodum* ex usu Tulliano redarguit. Non minus falsa sunt *quum* et *quod*, ut Mureto et Bosio pro *quomodo* scribi placebat.

Mirifice coniungendum est cum part *flagrans*.

Caerellia saepius in his epistolis memoratur, affertque Quintilianus I. O. VI. 3, 112 locum ex Ciceronis ad eam epistola. Fuit Ciceronis necessaria, ut ipse appellat Fam. XIII. 72, sed etsi fuerint eius ad Caerelliam epistolae petulantiores, ut ex Ausonii quodam loco non temere Schutzius effecit, Cassii tamen Dionis commento XLVI. 18 nihil tribuo, qui eam ἑβδομηκοντοῦτιν a Cicerone amatam tradit. Quod de Caerellia legimus infra XIV. 19, 4, longe aliter de illa consuetudine statuendum esse ostendit. Cf. G. Boissier, Cicéron et ses amis p. 117 sq.

Afuerunt np. librarii, quum eos libros describerent.

Tantum p. aberat, ut binos scriberent, vix singulos confecerunt. Similis constructionis exemplum est in Bruto, 278 *Tantum abfuit, ut inflammares nostros animos, somnum isto loco vix tenebamus.* Atque, quum alterum membrum affirmationem contineret, scripsit Fin. V. 57 *tantum abest, ut voluptates consectentur, etiam curas — perferunt.*

§ 6. *De Dolabella tibi assentior*, fortasse ad eum esse mittendum aliquem librum. Ad verba: *Coheredes — in Tusculano* cf. ep. 14, 1.

Non ante Kal. [*Sext.*] Ultimum voc. librario debetur. vid. Madv. Op. Ac. p. 164.

Quod levius ac levius ɔ: quod in dies levius temptatur febri. Cf. *magis magisque, minus et minus.* Perperam in Med. est *levius ac lenius*, Z. a Lambino laudatus verum servarat.

§ 7. Fortasse agitur de despondenda Attica adolescenti cuidam nobili, quem nec Thalnam fuisse pro certo habeo, de quo scripserat ep. 29, 1. nec M. Vipsanium Agrippam, cui Attica postea nupsit. Corn. Nep. Att. 19. Hunc enim Tacitus Ann. I. 3 *ignobilem loco* appellat. Ne certum quidem est hic agi de Attica.

Hominem. Schutzius scripsi *nomen*, quia Cicero non potuisset scribere *novi hominem* et *ipsum non novi;* tum *nomen* interpretatur *gentem*, et potuisset laudare in hanc rem Cic. Fam. III. 7, 5 *ista vestra nomina nunquam sum admiratus* et p. Planc. 18 *qui nominibus vestris ducuntur.* Sed obstant huic coniecturae duo; primum quod scribae *homines* et *nomina* non permutare solent in casibus rectis, tum

est, ipsum non novi, sed audio laudabilia, de Scrofa etiam proxime. Accedit, si quid hoc ad rem, *εὐγενέστερος* est etiam quam pater. Coram igitur et quidem propenso animo ad probandum. Accedit enim, quod patrem, ut scire te puto, plus etiam quam non modo tu, sed quam ipse scit, amo idque et merito et iam diu.

1 *audio laudabilia „De Scrofa?" Etiam. Proxime accedit* —

quod generis nobilitas indicatur sequenti *domum.* Retineo *hominem,* idque ad figuram et faciem refero. Cicero viderat hominem et probabat, sed ingenium et mores non cognoverat nisi ex aliorum testimoniis.

Sed audio laudabilia, de Scrofa etiam proxime. Accedit, si quid hoc ad rem, εὐγενέστερος est etiam quam pater. Incredibile dictu est, quantas turbas h. l excitaverit mala verborum distinctio. Verum viderat Schutzius, sed falsum sequi maluit. *Audire de aliquo* non minus Tullianum esse quam *ab* vel *ex aliquo,* docere nihil attinet, postquam lexicographi exempla collegerunt, et Handius Turs. II. p. 191. *Scrofa* sine dubio est idem ille Cn. Tremellius Scrofa, Attici familiaris, qui nominatur V. 4, 2. VI 1, 13. VII. 1, 3. Filius, quem nominat Orellius in Onomastico, natus est e prava interpretatione huius loci, itaque demonstrari non potest.

Εὐγ. — *quam pater* sc. materno genere.

XXII. (A. U. C. 709.)

1. De Varrone non sine causa quid tibi placeat tam diligenter exquiro. Occurrunt mihi quaedam, sed ea coram. Te autem *ἀσμενέστατα* intexui, faciamque id crebrius. Proximis enim tuis literis primum te id non nolle cognovi. 2. De Marcello scripserat ad me Cassius antea, *τὰ κατὰ μέρος* Servius. O rem acerbam! Ad prima redeo. 3. Scripta nostra nusquam malo esse quam apud te, sed ea tum foras dari, quum utrique nostrum videbitur. Ego et librarios tuos culpa libero neque te accuso, et tamen aliud quiddam ad te scripseram, Caerelliam quaedam habere, quae nisi a te (habere) non potuerit. Balbo quidem intelligebam satisfaciendum fuisse, tantum nolebam aut obsoletum Bruto aut Balbo incohatum dari. Varroni, simul ac te videro, si tibi videbitur, mittam. Quid autem dubitarim, quum videro te, scies. 4. Attributos quod appellas, valde probo. Te de praedio Oviae exerceri moleste fero. De Bruto

10 *nisi a te non* — 12 *inchoatum* — 14 *valde probe* —

§. 2. *De Marcello.* vid. ad. ep. 10, 1 h. l.

Ad prima redeo. Ciceronis fuisse puto: *ad priora redeo* aut *ad privata redeo.* Utrumvis praestat certe scripturae traditae.

§ 3. *Et tamen aliud quiddam ad te scripseram* ɔ: et tamen superioribus literis ita scripseram, quasi culpam in te conferrem, qua librarios tuos liberabam. vid. ep. sup. § 5.

Incohatum ɔ: non absolutum. cf. Off. I. 153: *contemplatio naturae manca et incohata.*

§ 4. *Attributos quod appellas, valde probo* ɔ: quod eos, qui mihi debent, de solvendo admones recte agis De *attribuendo* in hac re dixi ad ep. 2, 1 h. l.

nostro, perodiosum, sed vita fert. Mulieres autem vix satis humane, quae inimico animo ferant, quum utraque officio pareat. Tullium scribam nihil fuit quod appellares; nam tibi mandassem, si fuisset. Nihil enim est apud eum positum nomine voti, sed est quiddam apud illum meum. Id ego in hanc rem statui conferre. Itaque et ego recte tibi dixi ubi esset et tibi ille recte negavit. Sed hoc quoque ipsum continuo adoriamur. Lucum hominibus non sane probo, quod est desertior, sed habet *ευλογίαν*. Verum hoc quoque, ut censueris, quippe qui omnia. Ego, ut constitui, adero; atque utinam tu quoque eodem die! Sin quid — multa enim — utique postridie. Etenim coheredes, a quis sine te opprimi † militia est. 5. Alteris iam literis nihil ad me de Attica. Sed id quidem in optima spe pono. Illud accuso non te, sed illam, ne salutem quidem. At tu et illi et Piliae plurimam, nec me tamen irasci indicaris. Epistolam Caesaris misi, si minus legisses.

De praedio Oviae. Codd. habent *aviae,* quod ut ineptum in *Oviae* mutavit Schutzius. Videtur hoc pertinere ad idem negotium, cuius mentio fit in epist. 21, 4. 24, 1 et 30, 2 lib. XII.

De Bruto cet. Domesticae rixae videntur ortae fuisse inter *mulieres,* Serviliam Bruti matrem et Porciam, eius uxorem, quamvis utraque in officio esset et honeste se gereret. Non opus est Orellii suspicione: *Cum in utraque officio pareat* Brutus'

Sed vita fert ɔ: sed ea conditione vivimus. *Vitam* eodem modo posuit Horatius Sat. I. 9, 59. *Nil sine magno vita labore dedit mortalibus.* Quod Orellius malebat: *sed ita vita fert,* non necessarium puto. Nostrates quoque dicunt: *de loop der dingen brengt het meae.*

Tullium scribam. Idem nominatur V. 4, 1. Fam. V. 20, 1.

Nomine voti ɔ: destinatum ad fanum. cf. XII. 18, 1.

Sed — adoriamur ɔ: sed huic quoque pecuniae nolo parci, hanc etiam in fano consumamus.

Lucum hominibus non sane probo ɔ: lucum aptiorem credo diis, quam hominum memoriae consecrandae. Εὐλογίαν mutare nolui, etsi arridebat Schutzii suspicio scribendum esse εὐωνίαν.

Etenim coheredes ɔ: coheredes in re Brinnii (cf. ep. 14, 1) eo die in Tusculano adfuturi sunt, ut Atticus ipse scripserat. cf. ep. 21, 6.

Militia est. Consentiunt codices in hac scriptura corrupta. Nam nunquam Cicero *militiam* posuit pro re molesta. Non magis placet *malitia,* quod in editis libris circumfertur, aut cum Klotzio *stultitia,* aut *molestum est,* quod volebat Kochius. Veterem coniecturam: *mi Tite, aestuo,* non commendo propter insolentem usum verbi *aestuo.* Requiro aliquid, quo dicat se destitutum consilio Attici facile a coheredibus circumscribi fallique posse; sed quod aptum sit, non invenio.

§ 5. *Epistolam caesaris.* Post Manutium omnes cogitant de illa epistola, qua Caesar consolatus est Ciceronem. Cf. ep. 20, 1. Sed Cicero certe sciebat Atticum nondum legisse illas literas. Itaque haec scribere non potuit. Scripsisset potius: *Ep. Caes. misi tibi, ut legeres.* Ergo haec de alia Caesaris epistola accipienda videntur.

XXIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Antemeridianis tuis literis heri statim rescripsi, nunc respondeo vespertinis. Brutus mallem me arcesseret. Nam et aequius erat, quum

§ 1. *Brutus* cet. Brutus Caesari ex Hispania redeunti obviam iturus ante discessum

illi iter instaret et subitum et longum, et mehercule nunc, quum ita simus affecti, ut non possimus plane simul vivere — intelligis enim profecto in quo maxime posita sit συμβίωσις —, facile patiebar nos potius Romae una esse quam in Tusculano. 2. Libri ad Varronem non morabantur. Sunt enim effecti, ut vidisti; tantum librariorum menda tolluntur. De quibus libris scis me dubitasse, sed tu videris. Item, quos Bruto mittimus, in manibus habent librarii. 3. Mea mandata, ut scribis, explica; quamquam ista retentione omnes ait uti Trebatius: quid tu istos putas? Nosti domum. Quare confice εὐαγώγως. Incredibile est quam ego ista non curem. Omni tibi asseveratione affirmo, quod mihi credas velim, mihi maiori offensioni esse quam delectationi possessiunculas meas. Magis enim doleo me non habere cui tradam, quam habere qui utar (laetor). Atque illud Trebatius se tibi dixisse narrabat. Tu autem veritus es fortasse, ne ego invitus audirem. Fuit id quidem humanitatis; sed, mihi crede, iam ista non curo. Quare *da te in sermonem et perseca et confice*, et ita cum Polla loquere, ut te cum illo Scaeva loqui putes, ne existimes eos, qui non debita consectari soleant, quod debeatur remissuros. De die tantum videto, et id ipsum bono modo.

---

15 *Quare — — da te in sermonem et perseca et confice, excita, compella, loquere* — 17 *Ne existimes* —

Ciceronem in Tusculanum convenire volebat.

§ 2. *Effecti.* Mallem *descripti* e marg. Lamb., nisi hoc minus a codd. in quibus est *defecti*, recederet et explicari posset. Paullo ante aptius puto *morabuntur*.

§ 3. Debitores quidam Ciceronis non totam summam solvere volebant, sed uti beneficio legis Iuliae, cuius meminit Suetonius in Iul. 42. Negat Cicero se ista curare et amicum rogat, ut rem εὐαγώγως ɔ: quam commodissime possit, conficiat.

Istos. „Homines tam attentos et nullius lucri negligentes." Gron.

Nosti domum. Perperam hinc colligunt nonnulli interpretes agi de mercede conductionis. Hoc potius dicit: Nosti ex qua domo isti sint; nosti quam nihil honesti exspectandum sit ab istiusmodi hominibus.

Habere qui utar ɔ: habere, unde laute vivam. *Laetor*, quod a Lamb., vel *gaudeo*, quod a Gronovio additur, ad sententiam plane necessarium est. Neque enim Cicero poterat scribere se *dolere* hoc.

Quare da te in sermonem cet. In his verbis constituendis ducem habui Wesenbergium Emend. p. 26, qui et senarios a Tunstallo et Nobbio inventos removit et aperto mendo (*Ne existimes* pro *noli existimare*) scriptorem liberavit. Sed illa *da te in sermonem et perseca et confice* ex aliqua fabula petita esse etiamnunc puto, idque diversa literarum forma indicavi. Pro *perseca* Orellius frustra malebat *persece* ɔ: *persequere*. *Persecare* indicat nodum secando solvere recteque videtur usurpari, ubi agitur de re celeriter transigenda. *Polla* quae sit ignoratur. *Scaeva* potest esse centurio ille Caesarianus, quem ob insignem fortitudinem maximis praemiis Caesar olim ornaverat (Caes. B. C. III. 53), et qui ab eo tempore maiores spiritus sumpsisse videtur. Cf. ep. 10 lib. XIV. Sed potius tamen crediderim indicari hominem notum e comoedia, cuius verbis modo usus sit. Certe non est cogitandum de Trebatio Testa, quem Bosius deceptus corrupta scriptura in ep. IX. 15 A. etiam *Scaevolae* cognomen gessisse putabat.

Quod debeatur remissuros ɔ: non esse usuros retentione lege Caesaris sibi quoque, ut putant, concessa.

Bono modo ɔ: modice. Cf. Acad. II. 137, ubi additur: *tantum, quantum videbitur*, et ad Q. fr. II. 6, 3.

XXIV. (*A. U. C.* 709.)

Quid est quod Hermogenes mihi Clodius Andromenem sibi dixisse se Ciceronem vidisse Corcyrae? Ego enim audita tibi putaram. Nil igitur ne ei quidem literarum? An non vidit? Facies ergo ut sciam. Quid tibi ego de Varrone rescribam? Quattuor *διφθέραι* sunt in tua potestate; quod egeris, id probabo. Nec tamen *αἰδέομαι Τρῶας*. Quid enim? Sed ipsi quam res illa probaretur magis verebar. Sed quoniam tu suscipis, in alteram aurem.

Hermogenes libertus ex Andromene servo vel liberto audisse se narraverat, M. Ciceronem filium Corcyrae visum fuisse. Miratur pater, hoc si verum esset, filium Andromeni nihil literarum fuisse daturum. Quid de ea re iudicare deberet, ex Attico quaerit. Atticus confirmavit Ciceronis suspicionem, ut apparet ex epist. 25, 1.

Nec tamen αἰδέομαι Τρῶας. Quid enim? o: nec tamen sermones hominum reformido; cur enim eos curem?

In alteram aurem. Proverbium de iis, qui securo animo sunt et tranquille dormiunt *in utramvis aurem dormire,* de quo vidd. intt. ad Ter. Heaut. II. 3, 101, Cicero ita immutavit, ut scribendo *in alteram aurem* significaret se non quidem plane, sed tamen satis securum esse Academica non improbatum iri Varroni.

XXV. (*A. U. C.* 709.)

1. De retentione, rescripsi ad tuas accurate scriptas literas. Conficies igitur, et quidem sine ulla dubitatione aut retrectatione. Hoc fieri et oportet et opus est. De Andromene, ut scribis, ita putaram. Scisses enim mihique dixisses. 2. Tu tamen ita mihi de Bruto scribis, ut de te nihil. Quando autem illum putas? Nam ego Romam pridie Idus. Bruto ita volui scribere — sed quoniam tu te legisse scribis, fui fortasse *ἀσαφέστερος* — me ex tuis literis intellexisse nolle eum me quasi prosequendi sui causa Romam nunc venire. Sed quoniam iam adest meus adventus, fac quaeso, ne quid eum Idus impediant, quo minus suo commodo in Tusculano sit. Nec enim ad tabulam eum desideraturus eram. In tali enim negotio cur tu unus non satis es? Sed ad testamentum volebam, quod iam malo alio die, ne ob eam causam Romam venisse videar.

3 *retractatione* — 6 *Ita volui Bruto* —

§ 1. *De retentione rescripsi.* Vid. ep. 23, 3. *Et oportet et opus est.* Vid. adn. ad IV. 6, 2. Graeci *προσήκει καὶ δεῖ*.

§ 2. *Bruto ita volui* — Revocavi ordinem verborum, ut laudatur e cod. Z. et Malasp. *Ita* quod ad seqq. spectat recte post aliud vocabulum ponitur. Cf. Wesenberg Emend. p. 47.

Ad tabulam, ut auctioni interesset hortorum. Cf. XII. 40, 4. XIII. 33, 4.

Ad testamentum sc. obsignandum *volebam* Brutum adesse.

Scripsi igitur ad Brutum iam illud, quod putassem, Idib. nihil opus esse. Velim ergo totum hoc ita gubernes, ut ne minima quidem re ulla Bruti commodum impediamus. 3. Sed quid est tandem quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros dari Varroni? Etiamnunc si dubitas, fac ut sciamus. Nihil est enim illis elegantius. Volo Varronem, praesertim quum ille desideret, sed est, ut scis,

Δεινὸς ἀνήρ· τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόῳτο.

Ita mihi saepe occurrit vultus eius, querentis fortasse vel hoc, meas partes in iis libris copiosius defensas esse quam suas; quod mehercule non esse intelliges, si quando in Epirum veneris. Nam nunc Alexionis epistolis cedimus. Sed tamen ego non despero probatum iri Varroni; et id, quoniam impensam fecimus in macrocolla, facile patior teneri, sed, etiam atque etiam dico, tuo periculo fiet. Quare, si addubitas, ad Brutum transeamus; est enim is quoque Antiochius. O Academiam volaticam et sui similem, modo huc, modo illuc! Sed, quaeso, epistola mea ad Varronem valdene tibi placuit? Male mi sit, si unquam quidquam tam enitar. Ergo ne Tironi quidem dictavi, qui totas *περιοχὰς* persequi solet, sed Spintharo syllabatim.

12 *teneri. Sed etiam* — 16 *enitar.* Ἔργον. *At ego ne Tironi* —

§ 3. *Si quando in Epirum veneris* ɔ: si quando in otio libros illos legeris; nunc enim procuratoris tui Alexionis epistolae ita te occupant, ut haec legere non possis. De negotiis Epiroticis agitur quoque ep. ult. lib. XII.

Macrocolla. Sunt chartae maioris formae. cf. XVI. 3, 1 et Plinii H. N. XIII. 80 Rectius autem scribi *protocollum, macrocollum* et similia, quam *protocolum,* cet. demonstravit Salmasius ad Flav. Vopisc. p. 448. Nomen enim derivatur a glutine κόλλα, non a κῶλον, quo nomine nunquam *pagina* designatur

Id — teneri ɔ: consilium meum mittendi Academica Varroni. Seqq. melius quam vulgo fiebat distinxit Wesenbergius, Emend. p. 50.

Volaticam ɔ: inconstantem. Cf. de har. resp. 46.

Epistola mea ad Varronem. Legitur ea Fam. IX. 8 et praeponitur Academicis posterioribus.

Ergo ne Tironi quidem cet. *Ergo* e Z M. verum puto, sed quae sequuntur *at ego* delevi, quae e glossa marginali *al.* (ɔ: alii) *ego* sane facile oriri potuerunt. Mureti coniecturam *tam invita* sc. Minerva scripsi, sequentia satis repellunt. Quam epistolam Cicero diligentissime dictavit, eam certe non scripserat invita Minerva. Non minus autem displicet ἔργον nude positum, quam *at,* in ea scriptura loci, quam a Bosio e codice ficto prolatam, Graevius aliique probarunt.

Syllabatim, ut pulcherrime et sine ullo vitio scriberetur.

XXVI. (*A. U. C.* 709.)

1. De Vergilii parte valde probo. Sic ages igitur. Et quidem id erit primum, proximum Clodiae. Quodsi neutrum, metuo ne turbem et irruam in Drusum. Intemperans sum in eius rei cupiditate, quam nosti. Itaque

revolvor identidem in Tusculanum. Quidvis enim potius, quam ut non hac aestate absolvatur. 2. Ego, ut tempus est nostrum, locum habeo nullum, ubi facilius esse possim quam Asturae. Sed quia, qui mecum sunt — credo quod maestitiam meam non ferunt —, domum properant, etsi poteram remanere, tamen, ut scripsi tibi, proficiscar hinc, ne relictus videar. Quo autem? Lanuvium? Conor equidem in Tusculanum. Sed faciam te statim certiorem. Tu literas conficies. Equidem credibile non est quantum scribam, qui etiam noctibus. Nihil enim somni. Heri etiam effeci epistolam ad Caesarem; tibi enim placebat: quam non fuit malum scribi, si forte opus esse putares. Ut quidem nunc est, nihil sane est necesse mittere. Sed id quidem, ut tibi videbitur. Mittam tamen ad te exemplum fortasse Lanuvio, nisi forte Romam. Sed cras scies.

---

8 *scribam die, quin etiam* —

Haec epistola, in qua agitur de loco ad fanum quaerendo, de profectione sua et de epistola ad Caesarem, antequam Lanuvium profectus est, scripta fuit recteque a Schutzio post epist. 41 libri XII est collocata.

§ 1. *De Vergilii parte valde probo.* cf. XII. 51, 2 et XIII. 33, 2. Vergilius ille erat unus ex heredibus Scapulanis, cuius partem in sectione bonorum Atticus emendam putabat. De scriptura nominis dicam ad XIII. 33.

Ne turbem. cf. II. 17, 1.

§ 2. *Ubi facilius esse possim* ɔ: libentius cf. ad XII. 34, 1.

Equidem credibile non est quantum scribam, qui etiam noctibus. Nimis patienter editores post *scribam* propagarunt v. *die*, quod non e codice depromptum est. Cicero scripsisset saltem *diebus*. Quod mox in Med. erat *quin etiam* corruptum esse e *qui* pronomine causali vi posito egregie demonstravit Wesenbergius p. 123. Sub idem tempus Cicero Fadio Gallo scribebat: *Atque equidem aliquantum iam etiam noctis assumo.* Fam. VII. 25 extr.

Nisi forte Romam sc. me contulero. Ibi quum ipse Atticum convenire posset, nihil opus erat mittere exemplum.

XXVII. (A. U. C. 709.)

1. De epistola ad Caesarem, nobis vero semper rectissime placuit, ut isti ante legerent. Aliter enim fuissemus et in hos inofficiosi et in nosmet ipsos, si illum offensuri fuimus, paene periculosi. Isti autem ingenue, mihique gratum, quod quid sentirent non reticuerunt: illud vero vel optime, quod ita multa mutari volunt, ut mihi de integro scri-

---

§ 1. *De epistola ad Caesarem.* cf. XII. 40, 2. XIII. 26, 2 tum epistolae proxime sequentes 28, 2 et 31, 3.

Isti sunt Caesariani, qui tum Romae erant cum Attico.

Paene periculosi. Notanda est locutio infrequens *periculosum esse in se* de eo, qui periculum sibi creat. Adverbium *paene* non restringit vocabulum, quocum iungitur, sed fere nihil rei deesse indicat potestque explicari penitus, plane. Vid. Handius, Turs. IV. p. 417 seqq.

Ut mihi de integro scribendi causa non sit ɔ:

bendi causa non sit; quamquam de Parthico bello quid spectare debui, nisi quod illum velle arbitrabar? Quod enim aliud argumentum epistolae nostrae nisi κολακεία fuit? an, si ea, quae optima putarem, suadere voluissem, oratio mihi defuisset? Totis igitur literis nihil opus est. Ubi enim ἐπίτευγμα magnum nullum fieri possit, ἀπότευγμα vel non magnum molestum futurum sit, quid opus est παρακινδυνεύειν? praesertim quum illud occurrat, illum, quum antea nihil scripserim, existimaturum me nisi toto bello confecto nihil scripturum fuisse. Atque etiam vereor, ne putet me hoc quasi Catonis μείλιγμα esse voluisse. Quid quaeris? Valde me poenitebat, nec mihi in hac quidem re quidquam magis ut vellem accidere potuit, quam quod σπουδὴ nostra non est probata. Incidissemus etiam in illos, in eis in cognatum tuum. 2. Sed redeo ad hortos. Plane illuc te ire nisi tuo magno commodo nolo. Nihil enim urget. Quidquid erit, operam in Faberio ponamus. De die tamen auctionis, si quid scies. Eum, qui e Cumano venerat, quod et plane valere Atticam nuntiabat et literas se habere aiebat, statim ad te misi.

3 κολακία —

ut praestet totum consilium ad Caesarem scribendi abiicere.

De Parthico bello cf. ep. 31, 3. Mox κολακεία a me reducta est pro vitioso κολακία. Saepissime librarii I pro EI scripserunt. Vid. Cobeti Var. Lect. p. 87.

Quae optima putarem. Ita recte scripsit Orellius e Med. et Oxonn., quum olim probasset *putaram*, quod incertum an in nullo codice inventum sit. Cf. Wesenberg. Emend p. 28.

Ubi enim — παρακινδυνεύειν? Apte a Gronovio e Suet. Aug. 25 eius dictum affertur, qui aureo hamo piscandum esse negabat.

Toto bello, quod Caesar cum Pompeianis gesserat.

Catonis ɔ: Catonis a Cicerone laudati.

In cognatum tuum ɔ: in Q. Ciceronem, sororis Attici filium.

§ 2. *Eum, qui — venerat.* Nihil erat, cur nomen servi vel liberti reticeret. Acute Schutzius correxit: *Erotem, qui — venerat.*

XXVIII. (A. U. C. 709.)

1. Hortos quoniam hodie eras inspecturus, quid visum tibi sit, cras scilicet. De Faberio autem, quum venerit. 2. De epistola ad Caesarem, iurato mihi crede, non possum, nec me turpitudo deterret, etsi maxime debebat. Quam enim turpis est assentatio, quum vivere ipsum turpe sit nobis. Sed ut coepi, non me hoc turpe deterret. Ac vellem quidem — essem enim qui esse debebam —, sed in mentem nihil venit. Nam, quae sunt ad Alexandrum hominum eloquentium et doctorum suasiones, vides quibus in rebus versentur. Adolescentem incensum cupiditate verissimae gloriae, cupientem sibi aliquid consilii dari, quod ad laudem sempiternam valeret, cohortantur ad decus. Non deest oratio. Ego quid

possum? Tamen nescio quid e quercu exsculpseram, quod videretur simile simulacri. In eo quia nonnulla erant paullo meliora quam ea, quae fiunt et facta sunt, reprehenduntur, quod me minime poenitet. Si enim pervenissent istae literae, mihi crede, nos poeniteret. 3. Quid? tu non vides ipsum illum Aristoteli discipulum, summo ingenio, summa modestia, postea quam rex appellatus sit, superbum, crudelem, immoderatum fuisse? Quid? tu hunc de pompa, Quirini contubernalem, his nostris moderatis epistolis laetaturum putas? Ille vero potius non scripta desideret, quam scripta non probet. Postremo, ut volet. Abiit illud, quod tum me stimulabat, quum tibi dabam πρόβλημα Ἀρχιμήδειον. Multo mehercule magis nunc opto casum illum, quem tum timebas, vel quem libebit. Nisi quid te aliud impediet, mihi optato veneris. Nicias a Dolabella magno opere arcessitus — legi enim literas — etsi invito me, tamen eodem me auctore profectus est. Hoc manu mea.

---

10 *quod tibi dabam* — 11 *timebam* — 12 *mi*

---

§ 2. *E quercu* ɔ: materia dura et sculpendo parum idonea. Cicero significat se caput scabentem et ungues saepius rodentem aliquid composuisse, quod ad Caesarem hoc tempore mitti potuisset.

Postea quam rex appellatus sit. Non Macedoniae, sed Asiae.

Hunc de pompa ɔ: cuius imago in pompa circensi inter simulacra Deorum portatur. cf. Suet. Caes. 76. Dio Caes. XLIII. 45, qui etiam imaginem Caesaris in templo Quirini positam nominat. Vid. quoque supra XII. 45, 3.

Quum tibi dabam πρ. Ἀρχ. Fecit hoc in ep. XII. 40, 2 quaerens ex Attico, ecquid reperiret quod ad Caesarem hortandi causa scribi posset. Post *tum* necessario scribendum erat *quum*, pro quo male libros scriptos occupavit *quod*. Errorem vidit sustulitque Wesenb. Emend. p 48.

Casum illum, ne et gratia et auctoritas sua minueretur, quod Atticus tum scripserat se vereri. Igitur h. l. emendavi *quem tum timebas*, ubi vulgo editur *timebam*. E cod. Med. non correcto notatur *timebat*.

Optato. Adverbio hoc et alii utuntur et Cicero de Orat. II. 20 *peroptato* posuit.

Nicias. De hoc dixi ad VII. 3, 10.

XXIX. (A. U. C. 709.)

1. Quum quasi alias res quaererem de philologis e Nicia, incidimus in Thalnam. Ille de ingenio nihil nimis, modestum et frugi. Sed hoc mihi non placuit: se scire aiebat ab eo nuper petitam Cornificiam, Q. filiam, vetulam sane et multarum nuptiarum; non esse probatum mu-

---

§ 1. *Quum quasi alias* cet. ɔ: quum ego dissimulans quid vellem cum Nicia de hominibus literatis disputarem, Thalnae in iis mentio facta est, eoque cognovi huius rem familiarem esse exiguam. Videtur autem Atticus hunc Thalnam alicui cognatae aut fortasse filiolae suae maritum destinare voluisse. Ad idem negotium spectare videntur ea, quae leguntur in epist. 21 h. l. extr. Sed omnia in coniectura sunt posita.

lieribus, quod ita reperirent, rem non maiorem DCCC. Hoc putavi te scire oportere. 2. De hortis ex tuis literis cognovi et Chrysippo. In villa, cuius insulsitatem bene noram, video nihil aut pauca mutata. Balnearia tamen laudat maiora, de minoribus ait hiberna effici posse. Tecta igitur ambulatiuncula addenda est, quam ut tantam faciamus, quantam in Tusculano fecimus, prope dimidio minoris constabit isto loco. Ad id autem, quod volumus, *ἀφίδρυμα*, nihil aptius videtur quam lucus, quem ego noram; sed celebritatem nullam tum habebat, nunc audio maximam. Nihil est quod ego malim. In hoc *τὸν τῦφόν μου πρὸς θεῶν τροποφόρησον*. Reliquum est, si Faberius nobis nomen illud explicat. Noli quaerere quanti: Othonem vincas volo. Nec tamen insaniturum illum puto. Nosse enim mihi hominem videor. Ita male autem audio ipsum esse tractatum, ut mihi ille emptor non esse videatur. Quid enim? pateretur? 3. Sed quid argumentor? Si Faberianum explicas, emamus vel magno, si minus, ne parvo quidem possumus. Clodiam igitur, a qua ipsa ob eam causam sperare videor, quod et multo minoris sunt et Dolabellae nomen tam expeditum videtur, ut etiam repraesentatione confidam. De

10 *explicat; noli* — 15 *sin minus* — 17 *iam expeditum* —

Mulieribus, matri et ipsi Cornificiae.

§ 2. *Et Chrysippo.* Malim cum Orellio *et ex Chrysippo.*

Video np. e literis tuis et e sermone Chrysippi architecti. Per *insulsitatem* villae indicari puto villam inepte ornatam, non venustam.

Hiberna ɔ: cubicula, ubi hieme se lavarent.

Prope dimidio minoris. Graeterus in interpr. Wielandii VI. p. 43 necessarium putabat *prope dimidio maioris.* Non vidit *ut — faciamus* dictum esse pro *etsi — facimus.* Atque *minoris* aedificari posse in suburbano, quam in Tusculano, quo et operae et materies procul addncenda esset, facile intelligitur.

Τὸν τῦφον μου πρὸς θεῶν τροποφόρησον ɔ: vanitati meae per deos indulge.

Reliquum est. Hoc vulgo accipitur, quasi scripsisset Cicero: quod reliquum est, de reliquo, Belg. *overigens.* Ego vero aliud velle puto: Si Faberius nobis debitum solvit, pecunia abundo et plus habeo, quam horti illi constabunt. Belg. *er schiet over.* Interpunctionem ex mea mente necessario mutavi pleneque distinxi post *explicat.*

Insaniturum „insanos sumptus facturum. IV ad Her. 63: *in Tusculano coepi insanire.*" I. F. Gron.

Quid enim? pateretur? Imperfectam esse sententiam vidit Manutius. Non male ita suppleveris: „Quid enim? patereturne se male tractari, si satis numorum haberet ad hortos quantivis emendos?" Faciliorem sententiam haberemus, si fas esset corrigere: *poteritne?*

§ 3. *Clodiam igitur* np. aggredere, ut ipsa suos hortos mihi vendat. cf. XII. 38, 4, et saepius.

Et D. nomen tam expeditum videtur, ut etiam repraesentatione confidam. Temere Huschkius (Zeitschr. f. Rechtsw. XIV. 1, p. 44 adn. 5), ubi haec verba citat, verbo *repraesentatione* adscripsit: fortasse *repraesentari omne.*" Sed ut sententia recte procedat, omnino *iam* in *tam* mutandum est, ut feci. Cicero putabat Dolabellam tam bonum esse debitorem, ut vel ante diem solveret.

Cras aut te aut causam cet. ɔ: cras aut te exspecto aut causam, cur non veneris; causam autem, quae te moretur, hanc puto fore, quod negotium Faberianum nondum confectum sit. Ceterum *quamquam video* scribendum puto, quod ita exaratum *quamq. video* corruptum est in *quam quidem. Faberianam* genere accommodarunt ad praecedentia. Cicero scripsit *Faberianum.*

hortis satis. Cras aut te aut causam; † quam quidem futuram Faberianam. Sed si poteris.

XXX. (*A. U. C.* 709.)

1. Ciceronis epistolam tibi remisi. O te ferreum, qui illius periculis non moveris! Me quoque accusat. Eam tibi epistolam misissem. Nam illa altera de rebus gestis eodem exemplo puta. In Cumanum hodie misi tabellarium. 2. Ei dedi tuas ad Vestorium, quas Pharnaci dederas. Commodum ad te miseram Demeam, quum Eros ad me venit, sed in eius epistola nihil erat novi nisi auctionem biduum. Ab ea igitur, ut scribis: et velim confecto negotio Faberiano, quem quidem negat Eros hodie, cras mane putat. A te colendus est. Istae autem *κολακεῖαι* non longe absunt a scelere. Te, ut spero, perendie. 3. Mi, sicunde potes, erues qui decem legati Mummio fuerint. Polybius non nominat. Ego memini Albinum consularem et Sp. Mummium. Videor audisse ex Hortensio Tuditanum. Sed in Libonis annali XIV. annis post praetor est factus Tudi-

3 *misisse* (in Med. est *misissem*). — 4 *illam alteram* — *puto*. — 9 κολακίαι —

§ 1. *Ciceronis* ɔ: Quinti filii, qui de periculis, quae in Hispania adierat, et de rebus ibi gestis binas Attico epistolas querelarum plenas dederat.

Ferreum pro duro dicebant. cf. Fam. XV. 21, 4 *ferreus essem, si te non amarem*. Q. fr. I. 3, 3 *ferus et ferreus* iunguntur ut in Tibulli el. I. 11, 2 *quam ferus et vere ferreus ille fuit*.

Eam — misissem ɔ: eam, in qua Q. me accusat, tibi misissem, nisi tu mihi similem misisses. Nunc nihil opus erat. Nam quae praeterea sunt in epistola ad me missa, scito esse eadem, quae tibi scripsit. Correxi cum Gronovio *illa altera* et *puta*.

§ 2. *Pharnaci*, librario Attici. vid. ep. 44 extr.

Nisi auctionem biduum np. prolatam esse. cf. ep 14, 1 h. l.

Κολακεῖαι *non longe absunt a scelere*. Inhonestum est adulari debitoribus, ut pecuniam ab iis exprimas; sed scelestum quis dicat? Negatio videtur delenda, ut volebat I. F. Gronovius.

§ 3. De eadem re agitur h. l. 32, 3. 33, 3. 6, 4. 4, 1 et 5, 1. Decem legati more maiorum, ut Livius XXXIII, 24 et XXXVII. 55 scribit, a senatu missi erant ad res Achaiae disceptandas componendasque, unde tamen non sequitur Graeciam iam tum in provinciae formam esse redactam, quod diu postea factum esse docuit C. F. Hermannus in coll. disputt. suarum, quam edidit a. 1849, p. 356 seqq. Polybius τῶν δέκα meminit in lib 40, 8—10.

Albinum consularem. Alium Albinum dicit quam eum, qui cum L Licinio Lucullo consul fuerat a. u. 603. Apparet ex iis, quae scribit ep. 32 extr. Wesenbergius Emend. p. 16 suspicatur hunc esse Sp. Postumium Albinum Magnum, qui a. 606 cum L. Calpurnio Pisone consul fuerit, biennio antequam Corinthus capta sit. Vid. de eo Cic. Brut. 94.

Tuditanum. Ab Attico edoctus est C. Sempronium Tuditanum fuisse, patrem illius Tuditani, quem per temporis rationes fuisse in decem legatis ipse vix putabat. Cf. impr. ep. 6, 4 h. l.

In Libonis annali. Non laudatur nisi hic et ep. 32, 3 et 44 h. l. Libo inter annalium scriptores. Auctoritas veteris codicis, ex quo Graevius in add. affert *in Libonis annali secundo*, valde suspecta est.

Non sane quadrat ɔ: congruit, aptum est. cf. ep 33, 3. Metaphora desumta a quadris lapidibus, qui sibi invicem bene conveniunt, ut scribit Servius ad Verg. Georg. II. 277.

tanus quam consul Mummius: non sane quadrat. Volo aliquem † Olympia aut ubi visum πολιτικὸν σύλλογον, more Dicaearchi, familiaris tui.

† *Olympia aut ubi visum.* „Recte in hoc haesit Lambinus: nam deberet esse „*aut ubi* (tibi) *visum erit* vel *videbitur.* Emendavit igitur: *aut ubivis.* Sed hoc nimis infinitum." Sic adn. Orellius in edit. priore, qui putabat Ciceronem scripsisse: *Volo aliquem,* Ὀλυμπίασι πολ. σύλλ., reliqua interpolatori tribuens. Ego puto Ciceronem dedisse potius: *Volo aliquem Olympicum aut Isthmicum* πολ. σύλλ. Aptissime sane fingeret consilium illud in Isthmo deliberans de rebus publicis. Haec autem διὰ σημείων scripta (ep. 32, 3) ab ipsis Attici librariis fortasse male explicata sunt.

More Dicaearchi, qui scripserat tribus libris sermonem Corinthi habitum, Tusc. I. 21, tres libros, qui Lesbiaci vocabantur, ibid. 77, Olympicum, Athen. XIV. p. 620 D.

XXXI. (*A. U. C.* 709.)

1. v. Kal. mane accepi a Demea literas pridie datas, ex quibus aut hodie aut cras exspectare te deberem. Sed, ut opinor, idem ego, qui exspecto tuum adventum, morabor te. Non enim puto tam expeditum Faberianum negotium futurum — etiam si est futurum —, ut non habeat aliquid morae. Quum poteris igitur, quoniam etiamdum abes. 2. Dicaearchi, quos scribis, libros sane velim mittas: addas etiam καταβάσεως. 3. De epistola ad Caesarem, κέκρικα. Atque id ipsum, quod isti aiunt illum scribere se nisi constitutis rebus non iturum in Parthos, idem ego suadebam in illa epistola: sin, utrum liberet facere, posse (se) auctore. Hoc enim ille exspectat videlicet neque est facturus quidquam nisi de meo consilio. Obsecro, abiiciamus ista et semiliberi saltem simus, quod assequemur et tacendo et latendo. 4. Sed aggredere Othonem, ut scribis; confice, mi Attice, istam rem; nihil enim aliud reperio ubi et in foro non sim et tecum esse possim. Quanti autem, hoc mihi venit in mentem.

7 *velim mi mittas* — 8 † KEKIBIKA. — 10 *posse, auctore me.* —

§ 1. *Etiamdum,* quod e sermonis vulgaris usu in fabulis comicorum superest, in epistola familiari recte poni, et esse *adhuc* Handio in Turs. II. 323 concedendum videtur. In verbis e Cic. de Orat. II. 12 et Tac. Ann. I. 3 ibi citatis *etiam tum* vere correctum est.

§ 2. *Velim mittas.* Scripsi expuncto *mi,* quod pravae geminationi deberi iudico. Non additur ep. seq. § 2.

Καταβάσεως. Plenum libri indicem servavit Athenaeus περὶ τῆς ἐς Τροφωνίου καταβάσεως.

§ 3. Κέκρικα pro KEKBIKA, ut est in M. Z, Lambinus restituit. Κέκρικα ɔ: decrevi, sententia stat, eamque non mittam. Eodem verbo utitur Corellius apud Plinium Epist. I. 12, medico cibum admoventi, quem recusabat, hoc unum dicens: κέκρικα.

Sin, utrum liberet facere, posse se auctore ɔ: sed si contrarium decerneret, ego non obstabam; utrum vellet, faceret suum consilium secutus. Cicero nolebat Caesari consilium dare. *Auctorem* in Med. bene correctum est expuncta ultima litera. Vulgo editur: *auctore me.* Verum puto *se auctore.*

Semiliberi. Idem vocabulum superest in fragmento epistolae Ciceronis ad Axium (sic enim corrigendum videtur, quod in cod. Guelf. est

C. Albanius proximus est vicinus; is CIↃ. iugerum de M. Pilio emit, ut mea memoria est, HS. cxv. Omnia scilicet nunc minoris. Sed accedit cupiditas, in qua praeter Othonem non puto nos ullum adversarium habituros. Sed eum ipsum tu poteris movere; facilius etiam, si Canum haberes. O gulam insulsam! Pudet me patris. Rescribes, si quid voles.

---

4 *Kanum* —

Actium) apud Senecam de brev. vitae, 5: *Quid agam hic quaeris. Moror in Tusculano semiliber.*

§ 4. *Is CIↃ iugerum — emit — HS $\overline{CXV}$.* Numerus prior sine dubio mendosus est. Nam quis credat hortos suburbanos tam vastos fuisse, aut mille iugera tantillo pretio veniisse, ut singula nondum duodenis florenis constarent. Ernestum autem, qui HS CXV explicabat *centies quindecies*, dum unum vitaret errorem, in alterum incidisse non sane leviorem, bene monuit Wielandus interpr. suae Vol. V. p. 556 sq.

Si Canum haberes ɔ: si tecum esset Q. Gellius Canus. Idem inter Attici amicos numeratur in Nep. Att. c. 10. Infra XV. 21, 2 *res Cani* memoratur, unde h. l. scripsi *Canum* pro *Kano*.

O gulam insulsam! pudet me patris. Quum male haec olim ad Othonem vel Canum referrent, Tunstallus ep. laud. p. 162 vidit pertinere ad Q. filium, de cuius luxuria Atticus aliquid scripserat.

XXXII. (*A. U. C.* 709.)

1. Alteram a te epistolam quum hodie accepissem, nolui te una mea contentum. Tu vero age, quod scribis, de Faberio. In eo enim totum est positum id, quod cogitamus; quae cogitatio si non incidisset, mihi crede, istuc ut cetera non laborarem. Quamobrem, ut facis — istuc enim addi nihil potest —, urge, insta, perfice. 2. Dicaearchi περὶ ψυχῆς utrosque velim mittas et καταβάσεως. Τριπολιτικὸν non invenio et epistolam eius, quam ad Aristoxenum misit. Tres eos libros maxime nunc vellem; apti essent ad id, quod cogito. 3. Torquatus Romae est. Misi

---

4 *incidisset — mihi crede istuc, ut cetera — non laborarem.* —

---

§ 1. *Quae cogitatio si non incidisset, mihi crede, istuc ut cetera non laborarem.* Sic recte distinxit Victorius in edit prima. Male vulgo *istuc ut cetera* verbis *mihi crede* adiiciunt. Nam solet Cicero ea orationi interponere. Rursus *laboro* quin recte adsciscat eiusmodi accusativos, *hoc, illud, nihil* dubitari non potest. Inutilis itaque suspicio Moseri, Symb. Crit. VI. p. 11 (*mihi crede istuc*) *cetera non laborarem.* At idem recte negat *incidere*, quod dicitur de cogitatione improvisa, aptum esse et in re penitus Ciceronis animo infixa dicendum esse: *quae cogitatio si non insedisset*, cet.

§ 2. *Dicaearchi περὶ ψυχῆς utrosque.* Non cogitandum esse de opere aliquo duobus libris absoluto, quem utrumque sibi mitti volebat, sed de duobus dialogis, Lesbiaco et Corinthiaco, in eodem argumento occupatis, ex ipsius Ciceronis testimoniis Tusc. I. 21 et 77 demonstravit Osannus, Beiträge zur Gr. und Röm. Literaturgesch. Vol II. p. 38 seqq. In tribus libris Lesbiacorum Dicaearchus voluit efficere *animos esse mortales*; tres libri Corinthiacorum *de interitu hominum* egisse videntur. Cf. Off. II. 16.

§ 3. *Torquatus — Catulum et Lucullum.*

ut tibi daretur; Catulum et Lucullum, ut opinor, antea. His libris nova prooemia sunt addita, quibus eorum uterque laudatur. Eas † literas volo habeas, et sunt quaedam alia. Et, quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexti, credo, quia διὰ σημείων scripseram. De C. Tuditano enim quaerebam, quem ex Hortensio audieram fuisse in decem; eum video in Libonis praetorem P. Popillio, P. Rupilio (coss.). Annis XIIII. ante, quam praetor factus est, legatus esse (non) potuit, nisi admodum sero quaestor est factus; quod non arbitror. Video enim curules magistratus eum legitimis annis perfacile cepisse. Postumium autem, cuius statuam in Isthmo meminisse te dicis, in iis nesciebam fuisse. Is autem est, qui cum (L.) Lucullo (cos.) fuit, quem tu mihi addidisti sane ad

---

6 [*consulibus*] — 7 *esse potuisset? Nisi* — 8 † *quaestor* — 10 *in iis sciebam* — 11 *qui cum Lucullo fuit* —

Illo nomine significat librum I de Finibus, in quo Torquatus Epicurea exponit (cf. h. l. ep. 5 *Misi tibi Torquatum*); haec spectant ad recensionem Academicorum, cuius liber secundus, qui inscribitur Lucullus, superest. Accusativos a praec. *misi* pendere arbitror

Eas literas volo habeas. Etsi literae de quovis scripto dicuntur, cf. Madv. ad Fin. I. 12, non tamen puto prooemia illa *literas* appellari. Perperam Schutzius scripsit *eos libros volo habeas;* nam libros ipsos Atticus iam antea acceperat; nunc Cicero nuntiat se nova prooemia misisse. Nec placet quod Orellius excogitavit *eas* δευτέρας (φροντίδας) *volo habeas.* Verum puto, quod Rinkesius proposuit διφθέρας, coll. XIII, 24. Vid. Mnemosynes Vol. V. p. 26.

Et quod — scripsi. Cum Orellio *id, quod* legere malim, quam *et* delere.

Intellexti. Forma haec contracta, qua loquentes et qui sermonem vulgarem imitantur comici saepius utebantur. raro in Ciceronis scriptis legitur, velut N. D III. 23 et Fin. II. 10 *dixti*, ubi cons. Madvigius, et Iordan. ad or. p. Caec. 82. Hic, ubi nulla certa libri Ms. auctoritate syncope nititur, *intellexi*, quod e Mediceo affertur, corrigendum puto *intellexisti.*

In Libonis, omittitur *libro*, ut XII. 23, 2, ubi vide.

P. Popillio. P. Rupilio coss. Ultimum vocabulum deest in membranis, sed necessario addendum erat. Consules fuerunt a. u. 622. Fasti autem C. Sempronium Tuditanum cum M' Aquillio anno 624 (625 Varron.) consulem fuisse docent.

Legatus esse non potuit, nisi. Correxit haec verba Wesenbergius Emend p. 15, quum in libris Mss. omissa negatione legatur — *leg. esse potuisset, nisi.* Cf. ep 6, 4 de eodem Tuditano, *qui tum non potuerat esse legatus.*

Nisi admodum sero quaestor est factus. Male Orellius asteriscum praefixit vocabulo *quaestor*, idque vel delendum vel cum Pighio *praetor* scribendum putat: Utrumque vetant ea, quae adduntur. Nam si curules magistratus legitimis annis cepit, non sero, sed suo anno praetor est factus. Cicero autem negat se arbitrari eum, qui suo anno aedilis, praetor, consul factus sit, sero quaestorem esse factum.

Postumium. A. Postumium Albinum, qui res Romanas Graece scripsit, diversus ab eo Albino, quem ep. 30, 3 in decem fuisse ipse scripserat. Propterea recepi Mureti coni. *nesciebam.* Nam hunc accepit ab Attico (*quem tu mihi addidisti* cet.); illum alterum sciebat. Cf. Wesenbergius l. l.

Qui cum L. Lucullo cos. fuit. Omittunt libri Mss. *cos.* et *L.*, quum tamen dicendum esset *quid* fuerit et cum *quo* Lucullo. Plane sic legitur de eodem hoc A. Albino in Bruto, 81 et apud Gellium N. A. XI. 8. Emendaram ita, quum primum haec legerem; postea vidi Wesenbergium l l. in adnot. similiter indicasse.

illum *σύλλογον* personam idoneam. Videbis igitur, si poteris, ceteros, ut possimus *πομπεῦσαι καὶ τοῖς προσώποις.*

XXXIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Negligentiam miram! semelne putas mihi dixisse Balbum et Faberium professionem relatam? qui etiam eorum iussu miserim, qui profiteretur. Ita enim oportere dicebant. Professus est Philotimus libertus. Nosti credo librarium. Sed scribes et quidem confestim. 2. Ad Faberium, ut tibi placet, literas misi. Cum Balbo autem puto te aliquid fecisse [H. in Capitolio]. In Vergilio mihi nulla est *δυςωπία.* Nec enim eius causa sane debeo, et, si emero, quid erit quod postulet? Sed

3 *quin etiam e. i. miseram* —

§ 1. Non referam, quae interpretes finxerunt ad hunc locum explicandum, de censu a Caesare acto, qui nullum egit, aliaque temere posita et credita. Ex ipsis verbis constat Ciceronem aliquanto ante Romae per Philotimum professum esse, sed eam professionem negligentia librarii ɔ: eius, qui tabulas scribebat, non fuisse relatam in tabulas, quod tamen Balbus et Faberius non semel sed saepius factum esse dixerant. Rogat igitur Atticum, ut apud librarium hac de re inquirat, seque certiorem faciat. Haec certa sunt; alia in coniectura sunt posita. Nam quaeri potest, quarum rerum dicatur professio, et apud quos fuerit facienda. Illud plane ignoramus; sed professionem factam non esse apud consulem reliquosve magistratus, qui in simili re memorantur in tabula Heracleensi apud Marezollium p. 9 et seqq., sed potius apud consilium a Caesare constitutum, in quo fuerint Balbus et Faberius, veri simile arbitror. Nam qui aliter illi professionem relatam dixissent, aut cur hac de re ad Faberium scripsisset Cicero, cum Balbo egisset Atticus?

Qui etiam — miserim. Vulgo *quin — miseram;* sed perfectum coniunctivi in Med. et Oxonn. servatum satis indicat *qui* causale hic, ut saepe alibi, mutatum esse in *quin* Correxit Wesenbergius Emend. p. 123.

Librarium. Respondet voc. Belgicum *boekhouder.* Eosdem homines designari credo in orat. de lege agr. II. 32, ubi Rullus decemviros suos ornasse narratur *apparitoribus, scribis, librariis, praeconibus,* cet.

Sed scribes ɔ: sed quid plura? scribes.

Cum Balbo fecisse. [*H. in Capitolio*]. Ex iis, qui de notis veterum scripserunt, non discimus quomodo *H* satis bene h. l. explicetur, et adiecta Capitolii mentio plane otiosa est, neque recte in fine sententiae addita. Schützii coniecturam, qui scripsit *de hortis Scapulanis* eaque verba cum sequentibus coniunxit, ingeniosam esse non nego, veram pernego. Credo magis in margine archetypi scriptum fuisse *Hinc incipit alia* sc. epistola, eaque verba corrupta, ut nunc leguntur, Tullianis esse interposita. Suspecta seclusi.

§ 2. *In Vergilio* cet. Cf. ad XIII. 26, 1. Negat autem Cicero se prae verecundia in auctione hortorum Scapulanorum non empturum esse partem Vergilii, cui nihil debebat. Is fortasse non diversus erat ab eo C. Vergilio, qui Ciceronem P. Clodii furori cedentem Sicilia, quam tunc pro praetore tenebat, prohibuit, p. Plancio, 95. Atque ut optimi codd. Maronem faciunt *Vergilium,* sic et duo optt. codd. Plancianae et codex Med. epistolarum Ciceronis primam nominis syllabam litera E, non I instruunt. Cff. Garat. et Wunder. ad Planc. l. l.

Δυςωπία ɔ: pudor, qui demittendo oculos se prodit. Nam, ut docet Plutarchus in lib. περὶ δυςωπίας initio, ὑπερβολὴ τοῦ αἰσχύνεσθαι τὸ δυςωπεῖσθαι. Cf. impr. Huschkii disp. laud. ad XVI. 15, 2, p. 49—51, qui recte negat hoc vocabulo apud Ciceronem *stultam verecundiam* indicari.

Sed videbis, ne is † quum sit in Africa, ut

videbis, ne is † quum sit in Africa, ut Caelius. De nomine tu videbis cum Cispio, sed, si Plancus destinat, tum habet res difficultatem. Te ad me venire uterque nostrum cupit, sed ista res nullo modo relinquenda est. Othonem quod speras posse vinci, sane bene narras. De aestimatione, ut scribis, quum agere coeperimus, etsi nihil scripsit nisi de modo agri. Cum Pisone, si quid poterit. Dicaearchi librum accepi et *καταβάσεως* exspecto. 3. * * * negotium dederis, reperiet ex eo libro, in quo sunt senatus consulta Cn. Cornelio, L. Mummio coss. De Tuditano autem quod putas, *εὔλογον* est tum illum, quum fuit ad Corinthum — non enim temere dixit Hortensius — aut quaestorem aut tribunum mil. fuisse, idque potius fuisse credo. Tu de Antiocho scire poteris [vide etiam] quo anno quaestor aut tribunus mil. fuerit. Si neutrum quadret, ... in praefectis an in contubernalibus fuerit, modo fuerit in eo bello. 4. De Varrone loquebamur; lupus in fabula. Venit enim ad me, et quidem id temporis, ut retinendus esset. Sed ego ita egi, ut non scin-

---

11 *potius credo* — *poteris. Vide etiam quo* — 13 *in contubernio* —

Caelius. Orellius susp. *quom* corruptum esse e *quoque*, quod probat Wesenbergius Emend. p. 38. Quem Caelium dicat, non liquet.

Si Plancus destinat. Recte Lambinus in his verbis pron. *sibi* desiderat. *Sibi destinare* dicitur, qui emere cupit. Cf. Fam. VII. 23, 3 *Quod tibi destinaras τραπεζοφόρον, habebis*, et quae monui ad XII. 31, 1.

De modo agri. Cf. Hor. Sat. II. 6, 1: *modus agri non ita magnus.*

Dicaearchi librum accepi et καταβάσεως exspecto Rogarat Cicero utrumque opus περὶ ψυχῆς et καταβάσεως. Propterea debuit nunc scribere: *Duos Dicaearchi libros accepi, sed καταβ. exspecto*, aut: *D. librum accepi καταβάσεως* de ceteris tacens.

§ 3. .... *negotium dederis, reperiet* cet. Speciosa est Malaspinae coni. *negotium de decem reperies* cet.; sed non satis aptum esset *negotium*, quum scire vellet *nomina* legatorum, et obstat consensus Mss. in verbis *dederis* et *reperiet*. Orellius putat excidisse ante negotium nominis proprii tertium casum. Sed non cogitavit *dederis* non poni imperative nisi in sententia negante. Aliquid latere puto in *exspecto*, quod male ad praecedentem sententiam relatum est. Poterat scribi: *de X si liberto negotium dederis* vel simile quid.

Quum fuit ad Corinthum. Scripsi e certa Wesenbergii correctione *quum* pro *quoniam*, ne deesset, quo referretur *tum*, quod praecedit. Lambinus nodum solverat transponendo *tum* post *quoniam*. Sed hoc lenius.

Idque potius fuisse credo ɔ: et potius credo, eum tum aut quaestorem aut tribunum militum fuisse, quam in decem legatis, ut verba ab Ernesto correcta explicuit Wesenbergius l. l. In iis quae sequuntur, illa *vide etiam* totam sententiam corrumpunt, neque satisfacit Orellii remedium, qui volebat: *Tu... scire poteris: — vide etiam atque etiam, quo anno* cet. Aliquanto melius sententia procedet, si mecum legeris: *Tu de A. scire poteris, quo anno q. a. tr. m. fuerit. Si neutrum quadret, vide etiam in praefectis an in contubernalibus fuerit* cet. — *Antiochum* omnes faciunt servum Attici literatum; sed est mera coniectura. Pro *contubernio*, quod non satis aptum est, Bosium recte scripsisse *contubernalibus*, quo nomine vocantur eorum, qui exercitum ducebant, comites (vid. Cael. 73. Planc. 27) plures viderunt. In Med. compendiose scriptum est *contuber.*

§ 4. *Lupus in fabula.* Proverbialis locutio, qua utimur hodieque interveniente eo, de quo forte sermo est. Cf. Terent. Ad. IV. 1, 21.

Id temporis ɔ: tam sero.

Ut non scinderem penulam. Qui abiturum dimittere nolunt, eius vestem scindere dicun-

derem penulam. Memini enim tuum: „e t m u l t i e r a n t n o s q u e i m p a r a t i." Quid refert? Paullo post C. Capito cum T. Carrinate. Horum ego vix attigi penulam; tamen remanserunt, ceciditque belle. Scilicet casu sermo a Capitone de urbe augenda. A ponte Mulvio Tiberim duci secundum montes Vaticanos, campum Martium coaedificari, illum autem campum Vaticanum fieri quasi Martium campum. Quid ais? inquam. At ego ad tabulam, ut, si recte possem, Scapulanos hortos. „Cave facias", inquit; „nam ista lex perferetur. Vult enim Caesar." Audire me facile passus sum, fieri autem moleste fero. Sed tu quid ais? Quamquam quid quaero? Nosti diligentiam Capitonis in rebus novis perquirendis, non concedit Camillo. Facies me igitur certiorem de Idibus. Ista enim me res adducebat. Eo adiunxeram ceteras, quas consequi tamen biduo aut triduo post facile potero. Te tamen in via confici minime volo; quin etiam Dionysio ignosco. 5. De Bruto quod scribis, feci ut ei liberum esset, quod ad me attineret. Scripsi enim ad eum heri Idib. eius opera mihi nihil opus esse.

---

3 *Sed casu* —

---

tur; qui facile discedere patiuntur, non attingunt.

Quid refert? Non bene reddidit Wielandus: *Was liegt am Ende daran?* Immo sic indicat nullam se ex facto suo utilitatem percepisse; nam mansisse tamen Varronem, venisse item alios. Locutionem illustravit N. Heinsius ad Ovid. Her. VI. 137, quem laudat Drak. ad Liv. IV. 49, 16.

C. Capito idem videtur, qui L. Planco commendatur Fam. XIII. 29.

Scilicet casu. Libri vitiose *sed casu.* Nam particula adversativa non apta est. Confusa sunt *sed* (*s;*) et *sc.* Correxit Wesenbergius Emend. p. 98.

De urbe augenda. Cf. ep. 20, 1 et 35, 1. Consilium tamen omissum vel Caesaris morte interruptum est. Cf. Becker, Handb d. röm. Antiq. Vol. I. p. 103.

Illum autem campum Vaticanum. Iniuria Orellius in edit. pr. in his verbis haesit. *Illum campum Vat.* dicit spatium, quod tunc erat inter Tiberim et montes Vaticanos.

Ad tabulam ɔ. auctionis accedere volebam.

Ista lex perferetur. Lege opus erat, si quis pomoerii fines proferre vellet. Caesar autem volebat urbis, ut imperii fines protulerat, ambitum augere.

Audire me facile passus sum ɔ: continui me a reprehensione eorum, quae audiebam.

Facies me certiorem de Idibus. Idibus Iuniis Romam venire constituerat, ut auctioni hortorum Scapulanorum interesset et alia quaedam negotia conficeret. Si ob legem Caesaris promulgatam auctio illa non procederet, nullam sibi esse scribit festinandi causam. Sed quoniam Atticus ipsum videre cupiebat (vid. § 2), hoc ita sibi gratum fore scribit, ut eum *in via* aestu *confici* nolit, additque se Dionysio etiam ignoscere, si non veniat. In ultimis verbis lenem ironiam inesse suspicor.

§ 5. *De Bruto.* Hunc nominari apparet ex ep. 4, 2. 5, 2. 7, 2. Mss. Ball. Helmst. mire dant *de Hirtio*, peius etiam cod. Hisp.: *de hynto.*

XXXIV. (*A. U. C.* 709.)

Asturam veni VIII. Kal. Vitandi enim caloris causa Lanuvii III. horas acquieveram. Tu velim, si grave non erit, efficias ne ante Nonas mihi illuc veniendum sit. Id potes per Egnatium Maximum. Illud in primis, ut cum Publilio me † paene absente conficias, de quo quae fama sit, scribes.

Id populus curat scilicet.

Non mehercule arbitror. Etenim haec decantata erat fabula. Sed complere paginam volui. Quid plura? Ipse enim adsum, nisi quid tu prorogas. Scripsi enim ad te de hortis.

Asturam veni VIII Kal. Falsum supplementum *Iul.* Bosius recte sustulit. Dicendum erat *Quint.* Quod Schutzius ob ea quae sequuntur *vitandi enim* cet. hic *vesperi* excidisse putabat, non cum Wielando certum dixerim. Nam fortasse volebat explicare, cur non a d. IX Kal., sed postridie demum Asturam pervenerit.

Ne ante Nonas mihi illuc (s: Romam) *veniendum sit.* Ciceronem diutius Asturae esse cogitantem (cf. quoque Fam. VI. 19 extr.) Lepidus iam ante Kal. in urbem vocavit. Vid. ep. 47 B.

Per Egnatium Maximum. Temere de hominis cognomine plures dubitasse video.

Me † paene absente. Paene inepte additur et ex mero scribentis errore *mea pene* pro *me absente* ortum videtur. Cf. Wesenbergii Emend. p 64. Frustra *me absente, plane conficias* coniecit Moserus Symb. Crit. VIII. p. 8. Eleganter nec tamen vere Peerlkampius volebat: *me praesente absente.* Cf. ep. 47, 3, quae hac epistola tempore prior est.

Id populus curat scilicet. Davi sunt e Terentii Andria I. 2, 14.

Scripsi — ad te de hortis. Vid. ep. 46, 3. Atque e verbis *complere paginam volui* manifestum est hanc epistolam esse alius partem. Addendam censeo praecedenti.

XXXV et *XXXVI.* (*A. U. C.* 709.)

1. O rem indignam! Gentilis tuus urbem auget, quam hoc biennio primum vidit, et ei parum magna visa est, quae etiam ipsum capere potuerit. Hac de re igitur exspecto literas tuas. 2. Varroni scribis te, simul ac venerit. Dati igitur iam sunt, nec tibi integrum est; hui, si scias quanto periculo tuo! aut fortasse literae meae te retardarunt. (Et)si

---

6 *Sed eas* —

Gentilis tuus. His verbis putant designari architectum Atheniensem, cuius opera Caesar uteretur in urbe augenda. Quae sequuntur, indicant hominem proximo biennio civitate Romana fuisse donatum. Iocose omnes Attici gentiles appellari poterant T. Pomponii Attici, ut Cicero iocans Servium Tullium regem appellat *gentilem suum.* Tusc. I 38.

Varroni scribis te, simul ac veneris. sc. daturum libros.

Aut fortasse retardarunt. Non immerito hoc displicet Mosero, Symb. Crit. VIII. p. 9, qui reiecta Ascensii correctione *at fortasse,* scribendum proponit: *an fortasse l. m. te retardarunt?* Deinde pro *si,* recte Klotzius scripsit *Etsi,* quum post Manutium ederetur *Sed.*

eas nondum legeras, quum has proximas scripsisti. Scire igitur aveo, quo modo res se habeat.

3. De Bruti amore vestraque ambulatione etsi mihi nihil novi affers, sed idem, quod saepe, tamen hoc audio libentius, quo saepius, eoque mihi iucundius est, quod tu eo laetaris, certiusque eo est, quod a te dicitur.

---

§ 3. *De — vestra ambulatione,* ɔ: de sermone, quem cum Bruto ambulans habuisti.

XXXVII. (*A. U. C.* 709.)

1. Has alteras hodie literas. De Xenonis nomine et de Epiroticis xxxx., nihil potest fieri nec commodius nec aptius, quam ut scribis. Id erat locutus mecum eodem modo Balbus minor. 2. Novi nihil sane, nisi Hirtium cum Quinto acerrime pro me litigasse, omnibus eum locis furere maximeque in conviviis, quum multa de me, tum redire ad patrem, nihil autem ab eo tam *ἀξιοπίστως* dici quam alienissimos nos esse a Caesare, fidem nobis habendam non esse, me vero etiam cavendum — *φοβερὸν ἦν,* nisi viderem scire regem me animi nihil habere —, Ciceronem vero meum vexari. Sed id quidem arbitratu suo. 3. Laudationem Porciae gaudeo me ante dedisse Leptae tabellario, quam tuas acceperim literas. Eam tu igitur, si me amas, curabis — si modo mittetur — isto modo mittendam Domitio et Bruto. 4. De gladiatoribus, de ceteris, quae scribis *ἀνεμοφόρητα,* facies me quotidie certiorem. Velim, si tibi videtur, appelles Balbum et Ofilium. De auctione proscribenda equidem locutus sum cum Balbo. Placebat. Puto conscripta habere Ofilium omnia; habet et

---

15 *Offilium de auctione proscribenda. Equidem.* — 16 *Offilium* —

---

§ 1. Videtur agi de pecunia, quam Xeno Attico debebat et de aliis XL, in Epiro exigendis. Atticus volebat ea numerari Marco filio Athenis, ut Romae a patre reciperet. Cf. XIV. 16, 4. *Balbum minorem* non intervenisse his negotiis suspicatus Gronovius, cum seqq. illa nomina coniunxit, ita: *Balbus minor novi nihil sane* np. attulit. Et pro *Id erat locutus* scribit: *Is* np. Xeno *erat locutus.* Mihi non verisimile est Xenonem tum in Italia fuisse.

§ 2. *Cum Quinto* filio.

Ἀξιοπίστως, quod fide dignum videatur, quod aptum sit ad persuadendum.

Scire regem me animi nihil habere ɔ: Caesarem scire, me nihil ausurum esse contra se, a me nihil timendum esse.

Ciceronem v. meum vexari ɔ: a me male, indigne haberi. cf. Gronovius apud Graevium et in Lect. Tull. p. 12 seq.

Sed id quidem arbitratu suo „faciat licet. Contemno enim." Gron.

§ 3. *Laudationem Porciae.* Porcia haec erat M. Catonis soror, L. Domitii Ahenobarbi, qui in acie Pharsalica cecidit, uxor superstes, Cn. Domitii mater, M. Bruti amita magna. Mulieris defunctae laudationem scripserant Cicero, M. Varro et Lollius quidam. cf. ep. 48, 2.

Isto modo ɔ: ita ut tibi placet correctam.

§ 4. *De auctione proscribenda.* De eadem re videtur sermo esse in ep. 45, 3 et 46, 3. *Ofilium* esse ICtum, qui nominatur quoque

Balbus, sed Balbo placebat propinquum diem et Romae; si Caesar moraretur, posse diem differri. Sed is quidem adesse videtur. Totum igitur considera. Placet enim Vestorio.

---

in causa Siliana, Fam. VII. 21 et in l. 2, § 44. Dig de orig. iur. non est, quod dubitemus. Cf. Rudorfii hist. iuris Ro. § 65. Is videtur inventarium fecisse bonorum Cluvianorum. Verba *de auct. proscr.* ad praecedentia vulgo referunt. Ego cum sequentibus iungere malui, ut Corradus quoque rectius putabat.

Romae, non Puteolis, ubi Cluvius obierat.

Posse diem differri, non minus recte dicitur quam *proferri*, quod Gronovius malebat, aut *posse in alium diem rem differri*, quod e scriptura Med. facile erui potest. Cf. de prov. cons. 28 *alii tempus differebant*. Phil. VIII. 23 *quum tempus differret*.

Vestorio. Argentarius ille saepius in hac re nominatur. Cf. ep. 45, 3. 46, 3 et 5.

XXXVIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Ante lucem quum scriberem contra Epicureos, de eodem oleo et opera exaravi nescio quid ad te et ante lucem dedi. Deinde quum somno repetito simul cum sole experrectus essem, datur mihi epistola a sororis tuae filio, quam ipsam tibi misi, cuius est principium non sine maxima contumelia. Sed fortasse *οὐκ ἐπέστησεν*. Est autem sic: „Ego † enim quidquid non belle in te dici potest . . . .” Posse vult in me multa dici non belle, sed ea se negat approbare. Hoc quidquam pote impurius? Iam cetera leges — misi enim ad te —, iudicabisque. Bruti nostri quotidianis assiduisque laudibus, quas ab eo de nobis haberi permulti mihi renuntiaverunt, commotum istum aliquando scripsisse aliquid ad me credo, et ad te, idque ut sciam facies. Nam ad patrem de me quid scripserit nescio; de matre quam pie! „Volueram”, inquit, „ut quam plurimum tecum essem, conduci mihi domum, et id ad te scripseram: neglexisti. Ita minus multum una erimus. Nam ego istam domum videre non possum: qua de causa scis.” Hanc autem causam pater odium

---

4 *mi epistola* — 10 *laudibusne* — 11 *ad me? Credo et* —

---

§ 1. *Quum scriberem contra Epicureos.* Libri de Finibus iam absoluti erant. ep. 19, 4 h. l. Scribebat nunc secundum librum disputationum Tusculanarum.

Οὐκ ἐπέστησεν ɔ: non advertit animum, non consulto sic scripsit.

Ego enim — Quae his adduntur *non probo* hodie in nullo libro MS. leguntur. Desunt certe in Med. in Oxoniensibus et in cod. Hispano. Ingeniose Orellius putabat: *Ego minime quidquid non belle a te dici potest approbo*, verbo vel casu vel consulto omisso.

Hoc quidquam pote impurius? Pote pro *potest*, quod legimus quoque IV. 13, 1 est e sermone plebis, ut in dicto mulierculae in Bruto, 172 *non pote minoris*.

Laudibus — scripsisse. Infinitivum pro *scripsisti* dudum ab Italo quodam restitutum confirmavit Oxon. Q. *ne* post *laudibus* in Med. additum delevi et in verbis distinguendis ab Orellio discessi.

Volueram cet. Sunt verba Q. filii ad patrem, quae hic cum fratre suo communicarat.

§ 2. Πότερον δίκᾳ κ. τ. λ. Pindari verba

matris esse dicebat. 2. Nunc me iuva, mi Attice, consilio, *πότερον δίκᾳ τεῖχος ὕψιον*, id est, utrum aperte hominem asperner et respuam, *ἢ σκολιαῖς ἀπάταις*. Ut enim Pindaro, sic *δίχα μοι νόος ἀτρέκειαν εἰπεῖν*. Omnino moribus meis illud aptius, sed hoc fortasse temporibus. Tu autem, quod ipse tibi suaseris, idem mihi persuasum putato. Equidem vereor maxime ne in Tusculano opprimar. In turba haec essent faciliora. Utrum igitur Asturae? Quid, si Caesar subito? Iuva me quaeso consilio. Utar eo, quod tu decreveris.

---

e Platone de Repb. II., Maximo Tyrio diss. XVIII et Eusebio Praep. Ev. XV dudum restituit Boeckhius in Prooem. Schol. a. 1812 edito et repetito in Novo Tabul. Seebodii III. 3, p. 58 sq, quocum cf. Schneideri adn. ad l. Platonis, descripta in Onom. Tull. III p. 49. Sunt haec: Πότερον δίκα τεῖχος ὕψιον Ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἀναβαίνει Ἐπιχθονίον γένος ἀνδρῶν, Δίχα μοι νόος ἀτρέκειαν εἰπεῖν i. e. Utrum iustitia munimentum altius an obliquis dolis adscendat terrestre genus virorum, dubia mihi mens haeret certo affirmare.

Id est — respuam. Recte haec verba, quae minime glossam sapiunt, adversus Valckenaerium defendit Madvigius ad Fin. p. 145 Iis Cicero id quod generalius et translate dictum erat ad suam rem accommodavit. Nam Pindari verbis alium sensum subiecit. „Rogat enim, utrum suadeat Atticus, ut palam praeferat iustam iram in Quintum, eaque de causa non modo obiurget, sed etiam excludat et nolit videre iuvenem, an animum in eo frangat et meminisse doloris eius dissimulet." Gron. At satis manifesta est interpolatio in Tusc. V. 39, ubi iis, quae Cicero scripsit: *Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit* sedulus lector, memor eorum quae legerat in § 30, adiecit: *id est cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone.*

Ne — opprimar a Quinto filio, quem Romae in turba facilius vitare potero.

XXXIX. (A. U. C. 709.)

1. O incredibilem vanitatem! Ad patrem, domo sibi carendum propter matrem: (ad matrem) plenam pietatis. Hic autem iam languescit et ait sibi illum iure iratum. 2. Sed utar tuo consilio. *Σκολιὰ* enim tibi video placere. Romam, ut censes, veniam, sed invitus; valde enim in scribendo haereo. Brutum, inquis, eadem scilicet. Sed nisi hoc esset, res me ista non cogeret. Nec enim inde venit, unde mallem, neque diu

---

2 *propter matrem:* † *plenam* —

---

§ 1. *Plenam pietatis.* Videtur aliquid excidisse. Orellius post *matrem* suspicatur omissum *ad matrem,* quod egregie confirmatur his verbis ex ep. 41 *dixi illum commodas ad matrem literas.*

Σκολιά — tibi video placere. Respicit ad verba Pindari *σκολιαῖς ἀπάταις,* dicitque Attico placere, ut dolorem dissimulet et cum Quinto caute agat.

§ 2. *In scribendo haereo* ɔ: assiduus sum in scribendo. Cf. ep. seq. 2. *in libris haereo.* De Orat. I. 173 *haerere in iure.*

Brutum — eadem scilicet ɔ: scito te eadem via Brutum videre posse. Respondet Cicero: sed nisi haec mihi causa esset Romam veniendi, ut Q. filium vitarem, Bruti causa non venirem.

Nec enim inde venit, unde mallem ɔ: Brutus

afuit, neque ullam literam ad me. Sed tamen scire aveo qualis ei totius itineris summa fuerit. Libros mihi, de quibus ad te antea scripsi, velim mittas, et maxime *Φαίδρου περὶ θεῶν* et *Παλλάδος*.

venit a Caesare. Mallem eum venisse a bonis viris, qui Caesaris inimici sunt.

Φαίδρου περὶ θεῶν *et* Παλλάδος. Ita scribendum esse post repertum Herculani fragmentum Phaedri Epicurei de natura deorum, quod C. Petersenus a. 1833 Hamburgi instauravit et illustravit, nemo negabit facileque caremus suspicionibus Fuhrii de Dicaearcho, p. 54. Ante Παλλάδος, facile omitti potuit $\overset{\varepsilon}{\pi}$, quo compendio scribebatur περί. Scribarum errores in literis Graecis mira commenta interpretum provocaverunt. Opus erat Tullio his libris ad scribendum opus de Natura Deorum, in quo quam multa petierit ex illis fontibus demonstrarunt Petersenius et Krischius, Forschungen auf dem Gebiete der alte Philosophie, Vol. I.

XL. (A. U. C. 709.)

1. Itane nuntiat Brutus illum ad bonos viros? *Εὐαγγέλια.* Sed ubi eos? Nisi forte se suspendit. Hic autem ut † fultum est, ubi igitur *φιλοτέχνημα* illud tuum, quod vidi in Parthenone, Ahalam et Brutum?

3 *Hic autem ut fultum est! Ubi* —

§ 1. *Illum ad bonos viros* ɔ: Caesarem ad optimates redire velle. Negat eos Cicero in terris inveniri, quamdiu Caesar libertatem opprimat: itaque si eos videre velit ad inferos ipsi esse eundum.

Hic autem ut fultum est. Hic omnibus, quos vidi, interpretibus adverbium visum est, qui vel interpretantur: Quam valide hic in Italia Caesaris imperium constitutum est et quasi fulcris impositum, vel cum Tunstallo ep. ad Middlet. p. 22 corrigunt *stultum* et verba sic accipiunt: hic autem, quam stultum est venire, ubi nulli sunt boni viri. Neutrum probo; nam si illud voluisset dicere scriptor, dixisset saltem *fultus*, si hoc, scribere debuerat *huc*. Mihi haec gravius corrupta videntur et ut seqq. φιλοτέχνημα et *quid faciat?* ad neminem alium nisi ad Brutum pertinent, ita *Hic* eundem indicare videtur, oppositum *illi* i. e. Caesari. Non nimis violentam puto mutationem hanc: *Hic autem ut futurus est, ubi intuebitur φ. illud tuum — Ahalam et Brutum?* In vulgata lectione accusativorum (*Ahalam et Brutum*) causam nullam video.

Φιλοτέχνημα *illud tuum — Brutum?* C. Servilius Ahala et L. Iunius Brutus, acerrimi libertatis defensores, M. Iunii Bruti, qui Serviliam matrem habebat, erant maiores. Horum nomina Atticus Bruti rogatu videtur coniunxisse in generis tabula sive stemmate, quod Cicero olim in Bruti Parthenone, quo nomine aut villam aut aedium partem ornare potuit, viderat. De illo Attici studio disertum habemus testem Cornelium Nepotem in eius vita c. 18, his verbis: *Fecit hoc idem* (up. familiarum originem subtexere, ut clarorum virorum propagines possent cognosci) *separatim in aliis libris, ut M. Bruti rogatu Iuniam familiam a stirpe ad hanc aetatem ordine enumeravit, notans qui a quoque ortus quos honores quibusque temporibus cepisset*, cet. Atque Serviliae quoque gentis stemma ab eodem confectum esse, eo magis credibile est, quia ex eodem Cornelio constat, eum Serviliam valde coluisse, c. 11, 4. Malim certe de tali opere cogitare, quam quod aliis placuisse video de imaginibus Ahalae et Bruti, sub quibus Atticus versus vel epigrammata scripsisset, de quo vid. ad lib. I. 16, 15. Neque enim hoc conciliare possum cum summa hominis prudentia, vel si mavis timiditate. *Parthenona* denique quod feci Bruti, non Attici, feci propterea, quod Cicero qui toties huius Amaltheum nominavit, usquam praeterea Parthe-

Sed quid faciat? Illud optime: „sed ne is quidem, qui omnium flagitiorum auctor, bene de nostro." At ego verebar, ne etiam Brutus eum diligeret. Ita enim significarat iis literis, quas ad me: „At vellem aliquid degustasses de fabulis." Sed coram, ut scribis. 2. Etsi quid mihi auctor es? advolone an maneo? Equidem et in libris haereo et illum hic excipere nolo, ad quem, ut audio, pater hodie ad Saxa Acronoma. Mirum quam inimicus ibat, ut ego obiurgarem. Sed ego ipse *κεπφοῦμαι*. Itaque posthac tu tamen vide quid de adventu meo censeas, et *τὰ ὅλα* cras si perspici potuerint, mane statim ut sciam.

---

3 *iis, quas* — 4 *degustasse* — *mi* — 7 *κεκέπφωμαι. Itaque posthac. Tu* —

---

nonis mentionem iniecit, multoque probabilius est stemmata gentis Serviliae et Iuniae apud Brutum, quam apud Atticum, fuisse a Cicerone visa.

Sed quid faciat? „Quam hic degener est a maioribus! Sed nos iniqui in Brutum sumus. Quid enim faciat unus omnibus servire paratis et, servientibus?" Gronov.

Illud optime sc. scribis. *Omnium flagitiorum auctorem* non dici Caesarem, sed Hirtium, qui Q. filio aditum ad Caesarem aperuit (vid. X. 4, 11. XI. 20, 1), Manutius bene monuit.

Iis literis. Scripsi ex Mediceo.

At vellem aliquid degustasses de fabulis. Sunt verba e Quinti filii epistola, quibus patruo indicabat se iucunde et familiariter cum Bruto vixise. *Degustasses* est e necessaria Gronovii correctione. Libri dant *degustasse*.

§ 2. *Advolone* in urbem, *an maneo* in Tusculano.

Ad Saxa Acronoma. Ita scriptum erat in Z. teste Lambino. Nomen plane ignotum. Requiritur nomen loci prope Romam. Aptum est *Saxa rubra*, quod in veteri itinerario IX milia passuum ab urbe abesse ad viam Flaminiam traditur. cf. Fortia d'Urban, Recueil des itineraires anciens, p. 193.

Κεπφοῦμαι ɔ: incerto animo sum. Verbum derivatur a κέπφος, quod est nomen avis e mergorum genere, et translate indicat hominem levem et εὐμετάβολον. vid. Hemsterhusii adn. ad Aristoph. Plutum, 913 et ad Schol. ad eum locum. Aptius est praesens perfecto, quod Orellius recepit. Libri scripti dant κεπφωμαι.

Itaque posthac tu tamen vide cet. Vulgo *posthac* puncto a seqq. secernunt et statuunt durissimam omissionem hanc: *Itaque posthac* non obiurgabo (Man.), nihil illi dicam (Corr.), tacebo nec me immiscebo (Gron.). Optime illa cum seqq. coniunguntur. Pro *mane statim ut sciam* videtur scribendum *mone statim ut sciam*.

XLI. (*A. U. C.* 709.)

1. Ego vero Quinto epistolam ad sororem misi. Quum ille quereretur filio cum matre bellum et se ob eam causam domo cessurum filio diceret, dixi illum commodas ad matrem literas, ad te nullas. Ille alterum mirabatur; de te autem suam culpam, quod saepe graviter ad filium

---

§ 1. *Ego — misi.* „Quinto fratri epistolam misi a te scriptam ad sororem, ut videret, quid scriberes." Man.

Filio. Dativus pendet ab omisso verbo *esse*.

Commodas ad matrem literas. Eas dicit plenas pietatis, ep. 39, 1.

Suam culpam sc. *dicebat*, quod verbum e praegresso *mirabatur* hic assumendum est.

scripsisset de tua in illum iniuria. Quod autem relanguisse se dicit, ego ei, tuis literis lectis, σκολιαῖς ἀπάταις significavi me non fore. . . . . Tum enim mentio Canae. 2. Omnino, si id consilium placeret, esset necesse. Sed ut scribis, ratio est habenda gravitatis, et utriusque nostrum idem consilium esse debet, etsi in me graviores iniuriae et certe notiores. Si vero etiam Brutus aliquid afferet, nulla dubitatio est. Sed coram; magna enim res (est) et multae cautionis. Cras igitur, nisi quid a te commeatus.

2 *non* † *fore. Tum* — 7 *res et* — *a te* † *commeatus.* —

Quod — dicit. Scribendum puto: Quum vel quoniam — dicit. *Relanguisse* ɔ: remisisse de ira in filium, quam paulo ante ostenderat. Cf. ep. 40 s. f. In iis quae sequuntur ablativum consequentiae perspicuitatis causa a reliquis verbis disiunxi, ut statim appareat *ei* pendere a v. *significavi.* Neque enim Cicero Attici literas, quibus σκολιά sibi in re Quinti filii placere scripserat, cum fratre communicavit, sed amici hortatu odium suum in illum nebulonem dissimulavit, et patri significavit se non fore *ei iratum.* Quae facile obliterari potuerunt inter *fore tum.* Vidit Orellius, qui bene quoque coniecit: *Tum etiam mentio Canae.*

Mentio Canae. Videtur tum consilium fuisse agitatum de nuptiis inter Q. filium cum hac filia illius Q, Gellii Cani, cuius mentio fit apud Cornelium in Attico, 10, 2 et in his epistolis 31, 4 h. l. et 21, 2 lib. XV. Si ea conditio placeret, omnino necesse esset iram in illum deponere.

Si vero etiam B. aliquid afferet, sc. aliquid causae, cur Quinto filio ignoscam.

Magna enim res est. Verbum inserui de consilio Wesenbergii, Emend. p. 18.

Nisi quid a te commeatus. Recte Graevius hanc codd. scripturam explicat: „nisi scripseris licere mihi diutius ruri manere." Quod hic vocabulo a re militari desumpto *commeatum* vocat, ep. 43 appellat *prorogationem diei.* Belgice dicimus *verlof.*

XLII. (*A. U. C.* 709.)

1. Venit ille ad me, καὶ μάλα κατηφής, et ego σὺ δὲ δὴ τί σύννους; „Rogas?" inquit: „cui iter instet et iter ad bellum, idque quum periculosum, tum etiam turpe." Quae vis igitur? inquam. „Aes," inquit, „alienum, et tamen ne viaticum quidem (habeo)." Hoc loco ego

5 *ne viaticum quidem. Hoc* —

§ 1. Ex iis, quae infra scribit de die suo natali instanti apparet sermonem hunc cum Quinto filio habitum esse post congressum cum Caesare, atque epistolam datam esse mense Decembri exeunte, ut monuit Malaspina.

Iter ad bellum Parthicum, quod Caesar tum suscepturus erat. ep. 27, 1. Cf. Suet. Caes. 44.

Tum etiam turpe. Sic vocat non bellum, sed iter suum, quia viatico carebat.

Quae vis igitur? sup. te extrudit.

Ne viaticum quidem (*habeo*). Verbum addidi e cod. Lambini, quod commode abesse non posse Wesenbergius observavit Emend. p. 111.

Nihil mihi tanti est ɔ: nihil tanti facio, ut avunculum iratum habere velim. Cf. de hac locutione Madvigii Op. Ac. alt. p. 190.

sumpsi quiddam de tua eloquentia. Nam tacui. At ille: „Sed me maxime angit avunculus." Quidnam? inquam. „Quod mihi," inquit, „iratus est." Cur pateris? inquam. Malo enim ita dicere quam cur committis? „Non patiar", inquit, „causam enim tollam." Et ego: Rectissime quidem. Sed si grave non est, velim scire quid sit causae. „Quia, dum dubitabam quam ducerem, non satisfaciebam matri, ita ne illi quidem. Nunc nihil mihi tanti est. Faciam quod volunt." Feliciter velim, inquam, teque laudo. Sed quando? „Nihil ad me," inquit, „de tempore, quoniam rem probo." At ego, inquam, censeo prius, quam proficiscaris. Ita patri quoque morem gesseris. „Faciam," inquit, „ut censes." Hic dialogus sic conclusus est. 2. Sed heus tu, diem meum scis esse III. Non. Ian. Aderis igitur. 3. Scripseram iam: ecce tibi, orat Lepidus ut veniam. Opinor augures † nil habere ad templum effandum. Eatur † *ΜΙΑCΚΟΡΔΟΥ*. Videbimus te igitur.

---

§ 2. *Diem meum* natalem. Similiter Graeci τὴν ἡμέραν vocabant τὰ γενέθλια. cf. Hesychius in v. ἡμέρα et intt. ad eum locum.

§ 3. *Opinor augures nil habere ad templum effandum.* Manutius expl.: „Credo augures nihil habere, quod opponant. Nam, si quid obiicerent, quo minus liceret effari templum, ego non accerserer." Sed sic callida ratione formulae *nil habere ad aliquid agendum* plane nova significatio subiicitur. Neque admitti possunt coniecturae Schutzii, qui vel *augurem nullum* vel *augures nullum habere* legendum putabat, quod miror non displicuisse Sauppio in Ind. Gr. Lat. p. 64. Scribe: *Opinor augures vult habere ad templum effandum*, et propterea me orat, ut veniam. *Templum effari* quid esset, docuit Servius ad Aen. I. 450 his verbis: *Antiqui aedes sacras ita templa faciebant* (cf. Varro ap. Gell. XIV. 7), *ut prius per augures locus liberaretur effareturque, tum demum a pontificibus consecraretur ac post ibidem sacra edicerentur* Ex omnibus autem veterum locis, quos contulit Manutius ad h. l., nullus huc pertinet, quoniam *templa* ibi sunt caeli regiones augurali lituo descriptae. — Unum restat quaerendum de quo templo agatur. Alii falsa sequentium verborum specie decepti vocant templum Saturni, plerique e Suet. Iul. 44 huc vocant templum Martis, quod Caesar exstruere cogitabat. Ego cogitare malim de templo Felicitatis, quod Dio XLIV. 5 narrat hoc ipso anno a Lepido magistro equitum exstructum fuisse. Occupavit locum veteris curiae Hostiliae in foro Caesaris fuitque sine dubio diversum ab aede Felicitatis, quam Lucullus dedicarat. Cf Dionis fragm. LXXXI in edit. Reimari. Cic. Verr. IV. 4. Plin. H. N. XXXIV. 69. XXXVI. 39 Sill.

Eatur ΜΙΑCΚΟΡΔΟΥ. Ita Mss. dant, quae alius editor aliter corrigere studuit. In Graecis res bene cessit I. F. Gronovio, qui reposuit μίασμα δρυός, quod idem in Suidae Lexico depravatum est in μυίας δάκρυον, ut in Hesychii Lexico μιὰς est compendium pro μίασμα Fuit proverbium Graecum, quod explicatur in Paroemiographis Graecis a Leutschio et Schneidewino editis I. 434. Δρῦς est quercus Iovi Dodonaeo sacra, cuius prima mentio fit in Homeri Odyssea XIV. 328. Μίασμα δρυός est piaculum in oraculum Dodonaeum a Thebanis commissum, de quo videndus quoque Zenobius II. 84, operis laudati p. 53. Usus est hoc proverbio Tullius, ut notaret flagitium a Lepido commissum, qui quo loco fuerat curia Hostilia, nunc aliud templum effari volebat. Cf. de curiae fatis, quae narrat Beckerus in Antiq. Rom. I. p. 330 sq. Sed *eatur*, ut olim Bosio, sic mihi offensioni est. Ille coniecit: *Eia tu*, quae formula apud Ciceronem nova est, neque satis munitur eo, quod in Repb. III. 8 in cod. rescripto inventum est: *Heia vero.* Ego credo scriptum fuisse *effatur* μ. δ. quod verbum non raro passive apud veteres usurpatur, velut in Varr. de L. L. VI. 53, *effari templa dicuntur ab auguribus.*

XLIII. (*A. U. C.* 709.)

Ego vero utar prorogatione diei tuque humanissime fecisti, qui me certiorem feceris, atque ita, ut eo tempore acciperem literas, quo non exspectarem, tuque ut ab ludis scriberes. Sunt omnino mihi quaedam agenda Romae, sed consequemur biduo post.

Ab ludis. Praepositio indicat locum, unde scripserat Atticus. Videtur enim epistolae praecedenti (41) respondisse et commeatum Ciceroni dedisse, quo tempore cum filia pompam Circensem spectabat. cf. ep. 44, 1.

XLIV. (*A. U. C.* 709.)

1. Suaves tuas literas! Etsi acerba pompa. Veruntamen scire omnia non acerbum est, vel de Cotta. Populum vero praeclarum, quod propter malum vicinum ne Victoriae quidem ploditur. Brutus apud me fuit, cui quidem valde placebat me aliquid ad Caesarem. Adnueram, sed † pompa videret. 2. Tu tamen ausus es Varroni dare? Exspecto quid iudicet. Quando autem pelleget? De Attica, probo. Est quiddam etiam animum levari quum spectatione, tum etiam religionis opinione et fama. 3. Cottam mihi velim mittas. Libonem mecum habeo et habueram ante Cascam.

---

5 *sed pompa deterret* — 7 *perleget* — 9 *mi velim* —

Hanc epistolam post ep. 45, 46 et priorem partem 47 datam esse statuit de Gruber l.l., quum in vetere Kalendario ludi Victoriae Caesaris, quos Atticus descripserat amico, a. d. XIII Kal. Quint. habiti esse tradantur.

§ 1. *Acerba pompa* np. Circensis, in qua Caesaris imago inter Deorum statuas portabatur. vid Suet Iul. 76. Dio C. XLIV. 6. Ad proxima verba Corradus opportune citavit Graeca ex ep. 11 lib. IV.

Vel de Cotta. Respicitur sine dubio ad eam famam, qua L. Cotta quindecimvirum sententiam in senatu dicturus putabatur, ut, quoniam Parthi nisi a rege vinci non possent, Caesar rex appellaretur. Cf. Cic. Divin. II. 110. Suet. Iul. 79. Plutarch. Caes. 60. Dio, XLIV. 15.

Quod — ploditur. In illa pompa Victoriae plausum negavit populus, ne Caesari dare videretur, cuius signum prope Victoriae signum gestabatur. Sic Manutius recte explicat.

Sed † pompa videret. Sic in Med. est lineola, quae literam *m* indicat, forte omissa. Antiquiores intt. verba sic explicant: Brutus debebat considerare Caesarem in pompa circensi portatum et ipse indicare, an ei honeste et libere scribere possem. Non admonitus nemo facile haec ex illis verbis eruet. At omnia plana, si recipitur vetus correctio ab Orellio perfecta: *Sed pompa me deterret.*

§ 2 *Varroni dare* np. Academica mea. Part. *tamen* refertur ad sententiam cogitatione supplendam: quamquam ego dubitabam essentne illi libri Varroni dandi. Cf. epist. 19 extr. 22, 3. 23, 2. 24. 25, 3. h. l.

Pelleget, e cod. Med., in quo est *pelliget,* restituit Klotzius pro vulgato *perleget,* comparans *pellectione* ex I. 13, 1 et verbum *pellicere.*

Spectatione, τῇ θεωρίᾳ. Idem vocabulum in simili re recurrit Fam. VII. 1, 2.

§ 3. *Cottam.* Certum est agi de libro, quem ab Attico petit. Fortasse erat liber de repb. Romana Graece scriptus (Athen. VI. p. 273

Brutus mihi T. Ligarii verbis nuntiavit, quod appelletur L. Corfidius in oratione Ligariana, erratum esse meum, sed, ut aiunt, *μνημονικὸν ἁμάρτημα*. Sciebam Corfidium pernecessarium Ligariorum, sed eum video ante esse mortuum. Da igitur quaeso negotium Pharnaci, Antaeo, Salvio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur.

B) a L. Aurunculeio Cotta, Caesaris in Gallia legato (Caes. B. G. II 11. IV. 22. V. 24) ibique ab Eburonibus a. 700 interfecto (ibid. V. 37). Sed L. Cottam Latine quoque scripsisse coniicias e Suetonii mentione, de grammat. 1.

Libonem appellare videtur *annalem* Libonis, quo utitur supra ep. 30, 3 et 32, 3.

Cascam. Nomen inter scriptores ignotum, et quem potius librariorum errori, quam Tullio deberi puto. Fortasse scripsit *Cassium* et opus historicum L. Cassii Heminae hoc modo indicavit.

In oratione Ligariana. Cap. 11, 33, ubi Corfidii nomen, invito Cicerone, in libris Mss. remansit.

XLV. (*A. U. C.* 709.)

1. Fuit apud me Lamia post discessum tuum epistolamque ad me attulit missam sibi a Caesare, quae quamquam ante data erat quam illae Diocharinae, tamen plane declarabat illum ante ludos Romanos esse venturum. In qua extrema scriptum erat, ut ad ludos omnia pararet neve committeret, ut frustra ipse properasset. Prorsus ex his literis non videbatur esse dubium, quin ante eam diem venturus esset, itemque Balbo, quum eam epistolam legisset, videri Lamia dicebat. Dies feriarum mihi additos video, sed quam multos fac, si me amas, sciam. De Baebio poteris et de altero vicino Egnatio. 2. Quod me hortaris, ut eos dies consumam in philosophia explicanda, currentem tu quidem, sed cum Dolabella vivendum esse istis diebus vides. Quodnisi me Torquati causa teneret, satis erat dierum, ut Puteolos excurrere possem et ad tempus redire. 3. Lamia quidem a Balbo, ut videbatur, audiverat multos numos domi esse numeratos, quos oporteret quam primum dividi, magnum pondus argenti, auctionem praeter praedia primo quoque tempore fieri oportere. Scribas ad me velim quid tibi placeat. Equidem, si ex omni-

---

15 *dividi Magnum* —

§ 1. *Lamia.* L. Aelius Lamia erat eques Romanus, Ciceroni carissimus, qui eum D. Bruto commendat Fam. XI. 16 et 17.

Illae Diocharinae ɔ: literae Diocharis, quas novisti, vel Caesaris ad Diocharem, de quibus tibi scripsi. Vid. Ellendt. ad Cic. de Orat. Vol. II. p. 440. Diocharem Caesaris libertum cognoscimus ex XI 6, 7.

Dies feriarum mihi additos video ɔ: quum auctionem dilatam esse e tuis literis cognovi, licet mihi longius in Tusculano manere

§ 2. *Torquati causa.* Hunc Torquatum per Dolabellam cum Caesare in gratiam redigere volebat. vid. ep. 20, 1 et 21, 2 h. l.

Puteolos excurrere. Ad cernendam M. Cluvii hereditatem, ut apparet ex ep. seq. Eodem

bus esset eligendum, nec diligentiorem nec officiosiorem [nec nostri studiosiorem] facile delegissem Vestorio, ad quem accuratissimas literas dedi, quod idem te fecisse arbitror. Mihi quidem hoc satis videtur. Tu quid dicis? Unum enim pungit, ne negligentiores esse videamur. Exspectabo igitur tuas literas.

1 *nec nostri studiosiorem* sine suspicione νοθείας. —

spectant, quae sequuntur. Itaque *domi* accipiendum de domo Cluvii defuncti. Vestorium argentarium Puteolanum lectores harum epistolarum non ignorant.

§ 3. *Nec nostri studiosiorem* delet Bucheler. in Mus. Rhen. XI. p. 525, quia a Med. absunt. Etsi nullam invenio interpolandi causam, tamen verba suspecta videri indicavi.

XLVI. (*A. U. C.* 709.)

1. Pollex quidem, ut dixerat ad Idus Sext., ita mihi Lanuvii pridie Idus praesto fuit, sed plane pollex, non index. Cognosces igitur ex ipso. 2. Balbum conveni. Lepta enim de sua † vini curatione laborans me ad eum perduxerat, in eo autem Lanuvino, quod Lepido tradidi. Ex eo hoc primum: „Paullo ante acceperam eas literas, in quibus magno opere

2 *ut dixerat, ad Idus Sext. Ita mihi* — 4 *de sua vini curatione* — 6 *haec primum* —

§ 1. *Pollex — praesto fuit.* Temere Schutzius delevit vv. *ad idus Sext.*, male alii coniuncta *ut — ita* divellunt. Aliter, quam vulgo fit, interpungendo locum restitui. *Ad Idus* non est ipsis Idibus, sed circa Idus, ut I. 3. 2 *ad mensem Ianuarium.* Fam. IX. 5 init. *ad Nonas.*

Plane pollex, non index. Non inficetus lusus in nomine; nihil mihi indicavit, sed nomine et re pollex fuit. De re vid. ep. 47, 1.

§ 2. *De sua † vini curatione.* Aliquid lucis haec accipiunt ex epistola paucis post diebus ad Leptam data, quae est inter Epist. Fam. VI. 19. Ibi haec legimus: *De curatione aliqua munerum regiorum cum Oppio locutus sum. Omnino de tota re, ut mihi videris, sapientius faceres, si non curares. Quod enim eo labore assequi vis, nullo modo assequere. — Sed tamen aliquid videbimus, in quo sit species; aliter quidem non modo non appetendum, sed etiam fugiendum puto.* Eo loco munera regia dicit prandia post Hispaniensem victoriam a Caesare populo data. Vid. Suet. Caes. 38. Sed quid statuendum de *vino?* Lepta poterat petere curationem eorum munerum, epulorum, viscerationis, prandiorum; vini curatio Romanis videtur ignota fuisse. *Vini* est Bosii inventio. Med. habet *vi in curatione*, unde I. F. Gronovius acute extricavit *liguritione*. Lepta cupiebat vehementer inter curatores illorum munerum esse, hoc spe devorabat et liguriebat, ut in ep. ad Fam. XI. 21, 5 Cicero scribit Bruto quosdam *agrariam curationem ligurrire.* Lepta volebat a Cicerone Balbo et per hunc Caesari commendari.

In eo Lanuvino, quod Lepido tradidi. De eodem praedio loquitur, quod Phameae fuerat, quo mortuo a. 705 ab Attico illud emi voluerat, IX. 9, 4. Sed factum non est, pervenitque ad Lepidum, cui tum Cicero etiam domum, quam Antii in vicino loco habebat, vendidit. ep. 47 b., 1. Ceterum, ut ablativus retineri possit, scribendum videtur: *erat autem in eo Lanuvino* cet. Omisso *erat* librarii mutarunt locum particulae *autem.*

Eas literas. Mallem *Caesaris literas.* Fortasse illud e compendio scribendi Caes. ortum est.

Quem — legendo. Med. *que*, Lambini codex

confirmat ante ludos Romanos." Legi epistolam: multa de meo Catone, quem saepissime legendo se dicit copiosiorem factum, Bruti Catone lecto se sibi visum disertum. 3. Tum ex eo cognovi cretionem Cluvii — o Vestorium negligentem! — liberam cretionem, testibus praesentibus, sexaginta diebus. Metuebam ne ille arcessendus esset. Nunc mittendum est, ut meo iussu cernat. Idem igitur Pollex. Etiam de hortis Cluvianis egi cum Balbo; nihil liberalius: se enim statim ad Caesarem scripturum, Cluvium autem a T. Hordeonio legare et Terentiae HS. ıɔɔɔ. et sepulchro multisque rebus, nihil a nobis. Subaccusa quaeso Vestorium. Quid minus probandum, quam Plotium unguentarium per suos pueros omnia tanto ante Balbo, illum mihi ne per meos quidem? 4. De Cossinio doleo, dilexi hominem. Quinto delegabo, si quid aeri meo alieno superabit et emptionibus, ex quibus mihi etiam aes alienum faciendum puto. De domo Arpini, nil scio. 5. Vestorium nil est quod accuses. Iam enim obsignata hac epistola, noctu tabellarius noster venit et ab eo literas diligenter scriptas attulit et exemplum testamenti.

1 *Catone,. quo* — 11 *mi* — 13 *mi* —

quo. Recte veteres editores scripserunt *quem*, quod bene tuetur Klotzius in prooemio p. XL. seq. laudans similis constructionis exempla e VII. 2, 4. Ligar. 38.

Bruti Catone. Octavianus rescripsit Bruti Catoni, sed librum non edidit. Suet. Octav. 85.

§ 3. *Liberam cretionem. Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem necne,* sunt verba Ulpiani Regul. tit. 22, § 27. Cf. Gaius II. 164. Libera cretio in scriptis veterum ICtorum non nominatur, sed ex verbis seqq.: *Nunc mittendum est, ut meo iussu cernat* et ep. seq.: *Idem Pollex remittendus est, ut ille cernat* vere Schillingius ad Hugonem p. 196–200 effecit *liberam* dici, quando alius pro herede cernere posset. De testibus in cretione adhibitis habemus quoque Varronis testimonium de L. Lat. VI. 81. *Sexaginta dies,* in quibus cretio facienda erat, computantur a morte testatoris.

Ne ille arcessendus esset. Bosius frustra defendit *arcendus*, quod se petere fingit e Scidis. Quamdiu Cicero nesciebat liberam esse cretionem hereditatis Cluvianae, metuebat ne, quum ipse Puteolos excurrere non posset, Vestorius esset *arcessendus*, quocum de illa re deliberaret. Nunc Vestorio per servum mandare poterat, ut suo nomine cerneret.

Idem — Pollex sc. ad Vestorium remittendus est Cf. ep. 47, 1.

A T. Hordeonio legare. Legare ab aliquo est aliquem ex heredibus designare, qui legatum solvere debeat. Cf. Cic. p. Cluent. 33. Gaius II. 245.

Sepulcro ɔ: sumptum in monumento faciendum.

§ 4. *De Cossinio doleo,* np. eum mortuum esse. Hominem laudat I. 19, 11.

Si quid aeri meo alieno superabit et emptionibus ɔ: si quid ex illa hereditate reliquum erit, quo possim uti ad aes alienum solvendum et nonnulla emenda. Quae addit, ostendunt eum vereri, ne novum aes alienum contracturus sit ex iis, quae emere velit.

XLVII a. (*A. U. C.* 709.)

Posteaquam *abs te, Agamemno,* non *ut venirem,* (nam id quoque fecissem, nisi Torquatus esset,) sed ut scriberem, *tetigit aures nuntius,* extemplo [instituta omisi] ea, quae in manibus habebam, abieci, quod iusseras, *edolavi.* Tu velim e Pollice cognoscas rationes nostras sumptuarias. Turpe est enim nobis illum, qualiscunque est, hoc primo anno egere. Post moderabimur diligentius. Idem Pollex remittendus est, ut ille cernat. Plane Puteolos non fuit eundum, quum ob ea, quae ad te scripsi, tum quod Caesar adest. Dolabella scribit se ad me postridie Idus. O magistrum molestum!

3 *instituta omisi, ea* — 9 *molestum!* 2. *Lepidus* —

Abs te Agamemno — ut venirem — tetigit aures nuntius. Utitur versu ex antiquiore tragoedia, fortasse ex Ennii Iphigenia petito. I. Gulielmus in Plaut Quaestt. versum hunc e Tullii verbis eruit:

Posteaquam abs ted, Agamemno, tetigit aures nuntius. Possis etiam cum Ribbeckio in trag. Lat. reliq. p. 202:

Postquam abs te, Agamemno, ut venirem, t. a. n. Verbum *edolavi,* quo Ennium in simili re usum esse scimus e Varronis fragm. ap Nonium p. 448, ex eodem loco desumptum videtur. Quod verba *instituta omisi* ut spuria notavi, feci secutus Graevium, qui recte de iis disputavit. Omisit Schutzius temere *omnia* scribens pro vero *ea.*

Nisi Torquatus esset. Vid. ep. 45, 2.

Illum — egere. Marcum filium, qui Athenis maiores sumptus faciebat.

Ut ille cernat. np. Vestorius. vid. ep. sup. 3.

O magistrum molestum. Ab his verbis nova epistola incipit in editione Cratandrina. Temporis autem notationes vetant, quominus sequentia superioribus continuentur. cf. de Gruber, disp. cit. p. 27. Non insolitum a tali exclamatione ordiri epistolam. Vidd. ep. 35. 39 et 52 h. l. Sed melius tamen in Dolabellam, quam in Lepidum illud *O magistrum molestum* convenire videtur. Ille enim venturus erat, ut Ciceronem doceret, quemadmodum ageret cum Caesare. Quare novae epistolae post haec verba initium statui.

XLVII b. (*A. U. C.* 709.)

1. Lepidus ad me heri vesperi literas misit Antio; nam ibi erat — habet enim domum, quam nos vendidimus —; rogat magno opere, ut sim Kal. in senatu, me et sibi et Caesari vehementer gratum esse facturum. Puto equidem nihil esse. Dixisset enim tibi fortasse aliquid Oppius, quoniam Balbus est aeger. Sed tamen malui venire frustra quam desiderari, si opus esset; moleste ferrem postea. Itaque hodie Antii, cras ante meridiem domi. Tu velim, nisi te impedivisti, apud nos pridie Kal. cum

6 *malim* —

§ 1. *Malui venire.* Cod. Med. et editt. vett. | Nescio quis primus scripserit *malim.* Recte

Pilia. 2. Te spero cum Publilio confecisse. Equidem Kal. in Tusculanum recurram. Me enim absente omnia cum illis transigi malo. Q. fratris epistolam ad te misi, non satis humane illam quidem respondentem meis literis, sed tamen quod tibi satis sit, ut equidem existimo. Tu videbis.

Klotzius perfectum revocavit. Nam etsi nondum venerat, *voluntas* tamen erat certa et perfecta.

§ 2. *Cum Publilio confecisse.* Cf. ep. 34. Agitur de dote Publiliae reddenda.

XLVIII. (*A. U. C.* 709.)

1. Heri nescio quid in strepitu videor exaudisse, quum diceres te in Tusculanum venturum; quod utinam! iterum utinam! tuo tamen commodo. Lepta me rogat ut, si quid sibi opus sit, accurram. Mortuus (est) enim Babullius. Caesar, opinor, ex uncia, etsi nihil adhuc, sed Lepta ex triente. Veretur autem ne non liceat tenere hereditatem, *ἀλόγως* omnino, sed veretur tamen. Is igitur si accierit, accurram; sin minus, † ante quam necesse erit. 2. Tu Pollicem, quum poteris. Laudationem Porciae tibi misi correctam; adeo properavi, ut, si forte aut Domitio filio aut Bruto mitteretur, haec mitteretur. Id si tibi erit commodum, magno opere cures velim, et velim M. Varronis et Lollii mittas laudationem, Lollii utique. Nam illam legi, volo tamen regustare. Quaedam enim vix mihi credo legisse.

---

4 *Mortuus enim* — ibid. *ex uncia — etsi nihil adhuc — sed L.* — 8 *non antequam* — 9 *eo properavi* —

---

§ 1. *In strepitu.* Fuit igitur in urbe, sed eodem die in Tusculanum rediit, ut facturum se scripsit ep. 47 b 2.

Lepta. Ad hunc illis ipsis diebus dedit literas, quae inveniuntur Fam. VI. 19, unde timidum hominis animum cognoscimus. In sequentibus recte Orellius scribendum vidit: *Mortuus* (*est*) *enim Babullius.* Nomen tamen non praesto.

Etsi nihil adhuc omissum putant *certi scio.* Dura ellipsis. Aliquanto lenius esset: *etsi nihil ad hunc* sc. *est* vel *pertinet*, ut haec oriatur sententia: Babullius scripsit Caesarem heredem ex uncia, etsi nulla amicitia sibi iunctum.

Tenere hereditatem. Non memini alibi me hanc formulam videre. Sed in epistola familiari non debent omnia exigi ad ICtorum diligentiam.

Antequam necesse erit. Graevius addidit *non* in Med. omissum. Alii retinent *haud* a Manutio insertum. Non sperno, quod Sturenburgius ad Archianam p. 206 coniecit *neutiquam* pro *antequam.*

§ 2. *Laudationem Porciae.* Cf. ep. 37, 3.

Adeo properavi. Proxime haec scriptura accedit ad Medicei ductus *aveo*, quod male mutatum in *ac eo.* In Tullii enim scriptis *ac* ante vocalem non est tolerandum. Orellius cur maluerit cum Lambino scribere *eo* nescio.

Lollii nomen bis ex antiqua correctione repositum, etsi incertum est, servare malui quam recipere e Med. *Olli.* Vide tamen ne in hoc lateat nomen C. Oppii, quem Plutarchus in Pomp. 10, in Caes. 17 inter scriptores nominat.

Legisse. Qui infinitivo subiicitur accus. *me* recte in Med. abest. Pro *credo* magis Tullianum esse *videor* Klotzius vere observat.

XLIX. (*A. U. C.* 709.)

1. Atticae primum salutem, quam equidem ruri esse arbitror; multam igitur salutem et Piliae. De Tigellio, si quid novi, qui quidem, ut mihi Gallus Fabius scripsit, *μέμψιν ἀναφέρει* mihi quandam iniquissimam, me Phameae defuisse, quum eius causam recepissem, quam quidem receperam contra pueros Octavios Cn. filios non libenter, sed [et] Phameae causa volebam. Erat enim, si meministi, in consulatus petitione per te mihi pollicitus, si quid opus esset; quod ego perinde tuebar, ac si usus essem. Is ad me venit dixitque iudicem operam dare sibi constituisse eo die ipso, quo de Sestio nostro lege Pompeia in consilium iri necesse erat. Scis enim dies illorum iudiciorum praestitutos fuisse. Respondi non ignorare eum quid ego deberem Sestio, quem vellet alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum. Ita tum ille discessit iratus. Puto me tibi

---

4 *Fadius* — 6 *sed et Phameae* —

---

§ 1. *Ruri.* Sic vulgo h. l. scribunt contra codices, qui *rure* habent. Sed illud Tulliana consuetudo requirere videtur.

Multam igitur salutem et Piliae. Ante *et* excidisse videtur *ei.* Nam durius est e superioribus assumere *Atticae,* quod iubet Handius in Turs. II. p. 518; durissimum verba distinguere, ut fecit Orellius in altera edit.

De Tigellio. Hunc esse Tigellium, natione Sardum, Caesaris familiarem, quem Horatius descripsit initio Satirae tertiae non minus certum est, quam diversum esse ab illo Hermogene Tigellio, quem aliis Satirarum locis acerbe notavit poeta Venusinus. cf. Kirchneri Quaestt. Horat. p. 42—49. Ex epistola ad eundem Gallum data Fam. VII. 24, tum ex epistolis proximis 50, 3 et 51, 2 apparet, Ciceronem hominis apud Caesarem gratiosi offensam vitare maluisse.

Me Phameae defuisse. Hic a. 705 ut videtur mortuus (Att. IX. 9, 4) fuerat Tigellii avus vel patruus. vid. Fam. l. l.

Octavios. Corradus facit Octaviam utramque et C. Octavium, qui postea Augustus est factus. Sed hi erant liberi C. Octavii. Cicero h. l. appellat *Cn. filios,* fortasse eius Cnei, qui a. 667 consul fuit. *Non libenter* causam receperat contra orbos, boni viri filios.

Sed Phameae causa volebam ɔ: sed tamen Phameae deesse nolebam. *Velle alicuius causa* illustravi ad III. 24, 1.

Tuebar „quasi fovebam, grata memoria prosequebar et officiis remunerandum putabam. Cat. III. 29. *Perficiam ut ea, quae gessi in consulatu, privatus luear atque ornem* ɔ: eorum memor sim, iis paria praestem, et laborem ne ea perdam, dissimilia et indigna iis faciendo. Iustin. V. 6 *nomen Atheniensium tueri* ɔ: paria nomini Atheniensium praestare." Gron.

Lege Pompeia. Cicero P. Sestium reum *de vi* lege Lutatia a. 698 defendit oratione, quae exstat. Eodem tempore idem accusatus erat *de ambitu* (ad Q. fr. II. 3, 5). Anno 701 Cn. Pompeius legem tulit de ambitu, poena graviore et forma iudiciorum breviore, ut tradit Asconius ad Milon. p. 37. Causa igitur Sestii eo demum anno vel proximo, certe ante annum 705, quo Phamea mortuus est, a Cicerone acta videtur. Quod si recte a me disputatur indicibus Orationum a Tullio habitarum apud Orellium Opp. ed. alt. IV. p. 967 adscribenda est: *pro P. Sestio ambitus reo* (Att. XIII. 49). Deperdita dici non debet, quae nunquam scripta videtur.

In consilium iri ɔ: rem ad iudices deferri. Cf. p. Quint. 34. p. Cluent. 55 et 83.

Ita tum ille discessit iratus. Quam vim habeat *ita* nescio. Equidem delendum cen-

narrasse. Non laboravi scilicet nec hominis alieni iniustissimam iracundiam mihi curandam putavi. 2. Gallo autem narravi, quum proxime Romae fui, quid audissem, neque nominavi Balbum minorem. Habuit suum negotium Gallus, ut scribit. Ait illum . . . . me animi conscientia, quod Phameam destituissem, de se suspicari. Quare tibi hactenus mando, de illo nostro, si quid poteris, exquiras, de me ne quid labores. Est bellum aliquem libenter odisse, [et] quemadmodum non omnibus servire. Etsi mehercule, ut tu intelligis, magis mihi isti serviunt, si observare servire est.

4 *illum me* — 7 *et quemadmodum non omnibus dormire, ita non omnibus servire* —

seo, aut corrigendum: *Is tum discessit iratus.*

Non laboravi ɔ: non curavi, non fui sollicitus de eo. Cf. Tusc. III. 50 *Ego sum is, qui dicam me non laborare.* Att. XIII. 20, 4. Q. fr. III. 1, 14.

§ 2. *Neque nominavi Balbum minorem*, a quo audierat Tigellium sibi iratum esse.

Habuit suum negotium ɔ: Gallus in eo negotio ita se gessit, quasi suum esset, non meum. Cf. XII. 22, 3 et Hor. Sat. II. 3, 232 *id crede tuum.*

Ait illum — suspicari. Verba explicare non possum. Sed omnia plana fiunt, si cum Lambino statuis post *illum* excidisse *dicere.* Tunc dicit Cicero. „Ait Gallus illum (ɔ: Tigellium) negare se mihi esse iratum, sed me id suspicari de se, quod probe mihi conscius sim me male egisse, quum Phameae promissum non praestarem neque ei praesto essem. Cui hoc non placet, is debebit *ait* ad ipsum Tigellium referre et pro *illum* scribere *ille.*

Exquiras, de me ne quid labores. Vulgo mediam distinctionem ponunt post *exquiras,* quasi *ne labores* esset vetantis pro *noli laborare.* Sed Madvigius in disp. de form. verbi Lat. natura et usu demonstravit nunquam sic locutos esse prosae scriptores et Opusc. II. p. 106 probavit Wesenbergii correctionem, qui Emend. p. 27 monuit commate post *exquiras* posito *ne* (= *ut ne*) iungendum esse cum *hactenus.* Contulit ex V. 4, 2. *hactenus, ne quid ad senatum „consule" aut „numera."* — *De illo nostro* est: de Balbo minore.

Est bellum aliquem libenter odisse. Non ego sum Oedipus, qui Mosero explicem, quid sit *libenter odisse* et quomodo hoc *bellum* esse possit. vid. Symb. Crit. VIII. p. 9 sq. Ex epistola Fam. VII. 24 lucem petivi, quum ex verbis a Mosero allatis: *in lucris pono non ferre hominem pestilentiorem patria sua,* tum ex his: *Cognosti — istius salaconis iniquitatem,* atque h. l. scriptum fuisse suspicor: *Est bellum salaconem pestilentem odisse.*

Quemadmodum non omnibus servire. Lambinus plura hic excidisse putat, quae ingeniose supplevit ex his, quae leguntur de eadem re Fam. VII. 24 *Cipius opinor olim: Non omnibus dormio: sic ego non omnibus, mi Galle, servio.* Hunc secutus Orellius scripsit: *et quemadmodum non omnibus dormire, ita non omnibus servire.* Aliam eamque faciliorem viam ostendit Bosius, qui scripsit *est* pro *et,* et verbum cum quadam vi repetitum putat: *Est bellum —, est.* Equidem Ernesto assentior *et* vel *est* delendum esse, quod in edit. Rom. non legitur.

Isti sunt Caesaris amici, Oppius, Balbus, alii. Cf. Fam. l. c. *Olim — non tam ab ullis, quam hoc tempore observor a familiarissimis Caesaris omnibus praeter istum* (Tigellium).

Si observare servire est. „Ludit in v. *observare,* quod est colere atque honorare aliquem, et attendere ad alicuius dicta et facta, ut ea nota habeas." Gron.

L. (*A. U. C.* 709.)

1. Admonitus quibusdam tuis literis, ut ad Caesarem uberiores literas mittere instituerem, quum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset se et Oppium scripsisse ad Caesarem me legisse libros contra Catonem et vehementer probasse, conscripsi de his ipsis libris epistolam Caesari, quae deferretur ad Dolabellam; sed eius exemplum misi ad Oppium et Balbum, scripsique ad eos, ut tum deferri ad Dolabellam iuberent meas literas, si ipsi exemplum probassent. Ita mihi rescripserunt nihil unquam se legisse melius epistolamque meam iusserunt dari Dolabellae. 2. Vestorius ad me scripsit, ut iuberem mancipio dari servo suo pro mea parte Hetereio cuidam fundum Brinnianum, ut ipse ei Puteolis recte mancipio dare posset. Eum servum, si tibi videbitur, ad me mittes. Opinor enim ad te etiam scripsisse Vestorium. 3. De adventu Caesaris idem, quod a te, mihi scriptum est ab Oppio et Balbo. Miror te nihildum cum Tigellio; velut hoc ipsum, quantum acceperit, prorsus aveo scire, nec tamen flocci facio. 4. Quaeris, quid cogitem de obviam-itione; quid censes, nisi Al-

---

§ 1. *Ut — mittere instituerem* ɔ: ut consilium caperem mittendi. Cf. Bremius ad Corn. Alcib. 5. Schneideri adnot. crit. ad Caes B. G. III. 28, 1.

Si ipsi exemplum probassent. Moserus Symb. Crit. VIII. p. 11 corr. *si ipsi epistolam probassent.* Sed nodum in scirpo vidit; nonne enim is, qui exemplum alicuius epistolae probat, ipsius epistolae argumentum probat? Praeterea O. et B. non viderant epistolam ipsam, sed exemplum a Cicerone acceptum. Non minus recte Cicero scripsissit: *si id probassent.*

§ 2. Ex ep. 12, 4 et 14, 1 novimus Ciceronem cum aliis Brinnii cuiusdam heredem esse factum. Erat in ea hereditate *fundus* v. praedium soli Italici, prope Puteolos Eum fundum Hetereius quidam emerat, sed ut ex iure Quiritium dominus esset, mancipatione opus erat. Quoniam autem Cicero ipse Puteolos excurrere non poterat (ep. 47, 1), Vestorius ei scripserat, ut partem suam fundi eius mancipio daret servo suo. Nam quod servus Vestorii mancipio accipiebat, id acquirebatur domino, in cuius potestate erat (Gaius II. 87). Itaque *ipse* Vestorius *ei* (ɔ: Hetereio) fundum mancipio dare poterat. — Recte autem Orellius, quum in priore edit. Hotomanni coni. *dare servum suum* recepisset, in altera edit. ad optimam codd. scripturam rediit. Observatione dignus est duplex dativus *servo suo* et *Hetereio cuidam,* quorum ille eum indicat, qui mancipio accipit, hic eum, in cuius gratiam illud negotium peragitur. Difficultatem, si tamen est aliqua, vitare potuisset Cicero, si eo loco vv. *Hetereio cuidam* omisisset itaque perrexisset: *ut ipse Hetereio cuidam P. recte mancipio dare posset.*

§ 3. *Miror te nihildum cum Tigellio, velut hoc ipsum quantum acceperit, prorsus aveo scire* cet. In distinguendis verbis non sequor Orellium, neque in explicandis illis *quantum acceperit* Manutium, qui scripsit: „Transit are sua ad aliam rem. Hoc saltem cum eo agere debuisti, quantum ei Caesar donaverit obviam profecto; scire enim cupio." Sed unde apparet Tigellium obviam iisse Caesari? et si profectus erat, cur iam nunc rediit? et quid intererat Ciceronis scire, quantum ille a Caesare accepisset? Mihi *quantum* depravatum videtur ex *quo animo.* Dicit Cicero se cupere scire quo modo Tigellius accepisset Ciceronis querelam de ipsius iniuria.

§ 4. *Quid censes, nisi Alsium?* ɔ: quid censes mihi faciendum esse? nisi forte Alsium mihi eundum censes. Belgice dicimus: wat

sium? et quidem ad Murenam de hospitio scripseram, sed opinor cum Matio profectum. Salustius igitur urgebitur. 5. Scripto iam superiore versiculo, Eros mihi dixit sibi Murenam liberalissime respondisse. Eo igitur utamur. Nam Silius culcitas non habet. Dida autem, opinor, hospitibus totam villam concessit.

dunkt u? het moest dan zijn naar Alsium. Qui explicant: „Alsium usque, non ultra" particulae *nisi* vim tribuunt, quam non habet. Sed fortasse ex errore describentium *nisi* ortum est, quum scriptum esset: *Quid censes? Misi Alsium, et — scripseram* ɔ: misi Erotem cum literis. Alsium autem erat oppidum Etruriae XXIV milia passuum ab urbe distans. Hodie *Palo* appellatur.

Salustius — Silius. „Utrobique de eodem homine videtur esse sermo." Orell. Muretus propterea bis *Silium*, Corradus bis *Salustium* scribendum putabat. Utrum verius alii diiudicent.

Culcitas. In iis dormituri cubabant. Eas saepe plumeas fuisse e Varronis fragmento apud Nonium et e Tusc. III. 46 scimus.

Didae nomen in Onom. Orell. omissum est. Viri an mulieris sit ignoramus.

LI. (*A. U. C.* 709.)

1. Ad Caesarem quam misi epistolam, eius exemplum fugit me tum tibi mittere; nec id fuit, quod suspicaris, ut me puderet tui, ne ridicule micillus, nec mehercule scripsi aliter, ac si πρὸς ἴσον ὅμοιόνque scriberem. Bene enim existimo de illis libris, ut tibi coram. Itaque scripsi et ἀκολακεύτως et tamen sic, ut nihil eum existimem lecturum libentius. 2. De Attica nunc demum mihi est exploratum. Itaque ei de integro gratulare. Tigellium totum mihi et quidem quam primum; nam pendeo animi. Narro tibi: Quintus cras, sed ad me an ad te nescio. Mihi scripsit Romam VIII. Kal. Sed misi qui invitaret. Etsi hercle iam Romam veniendum est, ne ille ante advolet.

4 *hemicillus; nec* — 10 *Mi scripsit* —

§ 1. *Nec id fuit — micillus.* Locus corruptus, quem partim praeeunte Tunstallo, Epist. crit. p. 165, partim duce Gronovio sic corrigo: *nec id fuit, quod suspicaris, ut me puderet tui. Fui nec ridicule humilis* (vel si Graece malis μικκύλος, quod *pusillum* indicat, ut fere Schutzius edidit), *nec mehercule scripsi, ac si* πρὸς ἴσον ὅμοιόν*que scriberem.* Si *aliter* servare malis pro *nec mehercule* scribendum puto *sed mehercule.* Cicero dicit se medium tenuisse.

De illis libris, de Caesaris anti-Catonibus.

§ 2. *Tigellium totum mihi* np. redde, vel placa. Minime hoc convenit cum iis, quae supra scripserat, 50, 3. Sed vere Wielandus ad h. l. V. p. 542 ad scriptoris animum mollem provocavit.

Ille. Cum Manutio aliisque ad Caesarem refero. Si de Quinto sermo esset, pronomen fuisset omissum.

LII. (*A. U. C.* 709.)

1. O hospitem mihi tam gravem *ἀμεταμέλητον·* fuit enim periucunde. Sed quum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa a militibus est, ut vix triclinium, ubi coenaturus ipse Caesar esset, vacaret; quippe hominum CIↃ CIↃ. Sane sum commotus, quid futurum esset postridie, ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit. Castra in agro, villa defensa est. Ille tertiis Saturnalibus apud Philippum ad horam VII., nec quemquam admisit; rationes opinor cum Balbo. Inde ambulavit in litore. Post horam VIII. in balneum; tum audivit de Mamurra; vultum non mutavit. Unctus est, accubuit, *ἐμετικὸν* agebat. Itaque et edit et bibit *ἀδεῶς* et iucunde, opipare sane et apparate, nec id solum sed

— bene cocto,
Condito, sermone bono et, si quaeri', libenter.

2. Praeterea tribus tricliniis accepti *οἱ περὶ αὐτὸν* valde copiose. Libertis minus lautis servisque nihil defuit. Nam lautiores eleganter accepti.

2 *gravem!* Ἀμεταμέλητον — 4 *completa militibus* — 10 ἐμετικὴν —

Plus quam quatuor menses fuerunt inter hanc epistolam et proxime superiorem. Illam enim scripsit, quum Caesar nondum ex Hispania redierat, mense Quintili; hanc post Saturnalia, quae agebantur mense Decembri fere medio. Vid. ad V. 20, 1. Hanc scriptam credo in Formiano propterea quod ibi Dolabellam villam habuisse scimus ex ep. 13, 5. lib. XV. Certe neque in Tusculano, neque in Puteolano haec scripta sunt.

§ 1. *O hospitem mihi tam gravem,* ἀμεταμέλητον. Retinui scripturam codd. et distinxi cum Wesenbergio Emend. p. 49, quamquam sententia multo facilior fit, si *tam* in *tamen* mutatur et ita scribitur. *O hospitem mihi gravem, tamen* ἀμεταμέλητον ɔ: quem tamen hospitem habuisse non poenitet. Cf. Fam. IX. 48, 1. Facilius etiam cum Gronovio delebis *O,* quod non bene convenit cum *tam.* Ita accus. *hospitem m. t. gravem* pendebit ab impersonali ἀμεταμέλητον.

Secundis Saturnalibus ɔ: secundo die Saturnalium. cf. ad V. 20, 1.

Completa a militibus ɔ: occupata a militibus. Praepositionem e cod. Med. adieci cum Klotzio. Vulgo omittunt.

Ac mihi B. C. subvenit. Ernestus adscripsit: „an *at mihi?*" Nil minus, respondeo. Cicero si hoc praecedentibus opponere voluisset, scripsisset *sed. Ac* h. l. explicari potest *et statim,* de quo usu disp. Handius in Turs. I. p 480 seqq. — *Barba Cassius,* Caesaris et Antonii amicus, nominatur quoque Phil. XIII. 3.

Castra in agro, villa defensa est ɔ: milites in agris circa villam deverterunt, in villam non sunt admissi.

Audivit de Mamurra. Is fuerat praefectus fabrum Caesaris in Gallia. Plin. H. N. XXXVI. 48. Hominem infamem non sine magna Caesaris contumelia versibus perstrinxit Catullus epigr. 29 et 57. Quid Caesar de eo audiverit, ignoramus. Non male Nipperdeius in praefat. ad Cornelii Nep. vitas de eius morte cogitabat.

Ἐμετικὴν *agebat.* Ernestus: „volebat vomere post coenam, ideoque largius edebat. Idem comparavit p. Deiot. 21 et Celsum I. 3, reiecitque Pantagathi coniecturam ἐμετικὴν *egerat.* Sed ut illud dicatur cum Peerlkampio scripsi ἐμετικὸν *agebat* ɔ: agebat partes eius, qui vomere vellet. Aliter Cicero scripsisset: ἔμετον *faciebat.*

Quid multa? Homines visi sumus. Hospes tamen non is, cui diceres: „amabo te, eodem ad me, quum revertere." Semel satis est. *Σπουδαῖον· οὐδὲν* in sermone, *φιλόλογα* multa. Quid quaeris? Delectatus est et libenter fuit. Puteolis se aiebat unum diem fore, alterum ad Baias. Habes hospitium sive *ἐπισταθμίαν* odiosam mihi, dixi, non molestam. Ego paulisper hic, deinde in Tusculanum. Dolabellae villam quum praeteriret, omnis armatorum copia dextra sinistra ad equum, nec usquam alibi. Hoc ex Nicia.

---

5 *odiosam; mihi* —

Bene cocto — libenter. Lucilii versu utitur quoque de Fin. II. 25.

§ 2. *Eleganter* ɔ: exquisite, ut nos dicimus *keurig.* Elegantia in cultu, ut recte observat Ernestus in clavi, inter sordes et magnificentiam medium tenet.

Amabo te, eodem ad me, quum revertere. Peerlkampius me monuit esse versum iambicum ex comico et scribendum *ehodum ad me*, ut in Ter. Andria I. 2, 13. Etiam *semel satis est* videtur esse poetae.

Σπουδαῖον οὐδὲν — φιλόλογα *multa* ɔ: nihil de re publica, multa de libris et doctrinae studiis.

Ad Baias. Romani dicebant *ad Baias esse* Att. I. 16, 10, et *ad Baias venire* XV. 13, 5. Fam. IX. 2, 5, ut *ad aquas esse* in versu, quem Cicero citavit Or. II. 274.

Odiosam mihi, dixi, non molestam. Ita distinxi cum Wesenbergio Emend. p. 49, ut haec plane responderent iis, quae initio epistolae leguntur. Sed hic movebo quaestionem, quae mihi saepius hanc epistolam legenti se obtulit. Apertum est tertiis Saturn. Caesarem coenatum esse in villa Ciceronis. Sed non dicitur, quando venerit, neque omnino venisse ad Ciceronem dicitur. Hoc scimus eum *apud Philippum* mansisse *ad horam VII.* Tum subito videmus eum in balneo (apud Ciceronem?), deinde unctum et coenantem. Nonne verisimile est intercidisse mentionem adventus? Ego puto unum versum omissum esse post verba *post horam VIII*, vel fortasse plures, in quibus narrabatur, quo modo Caesar a se acceptus sit, et quae tum sint locuti.

Omnis armatorum copia cet. Equitans Caesar Dolabellae villam praeteriit, utrinque saeptus militibus, non quod aliquid timeret, sed honoris causa.

Hoc ex Nicia, grammatico Dolabellae familiari. cf. h. l. 28, 3. XIV. 9, 3.

LIBER XIV.

I. (*A. U. C.* 710).

1. Deverti ad illum, de quo tecum mane. Nihil perditius: „explicari rem non posse. Etenim si ille tali ingenio exitum non reperiebat, quis

---

§ 1. *Deverti ad illum.* Primis tribus mensibus anni 710 Cicero in urbe fuisse, aut, si aliquando rus excucurrit, nullas tamen ad Atticum literas dedisse videtur. Epistolae huius

nunc reperiet?" Quid quaeris? Perisse omnia aiebat, quod haud scio an ita sit; verum ille gaudens, affirmabatque minus diebus xx. tumultum Gallicum, in sermonem se post Idus Mart. praeterquam Lepido venisse nemini, ad summam, non posse ista sic abire. O prudentem Oppium, qui nihilo minus illum desiderat, sed loquitur nihil, quod quemquam bonum offendat. Sed haec hactenus. 2. Tu, quaeso, quidquid novi — multa autem exspecto — scribere ne pigrere. In his, de Sexto satisne certum, maxime autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem deverti, Caesarem solitum dicere, „Magni refert, hic quid velit, sed quidquid vult, valde vult:" idque eum animadvertisse, quum

3 *Lepidi* —

libri omnes scriptae sunt inde a Nonis April. usque ad Id. Maias. Primam scripsit in suburbano C. Matii, ad quem deverterat; quod intelligitur ex iis, quae nomine addito scripsit ep. 3, 1 et 4, 1 h. l.

Nihil perditius. Cf. VIII. 11, 4. XI. 18, 2. Si Ciceronis sunt, indicant *illum* ɔ: C. Matium non esse bonarum partium. Si Matio tribui debent, quod mihi tamen non placet, sunt negantis remp. post Caesaris mortem stare posse.

Verum ille gaudens. C. Matius caedem Caesaris, quocum coniunctissime vixerat, dolebat atque optabat, ut coniuratos sui facti poeniteret, sed remp. salvam esse cupiebat, ut apparet e praeclara eius ad M. Tullium epistola, Fam. XI. 28. Iniquius igitur Cicero de eo iudicat.

Tumultum Gallicum. Cf. ep. 4, 1. Sed Galli praeter spem ab armis abstinuerunt. Vid. ep. 9 extr.

In sermonem se — pr. Lepido venisse nemini. Ex uno Faerni codice affertur *Lepido*, quod tamen vel e coniectura recipiendum erat propter sequens *nemini*, quod in omnibus libris invenitur. Nam quominus scribamus *Lepidi — neminis* prohibet usus Ciceronis, in cuius scriptis genitivus *neminis* non legitur, nisi forte in Caeliana 56, ubi tamen libri scripti omnes habent: *si hic nemini nomen detulisset.* Quum autem dicendum esset *alicuius nomen deferre*, non *alicui nomen deferre*, veteres editores pro dativo posuerunt genitivum. Sed ecce palimpsestus Taurinensis insolita forma Ciceronem liberavit, in quo ita scriptum est: *si hic nullius nomen detulisset.* Atque Ciceronem non usum esse genitivo *neminis* docent quodammodo Festus p. 162 et Nonius p. 143, quum huius formae exempla afferant e Catone et antiquis poetis. Idem valet de ablativo *nemine*, qui uno loco nititur ex orat. in toga candida p. 93, 18 Asconii Orell., ubi tamen verba *Cn. Pisone socio neque alio nemine* a Cicerone dicta fuisse pro *Cn. Pisone socio atque aliis nonnullis* nondum credo. *Nemine* invenitur apud Plautum in Cist. I. 1, 89. Mil. Glor. IV. 2, 70. Scriptores ante Tacitum hac forma abstinuerunt.

Ad summam ɔ: in universum aiebat. Illustravit hanc locutionem Handius in Turs. I. p 130 sq. et similes formulas *in summa* et *in summam* comparavit ibid. III. p. 264. Nonnunquam *ad summam* idem est ac *denique*, ut supra VII. 7, 7.

Non posse ista sic abire ɔ: non posse Caesaris caedem inultam manere. Usus est eadem locutione de Fin. V. 7, ut Terentius Andr. I. 2, 4 *mirabar hoc si sic abiret* et Catull. carm. 14 *non hoc tibi — sic abibit.*

O prudentem Oppium. Recte Orellius in altera edit. revocavit codd. scripturam, spreta Ernesti suspicione *pudentem.* Nam quae sequuntur Oppii prudentiam manifesto arguunt, qui dissimulabat dolorem e nece Caesaris acceptum.

§ 2 *De Sexto satisne certum* ɔ: satisne certum esset Sextum Pompeium in armis esse. ep. 4, 1. 8, 2. imprimis 13, 2

De Bruto, ubi sit et quid agat.

Quicquid vult, valde vult. Praesens tempus tuetur Plutarchus in Bruto, 6 idem ut videtur Caesaris de Bruto dictum ita referens:

pro Deiotaro Nicaeae diceret: valde vehementer eum visum et libere dicere, atque etiam — ut enim quidque succurrit, libet scribere — proxime, quum Sestii rogatu apud eum fuissem exspectaremque sedens quoad vocarer, dixisse eum, „Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat nec suo commodo me convenire possit? Atqui, si quisquam est facilis, hic est; tamen non dubito quin me male oderit." Haec et eiusmodi multa. Sed ad propositum. Quidquid erit, non modo magnum sed etiam parvum, scribes. Equidem nihil intermittam.

οὗτος ὁ νεανίας οὐκ οἶδα μὲν ὃ βούλεται· πᾶν δ' ὃ βούλεται, σφόδρα βούλεται, ex quo loco particulam *sed* apud Ciceronem tuetur Moserus Symb. Crit. VIII. p. 12.

Quum pro Deiotaro Nicaeae diceret. Cf. de hac Bruti oratione Cic. Brut. 21 et Dial. de Oratt. 21. Meierus in Oratt. Rom. fragm. p. 449 statuit causam a. 707 in Bithyniae oppido, non a. 709 in oppido Ligurum cognomine actam esse. Cf. tamen Chapman in diss. de aetate Cic. libr. de Leg. p. 24 in adnot.

Ego dubitem cet. Sententia horum verborum Caesaris non valde aperta est, neque intellexit Atticus, a quo rogatus Cicero eam explanavit ep. seq. § 3.

Sedeat ɔ: non statim admittatur, sed in atrio exspectet, donec vocetur.

II. (*A. U. C.* 710.)

1. Duas a te accepi epistolas heri. Ex priore theatrum Publiliumque cognovi, bona signa consentientis multitudinis. Plausus vero L. Cassio datus etiam facetus mihi quidem visus est. 2. Altera epistola de Madaro scripta, apud quem nullum *σαλάκωμα*, ut putas. Processit enim, sed minus diu. Eius sermone enim sum retentus. 3. Quod autem ad te scripseram, obscure fortasse, id eiusmodi est: aiebat Caesarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, quum exspectarem sedens, dixisse: „Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum facilem hominem putem mihi esse amicum, quum tamdiu sedens meum commodum exspec-

2 *Publiumque* — 5 *σαλακώνισμα* — *Processi enim, sed minus. Diutius sermone* [*enim*] *sum* —

§ 1. *Theatrum Publiliumque cognovi.* Huc respicit Cicero in ep. 3 extr. rogans Atticum, ut *populi ἐπισημασίαν et mimorum dicta* perscribat. *Publilium* in Med. servatum verum nomen esse poetae, qui vulgo vocatur *Publius Syrus* demonstravit Ed. Woelflinus in Philologo Gotting. XXII. 439 seq., monens idem inveniri in optimis codd. Senecae rhetoris, Plinii, Gellii nonnullis in locis.

L. Cassio non ob aliquod ipsius meritum plausus datus est, sed fratris Caii causa, quod hic tyrannum interfecerat. Cf. Fam. XII. 2, 2. Lucius mense Decembri huius anni tribunus plebis factus est. vid. Phil. III. 23.

§ 2. *De Madaro.* Μαδαρὸς dicitur, cui capilli defluunt, calvus, et ficto hoc atque *Calvenae* nomine ep. 5, 1 et 9 extr. designari C. Matium certissimum est. Minus certum, quid lateat in σαλακώμα. Nam φαλάκρωμα, quod Bosius e Victorii editione recepit, non magis huic loco convenit, quam σαλακώνισμα, quod I. F. Gronovius excogitavit. Fortasse non displicebit aliis, quod mihi in mentem venit cogitanti Homeri verba (Il. XIII. 359)

tet?" Habes igitur φαλάκρωμα inimicissimum otii, id est Bruti. 4. In Tusculanum hodie, Lanuvii cras, inde Asturae cogitabam. Piliae paratum est hospitium, sed vellem Atticam, verum tibi ignosco; quarum utrique salutem.

μαλακὸν κῶμα ɔ: mollis somnus. Sententia certe hac correctione admissa bene procedit: Apud Matium non placide dormivi, ut putas. *Processit enim, sed minus diu. Eius sermone enim sum retentus* ɔ: nam bene dormivi, sed brevius, quum hospitis sermone longius sim retentus. In his *processit* est e codicibus, de quibus constat, omnibus. *Diu eius* pro *diutius*, quod Mss. dant, volebant quoque Manutius et Lambinus.

§ 3. *Habes igitur φαλάκρωμα inimicissimum otii, id est Bruti.* Interpretes certatim monent φαλάκρωμα esse rursus Matium, quem modo *madarum* nominavit ob eandem causam. Sed nemo explicuit, quo modo haec verba cum Caesaris dicto per particulam *igitur* cohaereant. Fortasse Cicero sic scribens cogitabat epistolam superiorem, in qua pluribus Matii sermonem animumque descripserat. Verba *id est Bruti* immerito Ernesto suspecta erant, quum librarii captum longe superent. Brutus volebat otium; Matius cupiebat Caesaris interfectores armis vindicari; propterea Ciceroni videbatur inimicissimus et otii et Bruti. Similem usum vv. *id est* vidimus IV. 18, 1 (16, 9), apteque I. F. Gronovius comparavit e Flori IV. 2: *de successione Caesaris senatus, id est Pompeius, agitabat.*

§ 4. *Sed vellem Atticam* np. secum duceret; *verum tibi ignosco,* quod filiam retinere mavis.

III. (*A. U. C.* 710.)

1. Tranquillae tuae quidem literae; quod utinam diutius! Nam Matius posse negabat. Ecce autem structores nostri ad frumentum profecti, quum inanes redissent, rumorem afferunt magnum, Romae domum ad Antonium frumentum omne portari. Πανικὸν certe; scripsisses enim. Corumbus Balbi nullus adhuc. Est mihi notum nomen: bellus enim esse dicitur architectus. 2. Ad obsignandum tu adhibitus non sine causa videris; volunt enim nos ita putare; nescio cur non animo quoque sentiant. Sed quid haec ad nos? Odorare tamen Antonii διάθεσιν, quem quidem ego epularum magis arbitror rationem habere quam quidquam mali cogi-

---

6 *adhuc; et mihi* —

---

§ 1. *Tranquillae tuae q. literae* ɔ: nuntias mihi rerum tranquillitatem.

Structores nostri. Igitur in Tusculano aliquid aedificabat. *Structores* nominat quoque ad Q. fr. II. 6, 2.

Domum ad Antonium. Ita Latini scriptores pro *ad domum Antonii.* vid. Ruhnk. ad Ter. Eun. I. 2, 125. Dixi de hac re aliquid ad IV. 14, 1.

Corumbus. Potius nomen e Graeco ortum *Corymbum* Latine fuisse credo. Quod scripsi: *Est mihi n. n.* debetur Wesenbergio Emend. p. 18. Vulgo *et*, quod saepius ex *est* ortum est.

§ 2. *Ad obsignandum* cet. Caesariani nonnulli post mortem Caesaris rerum conversionem metuentes videntur in testamentis suis legata Ciceroni reliquisse et Atticum testem adhibuisse, ut per eum hac de re Cicero certior fieret. Apparet ex ep. 14, 4 h. l. ubi quaerit: *Poterone eos ipsos non laudare, qui te obsignatorem adhibuerunt?* In iis quae sequuntur *animo* dictum est pro *serio.* Cicero indicat se eum esse, qui laedi quemquam nollet.

tare. Tu, si quid πραγματικὸν habes, scribes; sin minus, populi ἐπισημασίαν et mimorum dicta perscribito. Piliae et Atticae salutem.

IV. (*A. U. C.* 710.)

1. Nunc quid putas me Lanuvii? At ego te istic quotidie aliquid novi suspicor. Tument negotia. Nam quum Matius, quid censes ceteros? Equidem doleo, quod nunquam in ulla civitate accidit, non una cum libertate rem publicam recuperatam. Horribile est quae loquantur, quae minitentur. Ac vereor Gallica etiam bella, ipse Sextus quo evadat. 2. Sed omnia licet concurrant, Idus Martiae consolantur. Nostri autem ἥρωες, quod per ipsos confici potuit, gloriosissime et magnificentissime confecerunt. Reliquae res opes et copias desiderant, quas nullas habemus. Haec ego ad te, ut si quid novi — nam quotidie aliquid exspecto — confestim ad me et, si novi nihil, nostro more tamen ne patiamur intermitti literulas; equidem non committam.

---

§ 1. *Tument negotia.* „*Tumere* eleganti metaphora dicuntur, quae eruptura videntur. Usurpavit Cicero bis in ep. ad Att. XIV. 4 et 5 (*rerum tumor*)." Lipsius ad Tac. Hist. II. 32. Nescio tamen an potius sequar Menckenium, qui Observ. p. 987 sq. *tumorem* esse *morbum* et *tumere* dici pro *aegrotare* docet. Favet certe huic sententiae voc. *mederi*, quod Cicero *tumori* adiecit.

Ipse Sextus quo evadat ɔ: quid S. Pompeius acturus sit, utrum pro repb. an ad dominationem parandam copiis sit usurus.

§ 2. *Haec ego ad te, ut, si quid novi — confestim ad me.* Vere Klotzius vidit pro *ut* scribendum esse *tu*.

V. (*A. U. C.* 710.)

1. Spero tibi iam esse ut volumus, quoniam quidem ἠσίτησας, quum leviter commotus esses, sed tamen velim scire quid agas. Signa bella, quod Calvena moleste fert se suspectum esse Bruto. Illa signa non bona, si cum signis legiones veniunt e Gallia. Quid tu illas putas, quae fuerunt in Hispania, nonne idem postulaturas? Quid, quas Annius transportavit? Caninium volui, sed μνημονικὸν ἁμάρτημα. Ab aleatore

---

6 † *Annius* — 7 *Caninium* —

Calvena. vid. ad ep. 2, 2. Matius putabatur inimicissimus esse otii et propterea suspectus erat Bruto.

Quid, quas Annius transportavit? † Caninium volui. Orellius nomen *Annii* corruptum censet ex *Asinio.* Mihi contra videtur *Caninium* mutandum esse in *C. Asinium*, qui a Caesare paulo ante Hispaniae ulteriori praefectus (vid. Dio XLV. 10) copias eo transportaverat. Recte hae legiones opponuntur iis, quae *fuerunt* in Hispania ibique bellum Caesaris ductu gesserant. De *Annio* non est, quod quaeramus, quum ipse Cicero errorem suum castigaverit.

Ab aleatore φυρμὸς πολύς ɔ: Antonius multa turbat, sed nihil efficit. Aleatoris nomen con-

φυρμὸς πολύς. Nam ista quidem Caesaris libertorum coniuratio facile opprimeretur, si recta saperet Antonius. 2. Meam stultam verecundiam, qui legari noluerim ante res prolatas, ne deserere viderer hunc rerum tumorem, cui certe si possem mederi, deesse non deberem. Sed vides magistratus, si quidem illi magistratus, vides tamen tyranni satellites in imperiis, vides eiusdem exercitus, vides in latere veteranos, quae sunt *εὐρίπιστα* omnia: eos autem, qui orbis terrae custodiis non modo saepti, verum etiam † vagisse debebant, tantummodo laudari atque amari, sed parietibus contineri. Atque illi quoquo modo beati, civitas misera. 3. Sed velim scire quid adventus Octavii, num qui concursus ad eum, num quae *νεωτερισμοῦ* suspicio. Non puto equidem, sed tamen quidquid est scire cupio. Haec scripsi ad te proficiscens Astura III. Idus.

8 *etiam † magni esse* — 9 *Atqui* —

venire in Antonium apparet e Phil. II. 56; scripturam e marg. Crat. receptam *a balneatore* Bosius frustra defendit.

Ista — coniuratio. Cf. Phil. I. 5 unde discimus tumultum a Dolabella, absente Antonio, oppressum esse.

Antonius in extrema sententia Ernesto a glossatore additus videbatur. Non erat cur Cicero, qui modo vocarat *aleatorem,* nunc suo eum nomine designaret.

§ 2. *Vides tamen tyranni* cet. Particula *tamen* refertur ad sententiam cogitatione supplendam: *quamvis occiso tyranno.*

In latere sc. urbis. Cogitandum de Campania, ubi Caesar veteranis suis agros dederat. Regio sita ad dextram vel sinistram alicuius loci poterat dici *in latere* esse.

Εὐρίπιστα, mobilia et incerta. Nomen Turnebus derivat ab εὖ et ῥιπίζω, Advers. XIII. 5. Aliquanto melius puto, quod mihi obtulit Peerlkampius, *quare sunt εὐαναρρίπιστα omnia* ɔ: quare facile omnia velut ignis sopitus, non exstinctus, rursus suscitari possunt, incedoque per ignes suppositos cineri doloso.

Verum etiam † vagisse debebant. Bosio probanti Manutii correctionem *vagi esse* recte opponit Graevius *vagum* in malam partem accipi et inepte opponi custodiis saepto. Non minus recte impugnavit Orellius alteram scripturam, in codd. ut aiunt inventam, *magni esse.* Nam quae est illa oppositio *non modo saepti, verum etiam magni?* Quod ipsi in mentem venit ἅγιοι, mihi vehementer displicet. Ciceronem scripsisse credo: *verum etiam metu vacui esse debebant.* Voc. *metu* facile omitti potuit post *m etiam* et *vacui esse* latet in inepto voc. *vagisse.*

Tantum modo laudari atque amari. Ciceronem non scripsisse, quod se in codice vidisse finxit Bosius *tantum non,* neque addita negatione *non tantum non laudari,* satis docet quod in ep. seq. legimus τυραννοκτόνους *in caelo esse* ɔ: summis laudibus ornari. Illi vero laudabantur et ob facinus vulgo amabantur, sed metuebant tamen insidias, ideoque in publicum prodire non audebant.

Atque illi — beati ɔ: et illi sane, quidquid iis acciderit, beati dicendi sunt ob gloriam facti. *Atque* e Med. reposui pro *atqui,* quod Bosio debetur. Cf. Zumpt. ad Verr. p. 221. Hand Turs. I. p. 496.

§ 3. *Quid adventus Octavii.* Malim: *qui adventus Oct.* — Octavius, qui testamento a Caesare adoptatus C. Iulius Caesar Octavianus dictus est (Dio XLVI. 47), nuntio de caede maioris avunculi (Suet. Oct. 7) accepto, Apollonia, ubi studiis vacabat, urbem repetiit. Suet. Oct. 8.

VI. (*A. U. C.* 710.)

1. Pridie Idus Fundis accepi tuas literas coenans. Primum igitur melius esse, deinde meliora te nuntiare. Odiosa illa enim fuerant, legiones venire. Nam de Octavio susque deque. Exspecto quid de Mario, quem quidem ego sublatum rebar a Caesare. Antonii colloquium cum heroibus nostris pro re nata non incommodum. Sed tamen adhuc me nihil delectat praeter Idus Martias. Nam, quoniam Fundis sum cum Ligure nostro, discrucior Sextilii fundum a verberone Curtilio possideri; quod quum dico, de toto genere dico. 2. Quid enim miserius quam ea nos tueri, propter quae illum oderamus? etiamne consules et tribunos pl. in biennium, quos ille voluit? Nullo modo reperio, quemadmodum possim *πολιτεύεσθαι*. Nihil enim tam *σόλοικον*, quam *τυραννοκτόνους* in caelo esse, tyranni facta defendi. Sed vides consules, vides reliquos magistratus, si isti magistratus, vides languorem bonorum. Exultant laetitia in municipiis. Dici enim non potest quanto opere gaudeant, ut ad me concurrant, ut audire cupiant mea verba de rep., nec ulla interea decreta. Sic enim *πεπολιτεύμεθα*, ut victos metueremus. Haec ad te scripsi apposita secunda mensa. Plura et *πολιτικώτερα* postea, et tu quid agas quidque agatur.

16 *verba mea ea de re* —

§ 1. *Melius esse* ɔ: febrim a te discessisse. Cf. ep. 5 in.

De Octavio susque deque. „Significat *susque deque ferre* (*habere*) animo aequo esse et quod accedit non magni pendere, atque interdum negligere et contemnere et propemodum id valet, quod dicitur Graece ἀδιαφορεῖν." Gellius N. A. XVI. 9.

Exspecto quid de Mario cet. De hoc Mario dictum est in ep. 49, lib. XII, et verbo nominatur h. l. ep. 7 et 8. Sed e Phil. I. 5 apparet verum Marium iam olim periisse, falsarium quendam eius nomen sumpsisse et a consulibus ultimo supplicio affectum esse. Vid. Onom. Tullianum in nomine.

Cum Ligure nostro. Fortasse idem est, qui XV. 26, 4 et 29, 1 *M. Aelius* appellatur.

De toto genere ɔ: de omnibus Caesarianis, qui aliena possident nec ea antiquis dominis restituere coguntur. Redit huc in ep. 10, 2 h. l.

§ 2. *In biennium.* Narrat quoque Dio XLIII. 51 Caesare ad bellum Parthicum profecturo magistratus in triennium creatos esse, consules autem et tribunos plebis solos in biennium. Minus accurate Suetonius in Iul. 76 narrat Caesarem magistratus *in plures annos* ordinasse.

Mea verba de rep. Scripsi cum correctore libri Med. Male vulgo cum Bosio editur: *Verba mea ea de re.*

Apposita secunda mensa ɔ: sub finem coenae, quum iam tempus eundi cubitum instaret.

VII. (*A. U. C.* 710.)

1. Postridie Idus Paullum in Caieta vidi. Is mihi de Mario et de re

2 *Paullum Caietae* —

§ 1. *In Caieta.* Cf. ad VIII. 3, 6. Non | opus est, ut vel cum Lambino *in Caietano* vel

publica quaedam sane pessima. A te scilicet nihil; nemo enim meorum. Sed Brutum nostrum audio visum sub Lanuvio. Ubi tandem est futurus? Nam quum reliqua, tum de hoc scire aveo omnia. Ego e Formiano exiens XVII. Kal., ut inde altero die in Puteolanum, scripsi haec. 2. A Cicerone mihi literae sane πεπινωμέναι et bene longae. Cetera autem vel fingi possunt: πῖνος literarum significat doctiorem. Nunc magno opere a te peto, de quo sum nuper tecum locutus, ut videas ne quid ei desit. Id quum ad officium nostrum pertinet, tum ad existimationem et dignitatem; quod idem intellexi tibi videri. Omnino, si ego, ut volo, mense Quintili in Graeciam, sunt omnia faciliora. Sed quum sint ea tempora, ut certi nihil esse possit, quid honestum mihi sit, quid liceat, quid expediat, quaeso da operam, ut illum quam honestissime copiosissimeque tueamur. Haec et cetera, quae ad nos pertinebunt, ut soles, cogitabis, ad meque aut quod ad rem pertineat, aut, si nihil erit, quod in buccam venerit, scribes.

---

1 *publica* † [*aliqua*] *quaedam* —

---

cum correctore libri Med. *Caietae* scribatur.

De re publica quaedam. In Med. his inseritur *aliqua*, quod omisi, quoniam manifestum est librarii mendum, qui pro *de re publica* scripsit *de rep. aliqua.* Frustra Kochius coniecit: *de rep. attulit quaedam.*

Nemo enim meorum Roma huc venit.

§ 2. Πεπινωμέναι — πῖνος. Cf. ad XII. 6, 4 et XV. 16 *a* et 17, 2.

Omnino, si ego, ut volo, mense Q. in Graeciam, sunt omnia faciliora. Ita verba misere ab editoribus vexata et prava distinctione obscurata egregie correxit Wesenbergius Emend. p. 95, una litera mutata in scriptura cod. Z, in quo erat *si ego ’st*, unde in Med. *si ergo est.* Frugibus inventis qui tamen malit vesci glandibus, legat quae de his verbis scripsit Moserus, Symb. Crit. VI. p. 8 sq.

VIII. (*A. U. C.* 710.)

1. Tu me iam rebare, quum scribebas, in actis esse nostris, et ego accepi XVII. Kal. in deversoriolo Sinuessano tuas literas. De Mario probe, etsi doleo L. Crassi nepotem. Optime tam etiam Bruto nostro probari

---

2 *nostris; at ego* —

---

§ 1. *In actis* ɔ: in aliquo praedio ad mare sito, Puteolano vel Cumano. *Actam* Servius ad Aen. V. 613 interpretatur *secreta et amoena litorum.* Saepius voc. Graecae originis posuerunt scriptores Latini. Vid. intt. ad Cic. Fam. IX. 6, 4.

Tu — rebare, et ego accepi. Male *et* in *at* mutatur. Saepe copula coniunguntur contraria, ut *et* per *et tamen* explicari possit. De hoc usu plures monuerunt laudati in adnot. Kuhneri ad Tusc. I. 6.

Etsi doleo L. Crassi nepotem. Verus Marius erat L. Crassi, magni oratoris, nepos. Vid. XII. 49. Ironice nunc loqui Tullium apparet.

Optime tam etiam cet. *Tam* est = tantopere et cum v. *probari* est iungendum. Non sine quadam vi initio sententiae positum videtur. Moserus Symb. Crit. VIII. p. 13 *tam — pro-*

Antonium. Nam quod Iuniam scribis moderate et amice sciptas literas attulisse, mihi Paullus dedit ad se a fratre missas, quibus in extremis erat sibi insidias fieri; se id certis auctoribus comperisse. Hoc nec mihi placebat et multo illi minus. Reginae fuga mihi non molesta est. Clodia quid egerit scribas ad me velim. De Byzantiis curabis ut cetera, et Pelopem ad te arcesses. Ego, ut postulas, Baiana negotia chorumque illum, de quo scire vis, quum perspexero, tum scribam, ne quid ignores. 2. Quid Galli, quid Hispani, quid Sextus agat, vehementer exspecto. Ea scilicet tu declarabis, qui cetera. Nauseolam tibi tuam causam otii dedisse facile patiebar; videbare enim mihi legenti tuas literas requiesse paullisper. De Bruto semper ad me omnia perscribito, ubi sit, quid cogitet; quem quidem ego spero iam tuto vel solum tota urbe vagari posse. Verumtamen . . .

---

4 *molesta est.* [*Sed*] *Clodia* —

---

bari h. l. nimium putat, quum satis esset ea quae Antonius fecisset Bruto non improbari; itaque aut *iam* aut *tamen* corrigi vult. Illud a Klotzio editum est, nec mihi displicet.

Nam quod Iuniam cet. Iunia erat M. Bruti soror, M. Lepidi uxor. Literas, quas ea attulit, mariti ad fratrem fuisse arbitror; quas autem Paullus ab eodem Lepido, fratre suo (cf. Perizonii Anim. Hist. p. 121 seqq.) acceptas Tullio dederat, Bruti ad Lepidum datas crediderim.

Hoc nec mihi placebat „quum Cicero interpretaretur hoc fingere Lepidum, ut causam tumultuandi et secedendi a bonis haberet". I. F. Gron.

Reginae fuga Suetonius in Iul. 52 tradit Caesarem Cleopatram in urbem accitam praemiis honoribusque auctam remisisse. Sed eam post Caesaris mortem demum urbem reliquisse, ubi metuebat inimicos ex hoc loco discimus. Rursus memoratur *regina* XIV. 20, 2. XV. 1 *a*, 5; 4, 4; 15, 2; 17, 2.

Clodia quid egerit. Quod in Mediceo prima manus scripserat *molesta. Sed Clodia,* id recte ita correctum est: *molesta 'st. Clodia.* Nam ut recte observat Wesenbergius Emend. p. 97 in transitu ad aliam rem *sed* vitiosum est, asyndeton usitatum.

Pelopem h. l. esse servum vel libertum suspicantur Onomastici Tulliani scriptores p. 445. Perperam. Sine dubio est Pelops Byzantius, ad quem Cicero dedit epistolam Graece scriptam de honoribus sibi a Byzantiis decernendis. Vid. Plut. Cic. 24.

Baiana negotia „per ironiam dicit. Nulla enim illic negotia, sed ἀπραγόπολις, civitas otiosorum. Suet. Aug. 98. Statius Silv. IV, 7 *desides Baiae.*" Gronov.

Chorumque illum ɔ: turbam otiosorum, cf. ep. 9, 2, in quibus erant Balbus, Hirtius, Pansa, ep. 11 extr.

§ 2. *Nauseolam tibi tuam* cet. ɔ: te fastidio stomachi leviter temptatum a negotiis abstinuisse laetor, nam vidi ex literis tuis accurate scriptis te quiete refectum novis viribus ad scribendum rediisse. Cf. ep. 10, 2.

Vel solum ɔ: sine ullo praesidio, nullis comitibus.

Verum tamen . . . . . Reticet: spero magis quam credo, aut simile quid.

IX. (*A. U. C.* 710.)

1. De re publica multa cognovi ex tuis literis, quas quidem multiiuges

---

§ 1. *Multiiuges.* Vocabulum in Ciceronis scriptis alibi non invenitur. Postea ut alia composita cum adiect. *multus* saepius usurpari coeptum est. Indicat *multas simul, complures.*

accepi uno tempore a Vestorii liberto. Ad ea autem, quae requiris, brevi respondebo. Primum vehementer me Cluviana delectant. Sed quod quaeris, quid arcessierim Chrysippum: tabernae mihi duae corruerunt reliquaeque rimas agunt. Itaque non solum inquilini, sed mures etiam migraverunt. Hanc ceteri calamitatem vocant, ego ne incommodum quidem. O Socrates et Socratici viri! nunquam vobis gratiam referam. Dii immortales, quam mihi ista pro nihilo! Sed tamen ea ratio aedificandi initur, consiliario quidem et auctore Vestorio, ut hoc damnum quaestuosum sit. 2. Hic turba magna est eritque, ut audio, maior. Duo quidem quasi designati consules . . . O Dii boni! vivit tyrannis, tyrannus occidit. Eius interfecti morte laetamur, cuius facta defendimus. Itaque quam severe nos M. Curtius accusat, ut pudeat vivere, neque iniuria. Nam mori milies praestitit quam haec pati, quae mihi videntur habitura etiam vetustatem. 3. Et Balbus hic est multumque mecum, ad quem a Vetere literae datae pridie Kal. Ianuar., quum a se Caecilius circumsederetur et iam teneretur, venisse cum maximis copiis Pacorum Parthum; ita sibi esse eum ereptum multis suis amissis; in qua re accusat Volcatium. Ita mihi videtur bellum illud instare. Sed Dolabella et Nicias viderint. Idem Balbus meliora de Gallia. XXI. die literas habebat, Germanos illasque nationes re audita de Caesare legatos misisse ad Aurelium, qui est praepositus ab Hirtio, se, quod imperatum esset, esse facturos. Quid quaeris? Omnia plena pacis, aliter ac mihi Calvena dixerat.

Cluviana ɔ: praedia, quae e Cluvii hereditate (vid. XIII. 46, 3) acceperat. Cf. de iis ep. 10, 3 et 11, 2.

Mures migraverunt „quos aiunt praesentire lapsus aedium et excedere ruinam minitantibus. Plin. H. N. VIII. 103, Aelian. Var. I. 11." Gron. Acute iam ante Victorius V. L. XVII. 5 observarat Ciceronem non videri in eadem opinione fuisse; aliter mures ante inquilinos migrasse scripsisset.

Consiliario — et auctore Vestorio ɔ: quum Vestorius fabris consilia det et de eius sententia aedificetur. Cf. Fam. I. 9, 2 *ego te auctore — tu me consiliario usus esses.*

§ 2. *Duo — quasi designati consules.* Hirtium dicit et Pansam, non populi suffragiis creatos, sed qui a Caesare in annum secundum erant designati. Vid. supra ad ep. 6, 2.

Eius interfecti — defendimus. Ernestus Ciceronianum putabat: *Cuius interfecti morte laetamur, eius (vivi) facta defendimus.* Mihi part. *interfecti* non modo otiosum, sed ineptum videtur; quare verum puto: *Cuius morte laetamur, eius facta defendimus.*

M. Curtius. Cogitandum de illo homine, quem passim in his epistolis cum contemptu nominatum vidimus, velut IX. 5, 1 et 6, 2. XII. 49, 1. Pro *quam severe* scribendum videri *tam severe* ad VII. 15, 2 monui.

§ 3. *A Vetere* ɔ: a C. Antistio Vetere, qui Q. Caecilium Bassum Apameae obsederat. Vid. Dio XLVII. 27. De Basso prudenter disp. Estré. Prosopogr. Horat. p 482.

Volcatium. Sine causa Corradus *L. Statium*, Syriae praesidem e Phil. XI. 30 huc vocavit. Nihil obstat, quominus statuamus hunc esse C. Volcatium Tullum, quem laudat Caesar B. G. VI. 29. B. C. III. 52.

Bellum illud cum Parthis.

Dolabella eo tempore consul post consulatum Syriam obtinere cupiebat, C. Cassio a senatu decretam. Secum habebat Niciam Curtium grammaticum, cuius in epistolis lib. XII et XIII saepe mentio fit.

X. (*A. U. C.* 710.)

1. Itane vero? Hoc meus et tuus Brutus egit, ut Lanuvii esset? ut Trebonius itineribus deviis proficisceretur in provinciam? ut omnia facta, scripta, dicta, promissa, cogitata Caesaris plus valerent, quam si ipse viveret? Meministine me clamare illo ipso primo Capitolino die senatum in Capitolium a praetoribus vocari? Dii immortales! quae tum opera effici potuerunt laetantibus omnibus bonis, etiam sat bonis, fractis latronibus! Liberalia tu accusas. Quid fieri tum potuit? iam pridem perieramus. Meministine te clamare causam perisse, si funere elatus esset? At ille etiam in foro combustus laudatusque miserabiliter, servique et egentes in tecta nostra cum facibus immissi. Quae deinde, ut audeant dicere, „tune contra Caesaris nutum?" Haec et alia ferre non possum. Itaque *γῆν πρὸ γῆς* cogito. Tua tamen *ὑπηνέμιος*. 2. Nausea iamne plane abiit? Mihi quidem ex tuis literis coniectanti ita videbatur. Redeo ad Tebassos, Scaevas, Frangones. Hos tu existimas confidere se illa habituros stantibus nobis? in quibus plus virtutis putarunt, quam experti sunt. Pacis isti scilicet amatores, et non latrocinii auctores? At ego quum tibi de Curtilio scripsi Sextilianoque fundo, scripsi de Censorino, de Messala, de Planco, de Postumio, de genere toto. Melius fuit perisse illo interfecto — quod utinam accidisset! — quam haec videre. 3. Octavius Neapolim venit XIIII. Kal. Ibi eum Balbus mane postridie, eodemque die mecum in Cumano, illum hereditatem aditurum. Sed, ut scribis, † *ῥιξόθεμιν* magnam cum

§ 1. *Itane vero?* Utuntur hac quaestione vel *itane tandem?* qui quaerunt de re dubia et incredibili, quam alii affirmant. Vid. Handii Turs. III. p. 495 sq. Cicero indignatur Brutum occiso Caesare extra urbem latitare debere.

In provinciam ɔ· in Asiam, ubi deinde a Dolabella occisus est. Phil. XI. 5.

Senatum — vocari. Cf. ep. 14, 2 *Illam sessionem Capitolinam mihi non placuisse tu testis es* et XV. 11, 2. Praetores erant Cassius et Brutus, qui statim post Caesaris mortem senatum convocare debuerant, et de summa re publica referre.

Liberalia agebantur a. d. XVI Kal. Apr., nam, ut scribit Ovidius Fast. III. 713 *Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.* Illo die in aede Telluris senatus habitus est. Cf. Phil. I. 1 et h. l. ep. 14, 2.

Tua tamen ὑπηνέμιος ɔ: Epirus tamen mihi nimis vento exposita, non satis tuta videtur, ut recte explicat Ernestus.

§ 2. *Redeo ad Tebassos,* cet. „Nomina veteranorum, qui e Caesaris largitione Pompeianorum bona possidebant." Man.

Plus virtutis putarunt. Cicero idem verbum cum acc. iunxit in Cat. mai. 4: *Quis coëgit eos falsum putare?* Cf. Lachm. ad Lucr. p. 353.

Quum tibi de Curtilio scripsi. h. l. ep. 6, 1.

De Messala Nominantur Caesariani bonis Pompeianorum donati. Manutius negat in iis fuisse Messalam, corrigitque *de Mustela,* cogitans Antonii sodalem Mustelam Tamisium, cuius mentio fit in Philippicis. Sed nihil vetat, quominus hunc Messalam esse dicamus Caesaris legatum, cuius memoria servatur in libro de bello Afric. c. 28 et 86.

§ 3. *Illum hereditatem aditurum* ɔ: Octavium aditurum hereditatem Caesaris.

† Ριξόθεμιν. Vulgo dant cum Bosio *ῥοιζό-*

Antonio. Buthrotia mihi tua res est, ut debet, eritque curae. Quod quaeris iamne ad centena Cluvianum: adventare videtur; scilicet primo anno LXXX. detersimus. 4. Q. pater ad me gravia de filio, maxime quod matri nunc indulgeat, cui antea bene merenti fuerit inimicus. Ardentes in eum literas ad me misit. Ille autem quid agat, si scis, nequedum Roma es profectus, scribas ad me velim, et hercule, si quid aliud. Vehementer delector tuis literis.

---

2 *sed primo* —

ϑεμιν, quod interpretantur *tumultuosam contentionem.* Gron. in schedis malebat ῥηξίϑεμιν, *discordiam.* Utriusque vocabuli exemplum desidero. Scripsitne Cicero: ῥήξει ϑέμις *magna* ɔ: erumpet lis magna?

Iamne ad centena sc. perducatur. Cf. ep. 11, 2 *res ad centena perducitur.* — *Adventare videtur* ɔ: tempus non longe abest, quando centena inde capiam. Et ne gratuito hoc ponere videatur, addit: *scilicet* (ita scribendum esse, non *sed,* docuit Wesenbergius Emend. p. 98) *primo anno LXXX detersimus,* i. e. inde cepimus, decerpsimus.

§ 4. *Nunc,* postquam Q. pater uxorem suam repudiaverat.

XI. (*A. U. C.* 710.)

1. Nudius tertius dedi ad te epistolam longiorem; nunc ad ea, quae proxime. Velim mehercule Asturae Brutus. Ἀκολασίαν istorum scribis. An censebas aliter? Equidem etiam maiora exspecto. Quum equidem contionem lego, DE TANTO VIRO, DE CLARISSIMO CIVI, ferre non queo, etsi ista iam ad risum. Sed memento: sic alitur consuetudo perditarum contionum, ut nostri illi non heroes sed dii futuri quidem in gloria sempiterna sint, sed non sine periculo [quidem]. Verum illis magna consolatio conscientia maximi et clarissimi facti: nobis quae, qui interfecto rege liberi non sumus? Sed haec fortuna viderit, quoniam ratio non gubernat. 2. De Cicerone, quae scribis, iucunda mihi sunt; velim sint prospera. Quod curae tibi est, ut ei suppeditetur ad usum et cultum copiose, per mihi gratum est; idque ut facias, te etiam (atque etiam) rogo. De Buthrotiis et tu recte cogitas et ego non dimitto istam curam. Susci-

---

8 *sed non sine invidia, ne sine periculo quidem.* — 12 *Quod vero curae* — 13 *te etiam rogo* —

---

§ 1. *Velim — Asturae Brutus.* Cf. ep. 15 extr.

Ἀκολασίαν *istorum* ɔ: licentiam Caesarianorum.

Contionem M. Antonii consulis.

Sed non sine periculo. Quae adduntur e codd. Bosii, omisi ut suspecta. *Quidem,* quod in cod. Med. additur, a librario e praecedenti versu male repetitum videtur.

§ 2. *Quod curae tibi est.* Recte sic Victorius emendavit Med. scripturam *vere.* Quod ex antiqua edit. additur *vero* codicis auctori-

piam omnem etiam actionem, quam video quotidie faciliorem. De Cluviano, quoniam in re mea me ipsum diligentia vincis, res ad centena perducitur. Ruina rem non fecit deteriorem, haud scio an etiam fructuosiorem. Hic mecum Balbus, Hirtius, Pansa. Modo venit Octavius et quidem in proximam villam Philippi, mihi totus deditus. Lentulus Spinther hodie apud me, cras mane vadit.

3 *an iam fructuosiorem* —

tate destituitur et otiosum est. Mox pro *omnem etiam actionem* scribendum videtur *omnem istam actionem.*

Haud scio an etiam fr. Ita scripsi cum Lambino. Codd. habent *iam*, quod non aptum est.

Lentulus Spinther cum Trebonio in Asiam profecturus apud Ciceronem fuit. Eius epistolae a. 711 Perga ad M. Tullium et ad senatum missae leguntur inter epp. Fam. XII. 14 sq.

XII. (*A. U. C.* 710.)

1. O mi Attice, vereor ne nobis Idus Martiae nihil dederint praeter laetitiam et odii poenam ac doloris. Quae mihi istim afferuntur? Quae hic video? Ὦ πράξεως καλῆς μέν, ἀτελοῦς δέ! Scis quam diligam Siculos et quam illam clientelam honestam iudicem. Multa illis Caesar, neque me invito, etsi Latinitas erat non ferenda; verumtamen .... Ecce autem Antonius accepta grandi pecunia fixit legem a dictatore comitiis latam, qua Siculi cives Romani; cuius rei vivo illo mentio nulla. Quid? Deiotari nostri causa non similis? Dignus ille quidem omni regno, sed non per Fulviam. Sexcenta similia. Verum illuc refero: tam claram tamque testatam rem tamque iustam, Buthrotiam,

11 *referor* —

§ 1. *Odii poenam ac doloris.* „Punire odium ac dolorem est odio ac dolori satisfacere. Mil. (35) *fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui.* De Or. I. (220) *Iracundia est cupiditas puniendi doloris.*" Man. Cogitandum de odio in Caesarem et de dolore ob libertatem oppressam. Nihil tribuendum alteri lectioni *plenam*, licet in codice aliquo inventa sit.

Latinitas ɔ: ius Latii, quod *Latium* appellant Plinius H. N. III. 24 et Tac. Hist. III. 55.

Fixit legem cet. ɔ: aeri incidendam curavit. Illustrantur haec iis, quae leguntur Phil. II. 92 *toto Capitolio tabulae figebantur, neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis, civitas non iam singillatim, sed provinciis totis dabatur.* Non male Servius ad Aen. VI. 622 poetam verbis *fixit leges pretio atque refixit* M. Antonium respexisse credit. Quae sequuntur de regni parte regi Deiotaro restituta, copiose cognoscere licet e Philippica II. c. 37.

Verum illuc refero. Reduxi scripturam codicum notorum, quae editoribus ante Bosium non displicuit. Hoc vult Cicero: haec, quae dixi, ad causam Buthrotiam refero. Orellium retinuisse *referor*, quamvis ipse illud non Ciceronianum putaret, miror.

Rem — Buthrotiam. Totam rem diligenter exposuit Cicero in literis ad Plancum et ad Capitonem datis, quarum exempla misit ad Atticum cum ultima epistola libri XVI, quo lectores ablegamus.

non tenebimus aliqua ex parte? et eo quidem magis, quo iste plura? 2. Nobiscum hic perhonorifice et amice Octavius, quem quidem sui Caesarem salutabant, Philippus non: itaque ne nos quidem; quem nego posse esse bonum civem, ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur, negant haec ferri posse. Quid censes, quum Romam puer venerit, ubi nostri liberatores tuto esse non possunt? Qui quidem semper erunt clari, conscientia vero facti sui etiam beati. Sed nos, nisi me fallit, iacebimus. Itaque exire aveo, *ubi nec Pelopidarum* † inquit. Haud amo vel hos designatos, qui etiam declamare me coëgerunt, ut ne apud aquas quidem acquiescere liceret. Sed hoc meae nimiae facilitatis. Nam id erat quondam quasi necesse, nunc, quoquo modo se res habet, non est item. 3. Quam dudum nihil habeo quod ad te scribam, scribo tamen, non ut (te) delectem his literis, sed ut eliciam tuas. Tu, si quid erit de ceteris, de Bruto utique quidquid. Haec conscripsi x. Kal. accubans apud Vestorium, hominem remotum a dialecticis, in arithmeticis satis exercitatum.

---

8 *inquit* sine suspicione erroris — 13 *non* † *ut delectem* —

Quo iste plura ɔ: quo plura Antonius largitur acceptave pecunia tanquam a Caesare iussa facit.

§ 2. *Amice.* Non esse e marg. Crat. recipiendum *peramice* monuit Madv. ad Fin. p. 410, allatis locis, in quibus alterum nomen non augeatur particula *per.* Alios attulit Klotzius in prooem. edit. Epistt. p. XLII.

Philippus non. Urbanius esset *Philippus non item,* quod voc. ante *itaque* facile a librariis omitti potuit. Cf. Moserus Symb. Crit. VI. p. 9, qui comparavit Att. II. 21, 4. Tusc. IV. 31. Off. I. 118: *Hoc Herculi poterat fortasse contingere, nobis non item.* Plura collegit Mahnius, Misc. Latin. p. 68 Cf. quae notabo ad XVI. 9.

Nisi me fallit. Impersonaliter, ut Fam. IV. 2, 3. XII. 5, 2. Saepe additur *quid,* ut Fam. III. 5, 4. V. 20, 6.

Ubi nec Pelopidarum. Verba tragici, fortasse ex Atreo Attii. Cf. Fam. VII. 28, 2. Integriora leguntur infra XV. 11, 3 Fam. VII. 30, 1. *Inquit* vix potuit a Cicerone addi. Peerlkamp. pro eo scriptum volebat *unquam.*

Qui etiam me declamare coëgerunt. Hirtius et Pansa. Atque illum quidem cum Dolabella iam antea dicendi discipulum se habere scribit Fam. IX. 16, 7.

§ 3. *Quam dudum.* Codicum scriptura *quam dudum* defensorem invenit Handium in Turs. II. p. 302. Sed quum formula Plauto et Terentio usitata alibi apud Ciceronem non inveniatur, in promptu est coniicere geminationem lineola indicatam fuisse neglectam a librariis. Recte, ut mihi videtur, Gronovius correxit *quamquam dudum.* In seqq. scribendum est *non ut te delectem meis literis,* vel cum Mosero Symb. Crit. VIII. p. 14 *non ut tu delecteris meis literis.* Simili vitio librarius Med. infra ep. 17 A, 1 pro *tu meis* scripsit *tum in his.*

XIII. (*A. U. C.* 710.)

1. Septimo denique die literae mihi redditae sunt, quae erant a te XIII. Kal. datae, quibus quaeris atque etiam me ipsum nescire arbitraris,

utrum magis tumulis prospectuque an ambulatione ἁλιτενεῖ delecter. Est mehercule, ut dicis, utriusque loci tanta amoenitas, ut dubitem utra anteponenda sit.

— — ἀλλ' ου δαιτὸς ἐπηράτου ἔργα μέμηλεν,
Ἀλλὰ λίην μέγα πῆμα, διοτρεφές, εἰσορόωντες
Δείδιμεν· ἐν δοιῇ δὲ σαωσέμεν η ἀπολέσθαι.

2. Quamvis enim tu magna et mihi iucunda scripseris de D. Bruti adventu ad suas legiones, in quo spem maximam video, tamen, si est bellum civile futurum, quod certe erit, si Sextus in armis permanebit, quem permansurum esse certo scio, quid nobis faciendum sit ignoro. Neque enim iam licebit, quod Caesaris bello licuit, neque huc neque illuc. Quemcunque enim haec pars perditorum laetatum Caesaris morte putabit — laetitiam autem apertissime tulimus omnes — hunc in hostium numero habebit, quae res ad caedem maximam spectat. Restat, ut in castra Sexti aut, si forte, Bruti nos conferamus. Res odiosa et aliena nostris aetatibus est incerto exitu belli, et nescio quo pacto tibi ego possum, mihi tu dicere:

Τέκνον ἐμόν, οὔ τοι δέδοται πολεμήϊα ἔργα
Ἀλλὰ σύγ' ἱμερόεντα μετέρχεο ἔργα λόγοιο.

3. Sed haec fors viderit, ea quae talibus in rebus plus quam ratio potest. Nos autem id videamus, quod in nobis ipsis esse debet, ut, quidquid acciderit, fortiter et sapienter feramus et accidisse hominibus meminerimus, nosque quum multum literae, tum non minimum Idus quoque Martiae consolentur. 4. Suscipe nunc meam deliberationem, qua sollicitor; ita multa veniunt in mentem in utramque partem. Proficiscor, ut constitueram, legatus in Graeciam: caedis impendentis periculum nonnihil

---

15 *aetatibus, et incerto* — 16 *possim* —

---

§ 1. *Utrum magis tumulis — an ambulatione ἁλιτενεῖ* ɔ: utrum libentius sim in villa Arpinati, posita in regione aspera, an in hortis Cluvianis prope Puteolos ad mare sitis. Qui sequuntur versus sunt ex oratione Ulixis ad Achillem, Iliad. IX. 228 sqq. Illa autem τέκνον ἐμὸν κ. τ. λ. sunt Iovis Venerem a rebus bellicis revocante Il. V. 428 sq., nisi quod Cicero pro γάμοιο, ut in se illa ῥῆσις conveniret, scripsit λόγοιο.

§ 2. *Laetitiam apertissime tulimus.* Aperte ferre aliquid est palam aliquid declarare. Cf. p. Plancio 34 *eum ipsum dolorem tulit paulo apertius.* Liv. XXVIII. 40 *quum acturum se id per populum aperte ferret.* Opponitur *obscure ferre,* ut in Cluentiana 54 *Neque id obscure ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat.*

Si forte ɔ: *si fors ita tulerit,* εἰ τύχοι. Cf. Mureti V. L. XVI. 9 Handii Turs. II. p. 736 et Wyttenb. ad Plat. Mor. p. 751.

Res odiosa — est incerto exitu belli. Codd. *et* ante *incerto.* Id deleri volebat Orellius, ego cum Klotzio in *est* mutavi, cum eodemque *possum* scripsi pro *possim,* quoniam Cicero solet in talibus sententiis indicativum usurpare. Cf. Leg. II. 4. ad Q. fr. I. 1, 18. Att. XIV. 17, 6.

§ 4. *Proficiscor — in Graeciam; caedis* cet.

vitare videor, sed casurus in aliquam vituperationem, quod rei publicae defuerim tam gravi tempore; sin autem mansero, fore me quidem video in discrimine, sed accidere posse suspicor, ut prodesse possim rei publicae. Iam illa consilia privata sunt, quod sentio valde esse utile ad confirmationem Ciceronis me illuc venire, nec alia causa profectionis mihi ulla fuit tum, quum consilium cepi legari ab Caesare. Tota igitur hac de re, ut soles, si quid ad me pertinere putas, cogitabis. 5. Redeo nunc ad epistolam tuam. Scribis enim esse rumores me ad lacum quod habeo venditurum, minusculam vero villam [utique] Quinto traditurum, vel impenso pretio, quo introducatur, ut tibi Quintus filius dixerit, dotata Aquilia. Ego vero de venditione nihil cogito, nisi quid, quod magis me delectet, invenero. Quintus autem de emendo nihil curat hoc tempore. Satis enim torquetur debitione dotis, in qua mirificas Q. Egnatio gratias agit. A ducenda autem uxore sic abhorret, ut libero lectulo neget esse quidquam iucundius. 6. Sed haec quoque hactenus. Redeo enim ad miseram seu nullam potius rem publicam. M. Antonius ad me scripsit de restitutione Sex. Clodii, quam honorifice, quod ad me attinet, ex ipsius literis cognosces — misi enim tibi exemplum —, quam dissolute, quam turpiter quamque ita perniciose, ut nonnunquam Caesar desiderandus esse videatur, facile existimabis. Quae enim Caesar numquam neque fecisset neque passus esset, ea nunc ex falsis eius commentariis proferuntur. Ego autem Antonio facillimum me praebui. Etenim ille, quoniam semel induxit animum sibi licere quod vellet, fecisset nihilo minus me invito. Itaque mearum quoque literarum misi tibi exemplum.

---

13 *mirificas* † *Egnatio*

Vulgo post *Graeciam* ponunt interrogandi signum. Sed praestat haec accipere hypothetice dicta ob id quod addit: *Sin autem mansero.*

§ 5 *Ad lacum quod habeo.* Villam ad Lucrinum. Vid. ep. 16, 1 h. l. Vocabulum *utique* non certa Ms. auctoritate munitum et plane supervacaneum tanquam alienum notavi cum Orellio.

Impenso pretio est *maximo pretio.* Cff. intt. ad Liv. II. 9. Quod his verbis praeponitur *vel* non ineptum videbitur, si interpretamur *et id quidem*, en wel.

Quo introducatur — Aquilia. Cf. ep. 17, 3. Rumor erat Quintum patrem novas nuptias parare. *Introducere* de uxore minus usitatum est quam *deducere.* Nihil tamen in verbo est, quo confirmetur, quod post Manutium scribit Matthiae Ep sel. p. 299, eam villam dotis cautionem fore.

Mirificas Q. Egnatio gratias agit. Ita cod. M. Quem dicat, Egnatium Rufum an Maximum (cf. h. l., 34), ignoramus. Orellii asteriscum delevi, quoniam nihil tribuendum lectioni a Bosio e ficto codice prolatae.

§ 6. *Quamque ita perniciose.* Offendunt me, ut offenderant Weiskium (Ausw. der besten Briefe Cic. p. 212), *quam* et *ita* ad idem adverbium relata. Vide ne *ita* post *perniciose* collocandum sit.

A.

ANTONIUS CONSUL S. D. M. CICERONI.

1. Occupationibus est factum meis et subita tua profectione, ne tecum coram de hac re agerem. Quam ob causam vereor, ne absentia mea levior sit apud te. Quodsi bonitas tua responderit iudicio meo, quod semper habui de te, gaudebo. 2. A Caesare petii, ut Sex. Clodium restitueret; impetravi. Erat mihi in animo etiamtum sic uti beneficio eius, si tu concessisses. Quo magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat. Quodsi duriorem te eius miserae et afflictae fortunae praebes, non contendam ego adversus te, quamquam videor debere tueri commentarium Caesaris. Sed mehercule, si humaniter et sapienter et amabiliter in me cogitare vis, facilem profecto te praebebis et voles P. Clodium, optima in spe puerum repositum, existimare non te insectatum esse, quum potueris, amicos paternos. 3. Patere, obsecro, te pro re publica videri gessisse simultatem cum patre eius. Non contempseris hanc familiam. Honestius enim et libentius deponimus inimicitias rei publicae nomine susceptas quam contumaciae. Me deinde sine ad hanc opinionem iam nunc dirigere puerum et tenero animo eius persuadere non esse tradendas posteris inimicitias. Quamquam tuam fortunam, Cicero, ab omni periculo abesse certum habeo, tamen arbitror malle te quietam senectutem et honorificam potius agere quam sollicitam. Postremo meo iure te hoc beneficium rogo. Nihil enim non tua causa feci. Quod si non impetro, per me Clodio daturus non sum, ut intelligas, quanti apud me auctoritas tua sit, atque eo te placabiliorem praebeas.

Haec epistola Antonii et Ciceronis ad eam responsio suspectae erant Peerlkampio. Mihi nec illa, *dissolute* ɔ: negligenter conscripta, Antonii ingenio indigna, neque haec a Ciceronis oratione et moribus abhorrere videtur. In Ciceronis epistola sunt multa nimis blande scripta, quae ab eo scripta ad Antonium nolles; sed propterea eam spuriam pronunciare non audeo.

§ 1. *Ne absentia me levior sit apud te* ɔ: ne minus auctoritatis mea rogatio apud te habitura sit propter absentiam. Non probanda est coni. H. Stephani *non* ante *vereor* inserentis.

§ 2. *Sex. Clodium.* P. Clodii clientem, hominem impurum, quem Cicero passim in orationibus post reditum habitis exagitat. Anno 702 condemnatus fuerat ob curiam in funere patroni incensam. Vid. Ascon. in Milon. p. 55.

Etiam tum, quum Caesar mihi illud concessit.

Non te insectatum esse. Magis perspicue scripsisset ordine inverso *te non ins. esse.*

§ 3. *Contumaciae.* Interpretatur Manutius *privati odii,* contra vulgarem nominis vim, quam explicat Seyffertus ad Lael. p. 353. *Contumeliae* scribendum esse vidit C. F. Hermannus in Philol. III. 106.

Me deinde cet. M. Antonius per Fulviam vitricus erat P. Clodii filii.

Nihil enim non tua causa feci. Literae non erubescunt. Si Cicero rogare potuisset: quid ergo, Antoni, mea causa fecisti? non multa puto hunc nominare potuisse.

B.

CICERO ANTONIO COS. S.

1. Quod mecum per literas agis, unam ob causam mallem coram egisses. Non enim solum ex oratione sed etiam ex vultu et oculis et fronte — ut aiunt — meum erga te amorem perspicere potuisses. Nam quum te semper amavi, primum tuo studio, post etiam beneficio provocatus, tum his temporibus res publica te mihi ita commendavit, ut cariorem habeam neminem. 2. Literae vero tuae quum amantissime, tum honorificentissime scriptae sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium viderer, sed accipere a te ita petente, ut inimicum meum, necessarium tuum, me invito servare nolles, quum id nullo negotio facere posses. 3. Ego vero tibi istuc, mi Antoni, remitto atque ita, ut me a te, quum iis verbis scripseris, liberalissime atque honorificentissime tractatum existimem, idque quum totum, quoquo modo se res haberet, tibi dandum putarem, tum do etiam humanitati et naturae meae. Nihil enim unquam non modo acerbum in me fuit, sed ne paullo quidem tristius aut severius, quam necessitas rei publicae postulavit. Accedit ut ne in ipsum quidem Clodium meum insigne odium fuerit unquam, semperque ita statui non esse insectandos inimicorum amicos, praesertim humiliores, nec his praesidiis nosmet ipsos esse spoliandos. 4. Nam de puero Clodio tuas partes esse arbitror, ut eius animum tenerum, quemadmodum scribis, iis opinionibus imbuas, ut ne quas inimicitias residere in familiis nostris arbitretur. Contendi cum P. Clodio, quum ego publicam causam, ille suam defenderet. Nostras concertationes res publica diiudicavit. Si viveret, mihi cum illo nulla contentio iam maneret. 5. Quare quoniam hoc a me sic petis, ut, quae tua potestas est, ea neges te me invito usurum, puero quoque hoc a me dabis, si tibi videbitur, non quo aut aetas nostra ab illius aetate quidquam debeat periculi suspicari aut dignitas mea ullam contentionem extimescat, sed ut nosmet ipsi inter nos coniunctiores simus, quam adhuc fuimus. Interpellantibus enim his inimicitiis animus tuus

---

§ 1. *Tuo studio — provocatus.* Illud spectat ad tempus, quum M. Antonius petiit Ciceronis amicitiam. Cf. Phil. II. 3. *Beneficium* nunc dicit, quod in eadem oratione 5 beneficium fuisse negat.

Resp. te mihi ita commendavit. Vere sic scribere potuit cogitans illam orationem, quam M. Antonius in aede Telluris habuerat. Cf. Phil. I. 1.

§ 2. *Nullo negotio.* Cf. ad X. 16, 3.

§ 4. *Concertationes.* In nonnullis vett editt. legitur *contentiones.* Sed illud tanquam minus acerbum a Cicerone electum esse recte defendit Moserus Symb. Crit. VIII. p. 15.

§ 5. *Interpellantibus — his inimicitiis* cet. „Ego enim, postquam domum duxisti viduam et liberos inimici mei, ea exclusus sum, etsi animo tuo inhaererem." Gron. „Amicus mihi fuisti, etsi te domi tuae convenire non potui." Weiske.

magis patuit quam domus. Sed haec haetenus. Illud extremum: ego, quae te velle quaeque ad te pertinere arbitrabor, semper sine ulla dubitatione summo studio faciam. Hoc velim tibi penitus persuadeas.

XIV. (*A. U. C.* 710.)

1. *Iteradum eadem ista mihi.* Coronatus Quintus noster Parilibus? [Parilibus.] Solusne? Etsi addis Lamiam, quod demiror equidem, sed scire cupio, qui fuerint alii: quamquam satis scio nisi improbum neminem. Explanabis igitur hoc diligentius. Ego autem casu quum dedissem ad te literas VI. Kalend. satis multis verbis, tribus fere horis post accepi tuas et magni quidem ponderis. Itaque ioca tua plena facetiarum de haeresi Vestoriana et de Pherionum more Puteolano risisse me satis nihil est necesse rescribere. *Πολιτικώτερα* illa videamus. 2. Ita Brutos Cassiumque defendis, quasi eos ego reprehendam, quos satis laudare non possum. Rerum ego vitia collegi, non hominum. Sublato enim tyranno tyrannida manere video. Nam quae ille facturus non fuit, ea fiunt, ut de Clodio, de quo mihi exploratum est illum non modo non facturum,

2 *Parilibus. Solusne? Solus.* —

§ 1. *Iteradum eadem ista mihi.* Orditur epistolam verbis poëtae, quae plenius citavit Acad. II. 88. Constat autem e Scholiis Bob. ad Sestianam 126 illa quae leguntur Tusc. I. 106 et hunc adeo versum referendum esse ad fabulam Pacuvianam. *Ilione* quae fertur Ennii nulla fuisse videtur. *Iteradum*, ut *agedum* e sermone familiari comici desumpserant. Vid. Hand. Tursel. II. p. 328 sq.

Coronatus Quintus noster Parilibus? Quintum filium celebrasse Parilia, si nihil aliud cum ea re coniunctum fuisset, non erat profecto tanti, ut de ea re certior fieri voluisset Cicero. Sed indignatur, quod ille Caesaris honoris causa in illo die festo coronam capite gessisse dicebatur. Indicatur hoc ipsa verborum positione et manifesto apparet ex iis, quae rescripsit Q. filius. Vid. ep. 19, 3.

Parilibus? Solusne? In plerisque libris geminatur *Parilibus*, et placuit multis Lambini supplementum, qui post *Solusne?* addidit *Solus.* Sed merito illa repetitio Malaspinae inanis videbatur. Ad priorem enim quaestionem responderi debuerat: *Coronatus.* Neque recte respondebit Cicero, qui ab amico illa iterari volebat. Recte igitur alterum *Parilibus* aberat a duobus libris, quos Malaspina inspexit.

Lamiam. Temere Wielandus Vol. VI. p. 238 hic suspicatur sermonem esse de alio, quam de L. Aelio Lamia, quem saepe multa cum laude Cicero appellat.

De haeresi Vestoriana et de Pherionum more Puteolano. Frustra ioci sententiam assequi student interpretes et verba obscura et fortasse a librariis male descripta coniecturis in ordinem redigere conantur. Hoc unum apparet Attici iocum pendere a verbis, quae Cicero scripserat ep. 12 extr. et risisse homines fenori intentos, et divitias summum bonum putantes, quorum agmen ducebat Vestorius ille Puteolanus. Quem dicat *Pherionum morem Puteolanum*, non liquet. Si Cicero illo loco aliquid addidisset de piscibus sibi a Vestorio appositis, suspicarer hic scribendum esse: *de pharionum iure Puteolano*, Atticumque risisse crederem ius, quo Puteolis condiebant *phariones* s. *fariones*, genus piscis medium inter salmonem et salarem, ut novimus ex Ausonii Mosella v. 128 seqq.

§ 2. *Tyrannida.* De Graeca hac accusativi terminatione vide Reisigii Schol. p. 83. Alia

sed etiam ne passurum quidem fuisse. Sequetur Rufio Vestorianus, Victor nunquam scriptus, ceteri, quis non? Cui servire ipsi non potuimus, eius libellis paremus. Nam Liberalibus quis potuit in senatum non venire? Fac id potuisse aliquo modo: num, etiam quum venissemus, libere potuimus sententiam dicere? Nonne omni ratione veterani, qui armati aderant, quum praesidii nos nihil haberemus, defendendi fuerunt? Illam sessionem Capitolinam mihi non placuisse tu testis es. Quid ergo? ista culpa Brutorum? Minime illorum quidem, sed aliorum brutorum, qui se cautos ac sapientes putant: quibus satis fuit laetari, nonnullis etiam gratulari, nullis permanere. 3. Sed praeterita omittamus: istos omni cura praesidioque tueamur et, quemadmodum tu praecipis, contenti Idibus Martiis simus, quae quidem nostris amicis, divinis viris, aditum ad caelum dederunt, libertatem populo Romano non dederunt. Recordare tua. Nonne meministi clamare te omnia perisse, si ille funere elatus esset? Sapienter id quidem. Itaque ex eo quae manarint vides. 4. Quae scribis Kalendis Iuniis Antonium de provinciis relaturum, ut et ipse Gallias habeat et utrisque dies prorogetur, licebitne decerni libere? Si licuerit, libertatem esse recuperatam laetabor; si non licuerit, quid mihi attulerit ista domini mutatio praeter laetitiam, quam oculis cepi iusto interitu tyranni? 5. Rapinas scribis ad Opis fieri, quas nos quoque tum videbamus. Ne nos et liberati ab egregiis viris nec liberi sumus. Ita laus illorum est, culpa nostra. Et hortaris me ut historias scribam? ut colligam tanta eorum scelera, a quibus etiamnunc obsidemur? Poterone eos ipsos non laudare,

---

exempla apud Ciceronem haec sunt: *hebdomada* Fam. XVI. 9, 3, *paeona* Or. 191.

Rufio Vestorianus. Eundem putant, qui V. 2, 2 controversiam cum Vestorio habuisse dicitur, unde ioci causa cognomen ei imposuerit Cicero.

Nunquam scriptus ɔ: cuius hominis nomen nunquam scripsit Caesar. Nihil erat, cur Orellio placeret *spectatus.*

Nam Liberalibus quis potuit in senatum non venire? Speciosa est suspicio Corradi qui ob sequentia *etiam quum venissimus* dubitabat, an negatio esset servanda. Sed obstat disertum Ciceronis testimonium in Phil. II. 89: *Post diem tertium* (ɔ: ipsis Liberalibus, qui fuit tertius dies a caede Caesaris) *veni in aedem Telluris et quidem invitus, quum omnes aditus armati obsiderent.* Qui locus paene suadet Ciceronem hic scripsisse: *Nam L.* QUI POTUI *in senatum non venire?* Apparet iam, cur Atticus accusaret Liberalia ep. 10, 1 h. l. Dicebat Ciceronem illo die aut in senatum non venire debuisse, aut libere de re publica quid sentiret dicere. Neutrum sibi integrum fuisse respondet Cicero.

Nonne omni ratione veterani — defendendi fuerunt? ɔ: nonne omnia, quae Caesar veteranis concesserat, senatus decreto confirmari debuerunt?

Illam sessionem Capitolinam ɔ: illud tempus, quod statim post Caesaris necem boni viri nihil agendo praeterlabi passi sunt, qua desidia improborum audacia valde aucta est. Frequenter *sedere* indicat otiosum esse, nihil agendo tempus terere. Substantivi verbalis hunc usum non alio exemplo confirmare possum.

Permanere quum in sententia, tum in urbe.

§ 3. *Nonne meministi* cet. Idem Attico scribit ep. 10, 1.

§ 4. *Utrisque,* sibi et Dolabellae collegae suo.

§ 5. *Rapinas scribis ad Opis fieri.* Phil. II.

qui te obsignatorem adhibuerunt? Nec mehercule me raudusculum movet, sed homines benevolos, qualescunque sunt, grave est insequi contumelia. 6. Sed de omnibus meis consiliis, ut scribis, existimo exploratius nos ad Kalendas Iunias statuere posse, ad quas adero et omni ope atque opera enitar, adiuvante me scilicet auctoritate tua et gratia et summa aequitate causae, ut de Buthrotiis senatus consultum, quale scribis, fiat. Quod me cogitare iubes, cogitabo equidem, etsi tibi dederam superiore epistola cogitandum. Tu autem, quasi iam recuperata re publica, vicinis tuis Massiliensibus sua reddis. Haec armis, quae quam firma habeamus ignoro, restitui fortasse possunt, auctoritate non possunt. 7. Epistola brevis, quae postea a te scripta est, sane mihi fuit iucunda, de Bruti ad Antonium et de eiusdem ad te literis. Posse videntur esse meliora, quam adhuc fuerunt. Sed nobis ubi simus et quo iam [nunc] nos conferamus providendum est.

---

10 *Epistola brevis — providendum est.* Haec referuntur ad epist. XV. — 13 *iam nunc nos* —

---

93. *Ubi est septies milies, quod in tabulis, quae sunt ad Opis, patebat?*

Qui te obsignatorem adhibuerunt. Cf. ep. 3, 2 h. l. et de *rauduscul*o, quae monui ad IV. 8*a*. Cicero negat se pecunia e testamentis Caesarianorum capienda moveri, ut eos laudet.

§ 6. *Quod me cogitare iubes — cogitandum.* Ex ep. 13, 4 apparet agi de consilio proficiscendi in Graeciam.

Vicinis tuis Massiliensibus sua reddis. Massilienses in bello civili Pompeii partes amplexi sunt. Cf. ad X. 12, 6. Quare Caesar eis infensus erat, Phil. II. 94, eosque armis, navibus, pecuniaque multaverat. Caes. B. C. II. 22. Pro iis intercessisse videtur Atticus, atque per senatum receperunt, quae iure belli amiserant, Phil. XIII. 32. Cur autem *vicini* Attici dicantur, non liquet. Gronovius coniecit hoc factum propterea, quod Atticus praedia propter eorum fines possideret, vel quod legati Massiliensium in vicinia aedium Attici in urbe versarentur.

§ 7. Vulgo hinc faciunt initium epistolae XV. Sed recte iudicavit Cratander haec coniungenda esse cum epistola praecedenti, ne voc. *postea* otiosum esset, et, ni fallor, ne in una eaque brevi epistola repugnantia scriberentur. Nam quum in hac § legamus: *Sed nobis ubi simus et quo iam nos conferamus providendum est,* illa sequuntur: *Nec vero discedam, nisi quum tu me id honeste putabis facere posse.* Nimirum Dolabellae facinus animum Tullii erexerat. Eo minus autem dubitavi vulgatum ordinem relinquere, quod in cod. Med. epistolae 14 et 15 unam faciunt.

Iam nunc. Altera utra particula delenda videtur. *Nunc* quod in A. C. L. omissum est, facile e prava geminatione sequentium literarum huc irrepere potuit et minus convenit cum futuri temporis significatione, quae in subiunctivis *simus — conferamus* inest. Propterea hoc seclusi.

XV. (*A. U. C.* 710.)

1. O mirificum Dolabellam meum! Iam enim dico meum; antea, crede mihi, subdubitabam. Magnam ἀναθεώρησιν res habet: de saxo, in

---

§ 1. *O mirificum Dolabellam meum.* De iis, quae Dolabella in re publica gessit, operae pretium est legere Phil. I. 5 et 30. Cf. quoque epistola ad Cassium, Fam. XII. 1. 1.

crucem, columnam tollere, locum illum sternendum locare. Quid quaeris? ἡρωϊκά. Sustulisse mihi videtur simulationem desiderii, adhuc quae serpebat in dies et inveterata, verebar, ne periculosa nostris tyrannoctonis esset. 2. Nunc prorsus assentior tuis literis speroque meliora, quamquam istos ferre non possum, qui, dum se pacem velle simulant, acta nefaria defendunt. Sed non possunt omnia simul. Incipit res melius ire, quam putaram. Nec vero discedam, nisi quum tu me id honeste putabis facere posse. Bruto certe meo nullo loco deero, idque, etiamsi mihi cum illo nihil fuisset, facerem propter eius singularem incredibilemque virtutem. 3. Piliae nostrae villam totam, quaeque in villa sunt, trado in Pompeianum ipse proficiscens Kalend. Maiis. Quam velim Bruto persuadeas ut Asturae sit.

Evertit columnam Caesari in foro positam et severe animadvertit in audaces servos et nefarios liberos; tum iis, qui turbas facerent, crucem proposuit aut saxum. Vid. ep. seq. 2.

Simulationem desiderii. Homines improbi enim simulabant se agere desiderio Caesaris, quum re vera omnium rerum perturbationem et urbis direptionem pararent.

§ 2. *Etiamsi mihi cum illo nihil fuisset.* Fam. XV. 10, 2 *si mihi tecum minus esset, quam est cum tuis omnibus.*

Quam velim Bruto persuadeas ut Asturae sit. Sive quod non putabat eum in urbe tutum fore, sive quod nolebat eum longius ab urbe discedere, in quam propediem, ut res tunc erant, cum gloria redire posse videbatur. Idem repetit in ep. 19, 5.

XVI. (*A. U. C.* 710.)

1. v. Non. conscendens ab hortis Cluvianis in phaselum epicopum has dedi literas, quum Piliae nostrae villam ad Lucrinum, vilicos, procuratores tradidissem. Ipse autem eo die in Paeti nostri tyrotarichum imminebam, perpaucis diebus in Pompeianum, post in haec Puteolana et Cumana regna renavigaro. O loca ceteroqui valde expetenda, interpellantium autem multitudine paene fugienda! 2. Sed ad rem ut veniam, o Dolabellae nostri magnam ἀριστείαν! quanta est ἀναθεώρησις! Equidem laudare eum et hortari non desisto. Recte tu omnibus epistolis significas quid de re, quid de viro sentias. Mihi quidem videtur Brutus noster iam vel coronam auream per forum ferre posse. Quis enim

§ 1. *In phaselum epicopum.* De ἐπικώπῳ dixi ad V. 11, 4; de tyrotarichi patina ad IV. 8 a. Iocatur de illa coenae rusticae simplicitate in epistola ad Paetum ipsum data, Fam. IX. 16, 7—9.

Procuratores ut *vilici* sunt servi familiae rusticae. Cum vilicis nominantur de Or. I. 249, ubi vid. Ellendtius, et in l. 1 Dig. de servo fugitivo.

Ceteroqui. Cf. ad XII. 3, 1. *cetera quam* quod placet Handio Turs. II. p. 42 omnino reiiciendum est, quum, ut observat Orellius, *cetera* nec adiectivum v. *loca* esse possit, neque poni pro *quod ad cetera attinet*, quo modo Tullius nunquam posuit.

§ 2. *Coronam auream per forum ferre* est triumphantis habitu per forum incedere. Nam coronae aureae imperatoribus ob honorem

audeat laedere proposita cruce aut saxo? praesertim tantis plausibus, tanta approbatione infimorum? 3. Nunc, mi Attice, me fac ut expedias. Cupio, quum Bruto nostro affatim satisfecerim, excurrere in Graeciam. Magni interest Ciceronis vel mea potius vel mehercule utriusque me intervenire discenti. Nam epistola Leonidae, quam ad me misisti, quid habet, quaeso, in quo magno opere laetemur? Nunquam ille mihi satis laudari videbitur, quum ita laudabitur: „Quomodo nunc est." Non est fidentis hoc testimonium, sed potius timentis. Herodi autem mandaram, ut mihi *κατὰ μίτον* scriberet, a quo adhuc nulla litera est. Vereor ne nihil habuerit, quod mihi, quum cognossem, iucundum putaret fore. 4. Quod ad Xenonem scripsisti, valde mihi gratum est. Nihil enim deesse Ciceroni quum ad officium, tum ad existimationem meam pertinet. Flammam Flaminium audio Romae esse. Ad eum scripsi me tibi mandasse per literas, ut de Montani negotio cum eo loquerere, et velim cures epistolam, quam ad eum misi, reddendam, et ipse, quod commodo tuo fiat, cum eo colloquare. Puto, si quid in homine pudoris est, praestaturum eum, † ne spero quodam modo dependatur. De Attica pergratum mihi fecisti, quod curasti ut ante scirem recte esse quam non belle fuisse.

---

1 *audeat* † *laudare* —

---

triumphi mittebantur. Gell. N. A. V. 6.

Laedere. Certam recepi Orellii correctionem. In Med. prima manus scripsit *laudare*, quod perperam defendit Bosius de Caesare dictum accipiens. In Med. et Hisp. male correctum est *violare*.

§ 3. *Leonidae.* Leonides M. filii magister erat. Cf. ep. 18, 4 h. l. et XV. 16 A. Fam. XVI. 21, 5.

Κατὰ μίτον. Singillatim, quasi fila numeraret nullo omisso.

§ 4. † *Ne spero quodam modo dependatur.* Videtur agi de eadem re, de qua sermo fuit in ep. 52, lib. XII. L. Tullius Montanus, quem Ciceronis clientem fuisse credo, praes erat pro T. Flaminio Flamma. Si hic igitur non solveret, quod debebat Planco, ille conveniretur. Sed verba misere corrupta sunt. Orellius coniecit: *ne sero cum damno* (Montani) *dependatur.* Mihi in mentem venit: *nec quaero quo modo, dummodo dependatur.* De eodem negotio verbo monetur ep. 17 extr., 18, 3. XV. 2, 4. De Flamma Ciceronis debitore Fam. XVI. 24, 1.

XVII. (*A. U. C.* 710.)

1. In Pompeianum veni v. Nonas Mai., quum pridie, ut antea ad te scripsi, Piliam in Cumano collocavissem. Ibi mihi coenanti literae tuae sunt redditae, quas dederas Demetrio liberto prid. Kal., in quibus multa sapienter, sed tamen talia, quemadmodum tute scribebas, ut omne consilium in fortuna positum videretur. Itaque his de rebus ex tempore et coram. 2. De Buthrotio negotio, utinam quidem Antonium conveniam! Multum profecto proficiam. Sed non arbitrantur eum a Capua

declinaturum, quo quidem metuo ne magno rei publicae malo venerit. Quod idem L. Caesari videbatur, quem pridie Neapoli affectum graviter videram. Quamobrem ista nobis ad Kal. Iun. tractanda et perficienda sunt. Sed hactenus. 3. Q. filius ad patrem acerbissimas literas misit, quae sunt ei redditae, quum venissemus in Pompeianum, quarum tamen erat caput, Aquiliam novercam non esse laturum. Sed hoc tolerabile fortasse; illud vero: „se ab Caesare habuisse omnia, nihil a patre, reliqua sperare ab Antonio" — O perditum hominem! Sed *μελήσει*. 4. Ad Brutum nostrum, ad Cassium, ad Dolabellam epistolas scripsi. Earum exempla tibi misi, non ut deliberarem, reddendaene essent — plane enim iudico esse reddendas —, sed quod non dubito quin tu idem existimaturus sis. 5. Ciceroni meo, mi Attice, suppeditabis quantum videbitur, meque hoc tibi onus imponere patiere. Quae adhuc fecisti, mihi sunt gratissima. 6. Librum meum illum *ἀνέκδοτον* nondum, ut volui, perpolivi. Ista vero, quae tu contexi vis, aliud quoddam separatum volumen exspectant. Ego autem — credas mihi velim — minore periculo existimo contra illas nefarias partes vivo tyranno dici potuisse quam mortuo. Ille enim nescio quo pacto ferebat me quidem mirabiliter; nunc, quacunque nos commovimus, ad Caesaris non modo acta, verum etiam cogitata revocamur. De Montano, quoniam Flamma venit, videbis. Puto rem meliore loco esse debere.

---

§ 2. *Eum a Capua declinaturum.* Eo Antonius coloniam veteranorum deducere conatus est. Phil. II. 100.

Sed hactenus. Constans Tullii usus requirit *Sed haec hactenus.*

§ 6. *Librum meum illum ἀνέκδοτον.* Ἀνέκδοτα, quae quindecim annis ante in manibus habebat (cf. Att. II. 6, 2), non diversa esse ab hoc opere statuebant Middletonus, in vita Cic. vol. III. p. 54 et Bakius in Proleg. ad libros de Leg. p. XVI. In re incerta *non liquere* dicere malo cum Abekenio in Cic. vita p. 386. Hoc unum affirmari potest et tunc et nunc cogitasse Ciceronem de rebus illorum temporum scribendis.

A.

CICERO DOLABELLAE COS. SUO S.

1. Etsi contentus eram, mi Dolabella, tua gloria satisque ex ea magnam laetitiam voluptatemque capiebam, tamen non possum non confiteri cumulari me maximo gaudio, quod vulgo hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conveni — convenio autem quotidie plurimos; sunt enim permulti optimi viri valetudinis causa in his locis,

---

6 *viri, qui v. c. in haec loca veniunt, praeterea* —

Alterum exemplum huius epistolae servatum est Fam. IX. 14, in nonnullis ab hoc discrepans.

§ 1. *Sunt enim — in his locis, conveniunt praeterea* cet. Orellius sequitur h. l. exemplum Fam., Klotzius codices epistt. ad Atti-

conveniunt praeterea ex municipiis frequentes necessarii mei — quin omnes, quum te summis laudibus ad caelum extulerunt, mihi continuo maximas gratias agant. Negant enim se dubitare, quin tu meis praeceptis et consiliis obtemperans praestantissimum te civem et singularem consulem praebeas. 2. Quibus ego quamquam verissime possum respondere, quae facias, tuo iudicio et tua sponte facere nec cuiusquam egere consilio, tamen neque plane assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis a meis consiliis profecta videatur, neque valde nego. Sum enim avidior etiam, quam satis est, gloriae. Et tamen non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, (habere) aliquem in consiliis capiendis Nestorem. Mihi vero gloriosum te iuvenem consulem florere laudibus quasi alumnum disciplinae meae. 3. L. quidem Caesar, quum ad eum aegrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante, quam me plane salutavit, „O mi Cicero", inquit, „gratulor tibi, quum tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, tamen salvi esse possemus. Dolabellae vero tuo et gratulor et gratias ago; quem quidem post te consulem solum possumus vere consulem dicere": dein multa de facto ac de re gesta, tum nihil magnificentius, nihil praeclarius actum unquam, nihil rei publicae salutarius. Atque haec una vox omnium est. 4. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienae gloriae sinas cernere meque aliqua ex parte in societatem tuarum laudum venire patiare. Quamquam, mi Dolabella — haec enim iocatus sum — libentius omnes meas, si modo sunt aliquae meae, laudes ad te transfuderim, quam aliquam

---

5 *respondere te* — 10 *habere* — 16 *iam salvi* —

---

cum, qui mihi quoque melius haec reddidisse videntur. Nam ex hac scriptura distinguitur inter eos, qui circa Baias et Puteolos *erant* et diutius morabantur valetudinis causa, et eos, qui delectationis causa in unum diem vel paucos eo *conveniebant*, quod in illa verborum constitutione perit.

Quin omnes — agant e cod. Fam. recipere malui, quam scribendo e cod. Med. ad Att *qui omnes — agunt* verba *Neminem conveni* sine apodosi relinquere. Fateor tamen pluribus interpositis Ciceronem potuisse ad ἀνακόλουθον orationem delabi.

§ 2. *Respondere — facere*. Omisi *te*, in l. c. post *respondere* collocatum. Facilius inter *sponte facere* omitti potuit.

Et tamen non alienum est. Moserus Symb. Crit. VII. p. 2 particulae *tamen* litem movit, et scribi vult: *Etenim non alienum est* aut *Est enim non alienum*. Nullam ego mutandi necessitatem video, apteque haec sententia subiicitur illis verbis: te usum esse meo consilio non valde nego.

Habere hic omissum ex illo loco suppletur.

§ 3. *Apud sororis filium* ɔ: apud M. Antonium. Cf. Vell. II. 67.

Tamen salvi esse possemus. In utroque cod. Med est *tam salvi*. Correxerunt *iam salvi*. Sed *iam* plane otiosum est. Scripsi *tamen*, quod referendum est ad sententiam omissam: etsi periisse videamur, tamen salvi esse possemus.

De facto ac de re gesta. Cf ad epist. 15, 1 h. 1.

partem exhauserim ex tuis. Nam quum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti, tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. 5. Semper amavi, ut scis, M. Brutum propter eius summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam, tamen Idibus Mart. tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi iampridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. 6. Quare quid est, quod ego te horter, ut dignitati et gloriae servias? Proponam tibi claros viros, quod facere solent, qui hortantur? Neminem habeo clariorem quam te. Te ipsum imitari oportet, tecum ipse certes. 7. Ne licet quidem tibi iam tantis rebus gestis non tui similem esse. Quod quum ita sit, hortatio non est necessaria; gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modo non invidiosa sed etiam popularis esset et cum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae, sed contigit magnitudine quadam quum animi, tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim contionem tuam. Nihil illa sapientius. Ita pedetemptim quum accessus a te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. 8. Liberasti igitur et urbem periculo et civitatem metu, neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum. Quo facto intelligere debes in te positam esse rem publicam tibique non modo tuendos, sed etiam ornandos illos viros, a quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut

---

12 *quam te ipsum. Te imitere oportet* — 21 *pedetentim* —

---

§ 5. *Amare — dilexisse.* Illud plus esse, quam hoc apparet quoque ex his verbis: *ut scires eum a me non diligi solum, verum etiam amari.* Fam. XIII. 47. cf. Nonius p. 421, qui haec verba laudat. Qui plura de his verbis scire cupit, adeat Seyfferti adnot. ad Cic. Lael. p. 173 sq.

§ 7. *Ne licet quidem tibi — non tui similem esse.* Nollem Moserus Symb. Crit. VIII. p. 16 haec temptasset pro *non* commendans *modo* ɔ tantummodo. Vulgata scriptura non paulo melior est.

Neminem — te. Te ipsum imitari oportet cet. Ita scribens qui curavit ed. Rom. principem presse secutus est cod. Med., in quo *te* semel scriptum est, quum geminari deberet.

§ 8. *Ad tempus — ad exemplum.* Nulla indigent haec verba accessione. Quare reiiciendum, quod olim in altero illo loco scribebatur *ad exemplum facti.* Librarius cod. Med. ante *facto* omiserat *quo.* Temere Weiskius putabat post *exemplum* aliquid intercidisse.

In te positam esse rem p. ɔ: rem p. totam commissam esse tibi, niti in te, tibi eius salutem esse servandam. Cf. Fam. IX. 25 extr. Lael. 4.

spero. Tu, quoniam rem publicam nosque conservas, fac ut diligentissime te ipsum, mi Dolabella, custodias.

XVIII. (*A. U. C.* 710.)

1. Saepius me iam agitas, quod rem gestam Dolabellae nimis in caelum videar efferre. Ego autem, quamquam sane probo factum, tamen, ut tanto opere laudarem, adductus sum tuis et unis et alteris literis. Sed totum se a te abalienavit Dolabella, ea de causa, qua me quoque sibi inimicissimum reddidit. O hominem pudentem! Kal. Ian. debuit, adhuc non solvit, praesertim quum se maximo aere alieno Faberii manu liberarit et Opem ab eo petierit. Licet enim iocari, ne me valde conturbatum putes. Atque ego ad eum IIX. Idus literas dederam bene mane; eodem autem die tuas literas vesperi acceperam in Pompeiano, sane celeriter, tertio abs te die. Sed, ut ad te eo ipso die scripseram, satis aculeatas ad Dolabellam literas dedi, quae si nihil profecerint, puto fore ut me praesentem non sustineat. 2. Albianum te confecisse arbitror. De Patulciano nomine, quod mihi suppeditatus es, gratissimum est et simile tuorum omnium. Sed ego Erotem ad ista expedienda factum mihi videbar reliquisse, cuius non sine magna culpa vacillatum'st. Sed cum ipso videro. 3. De Montano, ut saepe ad te scripsi, erit tibi tota res curae. Servius proficiscens, quod desperanter tecum locutus est, minime miror, neque ei quidquam in desperatione concedo. 4. Brutus noster, singularis vir, si in senatum non est Kal. Iuniis venturus, quid facturus sit in foro nescio. Sed hoc ipse melius. Ego ex iis, quae parari video, non multum Idibus Martiis profectum iudico. Itaque de Graecia quotidie

8 *opem* — 14 *suppetiatus es* — 16 *vacillarunt* —

§ 1. *Et unis et alteris literis.* Prius *et* deleri malebat Graevius. At bene additur. Cf. Hor. Sat. I. 6, 101 *ducendus et unus et comes alter.*

Ea de causa. Scribe: *ea causa* sc. quia non solvit, quod tibi debet.

O hominem pudentem. Med. quod ironice accipiendum est, ut in ioco. In Z erat: *O hominem impudentem.*

Faberii manu ɔ: fraude Faberii, qui fuerat scriba Caesaris et nunc Antonio in omni re morem gerebat. Vid. Appianus de B. C. III. 5. Cf. Vell. Pat. II. 60. Mox *Opem* scripsi initiali maiusculo, quoniam aperte respicitur ad ingentem pecuniae summam ad Opis aedem depositam, indeque ablatam. Cf. Phil II. 93. VIII. 26.

Puto fore ut me praesentem non sustineat ɔ: ubi me videbit et audiet, non audebit differre solutionem.

§ 2. *Albianum.* Cf. h. l. 20, 2 et XIII. 14, 1.

Suspendiatus est, quod erat in Med. alia manus correxit *suppeditatus es.* Orellius e veteri coniectura scripsit *suppetiatus es.* Ex optimorum librorum vestigiis erui quoque potest: *quod mihi suppetias ivisti.* Sed neque deponens illud, neque *suppetias ire* Tullianum esse demonstrari potest Verum puto *suppeditavisti.*

Vacillarunt locum cedere iussi alteri scripturae e Pii codd. notatae *vacillatum'st.*

§ 3. *Saepe ad te scripsi.* II. 1. 16, 4 et 17, 6.

magis et magis cogito. Nec enim Bruto meo exilium, ut scribit ipse, meditanti video quid prodesse possim. Leonidae me literae non satis delectarunt. De Herode tibi assentior. Saufeii legisse vellem. Ego ex Pompeiano VI. Idus Mai. cogitabam.

§ 4. *Leonidae literae* et *Herodis* silentium de Marco filio. Cf. ep. 16, 3. In verbis *Saufeii legisse vellem* dubium est, utrum illius Epicurei literas an librum aliquem, de quo Atticus aliquid ad eum scripserat, legisse voluerit. Ne illud quidem constat, quem legisse velit, sc an Herodem. Nec iuvat comparatio verborum corruptorum ex XV. 4, 2.

XIX. (*A. U. C.* 710.)

1. Non. Mai. quum essem in Pompeiano, accepi binas a te literas, alteras sexto die, alteras quarto. Ad superiores igitur prius. Quam mihi iucundum opportune tibi Barnaeum literas reddidisse. Tu vero cum Cassio, ut cetera. Quam commode autem, quod id ipsum, quod me mones, quadriduo ante ad eum scripseram exemplumque mearum literarum ad te miseram. Sed quum ex Dolabellae ἀσιτίᾳ — sic enim tu ad me scripseras — magna desperatione affectus essem, ecce tibi et Bruti et tuae literae. Ille exilium meditari: nos autem alium portum propiorem huic aetati videbamus, in quem mallem equidem pervehi florente Bruto nostro constitutaque re publica. Sed nunc quidem, ut scribis, non utrum vis. Assentiris enim mihi nostram aetatem a castris, praesertim civilibus, abhorrere. 2. Antonius ad me tantum de Clodio rescripsit, meam lenitatem et clementiam et sibi esse gratam et mihi voluptati magnae fore. Sed Pansa furere videtur de Clodio itemque de Deiotaro, et loquitur severe, si velis credere. Illud tamen non belle, ut mihi quidem videtur, quod factum Dolabellae vehementer improbat. 3. De coronatis, quum sororis tuae filius a patre accusatus esset, rescripsit se coronam habuisse honoris Caesaris causa, posuisse luctus gratia, postremo se libenter vituperationem subire, quod amaret etiam mortuum Caesarem. 4. Ad Do-

6 *quatriduo* — 7 *Dolabellae* † *atisia* —

§ 1. *Quam m. iucundum.* Nondum poenitet eius, quod scripsi ad VII. 15, 2 cum Mosero hic corrigendum videri *Perquam m. iucundum.*

Ex Dolabellae ἀσιτίᾳ. Sola fide Bosii voc. novum ἀτισία recipi non debebat, etsi ex iis, quae in § 5 legimus, manifestum est potuisse h. l. poni nomen, quo indicaretur Dolabellam non esse solvendo. Verisimilius est in literis Latinis cod. Med. *aritia* latere Gr. ἀσιτία. Atticus fortasse iocans scripserat aliquid de Dolabellae abstinentia a cibis; id nunc Cicero simulat se serio accepisse.

Nos alium portum propiorem huic aetati videbamus. Non audeo affirmare, utrum hoc de morte, an de otio intelligi debeat. Moribus Ciceronis hoc tamen magis convenire videtur.

labellam, quemadmodum tibi dicis placere, scripsi diligenter. Ego etiam ad Siccam; tibi hoc oneris non impono; nolo te illum iratum habere. Servii orationem cognosco, in qua plus timoris video quam consilii. Sed, quoniam perterriti omnes sumus, assentior Servio. Publilius tecum tricatus est. Huc enim Caerellia missa ab istis est legata ad me, cui facile persuasi mihi id, quod rogaret, ne licere quidem, non modo non lubere. Antonium si videro, accurate agam de Buthroto. 5. Venio ad recentiores literas, quamquam de Servio iam rescripsi. „Me facere magnam *πρᾶξιν* Dolabellae." Mihi mehercule ita videtur; non potuisset maior tali re talique tempore. Sed tamen, quidquid ei tribuo, tribuo ex tuis literis. Tibi vero assentior maiorem *πρᾶξιν* eius fore, si mihi quod debuit dissolverit. Brutus velim sit Asturae. 6. Quod autem laudas me, quod nihil ante de profectione constituam, quam ista quo evasura sint videro, muto sententiam. Neque quidquam tamen ante, quam te videro. Atticam meam gratias mihi agere de matre gaudeo, cui quidem ego totam villam cellamque tradidi, eamque cogitabam v. Idus videre. Tu Atticae salutem dices. Nos Piliam diligenter tuebimur.

---

9 *non* † *potuisse* —

---

§ 3. *De coronatis* cet. Cf. ep. 14, 1.

§ 4. *Ego etiam ad Siccam.* Male e marg. Lamb. a Klotzio receptum est *ergo*. *Ego* opponitur sequenti *tibi*.

Servii orationem cognosco. Ipsa rerum in hac epistola series vetat, quominus de oratione a Servio Sulpicio in senatu habita cogitemus. Atticus perscripserat, quae e Servio acceperat. Erant eiusmodi, ut hominis animum timidum inde perspiceres. *Cognoscere* non esse sollicitandum docent ea, quae attulit Marklandus ad Statii Silv. IV. 6, 23. Cf. ad XII. 22, 1.

Publilius tecum tricatus est, cet. Pertinent haec ad Publiliam dimissam, quam frater et mater a Cicerone reduci volebant. Quum *tricae* sint impedimenta, *tricatur* qui quid velit non aperte declarat. Cf. XV. 13, 5. Erat quoque subst. *trico*, quo utitur Lucilius ap. Non. 8 et 22, ubi Cotta senex vocatur *magnus trico nummarius, solvere nulli lentus*. In quo verbo explicando non minus errat Nonius, quam Salmasius ad Iul. Capit. p. 102 F. Vis verbi *tricari* perspicitur quoque ex Ital. *treccare*, Gall. *tricher*.

Non modo non lubere. Male C. F. Mullerus (Philol. XIX. 327) alterum *non* delevit.

§ 5. *„Me facere magnam πρᾶξιν Dolabellae."* Cf. ep. 18, 1. *Saepius me agitas, quod rem gestam D. nimis in caelum videar efferre.* In iis, quae sequuntur, *non potuisse maior* quodammodo defendi posse puto, si cogitatione assumitur v. *fieri*. Scripsi tamen *potuisset* cum Gronovio, quoniam una litera facile a scribis omitti potuit.

XX. (*A. U. C.* 710.)

1. E Pompeiano navi advectus sum in Luculli nostri hospitium vi. Idus, hora fere iii.; egressus autem e navi accepi tuas literas, quas

---

§ 1. *In Luculli n. hospitium* ɔ: in praedium Neapolitanum, quod L. Luculli fuerat (Acad. II. 9), tunc erat Cn. Luculli, familiaris sui, XV. 1 b., 1.

tuus tabellarius in Cumanum attulisse dicebatur Nonis Mai. datas. A Lucullo postridie eadem fere hora veni in Puteolanum. Ibi accepi duas epistolas, alteram Nonis, alteram VII. Idus Lanuvio datas. Audi igitur ad omnes. 2. Primum, quae de re mea gesta et in solutione et in Albiano negotio, grata. De tuo autem Buthroto, quum in Pompeiano essem, Misenum venit Antonius; inde ante discessit, quam illum venisse audissem, † a quo in Samnium. Vide quid speres. Romae igitur de Buthroto. L. Antonii horribilis contio, Dolabellae praeclara. Iam vel sibi habeat numos, modo numeret Idibus. Tertullae nollem abortum; tam enim Cassii sunt iam quam Bruti serendi. De regina velim atque etiam de Caesare illo. Persolvi primae epistolae, venio ad secundam. 3. De Quintis, (de) Buthroto, quum venero, ut scribis. Quod Ciceroni suppeditas, gratum. Quod errare me putas, qui rem publicam putem pendere e Bruto, sic se res habet: aut nulla erit aut ab isto istisve servabitur. Quod me hortaris ut scriptam contionem mittam, accipe a me, mi Attice, καθολικὸν θεώρημα earum rerum, in quibus satis exercitati sumus. Nemo unquam neque poëta neque orator fuit, qui quemquam meliorem quam se arbitraretur. Hoc etiam malis contingit. Quid tu Bruto putas et ingenioso et erudito? De quo etiam experti sumus

7 *audissem; a quo —*

§ 2. *Quae de re mea gesta.* Suspicor in archetypo fuisse *gesti* ɔ: gessisti.

† *A quo in Samnium.* „Nullam habet sententiam *a quo,* nisi excidit nomen eius loci, quo a Miseno Antonius discesserat indeque in Samnium proficisci cogitabat. Verisimilius tamen mihi videtur scribendum esse: *audissem, in Samnium. A quo* (homine) *vide quid speres* (te de B. tuo negotio consequi posse). Cf. ep. 17, 2. 12, 1. XV. 1, 2. In vulgata lectione a nullo explicata *a quo* male supervacaneum est." Wesenberg, Emend. p. 48.

Romae — de Buthroto ɔ: quoniam de Buthrotiis cum Antonio agere non potui, illa res Romae agetur.

L. Antonii horribilis contio. L. Antonius, M. frater, tribunus plebis, de agris quum aliis, tum Pomptinis dividundis hoc tempore tulit. Vid. Cassius Dio XLV, 9. Cf. Cic. Phil. V. 7. XIII. 37.

Modo numeret Idibus. Intelligunt vulgo usuras, quae more Romano Idibus solvebantur. Longe aliter explicat Gronovius: „modo satisfaciat Idibus Martiis, modo tueatur tyrannicidium et pergat gerere bonum civem." Hoc sane multo argutius illo. Fortasse Cicero ambiguitate dicti ludere voluit. Nam totum inde pendet, habeaturne *Idibus* ablativus temporis an instrumenti.

Tertullae nollem abortum. Tertullam ὑποκοριστικῶς appellat, quae erat Tertia, ut e Tullia fit Tulliola. Erat M. Bruti soror uterina, C. Cassii uxor, quae sub Tiberio grandis natu obiit. Vid. Tac. Ann. III. 76.

De regina cf. ad ep. 8, 1. *Caesar ille* est dictatoris e Cleopatra filius, de quo vid. Suetonius in Iulio, 52. Quid velit de iis ignoratur. Videtur tamen spectare ad aliquem rumorem. Cf. XV. 1 a, extr. et 4, 4: *De regina, velim verum sit.*

§ 3. *De Quintis* ɔ: de Quinto patre et filio. cf. ep. 17, 3. Nihil iis erat cum Buthroto. Itaque ante hoc nomen praep. *de* repetenda videtur.

Ut scriptam contionem mittam ɔ: ut mittam Bruto orationem, qua utatur post reditum in urbem.

Nemo unquam neque poëta cet. Simile legi-

nuper in edicto. Scripseram rogatu tuo. Meum mihi placebat, illi suum. Quin etiam, quum ipsius precibus paene adductus scripsissem ad eum de optimo genere dicendi, non modo mihi sed etiam tibi scripsit, sibi illud, quod mihi placeret, non probari. Quare sine quaeso sibi quemque scribere.

Suam cuique sponsam, mihi meam; suum cuique amorem, mihi meum.

Non scite. Hoc enim Atilius, poëta durissimus. Atque utinam liceat isti contionari! Cui si esse in urbe tuto licebit, vicimus. Ducem enim novi belli civilis aut nemo sequetur aut ii sequentur, qui facile vincantur. 4. Venio ad tertiam. Gratas fuisse meas literas Bruto et Cassio gaudeo. Itaque iis rescripsi. Quod Hirtium per me meliorem fieri volunt, do equidem operam, et ille optime loquitur, sed vivit habitatque cum Balbo, qui item bene loquitur. Quid credas videris. Dolabellam valde placere tibi video, mihi quidem egregie. Cum Pansa vixi in Pompeiano. Is plane mihi probabat se bene sentire et cupere pacem. Causam armorum quaeri plane video. Edictum Bruti et Cassii probo. Quaeris ut suscipiam cogitationem, quidnam istis agendum putem: consilia temporum sunt, quae in horas commutari vides. Dolabellae et prima illa actio et haec contra Antonium contio mihi profecisse permultum videtur. Prorsus ibat res. Nunc autem videmur habituri ducem, quod unum municipia bonique desiderant. 5. Epicuri mentionem facis et audes dicere *μὴ πολιτεύεσθαι*? Non te Bruti nostri vulticulus ab ista oratione deterret? Quintus filius, ut scribis, Antonii est dextella. Per eum igitur, quod volemus, facile auferemus. Exspecto, si, ut putas, L. Antonius produxit Octavium, qualis contio fuerit. Haec scripsi † citatim. Statim enim Cassii tabellarius. Eram continuo Piliam salutaturus, deinde ad epulas Vestorii navicula. Atticae plurimam salutem.

---

mus Tusc. V. 63: *adhuc neminem cognovi poëtam, qui sibi non optimus videretur; sic se res habet: te tua, me delectant mea.*

De optimo genere dicendi. Eodem nomine designat in epistola ad Cornificium (Fam. XII. 17, 2) librum, quem alibi *Oratorem* appellavit, Fam. VI. 18, 1. Divin. II. 4. Aliud genus dicendi placuisse Bruto, quam Ciceroni apparet quoque ex ep. 1 B. libri sequentis atque e Dial. de oratt. c. 18.

Non scite. Non magis quam Orellius video, in quo insit non scitum hoc. E triplici emendandi ratione, quam olim proposuerat, in altera edit. unam probavit: *Non scite? Hoc tamen Atilius p. d.* — De Atilio egit Madvigius ad Cic. de Fin. I. 5. Licinius quidam hunc comicum vocabat *ferreum scriptorem.*

§ 4. *Causam armorum quaeri plane video* ɔ: apertum est Antonium id agere, ut arma capiantur adversus Brutum et Cassium. ep. 21, 2.

Prorsus ibat res ɔ: res procedebat, erat in cursu. Cf. ep. 15, 2.

§ 5. *Antonii est dextella.* ɔ: cuius opera Antonius multum utitur. Cf. Io. Clerici adnot. ad Albinovani El. II, 14.

Per eum — auferemus. Cogitandum videtur de re Buthrotia aut de legatione votiva.

Scripsi † citatim. Adverbium *citatim* e codice ficto a Bosio prolatum, Bosii ingenio potius, quam Ciceroni debetur, qui nusquam eo utitur. Orellius malebat *summatim.* Mihi magis placet *cito.*

XXI. (*A. U. C.* 710.)

1. Quum paullo ante dedissem ad te Cassii tabellario literas, V. Idus venit noster tabellarius, et quidem portenti simile sine tuis literis. Sed cito conieci Lanuvii te fuisse. Eros autem festinavit, ut ad me literae Dolabellae perferrentur, non de re mea — nondum enim meas acceperat —, sed rescripsit ad eas, quarum exemplum tibi miseram, sane luculente. 2. Ad me autem, quum Cassii tabellarium dimisissem, statim Balbus. O dii boni, quam facile perspiceres timere otium! Et nosti virum, quam tectus, sed tamen Antonii consilia narrabat: illum circumire veteranos, ut acta Caesaris sancirent idque se facturos esse iurarent, ut rata omnes haberent eaque duoviri omnibus mensibus inspicerent. Questus est etiam de sua invidia, eaque omnis eius oratio fuit, ut amare videretur Antonium. Quid quaeris? Nihil sinceri. 3. Mihi autem non est dubium, quin res spectet ad castra. Acta enim illa res est animo virili, consilio puerili. Quis enim hoc non vidit, regni heredem relictum? Quid autem absurdius:

Hoc metuere, alterum in metu non ponere —?

Quin etiam hoc ipso tempore multa ὑποσόλοικα. Pontii Neapolitanum a matre tyrannoctoni possideri! Legendus mihi saepius est Cato maior ad te missus. Amariorem enim me senectus facit. Stomachor omnia. Sed mihi quidem βεβίωται viderint iuvenes. Tu mea curabis, ut curas. 4. Haec scripsi seu dictavi apposita secunda mensa apud Vestorium. Postridie apud Hirtium cogitabam, et quidem πεντέλοιπον. Sic hominem traducere ad optimates paro. Λῆρος πολύς. Nemo est istorum, qui otium non timeat. Quare talaria videamus. Quidvis enim potius quam

---

11 *duumviri* (Formam barbaram removi).

---

§ 2. *Tectus* dicitur, qui cogitationes suas tegit et quae novit dissimulat. Opp. *apertus.* Vid. Ellendt ad Cic. de Orat. II. p. 320 sq.

Idque se facturos esse iurarent. Cur malit Orellius *acturos,* ignoro. *Facere, ut* est curam gerere, ut aliquid fiat. *Duoviros* non esse h. l. magistratus municipiorum, sed magistratus quos extra ordinem ad hoc negotium creari volebat Antonius, vere vidit Ernestus.

§ 3. *Pontii Neapolitanum — possideri!* Indignatur Cicero, quod praedium hominis, qui Caesari semper infestus fuerat inque eum coniuraverat, tamen non fuisset domino priori redditum, sed teneretur a Servilia, quae cum Caesare familiarissime vixerat.

§ 4. *Scripsi seu dictavi.* Verba *seu dictavi* addita puto ab aliquo, cui mirum videbatur Ciceronem inter coenam literas exaravisse apud Vestorium. Ipsius Ciceronis non sunt. Nam is potius alterum verbum delevisset, aut certe in corrigendo posuisset *vel potius, sive potius,* non *seu.*

Et quidem πεντέλοιπον. Voc. Graecum confirmatur eo, quod iterum legitur in XV. 2, 4. Sed molestum est *sic* initio sequentis sententiae. Scriptum puto: *Est quidem πεντέλοιπος hic* ɔ: Hirtius solus Puteolis relictus est e quinque illis, quos olim in his oris offendi, Balbum, Hirtium, Pansam, Octavium et Philippum. Vid. ep. 11 extr.

castra. Atticae salutem plurimam velim dicas. Exspecto Octavii contionem et si quid aliud, maxime autem ecquid Dolabella tinniat, an in meo nomine tabulas novas fecerit.

Λῆρος πολύς ɔ: nugas ago, Aethiopem lavo.

Talaria videamus ɔ: circumspiciamus aliquam viam abeundi. Cf. ad V. 1, 3.

Ecquid D. tinniat, an — tabulas novas fecerit ɔ: utrum Dolabella numos mihi debitos annumeret, an vero tabulas novas, quas olim palam in republica denuntiavit, nunc sua causa in eo, quod mihi debet, fecerit.

XXII. (*A. U. C.* 710.)

1. Certior a Pilia factus mitti ad te Idibus tabellarios, statim hoc nescio quid exaravi. Primum igitur scire te volui me hinc Arpinum XVI. Kalend. Iun. Eo igitur mittes, si quid erit posthac, quamquam ipse iam iamque adero. Cupio enim ante, quam Romam venio, odorari diligentius quid futurum sit. Quamquam vereor ne nihil coniectura aberrem. Minime enim obscurum est, quid isti moliantur — meus vero discipulus, qui hodie apud me coenat, valde amat illum, quem Brutus noster sauciavit —, et, si quaeris — perspexi enim plane — timent otium; ὑπόθεσιν autem hanc habent eamque prae se ferunt, clarissimum virum interfectum, totam rem publicam illius interitu perturbatam; irrita fore, quae ille egisset, simul ac desistemus timere; clementiam illi malo fuisse, qua si usus non esset, nihil ei tale accidere potuisset. 2. Mihi autem venit in mentem, si Pompeius cum exercitu firmo veniat, quod est εὔλογον, certe fore bellum. Haec me species cogitatioque perturbat. Nec enim iam, quod tibi tum licuit, nobis nunc licebit. Nam aperte laetati sumus. Deinde habent in ore nos ingratos. Nullo modo licebit, quod tum et tibi licuit et multis. Φαινοπροσωπητέον ergo et ἰτέον

---

13 *potuisse* — 16 *Neque enim* —

---

§ 1. *Vereor ne nihil coniectura aberrem.* Perperam in Crat. est *a coniectura*. Est abl. instrum., ut *coniiciendo*, cf. de N. D. I. 100, et *aberrem* absolute ponitur, ut Off. I. 135. Alia ratio est in Phil. XII. 23, ubi recte nunc editur: *num aberret a coniectura suspicio periculi mei.*

Meus discipulus — valde amat illum cet. ɔ: Hirtius valde amat Caesarem etiam mortuum.

Qua si usus non esset, nihil ei tale accidere potuisset. Sic scribo cum codd. Cratander correxit *potuisse*, quod alii secuti sunt. Sed de hoc genere anacoluthiae apud optimos scriptores obvio bene disputavit Haase ad Reisigii Schol. adn. 622.

§ 2. *Nec enim iam* (Med. *negeniam.* Correxit Bücheler. Mus. Rhen. XI. p. 516), *quod tibi tum licuit, nobis nunc licebit.* Perplacet Moseri coniectura Symb. Crit VIII. p. 15 prolata: *Nec enim iam, quod tum licuit nobis, nunc licebit.* Evitatur sic insuavis repetitio eiusdem dicti in seqq.

Φαινοπροσωπητέον *ergo et* ἰτέον *in castra?* ɔ: quid ergo faciam? demanne larvam, ostendam me, qualis sim et cum Bruto et Cassio stabo?

in castra? Milies mori melius huic praesertim aetati. Itaque me Idus Martiae non tam consolantur quam antea. Magnum enim mendum continent, nisi illi iuvenes *ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς τόνδ' ἀπωθοῦνται ψόγον.* Sed, si tu melius quidpiam speras, quod et plura audis et interes consiliis, scribas ad me velim simulque cogites quid agendum nobis sit super legatione votiva. Equidem in his locis moneor a multis, ne in senatu Kalendis. Dicuntur enim occulte milites ad eum diem comparati, et quidem in istos, qui mihi videntur ubivis tutius quam in senatu fore.

---

2 *continent. Etsi* — 7 *ad eam diem* —

Magnum enim mendum continent, nisi illi cet. Recepi emendationem a C. F. Hermanno propositam in Novo Museo Rhenano IV. p. 317, quum e libris Mss. priores dedissent *etsi.* Sententia enim talis requiritur: Nisi Brutus et Cassius hanc culpam repulerint, Idus Martiae parum me consolantur, quia Antonius superstes est.

Super legatione votiva. Cf. h. l. 13, 4 et quae de hoc genere legationis dicuntur XV. 11, 4.

LIBER XV.

I. a. (*A. U. C.* 710).

1. O factum male de Alexione! Incredibile est quanta me molestia affecerit, nec mehercule ex ea parte maxime, quod plerique mecum: „ad quem igitur te medicum conferes?" Quid mihi iam medico? aut si opus est, tanta inopia est? Amorem erga me, humanitatem suavitatemque desidero. Etiam illud: quid est, quod non pertimescendum sit, quum hominem temperantem, summum medicum tantus improviso morbus oppresserit? Sed ad haec omnia una consolatio est, quod ea conditione nati sumus, ut nihil, quod homini accidere possit, recusare debeamus. 2. De Antonio, iam antea tibi scripsi non esse eum a me conventum. Venit enim Misenum, quum ego essem in Pompeiano; inde

---

§ 1. *O factum male.* Formula maerentis, quam attigi ad XII. 10 Opponitur *O factum bene,* quo utebantur in re laeta. Vid. Terent. Andr. I. 1, 78 cum adnot. Drakenborchii in Grauerti Analectis p. 33. Alanus verba sic distinguens: *O, factum male de A. incredibile est, quanta* cet. non docuit *factum male* substantive dici potuisse. — De *Alexione* medico tunc mortuo vid. ep. 2 extr.

§ 2. *Iam antea tibi scripsi.* Vid. XIV. 20, 2. Promiserat Cicero se, si Antonium videret, acturum de Buthroto ibid. 19, 4.

ante profectus est, quam ego eum venisse cognovi. Sed casu, quum legerem tuas literas, Hirtius erat apud me in Puteolano; ei legi et egi. Primum quod attinet nihil mihi concedebat, deinde ad summam arbitrum me statuebat non modo huius rei, sed totius consulatus sui. Cum Antonio autem sic agemus, ut perspiciat, si in eo negotio nobis satisfecerit, totum me futurum suum. Dolabellam spero domi esse. 3. Redeamus ad nostros, de quibus tu bonam spem te significas habere propter edictorum humanitatem. Ego autem perspexi, quum a me XVII. Kal. de Puteolano Neapolim Pansae conveniendi causa proficisceretur Hirtius, omnem eius sensum. Seduxi eum et ad pacem sum cohortatus. Non poterat scilicet negare se velle pacem, sed non minus se nostrorum arma timere quam Antonii, et tamen utrosque non sine causa praesidium habere, se autem utraque arma metuere. Quid quaeris? *Οὐδὲν ὑγιές.* 4. De Q. filio tibi assentior; patri quidem certe gratissimae et bellae tuae literae fuerunt. Caerelliae vero facile satisfeci, nec valde laborare mihi visa est, et, si illa, ego certe non laborarem. Istam vero, quam tibi molestam scribis esse, auditam a te esse omnino demiror. Nam quod eam collaudavi apud amicos, audientibus tribus filiis eius et filia *τοῦτ' οὐκ ἐκ τοῦ νοῦ*

14 *gratissima; et bellae* — 18 *filia tua* † τὸ ἐκ τοῦ οὖ —

Et egi. Non apparet quid egerit, aut quocum. Egi causam tuam apud Hirtium, aut egi cum eo de re Buthrotia, ut fere interpretantur, ex uno verbo *egi* num recte eliciatur, dubito. Et videtur dubitasse Peerlkampius, qui scribi iubet: *et relegi.*

Primum quod attinet cet. Quum sequatur *deinde*, apparet *primum* esse adverbium, non adiectivum, quod pendet a v. *attinet*. Cohaerent igitur *quod attinet nihil* ɔ: nihil alicuius momenti, nihil quod prosit. Cf. ad Her. I. 1 *Ea conquisierunt, quae nihil attinebat.* Att. XII. 18, 2 *non venit in mentem, quia nihil attinuit.* Non opus est, ut cum Reisigio in Scholis § 473 inter *quod attinet* aliquid intercidisse statuas. Si quid interciderit, facile suppleretur *ad te.*

Ad summam ɔ: ut verbo dicam. Cf. ad XIV. 1, 1.

Dolabellam spero domi esse. Lambinus comparans *foris esse,* quod in Pison. 12 ponitur de Gabinio, qui rem suam perdiderat, h. l. *domi esse* explicat: solvendo esse, neque recusare quominus solvat. Mihi potius hac locutione indicari videtur: Dolabellam spero iam solvisse; plane ut nos dicimus: *ik hoop, dat D. al binnen is.* In seqq. *nostros* et *nostrorum* referri debet ad Brutum et Cassium, ut ep. 4, 2 et 4. 6, 1. 10. 20, 1.

§ 4. *Patri q. c. gratissimae et bellae tuae literae fuerunt.* Sine causa Orellius ab hac codicis Medicei scriptura recessit, propterea quod non dicatur *bellus alicui.* In quo errasse virum doctum demonstravit Moserus Symb. Crit. VII. p. 3. Possis tamen non minus recte statuere dativum tantum aptum esse ex *gratissimae, bellae* autem non referri ad personam.

Caerelliae — satisfeci. Qua in re facile apparet ex iis, quae leguntur XIV. 19, 4. Caerellia studuerat reconciliare Ciceronem cum Publilia. *Istam* dici Publiliae matrem temere statuunt. Rectius Schutzius putabat designari aliam, quae a Cicerone laudata sperabat fore ut eius uxor fieret.

Et filia tua. † τὸ ἐκ τοῦ οὖ. Orell. Mirum, si Attica adfuerit. Cum tribus filiis puto filiam quoque illius mulieris sermoni adfuisse. TVA accedere debet ad literas Graecas TOEKTOYOY. Recte P. Victorium non desperasse de restitutione loci a se non intel-

[quid est hoc?]. Quid est autem, cur ego personatus ambulem? Parumne foeda persona est ipsius senectutis? 5. Quod Brutus rogat, ut ante Kalendas, ad me quoque scripsit, et fortasse faciam. Sed plane quid velit nescio. Quid enim illi afferre consilii possum, quum ipse egeam consilio et quum ille suae immortalitati melius quam nostro otio consuluerit? De regina rumor exstinguetur. De Flamma, obsecro te, si quid potes.

---

lecti, mihi concedent, qui cognoverint ingeniosam Peerlkampii emendationem, quam inter verba Ciceronis recepi: τοῦτ' οὐκ ἐκ τοῦ νοῦ, *non feci ex animo*. Egregie haec confirmantur sequentibus, in quibus dicit Cicero se senem deponere illam personam, nec simulare amorem, qui non erat in animo suo. Rugae seniles satis eum deformabant. Quae post Graeca sequuntur *quid est hoc* seclusi, quoniam assentior Wesenbergio, Emend. p. 118, haec esse librarii interrogantis, quid illa significarent.

§ 5. *Quum ille — consuluerit* ɔ: quum Brutus occiso Caesare magis sibi gloriam, quam nobis securitatem paraverit.

De regina rumor exstinguetur. Corrigendum censeo *exstinguitur.* — De Flamma vid. ad XIV 16, 4.

I. b. (*A. U. C.* 710.)

1. Here dederam ad te literas exiens e Puteolano deverteramque in Cumanum. Ibi bene valentem videram Piliam. Quin etiam paullulum Cumis eam vidi. Venerat enim in funus, cui funeri ego quoque operam dedi. Cn. Lucullus familiaris noster matrem efferebat. Mansi igitur eo die in Sinuessano, atque inde mane postridie Arpinum proficiscens hanc epistolam exaravi. 2. Erat autem nihil novi quod aut scriberem aut ex te quaererem, nisi forte hoc ad rem putas pertinere: Brutus noster misit ad me orationem suam habitam in contione Capitolina, petivitque a me ut eam, nec ambitiose, corrigerem ante quam ederet. Est autem oratio scripta elegantissime sententiis, verbis ut nihil possit ultra. Ego tamen, si illam causam habuissem, scripsissem ardentius. *Ὑπόθεσιν* vides (et) quae sit persona dicentis. Itaque eam corrigere non potui. Quo enim

---

3 *paullo post Cumis* — 12 Ὑπόθεσις *vides quae sit et persona* —

---

§ 1. *Paullulum Cumis.* Recepi coniecturam Handii, Turs. II. p. 93, quum minus quam Lambini scriptura *paullo post* a Mss. vestigiis recedat optimamque praebeat sententiam. *Paullulum* ɔ: per breve tempus, een oogenblik.

Venerat — in funus. Lennepius Exercitt Amstel. I. p. 13 comparavit locutiones Gr. ἐπὶ τάφον ἔρχεσθαι, ἥκειν εἰς ταφάς et e Terentii Andria I. 1, 88 *in funus prodire.*

§ 2. *Nec ambitiose* ɔ: nihil dans gratiae, sine ulla captatione benevolentiae. Eodem modo *ambitiose* et *ambitiosius* ponuntur Fam. III. 7, 4 (ad q. l. cf. adn. Kortii), XIII. 69, 1. Quod est Q. Fr. I. 2, 4 *in Graecos ambitiosum esse* explicatur in § 6: *Graecis solis indulgeo.* Recte Mongaltius: *sans chercher à lui plaire.*

Ὑπόθεσις *vides quae sit persona dicentis.* Sic Med. Scribendum: ὑπόθεσιν *vides et quae* — aut: ὑπόθεσιν *vides, vides quae sit persona dicentis*, ut Alanus coniecit.

in genere Brutus noster esse vult et quod iudicium habet de optimo genere dicendi, id ita consecutus est in ea oratione, ut elegantius esse nihil possit. Sed ego secutus aliud sum, sive hoc recte sive non recte. Tu tamen velim orationem legas, nisi forte iam legisti, certioremque me facias quid indices ipse. Quamquam vereor ne cognomine t o lapsus ὑπεραττικὸς sis in iudicando. Sed si recordabere Δημοσθένους fulmina, tum intelliges posse et ἀττικώτατα gravissime dici. Sed haec coram. Nunc nec sine epistola nec cum inani epistola volui ad te Metrodorum venire.

3 *Sed ego † solus aliud* —

Sed ego secutus aliud sum. Non dubitavi recipere hanc meam coniecturam, quae confirmatur Pii codicibus. In Med. et ψ inventum est *solus aliud,* unde veteres editores male fecerunt *solus alius.* Neque verosimile est hoc corruptum esse ex *totus alius,* aut Ciceronem scripsisse ὅλος *alius,* quae erat Tunstalli opinio, Epist. ad Middlet. p. 205. Horum utrumvis tamen praeferrem Moseri correctioni Symb. Crit. VII. p. 4 qui inter *ego solus* putabat *non* inserendum. At merito idem V. D. offendit in part. *lapsus* in illis verbis: *cognomine tuo lapsus.* Quod proponit *captus* non admodum placet. Fuitne *abusus?* Certe qui Attici nomine abutitur, ὑπεραττικός fieri non male dicetur. — In verbis: *tu tamen velim orationem legas* ex eo, quod Med. a prima manu habet: *tu tamen velim tu orationem l.* Buchelerus in Mus. Rhen. XI. p. 530 suspicatus est post *velim* inserendum esse *item;* fortasse vere.

II. (*A. U. C.* 710.)

1. xv. Kalend. e Sinuessano proficiscens quum dedissem ad te literas devertissemque † acutius, in Vescino accepi a tabellario tuas literas, in quibus nimis multa de Buthroto. Non enim tibi ea res maiori curae aut est aut erit quam mihi. Sic enim decet te mea curare, tua me. Quamobrem id quidem sic susceptum est mihi, ut nihil sim habiturus antiquius. 2. L. Antonium contionatum esse cognovi tuis literis et aliis sordide, sed id quale fuerit nescio; nihil enim scripsisti. De Menedemo,

3 *devertissemque a Cumis* —

§ 1. *Devertissemque † acutius.* Vulgo editur *a Cumis,* quod falsum est. Nam *devertere a loco* non est Latinum, et *Cumae* longius absunt ab iis locis, ubi tum erat Cicero e Sinuessano Arpinum proficiscens, ep. 1 b. 1. Idem observavit I. F. Gronovius et ob *Vescini* mentionem, qui erat ager non longe a Minturnis corrigi volebat: *devertissemque Minturnis in Vescino.* Cf. XVI. 10, 1. In Med. quum non *a Cumis,* sed *acutius* scriptum esse dicatur, ego potius suspicor in eo latere nomen hospitis, ad quem in itinere deverterat, velut *ad Vettium.*

§ 2. *De Menedemo, probe.* Menedemum, nequissimum Graeculum, a Caesare civitate donatum, tunc securi percussum esse, ex Hirtii

probe. Quintus certe ea dictitat, quae scribis. Consilium meum a te probari, quod ea non scribam, quae tu a me postularis, facile patior, multoque magis id probabis, si orationem eam, de qua hodie ad te scripsi, legeris. Quae de legionibus scribis, ea vera sunt. Sed non satis hoc mihi videris tibi persuasisse, qui de Buthrotiis nostris per senatum speres confici posse. † Quod puto. Tantum enim video: non videmur esse victuri. Sed, ut iam nos hoc fallat, de Buthroto te non fallet. 3. De Octavii contione idem sentio, quod tu, ludorumque eius apparatus et Matius ac Postumius mihi procuratores non placent; Saserna collega dignus. Sed isti omnes, quemadmodum sentis, non minus otium timent quam nos arma. Balbum levari invidia per nos velim, sed ne ipse quidem id fieri posse confidit. Itaque alia cogitat. 4. Quod prima disputatio Tusculana te confirmat, sane gaudeo; neque enim ullum est perfugium aut melius aut paratius. Flamma quod bene loquitur, non moleste fero. Tyndaritanorum causa, de qua † causa laborat, quae sit ignoro. Hos tamen. *Πεντέλοιπον* movere ista videntur, in primis erogatio pecuniae. De Alexione doleo, sed, quoniam inciderat in tam gravem morbum,

---

5 *persuasisse,* † *quid* — 6 *posse:* † *quod puto.* — 7 *Sed, etiam nos* — 16 *Hos tamen, πεντέλοιπον, movere* — 17 *in ita gravem* (Secutus sum corr. Med.)

---

epistola Cicero cognoverat. Cf. Phil. XIII. 33. Id factum probat. Paullo post rumorem falsum fuisse audivit. Vid. ep. 4, 4 h. l.

Consilium meum cet. Fortasse consilium historiae non scribendae. Vid. XIV. 14, 4.

Quae de legionibus scribis ea vera sunt. Scilicet M. Antonius quatuor legiones e Macedonia acciverat, eaeque tunc in Italiam transiturae dicebantur. Sed venerunt demum mense Octobri. Vid. Fam. XII. 23, 2.

Qui de Buthrotiis cet. Sic scripsi non de Gronovii coniectura, sed cum libris vett. Lambini. Post *confici posse* plene distinxi.

† *Quod puto.* Scribendum censeo: *Quod dubito;* nisi negationem excidisse malis Gronovii *haud puto* audacius est. *Victuri* mihi quidem participium est a verbo vincendi, non ut aliis placet a vivendo. In iis quae sequuntur leve mendum relinquebatur Hoc fere dicendum erat: Sed si hoc nos fallet, si revera victores erimus, de Buthroto te non fallet. Correxit Klotz. scribens *ut iam* pro *etiam.*

§ 3. *De Octavii contione* ɔ: de oratione, quam in contione habuit Octavius productus a L. Antonio. Vid. XIV. 20, 5. 21, 4.

Ludorumque cet. Erant tres procuratores ludorum, quos Octavius ex voto Caesaris ob victoriam Pharsalicam Veneri Genetrici edidit, C. Matius, Postumius, uterque Caesaris familiaris (Fam. VI. 12, 2) et in epistolis Tullianis saepe citati. Tertius *collega dignus* ɔ: illis non melior erat Saserna, alter ex iis, quos scriptor de Bello Africano a. 707 a Caesare in praesidio relictos scribit. Vid. c. 9 et 10.

Balbum levari invidia. Cf. XIV. 21, 2.

§ 4. *Quod prima disp. Tusc. te confirmat,* quae agit de contemnenda morte.

Flamma quod bene loquitur, non moleste fero ɔ: gratissimum mihi est Flammam polliceri se soluturum. Cf. ad XIV. 16, 4.

De qua † causa laborat. Si lectio ab Ursino prolata *de qua Pansa laborat* vera niteretur Ms. auctoritate, in ea acquiescam; si, quod magis credo, illius ingenio debetur, pressius codicum vestigia observasset corrigendo: *de qua Casca laborat.*

Hos tamen. Πεντέλοιπον *movere* cet. Redii ad distinctionem a Bosio propositam. Ad *Hos tamen* non male ille supplevit: *defendam.* Re-

bene actum cum illo arbitror. Quos tamen secundos heredes scire vellem et diem testamenti.

liqua bonam afferunt sententiam: Ea, quae Romae fiunt, imprimis rapinae ad Opis factae XIV. 14, 5) movere videntur Hirtium (cf. ad XIV. 21, 4) qui propterea fortasse factus est iratior Antonio, ut dicitur ep. 6, 1.

Scire vellem. Usitatius esset *scire velim.*

Diem testamenti vocat tempus, intra quod heredes debebant cernere hereditatem.

III. (*A. U. C.* 710.)

1. xi. Kal. accepi in Atinati duas epistolas tuas, quibus duabus meis respondisti. Una erat xv. Kal., altera xii. data. Ad superiorem igitur prius. Accurres in Tusculanum, ut scribis, quo me vi. Kal. venturum arbitrabar. Quod scribis parendum victoribus, non mihi quidem, cui sunt multa potiora. Nam illa, quae recordaris, Lentulo et Marcello consulibus acta in aede Apollinis, nec causa eadem est nec simile tempus, praesertim quum Marcellum scribas aliosque discedere. Erit igitur nobis coram odorandum et constituendum, tutone Romae esse possimus. Novi conventus habitatores sane movent. In magnis enim versamur angustiis. Etsi ista parvi: quin et maiora contemnimus. 2. Calvae testamentum cognovi, hominis turpis ac sordidi. Tabula Demonici quod tibi curae est, gratum. De † malo scripsi iam pridem ad Dolabellam accu-

11 † *Sed si ista* —

§ 1. *In Atinati.* E scriptura codicis archetypi continuata factum est in cod. Torn. *accepi nati.* Bosius acute vidit *nati* esse geminandum, Ciceronemque scripsisse: *Accepi in Atinati.* Sinuessa aut Minturnis Tusculum tendentibus iter erat per agrum Atinatem.

Cui sunt multa potiora. Fortasse scripsit *multo potiora.* Quid enim, si parere nollet victoribus, ipsi relinquebatur praeter exsilium aut mors? Contra Fam XI. 27, 6, ubi in Mediceo est *multo occultiora*, recte nunc scribunt *multa.*

Nam illa — in aede Apollonis. Narrantur ab ipso Caesare de B. C. I. 1—5. Marcellus, quem nunc discedere ab urbe scribit, (sed aut non discessit aut brevi rediit. cf. ep. 12 extr.) est idem ille C. Marcellus, qui a. 705 cum L. Lentulo consul fuerat.

Novi conventus habitatores sunt coloni proxime superioribus diebus ab Antonio in agrum Campanum deducti. Phil. II c. 39 sq. Quae sequuntur: *In magnis enim versamur angustiis* non continent causam, cur illi moveant Ciceronem. Rectius haec verba legerentur post illa: *tutone Romae esse possimus.*

Sed si ista parvi. Orellii suspicio *si* ortum esse ex *st!* quod est silentium iubentis, minime placet. Ego *si* non corrigendum, sed delendum putabam. Lenius Peerlk pro *sed si* reponit *Etsi*, idque recepi.

§ 2. *Calvae testamentum.* „Cuiusdam, ut videtur, clientis Ciceronis, qui non grate pieque testamento eum prosecutus erat." I F. Gronovius.

Tabula Demonici. Recte Popma suspicabatur significari tabulam auctionariam alicuius debitoris Ciceronis, quam Atticus ideo observabat. De *tabula* pro auctione cf. ad XII. 40, 4.

De † malo. In hac voce latere nomen proprium certum est. Cum Manutio aliisque *de Mario* scribere malo, quam cum Mureto *de Matio*, atque haec refero ad illum Marium, ad quem sunt literae Fam VII. 1—4. Struc-

ratissime, modo redditae literae sint. Eius causa et cupio et debeo. 3. Venio ad propiorem. Cognovi de Alexione, quae desiderabam. Hirtius est tuus. Antonio quoniam † est, volo peius esse. De Q. filio, ut scribis, *A.* M. C. De patre coram agemus. Brutum omni re, qua possum, cupio iuvare, cuius de oratiuncula idem te, quod me, sentire video. Sed parum intelligo, quid me velis scribere quasi a Bruto habitam orationem, quum ille ediderit. Qui tandem convenit? an sic, ut in tyrannum iure optimo caesum? Multa dicentur, multa scribentur a nobis, sed alio modo et tempore. De sella Caesaris, bene tribuni; praeclaros etiam XIV. ordines! Brutum apud me fuisse gaudeo, modo et libenter fuerit et sat diu.

3 *Antonio, quam est, volo* — 6 *a Bruto habita oratione* —

turam verborum *eius causa et cupio et debeo* paullo liberiorem notavit Moserus Symb. Crit. VII. p. 5, qui fere malit: *eius causa ita cupio, ut debeo.* Immeror erat ita scribens similis loci e Fam. XIII. 75 *cuius causa omnia quum cupio tum mehercule etiam debeo*, ad q. l. Cortius locutionem *alicuius causa debere* tribus aliis exemplis. Fam. III. 7, 6. IV. 8, 1. XV. 11, 1 munivit.

§ 3. *Antonio quoniam † est, volo peius esse.* Ita Med. Alanus lacunam implevit v. *male*, ut opponantur *male est* et *peius esse.* Aliter locum Pius restituit, corrigens *quam est*, ut fere edunt. Tertiam coniecturam dabo: *Antonio quoniam est ut volo, volo peius esse.*

De Q. filio, ut scribis, A. M. C. Ita Med. Orellius putat esse vestigia notarum. Acute Bosius parva mutatione vidit scribendum IAIAC, quo Cicero indicaverit notissimum proverbium Ἰλιὰς κακῶν convenire in iis, quae Q. filius agitabat. (Cff. Paroemiogr. Graeci edit. laud. vol. I. p. 96 et 256). Nec ineptum, quod I. F. Gronovius coniecit AAIC ɔ: *satis* sc. fecisti. Nihili est coniectura Tunstalli, Ep. p. 126 prolata: ἄνω κάτω. Paullo post pro *habita oratione* Gronovium secutus scripsi *habitam orationem.*

Qui tandem convenit? ɔ: quo modo hoc decet? De hoc usu verbi *convenit* monui ad Catil. I. 4. Locis ibi laudatis addo nunc p. Caec. 33. Off. II. 64 et e dicto M. Scauri ap. Asconium p. 22: *utri vos, Quirites, convenit credere?*

De sella Caesaris bene tribuni. Sellam auream olim Caesari decretam (Suet Caes. 76. Appian. B. C. II. 106; et qua sedens ludos spectabat (Appian. II. 109. Dio C. XLIV, 6) quum in ludis ponere vellet Octavius, prohibuerunt tribuni plebis auctore Antonio, ut tradunt Appianus B. C. III. 28. Dio XLV. 6 extr. Laudat in eo tribunos, laudat etiam equites, quod in theatro animum suum in rem publicam significarant.

Apud me ɔ: domi meae Asturae, ut observat Corradus.

Modo libenter fuerit et sat diu. „Modo ne poeniteat eum fuisse, quia forte audierit, quae nollet, nec citius discesserit quam omnia mea monita accipere potuerit." I. F. Gron.

IV. a. (*A. U. C.* 710.)

1. x. Kal. H. x. fere a Q. Fufio venit tabellarius. Nescio quid ab eo literularum, uti me sibi restituerem: sane insulse, ut solet;

2 *Kalend. hora IIX.*

§ 1. *H. X fere* scripsi ex auctoritate cod. Med., in quo est: *IIX fere.* Alii numeros servant et ante eos H. ɔ: *hora* excidisse putant.

A Q. Fufio Caleno. Cicero hominem sibi

nisi forte, quae non ames, omnia videntur insulse fieri. Scripsi ita, ut te probaturum existimo. Mihi duas a te epistolas reddidit, unam XI., alteram X. Ad recentiorem prius. † et leniorem laudo. Si vero etiam Carfulenus: ἄνω ποταμῶν. Antonii consilia narras turbulenta; atque utinam potius per populum agat quam per senatum! † cui quidem ita credo. Sed mihi totum eius consilium ad bellum spectare videtur, si quidem D. Bruto provincia eripitur. Quoquo modo ego de illius nervis existimo, non videtur fieri posse sine bello. Sed non cupio, quoniam cavetur Buthrotiis. Rides? At ego doleo non mea potius assiduitate, diligentia, gratia perfici. 2. Quod scribis te nescire quid nostris faciendum sit, iam pridem me illa ἀπορία sollicitat. Itaque stulta iam Iduum Martiarum est consolatio. Animis enim usi sumus virilibus, consiliis, mihi crede, puerilibus. Excisa enim est arbor, non evulsa. Itaque quam fru-

3 *prius et* † *leniorem. Laudo.* — 8 *quoniam* † *cavetur Buthrotis* —

inimicissimum iam olim in re Clodiana cognoverat. Atque is postea Caesaris, deinde M. Antonii partes secutus est.

† *Et leniorem laudo.* Orellius putat scribendum: *Ad recentiorem prius et pleniorem* (Klotz. *longiorem*); tum ante *laudo* aliquid excidisse. Ego potius id quod cum v. *laudo* cohaerebat in verbis *et leniorem* latere crediderim, vel quod proposuit Ernestus: *de legione, laudo,* vel magis definite: *De legione M.* (ɔ: Martia) *laudo.* Certum enim est ex iis, quae adduntur de Carfuleno, hic agi de nuntio Romam tum allato aut de rumore, legionem Martiam ab Antonio se contulisse ad Octavium, de qua re legendus est Cicero Phil. III. 6. Atque quum Plancus, Fam. X. 33, 4, de Martia legione scribens Carfuleni nomen adiungat, suspicari licet hunc virum rei militaris scientia praestantem, in ea legione fuisse tribunum. Potuisse autem legionem Martiam relinquere Antonium, de Carfuleno tamen dubitari, quid fecerit, manifestum est. Qui si transiit, omnia iam fieri posse declarat scriptor, citans proverbium: ἄνω ποταμῶν χωροῦσι πηγαί.

Antonii consilia. Is hoc tempore id agebat, ut Gallia, quam provinciam senatus D. Iunio Bruto decreverat, sibi daretur et per tribunos pl. a populo id obtinuit. Cf. Appianus B. C. III. 27 et 30.

Cui quidem ita credo. Dativus *cui* e marg. Crat. et Med. non correcto si retinetur, ad senatum spectat. Commode tamen haec explicari non possunt. Nam quod Malaspina putat plene Ciceronem dicturum fuisse: „cui quidem ita credo, ut in eo non multum spei ponam," vereor ut talis ἀποσιώπησις admitti possit. Planum esset: *quem* (sc. Antonium) *quidem ita credo* scil. *facturum.*

De illius nervis. Nervi indicant vires et potentiam. Fam. III. 10, 1. *Ego enim plane video fore nervis opibus sapientia tua, vehementer ut inimicos tuos poeniteat intemperantiae suae.* Nervos atque opes coniungit quoque Caesar B. G. I. 20. Cicero Capitoni, qui aliquid poterat apud Plancum, *nervulos* tribuit, non *nervos* in epist. addita XVI. 16 C., 13.

Sed non cupio, quoniam cavetur Buthrotiis. Rides? Verba a Victorio correcta, sed subobscura melius, quam Gronovius fecerat, interpretati sunt Orellius et Baiterus in Onom. Tull. in v. *Buthrotum,* hoc modo: „Sed non cupio bellum, propter unam hanc rationem, quod pace servata et Caesaris actis ratis manentibus cavetur etiam illis tuis Buthrotiis. Rides? Scilicet quia optime intelligis haec a me κατ' εἰρωνείαν dici merumque esse iocum, quia ex animi mei sententia rei publicae summae libertatique recuperandae magis consuleretur bello, quam hac pace infida."

At ego doleo cet. Nollem bello consuli Buthrotiis, quorum causam mallem in senatu agere.

§ 2. *Nostris* Ut sup. 1 a., 3.

ticetur vides. Redeamus igitur, quoniam saepe usurpas, ad Tusculanas disputationes. Saufeium de te celemus; ego nunquam indicabo. Quod te a Bruto scribis, ut certior fieret quo die in Tusculanum essem futurus, ut ad te ante scripsi, VI. Kal. et quidem ibi te quam primum per videre velim. Puto enim nobis Lanuvium eundum et quidem non sine multo sermone. Sed μελήσει. 3. Redeo ad superiorem, ex qua praetereo illa prima de Buthrotiis, quae mihi sunt inclusa medullis; sit modo, ut scribis, locus agendi. De oratione Bruti, prorsus contendis, quum iterum tam multis verbis agis. Egone ut eam causam, quam is scripsit? ego scribam non rogatus ab eo? Nulla παρεγχείρησις fieri potest contumeliosior. At, inquis, Ἡρακλείδειον aliquid. Non recuso id quidem, sed et componendum argumentum est et scribendi exspectandum tempus maturius. Licet enim de me, ut libet, existimes — velim quidem quam

2 *Saufeium* † *per te* — 11 *aliquod* —

Redeamus — ad Tusculanas disputationes ɔ: discamus mortem contemnere eoque consilio perlegamus librum I Tusculanarum. Sed quoniam in eo libro disputatur contra Epicureos, curemus ne Saufeius id resciscat.

Saufeium de te celemus. Recte Popma vidit in Med. *pete* ortum esse ex *de te*. *Celare aliquem de aliqua re* invenitur apud Ciceronem, Fam. VII. 20, 3. Deiot. 18, *celari de aliquo*, Att. X. 14, 3. Sull. 39. *Per te*, quod in cod. X Bosius vidisse se fingit, nihili est. Nam *per te* apud Ciceronem non dicitur pro *tua causa*, *propter te*. Cf. Handii Turs IV. p. 438 sq. Quod Klotzius edidit: *S. hercle celemus* vix ita corrumpi potuit. *Ergo* pro *ego* in Orelliana altera est vitium typothetae.

Quod te a Bruto scribis. Aut intercidit aliquod participium, velut *rogatum*, aut scribendum cum Graevio: *Quod de Bruto scribis.*

In Tusculanum essem futurus. Handius in Turs. III. p. 348 probat, quod e libris Malaspinae affertur, *venturus*, nisi quis dicat talia vitia non dedecori esse familiari sermoni. Recte, puto, comparantur *in potestatem esse*, *in conspectum esse*, de quibus egit Reisigius in Scholis § 403 et Handius l. l. p. 344 sq. Quum proprie Cicero scribere debuerat, *quo die in Tusculanum venturus ibique futurus essem*, orationem contraxit.

Per videre velim ɔ: pervelim videre. Cf. ad I. 4, 3.

Lanuvium, ad Brutum, qui Ciceronis consilium accipere cupiebat. Vid. ep. 1, 5 h. l. Non poterat autem Cicero Brutum convenire sine multo Caesarianorum sermone.

§ 3. *Quae mihi sunt inclusa medullis.* Moserus Symb. Crit. VII. p. 5 comparavit Fam. XV. 16, *qui mihi haeres in medullis*, tum Tusc IV. 24 et Phil. I. 36, sed putat haec e poëtae veteris recordatione fluxisse atque ex comp. Ovidii Trist. I. 5, 9 sic scribenda: *quae mihi sunt* (*imis*) *inclusa medullis.*

De oratione Bruti. Cf. ep. 1 h. l. 2.

Egone — ego scribam cet. Scabritiem orationis tollere velim scribendo: *Ergone, ut — scripsit, ego scribam* cet. *Scribere causam* est scribere orationem pro causa.

Παρεγχείρησις dicitur, quum argumentum ab alio tractatum alius sibi scribendum sumit, ut docuit Turnebus Advers. XII. 11, cui adstipulatur Ernestus Lexic. Technol. Graec. in voce.

Ἡρακλείδειον *aliquid* ɔ: aliquid opus πολιτικόν, quale scripsit Heraclides Ponticus. Idem opus significatur h. l. 27, 2. XVI. 2, 6. XV. 13, 3, e quo loco apparet exeunte mense Octobri a. 710 Ciceronem illud nondum scribere aggressum esse. Et Beierus quidem in disputatione, quae legitur in Iahnii Annal. Philol. II. p. 342 sq. suspicatus est omnibus his locis agi de libris *de Legibus*. Sed eos a. 702 vel 703 scriptos esse, sed non absolutos docuerunt Moserus in Introductione et Bakius in Prolegomenis. — *Aliquid* scripsi p. *aliquod* e correctione Wesenbergii, Emend. p. 54.

optime —, si haec ita manent, ut videntur — feres quod dicam —, me Idus Martiae non delectant. Ille enim nunquam revertisset, nos timor confirmare eius acta non coëgisset, aut, ut in Saufeii eam relinquamque Tusculanas disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris, ita gratiosi eramus apud illum, quem dii mortuum perduint! ut nostrae aetati, quoniam interfecto domino liberi non sumus, non fuerit dominus ille fugiendus. Rubeo, mihi crede. Sed iam scripseram; delere nolui. 4. De Menedemo, vellem verum fuisset. De regina, velim verum sit. Cetera coram et maxime, quid nostris faciendum sit, quid etiam nobis, si Antonius militibus obsessurus est senatum. Hanc epistolam si illius tabellario dedissem, veritus sum ne solveret. Itaque misi dedita (opera). Erat enim rescribendum tuis.

1 *manant* —

Si haec ita manent. Recte Graevius negat, *manant*, quod optimi libri dant, hic recte dici. Etiam in Catil II. 11 *manere* restitutum est pro vitioso *manare* (Cf. Madvigii O. A. p. 176) et Fam. XII. 1, 1 *manebat* scribendum est pro *manabat* — *et corroboratur.*

Ille enim nunquam revertisset ɔ: aut non debuerat redire Caesar et in Antonio revivíscere, nec acta eius rata haberi, aut gratia apud eum valuissemus. Scripturam codd. Ursini et Iunii: *Ille enim si vixisset, nunquam nos timor — coëgisset* interpolatori deberi manifestum est

Ut in Saufeii eam. Videtur excidisse *sectam, sententiam,* vel aliquod eiusmodi nomen.

§ 4. *De Menedemo, vellem verum fuisset.* Cf ad ep. 2, 2 *de Menedemo, probe.*

De regina. Cf. ad XIV. 20, 2.

Illius tabellario ɔ: Q. Fufii tabellario, qui mihi a te epistolas reddidit. cf. § 1.

Misi dedita opera Ultima vox non est e libris scriptis, sed necessario ab editoribus addita.

IV. b. (*A. U. C.* 710.)

Quam vellem Bruto studium tuum navare potuisses! Ego igitur ad eum literas. Ad Dolabellam Tironem misi cum mandatis et literis. Eum ad te vocabis et, si quid habebis, quod placeat, scribes. Ecce autem de transverso L. Caesar ut veniam ad se rogat in Nemus, aut scribam quo

2 *Quam vellem — futurorum.* Praecedenti epistolae adiiciuntur in § 5. — 5 *traverso* —

Mongaltius vidit ea, quae sequuntur, seiungenda esse a superioribus, ut alio tempore scripta. Ad opinionem suam probandam utitur his argumentis. Primum verba *Hanc epistolam — rescribendum tuis* apte collocantur in epistolae fine. Tum si Cicero misit tabellarium cum epistola ad Atticum, cur iubet amicum arcessere Tironem eique reddere literas ad se? Deinde in priore epist. § 2 Cicero indicat consilium eundi Lanuvium, in hac in Nemus ɔ: Ariciam se iturum scribit. Postremo longae epistolae non apta sunt verba: *Summatim — ad te.*

Ecce de transverso. Formula indicat rem inopinatam et legitur quoque ad Herenn. IV. 14 et Acad. IV. 121. Petronius Sat. 55: *quod non exspectes, ex transverso fit.*

In Nemus ɔ: in lucum Dianae sacrum in

se venire velim; Bruto enim placere se a me conveniri. O rem odiosam et inexplicabilem! Puto me ergo iturum, et inde Romam, nisi quid mutaro. Summatim adhuc ad te; nihildum enim a Balbo. Tuas igitur exspecto, nec actorum solum, sed etiam futurorum.

---

agro Aricino. Cf. supra VI. 1, 25.
Summatim. Cf. V. 16, 1. Fam. X. 28, 3.

Nihildum a Balbo. „Sc. cognoram de consiliis Antonii." Gron.

V. (*A. U. C.* 710.)

1. A Bruto tabellarius rediit. Attulit et ab eo et Cassio. Consilium meum magno opere exquirunt, Brutus quidem, utrum de duobus. O rem miseram! Plane non habeo quid scribam. Itaque silentio puto me usurum, nisi quid aliud tibi videtur. Sin tibi quid venit in mentem, scribe quaeso. Cassius vero vehementer orat ac petit, ut Hirtium quam optimum faciam. Sanum putas? † Ὅτε ναῦς ἄνθρακες. Epistolam tibi misi. 2. Ut tu de provincia Bruti et Cassii per senatus consultum, ita scribit et Balbus. Et Hirtius quidem se (ait) acturum — etenim iam in Tusculano est — mihique ut absim vehementer auctor est, ille quidem periculi causa, quod sibi etiam fuisse dicit, ego autem, etiam ut

---

7 Ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς. — 9 *et Balbus et Hirtius; qui quidem, se actutum. Etenim* — 10 *et ille quidem* —

---

§ 1. *Attulit et ab eo et Cassio.* Prius *et* delendum, vel *a Cassio* scribendum est, vel etiam: *attulit literas ab eo et Cassio.*

Utrum de duobus, sc. utrum Romam redeant, an metu veteranorum coacti Lanuvii maneant. Cf. epistola a Bruto et Cassio hoc ipso anno ante Kal. Iunias data, Fam. XI. 2.

Orat ac petit. Quamvis usitatius esset inverso ordine *petit atque orat*, recte tamen Orellius negat hoc constanter observari, usus simili exemplo e Caes. B. C. I. 32 *orat ac postulat.* Non opus est igitur coniect. Lambini *errat. Petit* cet.

Ὅ τε ναῦς ἄνθρακες. Ita scriptum est in margine Cratandrinae, nec multum distabat scriptura Med., teste Victorio, qui inde eruit: ὁ θησαυρὸς ἄνθρακες, *thesaurus carbones sunt* ɔ: Hirtius, quem bonum civem esse putant, sequitur partes Antonii, nihilque nobis et rei publicae prodest. Magis hoc mihi placet, quam Bosii restitutio: ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς, *fullo carbonarius fit*, quod explicandum e fab. Aesopi 12 ed. Cor. Sententia esset: frustra ego Hirtium dealbare s. quam optimum facere studeo; nihil proficio. Quo magis honesta praecipio, eo deteriorem reddo.

§ 2. *Ut tu de provincia* cet. ɔ: Ut tu scribis de provinciis in sequentem annum Bruto et Cassio decernendis in senatu actum iri, ita et Balbus scribit *Et Hirtius quidem se ait acturum, — etenim iam in Tusculano est — mihique* cet. ita sequentia correxi. Nam neque *actutum*, quo semel usus est Cicero Phil. XII. 26, h. l. facile explicari potest et durior ellipsis est in verbis: *qui quidem se acturum.* Quis enim non ex iis, quae praecedunt, assumet: *scribit*, quum tamen is qui cum Cicerone in Tusculano erat, non ad eum scribere, sed cum eo loqui debuerit? Immo diserte declarandum erat hoc Hirtium non scribere, sed dicere; id quod fit ea ratione, quam proposui. In his autem nihil discessi a cod. Med., in quo et *quī* ante *quidem* deest et *acturum* legitur.

Ille quidem cet. In Med. *auctor et ille*, unde

nullum periculum sit, tantum abest ut Antonii suspicionem fugere nunc curem, ne videar eius secundis rebus non delectari, ut mihi causa ea sit cur Romam venire nolim, ne illum videam. 3. Varro autem noster ad me epistolam misit sibi a nescio quo missam — nomen enim delerat — in qua scriptum erat veteranos eos, qui reiiciantur — nam partem esse dimissam —, improbissime loqui, ut magno periculo Romae sint futuri, qui ab eorum partibus dissentire videantur. Qui porro noster itus reditus, vultus incessus inter istos? Quodsi, ut scribis, L. Antonius in D. Brutum, reliqui in nostros, ego quid faciam? aut quo me pacto geram? Mihi vero deliberatum est, ut nunc quidem est, abesse ex ea urbe, in qua non modo florui cum summa, verum etiam servivi cum aliqua dignitate. Nec tam statui ex Italia exire, de quo tecum deliberabo, quam istuc non venire.

7 *Quis porro* —

Lamb. fecit: *auctor est, et ille.* Sed particula *et* melius abest.

Fugere curem. Observanda constructio rarior. *Tantum abest, ut curem* fere idem est ac *non curo,* nihili facio, quod construitur cum infinitivo. Cf. Acad. I. 4: quae nec indocti intelligere possent, *nec* docti *legere curarent.*

Ut mihi causa ea sit. In Med. erat *causa esset.* Manutius recte scr. *sit,* Wesenbergius Emend. p. 75 adiecit *ea.*

§ 3. *Qui reiiciantur* ɔ: qui non accipiant partem agri publici. Cf. Fam. XI. 2.

Qui porro n. itus reditus. Recte Malaspina *qui* = qualis h. l. praestare alteri formae pron. *quis* iudicavit. *Itum reditum* munivit Casaubonus comparatione Suetonii, Tib. c. 38, ubi *vota pro itu et reditu* Tiberii suscepta dicuntur.

L. Antonius in D. Brutum sc. proficiscetur cum exercitu.

VI. (*A. U. C.* 710.)

1. Quum ad me Brutus noster scripsisset et Cassius, ut Hirtium, quem adhuc bonum fuisse sciebant neque eum confidebant fore, mea auctoritate meliorem facerem, — Antonio est enim fortasse iratior, causae vero amicissimus — tamen ad eum scripsi eique dignitatem Bruti et Cassii commendavi. Ille quid mihi rescripsisset, scire te volui, si forte idem tu quod ego existimares istos etiamnunc vereri, ne forte ipsi nostri plus animi habeant, quam habent.

§ 1. *Neque eum confidebant fore.* Concessivae enuntiationi negativa, quae inde facile derivatur, sola particula *neque* recte adnectitur, ubi *neque vero* v. *neque tamen* exspectaveris. Post alios de hoc usu monuerunt Kritzius ad Sal. Iug. 20, 1 et Seyffertus ad Lael. p. 99. Cf. VII. 21, 3 et quae laudavi ad I. 13, 2.

Tamen ad eum scripsi. In iis quae praecedunt hoc inest: „quamquam causae Caesaris favet et igitur opera mea vana erit," quo refertur part. *tamen.* Cf. quae notavi ad I. 16, 2. Mox *istos* vocat Caesarianos.

Ipsi nostri. Nostri sunt, qui saepe sic appellantur. Cf. ad ep. 1 a., 3. Additi pronominis *ipsi* causam non video. Fortasse scrib. *illi nostri.*

HIRTIUS CICERONI SUO S.

2. Rure iam redierim quaeris. An ego, quum omnes caleant, ignaviter aliquid faciam? Etiam ex urbe sum profectus. Utilius enim statui abesse. Has tibi literas exiens in Tusculanum scripsi. Noli autem me tam strenuum putare, ut ad Nonas recurram. Nihil enim iam video opus esse nostra cura, quoniam praesidia sunt in tot annos provisa. Brutus et Cassius utinam, quam facile a te de me impetrare possunt, ita per te exorentur, ne quod calidius ineant consilium! Cedentes enim haec ais scripsisse: quo? aut quare? 3. Retine, obsecro te, Cicero, illos, et noli sinere haec omnia perire, quae funditus mediusfidius rapinis, incendiis, caedibus pervertuntur. Tantum, si quid timent, caveant, nihil praeterea moliantur. Non mediusfidius acerrimis consiliis plus quam etiam inertissimis, dummodo diligentibus, consequentur. Haec enim, quae fluunt, per se diuturna non sunt, in contentione praesentes ad nocendum habent vires. Quid speres de illis, in Tusculanum ad me scribe.

4. Habes Hirtii epistolam, cui rescripsi nil illos calidius cogitare, idque confirmavi. Hoc qualecunque esset te scire volui. Obsignata iam epistola Balbus ad me Serviliam redisse, confirmare non discessuros. Nunc exspecto a te literas.

§ 2. *An ego — faciam.* Hirtius Ciceronis quaestioni quaestionem opponit, quasi dicat: Qui potes dubitare, quin in urbem redierim ante Kal. Iunias, quo senatus convocatus fuerit. Atque, sic pergit, urbem rursus reliqui.

Ad Nonas, quo die senatum fore putabant. Vid. ep. 9 init.

Praesidia sunt — provisa. Vide adnot. ad ep. 6. § 2 libri praecedentis.

Calidius consilium ɔ: subito captum, praeceps, θερμότερον. Recte Lambinus negat *calidius* hic et infra § 4 stare posse. In Mss. solent confundi. Cf. interpretes ad Livium XXXV. 32, 13.

§ 3. *Haec quae fluunt* ɔ: quae nunc fiunt ab Antonio. *per se* ɔ: si nihil iis obiicitur. His verbis opp. *in contentione* ɔ: si qui fluere non sinant.

§ 4. *Serviliam redisse* sc. Lanuvio, ubi filium Brutum convenerat.

VII. (*A. U. C.* 710.)

Gratum, quod mihi epistolas, quae quidem me delectarunt, imprimis Sexti nostri. Dices: „quia te laudat." Puto mehercule id quoque esse causae, sed tamen etiam ante, quam ad eum locum veni, valde mihi placebat quum sensus eius de re publica, tum . . . scribendi. Servius

5 *tum scribendi* [*cura*]. —

Sexti nostri. Peducaei, ut IX. 7, 2. X. 1, 1. Infra 13, 3 appellat eum nomine suo.

Sensus — de re p. „non sunt partes vel optimatium vel popularium, ut Ernestus parum subtiliter explicat in Clavi: sed sunt quae nos dicimus: die Grundsätze und Maximen

vero pacificator cum librariolo suo videtur obisse legationem et omnes captiunculas pertimescere. Debuerat autem, non *ex iure manum consertum*, sed quae sequuntur: tuque scribes.

über Staatsverwaltung." Adnot. Martinii-Lagunae ex edit. Orellii p. 64.

Tum scribendi. In codd. notis nomen unde genit. pendeat excidit. Qui supplent *causa* vel *cura* rem non acu tetigerunt. Habebis voc. aptius si scribes: *tum τόνος scribendi* ɔ: robustum, acre et vehemens scribendi genus Cf. Ernesti Lexicon Technol. Gr. in voce.

Servius vero cet. Sententia haec est: Servius Sulpicius pacis retinendae atque adeo renovandae studiosus diversarum partium principes convenire videtur tanquam legatus et, quod ex arte sua didicit, cavere ne captiosis verbis deceptus nihil agat. Sed frustra laborat; nam tempus praeteriit, quo licebat *ex iure manum consertum* vocare s. causam in disceptationem adducere, sed magis ferro erit res repetenda. — In verbis remanet aliqua difficultas. Quaeritur enim, quid sit *cum liberiolo suo*, ut est in Med. P. Victorius dubitabat, an hoc pro *filiolo* dici potuerit. Sed non est verisimile, quum *liber* pro filio non esset in usu. E veteri correctione scribitur *cum librariolo suo.* Hoc Corradus deminutivum esse credebat neutri generis, cogitans *librarium* illud, quod nominavit Cicero in Milonianа 33 et in suam sententiam traxit Graeterum, qui verba haec uncinis circumdedit, sed interpretatus est: *mit seinem Codex.* Sed quum reperire non possim, quo consilio Servius tale librarium secum duxerit, aut cur, si vel maxime fecisset, huius rei mentionem fecerit Cicero, sequor Manutium, qui de scriba, cuius opera Servius uti solebat, hoc dictum putat, recteque credo Mongaltium haec Gallice ita reddidisse: *avec son petit secrétaire.* Cf. p. Balbo, 14. — *Videntur* e Med. non servari potest, quoniam Servius comitem habuisse librarium, sed solus legationem obisse et pertimescere captiones dicitur. Pluralis recte poneretur, si praedicata aeque ad librarium atque ad Servium pertinerent. In seqq. Orellius recte *non* separavit a verbis *ex iure manum consertum*, quamvis in Ennii versibus, quos respicit Cicero, quoque est: *Non ex iure manum consertum, sed mage ferro Rem repetunt.* Obiter idem monuerat Graeterus in adnot. ad h. l. interpr. Wieland. VI. p. 306.

Tuque scribes. Sic codd., quos secutus est Orellius in edit. alt. Priores *tu quoque scribes*, quod putant opponi iis, quae initio epistolae leguntur: „Gratum quod mihi epistolas aliorum misisti, sed tu quoque ipse scribes." Non credo recte putare, neque Ciceronem ita scripsisse. Scripsit, si quid video: *Itaque scribes* ɔ: et ita scribes Servio.

VIII. (*A. U. C.* 710.)

1. Post tuum discessum binas a Balbo, nihil novi, itemque ab Hirtio, qui se scribit vehementer offensum esse veteranis. Exspectat animus quidnam agam de Kalend. [Martiis.] Misi igitur Tironem et cum Tirone plures, quibus singulis, ut quidque accidisset, dares literas, at-

---

§ 1. *Exspectat animus quidnam agam.* Insolentia dictionis videtur movisse Orellium ut coniiceret: *Exspectat anxius* (Hirtius). Sed verba: *misi igitur* cett. docent non de Hirtio, sed de Cicerone hic esse sermonem. Ergo *exspectat animus* non debet sollicitari, non magis quam quod legimus IV 15, 4 *ne animum Publii offenderet* aut Fam. V. 5. 2 *meus in te animus quam singulari officio fuerit*, et similia a Kritzio ad Sal. Iug. 39, 5 producta; sed *agam* vitiosum est. Pro eo dicendum erat *agant* aut *agatur.*

De Kalendis. Scripta haec epistola mense Maio paene extremo, ut Kalendae non aliae possint intelligi nisi Iuniae, quibus consules edixerant, ut senatores adessent. Vid. Phil. I. 6. Fam. XI. 2, 1. Att. XIV. 22 extr. *Martiis* igitur, quod in libris Mss. apponitur, est inep-

que etiam scripsi ad Antonium de legatione, ne, si ad Dolabellam solum scripsissem, iracundus homo commoveretur. Quod autem aditus ad eum difficilior esse dicitur, scripsi ad Entrapelum, ut is ei meas literas redderet legatione mihi opus esse. Honestior est votiva, sed licet uti utraque. 2. De te, quaeso, etiam atque etiam vide. Velim possis coram; si minus possis, literis idem consequemur. Graeceius ad me scripsit C. Cassium sibi scripsisse homines comparari, qui armati in Tusculanum mitterentur. Id quidem mihi (vix) videbatur, sed cavendum tamen † villaeque plures videndae. Sed aliquid crastinus dies ad cogitandum nobis de ea re.

8 *mihi haud videbatur* — *villaeque* sine indicio erroris —

tum additamentum, ortum fortasse e repetitione literae M., ut Corradus coniiciebat. *De* quoque abesse malim.

De legatione. Cf. XIV. 22 extr.

Legatione mihi opus esse. Haec pendent a v. *literas* et concise dicitur pro: literas, quibus declararem legatione mihi opus esse.

Honestior est votiva, non quam libera, sed quam legari ad aliquem magistratum provincialem. Cf. ep. 11, 4 unde hoc apparet.

§ 2. *De te, quaeso, etiam atq. etiam vide* sc. quid facturus sis, possisne tuto in urbe esse, an alio abire debeas. Manutius haec male interpretatur.

Graeceius. Hunc fuisse Bruti familiarem colligitur ex Fam XI. 7, 1 et 12, 1.

Id quidem mihi videbatur. Manifesto requiritur negatio. Pius *non*, Or. *haud* inseruit. Facillime *vix* ante *videbatur* negligi potuisse Klotzio assentior.

† *Villaeque plures videndae.* Victorius desperabat de horum verborum emendatione. Quod Bosius temptavit, editoribus ceteris satis placuisse videtur. Est tamen absurdum. E corruptela libri Med. *ut ille que plures videndae* equidem hoc efficio: *ut illi, cui fures timendi.*

Crastinus dies. Ex his verbis Gruberus merito suspicatur hanc epistolam scriptam esse pridie Kal. Iun., adeoque ante eam, quae vulgo huius libri sexta collocatur.

De ea re. Hoc debetur Bosio. In Med. est *dare,* quod non minus favet alteri correctioni, quam Ursinus tanquam e vet. libro protulit, *dabit.* Tunstallus ep. crit. p. 65 nescio quos versiculos male tornatos in his latere suspicabatur.

IX. (*A. U. C.* 710.)

1. III. Nonas vesperi a Balbo redditae mihi literae fore Nonis senatum, ut Brutus in Asia, Cassius in Sicilia frumentum emendum et ad urbem mittendum curarent. O rem miseram! primum ullam ab istis, dein, si aliquam, hanc legatoriam provinciam! Atque haud scio an me-

5 *locatoriam* —

§ 1. *Legatoriam provinciam.* Hoc, quod in omnibus libris scriptis praeter fictum Crusellinum inventum est, in *locatoriam provinciam* mutare nolui, etsi de forma et usu adiectivi dubito. Mitti ad frumentum emendum erat negotium, quod a legato optime curari poterat, indignum Bruto et Cassio. Cf. ep. 10: *Frumentum imponere? quae est alia Dionis legatio?* Suspicor tamen scribendum esse *nugatoriam provinciam.*

Atque haud scio — sedere 5: Fortasse tamen melius erit Bruto et Cassio talem provinciam

lius sit quam ad Eurotam sedere. Sed haec casus gubernabit. Ait autem eodem tempore decretum iri, ut et iis et reliquis praetoriis provinciae decernantur. Hoc certe melius quam illa *Περσικὴ* porticus. Nolo enim Lacedaemonem, † longinquo quom Lanuvium existimavit. Rides, inquies, in talibus rebus? Quid faciam? Plorando fessus sum. 2. Dii immortales! quam me conturbatum tenuit epistolae tuae prior pagina? Quid autem iste in domo tua casus armorum? Sed hunc quidem nimbum cito transisse laetor. Tu quid egeris tua quum tristi, tum etiam difficili ad consiliandum legatione, vehementer exspecto. Est enim inexplicabilis. Ita circumsedemur copiis omnibus. Me quidem Bruti literae, quas ostendis a te lectas, ita perturbarunt, ut, quamquam ante egebam consilio, tamen animi dolore sim tardior. Sed plura, quum ista cognoro. Hoc autem tempore quod scriberem nihil erat, eoque minus, quod dubitabam, tu has ipsas literas essesne accepturus. Erat enim incertum visurusne te esset tabellarius. Ego tuas literas vehementer exspecto.

accipere, quam otiose Lanuvii sedere. Illud certum videtur, Brutum in Lanuvino suo rerum Lacedaemoniarum admiratione motum aliquem rivum *Eurotam* appellasse, et porticum στοὰν περσικήν. De Persice, quae Spartae fuit, vid. Vitruvius, 1. 1, 6. Pausan. III. 11, 3.

Nolo enim Lacedaemonem † *longinquo quom L. existimavit.* Orellius in priore edit. librorum et criticorum lectiones recenset, tum ita pergit: „Sententia haec fere latet: Haud placet ista ludicra fere affectatio rerum Lacedaemonicarum; nimis se removisse a rebus gerendis fortique aliquo facinore Brutum semper existimavi, ex quo in istud suum Lanuvium sese abdidit. Verba ipsa quomodo restituenda sint non liquet. Proxime ad Crusellinum feceris: *Nolo enim Lacedaemonem, longinquum quoniam Lanuvium existimavi.*" Sublata Crusellini auctoritate nil melius inveni correctione Gronovii: *Nolo enim Lacedaemonem longinquiorem Lanuvio existimaris* ɔ: quando Eurotam dico et porticum Persicen, tu cogitare debes de Lanuvino Bruti, non de Lacedaemone ipsa.

§ 2. *Casus armorum.* Manutius rixam putat significari, in qua ad arma ventum sit. Ablativus *in domo tua* excludit Mongaltii interpretationem *cette irruption de gens armés*, quam probat temere Graeterus VI. p. 308.

Tua — legatione. Recte vidit Mongaltius h. l. non agi de legatione votiva aut libera, quae solis senatoribus dabatur, non equiti, sed de itinere Lanuvium ad Brutum faciendo. Argumenta, quibus hanc sententiam munivit, apud ipsum legantur. Vel solum initium sequentis epistolae omnem dubitationem tollit.

Ad consiliandum ɔ: ad deliberationem ineundam cum Bruto et Cassio, quid iis faciendum sit. Pendent haec a *legatione.* Quoniam tamen verbum *consiliandi* in Tullii scriptis non redit, fortasse scribendum *ad conciliandum* ɔ: ad coniungendos eos, qui nunc inter se dissentiunt.

X. (*A. U. C.* 710.)

O Bruti amanter scriptas literas! O iniquum tuum tempus, qui ad eum ire non possis! Ego autem quid scribam? Ut beneficio istorum utantur? Quid turpius? Ut moliantur aliquid? Nec audent nec iam possunt.

Ego autem quid scribam? ad Brutum. E sequenti epistola apparet Ciceronem ipsum Antium profectum cum Bruto consilia iisse.

Age, quiescant auctoribus nobis! Quis incolumitatem praestat? Si vero aliquid de Decimo gravius, quae nostris vita, etiamsi nemo molestus sit? Ludos vero non facere, quid foedius? Frumentum imponere, quae est alia Dionis legatio? aut quod munus in re publica sordidius? Prorsus quidem consilia tali in re ne iis quidem tuta sunt, qui dant. Sed possim id negligere proficiens; frustra vero qui ingrediar? Matris consilio quum utatur vel etiam precibus, quid me interponam? Sed tamen cogitabo quo genere utar literarum. Nam silere non possum. Statim igitur mittam vel Antium vel Circeios.

Si vero aliquid de Decimo gravius. sc. decernatur. Praeclara lectio, quae partim Manutio, partim Lambino debetur. Rumor erat, D. Bruto provinciam Galliam ereptum iri. Vid. ep. 4, 1 et 5, 3. Atque hoc ultimo loco sequae leguntur Lambini emendationem adeo confirmant, ut Tunstalli suspicio: *Si vero aliquid dedecoris* plane inutilis sit.

Frumentum imponere sc. in naves. Cf. ad I. 10, 3.

Dionis legatio. Dionysius Dionem, quem metuebat, specie legationis relegavit.

Proficiens ɔ: dummodo proficiam. Quae sequuntur his opponuntur arcteque cohaerent. Ergo distinctionem mediam e maxima feci.

XI. (*A. U. C.* 710.)

1. Antium veni ante VI. Idus. Bruto iucundus noster adventus. Deinde multis audientibus Servilia, Tertulla, Porcia, quaerere quid placeret. Aderat etiam Favonius. Ego, quod eram meditatus in via, suadere, ut uteretur Asiatica curatione frumenti, nihil esse iam reliqui, quod ageremus, nisi ut salvus esset: in eo etiam ipsi rei publicae esse praesidium. Quam orationem quum ingressus essem, Cassius intervenit. Ego eadem illa repetivi. Hoc loco fortibus sane oculis Cassius — Martem spirare diceres — „se in Siciliam non iturum. Egone ut beneficium accepissem contumeliam?" Quid ergo agis? inquam. At ille, „in Achaiam se iturum." Quid tu, inquam, Brute? „Romam," inquit, „si tibi videtur." Mihi vero minime; tuto enim non eris. „Quid? si possem esse, placeretne?" Atque ut omnino neque nunc neque ex praetura in provinciam ires, sed auctor non sum, ut te urbi committas. Dicebam ea, quae tibi

§ 1. *Ante VI Kal.* Med. Quum neque de Kal. Iuniis propter legationem frumentariam Bruti et Cassii, quae Nonis Iuniis decreta est et hic memoratur, neque de Kal. Quint., quum de ea obeunda non amplius deliberari posset, hic cogitandum sit, Strothius acute coniecit in VI latere *V Id.* et *Kal.* deberi librario. Post Schutzium editur *VI Idus.*

Servilia, Tertulla, Porcia ɔ: Bruti matre, sorore, uxore. Subiectum verbi *quaerere* credo esse ipsum Brutum, non haec nomina, quae potius ablativo casu posita videntur.

Asiatica curatione frumenti. Cf. ep. 9, 1.

Fortibus oculis ɔ: ardentibus, acribus. Ita languido, placido, leni opp. fortis. Cf. Att. VII. 3, 11. Orat. II. 183.

Martem spirare diceres. Pro eo Graece scripsit in ep. ad Q. fr. III. 4 extr. Ἄρη πνέων.

Atque ut omnino cet. Conceditur hac ratione non tantum, quod Brutus rogarat, sed addi-

profecto in mentem veniunt, cur non esset tuto futurus. 2. Multo inde sermone querebantur, atque id quidem Cassius maxime, amissas occasiones Decimumque graviter accusabant. Ego negabam oportere praeterita; assentiebar tamen. Quumque ingressus essem dicere quid oportuisset — nec vero quidquam novi, sed ea, quae quotidie omnes — nec tamen illum locum attingerem, quemquam praeterea oportuisse tangi, sed senatum vocari, populum ardentem studio vehementius incitari, totam susciperem rem publicam, exclamat tua familiaris: „Hoc vero neminem unquam audivi!" Ego repressi. Sed et Cassius mihi videbatur iturus — etenim Servilia pollicebatur se curaturam, ut illa frumenti curatio de senatus consulto tolleretur —, et noster cito deiectus est de illo inani sermone. Velle enim se dixerat. Constituit igitur ut ludi absente se fierent suo nomine. Proficisci autem mihi in Asiam videbatur ab Antio velle. 3. Ne multa: nihil me in illo itinere praeter conscientia mea delectavit. Non enim fuit committendum, ut ille ex Italia prius, quam a me conventus esset, discederet. Hoc dempto munere amoris atque officii sequebatur, ut mecum ipse:

Ἡ δεῦρ᾽ ὁδός σοι τί δύναται νῦν, Θεοπρόπε;

Prorsus dissolutum offendi navigium vel potius dissipatum. Nihil consilio, nihil ratione, nihil ordine. Itaque etsi ne antea quidem dubitavi, tamen nunc eo minus, evolare hinc, idque quam primum, *ubi nec Pelo-*

7 *totam suscipi* — 14 *praeter conscientiam delectavit* — 21 *ubi* a versu seq. seiunctum —

tur aliquid maius. Hunc usum particulae *atque* exemplis comicorum illustravit Handius in Turs 1. p. 467.

§ 2. Multa in his verbis aliter atque in codd. scriptum est posuerunt editores, quorum emendationes, ut certas, recepi. Graeterus hic quoque infelicem criticum agit et omni ope laborat, ut e codice nullius pretii ea vitia reducat, quae priores ex ingenio dudum sustulerant. Vid. VI. p. 420 seqq.

Decimumque — accusabant „qui cum et Galliam provinciam et in ea tres legiones haberet, otiosus nihil pro rep. moliretur." Manut.

Quemquam tangi ɔ: Antonium quoque cum Caesare oportuisse sicae ictu perire. Utitur autem leniori verbo *tangi*, quod cave cum Manutio omitti posse putes.

Senatum vocari. Cf XIV. 10, 1. Pro eo, quod deinde in Med. est *suscipere*, malui scribere cum Gronovio *susciperem*, quam Orellium sequi. *Quum totam susciperem rem publicam* est: quum oratione complecterer, quae ad summam rem publicam pertinerent.

Tua familiaris est Servilia Cf. ep. 17, 2 h. l. Nep. in Att. 11.

Ego repressi. Ante verbum puto excidisse *me.* Cicero se continuit, nec plura dixit

§ 3. *Nihil me — praeter conscientia mea delectavit.* Sic M ψ; de reliquis nihil constat. Antiquae editiones habent *praeter conscientiam meam;* recentiores delerunt *meam.* Sed codices sequor ob rationem ad V. 3, 2 expositam. Cicero dicit se nullum ex itinere illo fructum cepisse, nisi quod sibi conscius esset se Bruto non defuisse.

ἡ δεῦρ᾽ ὁδός κ. τ. λ Cf. XVI. 6, 2. Versus e comico petitus videtur, ut coniecit Meinekius Frag. Com. Gr. IV. p 610.

Navigium. Sic dicit rem publicam vel eos potius, quorum consilio res publica tunc geri debuerat.

Ubi nec — audiam. Saepe Cicero hunc ver

pidarum facta neque famam audiam. 4. Sed heus tu, ne forte sis nescius, Dolabella me sibi legavit a. d. IV. Nonas. Id mihi heri vesperi nuntiatum est. Votiva ne tibi quidem placebat. Etenim erat absurdum, quae, si stetisset res publica, vovissem, ea me eversa illa vota dis solvere, et habent, opinor, liberae legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest. Aveo genus legationis, ut, quum velis, introire exire liceat; quod nunc mihi additum est. Bella est autem huius iuris quinquennii licentia. Quamquam quid de quinquennio cogitem? Contrahi mihi negotium videtur. Sed *βλάσφημα* mittamus.

4 *vota dissolvere* —

sum tragici usurpavit. cf. Ribbeckii trag. Lat. reliq. p. 215.

§ 4. *Vota dis solvere. Vota dissolvere* quum esset vota rumpere vel violare, quod sane dicere non erat in animo Ciceronis, recte puto a Pio et in margine edit. 1584 ex uno duo vocabula esse facta.

Additum est. Melius erat *datum est.* E praeced. *addi* librarii videntur fecisse *additum.*

Contrahi mihi negotium videtur. Aliis verbis idem nuntiat ep. 18, 2 *Mihi res ad caedem et eam quidem propinquam spectare videtur.* — Βλάσφημα sunt verba male ominata.

XII. (*A. U. C.* 710.)

1. Bene mehercule de Buthroto. At ego Tironem ad Dolabellam cum literis, quia iusseras, miseram. Quid nocet? De nostris autem Antiatibus satis videbar plane scripsisse, ut non dubitares quin essent otiosi futuri usurique beneficio Antonii contumelioso. Cassius frumentariam rem aspernabatur. Eam Servilia sublaturam ex senatus consulto se esse dicebat. Noster vero, *καὶ μάλα σεμνός*, in Asiam, posteaquam mihi est assensus tuto se Romae esse non posse — ludos enim absens facere malebat —, statim ait se iturum, simul ac ludorum apparatum iis, qui curaturi essent, tradidisset. Navigia colligebat, erat animus in cursu. Interea in eisdem locis erant futuri. Brutus quidem se aiebat Asturae. 2. L. quidem Antonius liberaliter literis sine cura me esse iubet. Habeo unum

4 *essent quin* — 9 *statim autem se* —

§ 1. *Bene — de Buthroto* ɔ: res Buthrotia bono loco est, Buthrotiorum causa bene agitur, ut mihi non opus fuisset eam Dolabellae commendare.

Quin essent. Recte coniunctionem verbo praeposuisse Lambinum monet Wesenbergius Emend. p. 48, praesertim quum non in verbo *essent*, sed in *otiosi* vis sententiae insit. *Antiates* vocat Brutum et Cassium, qui iamdiu Antii fuerant.

Noster vero — statim ait se iturum. Sic scripsi e praeclara correctione Moseri Symb. Crit. VIII. p. 17. Nam quod codd. et editt. occupavit *autem* pro *ait* sententiam plane corrumpit, neque ullo modo defendi potest.

Erat animus in cursu ɔ: nihil nisi cursum

beneficium, alterum fortasse, si in Tusculanum venerit. O negotia non ferenda! quae feruntur tamen. *Τῶν δ' αἰτίαν τῶν Βρούτων τις ἔχει*; In Octaviano, ut perspexi, satis ingenii, satis animi, videbaturque erga nostros *ἥρωας* ita fore, ut nos vellemus, animatus. Sed quid aetati credendum sit, quid nomini, quid hereditati, quid *κατηχήσει*, magni consilii est. Vitricus quidem nihil censebat, quem Asturae vidimus. Sed tamen alendus est et, ut nihil aliud, ab Antonio seiungendus. Marcellus praeclare, si praecipit † nostro nostri, cui quidem ille deditus mihi videbatur. Pansae autem et Hirtio non nimis credebat. Bona indoles, *ἐὰν διαμείνῃ*.

---

3 εἶχεν; *Octaviano* —

---

cogitabat. Sic mens parasiti apud Terentium esse dicitur in patinis.

§ 2. *Si in T. venerit* ɔ: si cum armatis ad me venerit. Cf. ep. 8, 2. In Med. *si* excidit post *fortasse*. *Ni*, quod Bosius in X invenisse se narrat, vitiosum est. Nam Cicero sine ironia scribere debebat: *Si in T. non venerit.*

Τις ἔχει. *In Octaviano.* Est emendatio Wesenbergii p. 46. Nam et erat adhuc illa Bruti culpa (cf. XIV. 14, 2) XV. 20, 2, et quae *in aliquo* sunt, non cum dativo iunguntur. ΕΙΧΕΝ ortum est ex ΕΧΕΙ ΙΝ.

Κατηχήσει, institutioni. In Pauli ep. ad Rom. II. 18 κατηχούμενος ponitur pro παιδευόμενος.

Marcellus. Cf. ep. 3, 1 h. l.

Si praecipit nostro nostri. In his verbis corrigendis non felicior fuit Moserus, quam ante eum alii. Vid. Symb. Crit. VII. p. 6. Nec assentior Peerlkampio scribenti: *Si praecipit nostro. Nosti, cui q. ille deditus mihi videatur. Nostrum* Cicero vocat Brutum, non Octavianum. In *nostro* latere potest voc. Graecum νόστον. Ita sententia haec oritur: Marcellus praeclare agit, si praecipit Octaviano, ut Brutum in urbem reducat, neve Italiam relinquere sinat. Marcello Octavianus deditus esse videbatur. Quodsi cui idonea causa deesse videatur, cur Cicero non potius *reditum* scripserit, is velim rationes afferat cur plura in hac epistola Graece dicantur, quae optime Latine dici possent.

Non nimis credebat Octavianus. Male in Onom. Tull. p. 156 hoc ad Marcellum refertur.

XIII. (*A. U. C.* 710.)

1. VIII. Kal. duas a te accepi epistolas. Respondebo igitur priori

---

§ 1. *VIII Kal.* Perturbatus epistolarum ordo quum alibi interpretes in fraudem induxit, tum nusquam magis quam in hac epistola. Rectissime autem vidit Schutzius *Kalendas* esse *Novembres*, ita ut haec epistola prima sit, quae satis longo intervallo sequatur epistolam 7 libri XVI, quae in reditu ex cursu Achaico scripta est XIV Kal. Sept. Itaque videntur plures literae illius temporis periisse; sed interrupta quoque fuit missio epistolarum eo, quod Cicero interea in urbe fuerat. Romam venerat pridie Kal. Sept., sed ipsis. Kal. non venit in curiam, quum Antonius referret de supplicationibus Caesari decernendis. Hinc contumeliose ab Antonio tractatus *postridie* (Fam. XII. 25, 3) in senatu habuit eam orationem, quae inter Philippicas primo loco ponitur. Nec multo post Antonii contumeliis minisque lacessitus scripsit Philippicam secundam, quae XIII Kal. Octobr. in senatu habita esse fingitur, sed quam non nisi exeunte mense Octobri absolutam fuisse vel inde apparet, quod eam paulo ante has literas Attico suo miserat (§ 1). Urbem quo die

prius. Assentior tibi, ut nec duces simus nec agmen cogamus, faveamus tamen. Orationem tibi misi. Eius custodiendae et proferendae arbitrium tuum. Sed quando illum diem, quum tu edendam putes? 2. Inducias, quas scribis, non intelligo fieri posse. Melior est *ἀναντιφωνησία*, qua me usurum arbitror. Quod scribis legiones duas Brundisium venisse, vos omnia prius. Scribes igitur quidquid audieris. 3. Varronis *διάλογον* exspecto. Iam probo *Ἡρακλείδειον*, praesertim quum tu tanto opere delectere, sed quale velis velim scire. Quod ad te antea atque adeo prius scripsi — sic enim mavis — ad scribendum, † tibi vere dicere, fecisti me acriorem. Ad tuum enim iudicium, quod mihi erat notum, addidisti Peducaei auctoritatem, magnam quidem apud me et imprimis gravem. Enitar igitur, ne desideres aut industriam meam aut

---

reliquerit, non constat; sed Antonium vitans mense Octobri se contulit in Campaniam Cf. Phil. I. 5, V. 7. Plutarch. in Cic 43, aliique loci, quibus diligenter usus est Fabricius in rebus Ciceronis huius anni enarrandis (Onom. Tull. I. p. 97 sq). Hanc autem epistolam in *Puteolano* scriptam esse, unde in *Pompeianum* properabat (§ 6), admodum probabilis est coniectura Gruberi.

Ut nec duces simus nec agmen cogamus ɔ: ut nec primi simus nec ultimi in Bruti partibus defendendis, Antoniique oppugnandis. Metaphoram desumpsit a re militari, in qua *agmen cogere* eandem vim habet apud Livium XXXIV. 28 et saepius atque *agmen claudere*, quo utitur Caesar B. G. I. 25. Non mirum autem in sermonem Latinum multas locutiones receptas esse a re militari desumptas Utar hac occasione, ut exempla, quae subinde notavi, componam. Terentius in Ad. V. 8, 35 facit Demeam dicentem: *suo sibi gladio hunc iugulo*, ut Plautus in Amph. I. 1, 113 dixerat: *hunc telo suo sibi — pellere*. Hic in Most. III. 1, 40 *pilum iniecisti mihi* pro me impedivisti, ille in Heaut. IV. 2, 2 *in angustum — meae coguntur copiae* et v. 5 *triumpho, si licet me latere tecto abscedere*. Quod Syrus in versu laud. Ad. dicit: *Factumst quod iussisti* esse formulam militarem testatur Tac. Ann. I. 6 et Suet. Tib. 22. Ad Ciceronem venio. In orat. p. Caec. 82: *aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio aut nostro defensio tua conficiatur necesse est*; ibid. 83 *in meis castris praesidiisque versaris*, quocum cf Att. I. 20, 2; ibid. 84 *in iis ipsis intercludere insidiis, quas mihi conaris opponere*; p. Planc. 48. *Num possum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propius accedere*; p. Mur. 45 iacet, diffidit, *abiecit hastas*. In his epistolis I. 16, 1 et 2 abundat verbis et formulis a bello et militia petitis. Ne modum adnotationis excedam, historicos omitto.

Orationem tibi misi. Philippicam secundam, qua respondit iis, quae Antonius in se evomuerat. Vid. adnot. ad initium h. ep. et cf. XVI. 11, 1. In verbis seqq. cum Orellio malim: *Eius et custodiendae et proferendae.*

§ 2. *Inducias* nempe cum Antonio, cui nihil respondit, quamdiu orationem illam in scriniis continuit vel cum paucis amicis communicavit.

Legiones duas B. venisse. His legionibus Macedonicis Antonius a. d VII Id. Oct. obviam profectus est, ut eas corrumperet et ad urbem adduceret. Fam XII. 23, 2 coll. Phil. V. 22.

§ 3. *Varronis διάλογον exspecto.* Eundem librum XVI. 11, 3 et 12 extr. designare videtur nomine *Ἡρακλειδείου Varronis*. Nihil certi de eo statui potest. Cf. Ritschelius in disp. de scriptis Varronis in Mus. Rhenani noviss. serie VI. p. 542, qui tamen ad Logistoricos pertinere suspicatur.

Iam probo Ἡρακλείδειον. Non dicit illud Varronis, quod nondum acceperat, sed id, quod Attici rogatu ipse erat scripturus. Cf. quae notavimus ad XV. 4, 3.

Quod ad te antea, cet. Initio sententiae respicit sine dubio ad aliquam Aristarchi sui correctionem, qui alicubi *prius* malebat pro *antea*. Extrema verba sunt corrupta, in quibus corrigendis multi operam posuerunt, quo-

diligentiam. Vettienum, ut scribis, et Faberium foveo. Clodium nihil arbitror malitiose, quamquam. . . . Sed quidquid egerit, de libertate retinenda, qua certe nihil est dulcius, tibi assentior. Itane C. Annio? O hominem nequam! quid enim dicam aliud? Cautum Marcellum! me sic, sed non tamen cautissimum. 4. Longiori epistolae superiorique respondi. Nunc breviori propiorique quid respondeam nisi eam fuisse dulcissimam? Res Hispanienses valde bonae. Modo Balbilium incolumem videam, subsidium nostrae senectutis. De Anniano item, quod me valde observat Visellia. Sed haec quidem humana. De Bruto te nihil scire dicis, sed Selicia venisse M. Scaptium, eumque † non qua pompa, ad se tamen clam venturum sciturumque me omnia: quae ego statim. Interea narrat eadem Bassi servum venisse, qui nuntiaret legiones Alexandrinas in armis esse, Bassum arcessi, Cassium exspectari. Quid quaeris? Videtur res publica ius suum recuperatura. Sed ne quid ante. Nosti horum exercitationem

---

2 *quamquam- Sed quid egerit. De libertate —*

---

rum conatus cognoscere licet ex Orell. I. Egregia est Lambini restitutio: — *sic enim mavis me dicere — tu vero fecisti me alacriorem;* sed iusto audacior in verbis transponendis. Magis probo Aus. Popmae leniorem rationem: — *sic enim mavis — ad scribendum, tibi vere dico, ea re fecisti me alacriorem.* Pro *ea re* posset quoque reponi *certe.* Moserus denique Symb. Crit. VII. p. 7 coniecit: — *sic enim me mavis dicere — ad scribendum tibi vere fecisti me alacriorem.* Hoc quoque non displicet.

Clodium. Utrum dicat, L. Clodium qui anno seq. tribunus fuit, an S. Clodium, quocum per Antonium in gratiam redierat (XIV. 13 A et B), non constat.

Sed, quidquid egerit, de libertate retinenda — tibi assentior. Haec debentur Peerlkampio. Vulgo sine sententia: *Sed quid egerit. De libertate* cet. aut ex interpolatione editionis Iensonianae: *Sceleste quidem egerit,* quod et ipsum obscurum est.

Itane Caio Annio? Bonis argumentis Huschkius defendit hunc esse C. Annium Cimbrum. Vid. adnot. Orellii in edit. priore. Codices exhibent: *Gallo Aninio, Annio, animo.* Dativus ex quo verbo omisso pendeat, ignoramus. Quae seqq., iterum leguntur in Phil. II. 77, et hic quoque ad M. Antonium, qui C. Annio minitabatur, videntur esse referenda.

Cautum Marcellum! me sic, sed non tamen cautissimum. C. Marcellus videtur cavisse ab Antonio ceterisque Caesarianis. Cicero se nec incautum, nec valde cautum vocat. *Sic* est nostrum *zoo zoo, zoo wat,* ut Fam. XV. 21, 2 *illa sive faceta sunt, sive sic, fiunt narrante te venustissima.*

§ 4. *Balbilium.* Nomen alicuius, qui militabat in Hispania sub S. Pompeio, quod profecto non cadit in Balbum minorem, quem Mongaltius hic designari putabat.

De Anniano item, cet. Dubium est, sitne nomen hominis, cui bene cupiebat ob eius uxorem Viselliam, ut suspicatur Schutzius, an praedii Milonis, quod malebat Orellius in Onom. Tull p. 37. Idem in edit. sec. margine scripsit: „Malim: *De Anniano idem quod tu. Me valde observat Visellia. Sed haec quidem humane* (non moleste, ut v. c. Caerellia)."

Selicia. Ignotae mulieris nomini libenter cum Corrado et Manutio substituerim *Serviliam,* sicut in verbis *non qua pompa,* e quibus frustra aliquam sententiam elicere conantur interpretes, latere suspicor *nunc ad Pompeium.* Ita omnia bene procedunt. M. Scaptius a Bruto ex Asia ad Sex. Pompeium in Hispaniam missus in itinere Puteolis vel in illo tractu Serviliam Bruti matrem convenire eamque de filii rebus certiorem facere poterat.

Bassum arcessi „ab illis legionibus, quae ei tradere se vellent." Manut.

Ne quid ante sc. accidat, timeo.

in latrocinio et amentiam. 5. Dolabella vir optimus (est). Etsi, quum scribebam secunda mensa apposita, venisse eum ad Baias audiebam, tamen ad me ex Formiano scripsit — quas literas, quum e balineo exissem, accepi — sese de attributione omnia summa fecisse: Vettienum accusat, tricatur scilicet, ut monetalis. Sed ait totum negotium Sestium nostrum suscepisse, optimum quidem illum virum nostrique amantissimum. Quaero autem quid tandem Sestius in hac re facere possit, quod non quivis nostrum? Sed, si quid praeter spem erit, facies ut sciam. Sin est, ut arbitror, negotium perditum, scribes tamen, neque ista res commovebit. 6. Nos hic *φιλοσοφοῦμεν* — quid enim aliud? — et *τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος* magnifice explicamus *προσφωνοῦμεν*que Ciceroni. Qua de re enim potius pater filio? Deinde alia. Quid quaeris? Exstabit opera peregrinationis huius. Varronem hodie aut cras venturum putabant. Ego autem in Pompeianum properabam, non quo hoc loco quidquam pulcrius, sed interpellatores illic minus molesti. Sed perscribe quaeso, quae causa sit Myrtili — poenas quidem illum pependisse audivi —, et satisne pareat unde corruptus. 7. Haec quum scriberem, tantum quod existima-

1 *optimus. Etsi* — 5 *ut homo talis* — 16 *Myrtili* — 17 *paret, unde corruptus?* —

§ 5. *Dolabella vir optimus* (*est*). Verbum deest in codd., sed facile e seq. *etsi* eruitur. Nisi forte illa iungenda sunt cum v. *scripsit.* Quoniam h. l. non agitur de Dolabellae animo in remp., sed de homine tardo in solvendo, quod debebat, *vir optimus* ironice vocatur.

De attributione. Cf XVI. 3, 5.

Tricatur scilicet, ut monetalis. Ita scribendum ex epist. 11, 5 lib X., ubi de eodem Vettieno agitur, vidit Schutzius, nec displicuit Orellio. Codd. *homo talis.* De v. *tricari* monui ad XIV. 19, 4.

Optimum quidem illum virum. Klotzius transposuit *illum* ante *quidem,* quem errasse docuit Seyffertus ad Tusc. V. 40. Ubi *quidem* nihil nisi affirmationem continet, sequitur vocabulum, quod affirmatur.

Neque ista res commovebit. Intercidit *me* vel *nos* ante verbum, ut puto.

§ 6. Τὰ *περὶ τοῦ καθήκοντος*. De Officiis. Cf. XVI. 11, 4. 14, 3.

In Pompeianum properabam. Mox consilium mutavit. Vid. XVI. 11, 6.

Quae causa sit Myrtili — et satisne pareat, unde corruptus. Non multum tribuo auctoritati libri, in quo Faernus *in Myrtilo* et *correptus* invenerat. Sed pro *Myrtilo* scripsi *Myrtili,* quoniam de homine iam necato quaeri non potest, quae causa ei *sit,* quam causam *habeat,* sed ponendum erat praeteritum *fuerit.* Errorem autem inde fluxisse, quod Cicero scripsisset Μυρτίλου, non credo, quia nomina propria Graece enuntiare non solet. Coniunctivum *pareat* pro soloeco *paret* v. *patet* revocandum esse recte monent Wesenbergius p 99 et Moserus Symb. Crit. VII. p. 7, qui non minus bene observat *unde corruptus* dici posse pro *a quonam corruptus,* sed ne dici quidem posse *unde correptus* pro *a quonam correptus* s. accusatus. Rem autem simili brevitate tangit Cicero XVI. 11, 5: *De Myrtilo dilucide. O quales tu semper istos! Itane in D. Brutum? Dii istis.* Quae verba a multis male intellecta recte expedivit Popma, quem sequuntur Mongaltius et Schutzius. Scilicet Myrtilus quidam dicebatur sive vere sive falso insidiatus esse M. Antonio. Hanc culpam conferebant isti in D. Brutum, a quo eum servum aut libertinum hominem corruptum dicebant, ut odia multitudinis in eum excitarent. Cf. Fam. XII. 23, 2.

§ 7. *Tantum quod* ɔ: commodum, quo vidimus Ciceronem aliquoties usum. Cf. de hac formula sermonis familiaris Manutius ad Fam.

bam ad te orationem esse perlatam. Hui, quam timeo quid existimes! Etsi quid ad me, quae non sit foras proditura nisi re publica recuperata? De quo quid sperem non audeo scribere.

VII. 23, 1. *Tantum quod ex Arpinati veneram, quum mihi a te literae redditae sunt*, I. F. Gronovius ad Liv. XXXIII. 4 extr., ubi tamen historicus non magis utitur hac locutione, quam lib XXII, 2, Bremius ad Nep. Datam. 6, 5 ubi illud temere a Lambino invectum bonorum codicum nullus habet. Sed dubitationem non habet apud Vell. Pat. II. 117 init. et in Suetonii vitis passim. Vid. intt. ad Vespas. 8.

Orationem, de qua scripsit § 1, nisi forte nova epistola incipiat a verbis *Dolabella vir optimus*, quod Graeterus interpr. Germ. VII. p. 165 seqq. speciosis argumentis probare conatus est.

XIV. (*A. U. C.* 710.)

1. VI. Kal. accepi a Dolabella literas, quarum exemplum tibi misi, in quibus erat omnia se fecisse, quae tu velles. Statim ei rescripsi et multis verbis gratias egi. Sed tamen ne miraretur, cur idem iterum facerem, hoc causae sumpsi, quod ex te ipso coram antea nihil potuissem cognoscere. Sed quid multa? Literas hoc exemplo dedi:

CICERO DOLABELLAE COS. SUO.

2. „Antea quum literis Attici nostri de tua summa liberalitate summoque erga se beneficio certior factus essem, quumque tu ipse etiam ad me scripsisses te fecisse ea, quae nos voluissemus, egi tibi gratias per literas iis verbis, ut intelligeres, nihil te mihi gratius facere potuisse. Postea vero quam ipse Atticus ad me venit in Tusculanum huius unius rei causa, tibi ut apud me gratias ageret, cuius eximiam quandam et admirabilem in causa Buthrotia voluntatem et singularem erga se amorem perspexisset, teneri non potui quin tibi apertius illud idem his literis declararem. Ex omnibus enim, mi Dolabella, studiis in me et officiis, quae summa sunt, hoc scito mihi et amplissimum videri et gratissimum esse, quod perfeceris, ut Atticus intelligeret, quantum ego te, quantum tu me amares. 3. Quod reliquum est, Buthrotiam et causam et civitatem, quamquam a te constituta est — beneficia autem nostra tueri solemus —, tamen velim receptam in fidem tuam a meque etiam atque etiam tibi commendatam, auctoritate et auxilio tuo tectam velis esse. Satis erit in perpetuum Buthrotiis praesidii magnaque cura et sollicitudine Atticum et me liberaris, si hoc honoris mei causa susceperis,

---

§ 1. *Cur idem iterum facerem.* Iam antea Dolabellae de re Buthrotia gratias egerat. Cf. § 2.

§ 3. *Velim — velis esse.* In repetitione eiusdem verbi est quaedam orationis negligentia de qua dixit Madv. ad Cic. Fin. p. 86 et 465.

ut eos semper a te defensos velis. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo."

4. His literis scriptis, me ad *συντάξεις* dedi, quae quidem vereor ne miniata cerula tua pluribus locis notandae sint: ita sum *μετέωρος* et magnis cogitationibus impeditus.

§ 4. *συντάξεις*. Fieri potest, ut iam tunc scribere coeperit libros *de Officiis;* sed h. l. potius cogitandum esse de opere *de Gloria* (XV. 27, 2. XVI. 2, 6) quum alia suadent, tum quod XVI. 11, 1 opere de Officiis nondum absoluto (ibid., 4), de illo repetit, quod h. l. scribit *cerulas* Attici *miniatulas se extimescere.* Ceterum observetur hic mos *adnotandi* (Plin. Ep. 1. 8, 3) vel signi appingendi locis, quae correctione indigebant. Talia cerae frustula Graeci vocabant *παραπλάσματα*. Cf. Hesychius in voce. Salmasius ad Solin. p. 755. Casaub. ad Persium p. 418. Cf. Hor. Ep. ad Pis. 446.

Μετέωρος, animo suspenso, ut ap. Thucyd. II. 8. Proprie dicitur de navibus salo agitatis. Conf. XVI. 5, 3 *Existimabam* (Brutum) *μετεωρότερον esse.*

XV. (*A. U. C.* 710.)

1. L. Antonio male sit, siquidem Buthrotiis molestus est. Ego testimonium composui, quod, quum voles, obsignabitur. Numos Arpinatium, si L. Fadius aedilis petet, vel omnes reddito. Ego ad te alia epistola scripsi de HS. cx., quae Statio curarentur. Si ergo petet Fadius, ei volo reddi, praeter Fadium nemini. Apud me item puto depositum. Id scripsi ad Erotem ut redderet. 2. Reginam odi. Me iure facere scit sponsor

3 *obsignabis. Tu nummos Arpinatum —*

§ 1. *Ego testimonium composui.* Scilicet Cicero tabulis confirmabat ea, quae se praesente de agro Buthrotiorum liberando decrevisset Caesar. Cff. epistolae ad Plancum et Capitonem super hoc negotio scriptae et ultimae epistolae libri XVI adiectae.

Obsignabitur. Vulgo *obsignavi*, ut est in Med. Sed quum in cod. illo sit *obsignavi. Turnum mos*, sine dubio literis melius diremptis scribendum, ut edidi et ante me Klotzius: *obsignabitur. Nummos* cet.

Arpinatium. Etiam invitis libris haec forma genitivi Tullio reddenda est. Nititur auctoritate optimorum codd. in hoc ipso nomine Off. 1. 21, ubi cf. Heusingeri adnot. et Orellii. Accurate hanc quaestionem tractavit Osannus in Exc. XV ad Cic. de Repb. p. 475 seqq.

L. Fadius aedilis Arpini. Cf. ep 17, 1.

Quae Statio curarentur. Assentior Graetero VI. p. 430 neque Ciceronem quicquam Statio debuisse, neque, si vel maxime huic homini debuisset, eius debiti mentionem alii rei recte interponi. Sed non laudo eius correctionem, qua *Fadio* reponi volebat. Magis puto Ciceronem scripsisse: *quae a Statio curarentur.* Quintus Cicero, qui Statio liberto ad multas res utebatur, numos debebat fratri eosque fortasse se soluturum promiserat. Eodem refero eiusdem Statii mentionem in ep. 16 *a.* extr. Verba sic correcta apte subiiciuntur voci *reddito.* Nam indicandum erat Attico, unde numos sumeret. Partem Q. fratris nomine suppeditaret Statius; quod deesset e pecunia domi deposita Eros redderet.

Depositum. „Post hanc vocem videntur deesse notae, quae significabant, quantum esset depositum." Lambinus. Ego nihil excidisse credo, sed *item* vitiosum habeo. Nam *eodem modo* aliquid apud se depositum esse ne potuit quidem scribere, et *item*, si pro *quoque* dictum accipias, omnino otiosum est.

§ 2. *Reginam odi* ɔ: Cleopatram iure odi.

promissorum eius Ammonius, quae quidem erant φιλόλογα et dignitatis meae, ut vel in contione dicere auderem. Saran autem praeterquam quod nefarium hominem, cognovi praeterea in me contumacem. Semel eum omnino domi meae vidi. Quum φιλοφρόνως ex eo quaererem quid opus esset, Atticum se dixit quaerere. Superbiam autem ipsius reginae, quum esset trans Tiberim in hortis, commemorare sine magno dolore non possum. Nihil igitur cum istis, nec tam animum me quam stomachum habere arbitrantur. 3. Profectionem meam, ut video, Erotis dispensatio impedit. Nam quum ex reliquis, quae Nonis April. fecit, abundare debeam, cogor mutuari, quodque ex istis fructuosis rebus receptum est, id ego ad illud fanum sepositum putabam. Sed haec Tironi mandavi, quem ob eam causam Romam misi. Te nolui impeditum impedire. 4. Cicero noster quo modestior est, eo me magis commovet. Ad me enim de hac re nihil scripsit, ad quem nimirum potissimum debuit. Scripsit hoc autem ad Tironem, sibi post Kal. April. — sic enim annuum tempus

---

7 *quam vix stomachum* — 9 *vel abundare* —

---

quia promissa sua non praestat. Qualia fuerint ea, quodammodo divinare licet e nomine, quo ea designantur, φιλολογα. Male hoc interpretatur Corradus *erudita, quasi rationis plena*, neque melius Ernestus *probabilia, quae disputari probabiliter possint.* Vere credo vertisse Mongaltium: *des choses qui convenaient à un homme de lettres*, ut statuae sunt aliaque artis vel eruditionis monumenta.

Saran. Hic Saras erat sine dubio unus e comitibus regiis, ut *Ammonius*, qui fortasse idem est qui a. 698 Ptolemaei Auletae legatus ad senatum Romanum fuerat. Fam. I. 1, 1. In verbis distinguendis sequor Moserum, Symb. Crit. VII. p. 8, qui aptissime comparavit haec ex epist. ad Q. fr. II. 14 *Ego me in Cumano et Pompeiano, praeterquam quod sine te, ceterum satis commode oblectabam.* Sicilico post *cognovi* posito durior fit oratio.

Atticum se dixit quaerere. In his quoque explicandis Mongaltium sequi malo, quam Corradum, qui putabat Saran negasse Ciceronem in oratoribus Atticis habendum esse. Quanto simplicior est illius interpretatio: *Atticum quaero, non te*, quod responsum a tali homine Ciceroni comiter eum domi suae compellanti datum magnum erat contumaciae, arrogantiae atque insolentiae argumentum. Tunstallus Ep. ad Middl. p. 191 *contumaciam* in his verbis desiderans coniecit Saran graecissantem dixisse ἄδικον se quaerere. Hoc tamen nimium mihi videtur.

Nec tam animum me quam stomachum habere arbitrantur ɔ: et non putant mihi satis animi esse ut ulciscar, etsi irasci me posse experti sciunt. Negationem (*non*) quam antiquiores post *stomachum* intruserunt, quum recentiores a Bosio reciperent *vix stomachum*, minime desideramus. Eam si Cicero addidisset, scripsisset opinor: *nec animum me, vix stomachum habere arbitrantur*, quod Gallice diceres: ils croient que je n'ai point de coeur, à peine de l'humeur.

§ 3. *Ex reliquis.* Eros Nonis April. rationes confecerat domini, unde apparebat tantum ei pecuniae superare, ut non modo non egeret, sed etiam pecunia abundaret. Nunc contra evenit; ergo Eros male dispensarat. Ex iis, quae sequuntur apparet, Ciceronem nondum abiecisse fani Tulliae dicandi consilium, cui destinabat *merces insularum* (ep. 17, 1), quas h. l. dicit *fructuosas res.*

Abundare debeam. Delevi his praepositum *vel*, quod etsi per se optimum est, codicis Balliolensis auctoritate non satis munitur.

Impeditum impedire. Similia quaedam collegit I. F. Gronovius Obss. IV. 14, p. 691, e Cicerone ad Fam XIV. 1, 5 *vide, ne puerum*

confici — nihil datum esse; tibi pro tua natura semper placuisse teque existimasse .... id etiam ad dignitatem meam pertinere, eum non modo liberaliter a nobis sed etiam ornate cumulateque tractari. Quare velim cures — nec tibi essem molestus, si per alium hoc agere possem — ut permutetur Athenas, quod sit in annuum sumptum. Et scilicet Eros numerabit. Eius rei causa Tironem misi. Curabis igitur et ad me, si quid tibi de eo videbitur, scribes.

2 *existimasse id* — 5 *sumptum ei. Scilicet* —

perditum perdamus. Rhet. ad Her. IV *miserere nostri, noli exstinguere exstinctos.* Plautina, si tanti est, apud ipsum inspiciantur.

§ 4 *Tibi pro tua natura* cet. Signa lacunae apposui, quod cum Mongaltio et Schutzio haec non Marci filii esse statuo, sed patris. Nihil dubitationis relinquitur, si comparamus cum his verbis ea, quae leguntur XIV. 7, 2. Sed *intellexi* assumere durum est, neque opus est statuere hic periisse: *Ego vero memini.* Facile inter *existimasse id* ob literarum similitudinem intercidere potuit *Scio.* Hoc certe lenius, quam: Tibi *vero* pro tua natura semper placuisse teque existimasse *video,* id cet., quod proposuit Moserus Symb. Crit. VII. p. 9.

† *Et scilicet Eros numerabit.* Orellius e deterioribus libris scripsit *ei,* idque cum superioribus verbis coniunxit. Sed non erat, quod *ei* ibi adderetur, neque apte sententiam claudit. Cicero scripsit: *Id scilicet Eros numerabit,* aut potius, ut Schutzius volebat: *Tibi scil. Eros numerabit.* Klotzius *ei scilicet* ab interprete ad praecedentia adscripta putat.

XVI. a. (*A. U. C.* 710.)

Tandem a Cicerone tabellarius et mehercule literae *πεπινωμένως* scriptae, quod ipsum *προκοπὴν* aliquam significat; itemque ceteri praeclara scribunt. Leonides tamen retinet suum illud ADHVC. Summis vero laudibus Herodes. Quid quaeris? Vel verba mihi dari facile patior in hoc, meque libenter praebeo credulum. Tu velim, si quid tibi est a Statio scriptum, quod pertineat ad me, certiorem me facias.

3 † *significaret* —

Πεπινωμένως *scriptae.* Vid. ad XII. 6, 4.

Προκοπήν, progressum. Substantivum apud bonos scriptores reperiri temere negant Phrynichus, Suidas et Thomas. Castigavit eos Trillerus in adn. ad Thomam in v. *προκόπτειν.* *Significaret* excusari potest ex aliquo brevitatis studio: nisi alia, vel hic ipse *πίνος* literarum significaret aliquem progressum. Cf. XIV. 7, 2. Malui tamen *significat,* etiam propter *scribunt,* quod sequitur.

Leonides. Recte haec forma servatur in cod. Med. h. l. et Fam. XVI. 21, 5. *Leonidas* est nomen Spartanum. Ad rem cf. XIV. 16, 3 et 18, 4.

Verba mihi dari ɔ: me decipi. Verba dat, qui pro re inania promissa dat. Locutio frequenter legitur apud Terentium et alios.

XVI. b. (*A. U. C.* 710.)

Narro tibi: haec loca venusta sunt, abdita certe et, si quid scribere velis, ab arbitris libera. Sed nescio quo modo *οἶκος φίλος*. Itaque me referunt pedes in Tusculanum. Et tamen haec *ῥωπογραφία* ripulae videtur habitura celerem satietatem. Equidem etiam pluvias metuo, si *προγνωστικὰ* nostra vera sunt. Ranae enim *ῥητορεύουσιν*. Tu, quaeso, fac sciam ubi Brutum nostrum et quo die videre possim.

Narro tibi. Cf. ad II. 11, 1.

Haec loca ɔ: Antium. Nam ex Antiati scriptas esse ep. 11, 12, 16 *a* et *b*, 15 et 17 recte adversus Schutzium contendit Gruberus, de tempore epistt. Cic. p. 30.

Me referunt pedes in Tusculanum. Imitatur hanc locutionem Plinius ep. VII 5 *ad diaetam tuam ipsi me, ut verissime dicitur, pedes ducunt.* Cf. quoque Tibulli haec, II. 6, 13 sq.

Iuravi quoties rediturum ad limina nunquam?
Quum bene iuravi, pes tamen ipse redit.

Ῥωπογραφία. Docte hanc vocem illustravit Cl. Salmasius ad Spartiani Hadrian. p. 22 sq. Est genus picturae, quod versatur in rebus humilibus et argumentis variis, cui opponitur μεγαλογραφία, quae res magnas et argumenta gravia exsequitur. Nomen derivatur ἀπὸ τοῦ ῥώπου, quod indicat merces humiliores varii generis, scruta, obsonia. Male nonnunquam confunditur cum cognato genere ῥυπαρογραφίας. Vid. Sillig. Catal. artif. p. 398.

Ῥητορεύουσιν ɔ: declamant. Ranae strepitum edentes apud Aristophanem dicuntur φθέγγεσθαι et ἰάχειν. Latini proprio verbo dicebant *coaxare*. In I de divin. § 15 tres versus ex Arati Prognosticis a Cicerone Latine conversis servantur, quae ad ranarum praesagia pertinent.

XVII. (*A. U. C.* 710.)

1. Duas accepi postridie Idus, alteram eo die datam, alteram Idibus. Prius igitur superiori. De Bruto, quum scies. De consulum ficto timore cognoveram. Sicca enim *φιλοστόργως* ille quidem, sed tumultuosius ad me etiam illam suspicionem pertulit. Quid tu autem? *τὰ μὲν διδόμενα*? Nullum enim verbum a Siregio. Non placet. De Plaetorio vicino tuo permoleste tuli quemquam prius audisse quam me. De Syro prudenter.

---

§ 1. *De Bruto quum scies.* Facile haec supplentur ex ep. 16 *b* extr.

De consulum ficto timore. Simulabant consules se insidias metuere a Bruto et Cassio, ideoque Antonius praesidii sui causa homines armatos secum ducebat, quibus scilicet rempublicam opprimere studebat. Phil. II. 112.

Τὰ μὲν διδόμενα. Initium proverbii, quod Cicero iterum citat in ep. VI. 5, 2; totum legitur apud Platonem in Gorgia p. 499 C. δέχεσθαι τὸ διδόμενον, *quod datur accipiendum.* Sed non satis manifestum est, quo haec spectent. Interpretes vel se ignorare fatentur, vel referunt ad fictum illum consulum timorem. Sed sequentia obstant. Suspicor Ciceronem respicere ad debitum aliquod ex parte solvendum.

A Siregio. Nomen incertum retineri satius est, quam cum Iac. Gronovio huc inferre *Sarae regii* mentionem ex ep. 15, 2, aut cum Tunstallo voc. Graecum hinc extorquere. Nec seqq. *de Plaetorio* et *de Syro* explicari possunt, nec verba: *Arabioni de Sitio nihil irascor.*

L. Antonium per M. fratrem, ut arbitror, facillime deterrebis. Antroni vetui, sed nondum acceperas literas, ne cuiquam nisi L. Fadio aedili. Aliter enim nec caute nec iure fieri potest. Quod scribis tibi deesse HS. c., quae Ciceroni curata sint, velim ab Erote quaeras, ubi sit merces insularum. Arabioni de Sitio nihil irascor. Ego de itinere, nisi explicato *A.* nihil cogito, quod idem tibi videri puto. 2. Habes ad superiorem. Nunc audi ad alteram. Tu vero facis, ut omnia, quod Serviliae non dees, id est Bruto. De regina gaudeo te non laborare, testem etiam tibi probari. Erotis rationes et ex Tirone cognovi et vocavi ipsum. Gratissimum, quod polliceris Ciceroni nihil defuturum, de quo mirabilia Messala, qui Lanuvio rediens ab illis venit ad me: et mehercule ipsius literae sic et φιλοστόργως et εὐπινῶς scriptae, ut eas vel in acroasi audeam legere, quo magis illi indulgendum puto. De Buciliano Sestium puto non moleste ferre. Ego, si Tiro ad me, cogito in Tusculanum. Tu vero, quidquid erit, quod me scire par sit, statim.

2 *litteras; nec cuiquam* — 8 *laborare;* † *certe etiam* —

L. Antonium — deterrebis, ne Buthrotiis sit molestus. Cf. ep. 15 init.

Antroni vetui np. reddi nummos Arpinatium.

Sed nondum acceperas literas, ne cuiquam nisi L. Fadio aedili. Sic scripsi de emendatione Nipperdeii in Philologo III. p. 149, quum adhuc scriberetur *nec cuiquam.* Respicit ad literas huius libri 15 1, et cf. ep. 20 extr.

Quod scribis tibi deesse. Pro ultimo voc. in codd. Z et Med. est *desere,* unde Lamb. correxit *deberi.* Sed recte Moserus Symb. Crit. VII. p. 9 antiquam lectionem *deesse,* ut urbaniorem, praefert.

Ego de itinere cet. Nota A indicari videtur λοίπῳ i. e. *reliquo,* ut ep. 15, 3 scripsit de *reliquis* Sententia constat ex iis, quae leguntur ep. 20, 4 *nisi explicata solutione non sum discessurus.* Peerlkampius coniecit scribendum: *explicata re.*

§ 2. *Quod Serviliae non dees, id est Bruto.* Commentarii instar sunt Cornelii Nepotis verba in Attico c. 8, qui narrat Atticum M. Bruto familiarissime usum esse et dixisse: „si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum hae paterentur."

Testem etiam tibi probari. Recte e scriptura codicis Tornaesiani *teste,* quam etiam inveniri in Med. testatur Mommseni collatio, Lambinus fecit *testem.* Ex ep. 15, 2 apparet, Ammonium dici testem iusti odii, quo Cicero reginam prosequebatur. Cf. Wesenbergius, Emend. p. 10. Lambinum temere deseruit Moserus, Symb. Crit. VII. 10 pro vulgato *certe* reponens *cetera.*

In acroasi ɔ: ut Ernestus interpretatur, in coetu hominum doctorum, ubi nihil nisi quod elegans sit, recitari debet. Cicero videtur scripsisse in ἀκροάσει, ut nomen Graecum legitur in Senecae Exc. Controv. Praef. lib. IV. Certe non scripsit, quod Graeterus in pessimo codice inventum non sprevit: *Ut eas vel Macro, si audeam, legerem.*

De Buciliano. Nominatur iterum XVI. 4, 4, neque diversus videtur ab eo Βουκολιανῷ, quem Appianus B. C. II. 117 inter Caesaris percussores nominat.

XVIII. (*A. U. C.* 710.)

1. xvii. Kal. etsi satis videbar scripsisse ad te quid mihi opus esset et quid te facere vellem, si tibi commodum esset, tamen, quum profec-

tus essem et in lacu navigarem, Tironem statui ad te esse mittendum, ut iis negotiis, quae agerentur, interesset, atque etiam scripsi ad Dolabellam me, si ei videretur, velle proficisci petiique ab eo de mulis vecturae [itineris]. 2. † Et in eis, quoniam intelligo te distentissimum esse qua de Buthrotiis, qua de Bruto, cuius etiam ludorum † suorum curam et eam administrationem suspicor ex magna parte ad te pertinere, ut ergo in eiusmodi re, tribues nobis paullum operae; nec enim multum opus est. Mihi res ad caedem et eam quidem propinquam spectare videtur. Vides homines, vides arma. Prorsus non mihi videor esse tutus. Sin tu aliter sentis, velim ad me scribas. Domi enim manere, si recte possum, multo malo.

3 *vecturae itineris* — 5 *ludorum suorum* — 6 *etiam administrationem* —

§ 1. *In lacu navigarem.* Sic legimus e Beroaldi emendatione, cui non praefero, quod Scaliger in adnotatione Ms. ad Catullum propius ad cod. Med., in quo scriptum est *in lacuna vigilarem* coniecit: *in lacu navigitarem.* Lacum autem non esse Lucrinum, sed Albanum vel Nemorensem recte observat Gruberus l.l. Nam Cicero haec scripsit ex Antiati in Tusculanum iter faciens. Cf. ad 16 *b.* init.

Petiique ab eo de mulis vecturae [itineris]. Sic proxime ad codd. vestigia haec edunt. Sed non credo verba esse sana. Fortasse scribendum: *petiique ab eodem mulos vecturae.* Vocabulum *itineris* seclusi, quum e *διττογραφίᾳ* sequentium ETINEIS ortum videatur. In Tornaesiano aberat. In proximis verbis recte Gronovius *ut in his,* pro quo deinde post plura interposita scribit: *ut ergo in eiusmodi re.* Pronomen demonstrativum referri debet ad mulos, quos ad iter a Dolabella petierat.

§ 2. *Cuius etiam ludorum suorum curam et eam administrationem. Suorum* post *cuius* nomini *ludorum* addi tamen posse Orellio affirmanti non credo. Etiam *seorsum* Bosii nihili est Sed valde placet *scenicorum,* adscriptum in margine ed. 1584. Pro *etiam administrationem* scripsi *et eam administrationem.* Disputavit de his verbis Moserus Symb. Crit. VII. p. 11.

XIX. (*A. U. C.* 710.)

1. Quidnam est quod audendum amplius de Buthrotiis? Stetisse enim te frustra scribis. Quid autem se refert Brutus? Doleo mehercules te tam esse distentum, quod decem hominibus referendum est acceptum.

4 *detentum* —

§ 1. In superiori epistola scripserat: *intelligo te distentissimum esse qua de Buthrotiis, qua de Bruto.* Eodem spectat hoc initium usque ad verba *esse distentum.* Sed difficile explicatu est v. *stetisse.* Alii supplendum putant: *in iudicio,* alii *in atriis consulis vel senatorum.* Neutrum satis probabile est. *Stetisse* corruptum puto e *sit egisse,* adeoque legendum: *Quidnam est, quod audendum amplius de Buthrotiis sit? Egisse enim te frustra scribis.* Tum transit ad alterum, quod Atticum impediebat: *Quid se refert Brutus?* ɔ: cur Brutus in Asiam profecturus regreditur?

Quod decem hominibus referendum est ac-

Est illud quidem ἐργῶδες, sed ἀνεκτὸν mihique gratissimum. De armis, nihil vidi apertius. Fugiamus igitur, et, ut ais, coram. Theophanes quid velit nescio. Scripserat enim ad me. Cui rescripsi ut potui. Mihi autem scribit venire ad me se velle, ut et de suis rebus et quaedam, quae ad me pertinerent. Tuas literas exspecto. Vide quaeso ne quid temere fiat. 2. Statius scripsit ad me locutum secum esse Q. Ciceronem valde asseveranter, se haec ferre non posse, certum sibi esse ad Brutum et Cassium transire. Hoc enimvero nunc discere aveo; hoc ego quid sit interpretari non possum. Potest aliquid iratus Antonio, potest gloriam novam quaerere, potest totum esse σχεδίασμα, et nimirum ita est; sed tamen et ego vereor et pater conturbatus est. Scit enim quae ille de hoc: mecum quidem ἄφατα olim. Plane quid velit nescio. A Dolabella mandata habebo, quae mihi videbuntur, id est nihil. Dic mihi, C. Antonius voluitne fieri septemvir? Fuit certe dignus. De Menedemo est, ut scribis. Facies omnia mihi nota.

---

2 *Fugiamus igitur. At, ut ais, coram.* —

---

ceptum. Decem homines per contemptum appellari decemviros agris in Epiro dividundis probabilis est Graeteri suspicio. Nam si de agris Italicis et de praediis ipsius Ciceronis ageretur *Septemviros* nominare debuerat. (Cf. sub finem huius epistolae). His tribuitur culpa molestiae, quae Atticum premebat. Nam haec cum superioribus cohaerere et perperam a Schutzio cum sequentibus verbis in unam sententiam coniungi, bonis argumentis Graeterus evincit probante Orellio. Quid sit *illud* quod durum vocat, sed tolerabile sibique gratissimum, omnino ignoramus Atticus facile, quid his verbis vellet Cicero, perspexit, si ipse in sua epistola negotium appellavit ἐργῶδες.

De armis, nihil vidi apertius ɔ: ut sup. ep. scripserat, *res ad caedem spectare videtur.*

Fugiamus igitur et, ut ais, coram. Ultimum voc. corruptum videtur. Repone: *curramus* ɔ: celeriter fugiamus. Sic ep. 20, 3 *Properemus igitur.* Valde languet, quod vulgo editur: *At, ut ais, coram* sc. deliberabimus de ea re.

Theophanes quid velit nescio. Nos multo magis nescimus. De Theophane cf. II. 5, 1.

Vide q., ne quid temere fiat. „Ne consilium capiam temerarium. Considera diligenter, quid mihi agendum sit." Man. Temere Mongaltius haec ad seqq. de Q. filio pertinere statuit.

§ 2. σχεδίασμα, subitum consilium, Belg. *een inval.*

Scit enim, quae ille de hoc ɔ: Q. pater scit, quae Statius mihi de filii consilio scripsit.

Septemvir. Agris Italiae dividundis inter milites. Dignum dicit C. Antonium qui cum fratribus M. et L., Dolabella, Nucula et Lentone legem per vim latam exsequeretur. Cf. Phil. XI. 13 et V. 33. Ciceronem autem in nominibus magistratuum et sacerdotum, qui a numero appellentur, scribendis etsi nota numerali non literis usum fuisse A. G. Zumptio concedo, qui de ea re monuit ad orat. de leg. agr. p. 44 et 138, tamen, quum non multum referat, constantiae causa codicem Med. secutus sum.

De Menedemo. Cf. ad ep. 2, 2 h. l. Omnia, quae de huius hominis supplicio Attico innotuerant, scire cupit. E vestigiis Med. *de meo domi est* nomen Menedemi apte eruit Victorius, sed malim e duabus sententiis unam hanc efficere: *De Menedemo, si est ut scribis, facies omnia mihi nota.*

XX. (*A. U. C.* 710.)

1. Egi gratias Vettieno; nihil enim potuit humanius. Dolabellae mandata sint quaelibet, mihi aliquid, vel quod Niciae nuntiem. Quis enim haec, ut scribis, † anteno? Nunc dubitare quemquam prudentem, quin meus discessus desperationis sit, non legationis? 2. Quod ais extrema quaedam iam homines de re publica loqui et eos quidem viros bonos, ego, quo die audivi illum tyrannum in contione c l a r i s s i m u m v i r u m appellari, subdiffidere coepi, postea vero quam tecum Lanuvii vidi nostros tantum spei habere ad vivendum, quantum accepissent ab Antonio, desperavi. Itaque, mi Attice, fortiter hoc velim accipias, ut ego scribo. Genus illud interitus, quo † casurus est, foedum ducens et quasi denuntiatum nobis ab Antonio, ex hac nassa exire constitui, non ad fugam, sed ad spem mortis melioris. Haec omnis culpa Bruti. 3. Pompeium Carteiae receptum scribis; iam igitur contra hunc exercitum. Utra ergo castra?

---

11 *quo causae cursus est, foedum duces* — 12 *Antonio. Ex hac naxa* —

---

§ 1. *Vettieno.* Cf. ad X. 5, 3.

Mihi aliquid. Post *quaelibet* non bene sequitur *aliquid;* neque *mihi* recte huic demum vocabulo adponitur. Legendum puto: *si nihil aliud. Nicias* est grammaticus, Dolabellae familiaris, de quo saepe supra legimus. Is videtur Dolabellam exspectasse.

† *Anteno.* Med. Omnium de h. v. coniecturarum, quae peti possunt e Graevii editione, tum e Tunstalli epistola p. 81, nulla mihi quidem palmaris videtur. Proxime a vero abesse videntur, qui voc. Graecum hic odorantur ex Attici epistola desumptum. Sed nec Bosii ἐν κενῷ, nec Gronovii λεπτύνει verum puto. Si *haec* indicant praesentem rerum conditionem, sententiae aptum esset ἐντύνοι, ɔ: *ordinet,* vel quod Moserus Symb. Crit. VII. p. 13 coniecit ἀντέχοι ɔ: sustineat.

§ 2. *Tantum spei habere ad vivendum.* Similem constructionem habes in his: *facultas ad dicendum data* p. Font. 12, *ne hanc causam habeat ad iniuriam.* Off. III. 14.

† *Quo casurus est* in Med., *quo causa cursus est* teste Lambino in Tornaesiano codice legebatur. Orellius acquievit in Popmae correctione *quo causae cursus est,* quae minime placet. Nec plane satisfacit Strothianum: *quo Caesar occisus est.* Fortasse scribendum: *quod casurum est,* ὃ συμβήσεται. In iis quae sequuntur *foedum ducens* scripsi et post *ab Antonio* comma posui, quia sic facillime tollitur difficultas, quae oritur e lectione codd. *duces,* quod Schutzius in *duco* mutavit. Orellius malebat *foedum est,* literas *duc* e geminatione fluxisse ratus.

Nassa, „est piscatorii vasi genus, quo quum intravit piscis, exire non potest" sunt verba Festi. Pro *naxa,* quod in plurimis editt. hoc loco legitur, scripsi *nassa,* quod Ritschelius in Mil. Glor. II. 6, 98 in Palimpsesto Ambrosiano sic scriptum invenit idemque in Plinii H. N. optimi libri praebent.

Haec omnis culpa Bruti. Cf. ep. 12, 2. Pulchra est correctio Moseri Symb. Crit. VII. p. 13. *Haec omnia culpa Bruti* sc. facta sunt.

§ 3. *Pompeium Carteiae receptum.* Carteia erat oppidum Hispaniae Baeticae, quod aberat a Corduba milia passuum CLXX, ut tradit scriptor belli Hispan. c. 32. Secundum Marcianum Heracleotam et Antonini Itinerarium distabat quinquaginta stadia sive X milia passuum a promuntorio Calpe. Hodie appellatur Saint-Roch. Ante hoc tempus Sex. Pompeius latuerat apud Lusitanos.

Utra ergo castra? sc. sequar; nam medium esse non iam licet per Antonium.

media enim tollit Antonius. Illa infirma, haec nefaria. Properemus igitur. Sed iuva me consilio Brundisione an Puteolis. Brutus quidem subito, sed sapienter. *Πάσχω τι.* Quando enim illum? Sed humana ferenda. Tu ipse eum videre non potes. Dii illi mortuo, qui unquam Buthrotum! Sed acta missa. Videamus quae agenda sint. 4. Rationes Erotis, etsi ipsum nondum vidi, tamen et ex literis eius et ex eo, quod Tiro cognovit, propemodum cognitas habeo. Versuram scribis esse faciendam mensium quinque, id est, ad Kal. Nov. HS. c̄c.: in eam diem cadere numos, qui a Quinto debentur. Velim igitur, quoniam Tiro negat tibi placere me eius rei causa Romam venire, si ea te res nihil offendet, videas unde numi sint, mihi feras expensum. Hoc video in praesentia opus esse. Reliqua diligentius ex hoc ipso exquiram, in his de mercedibus dotalium praediorum, quae si fideliter Ciceroni curabuntur, quamquam volo laxius, tamen ei propemodum nihil deerit. Equidem video mihi quoque opus esse viaticum. Sed ei ex praediis, ut cadet, ita solvetur; mihi autem opus est universo. Equidem, etsi mihi videtur iste, qui umbras timet, ad caedem spectare, tamen nisi explicata solutione non sum discessurus. Sitne autem extricata necne tecum cognoscam. Hanc putavi mea manu scribendam itaque feci. De Fadio, ut scribis, utique alii nemini. Rescribas velim hodie.

7 *mensum* — 14 † *Quidem* —

Brundisione an Puteolis solvam in Graeciam abiturus.

Brutus quidem subito. Collatis iis, quae ep. 23 extr. et 24 in. leguntur, coniicere licet de itineris a Bruto suscipiendi consilio mentionem paucis his verbis significari. Cicero concedit Brutum sapienter facere, quod sine mora discessurus erat, etsi ipse animo commovebatur illius profectione.

Dii illi mortuo, qui unquam Buthrotum. Caesar mortuus Deos experiatur iratos, qui Buthrotum olim proscripsit, quae res te Romae retinet prohibetque, quominus Brutum videre possis.

§ 4. *Mensium.* E Med. Alteram formam *mensum* antiquiorem indicabat et Tullio reddidit P. Victorius in Scholiis ad epist. ad Famil. ab Orellio repetitis p. 6. Mihi producta forma antiquior videtur, neque temere mutanda. Orellius sibi in hac re non constat. Nam h. l. e cod. Z. recepit *mensum,* Fam. III. 6, 5 et VII. 17, 1 e Med. retinuit *mensium.* Cf. Reisig. Schol. § 74.

Quamquam volo laxius ɔ: quamquam non modo ei quicquam deesse nolo, sed etiam abundare volo.

Sed ei ex praediis cet. ɔ: Sed Marco filio solvetur, prout numi redigentur e praediis, pluribus pensionibus, mihi autem viaticum semel solvendum est. *Cadere numos* supra quoque scripsit. Belgice dicimus: *het geld of de rente vervalt.*

Universo. Equidem, etsi cet. *Quidem,* quod vulgo praecedenti sententiae adhaeret, quum plane otiosum sit, leviter correctum ad sequentia transferre non dubitavi. In eandem sententiam Wesenbergium p. 77 incidisse lubens vidi.

Iste, qui umbras timet. Antonius, qui fingit se timere, quum nihil sit timendum.

Extricata, ut Bosius scripsit pro *excitata,* Ernesto glossatoris esse videbatur. Retulit igitur ad *explicatam solutionem.* Mihi potius nunc sermo esse de *versura facienda* videtur. Cicero rogat possitne Atticus ab aliquo numos extricare.

De Fadio. Cf. epist. 17, 1.

XXI. (*A. U. C.* 710.)

1. Narro tibi: Q. pater exsultat laetitia. Scripsit enim filius se idcirco profugere ad Brutum voluisse, quod, quum sibi negotium daret Antonius, ut eum dictatorem efficeret, praesidium occuparet, id recusasset; recusasse autem se, ne patris animum offenderet; ex eo sibi illum hostem. Tum me, inquit, collegi verens ne quid mihi ille iratus tibi noceret. Itaque eum placavi. Et quidem cccc. certa, reliqua in spe. Scribit autem Statius illum cum patre habitare velle. Hoc vero mirum, et id gaudet. Ecquem tu illo certiorem nebulonem? 2. *'Εποχὴν* vestram de re Cani [deliberationis] probo. Nihil eram suspicatus de tabulis, *ἀκεραίως* restitutam arbitrabar. Quae differs, ut mecum coram, exspectabo. Tabellarios, quoad voles, tenebis; es enim occupatus. Quod ad Xenonem, probe. Quod scribo, quum absolvero. Quinto scripsisti te ad eum literas: nemo attulerat. 3. Tiro negat iam tibi placere Brundisium et quidem dicere aliquid de militibus. At ego iam destinaram Hydruntem quidem. Movebant me tuae quinque horae. Hic autem quantus *πλοῦς*! Sed vide-

---

§ 1. *Ut eum dictatorem efficeret.* Lege lata per Q. Ciceronem, si in sequentem annum trib. pl. factus esset. Ceterum e M. Tullii silentio in Philippicis merito suspicantur hoc consilium a Quinto fuisse fictum. *Praesidium occuparet* explicat Ern. de Capitolio aliove urbis loco munito occupando. Post *efficeret* inserendum videtur *et*

Inquit Q. filius, cuius verba sunt usque ad *in spe*, ut visum Mongaltio et Schutzio. Minus recte alii illa *Et quidem CCCC certa, reliqua in spe* a M. Tullio addita putant de Q. patre, qui exsultans laetitia filio tantum dono dederit. Immo filius patri nuntiat se cum Antonio in gratiam rediisse, itaque pecunia ab eo adiutum iri. De veritate autem eorum, quae ille scribit, dubitari potest.

Illum cum patre habitare velle. Antea nolebat. Cf. XIV. 17, 3. Verbi *gaudet* subiectum est *Statius.*

Nebulonem autem vocat Q. filium, qui patrem ita mendaciis sibi benevolum reddebat. Paucis diebus post de eodem scribit: *O turpem sororis tuae filium* ep. 27, 3.

§ 2. *'Εποχὴν vestram de re Cani probo.* Standum hac codd. lectione, etsi omnino ignoramus qua de re agatur, eaque quae interpretes monent de nuptiis Q. Ciceronis cum Cana (cf. XIII. 41) nituntur coniectura. Voc. *deliberationis* huc irrepsisse e malo glossemate vocis Graecae plures ante me viderunt. Quod si cui minus probabile videbitur, utatur coniectura sane speciosa Moseri, qui Symb Crit. VII p. 14 pro eo *deliberantium* scribi volebat, qui genitivus sit appositio pron. possessivi. *Vestram* interpretor *Attici,* ad quem scribit, et *Q. fratris,* de quo modo scripserat. Reliqua huius § verba sine Attici literis certo expediri non possunt. In ultimo membro vel initio *quod* excidisse videtur ante *Quinto,* vel post *literas* desidero particulam adversativam.

§ 3. *Tiro negat* cet. In epist. sup. § 3 Cicero amicum rogarat Brundisione an Puteolis discederet. Deinde e Tirone cognorat Brundisium displicere Attico, quo milites Antonii e Graecia adventare dicebantur. Cf. XVI 4, 4.

At ego iam destinaram Hydruntem quidem. Otiosum est *quidem.* Fortasse scribendum: *At ego iam destinaram Hydrunte. Me quidem movebant tuae quinque horae* ɔ: quod scripseras V horis ab Hydrunte in Graeciam transmitti posse. Ablativus *Hydrunte* confirmatur iis, quae scripsit supra *Brundisione an Puteolis.*

Hic autem quantus πλοῦς. Ernesti correc-

bimus. Nullas a te XI. Kal.; quippe, quid enim iam novi? Quum primum igitur poteris, venies. Ego propero, ne ante Sextus, quem adventare aiunt.

tionem *hinc* refutavit Orellius, comparans ex XVI 4, 4 *haec autem navigatio*.

Ne ante Sextus Pompeius in Italiam veniat. Cf. ep. 20, 3.

XXII. (*A. U. C.* 710.)

Gratulor nobis Q. filium exisse; molestus non erit. Pansam bene loqui credo; semper enim coniunctum esse cum Hirtio scio. Amicissimum Bruto et Cassio puto, si expediet — sed quando illos videbit? — inimicum Antonio: quando aut cur? Quousque ludemur? Ego autem scripsi Sextum adventare, non quo iam adesset, sed quia certe id ageret ab armisque nullus discederet. Certe, si pergit, bellum paratum est. Hic autem noster Cytherius nisi victorem neminem victurum. Quid ad haec Pansa? utrobi erit, si bellum erit? quod videtur fore. Sed et haec et alia coram, hodie quidem, ut scribis, aut cras.

9 *utro erit* —

Exisse ɔ: ex urbe profectum esse.

Pansam bene loqui credo. Ex iis, quae sequuntur, apparet Ciceroni non visum esse Pansam vere et ex animo bonum, sed in sermonibus dumtaxat.

Sed quando illos videbit? Quaestio frigida. Non male Graeterus coniecit: *Sed quando illi videbitur?* sc. expedire.

Cytherius. M. Antonius Cytheridis mimae amator. Cf. X. 10, 5.

Utrobi erit. Sic scripsi ex margine Lamb., in qua *utrubi*. Nam *utro* non bene iungitur verbo *esse*. Alii *cum utro* ɔ: cum Antonio an Pompeio.

XXIII. (*A. U. C.* 710.)

Mirifice torqueor, sine dolore tamen, sed permulta mihi de nostro itinere in utramque partem occurrunt. Quousque? inquies. Quoad erit integrum; erit autem usque dum ad navem. Pansa si † tue rescripserit, et meam tibi et illius epistolam mittam. Silium exspectabam, cui ὑπόμνημα

4 *si rescripserit* —

Usque dum. Ubi simplex *dum* temporis spatium satis indicaret, nonnunquam additur *tamdiu* (Att. IX. 6, 5) vel *usque*. Vid. Handii Turs. II. p. 316, qui exemplum affert e Verr. I. 12 *usque dum per me licuerit*.

Pansa si tuere scripserit. Med. Vulgo *tue*, in quo tamen aliquid latet, delent. Wesenb. Emend. p. 130 volebat: *Pansa si mi rescripserit.* Vide ne potius ita fuerit: *Pansa si tua de re scripserit.*

ὑπόμνημα. Ep. 24 appellatur *causa* et *libellus*. De hac causa Siliana Cicero scripsit

compositum. Si quid novi. Ego literas misi ad Brutum, cuius de itinere etiam ex te velim, si quid scies, cognoscere.

ad Trebatium, Fam. VII. 21, et disputavit Ph. E. Huschke, Rostochii 1824.

Si quid novi. Int. *scribe mihi* vel *ad me scribas velim,* si lectio vera est, nec potius legendum: *cui ὑπόμνημα compositum 'st. Ecquid novi?*

XXIV. (*A. U. C.* 710.)

Tabellarius, quem ad Brutum miseram, ex itinere rediit VII. Kal. Ei Servilia dixit eo die Brutum H. I S. profectum. Sane dolui meas literas redditas non esse. Silius ad me non venerat. Causam composui; eum libellum tibi misi. Te quo die exspectem velim scire.

3 *H. IIII.* —

H. IIII editur e X. Sed quum in Med. sit *his* Buchelerus p. 531 literis distractis scribendum censet H. I S. ɔ: *hora prima semisse,* idque recepi.

XXV. (*A. U. C.* 710.)

De meo itinere variae sententiae; multi enim ad me; sed tu incumbe, quaeso, in eam curam. Magna res est. An probas, si ad Kal. Ian. cogitamus? Meus animus est aequus, sic tamen, ut si nihil offensionis sit. † Et tu etiam scite quo die olim piaculum [mysteria scilicet]. Ut † tu scires, casus consilium nostri itineris iudicabit. Dubitemus igitur. Est enim hiberna navigatio odiosa, eoque ex te quaesieram mysteriorum diem. Brutum, ut scribis, visum iri a me puto. Ego hinc volo prid. Kal.

4 *sit;* † *et tu* — *piaclum, mysteria scilicet. Ut ut sit res* —

Si ad Kal. Ian. cogitamus np. redire. Cf. XVI. 6, 2 *Scribis in caelum ferri profectionem meam, sed ita, si ante Kal. Ian. redeam.* ibid. 7, 2 *profectionis meae approbator certe fuisti, dummodo Kal. Ian. Romae essem.* Cf. Phil. I. 6 extr. Ad reversionis tempus spectant etiam verba: *Est enim hiberna navigatio odiosa.* — *Ut si nihil offensionis sit* ɔ: ut ad illud tempus redeam, si tuto fieri possit. — Reliqua tantis laborant difficultatibus, ut magni Gronovii acumen omnia expedire non potuerit, quum disputaret de h. l. Observ. IV. 9, p 615—623. *Piaculum* dici P. Clodii incestum in sacris Bonae Deae, quae *mysteria* rite appellantur, commissum Gronovius probavit. Verba autem sic corrigenda censeo: *offensionis sit. Id tu etiam scribes, quo die olim piaculum.* Vult scire ex Attico, num forte huic magis placeat, ut redeat ante mysteria. Verba *mysteria scilicet* glossatoris esse videntur. Pro corrupto *ut tu scires* Bosius dedit: *Ut ut sit res,* quod non esse a Tullio profectum affirmare audeo Nam, quod iam observavit Vavassor in Antibarbaro p. 614, nusquam alibi Cicero sic locutus est. Fortasse scribendum: *Utut erit* (cf. ep. seq. 4), *casus consilium it. n. iudicabit.* Tum *dubitemus igitur* videtur indicare: Nihil certi constituamus, *ainsi ne décidons rien,* ut Mongaltius interpretatur.

Eoque — mysteriorum diem. Sacra Bonae Deae fieri certo die initio m. Dec. Cicero sciebat, neque id ex Attico quaerebat, sed num Attico placeret, si ante mysteria illa rediret.

Ego hinc volo pridie Kal. ɔ: e Tusculano profecturus sum pridie Kal. Quint.

XXVI. (A. U. C. 710.)

1. De Quinti negotio video a te omnia facta. Ille tamen dolet dubitans utrum morem gerat Leptae an fidem infirmet filio. Inaudivi L. Pisonem velle exire legatum *ψευδεγγράφῳ* senatus consulto. Velim scire quid sit. Tabellarius ille, quem tibi dixeram a me ad Brutum esse missum in Anagninum, ad me venit ea nocte, quae proxima ante Kal. fuit, literasque ad me attulit, in quibus unum alienum summa sua prudentia, idem illud, ut spectem ludos suos. Rescripsi scilicet primum me iam profectum, ut non integrum sit; dein *ἀτοπώτατον* esse me, qui Romam omnino post haec arma non accesserim, neque id tam periculi mei causa fecerim quam dignitatis, subito ad ludos venire. Tali enim tempore ludos facere illi honestum est, cui necesse est; spectare mihi ut non est necesse, sic ne honestum quidem est. Equidem illos celebrari et esse quam gratissimos mirabiliter cupio idque ita futurum esse confido, et tecum ago, ut iam ab ipsa commissione ad me, quemadmodum accipiantur hi ludi, deinde omnia reliquorum ludorum in dies singulos persequare. Sed de ludis hactenus. 2. Reliqua pars epistolae est illa quidem in utramque partem, sed tamen nonnullos interdum iacit igniculos viriles; quod quale tibi videretur, ut posses interpretari, misi ad te exemplum epistolae. Quamquam mihi tabellarius noster dixerat tibi quoque se attulisse literas a Bruto easque ad te e Tusculano esse delatas. 3. Ego itinera sic composueram, ut Nonis Quint. Puteolis essem. Valde enim festino, ita tamen, ut, quantum homo possit, quam cautissime navigem. 4. M. Aelium cura liberabis: is me paucos specus in extremo

16 *ii ludi* —

§ 1. *De Quinti — filio.* E verbis *fidem infirmet filio* Ernestus vidit hic agi de re pecuniaria. Nimirum Q. filius mutuam pecuniam sumpserat a Lepta illamque a patre persolverat. Si igitur pater Leptae debitum petenti non solveret, filii fides concideret neque facile alii ei pecuniam crederent.

Inaudivi. De hoc verbo, quod Bosius e vestigiis codd. restituit, diximus ad VI. 1, 20.

ψευδεγγράφῳ SCto. SCta falsa referri ab Antonio inter illius temporis mala recenset Cicero Fam. XII. 1, 1.

Idem illud. Prius pronomen aut delendum, aut pro eo e veteri correctione *id est* scribendum est.

Ut spectem ludos suos. Opportune Victorius citat haec Plutarchi in Bruto c. 21. ἔγραφε καὶ Κικέρωνι πάντως παρατυχεῖν ταῖς θέαις δεόμενος.

Ab ipsa commissione ɔ: ab ipso ludorum initio. Cf. XVI. 5, 1. Nam *committere ludos* est incohare. Vid. Rhunkenii Scholia in Suet. Aug. p. 164 Mox scripsi e Med. *hi ludi.* Opponuntur enim *ludi*, qui tunc ipsum committebantur, reliquis ludis Male Lambino auctore Orellius scripsit *ii ludi.*

§ 3. *Quantum homo possit* ɔ: quatenus a prudentia humana pendeat.

§ 4. *Is me paucos specus* cet. Huius loci sententiam egregie assecutus est I. F. Grono-

fundo, et eos quidem subterraneos; servitutis putat aliquid habituros: id me iamiam nolle neque mihi quidquam esse tanti, sed, ut mihi dicebas, quam lenissime, potius ut cura liberetur, quam ut me succensere aliquid suspicetur. Item de illo Tulliano capite libere cum Cascellio loquare. Parva res est, sed tu bene attendisti, nimis callide agebatur. Ego autem, si mihi imposuisset aliquid, quod paene fecit, nisi tua malitia affuisset, animo iniquo tulissem. Itaque, utut erit, rem impediri malo. Octavam partem † tuli luminarium medium adstrane. Memineris, † cui Caerellia videris, mancipio dare ad eam summam, quae sub praecone fuit maxima; id opinor esse CCC LXXX. 5. Novi si quid erit atque etiam

8 *in aedium astira memineris. † Cui Caerelli, videris mancipio dare* —

vius, qui ita fere explicat: Aelius queritur me in ultimis partibus agri mei, qui illi vicinus est, fodere atque egerere paucos specus; quo facto putat se inde aliquid incommodi habiturum, aliquid servitutis subiturum agrum suum. Fac sciat me id consilium mutasse, nec ullum commodum mihi tanti esse, ut eius gratiam amittere velim. Sed in verbis nonnulla emendatione egent. Primum in his: *is me paucos specus* cet. verbum desidero; — neque *rogat*, quod Corradus aliique supplent, cum sententia quadrat; — tum *habituros* corruptum est. Nam non illi specus, sed fundus Aelii servitutem habiturus videbatur. Plures video nodi solvendi rationes, scribendo: *is timet paucos specus — servitutis se putat aliquid habiturum*, vel: *is enim paucos — putat aliquid sibi daturos*, vel etiam: *Emisi paucos specus* cet. In sequentibus malim: *dic me iam nolle*, quum nihil praecedat, unde infinitivi *nolle* et *esse* pendeant. Postremo suspecta mihi sunt *ut mihi dicebas*, multoque lenius haec procederent sic scripta: *sed velim ei dicas quam lenissime*. Fortasse coniectando modum excedisse nonnullis videbor; sed extremae epistolae huius libri tot maculis inquinatae sunt, ut audaciae aliquam veniam petere audeam.

Specus sunt canales arte ducti vel aquaeductus, ut apud Varronem de re rust. III. 17 extr. *perducere specus e piscinis in mare*, et in hist. belli Alex. 5: *Alexandria — specus habet a Nilo pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur*.

Item de illo Tulliano cet. „Tullianum caput vocat, quod epistola proxime sequenti (ep. 29, 1) Tullianum semissem. Caput enim quandoque sortem et pecuniae summam significat. Vult autem Atticum *libere* loqui cum Cascellio, contra quam cum M. Aelio, cui responderi nolebat nisi *quam lenissime*." Bosius. *Cascellius*, qui hic memoratur, non diversus videtur ab Aulo Cascellio ICto, quem nominant Pomponius de orig. iuris § 45. Horatius, Ep. ad Pis. 371. Val. Max. VI. 2, 1. Orellius, qui in Onom. Tulliano hunc locum omisit, recte pro *loquare* malebat futurum *loquere*.

Si mihi imposuisset aliquid ɔ: si me decepisset. Cf. ad Q. fr. II. 6, 5. Nep. Eum. 5 *praefectis Antigoni imposuit*. Nam qui decipit, alteri imponit pro vero, quod verum non est.

Malitia h. l. est sagacitas, prudentia, *sluwheid*, ut Fam. IX. 19, 1. Hinc Plautus dixit *sine mala omni malitia*.

Octavam partem cet. Ernestus frustra in his corrigendis et explicandis laborari monuit. Ego non tantum mihi arrogo, ut id invenisse me credam, quod omnibus satisfaciat; inveni tamen aliquid, quod nec a scriptura Medicei nimis recedat et probabilem efficiat sententiam: *Octavam partem sustuli luminarium aedium Asturae. Memineris, quum Caerelliam videris, mancipio dare ad eam summam*, cet. Agitur de duobus negotiis. In priore sententia nuntiat se luminarium vel fenestrarum in aedibus suis, quas Asturae habebat, numerum deminuisse. In altera aliquid, quod ut Attico notum non indicat, fortasse praedium, Caerelliae suo nomine tradi iubet tantidem, quantum in auctione publica a plurimum licitante oblatum erat.

si quid prospicies, quod futurum putes, scribas ad me quam saepissime velim, Varroni, quemadmodum tibi mandavi, memineris excusare tarditatem literarum mearum. Mundus † istum. Ennius quid egerit de testamento — curiosus enim (sum) — facias me velim certiorem. Ex Arpinati vi. Non.

3 † *Mundus is. Tu M. Ennius* — 4 *curiosus enim* —

§ 5. *Memineris* non minus quam *scribas* pendet a *velim;* quamobrem male post hoc verbum vulgo punctum ponitur. Duo mandata sine copula iunguntur, ut X. 15 extr.

Mundus † istum. Ennius quid egerit cet. Mundus est nomen proprium, ut apparet ex ep. 29, 1 *de Mundo, si quid scies.* Reliqua sic correxit Wesenbergius Emend. p. 46: *Mundus iste* (ↄ: de quo tu aliquid mihi scripsisti) *cum M. Ennio* cet. Verbis interpositis *curiosus enim* idem addidit *sum,* non improbante Orellio, qui olim *es* addi voluerat.

XXVII. (*A. U. C.* 710.)

1. Gaudeo id te mihi suadere, quod ego mea sponte pridie feceram. Nam quum ad te vi. Non. darem, eidem tabellario dedi etiam ad Sestium scriptas πάνυ φιλοστόργως. Ille autem, quod Puteolos prosequitur, humane; quod queritur, iniuste. Non enim ego tam illum exspectare, quum de Cosano rediret, debui, quam ille aut non ire ante quam me vidisset, aut citius reverti. Sciebat enim me celeriter velle proficisci, seseque ad me in Tusculanum scripserat esse venturum. 2. Te, ut a me discesseris, lacrimasse moleste ferebam. Quodsi me praesente fecisses, consilium totius itineris fortasse mutassem. Sed illud praeclare, quod te consolata est spes brevi tempore congrediendi, quae quidem exspectatio me maxime sustentat. Meae tibi literae non deerunt. De Bruto scribam ad te omnia. Librum tibi celeriter mittam de Gloria. Excudam aliquid Ἡρακλείδειον, quod lateat in thesauris tuis. 3. De Planco memini. Attica iure queritur.

§ 1. *Ille autem — iniuste.* Sestius noster humane facit, quod me Puteolos (ubi Cicero haec scribens nondum erat, sed quo Nonis Quint. venit. vid. XVI. 1, 1) prosequitur, sed iniuste queritur, quod se de Cosano (cf. IX. 6, 2) redeuntem non exspectaverim.

In Tusculanum. Cicero paucis ante diebus inde profectus erat, pridie Kal. Quint. (vid ep. 25 extr.) et nunc in itinere deverterat in Arpinas, unde datae sunt ad Atticum epistolae 26, 28 et haec ipsa.

§ 2. *Librum — de Gloria.* Cf. XVI. 2, 6. De huius operis, quod duobus libris constabat, tempore, fontibus, argumento disputavit Fr. Schneiderus in Diariis Antiq. Zimmermanni 1839, p. 219—230. Quod Corradus ad h. l. et in Quaestura p. 269 tradit eos libros a Fr. Petrarca lectos esse, id debet ipsi Petrarcae Senil. XV ep. 1. Hodie nihil fere superest.

Excudam. Verbum sumptum a statuariis, ut in illo Vergiliano: *Excudent alii spirantia mollius aera.* Eodem utitur Plinius Ep. I. 3, 4: *Effinge aliquid et excude, quod sit perpetuo tuum* et scriptor dialogi de Oratt., 9. Cf. ἐκτυποῦν in Platonis Timaeo, p. 50 D.

Aliquid Ἡρακλείδειον. Cf. ad ep. 4, 3 h. l.

Quod lateat in thesauris tuis. Hullemannus in Diatr. de T. P. Attico, p. 185, 3 refert ad Annalem Attici, collatis his e Fin. II. 67:

Quod me de Bacchide, de statuarum coronis certiorem fecisti, valde gratum, nec quidquam posthac non modo tantum, sed ne tantulum quidem praeterieris. Et de Herode et Metio meminero et de omnibus, quae te velle suspicabor modo. O turpem sororis tuae filium! Quum haec scriberem, adventabat αὐτῇ βουλύσει coenantibus nobis.

---

3 *Mettio* — 4 *filium, cum haec scriberem! Adventabat autem* βουλύσει —

---

suppeditabit nobis Atticus noster e thesauris suis quos et quantos viros. Sed ad illud opus, quod Cicero nunc cogitabat, non videtur admodum multa petere potuisse ex illo libro, et aliud dicere Ciceronem ostendit coniunctivus *lateat.* Cf. ex II. 6, 2: ἀνέκδοτα, *quae tibi uni legamus.* Thesauros itaque recte interpretantur bibliothecam Attici, pretiosis libris refertam, quorum usus paucis patebat. Aliam vim eidem nomini tribuit Domitius Piso in Plinii nat. hist. praefat. § 17, quando ait *„thesauros oportet esse, non libros"* Id enim volebat copiam rerum memorabilium e lectione hauriendam esse, si operae pretium facturus sis.

§ 3. *De Planco memini* ɔ: quod ad Plancum attinet, memini. Fortasse hoc vult, se Planco causam Buthrotiam commendasse et amplius esse commendaturum Cf. XVI. 16 A et B. Eadem constructio est in Plauti Asin. V. 2, 89 *de palla memento.*

Attica iure queritur. Cf. ep. 28 extr.

De Bacchide. Mimae nomen videtur, in Onom. Tull. omissum. Eius mentio et coronarum honoris causa statuis impositarum satis certo docet, hic agi de ludis Bruti. Cf. Mongaltius ad h. l.

De Herode et Metio. Nihil obstat, quominus cogitemus hic quoque agi de illo Herode Atheniensi, cuius mentio fit XIV. 16, 3. 18, 4 et saepius. Attici libertum cognominem, quem statuit Orellius in Onom. Tull. p. 283 nullum fuisse censeo. *Metium* vel *Mettium* (cf. Schneiderus ad Caes. B. G. I. 47, 4), ignoramus. — Ceterum haec verba affert Freundius in Lexico v. *memini,* probaturus Ciceronem scripsisse *meminisse de aliquo.* In quo virum Latini sermonis peritissimum non minus falli arbitror, quam quum ibidem e Phil. II. 91 ostendere vult *meminisse* apud Tullium esse nonnunquam idem, quod *mentionem facere,* quod recte negat Phil. Pareus in Lexico Critico. Verba enim illa sic distinguenda sunt: *Meministi ipse, de exsulibus, scis, de immunitate quid dixeris,* ut utrumque *de exsulibus* et *de immunitate* ex *dixeris* pendeat. Cf. Phil. I. 3.

O turpem sororis tuae filium! Quum haec scriberem, adventabat αὐτῇ βουλύσει *c. n.* Scripsi de mea coniectura, quam veram esse facile obtinebo, si id quod vulgo legitur non ferendum esse ostendero. Est illud: *O turpem sororis tuae filium, quum haec scriberem! Adventabat autem* βουλύσει *c. n.* Itane vero? eratne Quintus filius turpis, quum patruus haec scriberet? non turpis, quum aut non scriberet ille aut scribere desineret? *Autem* offensioni fuit quoque Malaspinae et Graevio, quam ille tollere volebat geminando v. *adventabat,* hic vel eodem modo vel deleto *autem.* Sed qui non ignorant, quoties vocabula Graeca Latinis literis exarata turbas dederint, meam correctionem veriorem iudicabunt Quod autem Schutzius dedit: *Obturbabat me sororis tuae filius, quum haec scriberem. Adventabat autem* βουλύσει *c. n.,* etsi speciosum esse concedo, verum esse non facile adducar ut credam.

XXVIII. (*A. U. C.* 710.)

Ego, ut ad te pridie scripseram, Nonis constitueram venire in Pu-

---

In Puteolanum. Cf. 26, 3 et XVI. 1, 1, e quibus locis manifesto apparet *Tusculanum,* quod in codd. notis hic legitur, librario oscitanti deberi. Correxit Mongaltius.

teolanum. Ibi igitur quotidie tuas literas exspectabo, et maxime de ludis, de quibus etiam ad Brutum tibi scribendum est, cuius epistolae, quam interpretari ipse vix poteram, exemplum pridie tibi miseram. Atticae meae velim me ita excuses, ut omnem culpam in te transferas, et ei tamen confirmes me minime totum amorem eo mecum abstulisse.

Atticae meae cet. Interpretes egregie suspicantur Atticam questam esse (cf. ep 27, 3), quod Cicero sibi non salutem dixisset. Rogat, ut Atticus omnem in se culpam transferat, sive quod filiae Ciceronis nomine salutem dicere neglexerat, sive quod eam non secum in Tusculanum adduxerat. Simul Atticae confirmat se non totum amorem suum eo ɔ: in filium suum Athenis versantem, quo ipse iturus erat, conferre, sed aliquam partem ei relinquere.

XXIX. (*A. U. C.* 710.)

1. Bruti ad te epistolam misi. Dii boni! quanta ἀμηχανία! Cognosces, quum legeris. De celebratione ludorum Bruti tibi adsentior. Ad M. Aelium nullus tu quidem domum, sed sicubi inciderit. De Tulliano semisse, M. Axianum adhibebis, ut scribis. Quod cum Cosiano egisti, optime. Quod non solum mea verum etiam tua me expedis, gratum. Legationem probari meam gaudeo. Quod promittis, dii faxint! Quid enim mihi meis iucundius? Sed istam, quam tu excipis, metuo. Brutum quum convenero, perscribam omnia. De Planco et Decimo, sane velim; Sextum scutum abiicere nolebam. De Mundo, si quid scies. 2. Rescripsi ad omnia tua. Nunc nostra accipe. Quintus filius usque Puteolos — mirus civis, ut tu Favonium Asinium dicas —, et quidem duas ob cau-

---

12 *Favonium, Asinium*

---

§ 1. *Ad M. Aelium* cet. ɔ: non opus est ut M. Aelium domum convenias, sed poteris cum eo loqui, si forte in eum incideris. Cf. ep. 26, 4. De locutione *ad Aelium — domum* vid. XIV. 3, 1.

De Tulliano semisse. Quod ep. 26, 2 Tullianum caput vocavit, nunc vocat *semissem* ɔ: dimidiam partem pecuniae.

Cum Cosiano. Nomen hominis ignoti. Male Corradus sic potuisse dici Sestium a Cosano ex ep. 27, 1 suspicatur. Scribendum saltem erat *cum Cosano*, quod fecit Schutzius.

Tua me expedis. Vide ne aliud lateat in *me*, quam quod Orellius putabat *mi* ɔ: *in meam utilitatem.* Fortasse scribendum *tua nunc expedis.*

Quod promittis sc. te mox mecum congressurum esse. In iis quae sequuntur, *meis* recte Manutius vidit dativum esse ἀσυνδέτως additum pronomini *mihi.* Nam ablativus qui pendeat a comparativo ideo reiiciendus est, quia tum Cicero de Attico ad Atticum scribens *te* posuisset. *Istam* esse Atticam, cuius valetudo patrem ne retineret timebat, idem vere monuit.

De Planco et Decimo, sane velim. Saepe L. Plancus et D. Brutus una memorantur. Cf. Fam. X. 26, 1. XII. 8, 1. Quid Cicero voluerit, non liquet.

Sextum scutum abiicere nolebam. Cf. ep. 1, 4 libri seq.

De Mundo cf. ep. 26, 5.

§ 2. *Mirus civis, ut tu Favonium Asinium dicas.* Ernestus putabat sententiam verborum

sas et ut mecum, et *σπείσασθαι* vult cum Bruto et Cassio. Sed tu quid ais? Scio enim te familiarem esse Othonum. Ait hic sibi Iuliam ferre, constitutum enim esse discidium. Quaesivit ex me pater qualis esset fama. Dixi nihil sane me audisse — nesciebam enim cur quaereret — nisi † de ore et patre. Sed quorsus, inquam? At ille, filium velle. Tum ego, etsi *ἐβδελυττόμην*, tamen negavi putare me illa esse vera: *σκοπός* — hoc est enim — huic nostro nihil praebere. Illa autem *οὐ παρὰ τούτῳ*. Ego tamen suspicor hunc, ut solet, allucinari. Sed velim quaeras — facile autem potes — et me certiorem. 3. Obsecro te, quid est hoc? Signata iam epistola Formiani, qui apud me coenabant, Plancum se aiebant hunc Buthrotium pridie, quam hoc scribebam, id est III. Nonas, vidisse demissum, sine phaleris; servulos autem dicere eum et agripetas eiectos a Buthrotiis. Macte! Sed amabo te, perscribe mihi totum negotium.

---

7 παρὰ τοῦτον —

---

hanc esse, utrovis nomine vel Favonii vel Asinii Quintum designari posse; quod recte fieri negat, quum longe diversi generis illi essent. Propterea coniecit *Favonium alterum*, quae correctio assensum tulit Schutzii. Mihi alia fuisse scriptoris mens videtur: Q filius vehementer nunc reip. partes amplectitur et bonum civem ita agit, ut Favonium, acerrimum illum libertatis propugnatorem, si cum Quinto compares, iam Asinium, hominem Iulianis partibus deditum dicas. Locum non dissimilem explicavi IV. 3, 3. *Tu* redundare videtur et facile e praecedenti *ut* oriri potuit.

Et ut mecum, et σπ. cum Bruto et Cassio. Insolentiam orationis egregie sustulit Lambinus scribendo: *et mecum σπείσασθαι vult et cum Bruto et Cassio.*

Ait hic sibi Iuliam ferre ɔ: Quintus filius ait Iuliam, quae Othoni cuidam nupta erat, quae nuptiae tamen divortio solverentur, sibi conditionem offerre. Pro *Iulia* fuerunt, qui *Tutiam* mallent e XVI. 2, 3. Utrumvis eligas, persona incerta manet.

De ore et patre. Mira sane compositio. Schutzius coniecit: *de ore putri*, cui bene convenit ἐβδελυττόμην. E codd. scriptura non minus erui posset: *de ore taetro.*

σκοπὸς — hoc est enim — huic nostro nihil praebere. Valde frigent illa *hoc est enim. Hoc* deleto scribendum: *σκοπὸς est enim huic nostro nihil praebere* ɔ: Quintus frater hoc unum spectat, ut filio nihil praebeat, quod consilium se assecuturum sperat illo matrimonio inito.

Illa autem οὐ παρὰ τούτῳ ɔ: illa non apud hunc manebit. Si Iulia nubet Quinto, mox nuptiae dissolventur ob malos mariti mores. Ita I. F. Gron. correxit et explicavit verba. Vulgo post Bosium scribunt τοῦτον.

Allucinari. Cloatius Verus apud Gellium N.A. XVI. 12 hoc verbum non male derivat a Gr. ἀλύειν. Scribendum itaque simplici *l.* Est autem aberrare et mente non consistere.

§ 3. *Signata iam epistola.* Solet Cicero uti verbo composito *obsignandi*, quod Lambinus hic quoque restituit. Sed *signare* pro signum apponere item legitur XI. 1, 1 et in Hor. Ep. I. 13, 2, et Plinius Ep. I. 9, 2. II. 20, 8 et 10 *signare testamentum* scripsit.

Plancum hunc Buthrotium. T. Plancum Bursam videtur appellare Buthrotium, quoniam e consulum decreto illam causam erat compositurus. De eodem rumore agitur XVI. 1, 2 et 4, 3. Non fuisse verum apparet ex XVI. 2, 1.

Demissum ɔ: tristem, abiectum. p. Sulla, 74: *Postea quis P. Sullam nisi moerentem demissum afflictumque vidit?*

Sine phaleris ɔ: equo non ornato, ut alias solet. Hoc modo fugae festinatio indicatur.

Agripetas Cf. XVI 1, 2 *Agripeta* respondet Gr. κληρούχῳ. Cf. Cic N. D. I. 72. In epist. ad Plancum epist. 16 libri seq. addita § 5 appellat *eos, qui agrum Buthrotium concupissent*, et in epist. ad Capit. § 11 *agrarios.*

Macte ɔ: laudo Buthrotios, si tam fortiter se gesserunt.

L I B E R XVI.

I. (*A. U. C.* 710).

1. Nonis Quint. veni in Puteolanum. Postridie iens ad Brutum in Nesidem haec scripsi. Sed eo die, quo veneram, coenanti Eros tuas literas. Itane? Nonis Iuliis? Dii hercule istis! Sed stomachari totum diem licet. Quidquamne turpius quam Bruto Iuliis? Redeo ad meum igitur ἔτ' ἐῶμεν; Nihil vidi. 2. Sed quid est quaeso, quod agripetas Buthroti concisos audio? quid autem Plancus tam cursim — ita enim inaudiebam — diem et noctem? Sane cupio scire quid sit. 3. Meam profectionem laudari gaudeo. Dymaeos agro pulsos mare infestum habere. Nimirum videndum est ut mansio laudetur. Ἐν ὁμοπλοίᾳ Bruti videtur aliquid praesidii esse. Sed, opinor, minuta navigia. Sed iam sciam et ad te cras. 4. De Ventidio πανικὸν puto. De Sexto, pro certo habebatur, † ad arma. Quod si verum est, sine bello civili video serviendum. Quid

13 *haud arma* —

§ 1. *In Nesidem.* In parva illa insula, νησίς, hodie *Nisita*, Lucullus villam habebat, in qua illis ludorum diebus Brutus commorabatur. Cf. ep. 4, 1. 2, 3. 3, 6 h. l. Phil. X. 8.

Nonis Iuliis. Cf. ep. 4, 1. Summo dolore *isti* ɔ: Antoniani Brutum affecerant, quum eius ludos proscripsissent Nonis *Iuliis*, quod nomen Caesaris honoris causa mensi Quintili datum erat. Vid. Suet. Caes. 76. Censor. 22. Macr. Sat I. 12.

Dii h. istis. Cf. XV. 20, 2 *Dii illi mortuo!*

Quam Bruto Iuliis. Cum Lambino malim *Bruto quam Iuliis.*

Redeo ad meum igitur ἔτ' ἐῶμεν; *Nihil vidi.* Multa in his displicent. Primum *igitur* quarto loco temere positum; tum quocunque modo Graeca legamus, (optimum puto εἶτ' ἐῶμεν; *et sinimus?*) in praecedentibus epistolis nil simile occurrit, neque igitur recte *meum* dicitur; postremo illa *Nihil vidi* quomodo cum illis cohaereant non facile aliquis dixerit. Fortasse scribendum: *Redeo ad me. Num igitur* ἄπιμεν? et verba *Nihil vidi*, subiicienda verbis: *Quidquamne turpius Bruto quam Iuliis?* Ex iis, quae Moserus Symb. Crit. VIII. p. 18 seq. de h. l. disputavit, nihil ad verba explicanda proficimus.

§ 2. *Inaudiebam.* Cf. ad VI. 1, 20. De re XV. 29, 3.

§ 3. *Dymaeos — habere.* Dura est omissio verbi, unde pendeat hic infinitivus. Facile post v. *gaudeo* excidit: *Sed audio.* Nam ne adversativa quidem particula abesse potest. Dymaei erant piratae, quos Pompeius in Achaia collocarat, qui nunc ad pristinum vitae genus redierant.

Nimirum — laudetur ɔ: nihil igitur reliquum est, nisi ut maneamus illudque consilium aliis probemus.

Minuta navigia, ut Graece λεπτὰ πλοῖα. Vid. Plut. in Alcib. 28.

§ 4. *De Ventidio* πανικὸν *puto* ɔ: de adventu Ventidii Bassi cum legionibus ex Oriente eiusque cum Antonio coniunctione falsum terrorem puto. Illud factum est anno sequenti post proelium Mutinense. Vid. Polionis epist. Fam. X. 33, 4 et Lepidi X. 34, 1.

De Sexto — ad arma. De Sexto Pompeio

ergo? ad Kal. Ian. in Pansa spes? *Λῆρος πολύς* in vino et in somno istorum. 5. De ccx., optime. Ciceronis rationes explicentur. Ovius enim recens; is multa, quae vellem, in iis ne hoc quidem malum [in mandatis sat abunde] HS. LXXII. satis esse, affatim prorsus, sed Xenonem perexigue et *γλίσχρως* praebere. Quo plus permutasti quam ad fructum insularum, id ille annus habeat, in quem itineris sumptus accessit. Hinc ex Kal. April. ad HS. LXXX. accommodetur. Nunc enim insulae tantum. Videndum enim est quid, quum Romae erit. Non enim puto socrum illam ferendam. Pindaro de Cumano negaram. 6. Nunc cuius rei causa tabellarium miserim accipe. Q. filius mihi pollicetur se Catonem. Egit autem et pater et filius, ut tibi sponderem, sed ita, ut tum crederes, quum ipse cognosses. Huic ego literas ipsius arbitratu dabo. Eae te ne

---

3 *in mandatis sat abunde* sine uncinis. — 5 *praebere* [*id est, minutatim*]. —

---

varii rumores ferebantur. Nam quum paullo ante diceretur adventare et ab armis non discedere, XV. 22, proxime scutum abiicere narrabatur XV. 29, 1. Itaque non mirum esset, nunc rursus eum dici *ad arma* iturum Sed hoc si verum esset, bellum civile erat, nec Cicero poterat scribere *sine bello civili* esse serviendum. Ut haec, quae de Sexto nunc dicuntur, cum sequentibus quadrarent, Bosius correxit *haud arma*, pro quo Orellius malebat *haud ad arma*, Sturenburgius autem *ad arma* retinens deinde necessarium putabat *in bello civili*. Orellii coniectura mihi optima videtur.

Ad Kal. Ian. in Pansa spes? ɔ: „Spesne est, Pansam Kalendis Ian rem publicam defensurum," ut explicat Wesenbergius p. 116, qui putabat *ad* e cod. Z. recipiendum esse. Cum iis, quae sequuntur de Pansae Hirtiique languore et desidia comparari possunt, quae scribit Q. Cicero, Fam. XVI. 27.

§ 5. *De CCX optime* ɔ: quod attinet ad HS CCX, ea quae facta esse scribis, probo Post haec verba recte distinxit Lambinus.

Ovius enim recens, cet. ɔ: Advenit Ovius quidam nuper Athenis, multaque mihi de filio nuntiavit, quae vellem.

[*In mandatis sat abunde*]. Seclusi haec auctore Wesenbergio p. 117, qui acute monet *in mandatis* adscriptum esse, ut explicarentur v. *in iis* et *sat abunde* ad *satis — affatim*. Iam reliqua male his verbis interrupta optime cohaerent. Apertissimum glossema v. *γλίσχρως id est minutatim* dudum ab aliis notatum, frustra aliquo tamen modo a Mosero Symb. Crit. VII. p. 16 defensum, delevi.

Affatim ɔ: plus quam satis. Cf. Tusc. II. 24. N. D. II. 127.

Xenonem. Cf. XIV. 16, 4.

Quo plus permutasti. Male hoc ab Ernesto sollicitatum vindicavit Madvigius Emend. I. p. 73, comparans Graecum ὅσῳ πλέον. — De mercede insularum, unde filio sumptus praeberi volebat. agitur XII. 32, 2 et XV. 20, 4.

Ex Kal. April. Marcus filius, de cuius profectione in Graeciam agitur in epistolis mense Martio superioris anni scriptis XII. 24, 27, 32, Kal. April. annum Athenis degerat. Hoc altero anno ei ad HS. LXXX tribui vult pater, quoniam tantum ex mercede insularum redibat. Plus igitur ei concedit, quam satis esse affirmabat.

Quid, quum Romae erit ɔ: quid ei praebere possim, quum Romae erit.

Non enim puto socrum illam ferendam. Possunt haec accipi de Publilia matre, cuius filiam a Cicerone repudiatam nonnulli cum eo conciliare studebant. Sed verisimilius est, haec spectare ad conditionem aliquam Marco filio oblatam. Cf. Schutz. ad h. l.

Pindaro de Cumano negaram ɔ: dixi Pindaro, procuratori hominis Romani, me Cumanum vendere nolle. Qua explicatione recte repressit Mongaltius Bosii Graeviique scripturam *P. decumano*. Sed in ep. XIV. 13, 5 de alia venditione agitur.

§ 6. *Literas — dabo*. Sunt eae, quae in vulgari serie quinto loco huius libri leguntur.

moverint. Has scripsi in eam partem, ne me motum putares. Dii faxint ut faciat ea, quae promittit! Commune enim gaudium. Sed ego . . . nihil dico amplius. Is hinc VI. Idus. Ait enim attributionem in Idus, se autem urgeri acriter. Tu ex meis literis quo modo respondeas moderabere. Plura, quum et Brutum videro et Erotem remittam. Atticae meae excusationem accipio eamque amo plurimum; cui et Piliae salutem.

Hinc intelligitur, quantum illis tribuendum sit. Cf. etiam ep. 3, 3.

In eam partem ɔ: eo consilio, eius rei causa, vel ut postea dici coeptum est *in id.* Cf. Hand. Turs. III. p. 320 et 327. Cicero de Q. filio non melius sentiebat, quam antea; sciebat vulpem mutare pilum, non mores. Pro *commune enim gaudium* malim *commune erit gaudium.*

Ait — attributionem in Idus, cet. ɔ: Ait se a creditoribus urgeri, ut debitum solvat die constituto, et se delegaturum iis, qui solvant.

II. (*A. U. C.* 710.)

1. VI. Idus duas epistolas accepi, unam a meo tabellario, alteram a Bruti. De Buthrotiis longe alia fama in his locis fuerat, sed cum aliis multis hoc ferendum. Erotem remisi citius, quam constitueram, ut esset, qui Hortensio, et quia † equibus quidem ait se Idibus constituisse. Hortensius vero impudenter; nihil enim debetur ei nisi ex tertia pensione, quae est Kal. Sext., ex qua pensione ipsa maior pars est ei so-

Ut esset, qui Hortensio et quia † equibus quidem ait se Idibus constituisse. His verbis et ob brevitatem et librariorum culpa valde obscuris multum lucis accendit Manutius, qui quum perspexisset de eadem re agi in ep. 6, 3 his verbis: *Coheredibus pro Cluviano Kal. Sext. persolutum ut sit.*, haec ita fere exposuit: Cluvii heredes, quae sibi partes bonorum ex illa hereditate obvenerant, eas Ciceroni vendiderant, pacti ut pecunia sibi tribus pensionibus numeraretur. Ex iis Cicero duas solverat et maiorem etiam partem tertiae ante diem solutionis, qui erat Kal. Sext., ut impudenter faceret, qui quod in tertia pensione reliquum esset, ante diem postularet. Hactenus omnia recte procedunt. Sed in verbis adscriptis alia manent dubia Et primum quidem cum Schutzio dubitari potest an non pro *Hortensio* et *Hortensius* reponendum sit *Hordeonio* et *Hordeonius,* quem inter heredes Cluvii fuisse novimus ex ep. 46, 3 lib. XIII, quum Hortensius in hac re nusquam memoretur. Maiori etiam difficultate laborant sequentia *et quia equibus* (vel *equitibus*) *quidem* cet., in quibus sermonem esse *de Publilio* Manutio crediderunt Graevius et Orellius. Sed ne tangam summas difficultates criticas, quibus implicamur, si hanc sententiam tenemus, illud quidem nego duplicem causam, cur Erotem remiserit Romam, his verbis necessario aperiri debere, quoniam (quod Orellius urget) sequatur: *Hortensius vero — De Publilio autem.* Immo primum scribit de Hortensii negotio, tum ad aliud transit eiusdem generis, quare etiam ep. 6, 3 utrumque coniunxit. Nam et Hortensio et Publilio aliquid erat solvendum. Aliam viam iniit Schutzius, qui suspicabatur scripsisse Ciceronem: *ut esset, qui Hortensio* (sc. *responderet*), *cui quidem ait se Idibus constituisse* Verum quia ita non intelligitur, unde orta sit scriptura librorum, redeo ad coniecturam Iunii, a Graevio reiectam: *Ut esset qui Hortensio et coheredibus, quibus quidem ait se Id. constituisse.* Huic certe lectioni non adversatur illud, quod de coheredibus in seqq. verbis siletur. Nam unus Hortensius petierat, ut ante diem solveretur. Ceterum *Idibus* esse *Quintilibus* constat, quum haec epistola scripta sit *a. d. V Id. Quint.*, ut ex notatione temporis initio huius § et

luta aliquanto ante diem. Sed haec Eros videbit Idibus. De Publilio autem, quod perscribi oportet, moram non puto esse faciendam. Sed quum videas, quantum de iure nostro decesserimus, qui de residuis $\overline{cccc}$. HS. $\overline{cc}$. praesentia solverimus, reliqua rescribamus, loqui cum eo, si tibi videbitur, poteris eum commodum nostrum exspectare debere, quum tanta sit a nobis iactura facta iuris. 2. Sed amabo te, mi Attice — videsne, quam blande? — omnia nostra, quoad eris Romae, ita gerito, regito, gubernato, ut nihil a me exspectes. Quamquam enim reliqua satis apta sunt ad solvendum, tamen fit saepe, ut ii, qui debent, non respondeant ad tempus. Si quid eiusmodi acciderit, ne quid tibi sit fama mea potius. Non modo versura verum etiam venditione, si ita res coget, nos vindicabis. 3. Bruto tuae literae gratae erant. Fui enim apud illum multas horas in Neside, quum paullo ante tuas literas accepissem. Delectari mihi Tereo videbatur et habere maiorem Attio quam

14 *Accio* —

§ 4, coll. epist. 1, 1 et 4, 1 manifestum est.

De Publilio autem cet. Cf. ep. 6, 3. *Cum Publilio quomodo agendum sit videbis. Non debet urgere, quoniam iure non utimur; sed tamen ei quoque satisfieri plane volo.*

Quod perscribi oportet ɔ: solvi per assignationem, ut hodie loquuntur. Copiose rem explicuit Gronovius Observ. IV. 9, breviter Ruhnkenius in Scholis ad Suet. Caes. c. 42. Non diversum est *rescribere*, quod statim sequitur, et quod Acron ad Hor. Sat. II. 3, 76 explicat *scripto debita liberare*. Graecis usitatum fuisse *διαγράφειν* pro *διὰ τραπέζης ἀριθμεῖν* docet Harpocration in v. *διαγράψαντος*, laudatus a Graevio ad h. l.

Quantum de iure nostro decesserimus. „Planum fit ex hoc loco, intra certam diem reddendam fuisse dotem ab iis, qui divortium fecerant. Cicero autem de suo iure decedens ante eam diem, exceptis $\overline{CC}$ HS, omnem dotem numeraverat." Sic Manutius, cuius explicatio verior videtur, quam Graeteri, qui longa disputatione (vol. VI. p. 471—76) efficere studet, non posse illam liberalitatem, quae non adeo magna esset, dici *tantam iuris iacturam*, sed suspicatur Ciceronem Publiliam demisisse ob adulterii suspicionem eique per legem (Iuliam scilicet illc tum nondum latam) licuisse dotis partem vel totam fortasse retinere, quo tamen iure uti noluerit. Cui opinioni quum multa alia obstant, quae nunc omitto, tum falsam esse docent coniunctivi *solverimus* et *rescribamus*, e quibus apparet relativam sententiam esse causalem.

De residuis $\overline{CCCC}$. Si igitur dos tribus pensionibus ut fiebat, reddita est, Publilia attulit $\overline{CIↃCC}$ HS., quod est centum et viginti milia florenorum, ut merito a Plutarcho in Cic. 38 *παῖς σφόδρα πλουτία* appelletur.

Reliqua rescribamus ɔ: per argentarium solvi iubeamus. Cf. Bentl. ad Hor. Ep. II. 1, 105.

Commodum nostrum ɔ: tempus nobis opportunum, ut XIV. 2, 3.

§ 2. *Videsne quam blande.* Mongaltius observat ex XII. 3, 1 causam huius dicti peti posse.

Ut nihil a me exspectes ɔ: ut ex facultatibus tuis mihi subvenias, etiamsi res meae non patiantur me statim tibi reddere. Nam sequentia docent falli Manutium et Ernestum, quum interpretentur: ut me non consulas, sed ipse agas, ut tibi visum fuerit.

Reliqua. Cf. XV. 15, 3. Paulo post *versura nos vindicabis* est: liberabis me pecunia mutua meo nomine sumpta. Si hoc fieri non poterat, cupit liberari praedio aliquo vendendo.

§ 3. *Accepissem.* „Fort. *accepisset*." Or. Perperam; neque enim Brutus acceperat Attici literas, sed Cicero, quas ipse acceperat, Bruto recitavit.

Habere maiorem Attio quam Antonio gratiam" ɔ: putare placuisse magis ludos populo ob

Antonio gratiam. Mihi autem quo laetiora sunt, eo plus stomachi et molestiae est populum Romanum manus suas non in defendenda re publica, sed in plaudendo consumere. Mihi quidem videntur istorum animi incendi etiam ad repraesentandam improbitatem suam. Sed tamen *Dummodo doleant aliquid, doleant quidlibet.* 4. Consilium meum quod ais quotidie magis laudari, non moleste fero, exspectabamque, si quid de eo ad me scriberes. Ego enim in varios sermones incidebam. Quin etiam idcirco trahebam, ut quam diutissime integrum esset. Sed quoniam furcilla extrudimur, Brundisium cogito. Facilior enim et exploratior devitatio legionum fore videtur quam piratarum, qui apparere dicuntur. Sestius VI. Idus exspectabatur, sed non venerat, quod sciam. Cassius cum classicula sua venerat. Ego, quum eum vidissem, V. Idus in Pompeianum cogitabam, inde Aeculanum. Nosti reliqua. 5. De Tutia, ita putaram. De Aebutio, non credo, nec tamen curo plus quam tu. Planco et Oppio scripsi equidem, quoniam rogaras, sed, si tibi videbitur, ne necesse habueris reddere — quum enim tua causa fecerint omnia, vereor, ne meas literas supervacaneas arbitrentur — Oppio quidem utique, quem tibi amicissimum cognovi. Verum, ut voles. 6. Tu, quoniam scribis hiematurum te in Epiro, feceris mihi gratum, si ante eo veneris, quam mihi in Italiam te auctore veniendum est. Literas ad me quam saepissime: si de rebus minus necessariis, aliquem nactus; sin autem erit quid maius, domo mittito. Ἡρακλείδειον, si Brundisium salvi, adoriemur. De Gloria

---

5 *doleat — doleat* — 16 *reddere. Cum enim...... arbitrentur. Oppio* —

---

ingenium poetae, quam quod curator eorum L. Antonius operam dederit ut placerent." Gronov.

Ad repraesentandam improbitatem suam ɔ: ad maturanda improba consilia sua. Metaphoricum usum repraesentandi illustrat Gronovius de Sest. I. 6.

Dummodo doleant cet. Versus ductus ex Afranii fabula incerta. Vid. Tusc. IV. 45 et 55, ubi de uno singularis *doleat* necessarius est. Hic ubi refertur ad Caesarianos codex Med., qui bis *doleant* habet, audiendus est, non Bouherius, qui transitivum usum huius verbi ignorasse videtur.

§ 4. *Consilium meum.* Cf. ep. 1, 3 h. l.

Furcilla extrudimur. „Proverbii locum obtinet, quo et Horatius usus est (Ep. I. 10, 24) *Naturam expellas furca, tamen usque recurret,* et Catullus (carm. XV) *Musae furcillis praecipitem eiiciunt* et Aristophanes in Pace (v. 637) τήνδε μὲν δικροῖς ἐώθουν τὴν θεὸν κεκράγμασι (Cf. Suidas in v. δικροῖς)" Lambinus.

Devitatio non alibi hodie apud Tullium invenitur, qui verbo *devitare* usus est Verr. I. 8. Tusc. II. 62.

Aeculanum. Cf ad VII. 3, 1.

Nosti reliqua ɔ: nosti reliqua loca, in quibus Brundisium tendens devertam.

§ 5. *De Tutia.* Cf. ad XV. 29, 2. De *Aebutio* nihil constat.

Planco et Oppio scripsi. Sine dubio de causa Buthrotia. Epistola ad Plancum annexa est ep. 16 h. l., signata lit. *B.*, ad Oppium periit. Nam quae sola ad eum superest epistola (Fam. XI. 29) hanc rem non tangit. Oppii responsum laudatur ep. 12, 1.

Reddere — quum enim ...... arbitrentur — Oppio cet. Sic verba distinxi, ne opus esset duram ellipsin statuere ad illa: *Oppio quidem utique.* Qui autem Moserus, Symb. Crit. VI.

misi tibi. Custodies igitur, ut soles, sed notentur eclogarii, quos Salvius bonos auditores nactus in convivio dumtaxat legat. Mihi valde placent; mallem tibi. Etiam atque etiam vale.

p. 14 potuerit dubitare de solita vetandi formula *ne — habueris*, et eius loco *nec — habueris* proponere, non intelligo.

§ 6. *Domo mittito* ɔ: aliquem ex tuis tabellarium mittito.

Ἡρακλείδειον. Cf. ad XV. 4, 3.

Sed notentur eclogarii. Neque passivum *notentur*, nec quae sequuntur *quos — legat*, quae verba aperte cum his cohaerent, sinunt ut eclogarios h. l. excerptores dici putemus. Omnino statuendum cum Mongaltio *eclogarios* sc. locos appellari eclogas vel locos insigniores, quae explicatio egregie confirmatur his verbis ex epist. 11, 1, quae ad idem opus de Gloria respicere videntur: *Nostrum opus tibi probari laetor; ex quo ἄνθη ipsa posuisti, quae mihi florentiora sunt visa tuo iudicio.*

In convivio — legat „ex more veterum. Plin. Paneg. 49. Epp. III. 1 (8) et 5 (11). Martial. IV. 8.“ Gronov.

III. (*A. U. C.* 710.)

1. Tu vero sapienter — nunc demum enim rescribo iis literis, quas mihi misisti convento Antonio Tiburi — sapienter igitur, quod manus dedisti quodque etiam ultro gratias egisti. Certe enim, ut scribis, deseremur ocius a re publica quam a re familiari. Quod vero scribis te magis et magis delectari O TITE SI QVID EGO, auges mihi scribendi alacritatem. Quod Erotem non sine munusculo exspectare dicis, gaudeo non fefellisse eam rem opinionem tuam, sed tamen idem σύνταγμα misi ad te retractatius, et quidem ἀρχέτυπον ipsum crebris locis inculcatum et refectum. Hunc tu tralatum in macrocollum lege arcano convivis tuis, sed, si me amas, hilaris et bene acceptis, ne in me stomachum

2 *sapienter. Nunc..... Tiburi. Sapienter* — 5 *potius* —

§ 1. *Tu vero sapienter — nunc demum..... Tiburi — sapienter igitur* cet. Ita distinguendum esse docent plurimi loci, ubi sententia aliis verbis interrupta plane eodem instauratur modo.

Quod manus dedisti ɔ: quod Antonio non restitisti, sed eius voluntati paruisti. Cf. II. 22, 2. Atticus insuper gratias egerat Antonio, *qui finis omnium cum dominante sermonum*, ut scribit Tacitus Ann XIV. 56. Si quaeritur qua de re agatur, nil melius vidi suspicione Schutzii tangi consilium L. Antonii occupandi Tusculani, sed parcendi villae Ciceronis. Cf. XV. 8, 2 et 12, 2.

Deseremur ocius. Redii ad scripturam editionum ante Victorium et a Lambino probatam, quum *potius*, quod nulla libri Ms. auctoritate nititur (in Med. est *otius*), mentem Attici corrumpere videatur, nisi cum Ernesto seqq. transponas *a re familiari quam a re publica*, quod quam temerarium sit apparet. Atticus scripserat: Antonio cessi, quoniam videbam prius rem p. perituram, quam nos destitutum iri bonis nostris.

O Tite si quid ego ɔ: libro meo de senectute, cuius hoc est initium.

Idem σύνταγμα de Gloria, ut apparet ex epist. 2 extr.

Inculcatum. Nove dictum et sine exemplo pro *auctum* vel *exornatum*.

Tralatum in macrocollum. Cf. ad XIII. 25, 3.

Ne in me stomachum erumpant. Erumpere transitive dictum pro *emittere* illustrat Gron. ad Liv. XXXVI. 7, 13.

erumpant, quum sint tibi irati. 2. De Cicerone, velim ita sit, ut audimus. De Xenone, coram cognoscam, quamquam nihil ab eo arbitror neque indiligenter neque illiberaliter. De Herode, faciam ut mandas, et ea, quae scribis, ex Saufeio et e Xenone cognoscam. 3. De Q. filio, gaudeo tibi meas literas prius a tabellario meo quam ab ipso redditas, quamquam te nihil fefellisset. Verumtamen . . . Sed exspecto, quid ille tecum, quid tu vicissim, nec dubito quin suo more uterque. Sed eas literas Curium mihi spero redditurum, qui quidem etsi per se est amabilis a meque diligitur, tamen accedet magnus cumulus commendationis tuae. 4. Literis tuis satis responsum est; nunc audi quod, etsi intelligo scribi necesse non esse, scribo tamen. Multa me movent in discessu, imprimis mehercule, quod diiungor a te; movet etiam navigationis labor, alienus non ab aetate solum nostra verum etiam a dignitate, tempusque discessus subabsurdum. Relinquimus enim pacem, ut ad bellum revertamur, quodque temporis in praediolis nostris et belle aedificatis et satis amoenis consumi potuit, in peregrinatione consumimus. Consolantur haec: aut proderimus aliquid Ciceroni aut, quantum profici possit, iudicabimus. Deinde tu iam, ut spero et ut promittis, aderis. Quod quidem si acciderit, omnia nobis erunt meliora. 5. Maxime autem me angit ratio reliquorum meorum, quae quamquam explicata sunt, tamen, quod et Dolabellae nomen in iis est et attributione mihi nomina ignota, conturbor, nec me ulla res magis angit ex omnibus. Itaque non mihi videor errasse, quod ad Balbum scripsi apertius, ut, si quid tale accidisset, ut non concurrerent nomina, subveniret, meque tibi etiam mandasse, ut, si quid

8 *mi spero* — 9 *accedit* —

§ 2. *De Cicerone* ɔ: de filio meo. Cf. ep. 1, 5, unde lucem accipiunt quoque, quae de Xenone h. l. referuntur. Herodem, Marci filii magistrum, iam cognovimus.

§ 3. *De Q filio,* cet. Cf. ad ep 1, 6 h. l.

Suo more uterque sc. tu graviter, ille simulate.

Curium puto esse eundem, quem in epistolis 2 et 3 lib. VII laudavit et ad quem scriptae sunt epp. 23 seqq. libri VII Fam.

Mihi spero. Quod e Med. notatur *in yspero* magis commendat *mihi*, quam contractum *mi.*

Accedet sc. quando Curium ad me mittes cum literis, quibus eum commendas. Futurum e Med. Klotzius recte revocavit.

§ 5. *Et attributione mihi nomina ignota.* Kahntius Symb. Crit. p. 11 difficultatem, quae in his verbis inest, sustulisse sibi videtur transponendo *attributione et mihi n. ign.* Mihi vero sic vulnus gravari videtur. Ablativo tamen et ipse offendor, scribendumque credo: *et ex attributione* cet. *Ex* facilius a librariis omitti potuit quam *in*, ut Ernestus addebat, et sententiae melius etiam convenit. Alia ratione haec temptavit Huschkius (Zeitschr. f. gesch. Rechtsw. XIV. 1, p. 44 in adn. 7) scribens: *et attributio nectit mihi nomina ignota;* quod mihi quidem non probatur. De Dolabellae debito cf. imprimis XIV. 18, 1 et de attributione XV. 13, 5. Fam. XVI. 24.

Ut non concurrerent nomina ɔ: ut ii, qui mihi deberent, non responderent ad illud tempus, quo mihi pecunia opus esset.

eiusmodi accidisset, cum eo communicares: quod facies, si tibi videbitur, eoque magis, si proficisceris in Epirum. 6. Haec ego conscendens e Pompeiano tribus actuariolis decemscalmis. Brutus erat in Neside etiamnunc, Neapoli Cassius. Ecquid amas Deiotarum, et non amas Hieram, qui, ut Blesamius venit ad me, quum ei praescriptum esset, ne quid sine Sexti nostri sententia ageret, neque ad illum neque ad quemquam nostrum rettulit? Atticam nostram cupio absentem suaviari; ita mihi dulcis salus visa est per te missa ab illa. Referes igitur ei plurimam itemque Piliae dicas velim.

§ 6. *Decemscalmis. Scalmus,* unde Gallicum *escaume,* est paxillus in margine navis, cui remus loro alligatur, ne in impellendo et reducendo frustra remiges laborent. Recte autem Orellius Victorium secutus est coniunctim scribentem *decemscalmis,* ut sit adiectivum, quo declaretur magnitudo actuariolarum. Seiunctim scripsisset *decem scalmorum,* ut de Orat. I. 174 scripsit *duorum scalmorum naviculam.*

Ecquid amas Deiotarum, cet. Hieras et Blesamius erant legati regii, qui memorantur in orat. p. Deiot. 41 sq. et quos in Phil. II. 95 nomine suppresso appellat *viros bonos, sed timidos et imperitos,* quia *sine reliquorum hospitum regis sententia* per Fulviam (vid. XIV. 12, 1) Armeniam regi suo receperant, syngrapha HS centies M. Antonio oblata. Eodem respici in verbis his vidit Manutius, cui credimus quoque haec ironice accipienda esse. *Sextus noster* videtur esse Peducaeus. Cf. XIII. 1, 3.

Absentem. Retinui vocem a Cratandro additam, etsi liber Med. non agnoscit. Suspicor Ciceronem scripsisse *absens absentem.* Cf. Verg. Aen. IV. 83 *illum absens absentem auditque videtque.* Ter. Ad. IV. 5, 34 *Quam hanc sibi videbit praesens praesentem eripi.*

IV. (*A. U. C.* 710.)

1. Ita ut heri tibi narravi vel fortasse hodie — Quintus enim altero die se aiebat — in Nesida VIII. Idus. Ibi Brutus. Quam ille doluit de N o n i s I u l i i s! Mirifice est conturbatus. Itaque sese scripturum aiebat, ut venationem eam, quae postridie ludos Apollinares futura est, proscriberent (in) III. ID. QVINT. Libo intervenit. Is Philonem Pompeii libertum et Hilarum suum libertum venisse a Sexto cum literis ad consules sive quo alio nomine sunt. Earum exemplum nobis legit, si quid vide-

5 *proscriberent* III ID. —

§ 1. *Heri tibi narravi vel fortasse hodie.* Sic scribit dubitans, utrum Atticus literas VIII Id. datas (supra ep. I) pridie, quam haec scriberet, an hoc ipso die demum accepisset.

Q. enim altero die se aiebat. Quintus filius e Puteolano profecturus erat VI Idus. Vid ep. I, 6.

Proscriberent (in) III Id. Quint. Praepositionem ante numeri notam omissam supplevit Wesenberg. Emend p 107.

Libo. Erat hic S. Pompeii socer et frater Scriboniae, quam postea duxit Octavianus. Appian. B. C. V. 52 sq.

Sive quo alio nomine sunt. Indicativus indicat haec esse Ciceronis, qui Antonium et Dolabellam consulum nomine vix dignos iudicabat, propterea quod non liberis populi suf-

retur. Pauca *παρὰ λέξιν*, ceteroqui et satis graviter et non contumaciter. Tantum addi placuit, quod erat COSS. solum, ut esset, PRAETT. TRIBB. PLEB. SENATVI, ne illi non proferrent eas, quae ad ipsos missae essent. 2. Sextum autem nuntiant cum una solum legione fuisse Karthagine, eique eo ipso die, quo oppidum Baream cepisset, nuntiatum esse de Caesare; capto oppido miram laetitiam commutationemque animorum concursumque undique, sed illum ad sex legiones, quas in ulteriore reliquisset, revertisse. Ad ipsum autem Libonem scripsit nihil esse, nisi ad larem suum liceret. Summa postulatorum, ut omnes exercitus dimittantur, qui ubique sint. Haec fere de Sexto. 3. De Buthrotiis undique quaerens nihil reperiebam. Alii concisos agripetas, alii Plancum acceptis numis, relictis illis, aufugisse. Itaque non video sciturum me quid eius sit, ni statim aliquid literarum. 4. Iter illud Brundisium, de quo dubitabam, sublatum videtur. Legiones enim adventare dicuntur. Haec autem navigatio habet quasdam suspiciones periculi. Itaque constituebam uti *ὁμοπλοίᾳ*. Paratiorem offendi Brutum, quam audiebam. Nam et ipse Domitius bona plane habet dicrota suntque navigia praeterea luculenta Sestii, Buciliani, ceterorum. Nam Cassii classem, quae plane bella est, non numero ultra fretum. Illud est mihi submolestum,

5 *Oppidum* † *Boream* —

fragiis creati essent, sed e Caesaris iussu renuntiati. Cf. Phil. II. 79.

Si quid videretur. Ernestus explicat: „ut, si quid videretur mutandum, diceremus." Quod tamen in verbis ipsis non inest. *Si quid videretur* est: si quid placeret.

Παρὰ λέξιν, praeter loquendi usum, minus proprie dicta.

§ 2. *Karthagine* sc. Nova, unde non adeo longe meridiem versus distabat oppidum *Barea*, hodie *Vera*, quod nomen reposui pro *Boream*. Utraque autem urbs, Karthago et Barea, sita erat in Hispania citeriore, ut constat e Plinio, qui H. N. III. 1, 8 Murgin fl. Baeticae s. ulterioris finem facit, et inter oppida citerioris Hispaniae orae maritimae proxima a fl. Murgi progressus secundo loco nominat *Baream*, quamvis illo tempore Baeticae adscriptum III. 3, 19. Quod ipsum correctionem meam egregie confirmat; nam Karthagine Sextus in ulteriorem Hispaniam revertisse dicitur. Hinc apparet Turnebi *Eboram*, Lusitaniae oppidum, omnino hinc alienum esse, nec quidquam tribuendum esse levissimae Schutzii suspicioni, *Boream* in *Bigerram* mutantis.

In ulteriore Hispania, quod ut in re nota sine incommodo omitti poterat.

§ 3. *Quid eius sit* ɔ: quid eius rei sit, verane sit an falsa. Praecisam locutionem exemplis Terentianis ex Eun. I. 2, 122, Heaut. III. 3, 10. V. 2, 8. Hec. III. 2, 3 illustravit Manutius ad Cic. Verr. V. 25 extr., ubi legitur: *quid eius sit, vos coniectura assequi debetis.* Genitivus pendet a verbo, non a pronomine, ut in his Livii III. 17, 2. *Quid hoc rei est?* Plane respondet nostrum: *wat daarvan is.*

§ 4. *Haec navigatio*, „Puteolis instituenda." Corradus.

Dicrota. Cf. ad V. 11, 4. Proprie sunt *dupliciter pulsantes*, quae impelluntur duplici remorum ordine.

Non numero ultra fretum ɔ: Cassii classe uti non possum ultra fretum Siculum, quod ille Syriam, non ut Brutus et reliqui, quos modo nominavit, Graeciam petet. Ex Manutio. Cf. Appian. B. C. III. 24.

quod parum Brutus properare videtur. Primum confectorum ludorum nuntios exspectat; deinde, quantum intelligo, tarde est navigaturus, consistens in locis pluribus. Tamen arbitror esse commodius tarde navigare quam omnino non navigare et, si, quum processerimus, exploratiora videbuntur, Etesiis utemur.

Si — utemur ɔ: si in cursu cognoverimus maria non infestari a piratis, Brutum relinquemus et celerius navigabimus.

V. (*A. U. C.* 710.)

1. Tuas iam literas Brutus exspectabat, cui quidem ego [non] novum attuleram de Tereo Attii. Ille Brutum putabat. Sed tamen rumoris nescio quid afflaverat commissione Graecorum frequentiam non fuisse; quod quidem me minime fefellit. Scis enim quid ego de Graecis ludis existimem. 2. Nunc audi quod pluris est quam omnia. Quintus fuit mecum dies complures, et, si ego cuperem, ille vel plures fuisset, sed, quantum fuit, incredibile est, quam me in omni genere delectarit, in eoque maxime, in quo minime satisfaciebat. Sic enim commutatus est totus et scriptis meis quibusdam, quae in manibus habebam, et assiduitate orationis et praeceptis, ut tali animo in rem publicam, quali nos volumus, futurus sit. Hoc quum mihi non modo confirmasset, sed etiam persuasisset, egit mecum accurate multis verbis, tibi ut sponderem se dignum et te et nobis futurum, neque se postulare, ut statim crederes, sed, quum ipse perspexisses, tum ut se amares. Quodnisi fidem mihi

2 *ego non novum* — 3 *Accii* —

§ 1. [*Non*] *novum. Non* ortum videtur e repetita priore syllaba v. *novum*, nec opus est ut cum Orellio corrigamus *nuntium novum*, quum *afferre* habeat nonnunquam vim nuntiandi. Cf. Att. V. 14, 1. XVI. 6, 2. 7, 1. Fam. X. 20, 1

De Tereo Attii. Cf. ep. 2, 3 h. l. Nomen poëtae fuisse *L. Attium*, non ut saepe legitur *Accium*, satis demonstratum est. Vid. Osanni Anal. Crit. p. 61. Madvigii Op. Acad. I. p. 96, Weichert de L. Vario p. 9.

Ille Brutum putabat. M. Brutus putabat non Tereum Attii, sed eiusdem Brutum actam fuisse. Huius fabulae praetextatae fragmenta collegerunt Neukirch. de fabula togata Rom. p. 83–89 et Ribbeckius Frag. reliq p. 238 seqq.

Commissione Graecorum. Cf. Fam. VII. 1, 3 ubi ludi Graeci opponuntur Oscis. Ludi erant scenici, in quibus fabulae Graecae agebantur. Cf. Bernhardy, Grundr. d. röm. Liter. p. 344 ed. sec. De fabulis e Graeco in Latinum sermonem conversis, ut erat Tereus, cogitare non licet. Cicero autem non magis quam Marius Graecos ludos amasse videtur.

§ 2. Cf. ea, quae monuimus ad ep. 1, 6 h. l.

Quantum fuit. Lambinus et Ernestus corr. *quamdiu fuit*, Moserus Symb. Crit. VI. p. 13. *quantum quantum*, coll. XII. 23, 3, ubi Cicero usus est genitivo pretii *quanti quanti*. Illud tamen verius puto.

Quae in manibus habebam ɔ: in quibus scribendis occupatus eram. Cf. XIII. 47, 1. Videtur respicere libros de Officiis.

fecisset iudicassemque hoc, quod dico, firmum fore, non fecissem id, quod dicturus sum. Duxi enim mecum adolescentem ad Brutum. Sic ei probatum est, quod ad te scribo, ut ipse crediderit, me sponsorem accipere noluerit eumque laudans amicissime mentionem tui fecerit, complexus osculatusque dimiserit. Quamobrem etsi magis est, quod gratuler tibi, quam quod te rogem, tamen etiam rogo, ut, si quae minus antea propter infirmitatem aetatis constanter ab eo fieri videbantur, ea iudices illum abiecisse, mihique credas multum allaturam vel plurimum potius ad illius iudicium confirmandum auctoritatem tuam. 3. Bruto quum saepe iniecissem de ὁμοπλοίᾳ, non perinde, atque ego putaram, arripere visus est. Existimabam μετεωρότερον esse, et hercule erat, et maxime de ludis. At mihi, quum ad villam redissem, Cn. Lucceius, qui multum utitur Bruto, narravit illum valde morari, non tergiversantem, sed exspectantem, si qui forte casus. Itaque dubito, an Venusiam tendam et ibi exspectem de legionibus: si aberunt, ut quidam arbitrantur, Hydruntem, si neutrum erit ἀσφαλές, eodem revertar. Iocari me putas? Moriar, si quisquam me tenet praeter te. Etenim circumspice, sed † ante erubesco. 4. O dies in auspiciis Lepidi lepide descriptos et apte ad consilium reditus nostri! Magna ῥοπὴ ad proficiscendum (in) tuis literis. Atque utinam te illic! Sed ut conducere putabis. 5. Nepotis epistolam exspecto. Cupidus ille meorum, qui ea, quibus maxime γαυ-

17 *sed ante, quam erubesco* — 19 *ad proficiscendum tuis* —

§ 3. *Quum saepe iniecissem. Iniicere* absolute ponitur pro obiter mentionem rei facere. Vid. Fam. XII. 16, 2, p. Quint. 68 p. Tullio, 35. Similiter simplex *iacere,* de quo egit Kritzius ad Sal. Iug. 11, 5.

De ὁμοπλοίᾳ. Cf. ep. 1, 3 h. l.

De legionibus. Vid. XV. 21, 3 et XVI. 4, 4.

Si neutrum erit ἀσφαλές, *eodem revertar* ↄ: si neque Brundusium, neque Hydruntem me tuto conferre potero, revertar in eum locum, ubi nunc sum, Puteolos.

Etenim circumspice, sed † ante erubesco. Ita Med. Sed haec significare posse, quod multi volunt, *in os tuum* vel *ante oculos tibi dicere erubesco,* pernegamus. Possunt si Cicero scripsit ἄντα ↄ: *coram.* Nil iuvat, quod e margine Crat. affertur: *Sed antequam erubesco,* nec Moseri explicatio, Symb. Crit. VII. p. 16.

§ 4. *O dies in auspiciis Lepidi lepide descriptos.* M. Lepidus pontifex maximus in C. Caesaris locum furto creatus (Vell. Pat II. 62), dies indicarat, quibus augures ad auspicia capienda adesse deberent. Conveniebant ad consilium reditus Ciceronis. *Lepide* additur e certa Malaspinae correctione, non ut Orellius scribit e cod. Faerni.

In tuis literis. Praepositionem addidi e coni. Orellii probata Wesenbergio p. 46. Cf. Moseri Symb. Crit. VIII. p. 19.

§ 5. *Nepotis.* Fuerunt, qui agi putarent de Q. Metello Nepote, qui aliquoties memoratur in epistolis a. 696 et 697 scriptis. Sed etiamsi ille a. 700 inter Scauri laudatores fuerit, teste Asconio in Scaur. p. 28, tamen post tam diuturnum silentium statuere licet iam obiisse et certe non is erat, quem Cicero eximie laudaret. At nihil obstat, quominus Cornelium Nepotem indicari statuamus, quem constat ante a. 707 Chronicorum libros tres edidisse (Catull. I. 1), quo opere inclaruerat, et quem Ciceronis familiarem fuisse e Suetonio (Caes. 55), Macrobio (Sat. II. 1) aliisque scimus.

ριῶ, legenda non putet? Et ais, μετ' ἀμύμονα. Tu vero ἀμύμων: ille quidem ἄμβροτος. Mearum epistolarum nulla est συναγωγή, sed habet Tiro instar septuaginta. Et quidem sunt a te quaedam sumendae. Eas ego oportet perspiciam, corrigam; tum denique edentur.

Meorum. Rectius haec a Rinckio, Proleg. ad Aem. Probum a Rothio editum, p. L, referuntur ad scripta Ciceronis historica, a Nepote vehementer desiderata, quam a Scioppio Parad. Liter. ep. 5, aliisque ad epistolas. Nam si ea quae sequuntur cum Nepotis mentione coniungenda erant, Cicero non scripsisset: *Mearum epistolarum*, cet. Sed potius: *Mearum autem epistolarum.* Pro *meorum*, si hoc voluisset, *mearum* dici oportuisse non credo (Vid. Rinck. l. l. et Moseri Symb. Crit. VII. p. 17 seq.); nam epistolae quoque communi *scriptorum* nomine includi poterant.

Ea, quibus maxime γαυριῶ. Etiam in his explicandis dissentiunt viri docti. Heusingerus propter locum Nepotis apud Lactantium div. inst. III. 15, 10, in quo philosophiae contemptum reperiri putabat, haec verba ad scripta Tullii de philosophia referebat. Sed ut recte vidit Rinckius p. LI eo loco non carpitur vera philosophia, sed ii tantum, qui philosophos se esse simulent, quum in omnium libidinum cupiditate vivant. Quin Nepos in aliquo fragmento Ciceronem laudat eo nomine, *quod philosophiam ante eum incomptam Latinam sua conformavit oratione.* Quum autem alibi Nepos scripsisse tradatur *locupletem naturam non uni omnia dare voluisse*, acute Rinckius suspicatur intelligenda esse poëmata. Cum Rinckio facit Herm. Peck in disq. de scriptore vitarum exc. imper., inserta Tabulario Philol. et Paedag. X. 1, p. 86, ubi copiose h. l. explicavit.

Et ais ἀμύμονα. Respicit „Homerum, qui Aiacem fortissimum describit τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα. Atticus igitur Ciceroni scripserat, Nepotem alterum a Cicerone esse, ut Aiacem ab Achille; cui respondet Cicero, Atticum cum Achille, Nepotem vero cum numine comparari oportere, sibi locum Aiacis tacite relinquens." Rinck. p. L. Adiicere potuisset vere et ex animi sententia sic scribere potuisse Ciceronem, si hic agi de scriptis historicis statuas, in quo genere Nepos insignem, Atticus non exiguam laudem meruerat, quum in eo Cicero nondum elaboravisset, sed, si vellet, aliquid dignum efficere posse videretur. Cf. Cic. Leg. I, 2. Non audiendus igitur Peckius, qui l. l. metuens ne Cicero Nepoti nimiam laudem tribueret, haec ita corrigenda putabat: *Tu vero ἀμύμων ille, quin dicam ἄμβροτος.*

Habet Tiro instar septuaginta. Vocabulum *instar*, quod fere similitudinem vel speciem indicat, apud probatos scriptores cum numeralibus ita coniungitur, ut *circiter* illum numerum adfuisse indicet. Vorstius de Latin. selecta p. 24 seqq. de hoc vocabulo egit, citavitque Varr. de R. R. I. 1 *de Graecis libris — adiecit non pauca et de Magonis dempsit instar librorum octo.* Hirtium bell. Alex. 19 *Caesar cohortium trium instar in terram exposuerat.* Vell. Pat. II. 20, 4 *Cinna triginta legionum instar impleverat.* Colum II. 5 *acervi stercoris instar quinque modiorum disponentur.* Addo Catulli epigr. CXV. v. 1 *Mentula habet instar triginta iugera prati.* Non igitur est, cur hunc usum Ciceroni denegemus, etsi hoc uno loco nunc invenitur, neque scriptura cod. Med. *in instar* mihi persuadet, ut aliquid corrupti hic latere Orellio concedam.

Tum denique. Cf. ad I. 6, 2.

VI. (*A. U. C.* 710.)

1. Ego adhuc — perveni enim Vibonem ad Sicam — magis commode quam strenue navigavi; remis enim magnam partem, prodromi

---

2 *Siccam* (item in seqq.) —

---

§ 1. *Ad Sicam.* De eo vid. ad III. 2. Eiusdem hominis nomen non debet varie scribi. Itaque hic *Siccam* in *Sicam* mutavi.

Prodromi appellantur Aquilones, qui Cani-

nulti. Illud satis opportune: duo sinus fuerunt, quos tramitti oporteret, Paestanus et Vibonensis; utrumque pedibus aequis tramisimus. Veni igitur ad Sicam octavo die e Pompeiano, quum unum diem Veliae constitissem, ubi quidem fui sane libenter apud Thalnam nostrum, nec potui accipi, illo absente praesertim, liberalius. IX. Kal. igitur ad Sicam. Ibi tamquam domi meae scilicet. Itaque obduxi posterum diem. Sed putabam, quum Rhegium venissem, fore ut ibi *δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντες* cogitaremus corbitane Patras an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum, ast inde Corcyram, et, si oneraria, statimne freto an Syracusis. Hac super re scribam ad te Rhegio. 2. Mehercule, mi Attice, saepe mecum, *ἢ δεῦρ' ὁδός σοι τί δύναται*; cur ego tecum non sum? cur ocellos Italiae, villulas meas non video? Sed id (satis) superque, tecum me non esse, quid fugientem? periculumne? At id nunc quidem, nisi fallor, nullum est. Ad ipsum enim revocat me auctoritas tua. Scribis enim in caelum ferri profectionem meam, sed ita, si ante Kal. Ian. redeam; quod quidem certe enitar. Malo enim vel cum timore domi esse quam sine timore Athenis tuis. Sed tamen prospice, quo ista vergant, mihique aut scribe aut, quod multo malim, affer ipse. Haec hactenus.

12 *id satis superque* — 13 *esse. Quid* — 14 *Ad ipsum autem* —

culae exortum diebus ferme octo praecedunt, et quos excipiunt Etesiae. Plin. H. N. II. 123.

Pedibus aequis. Quum in Med. sit *pedibus equis*, nulla fides habenda est libris, qui *equis* omittunt. Sed quum natura sinus Paestani et Vibonensis vetat, quominus *terrestri itinere* transeantur, verissime correxit Salmasius Exerc. Plin. p. 400 apud Macrobium Saturn. VI. 4, 9 haec verba citantem. Pedes quum sint proprie funes ad angulos velorum pro ipsis velis ponuntur et *pedibus aequis* navigamus, quum ventus aequaliter velorum sinus implet. Cf. Nitzschii adnot. ad Odyss. X. 31.

Veliae. Inde dedit epistolam ad Trebatium (Fam. XII. 20) subscriptam XIII Kal. Sext. Sed temere aliquis indicatus apud Or. ed. 1. inde coniecit non *apud Thalnam*, sed apud *Testam* Ciceronem Veliae fuisse.

Obduxi posterum diem ɔ: addidi unum diem, profectionem distuli. Verbum hac vi rarum illustravit Menckenius in obss. Lat. linguae p. 668 sq. interpretans *longius ducere* ac *protrahere.*

Δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντες. Cf. h. l. 13 a., 1. Respicitur Homerus in Od. III. 169.

Corbita „genus navigii tardum et grande". Nonius. Apud Plautum in Poenulo opp. *celoci.* Paulo post eadem vocatur *oneraria.* Quum velis agerentur tardae erant in mari tranquillo, ut ait Plautus in eadem fabula III. 1, 4.

Ad Leucopetram Tarentinorum. Hanc diversam credo esse ab ea Leucopetra, quae memoratur in ep. seq. et promuntorium agri Rhegini dicitur Phil. I. 7, ex quo loco Ciceronis iter cognoscere licet.

Ast inde. Lamb. corr. *atque inde,* quod probo. Nam si vel maxime usus part. *ast* Ciceroni concedatur, tamen adversativam particulam sententia respuit.

Freto ɔ: per fretum traiicerem in Graeciam.

§ 2. *ἢ δεῦρ' ὁδός κτλ.* Cf. XV. 11, 3.

Ocellos Italiae. Elegantiam huius metaphorae illustravit P. Victorius, Var. Lect. IX. 9, similia citans e Catullo, qui carm. 31 Sirmionem appellat *insularum ocellum,* aliisque.

Ad ipsum enim revocat me auctoritas tua. Schützius scripsit *autem* pro *enim*, verbaque Ernesto non intellecta ita explicat: „Nunc

3. Illud velim in bonam partem accipias me agere tecum, quod tibi maiori curae sciam esse quam ipsi mihi. Nomina mea, per deos, expedi, exsolve. Bella reliqua reliqui, sed opus est diligentia, coheredibus pro Cluviano Kal. Sext. persolutum ut sit. Cum Publilio quo modo agendum sit videbis. Non debet urgere, quoniam iure non utimur, sed tamen ei quoque satisfieri plane volo. Terentiae vero, quid ego dicam? Etiam ante diem, si potes. Quin, si, ut spero, celeriter in Epirum, hoc, quod satisdato debeo, peto a te, ut ante provideas planeque expedias et solutum relinquas. 4. Sed de his satis, metuoque, ne tu nimium putes. Nunc negligentiam meam cognosce. De Gloria librum ad te misi: at in eo prooemium id est, quod in Academico tertio. Id evenit ob eam rem, quod habeo volumen prooemiorum. Ex eo eligere soleo, quum aliquod σύγγραμμα institui. Itaque iam in Tusculano, qui non meminissem me abusum isto prooemio, conieci id in eum librum, quem tibi misi. Quum autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum. Itaque statim novum prooemium exaravi et tibi misi. Tu illud desecabis, hoc agglutinabis. Piliae salutem dices et Atticae, deliciis atque amoribus meis.

3 *diligentia. Coheredibus..... ut sit; cum Publilio* — 16 *exaravi; tibi misi* —

quidem nullum video esse periculum, cuius causa fugiam; tu vero me revocas ad id tempus, quo in ipsum periculum incidam." comparans ex ep. 7, 2 haec verba: *Ita fiebat ut, dum minus periculi videretur, abessem, in flammam ipsam venirem.* Sed *enim* servari debet, ut aliis in locis ubi editores *autem* substituerunt. Cf. Handii Turs. II. p. 382 sq.

§ 3. Cf. adnot. ad ep. 2, 1 h. l.

Persolutum ut sit. Orellius, quem sequitur Klotzius, haec ita distinguit, ac si haec, ut ea quae sequuntur, penderent a *videbis*. Veriorem puto superiorum editorum distinctionem eamque revocavi.

Si — celeriter in Epirum sc. profecturus es.

Quod satisdato debeo. „Satisdato debet, qui pro alio cavit idonea cautione [vel qui spopondit pro alio se soluturum]. Videtur intelligere Montani nomen, pro quo se soluturum spoponderat, ep. 15, 5 h. l." Gron.

§ 4. *Volumen prooemiorum.* Sic quoque Demosthenes prooemia composuisse putatur, quibus deinde uteretur. Sed in iis quae supersunt rhetoris manum facile agnoscas.

Exaravi et tibi misi. Rectius ita est in ant. editt., quam ut recentiores scripserunt sine copula. In Med. vitiose scriptum est *exaravit tibi.*

VII. (*A. U. C.* 710.)

1. VIII. Id. Sext. quum a Leucopetra profectus — inde enim tramittebam — stadia circiter CCC. processissem, reiectus sum austro vehementi ad eandem Leucopetram. Ibi quum ventum exspectarem, — erat

§ 1. Commentarii instar sunt, quae dixit Cicero Phil. I. 3.

Kalendis np. proximis, id est Septembribus. In eiusdem rei mentione in Phil. prima male addi *Sextilibus* docuit Madvigius O. A. I. p. 163 sq.

enim villa Valerii nostri, ut familiariter essem et libenter — Rhegini quidam, illustres homines, eo venerunt, Roma sane recentes, in iis Bruti nostri hospes, qui Brutum Neapoli reliquisset. Haec afferebant: edictum Bruti et Cassii, et fore frequentem senatum Kalendis, a Bruto et Cassio literas missas ad consulares et praetorios, ut adessent rogare. Summam spem nuntiabant fore ut Antonius cederet, res conveniret, nostri Romam redirent. Addebant etiam me desiderari, subaccusari. Quae quum audissem, sine ulla dubitatione abieci consilium profectionis, quo mehercule ne antea quidem delectabar. 2. Lectis vero tuis literis, admiratus equidem sum te tam vehementer sententiam commutasse; sed non sine causa arbitrabar. Etsi quamvis non fueris suasor et impulsor profectionis meae, approbator certe fuisti, dummodo Kal. Ian. Romae essem. Ita fiebat, ut, dum minus periculi videretur, abessem, in flammam ipsam venirem. Sed haec, etiamsi non prudenter, tamen ἀνεμέσητα sunt, primum quod de mea sententia acta sunt, deinde, etiamsi te auctore, quid debet, qui consilium dat, praestare praeter fidem? 3. Illud admirari satis non potui, quod scripsisti his verbis: „Veni igitur tu, qui εὐθανασίαν, veni. Relinques patriam?" An ego relinquebam aut tibi tum relinquere videbar? Tu id non modo non inhibebas, verum etiam approbabas. Graviora, quae restant: „Velim σχόλιον aliquod elimes ad me, oportuisse te istuc facere." Itane, mi Attice? Defensione eget meum factum, praesertim apud te, qui id mirabiliter approbasti? Ego vero istum ἀπολογισμὸν συντάξομαι, sed ad eorum aliquem, quibus invitis et dissuadentibus profectus sum. Etsi quid iam opus est σχολίῳ? Si perseverassem, opus fuisset. „At hoc ipsum non constanter." Nemo doctus unquam — multa autem de hoc genere scripta sunt — mutationem consilii inconstantiam dixit esse. 4. Deinceps igitur haec: „Nam si a Phaedro nostro esses, expedita

---

19 *prohibebas* — 27 *a P. nostro esset* —

---

§ 2. *Etsi quamvis.* Cum Perizonio ad Sanctii Min. III. 14 adn. 2 et Handio, Turs. II. p. 605 iudico has particulas componendas esse, non ut vulgo fit h. l. divellendas. Concessivo *etsi* respondet in apodosi *certe,* non possunt *etsi certe fuisti* opponi praegressis *quamvis non fueris.*

§ 3. *Tu qui* εὐθανασίαν sc. laudas. Schutzio Atticus videtur respexisse ad Tusc. I. 45. Ceterum e corruptelis cod. Med. *Bene igitur — bene relinque patriam* mihi suspicio orta est Atticum ita scripsisse: *Visne igitur tu, qui* εὐθανασίαν, *relinquere patriam?* tu sane non relinques patriam.

Inhibebas. Sic scripsi pro vulg. *prohibebas,* quum in margine edit. 1584 notatum sit et facile explicet vitium cod. Med. *iubebas* Eodem verbo utitur Cic. Verr. V. 163.

Elimes ɔ: elabores, expolias. *Elimandi* verbum in scriptis Ciceronis non invenitur.

§ 4. *Nam si a Phaedro nostro esset.* Simile exemplum e Ciceronis scriptis non memini. Scripsisset: *si Phaedri nostri factum esset* aut *si a Ph. profectum esset.* Sed scripsit, opinor.

excusatio esset. Nunc quid respondemus?" Ergo id erat meum factum, quod Catoni probare non possem? flagitii scilicet plenum et dedecoris. Utinam a primo ita tibi esset visum! Tu mihi, sicut esse soles, fuisses Cato. 5. Extremum illud vel molestissimum: „Nam Brutus noster silet," hoc est, non audet hominem id aetatis monere. Aliud nihil habeo, quod ex his a te verbis significari putem, et hercule ita est. Nam XVI. Kal. Sept. quum venissem Veliam, Brutus audivit. Erat enim cum suis navibus apud Haletem fluvium, citra Veliam milia passuum III. Pedibus ad me statim. Dii immortales, quam valde ille reditu vel potius reversione mea laetatus, effudit illa omnia, quae tacuerat! ut recordarer illud tuum: „nam Brutus noster silet." Maxime autem dolebat me Kal. Sext. in senatu non fuisse. Pisonem ferebat in caelum; se autem laetari, quod effugissem duas maximas vituperationes: unam, quam itinere faciendo me intelligebam suscipere, desperationis ac relictionis rei publicae, flentes mecum vulgo querebantur, quibus de meo celeri reditu non probabam; alteram, de qua Brutus et qui una erant — multi autem erant — laetabantur, quod eam vituperationem effugissem, me existimari ad Olympia. Hoc vero nihil turpius quovis rei publicae tempore, sed hoc *ἀναπολόγητον*. Ego vero austro gratias miras, qui me a tanta infamia averterit. 6. Reversionis has [speciosas] causas habes, iustas illas quidem et magnas, sed nulla iustior, quam quod tu idem aliis literis: „Provide, si cui quid debetur, ut sit unde par pari respondeatur. Mirifica enim *δυςχρηστία*

6 *ex iis* —

Atticus *esses,* (in Med. *esse* legitur) quomodo Cicero Fin IV. 7 *Zeno et ab eo qui sunt,* de qua locutione vid. Hand. in Turs. I. p. 36. Atque quo magis credam ita scribendum esse facit Phaedri tanquam vivi mentio, etsi hunc ex epist. Fam. XIII. 1 a. 703 data iam tum obiisse apparet. — Ceterum Epicureus facile fugam defenderet e scholae suae praeceptis de dolore vitando.

§ 5. *Quod ex his a te verbis significari putem.* Ita in antiquis editt. scribitur. Vulgo dant *quod ex iis,* pro quo Med. de quo solo constat, habet *quod et iis.* Lambinus delevit praepositionem, quae defendi potest si haec ita dicta accipias: quod secundum haec verba a te significari putem. Idem non cadit in locum ab Ernesto citatum de Harusp. Resp. 26.

Pisonem ferebat in caelum propter orationem Kalendis Sext. in senatu habitam. Cf. Phil 1 10.

Quam — flentes mecum vulgo querebantur. Coniungitur utraque constructio *queri aliquam rem* et *queri cum aliquo* (cf. X. 3). Ceterum *flentes* cum Med. scribendum esse non *euntes,* quod in Z. fuisse videtur, dubitare non sinit adiectum *vulgo.*

Ad Olympia ɔ: ad ludos Olympicos visendos ire.

§ 6. [*Speciosas*]. Vocabulum Ernesto merito suspectum seclusit Orellius, iubente Wesenbergio Emend. p. 119, quum illud ante *iustas et magnas* mire langueat.

Unde par pari respondeatur ɔ: unde debitoribus satisfiat. Sine causa Ernestus negat ita Atticum nisi per iocum scribere potuisse. Non meminerat loci ex his epistolis VI. 1, 22 *paria paribus respondeamus.* At ibi non de pecuniae solutione agitur. Fateor, sed non video cur minus recte hoc, quam illo modo formula usurpari existimetur.

est propter metum armorum." In freto medio hanc epistolam legi, ut, quid possem providere, in mentem mihi non veniret, nisi ut praesens me ipse defenderem. Sed haec hactenus. Reliqua coram. 7. Antonii edictum legi a Bruto et horum contra scriptum praeclare. Sed quid ista edicta valeant aut quo spectent †plane non video, nec ego nunc, ut Brutus censebat, istuc ad rem publicam capessendam venio. Quid enim fieri potest? Num quis Pisoni est assensus? Num rediit ipse postridie? Sed abesse hanc aetatem longe a sepulcro negant oportere. 8. Sed obsecro te, quid est quod audivi de Bruto? Piliam *πειράζεσθαι παραλύσει* te scripsisse aiebat. Valde sum commotus, etsi idem te scribere sperare melius. Ita plane velim. Ei dicas plurimam salutem et suavissimae Atticae. Haec scripsi navigans, quum Pompeianum accederem, XIIII. Kal.

Δυσχρηστία, difficultas rerum explicandarum. Hic cogitandum de molestia pecuniae mutuo sumendae. Cf. Victorii V. L. XXIII. 6.

Ut, quid — defenderem ↄ: nec illa legens quidquam reperiebam, quo illis satisfacerem, nisi hoc unum ut ipse adessem.

§ 7. *A Bruto.* Sic scripsit, quum plenius dicendum esset *a Bruto acceptum.* Similis ellipsis in illis Horatii Sat. II. 3, 69 *Scribe decem a Nerio.* Seqq. verba *et horum contra* de edicto Bruti et Cassii intelligi debere, etiamsi unius Bruti nomen praecedit, vel tirones videbunt. Nemo facile probabit suspicionem Alani *ab utro,* quod principes editiones habent pro *a Bruto,* esse initium edicti.

Sed — negant oportere. Cohaerent cum illis: *nec ego nunc — venio.* Sententia est: non venio ut remp. capessam, sed ut in patria moriar.

§ 8. *Πειράζεσθαι παραλύσει* ↄ: "*temptari* (XI. 23, 1) *resolutione nervorum,* ut vertit Celsus III. 27." Corrad.

Quum Pompeianum accederem. Recte Ruhnkenius ad Muret. I. p. 78 scripsit magis Ciceronianum esse huic verbo addere praepositionem, ubi habet appropinquandi vel se ad aliquem conferendi vim. Nam quum alii scriptores, ut Cornel. Nep. Them. 4 Hann. 8., Salustius locis a Kritzio indicatis ad Iug. 18, 9, Tacitus Hist. III. 24 praepositionem omittant, praeter hunc locum non memini me sic apud Ciceronem invenire. Nam quod legitur in Milon. 59 *proxime Deos accessit* diversi generis est, pendetque accusativus ab adv. *proxime.* Neque tamen Corrado concedi potest, hic legendum esse *quum in P. accederem;* nam qui adhuc navigat, potest ille quidem dici *ad aliquem locum terrae accedere,* non *in aliquem.*

VIII. (*A. U. C.* 710.)

1. Quum sciam quo die venturus sim, faciam ut scias. Impedimenta exspectanda sunt, quae Anagnia veniunt, et familia aegra est. Kal. vesperi literae mihi ab Octaviano. Magna molitur. Veteranos, † quiqui

---

4 *quiqui* sine suspicione corruptelae.

---

§ 1. *Quae Anagnia veniunt.* Quum haec epistola cum praecedenti (XV. 13) et aliquot seqq. e Puteolano data sit, molesta est Anagniae mentio. Atque in v. c. Lambini, id est in Tornaesiano, legebatur huius nominis loco *inania,* in Ball. *an via,* in Helmst. *an in via,* ut scriptura satis dubia sit. Fortasse scribendum: *quae a Velia veniunt.*

Kal. scil. Novemb., ut recte docuit Corradus probante Malaspina.

Casilini et Calatiae sunt, perduxit ad suam sententiam. Nec mirum: quingenos denarios dat. Cogitat reliquas colonias obire. Plane hoc spectat, ut se duce bellum geratur cum Antonio. Itaque video paucis diebus nos in armis fore. Quem autem sequamur? Vide nomen, vide aetatem. Atque a me postulat, primum ut clam colloquatur mecum vel Capuae vel non longe a Capua. Puerile hoc quidem, si id putat clam fieri posse. Docui per literas id nec opus esse nec fieri posse. 2. Misit ad me Caecinam quendam Volaterranum, familiarem suum, qui haec pertulit: Antonium cum legione Alaudarum ad urbem pergere, pecunias municipiis imperare, legionem sub signis ducere. Consultabat, utrum Romam cum CIↃ CIↃ CIↃ. veteranorum proficisceretur, an Capuam teneret et Antonium venientem excluderet, an iret ad tres legiones Macedonicas, quae iter secundum mare superum faciunt, quas sperat suas esse. Eae congiarium ab Antonio accipere noluerunt, ut hic quidem narrat, et ei convicium grave fecerunt contionantemque reliquerunt. Quid quaeris? Ducem se profitetur nec nos sibi putat deesse oportere. Equidem suasi, ut Romam pergeret. Videtur enim mihi et plebeculam urbanam et, si fidem fecerit, etiam bonos viros secum habiturus. O Brute, ubi es? quantam εὐκαιρίαν amittis! Non equidem hoc divinavi, sed aliquid tale putavi fore. Nunc tuum consilium exquiro. Romamne venio, an hic maneo, an Arpinum — ἀσφάλειαν

---

† *Quiqui — sunt.* „Cicero num *quiqui* scripserit, dubito; neque enim apta est significatio, Octavianum sine discrimine omnes, quicumque Casilini et Calatiae fuerint, perduxisse ad suam sententiam et Med. codex, in quo ita scribitur, mendose omittit *sunt* prorsus contra Ciceronis consuetudinem" Madv. ad Fin. p. 423. Fortasse scribendum: *qui quidem Casilini sunt et Calatiae.*

Vide nomen, vide aetatem. Nomen Caesaris, aetatem undeviginti annorum. Vid. Monum. Ancyr. tab. I. v. 4 et Tac. Ann. XIII. 6. Neutro satis fidendum erat.

§ 2. *Cum legione Alaudarum.* Agunt de hac legione a Caesare in Gallia conscripta, cui nomen impositum ab *alauda*, Gall. *allouette*, Casaubonus ad Suet. Caes. 24 et Nipperdeius in Quaestt. Caes. p. 120.

Legionem sub signis ducere. Hoc est e certa Manutii correctione, quum codd. habeant *suis* non *sub*. Sed constanter dici *sub signis ducere, habere, ire* sim. lexica satis docent.

Congiarium. Non vidi qui hoc nomine uteretur ante Ciceronem h. l. et X. 7, 3. Sequentis aetatis scriptores distinxerunt inter *congiarium*, quod plebi, et *donativum*, quod militibus dabatur. Cf. Ruhnk. ad Suet. Caesarem 27.

Εὐκαιρίαν, opportunitatem, ut interpretatur Cicero Fin. III. 45.

Romamne venio, cet. Alterum utrum certe scripsit Cicero, vel quod Wesenbergius, Emend. p. 81 proposuit: *Nunc tuum consilium exquiro, Romamne veniam, an hic maneam, an Arpinum — fugiam*, vel quod mihi magis placet: *Nunc tuum consilium exquiro. Romamne venio, an hic maneo, an Arpinum — fugio?* De indicativo praesentis temporis, quando quis rogat, quid faciendum sit, accurate disputavit Madv. Op. Acad. II. p. 40 sq. Cum h. l. cf. Att. XIII. 40: *Quid mi auctor es? advolone an maneo?*

† *Romam, ne desideremur.* His verbis signum corruptelae praeposui, quum manifesto non ita a Cicerone profecta sint. Tribus propositis, de quibus Attici consilium quaerit, aut singulorum rationes erant reddendae, cur placerent, aut aliquid saltem adiiciendum, unde intelligeretur, quid ex tribus illis ipsi optimum videretur. Nude *Romam* e superiori quae-

habet is locus — fugiam? † Romam, ne desideremur, si quid actum videbitur. Hoc igitur explica. Nunquam in maiore *ἀπορίᾳ* fui.

---

stione posse reponi non credo. Quare suspicor verbum excidisse, ut *malo*, quod ante *Romam* a librariis neglectum fortasse in *fugiam* pro *fugio malo* latet.

Ne desideremur, si quid actum videbitur. Cf ep. 9. *Metuo, ne quae ἀριστεία me absente.* Cupiebat Cicero suis consiliis suaque auctoritate rem actam adiuvare eamque ad bonum exitum perducere. Cf. Moseri Symb. Crit. VIII. p. 20

IX. (*A. U. C.* 710.)

Binae uno die mihi literae ab Octavio; nunc quidem, ut Romam statim veniam, velle se rem agere per senatum. Cui ego, non posse senatum ante Kal. Ian.; quod quidem ita credo. Ille autem addit c o n s i l i o t u o. Quid multa? Ille urget: ego autem *σκήπτομαι*. Non confido aetati. Ignoro quo animo. Nil sine Pansa tuo volo. Vereor ne valeat Antonius, nec a mari discedere libet et metuo ne quae *ἀριστεία* me absente. Varroni quidem displicet consilium pueri, mihi non sic. Firmas copias habet, Brutum habere potest, rem gerit palam, centuriat Capuae, dinumerat. Iam iamque video bellum. Ad haec rescribe. Tabellarium meum Kalend. Roma profectum sine tuis literis miror.

---

8 *mihi non. Si firmas* — 9 *potest; et rem* —

Varroni displicet consilium pueri, mihi non. Moserus Symb. Crit. VI. 9 dubitat, num in fine v. *displicet* sit repetendum. Cf. ad XIV. 12, 2. Et sane non solet Cicero sic nude in extrema sententia *non* ponere, quamquam hoc statuit Handius Turs. IV. p. 268, qui tamen praeter haec duo ex epistolis nulla exempla citavit. Sed h. l. scripsit Cicero *mihi non sic*, unde factum in Z *si*, quod male reliquis verbis additur, ut librarius cod. Gudiani Tusc. III. 22 pro *sic dicuntur* scripsit *si dicuntur*. *Sic* dicitur pro *adeo*, *valde*.

Firmas habet copias, *Brutum habere potest*, *rem gerit palam. Et* ante *rem* cur deleverim nemo, qui Ciceronis usum novit, non videt.

Centuriat ɔ: veteranos in centurias describit iisque quingenos denarios dat, ut scripsit Cicero ep. 8, 1. Victorius v. *centuriare* munivit loco ex orat. ad Quir. post red. 13. Livius XII. 38 narrat *equites decuriatos*, *centuriatos pedites*.

X. (*A. U. C.* 710)

1. vii. Id. veni ad me in Sinuessanum. Eodem die vulgo loquebantur Antonium mansurum esse Casilini. Itaque mutavi consilium. Statueram enim recta Appia Romam. Facile me ille esset assecutus. Aiunt

---

VII. Id. E subscriptione epistolae manifestum est non alium diem hic posse nominari. Victorius in suo codice invenerat *VI veni ad me*, idemque in duobus erat Malaspinae libris. In Med. quod scriptum est CN plane absurdum est. Bosius addidit *Kal.*, quod verum esse nequit.

Mansurum ɔ: pernoctaturum. Eadem vi hoc

enim cum Caesarina uti celeritate. Verti igitur me a Minturnis Arpinum versus. Constitueram ut v. Idus aut Aquini manerem aut in Arcano. 2. Nunc, mi Attice, tota mente incumbe in hanc curam. Magna enim res est. Tria sunt autem, maneamne Arpini an propius accedam an veniam Romam. Quod censueris faciam. Sed quam primum: avide exspecto tuas literas. vi. Idus mane in Sinuessano.

---

verbum legimus IV. 19 extr., V. 16, 3 et VII. 21, 1. Cf. Drak. ad Liv. III. 45, 7. Quis non meminit ex Hor. Carm. I. 1; *manet sub Iove frigido venator?*

Caesarina. Haec forma adiectivi est suspecta. Nepos in Att. 7 bellum civile *Caesarianum* vocat. Apud poëtas quicquid Caesaris est, appellatur *Caesareum.*

Verti igitur me a Minturnis Arpinum versus. Cicero volebat viam Appiam, qua Antonius proficiscebatur, Minturnis relinquere ibique ad dextram flectere. Sed de re nondum perfecta, sed animo concepta, tempore praeterito non potest uti. Igitur scribendum *vertam* vel *verto,* quod de re iamiam instanti dici potest, nisi forte statuas Ciceronem hic respicere tempus, quando Atticus epistolam legeret. Cf. adnot. Graeteri ad hanc epist. vol. VII. p. 170 seqq., ubi iter Ciceronianum recte narratur.

XI. (*A. U. C.* 710.)

1. Nonis accepi a te duas epistolas, quarum alteram Kal. dederas, alteram pridie. Igitur prius ad superiorem. Nostrum opus tibi probari laetor, ex quo *ἄνθη* ipsa posuisti, quae mihi florentiora sunt visa tuo iudicio. Cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam. De Sica ita est, ut scribis. † Hasta aegre me tenui. Itaque perstringam sine ulla contumelia Sicae aut Septimiae, tantum ut sciant *παῖδες παίδων* sine

---

6 *ut scribis. At st! aegre* — 7 *Siccae* —

---

§ 1. *Nostrum opus.* Dicit libros de Gloria, ut apparet ex iis quae ep. 2, 6 de iis scripsit. De *cerulis miniatulis* vid. XV. 15, 4.

De Sica cet. Haec et reliqua quae hac § continentur spectant ad orat. Philipp. II. 3, ubi Cicero obscurius Antonium perstringere maluit, quam Sicae *familiaris et necessarii* sui infamiam detegere. Scilicet videtur Antonius non tantum e Fadia liberos habuisse, sed etiam cum Septimia, Sicae uxore, familiarius vixisse. Sed Sicae causa orator de Septimia tacuit.

† *Hasta aegre me tenui,* e Med. scripsi. Orellius recepit Bosii emendationem: *At st! aegre me tenui.* Ego dubito, utrum sit legendum: *Heus tu, aegre me tenui,* an: *Ab ista aegre me tenui.* Hoc tamen melius videtur eique favet scriptura Med. Similis constructionis exemplum suppeditat ep. ad Q. fr. III. 2, 2. *Ego tamen teneo ab accusando, vix me hercule sed tamen teneo. Ab ista* est a Septimia. Pro futuro *perstringam,* quod de oratione iam scripta non recte ponitur, scribendum puto *perstringo Antonium.*

Sine vallo Luciliano. Si vera est scriptura codd. Med. Hisp. Oxonn., vere eam interpretatur Corradus his verbis: „sine vallo, quo se Lucilius et scripta sua muniebat, quum dicebat se neque ab indoctissimis, neque a doctissimis legi velle II. de Orat. [25]. Ego vero non recusabo, quominus omnes, praesertim posteri mea legant I. de Fin. [7] et ita *παῖδες παίδων* sciant, quae sequuntur." Sin fuit in libro scripto *sine ullo L.,* in eo vel latet voc. Graecum, vel id quod coniecit Theod. Marcilius ad Suet. Vespas. 13 *sine velo Lu-*

vallo Luciliano, eum ex Gaii Fadii filia liberos habuisse. Atque utinam eum diem videam, quum ista oratio ita libere vagetur, ut etiam in Sicae domum introeat! Sed illo tempore opus est, quod fuit illis IIIviris. Moriar, nisi facete! Tu vero leges Sexto eiusque iudicium mihi perscribes. *Εἰς ἐμοὶ μύριοι.* Caleni interventum et Calvenae cavebis. 2. Quod vereris ne *ἀδόλεσχος* mihi tu, quis minus? cui, ut Aristophani Archilochi iambus, sic epistola longissima quaeque optima videtur. Quod me admones, tu vero etiamsi reprehenderes, non modo facile paterer, sed etiam laetarer; quippe quum in reprehensione est prudentia cum *εὐμενείᾳ*. Ita libenter ea corrigam, quae a te animadversa sunt. *Eodem iure, quo*

---

1 † *vallo — Galli Fadii —* 3 *opus est,* † *quod fuit illis triumviris —*

---

ciliano. Ceteris coniecturis, quas quidem vidi, omnibus *sillo, sale, ὕσλῳ, ὕλλῳ, felle, bile,* quod coni. Moserus, Symb Crit. VIII. p. 21, hoc maxime obstat, quod tum haec verba neque cum *παῖδες παίδων*, neque cum *sciant* constructa bonam praebent sententiam.

Ex Gaii Fadii filia. Sic utique scribendum, non *Galli Fadii.* Nam homo ille libertinus (Phil. II. 3. III. 17), e cuius filia Antonius liberos sustulerat, manumissus a C. Fadio Gallo patroni praenomen et nomen accepit ex more, sed cognomine abstinuit. Codicibus autem in hac re non nimium tribui debet; nam ut hic *Gaii* loco dant *Galli* vel *Gali,* sic XV. 13, 3 in omnibus pro *Gaio* est *Gallo.* At obstat, quod ille loco citato e Phil. II. *Q. Fadius* appellatur. Audio, sed non video cur codicibus, quae eam orationem servant, plus tribuatur auctoritatis, quam iis, qui hic conspirant in alio praenomine. Immo facile G. in Q. depravari potuit et ex h. l. restitui debet.

Sed illo tempore opus est, quod fuit illis IIIviris. Dicit Cicero, ut ubique legatur oratio sua in M. Antonium, opus esse tempore, in quo magna regnaret libertas dicendi et scribendi. Sed illud tempus designat ratione faceta, quae ex aliqua Attici epistola petita videtur, qui Pompeium et Caesarem, non quia aliquando cum Crasso coniuncti plurimum in rep. potuerant, sed quod uterque *tres uxores* habuerat, nominaverat *IIIviros.* Hanc coniecturam a Bosio verbo prolatam bene munivit Schutzius, nec video quid ei obiici possit. Itaque non probo, sed aliorum causa describo ingeniosam I. F. Gronovii emendationem, ab Orellio comprobatam: » — *quo fuerint illi IIIviri,* hoc est, quum perierint Antonii fratres, Marcus, Lucius, Caius." Scripsi IIIviris, quod pronuntiandum est *tribus viris,* non ut fit barbare *triumviris.*

Tu vero leges orationem illam *Sexto* Peducaeo, quem Cicero in epistt. ad Att. solet solo praenomine indicare.

Caleni interventum et Calvenae cavebis ɔ: cavebis ne illa oratio recitetur coram Antonii amicis. Duo nominat, quorum alter est Q. Fufius *Calenus,* qui aperte M. Antonio favebat, Phil. XII. 1; alterum ficto nomine designat, quo usus est XIV. 2, 2 et 9 extr. ad indicandum C. Matium. Atque ad eundem nunc respici verisimile fit ex ipsius Matii epistola quadam Fam. XI. 28, in qua § 7 scribit se consulis Antonii domum saepe salutandi causa venire. Aperte erravit scriptor Gallicus, qui in disp. de re scenica vett. anno 1839 edita in horreo, quod inscribitur *Revue des deux mondes,* hic. Sp. Maecium Tarpam intelligendum esse censuit.

§ 2. *Ut Aristophani Archilochi iambus.* Recte monent interpretes Aristophanem esse grammaticum Alexandrinum, saepius a Cicerone laudatum. Post *epistola* deest *tua,* ut Lambinus vidit.

Eodem iure, quo Rubriana. Phil. II. 103 nunc legitur: — *advolas in M. Varronis — fundum Casinatem. Quo iure? quo ore? Eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii praedia.* Cicero, quum initio scripserat: *Eodem, quo in Scipionis,* ab Attico admonitus hoc non accurate dici, quum M. Antonius Tiburtinum Metelli Scipionis alio

Rubriana potius, quam *quo Scipionis*, et de laudibus Dolabellae deruam cumulum. Ac tamen est isto loco bella, ut mihi videtur, *εἰρωνεία*, quod eum ter contra cives in acie. Illud etiam malo, *indignissimum est hunc vivere*, quam: *quid indignius?* 3. *Πεπλογραφίαν* Varronis tibi probari non moleste fero, a quo adhuc Ἡρακλειδεῖον illud non abstuli. Quod me hortaris ad scribendum, amice tu quidem, sed me scito agere nihil aliud. Gravedo tua mihi molesta est. Quaeso adhibe, quam soles, diligentiam. O Tite tibi prodesse laetor. Anagnini sunt Mustela *ταξιάρχης* et Laco, qui plurimum bibit. Librum, quem rogas, perpoliam et mittam. 4. Haec ad posteriorem. *Τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος*, quatenus Panaetius, absolvi duobus. Illius tres sunt; sed quum initio divisisset ita, tria genera exquirendi officii esse, unum, quum deliberemus honestum an turpe sit, alterum, utile an inutile, tertium, quum haec inter se pugnare videantur, quomodo iudicandum sit, qualis causa Reguli, redire honestum, manere utile: de duobus primis praeclare disseruit, de tertio pollicetur se deinceps, sed nihil scripsit. Eum locum Posidonius persecutus (est). Ego autem et eius librum arcessivi et ad Athenodorum Calvum scripsi, ut ad me *τὰ κεφάλαια* mitteret, quae exspecto: quem velim cohortere et roges, ut quam primum. In eo est *περὶ τοῦ κατὰ περίστασιν*

---

2 *Attamen* — 16 *persecutus. Ego* —

---

modo acquisiverat, eo loco reponi volebat: *Eodem, inquies, quo in Rubriana.*

De laudibus Dolabellae. Ibid. 75, maxime his verbis: *Ter depugnavit Caesar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus adfuit his pugnis Dolabella.*

Ac tamen pro vitioso *attamen* restitui secundum Madvigii admonitionem Opusc. I. p. 491 et ad Cic. de Fin. p. 289 et 872. Male de illis particulis indicavit R. Sturenburgius ad orat. p. Archia p. 51 seqq. edit. Lips. 1839.

Indignissimum est hunc vivere. Prior manus Ciceronis remansit ibid. 86 *Quid indignius quam vivere eum, qui imposuerit diadema.*

§ 3. Πεπλογραφίαν *Varronis.* Plurimas virorum doctorum de eo libro opiniones cognoscere licet ex altera editione Galli Beckeriani I. p. 46—52 et e docta adnotatione Wustemanni ad eum locum, edita in Novis Ann. Philol. Vol. 57. p. 123—132.

Gravedo tua. Cf. ad X. 10, 3.

O Tite. His verbis designatur Ciceronis dialogus de senectute, qui ita incipit.

Anagnini sunt Mustela τ. et Laco. Hoc quoque pertinet ad Phil. II., ubi Attici librarius nomina haec apposuit. Certe in omnibus libris Mss. et editis nunc leguntur c. 41, 106.

Librum, quem rogas, perpoliam et mittam. Acute Mongaltius haec verba refert ad *Topica*, quae nuper Cicero in cursu maritimo conscripserat et Rhegio ad Trebatium miserat. Fam. VII. 19.

§ 4. Cf. Beierus ad Cic. Off. II. p. 196 seq. In verbis *Eum locum Posidonius persecutus* verbum *est* addidi, ut ante me Klotzius fecerat.

Ad Athenodorum Calvum, Tarsensem, philosophum Stoicum, Octavii praeceptorem. Cf. epist. 14, 4 et Fam. III. 7, 5. Plura de eo, sed non omnia satis certa, scripsit Is. Eil. Harkenrothius in Misc. Observ. Novis anni 1740 T. I p. 49—62.

Περὶ τοῦ κ. π. καθήκοντος, de eo, quod pro re nata officium est, de officio, quod temporis ratio postulat.

καθήκοντος. Quod de inscriptione quaeris, non dubito quin *καθῆκον* officium sit, nisi quid tu aliud; sed inscriptio plenior de officiis. *Προσφωνῶ* autem Ciceroni filio. Visum est non *ἀνοίκειον*. 5. De Myrtilo dilucide. O quales tu semper istos! Itane in D. Brutum? Dii istis! 6. Ego me, ut scripseram, in Pompeianum non abdidi, primo tempestatibus, quibus nil tetrius, deinde ab Octaviano quotidie literae, ut negotium susciperem, Capuam venirem, iterum rem publicam servarem, Romam utique statim.

- - - *αἴδεσθεν μὲν ἀνήνασθαι, δεῖσαν δ' ὑποδέχθαι.*

Is tamen egit sane strenue et agit. Romam veniet cum manu magna, sed est plane puer. Putat senatum statim. Quis veniet? Si venerit, quis, incertis rebus, offendet Antonium? Kal. Ian. erit fortasse praesidio, aut quidem ante depugnabitur. Puero municipia mire favent. Iter enim faciens in Samnium venit Cales, mansit Teani. Mirifica *ἀπάντησις* et cohortatio. Hoc tu putares? Ob hoc ego citius Romam, quam constitueram. Simul et constituero, scribam. 7. Etsi nondum stipulationes legeram — nec enim Eros venerat —, tamen rem pridie Idus velim conficias. Epistolas Catinam, Tauromenium, Syracusas commodius mittere potero, si Valerius interpres ad me nomina gratiosorum scripserit. Alii enim sunt alias, nostrique familiares fere demortui. Publice tamen scripsi, si uti vellet eis Valerius, aut mihi nomina mitteret. 8. De Lepidianis feriis Balbus ad me usque ad III. Kalend. Exspectabo tuas literas, deque Torquati

---

§ 5. *De Myrtilo* cet. Haec quo modo expedienda sint, docui ad XV. 13, 6.

O quales — istos! ɔ: o quam Antonii amicos recte cognoscis et vere describis.

§ 6. *Ut scripseram*, in ep. 7 h. l. extr.

Ἀἴδεσθεν — ὑποδέχθαι Eodem Homeri versu utitur supra VI. 1, 22.

Est plane puer. Saepe sic appellat Octavianum, ut Alexandrum olim Demosthenes (Plut. Demost. 26). Sed utrumque male iudicasse eventus docuit.

Simul et. Hic quoque dubito de hac formula et *simul ut* scribendum puto, vel cum Bosio *simul ac.*

§ 7. *Etsi nondum stipulationes legeram*, cet. Non potest de h. l. certi quid pronunciari, sed probabilis est suspicio Manutii, qui putabat Ciceronem aliquod praedium vendere velle, pro quo alii se pecuniam daturos spoponderant. Dubito an Ocellae mentio in ep. seq. huc spectet.

Valerius interpres. Cf. I. 12, 2. Videtur aliquid negotii in Sicilia habuisse et a Cicerone petiisse, ut sibi literas daret ad Siculos, qui tum gratia et auctoritate plurimum valerent.

Alias ɔ: alio tempore, ut docuit Madvigius ad Cic. Fin. p. 19. Non semper iidem homines sunt gratiosi.

Publice t. scripsi ɔ: scripsi, quae in curia Catinae, cet. recitarentur. Praegnantem, ut Grammatici dicunt, adverbii usum demonstrant quoque haec ex epist. Ciceronis ad Pompeium, Fam. V. 7 in.: *Ex literis tuis, quas publice misisti* ɔ: quas ad senatum misisti. Ibid. XV. 1, 1 *publice scribere* est scribere ad coss. praett. tribb pl. senatum, quibus ea epistola inscribitur.

Aut mihi nomina mitteret. De usu coniunctivi dixi ad II. 1, 3 *aut ne poposcisses.*

§ 8. *De Lepidianis feriis* cet. ɔ: Balbus ad me scripsit dies in auspiciis Lepidi descrip-

negotiolo sciturum (me) puto. Quinti literas ad te misi, ut scires, quam valde eum amaret, quem dolet a te minus amari. Atticae, quoniam, quod optimum in pueris est, hilarula est, meis verbis suavium des volo.

---

1 *sciturum puto* —

---

tos, qui feriae sunt senatui, finire a. d. III Kal. Ianuarias, ut apparet ex ep. 5, 4. Pro *Lepidianis* Malaspina volebat *Lepidanis*, ut scripserunt Ern. et Sch., sed male. Non deterius esset *Lepidinis*. Cf. Reisig. Schol. p. 166 sq.

Sciturum (me) puto. Perspicuitas postulat, ut pronomen addatur. Id facilius post *sciturum* intercedit, quam ex *neque* libri Med. efficias *meque de*, ut Lambinus correxit. Ipsum vero illud *neque* dubium reddit, an non cum Bosio scribendum sit: *meque T. negotiolo staturum puto*, ut sit a *sisto me*.

In pueris. Puerorum nomine puellas contineri multi observarunt, quos laudat S. Obbarius ad Hor. Ep. 1. 2, 44. Attica, quo tempore Cicero illa scripsit, annum aetatis duodecimum agere poterat. Cf. adnot. mea ad V. 19, 2.

Suavium des volo. Ita recte Orellius in edit. alt. e cod. Z. Vulgo contra Ciceronis usum edunt: *suavium des. Vale.* Cf. Wesenberg. Emend. p. 8, qui comparavit Fam. IX. 21, 2, *quorum quidem tu omnium patriciorum imagines habeas volo.*

XII. (*A. U. C.* 710.)

Oppii epistolae, quia perhumana erat, tibi misi exemplum. De Ocella, dum tu muginaris nec mihi quidquam rescribis, cepi consilium domesticum. Itaque me pridie Idus arbitror Romae futurum. Commodius est visum frustra me istic esse, quum id non necesse esset, quam, si opus esset, non adesse, et simul ne intercluderer metuebam. Ille enim iam adventare potest, etsi varii rumores multique, quos cuperem veros. Nihil tamen certi. Ego vero, quidquid est, tecum potius, quam animi pendeam, quum a te absim, et de te et de me. Sed quid tibi dicam? Bonum animum. De Ἡρακλειδείῳ Varronis, negotia salsa. Me quidem nihil unquam sic delectavit. Sed haec et alia maiora coram.

De Ocella. Cf. ad X. 10, 4.

Muginaris ɔ: tarde agis, causaris, cessas. Hanc vim verbi esse puto in versu ex Aquis caldis T. Attae, quem Ribbeckius ita edidit: *atque ita muginantur hodie, at ego iam occlusero Fontem*, etsi Nonius, qui versum laudat, verbum interpretatur *murmurare*. Eodem verbo usum esse Varronem scimus e Praef. Hist. Nat. Plinii § 18, ubi tamen Silligius alteram formam *musinari* recepit.

Consilium domesticum ɔ: a me ipso. Corr. Cf. X. 14, 2 *id domi est.*

Tecum potius. Paulo durior est ellipsis verbi. Fortasse *sum* post *tecum* omissum est.

De Ἡρ. *Varronis negotia salsa. Me quidem — delectavit* ɔ: quae mihi scripsisti de Ἡρ. Varronis, plena sunt salis valdeque me delectarunt. In iis, quae proxime praecedunt, *bonum animum* sc. habeamus, recte a Victorio e cod. Med. leviter corrupto (*bonam enim unde* Ἡρ.) correctum esse, et temere Bosium et Popmam, aliquod Graecum hinc elicuisse πονοῦμαι *enim* vel πόνῳ ἐνί, non eget demonstratione.

XIII. a. (*A. U. C.* 710.)

1. O casum mirificum! VI. Idus quum ante lucem de Sinuessano surrexissem venissemque diluculo ad pontem Tiretium, qui est Minturnis, in quo flexus est ad iter Arpinas, obviam mihi fit tabellarius, qui me offendit *δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντα.* Ego statim, cedo, inquam, si quid ab Attico. Nondum legere poteramus; nam et lumina dimiseramus nec satis lucebat. Quum autem luceret, ante scripta epistola ex duabus tuis prior mihi legi coepta est. Illa omnium quidem elegantissima. Ne sim salvus, si aliter scribo, ac sentio: nihil legi humanius. Itaque veniam, quo vocas, modo adiutore te. Sed nihil tam *ἀπροσδιόνυσον* mihi primo videbatur quam ad eas literas, quibus ego a te consilium petieram, te mihi ista rescribere. 2. Ecce tibi altera, qua hortaris *παρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα, νήσου ἔπι Ψυρίης*, Appiam *ἐπ' ἀριστέρ' ἔχοντα.* Itaque eo die mansi Aquini. Longulum sane iter et via mala; inde postridie mane proficiscens has literas dedi.

§ 1. *De Sinuessano surrexissem* ɔ: e lecto surrexissem et de Sinuessano profectus essem.

Ad pontem Tiretium. Nomen aliunde ignotum pontis in fl. Liri. Deinde voc. πλόον non de navigatione sumendum esse, sed de cursu pedestri e § 2 apparet.

Cedo. Cf. ad IX. 18, 3.

Lumina sunt faces. Cf. Casaub. ad Suet. Caes. 31.

§ 2. Παρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα, νήσου ἔπι Ψυρίης. Versibus Homericis ex Od. III. 171 sq. Atticus iter amico indicaverat secundum Apenninum ad insulam Arpinatem, Appia via sinistrorsus relicta.

Via mala. Obtemperavit Orellius Wesenbergio, Emend. p. 10, ante quem Popma in codd. vestigiis, *mata, inata,* hoc inesse iam docuerat. Reiicienda igitur coniectura Salmasii ad Hist. Aug. script. p. 461 B. *malla,* et Moseri Symb. Crit. VI. p. 15 *avia,* non minus quam παραδιορθώσις cod. Helmst. *inepta.*

XIII. b. (*A. U. C.* 710.)

1. * * * * et quidem ut a me dimitterem invitissimus, fecerunt Erotis literae. Rem tibi Tiro narrabit. Tu, quid faciendum sit, videbis. Praeterea, possimne propius accedere — malo enim esse in Tusculano aut uspiam in suburbano — an etiam longius discedendum putes, crebro ad me velim scribas. Erit autem quotidie cui des. 2. Quod praeterea consulis quid tibi censeam faciundum, difficile est, quum absim. Verum-

§ 1 ...*et quidem.* Haec a superioribus separanda esse et nonnulla verba in lacuna periisse acute vidit Mongaltius. Schutzius autem haec fere supplenda vidit: *Tantum quod Arpinum veneram,* ⌈*quum*⌉ *Tironi has ad te literas dedi. Equidem ut* cet.

§ 2. *Verumtamen — communiter.* » Si pares copiis sunt Antonius et Octavius, Romae tibi censeo manendum; — sin superior alteruter est, discedendum. Utercunque enim valet, periculum primo ad nos, qui remp. defendimus, deinde ab omnes manabit. Ita Manutius recte

tamen, si pares aeque inter se, quiescendum: sin, latius manabit et quidem ad nos, deinde communiter.

haec explicavit. Moserus Symb. Crit. VIII. p. 22 *pares aeque inter se* explicandum putat e sermonis familiaris quadam redundantia, et comparavit e Plauti Men. V. 9, 60 *aeque ambo pares.*

XIII. c. (*A. U. C.* 710.)

1. Avide tuum consilium exspecto. Timeo, ne absim, quum adesse me sit honestius: temere venire non audeo. De Antonii itineribus nescio quid aliter audio, atque ut ad te scribebam. Omnia igitur velim explices et ad me certa mittas. 2. De reliquo quid tibi ego dicam? Ardeo studio historiae — incredibiliter enim me commovet tua cohortatio —, quae quidem nec institui nec effici potest sine tua ope. Coram igitur hoc quidem conferemus. In praesentia mihi velim scribas, quibus consulibus C. Fannius M. F. tribunus pl. fuerit. Videor mihi audisse P. Africano, L. Mummio (censoribus). Id igitur quaero. Tu mihi de iis rebus, quae novantur, omnia certa, clara. III. Id. ex Arpinati.

10 *Mummio censoribus* —

§ 1. *Temere venire non audeo.* Primum voc. a Bosio tanquam e cod. prolatum, qui e Lambini consensu Tornaesianus fuisse videtur, non abiiciendum est propterea quod in Med. eius loco scriptum est *timere*, idque linea notatum. Moneo, ne quis Mosero hac in re fidem habeat, illud delenti Symb. Crit. VII. p 18.
Scribebam. Ep. 10, 1.
§ 2. *In praesentia.* Cf. ad VII. 14, 1.
Videor mihi audisse P. Africano, L. Mummio (censoribus). Ultimum vocabulum abest a Med., sed necessarium est, quod Cicero certe sciebat P. Scipionem Africanum nunquam cum L. Mummio consulem fuisse, sed a. u. 612 eos collegas fuisse in censura. Cicero putabat se aliquando legisse C. Fannium, C. Laelii generum, illo tempore fuisse tribunum plebis, sed quaerit nunc ex Attico, in quem annum illud incidat. Scire volebat, quia Fannii persona utebatur in dialogo de amicitia, quem tum ipsum scribebat. Wesenbergium Emend. p. 119 seq. in his verbis constituendis errasse censeo.
Quae novantur. Res novari dicuntur, quum rei publicae status mutatur. Cf. Kritzius ad Sal. Cat. 39, 3.

XIV. (*A. U. C.* 710.)

1. Nihil erat plane quod scriberem. Nam quum Puteolis essem, quotidie aliquid novi de Octaviano, multa etiam falsa de Antonio. Ad ea autem, quae scripsisti — tres enim acceperam III. Idus a te episto-

§ 1. *Multa etiam falsa de Antonio* se afferebantur vel audiebam. Moneo, ne quis incidat in Koehii errorem, qui quum suppleret *scripsi,* non tulit *falsa,* iisque male suppo-

las — valde tibi assentior, si multum possit Octavianus, multo firmius acta tyranni comprobatum iri quam in Telluris atque id contra Brutum fore; sin autem vincitur, vides intolerabilem Antonium; ut quem velis nescias. 2. O Sestii tabellarium, hominem nequam! Postridie Puteolis Romae se dixit fore. Quod me mones ut pedetemptim, assentior, etsi aliter cogitabam. Nec me Philippus aut Marcellus movet. Alia enim eorum ratio est, et, si non est, tamen videtur. Sed in isto iuvene, quamquam animi satis, auctoritatis parum est. Tamen vide, si forte in Tusculano recte esse possum, idne melius sit — ero libentius; nihil enim ignorabo — an hoc, quum Antonius venerit. 3. Sed, ut aliud ex alio, mihi non est dubium, quin, quod Graeci καθῆκον, nos officium. Id autem, quid dubitas, quin etiam in rem publicam praeclare quadret? Nonne dicimus consulum officium, senatus officium, imperatoris officium? Praeclare convenit, aut da melius. 4. Male narras de Nepotis filio. Valde mehercule moveor et moleste fero. Nescieram omnino esse istum puerum. Caninium perdidi, hominem, quod ad me attinet, non ingratum. Athenodorum nihil est quod hortere; misit enim satis bellum ὑπόμνημα. Gravedini, quaeso, omni ratione subveni. Avi tui pronepos

---

9 *ne id melius* — 12 *praeclare caderet* —

---

suit *salsa.* Vid. Mus. Rhen. XII. p. 279.

Quam in Telluris ɔ: quam factum est a senatu in aede Telluris, post diem tertium a caede Caesaris, a. d. XVI Kal. Apr. Vid. Phil. I. 1 et II. 89.

Quem velis. Quum sermo sit de Octaviano et Antonio, dicendum erat *utrum velis.* Sed optimis etiam scriptoribus *quis* excidit pro *utro.* Vid. Reisigii Scholae de Gramm Lat. § 205

§ 2. *Postridie — fore.* „Dixit se Romae fore postridie quam Puteolis discessisset." Man.

Ut pedetemptim ɔ: ne festinem in consilio capiendo, nec sequar L. Philippi aut C. Marcelli consilium, quibus neutram partem secutis fortasse excusatio parata erat ex affinitate, quae utrumque cum Caesare Octaviano coniungebat, cuius ille matrem Atiam, hic sororem Octaviam uxorem duxerat.

Idne melius sit. Sic scripsi cum Schutzio, ut notatum erat in margine edit. 1584. Nam si retinetur vulgata scriptura *ne id,* parum apte his verbis subiicitur illud *an hoc.* Rogat Cicero, utrum melius sit in Tusculano esse, an in Arpinati manere.

§ 3. *Ut aliud ex alio.* Plena locutio est apud Terentium in Heaut. III. 3, 37 *ut aliud ex alio incidit.*

Quid dubitas, quin — caderet? Correxi *quadret* (ut supra XIII. 33, 3 *quadret* primum in *cadet,* id rursus in *ea de* depravatum est). Neque enim erat, cur scriptor h. l. imperfecto coniunctivi uteretur potius, quam praesenti, ut in iis, quae citavit Haasius ad Reisigium adn. 478 e Cic. Fam. XIII. 1, 5 *nec dubitat, quin ego a te nutu hoc consequi possem, etiam si aedificaturus esses,* ubi conditionalis sententiae tempus imperfectum *possem* satis munit. Hic vero *caderet* ita demum recte se haberet, si Cicero addidisset: *Si de republica usurparetur* aut simile quid.

§ 4. *De Nepotis filio.* Fortasse ex Attico cognoverat Cornelium Nepotem (ep. 5, 5 h. l.) amisisse filium. Cf. XV. 1, 1: *O factum male de Alexione.*

Caninium. Hoc accipiendum de L. Caninio Gallo, quem reum Cicero a. 699 defenderat (Fam. VII. 1, 4). Saepius memoratur in Epist. Fam.

Athenodorum cet. Cf. ad ep. 11, 4.

scribit ad patris mei nepotem se ex Nonis iis, quibus nos magna gessimus, aedem Opis explicaturum, idque ad populum. Videbis igitur et scribes. Sexti iudicium exspecto.

Avi tui pronepos. In codd. quod est *qui tui pronepos* vel *Q. tui pronepos* praeclare a Mureto correctum est. *Quinti* nomen hic stare nequit. Quum a glossatore additum esset, *Q. avi* in *qui* abiit. Potuerat Cicero brevius scribere: *Q filius scribit ad Marcum meum*, sed usus est descriptione.

Se — explicaturum. Aedem opis explicare est indicare, quantum pecuniae ibi fuerit depositum, quo tempore C. Caesar occisus est et rationes illius pecuniae exigere ab Antonio. Cf Phil. I. 17. II. 35 et 93. Sed quaeritur, quo iure hoc facere potuerit Q. filius. Sunt, qui coniiciant eum illo tempore tribunum pl. fuisse, alii, qui aedilem faciant. Cui coniecturae quum alia multa obstant, tum maxime aetas Q. Ciceronis, qui quum a. 703 togam virilem accepit (Att. V. 20, 9), nunc annum aetatis vicesimum tertium agebat aut quartum Cautius itaque sequemur Mongaltium, qui putat Quintum privatum eo nomine Antonium ad populum accusare voluisse, certe id Marco significasse. Sed minus recte hoc se facturum diceret *ex Nonis* Decembribus, quum certo tempore causa esset agenda. Fortasse scripsit: — *se esse Nonis* cet.

Sexti iudicium exspecto. Cf ep. 11, 1 *Tu vero leges Sexto* (sc. orationem illam in M. Antonium) *eiusque iudicium mihi perscribes.*

XV. (*A. U. C.* 710.)

1\. Noli putare pigritia me facere, quod non mea manu scribam, sed mehercule pigritia. Nihil enim habeo aliud quod dicam, et tamen in tuis quoque epistolis Alexim videor agnoscere. Sed ad rem venio. Ego, si me non improbissime Dolabella tractasset, dubitassem fortasse utrum remissior essem, an summo iure contenderem. Nunc vero etiam gaudeo mihi causam oblatam, in qua et ipse sentiat et reliqui omnes me ab illo abalienatum, idque prae me feram, et quidem mea causa facere et rei publicae, qui illum oderim, quod, quum eam me auctore defendere

---

8 *et quidem [me] mea † facere et rei publicae causa, cur illum —*

---

§ 1. *Sed mehercule pigritia.* Pulchrum exemplum ὀξυμώρου, ex eodem genere atque illud Plinii de oratore quodam *Nihil peccat, nisi quod nihil peccat*, Ep. IX. 26 in., et Scipionis, quod servavit Cic. Off. III. 1, 1. Nube exemplorum e scriptoribus Graecis et Latinis C. Rittershusius ad Oppiani Cyneg. I. v. 260 hanc figuram illustravit.

Alexim ɔ: manum Alexidis, liberti tui, quae prope accedebat ad similitudinem scripturae patroni. Cf. VII. 2, 3.

Sed ad rem venio ɔ: ad ea, quae scribis de Dolabella, meo debitore. Cf. XIV. 18, 1. XVI. 3, 5.

Et quidem mea causa facere et rei publicae, qui illum oderim. Vulgo inserunt *me* ante *mea*, et quum in cod. Med., de quo solo constat, scriptum sit *cui illum oderim*, alii scripserunt *ut i. od.* alii *cur i. od.* Mihi autem Cicero scripsisse videtur: *idque prae me feram, me quidem non mea causa facere, sed rei publicae, qui illum oderim.* Quamvis enim Cicero suam quoque iniuriam ulcisci vellet, volebat tamen videri rei publicae nomine agere in Dolabellam.

Defendere coepisset. Cf. epist. Ciceronis ad Dolab. post ep. 17, lib. XIV.

§ 2. Consului, quae de h. l. disputarunt

coepisset, non modo deseruerit emptus pecunia, sed etiam, quantum in ipso fuit, everterit. 2. Quod autem quaeris quomodo agi placeat, quum dies venerit, primum velim eiusmodi sit, ut non alienum sit me Romae esse, de quo, ut de ceteris, faciam, ut tu censueris. De summa autem agi prorsus vehementer et severe volo. Etsi sponsores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν, tamen hoc quale sit consideres velim. Possumus enim, ut sponsores appellemus, procuratores introducere; neque enim illi litem contestabuntur, quo facto non sum nescius sponsores li-

---

7 *ut sponsores non appellentur, procuratorem introducere — neque..... contestabuntur — quo facto —*

---

duo eximii ICti, Kellerus in libro *de Litis contestatione* Turici anno 1827 edito, p. 463—479 et Ph. E. Huschkius in disp. peculiari, quae invenitur in Diario iurisprudentiae historicae, XIV. 1, p. 42—70. Orellius, qui Huschkii labore non potuit uti, cum Kellero facit inseruitque *non* in verbis *ut sponsores appellentur,* nimiaque religione in alt. edit. scripsit *procuratorem introducere,* quum tamen sententia aperte *procuratores* postulet et Dolabellae *procuratores* nominentur Fam. VI. 18, 5 et XVI. 24, 2. At Huschkius egregie demonstravit negationem illam plane repugnare Ciceronis menti, quam Kellerus male perspexerat. Illius disputatio huc fere redit. Cicero accurate distinguit inter debiti *diem* et *summam.* Diem solutionis saepius iam prorogatam Attico constituendam permittit; summam in iure severe exigi vult, sed tamen Dolabellae existimationi parcere. Poterat enim ipsum Dolabellam in ius vocare et, si absentis procuratores, quibus *mandati contraria actio* adversus hominem sine re et sine fide non multum praesidii afferret, causam relinquerent, postulare ut in possessionem bonorum mitteretur, quae postea praeconi subiiceret. Sed hoc fieri non poterat *sine summa* debitoris *ignominia* et infamia. Itaque hoc modo ius suum persequi nolebat. Restabat, ut sponsores appellaret. Atque hoc se facere velle declarat et suum consilium defendit ab iis, quae ab aliis vel ab Attico contra dici posse putaret. Nam etsi summo iure poterat convenire sponsores ante reum principalem, tamen *verecundia* quaedam ab hoc consilio dehortari videbatur, non quo sic Dolabellae iniuria fieret, sed quia iniquum erat in sponsores ipsos. Igitur, ne inhumanus videretur, aliud excogitaverat Volebat enim *procuratores introducere,* id est, iis, quos in ius vocare non poterat, debitorem absentem appellando imponere quasi necessitatem in ius veniendi. Sic demum sine ulla reprehensione sponsores appellare poterat, quando procuratores debitum, quod negare non poterant, non solverent. At procuratoribus licebat litem contestari; quod si fecissent, actio in sponsores peribat. Itaque periculum erat, ne Cicero hac ratione male suis rebus prospiceret. Scio, inquit, hoc ita esse; sed illi litem non contestabuntur (quod Belgice est: zij zullen over de schuld geen proces voeren). Causam, cur ita statuat, non addit, sed facile hanc esse patet, quia sic se ipsi obligarent, quod Dolabella mandante, qui tanto aere alieno laborabat, nemo sanae mentis auderet. Haec est Huschkii sententia, quam et ICtorum testimoniis et auctoritate Quintiliani Declam. 273 confirmat, ubi sponsor in iudicium adductus, defendit non esse exigendum a se creditum, nisi prius convento eo, cui pecunia esset data: non enim aliter salvo pudore sponsorem appellari. — Laelius quoque Taurellus de h. l. quid sentiret explicuit in epistola anno 1545 Florentiae scripta, quam cognovi ex Ind. lect. Acad. Turic. a. 1847, p. 13—16. Quaestionem tamen, ut initio ipse profitetur, non absolvit. — De δυςωπία cf. ad XIII. 33, 2.

Ut sponsores appellemus. Vulgo post Bosium et Lamb. edunt *appellentur,* quod tamen non certa codicis auctoritate nititur. In Med. Oxonn. et Ball. scriptum est *appellemur,* quod

berari. Sed et illi turpe arbitror eo nomine, quod satisdato debeat, procuratores eius non dissolvere, et nostrae gravitatis ius nostrum sine summa illius ignominia persequi. De hoc quid placeat rescribas velim, nec dubito quin hoc totum lenius administraturus sis. 3. Redeo ad rem publicam. Multa mehercule a te saepe ἐν πολιτικῷ genere prudenter, sed his literis nihil prudentius: „quamquam enim † postea in praesentia belle iste puer retundit Antonium, tamen exitum exspectare debemus." At quae contio! Nam est missa mihi. Iurat, ita sibi parentis honores consequi liceat, et simul dextram intendit ad statuam. Μηδὲ σωθείην ὑπό γε τοιούτου! Sed, ut scribis, certissimum esse video discrimen Cascae nostri tribunatum, de quo quidem ipso dixi Oppio, quum me hortaretur, ut adolescentem totamque causam manumque veteranorum complecterer, me nullo modo facere posse, ni mihi exploratum esset eum non modo non inimicum tyrannoctonis verum etiam amicum fore. Quum ille diceret ita futurum: Quid igitur festinamus? inquam. Illi enim mea opera ante Kalend. Ianuar. nihil opus est. Nos autem eius voluntatem ante Idus Decembr. perspiciemus in Casca. Valde mihi assensus est. Quamobrem haec quidem hactenus. Quod reliquum est,

---

facilius ex *appellemus*, quam ex *appellentur* depravatum esse Orellio concedimus. Utrumvis eligas, sententia non mutatur.

Quo facto ɔ: quod si fit, si procuratores litem contestantur.

§ 3. *Quamquam enim † postea in praesentia* cet. Ita nemo scribere potest. Sed quum multi in his emendandis feliciter versati sint, auctor sum ut vel cum I. Fr. Gronovio reponatur: *quamquam enim potest et in praesentia belle iste puer retundit A.*, vel cum Orellio: *quamquam enim potest in praesentia belle iste puer retundere A.* Nam quod hic postea Attico obtrudere voluit vocabulum comicum *postprincipia*, vehementer displicet, quod et longius a codicum scriptura recedit et minime huc convenit. *Postprincipia* sunt enim, quae sequuntur post principia, quum in aliqua re longius progressi sumus et iam fere ad exitum pervenimus, ut apparebit inspicienti quae laudari solent e Plauti Persa IV. 1, 3 et e Varrone apud Gellium XVI. 18 extr., ne utar versu Afranii apud Ciceronem in Sest 118 sine dubio corrupto et egregie, nisi omnia me fallunt, emendato a Peerlkampio in Ravii Var. Lect. libro a. 1834 edito, p. 49. Neque placet suspicio Moseri Symb. Crit. VI. p. 18, qui *postea* in alienum locum devenisse putabat, verbaque ita restituebat: *quamquam enim in praesentia belle iste puer retundit Antonium, tamen* postera et *exitum exspectare debemus.*

At quae contio! Manutius et Popma significari putant orationem habitam ab Octaviano in contione convocata a Canutio, trib. pl. cuius mentio fit apud Appianum B. C. III. 41 et Dionem XLV. Recte omiserunt testimonium Ciceronis ipsius ex epist. ad Cassium, Fam. XII. 3. Nam quum ea contio habita sit a d. VI Non. Oct. et Ciceroni turpissima videretur, nunc certe de alia recentiore scribit. Atque bis a Canutio productum fuisse Octavianum tradit quoque Dio XLV. 6 et 12. De illa scripsit Cicero Cassio, de hac h. l. cogitandum.

Certissimum — tribunatum. P. Servilius Casca, unus e percussoribus Caesaris, a. d. IV Id. Dec. tribunatum initurus erat. Si non impediret Octavianus, inde coniecturam capere licebat, qua mente in remp. esset futurus. Atque hic Casca, quem minus accurate iam anno 710 ἐκ τῶν δημάρχων fuisse scribit

quotidie tabellarios habebis, et, ut ego arbitror, etiam quod scribas habebis quotidie. Leptae literarum exemplum tibi misi, ex quo mihi videtur στρατύλλαξ ille deiectus de gradu. Sed tu, quum legeris, existimabis.

4. Obsignata iam epistola, literas a te et a Sexto accepi. Nihil iucundius literis Sexti, nihil amabilius: nam tuae breves, priores erant literae uberrimae. Tu quidem et prudenter et amice suades, ut in his locis potissimum sim, quoad audiamus haec, quae commota sunt, quorsus evadant. 5. Sed me, mi Attice, non sane hoc quidem tempore movet res publica — non quo aut sit mihi quidquam carius aut esse debeat, sed desperatis etiam Hippocrates vetat adhibere medicinam; quare ista valeant — me res familiaris movet: rem dico? immo vero existimatio. Quum enim tanta reliqua sint, ne Terentiae quidem adhuc quod solvam expeditum est. Terentiae dico? Scis nos pridem iam constituisse Montani nomine HS. xxv. dissolvere. Pudentissime hoc Cicero petierat, uti de suo. Liberalissime, ut tibi quoque placuerat, promiseram, Erotique di-

1 *quid scribas* — 5 *priores erant uberrimae* — 9 *res publica, non quo* — 10 *medicinam. Quare* — 14 *ut fide sua* —

Dio XLIV. 52, tribunatum gessit, Cic. Phil. XIII. 31, sed metu Octaviani urbem reliquit et a republica remotus est. Dio. XLVI 49.

Etiam quod scribas habebis quotidie. Miror Orellium a Wesenbergio p. 56 admonitum tamen *quid* retinuisse, quod h. l. plane absurdum est.

στρατύλλαξ. Cod Med. dat *stratillax*. Dubium itaque manet, scripseritne Cicero στρατύλλαξ ɔ: *imperatorculus*, an στρατήλλαξ, quod video placuisse Sim. Bosio in epist. ad Ios. Scaligerum data in Syll. Burmann. II p. 309. Nam hoc quoque conveniret in M. Antonium, qui eo tempore militum animos valde a se abalienavit. Vid. Appian. B. C. III. 43. Neutrum voc. scriptoris Graeci auctoritate confirmatur; sed fortasse Cicero illud invenit apud comicum nunc deperditum, aut e Plauti Truculento desumpsit, ubi servus, qui *stratilax* appellatur, *stratullax* vocari debet. Cf. Bergk. in Diar. Antiq. 1848 p. 1126, a quo comparatur θορυβύλλαξ.

§ 4. *Nam tuae breves; priores erant literae uberrimae.* Sic Med. Non credo haec veram Tullii manum referre. Certe non planum est, quas dicat literas *priores*. Fortasse scribendum: *nam tuae breves, etsi res erant uberrimae.*

§ 5. *Non quo ..... medicinam* cet. Manifesta oppositio inter illa: *me non movet res publica* et haec: *me res familiaris movet*, nisi verba ita, ut feci, interpunguntur, obliteratur.

Terentiae dico. Recte sic correxit Lambinus, quod e codd. affertur *Terentiam dico.* Non minus enim in quaestione eiusmodi v. *dico* componitur cum casu nominis praecedentis, quam ubi adiungitur alicui vocabulo, quod perspicuitatis causa additur aut repetitur. Cf. Madv. Gr. Lat. § 243 adn 3 interpr. meae et haec exempla e Plinii Epistt. III. 2, 2. *Arrianus Altinatium est princeps. Quum dico princeps, non de facultatibus loquor.* Ibid. 5, 14. *Solum balinei tempus studiis eximebatur. Quum dico balinei, de interioribus loquor,* quo loco, ut hoc obiter moneam, *de interioribus* quum ferendum non sit, scribendum suspicor *de immersionibus.* Non dubito igitur, quin paullo ante Cicero recte scripsisset *res dico;* sed accusativus ibi ad praecedentem nominativum relatus minus offensionis habet, quam hic praecedente dativo.

Scis nos pridem cet. Lucem haec accipiunt ex ep. 52 lib. XII. Montanus enim praes pro Flaminio debebat Planco $\overline{XXV}$ HS: quam pecuniam Cicero filius, quocum Montanus in Graeciam profectus erat, patrem ut solveret

xeram, ut sepositum haberet. † Non modo, sed iniquissimo fenore versuram facere Aurelius coactus est. Nam de Terentiae nomine Tiro ad me scripsit te dicere numos a Dolabella fore. Male eum credo intellexisse, si quisquam male intelligit, potius nihil intellexisse. Tu enim ad me scripsisti Cocceii responsum et iisdem paene verbis Eros. 6. Veniendum est igitur vel in ipsam flammam. Turpius est enim privatim cadere quam publice. Itaque ceteris de rebus, quas ad me suavissime scripsisti, perturbato animo non potui ut consueram rescribere. Consenti in hac cura mecum, ut me expediam; quibus autem rebus, venit quidem

---

8 † *Consenti in hac cura, ubi sum* —

---

rogarat. Cicero filii rogatu promiserat et receperat, ut Montani nomine Planco solveret. *Uti de suo* proxime ad ductum Med., in quo est *ut inde suo*, scripsi, quoniam id quod Lambinus attulit e Torn. *ut fide sua* falsum videtur. Neque enim Marcus filius ea aetate erat, ut fide iubere posset. Sed verecunde poterat pátrem rogare, ut illa pecunia detraheretur de eo, quod sibi in annuum sumptum erat constitutum. Cicero pater liberaliter responderat se non deducturum esse a filii pensione annua.

† *Non modo, sed iniquissimo fenore.* Ad sanandum h. l. aliquando putabam satis esse, si scriberem: *Non modico, sed* cet., quod video Baitero quoque in mentem venisse. Sed nunc vereor, ut Cicero ipse hoc probaturus fuisset, quum talis sententia non aptissime cum praecedenti cohaereat. Quare potius assentior Lambino aliquid excidisse statuenti, velut: *Non modo non fecit.*

Aurelius. Bene Corradus coniecit hunc fuisse Montani procuratorem. Non diversum puto ab eo Aurelio, qui memoratur ad Fam. XVI. 24, 1 mense Maio a. 710.

Numos a Dolabella fore ɔ: solutum iri Terentiae de eo, quod Dolabella numerabit. Ita et nos loquimur: dat het geld van D. zal komen.

Si quisquam male intelligit. Malaspina haec explicat e quadam sermonis elegantia, qua significabant aliquem in eo genere, de quo agatur alios superare. Secundum eum Cicero voluit: Male Tiro intellexit, ut qui pessime vel potius nihil intellexit. Mihi contra haec non ad reprehensionem, sed potius ad laudem Tironis addita videntur, quod obtinebo lenissima correctione: *si quidquam male intelligit.* Itaque non *male* intellexerat Tiro, sed *nihil* intellexerat, et Ciceroni quasi ab Attico sibi dictum perscripserat, de quo Atticus ne cogitaverat quidem.

Cocceii responsum. „Cocceius unus e procuratoribus Dolabellae Attico pecuniam Ciceronis nomine petenti ita responderat, ut sperandum nihil omnino videretur." Manutius.

§ 6. *Cadere* ɔ: non posse stare, creditoribus suis non satisfacere. Cf. Suet. Oth. 5: *Neque dissimulabat, nisi principem se stare non posse; nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet.* Similem vim habet *corruere*, ut in Cat. II. 21 *si stare non possunt, corruant.*

Consenti in hac cura mecum, ut me expediam. Ex libris editur *Consenti in hac cura, ubi sum,* quod neque Latinum est, et inanem explicationem continet. *Consentire* enim nude positum non est una deliberare, et qui dicit *in hac cura* non addit *ubi sum,* aut *in qua sum,* quod Mosero Symb. Crit. VI. p. 16 rescribendum videbatur. Ex uno Oxon. et e cod. Regio notatur *constitui,* quod non probasset Orellius, si attendisset ad verba: *ubi me expediam,* pro quo saltem scribendum esset *expedirem.* Aliquanto melius erat, quod Graevius invenit in cod. Balliol. *constitue;* sed mihi quidem nihil nisi glossema verae scripturae *consenti* esse videtur. Pro *ubi sum* in Oxon. ʒ et Ball. erat *invisum,* in cod. Reg. *in vsum,* quae ipsa scripturae diversitas me movit, ut corrigerem *mecum,* quo facto omnis difficultas tollitur. *Consentire cum aliquo* esse i. q. conspirare cum aliquo, aliquid

mihi in mentem, sed certi constituere nihil possum, priusquam te videro. Qui minus autem ego istic recte esse possim, quam est Marcellus? Sed non id agitur, neque id maxime curo. Quid curem vides. Adsum igitur.

] *certe constituere* —

---

cum altero tractare, nemo ignorat. Moseri coniecturas infelices omitto.

Sed certi constituere nihil possum. Codd. dant *certe,* unde facile *certi* efficias.

Istic ɔ: in urbe. *Adsum* ɔ: paro me ad iter et mox adero.

XVI. (*A. U. C.* 710.)

1. Iucundissimas tuas legi literas. Ad Plancum scripsi, misi. Habes exemplum. Cum Tirone quid sit locutus, cognoscam ex ipso. 2. Cum sorore ages attentius, si te occupatione ista relaxaris.

---

§ 1. *Ad Plancum scripsi, misi.* In Med. *misi* deletum est. Sed quum in Crat. ed. inveniatur, retinui.

Quid sit locutus np. Plancus, nisi scribendum *sis,* ut Corradus volebat.

§ 2. *Cum sorore ages attentius.* Scripta est haec epistola post ep. 13 l. XIV, unde apparet Quintum cum uxore sua Pomponia divortium fecisse § 5. Itaque suspicari licet hic agi de restitutione dotis.

Occupatione ista ɔ: re Buthrotia, de qua in epistolis huic additis agitur.

A.

M. CICERO [L.] PLANCO PRAET. DES. S.

3. Attici nostri te valde studiosum esse cognovi, mei vero ita cupidum, ut mehercule paucos aeque observantes atque amantes me habere existimem. Ad paternas enim magnas et veteres et iustas necessitudines magnam attulit accessionem tua voluntas erga me meaque erga te par atque mutua. 4. Buthrotia tibi causa ignota non est: egi enim saepe [de ea tecum] tibique totam rem demonstravi, quae est acta hoc modo. Ut primum Buthrotium agrum proscriptum vidimus, commotus Atticus libellum composuit. Eum mihi dedit, ut darem Caesari. Eram enim coenaturus apud eum illo die. Eum libellum Caesari dedi: probavit causam, rescripsit Attico aequa eum postulare, admonuit tamen, ut pecuniam reliquam Buthrotii ad diem solverent. 5. Atticus, qui civita-

---

[*L.*] *Planco.* L. Munatius Plancus anno 712 cum M. Aemilio Lepido consul fuit. Igitur non poterat nunc vocari *praetor designatus,* sed quum Cicero praenomen omisisset honoris significatione contentus librarii L. vocarunt, qui CN. appellandus erat. Pighius errorem indicavit.

§ 4. [*De ea tecum*]. Verba minime otiosa, nec tamen necessaria, quum in Med. non legantur, suspecta sunt.

tem conservatam cuperet, pecuniam numeravit de suo. Quod quum esset factum, adiimus ad Caesarem, verba fecimus pro Buthrotiis, liberalissimum decretum abstulimus, quod est obsignatum ab amplissimis viris. Quae quum essent acta, mirari equidem solebam pati Caesarem convenire eos, qui agrum Buthrotium concupissent, neque solum pati, sed etiam ei negotio te praeficere. Itaque et ego cum illo locutus sum, et saepius quidem, ut etiam accusarer ab eo, quod parum constantiae suae confiderem, et M. Messalae et ipsi Attico dixit, ut sine cura essent, aperteque ostendebat se praesentium animos — erat enim popularis, ut noras — offendere nolle: quum mare transissent, curaturum se ut in alium agrum deducerentur. 6. Haec illo vivo. Post interitum autem Caesaris, ut primum ex senatus consulto causas consules cognoscere instituerunt, haec, quae supra scripsi, ad eos delata sunt. Probaverunt causam sine ulla dubitatione seque ad te literas daturos esse dixerunt. Ego autem, mi Plance, etsi non dubitabam, quin et senatus consultum et lex et consulum decretum ac literae apud te plurimum auctoritatis haberent, teque ipsius Attici causa velle intellexeram, tamen hoc pro coniunctione et benevolentia nostra mihi sumpsi, ut id a te peterem, quod tua singularis humanitas suavissimique mores a te essent impetraturi. Id autem est, ut hoc, quod te tua sponte facturum esse certo scio, honoris nostri causa libenter, prolixe, celeriter facias. 7. Mihi nemo est amicior nec iucundior nec carior Attico, cuius antea res solum familiaris agebatur eaque magna, nunc accessit etiam existimatio, ut, quod consecutus est magna et industria et gratia et vivo Caesare et mortuo, id te adiuvante obtineat. Quod si a te erit impetratum, sic velim existimes, me de tua liberalitate ita interpretaturum, ut tuo summo beneficio me affectum iudicem. Ego, quae te velle quaeque ad te pertinere arbitrabor, studiose diligenterque curabo. Da operam, ut valeas.

Libellum supplicem. Eadem vi legitur apud Suetonium Aug. 53 Calig. 15.

§ 5. *Ei negotio* ɔ: agro Buthrotio dividendo.

§ 6. *Ex SCto.* Cf. ep. B init.

§ 7. *Me de tua liberalitate ita interpretaturum* ɔ: me quod attinet ad tuam liberalitatem id ita accepturum. Cf. Menckenii Observ. Lat. ling. p. 532.

B.

CICERO PLANCO PRAET. DES. S.

8. Iam antea petivi abs te per literas, ut, quum causa Buthrotiorum probata a consulibus esset, quibus et lege et senatus consulto permissum

---

§ 8. *Decreta — quae — interposita sunt* ɔ: | facta sunt. Similiter in Pison. 4 *interpositam*

erat, VT DE CAESARIS ACTIS COGNOSCERENT, STATVERENT, IVDICARENT, eam rem tu adiuvares, Atticumque nostrum, cuius te studiosum cognovi, et me, qui non minus laboro, molestia liberares. Omnibus enim rebus magna cura, multa opera et labore confectis, in te positum est, ut nostrae sollicitudinis finem quam primum facere possimus. Quamquam intelligimus ea te esse prudentia, ut videas, si ea decreta consulum, quae de Caesaris actis interposita sunt, non serventur, magnam perturbationem rerum fore. 9. Equidem, quum multa — quod necesse erat in tanta occupatione — non probentur, quae Caesar statuerit, tamen otii pacisque causa acerrime illa soleo defendere; quod tibi idem magno opere faciendum censeo, quamquam haec epistola non suasoris est sed rogatoris. Igitur, mi Plance, rogo te et etiam oro, sic mediusfidius, ut maiore studio magisque ex animo agere non possim, ut totum hoc negotium ita agas, ita tractes, ita conficias, ut, quod sine ulla dubitatione apud consules obtinuimus propter summam bonitatem et aequitatem causae, id tu nos obtinuisse non modo facile patiare, sed etiam gaudeas. Qua quidem voluntate te esse erga Atticum saepe praesens et illi ostendisti et vero etiam mihi. Quod si feceris, me, quem voluntate et paterna necessitudine coniunctum semper habuisti, maximo beneficio devinctum habebis, idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

---

senatus auctoritatem memorat.

§ 9. *Quod necesse erat in tanta occupatione* ɔ: quod non poterat aliter fieri in homine tot negotiis obruto. Sic in orat. p. Rosc. Am., 22 multi dicuntur Sullae *occupationem* observasse.

Rogo te et etiam oro. Quum orare plus sit quam rogare, recte hoc illi tanquam gravius particulis *et etiam* subiicitur. Cf. Heusingerus ad Corn. Nepotis fragmenta Mallio Theodoro addita p 144. Hand. Turs. II. p. 522 et 551 et Dietrich. in Diar. Antiq. a. 1845. Suppl. fol. 5, p. 40 sq.

C.

CICERO CAPITONI SUO S.

10. Nunquam putavi fore ut supplex ad te venirem, sed hercule facile patior datum tempus, in quo amorem experirer tuum. Atticum quanti faciam scis. Amabo te, da mihi et hoc: obliviscere mea causa illum aliquando suo familiari, adversario tuo, voluisse consultum, quum illius

---

§ 10. *Nunquam putavi* cet. I. F. Gronovius apte comparavit initium orationis, quam Salustius in Iug. 110 Boccho tribuit.

Da mihi et hoc. Recte Matthiae ad h. l notavit ordinem legitimum futurum fuisse: „da mihi et hoc, ut obliviscaris —, et hoc, ut nunc plane intelligam, me a te amari." Constructione mutata Cicero in altero membro repetiit verba *totum hoc da.*

Adversario tuo. Quem dicat, ignoramus. Et de ipso Capitone incerta res est, quamquam nihil impedit, quominus hunc fuisse statuamus illum C. Ateium Capitonem, qui nominatum supra XIII. 33, 4.

existimatio ageretur. Hoc primum ignoscere est humanitatis tuae; suos enim quisque debet tueri; deinde, si me amas — omitte Atticum — Ciceroni tuo, quem quanti facias prae te soles ferre, totum hoc da, ut, quod semper existimavi, nunc plane intelligam me a te multum amari. 11. Buthrotios quum Caesar decreto suo, quod ego obsignavi cum multis amplissimis viris, liberavisset ostendissetque nobis, se, quum agrarii mare transissent, literas missurum quem in agrum deducerentur, accidit ut subito ille interiret. Deinde, quemadmodum tu scis — interfuisti enim —, quum consules oporteret ex senatus consulto de actis Caesaris cognoscere, res ab iis in Kal. Iun. dilata est. Accessit ad senatus consultum lex, quae lata est a. d. IV. Non. [Iun.], quae lex EARVM RERVM, QVAS CAESAR STATVISSET, DECREVISSET, EGISSET, consulibus cognitionem dedit. Causa Buthrotiorum delata est ad consules. Decretum Caesaris recitatum est et multi praeterea libelli Caesaris prolati. Consules de consilii sententia decreverunt secundum Buthrotios; * * Plancum dederunt. 12. Nunc, mi Capito — scio enim, quantum semper apud eos, quibuscum sis, posse soleas, eo plus apud hominem facillimum atque humanissimum Plancum —, enitere, elabora vel potius eblandire, effice, ut Plancus, quem spero optimum esse, sit etiam melior opera tua. Omnino res huiusmodi videtur esse, ut sine cuiusquam gratia Plancus ipse pro ingenio et prudentia sua non sit dubitaturus, quin decretum consulum, quorum et lege et senatus consulto cognitio et iudicium fuit, conservet, praesertim quum hoc genere cognitionum labefactato acta Caesaris in dubium ventura videantur, quae non modo ii, quorum interest, sed etiam ii, qui illa non probant, otii causa confirmari velint. 13. Quod quum ita sit, tamen interest nostra Plancum hoc animo libenti prolixoque facere. Quod certe faciet, si tu nervulos tuos mihi saepe cognitos suavitatemque, qua nemo tibi par est, adhibueris. Quod ut facias, te vehementer rogo.

11 *Non. Iun.* —

Omitte Atticum ɔ: si Atticum indignum beneficio tuo putas. Nisi potius scribendum: *omitto Atticum.*

§ 11. *Agrarii* Vid. ad XV. 29, 3

A. d. IV. Non. [*Iun.*]. Seclusi Wesenbergii monitu, qui de h. l. Emend. p. 115 ita scripsit: „quod vulgo legitur *Iun.*, quasi sic sit in margine Cratandrinae, deleo, quod si in archetypo fuit ex superiori versu repetitum est. Nam certe *Mai.* esse debebat; apertum est enim illam legem ante Kal. Iun. ad SCtum de eadem re factum accessisse. Cf. A § 6. B § 1."

† *Plancum dederunt.* Ex A § 6 Manutius legendum putat: *literas ad Plancum dederunt.* Potest tamen etiam alia ratione hic locus emendari scribendo: *Planco rem detulerunt*, aut *Planco mandarunt.*

§ 13. *Nervulos tuos* Cf. adnot. ad XV. 4 a., 1.

D.

CICERO C. CUPIENNIO S.

14. Patrem tuum plurimi feci, meque ille mirifice et coluit et amavit, nec mehercule unquam mihi dubium fuit, quin a te diligerer. Ego quidem id facere non destiti. Quamobrem peto a te in maiorem modum, ut civitatem Buthrotiam subleves decretumque consulum, quod ii secundum Buthrotios fecerunt, quum et lege et senatus consulto statuendi potestatem haberent, des operam, ut Plancus noster quam primum confirmet et comprobet. Hoc te vehementer, mi Cupienni, etiam atque etiam rogo.

C. Cupiennio. Nusquam alias hoc nomen apud Ciceronem invenias. Fuit certe cum Capitone inter Planci comites.

§ 14. *In maiorem modum.* Fam. XI. 22, 1 *Peto a te maiorem in modum.* Q. fr. II. 14, 3 *Eum tibi commendo in maiorem modum.*

E.

CICERO PLANCO PRAET. DES. S.

15. Ignosce mihi, quod quum antea accuratissime de Buthrotiis ad te scripserim, eadem de re saepius scribam. Non mehercule, mi Plance, facio, quo parum confidam aut liberalitati tuae aut nostrae amicitiae, sed quum tanta res agatur Attici nostri, nunc vero etiam existimatio, ut id, quod probavit Caesar, nobis testibus et obsignatoribus, qui et decretis et responsis Caesaris interfueramus, videatur obtinere potuisse, praesertim quum tota potestas eius rei tua sit, ut ea, quae consules decreverunt secundum Caesaris decreta et responsa, non dicam comprobes, sed studiose libenterque comprobes. 16. Id mihi sic erit gratum, ut nulla res gratior esse possit. Etsi iam sperabam, quum has literas accepisses, fore ut ea, quae superioribus literis a te petissemus, impetrata essent, tamen non faciam finem rogandi, quoad nobis nuntiatum erit te id fecisse, quod magna cum spe exspectamus. Deinde enim confido fore ut alio genere literarum utamur tibique pro tuo summo beneficio gratias agamus. Quod si acciderit, velim sic existimes, non tibi tam Atticum, cuius permagna res agitur, quam me, qui non minus laboro quam ille, obligatum fore.

F.

CICERO CAPITONI S.

17. Non dubito quin mirere atque etiam stomachere, quod tecum de eadem re agam saepius. Hominis familiarissimi et mihi omnibus re

bus coniunctissimi permagna res agitur, Attici. Cognovi ego tua studia in amicos, etiam in te amicorum. Multum potes nos apud Plancum iuvare. Novi humanitatem tuam. 18. Scio quam sis amicis iucundus. Nemo nos in hac causa plus iuvare potest quam tu. Et res ita est firma, ut debet esse, quam consules de consilii sententia decreverunt, quum et lege et senatus consulto cognoscerent. Tamen omnia posita putamus in Planci tui liberalitate, quem quidem arbitramur quum officii sui et rei publicae causa decretum consulum comprobaturum, tum libenter nostra causa esse facturum. Adiuvabis igitur, mi Capito; quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

---

§ 17. *Attici.* Si Cicero necessarium putasset amici nomen addere, scripsisset potius: *T. Pomponii.* Sed *Attici* a librariis additum videtur.

Esse facturum. Gron. suspicabatur ante haec verba inserendum esse *id*.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

IN VOLUMINE PRIORE.

In epistolis:

I. 1. p. 3 v. 10 *qui certi esse videantur.* Coniunctivi causam non video. Scribe *videbantur*, quod Lagomarsinus e decem libris scriptis et editis adnotavit.

I. 2. p 9, 5. *Quos voluimus.* Melius est *volumus*, quod in duobus codd. Parisinis vidi et Lagomarsinus in pluribus exemplis invenit.

I. 9. p 19, 5 pro *cum* scribe *quum.*

II. 2. p. 79, 9 pro *quem* scribe *quam.*

III. 7. p. 130, 4 pro *quatridui* scribe *quadridui.*

IV. 6. p. 178, 2—6. Verba sic distinguantur, ut fecit C. F. Mullerus in Coni. Tull. p 11: *Epistolam — fac ut ab eo sumas — eumque ut approperet horteris et — agas gratias, domum — invisas, Vestorio aliquid significes.*

IV. 11. p. 185, 9 pro *sententio* scribe *sentio.*

IV. 17. p. 203, 7 pro *loqueretur* scribe *loquetur.*

V. 20. p. 242, 10 verba *in quo laboras, ut etiam L. μώμῳ satisfaciamus* in parenthesi ponenda esse Franckenius recte vidit.

V. 21. p. 247, 8—10 pro *sed Iulia lege transitans — vicis [praeter eum semel nemo] accepit: facit* cet. scribe de coniectura Franckenii: *Sed Iulia lege pransitans — vicis [praeter eum semel nemo accepit] facit* cet.

VI. 3. p. 274, 6 seq. Pro *De urbanis rebus scilicet plura tu scis, saepius et certiora audis. Equidem doleo* cet. Scribe, ut idem V. C. vidit verba distinguenda esse: *De urbanis rebus — scilicet plura tu scis, saepius et certiora audis — equidem doleo* cet.

VI. 5. p. 278, 11 pro στειχῶν scribe στείχων. Tum παρέδωκε et p. 279, 3 μή pro μη.

VII. 7. p. 305, 8. Franckenius me monuit melius haec sic distingui: — *non intelligo. Ipse nullos novi, certe* (pro *sed ita*) *si ordines bonorum quaerimus*

VII. 15. p. 320, 5 pro *agatur* scribe *agetur.*

VII. 20. p. 327, 1 pro *am* scribe *iam.*

In adnotatione:

p. 8 b. Ut Casaubonus, ita Muretus V. L. IX. 10 scribi iussit *illius* ἀνάθημα.

p. 9 a. v. 24 pro *post te* scribe *post et.*

p. 16 a. v. 5 *de qua dicam* scribe *de qua re dicam.*

p. 18 a. v. ult. et 18 b. v. 1 pro *velut sponsorem accessisse patrem* scribe *velut sponsor accessisse pater.*

p. 21 a. v. 15 pro *promiserit* scribe *permiserit.*

p. 30 a. v. 21 post *Tusc.* V. 57 adde: Haase ad Reisigii Schol. adn. 375.

p. 34 b. v. penult. addatur: In Plinii H. N. XXVI. 43 ubi boni codices *utilitatem* habent, liber Vossianus recte *vilitatem* praebet.

p. 35 b. *Rostra advolat.* Verum puto *in rostra advolat*, ut Att. II. 13 extr. scriptum est *advola in Formianum* et p. Mur. 85 *in agros suburbanos repente advolabit.*

p 41 a. v. 8 pro *Licinum* scribe *Licinium.*

p. 44 b. v. ult. *Putes — dicere, iudices emisti.* Franckenius malebat scribi: *Non potes — dicere* cet.

p. 54 a. Exemplis ad verba *cures ut sciam* allatis adde ex his epistolis IV. 4 a *cum tuis apud me sis* et IV. 19 *apud me cum tuis maneas.*

p. 57 a. Adnotatio ad verba *Ut universus populus — ferat* deleatur. Scribe: Herennius tulit ut de P. Clodio ad plebem traducendo suffragia ferrentur in comitiis centuriatis. Cf. Mommseni Röm. Forsch. I. p. 190, adn. 22.

p. 64 b. v. 19 pro *Me esse adscriptum* scribe *Me esse ad scribendum.*

p. 76 a. Cum verbis *tu amas plus quam ego* conf. Att. IV. 8, 5 *pedem porta non plus extulit quam domo sua.*

p. 83 a. Pro *reddantur* malebam *tradantur* vel *pendantur*. Sed non opus est mutatione. *Reddere* saepe nihil est nisi *dare*. Cf. I. 13, 1.

p. 88 b. in adnot. ad v. *iaceamus* scripsi sine exemplo videri v. *iacere* cum ablativo. Immemor eram eius, quod legitur in or. p. Mil. 47 *iacent suis testibus.*

p. 93 a. *S V. B. E.* Ita correxit Muretus V. L. XIV. 8.

p. 113 a. *Vocari in locum mortui.* Infelix est Schutzii coniectura in add. VI. p. 500 prolata *in loculum mortui.* Cicero locum in sepulcro, quem ille cogitabat, nusquam vocavit *loculum*

p. 122 b. v. 5 pro ποστούμιον scribe Ποστούμιον.

p. 136 a. v. 1. *Idemque.* Laudare debueram locum e VII. 18, 4, ubi *idemque* eodem modo ponitur.

p. 138 a In adnot. de constructione adiectivi *plenus* omisi Fin. III. 43 *corporis aut externis bonis plenior,* ubi Cicero non scripsit *externorum bonorum,* ne ambigue scriberet. In eadem adnot laudavi Victorium. Sed non minus inspicienda sunt, quae in contrariam partem disputavit Muretus, V. L. XVII. 4.

p. 167 a. v. 9 pro *viderent* scribe *vident.* Tum adde exemplum e Tac. Hist. I. 37 *in oculis urbis.*

ibid. in adnot. ad *Ille vehemens ruere* Ernesti iudicium laudavi. At vid. Phil. III. 31 *nec ruere demens, nec furere desinit.*

p. 168 a. *Diaeta curare incipio.* Quum violenta remedia nunquam Ciceroni placuissent, Franckenius pro *incipio* mavult *praecipio.*

p. 170 a. Primae adnotationi ad § 5 haec adde: De quo Marcello haec dicantur incertum est. Cf. Nipperdey, die leges annales der Röm. Rep. p. 26.

p. 181. In inscriptione epistolae pro 699 scribe 698.

p. 182 a. *In codicillorum fastis.* Deleta adnotatione scribatur: Sunt fasti magistratuum futurorum, quos Caesar, Pompeius, Crassus in suum usum in codicillos retulerant, fasti, ut ita dicam, privati et latentes

p. 197 b. v. 10. pro *Malaspina* scribe *Malaspinae.*

p. 199 a. v. 22. Adde: Similiter in Ciceronis Miloniana 53 Gellius N. A. I. 16 legit *mille hominum versabatur,* ubi optimi codices nunc *versabantur* praebent. Cf. Garatonius ad e. l. In Cornelii Datam 8 Rothius ex optimis libris edidit: *quum — non amplius hominum mille cecidisset.*

p. 215. Verba corrupta ex ep. 4 *Ac me ille illud quidem labat, non quo, sed inopia* cet. Franckenius sic restituenda iudicavit: *Ac me illud quidem male habet, non quo . . . . .,* *sed inopia* cet.

p. 219 b. pro *quod ante,* quod a me defensum est, nunc assentior Franckenio meo scribendum videri *quo de ante* (in ep. 4, 4 h. l.).

p. 220 a In fragmento laud. orat. in Clod. et Curion. Halmius in Symbolis ad emend. fragm. Cicer. p. 16 recte scripsit: *ut illo e iudicio.*

p. 230. Ep. XIV. 6 ad verba *Ex eo die* haec adnotavi: Tacite correxi vitium, quod omnes editiones, quas vidi, insedit, nec a recentissimis editoribus sublatum est. Scribunt *ex ea die.* At de eadem re recte in ep seq. initio: *Ex hoc die.* Eodem modo peccatur IX. 6, 3.

p. 233 v. 1. *Adsis tu ad tempus.* Coniunctivus me non tam offendit, quam C. F. Mullerum in Coni. Tull. p. 12. Cf. quae monui p. 54 ad I. 17, 11. Sed verba *si me amas* alieno loco posita arbitror. Scribe: *Sed feremus, modo sit annus. Si me amas, adsis* (vel *adesto*) *ad tempus.*

p. 251 b. v. 20. Adde: *Dieculam* pro brevi mora in usu fuisse ostendunt Plautus Pseud. V. 1, 88 Ter. Andr. IV. 2, 27.

p. 254 a. v. 1. *Sed dico revocavi me.* Franckenius mihi scripsit sibi non displicere: *Sed in eo revocavi me.*

p. 256 b. v. 18 adde: et *soluta re* mutavit in *solvatur.*

p. 284 in inscriptione ep. 9 pro 703 scribe 704.

p. 291 a. Ut Cicero, ita matrona Gallica, quae epistolis scribendis inclaruit, aliquando duo versus, qui sibi imprudenti excidissent, lepide risit. Vid. Lettres de Mad. de Sévigné T. I. p. 113 et responsio comitis Busiani ibid. p. 117. edit. Paris. a. 1822.

p. 295 a. v. 8 pro *placebat* scribe *placeret*.

p. 301. Ep. 4, 5 pro *ne libertinum laudare videar* scribendum puto *ne ut libertinum laudare videar*. *Frugi homo* est laus servi et libertini. Cicero quum Dionysium libertum suum frugi hominem appellasset, videbatur eum laudasse tanquam libertum suum.

p. 308. Ep. 8, 2. *Quaestor.* Pompeius hoc nomine designat M. Antonium, qui fuerat quaestor Caesaris in Gallia. Quo tempore illam contionem habuit, erat tribunus plebis. Cf. Nipperd. de leg. annal. Rom. p. 31.

p. 324 in varietate Orelliana omisi: 12 *Haec optio.*

p. 331. Ep. 26, 1. *Non venit idem usu mihi* ɔ: non idem mihi accidit. De locutione *usu venire*, quae rursus legitur IX. 18, 1 et saepius in scriptis Ciceronis, Orellius accurate disputavit ad F. A. Wolfii Scholas in Cic. Tusc. p. 355 seq. Raro ut h. l. a solemni ordine, quo nomen ante verbum collocatur, receditur.

IN VOLUMINE ALTERO.

In epistolis:

VIII. 15 A. p. 42 v. 4 pro *verissim* scribe *verissime.*

X. 13. p. 119, 3 pro *si † recte fuerint* scripsisse malim *si recte fuerit.*

XIV. 5. p. 273, 7 pro ἀμάρτημα scribe ἁμάρτημα.

XV. 11. p. 319, 18 pro δεῦῤ scribe δεῦρ', item in adnotatione.

XV. 12. p. 321, 2 pro enclitico τις scribe τίς.

In adnotatione:

p. 10 b. v. 19. dele verba *potius apud*. Madvigius in Emend. Liv. p. 379 docuit *invidiosum ad bonos* usitatum fuisse.

p. 22 a. v. 21 pro *v nubem* scribe *vel nubem.*

p. 74 a. v. 41 pro Tusc. III. 7 scribe Tusc. III. 14.

p. 83 b. v. 8 adde: Ceteris coniecturis longe praefero, quam mihi obtulit vir doct. N. Kappeyne van de Coppello, *quae caterva scelerum!*

p. 84 b. Corrige sodes πλαταγεῦσαν — παταγεῦσαν.

p. 101 a. v. 8 pro *Levissima* scribe *Lenissima.*

p. 113 b. in adnot. ad verba: *Non sunt ab obsequio nostro* adscribe: Tusc. II. 7 *qui sunt ab ea disciplina.*

p. 114 a. v. 14 pro 8 scribe 6, et v. 22 *coniectura.*

p. 115 a. v. 13 pro 245 scribe 215.

p. 119 b. v. 8 pro κλῆδα scribe κλῇδα.

p. 124 a. v. 5 pro *occupatus erat* scribe *occupatus esset.*

p. 187 a. ad verba: *Solitudinem sequor* laudare poteram *ep.* 14, 3. 15 16. 18, 1 *h. l.*

p. 195 a. v. 1 pro *Fam.* VII. 27 scribe *Fam.* VII. 23.

p. 211 in variet. Orell. pro *Epistola m* scribe *Epistolam.*

p. 219 ad v. 13 epistolae omisi variam scripturam Orell. — *nostros eos legare.*

p. 241 ad verba ex epist. XXIX v. 1 *de philologis* haec scripta velim: Non video, cur F. A. Wolfius in adnot. ad Tusc. V. 121 hoc adiectivum neutri generis esse affirmet. Scripsit Cicero XIII. 12, 3 et 52, 2. XV. 15, 2 φιλόλογα, sed *philologi* nominantur in XIII. 12, 3. Ob Thalnae mentionem hic potius de hominibus, quam de rebus sermonem esse iudico.

p. 247. lectorem monere debebam *H. in Capitolio* Orellio non fuisse suspecta.

p. 285 a. v. 10 pro *absentia me* scribe *absentia mea.*

p. 360 a. v. 14 pro *quod utro* scribe *ab utro.*

p. 367 a. v. 9 repone *intercidit*, et v. 13 *sisto me.*

INDICES ADNOTATIONIS.

I.

INDEX LOCORUM EX ALIIS SCRIPTIS, QUI EMENDANTUR VEL EXPLICANTUR.

II.

INDEX GRAECUS.

III.

INDEX HISTORICUS.

IV.

INDEX VOCABULORUM ET GRAMMATICUS.

B.

D.

E.

F.

*

Q.

S.

V.

X.

Z.